

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Ненад Ж. Бингулац

ПРАВНА ПРИРОДА И СВРХА
КАЗНЕ ЗАТВОРА

Докторска дисертација

Нови Сад, 2015. године

University Business Academy in Novi Sad
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Nenad Ž. Bingulac

THE LEGAL NATURE AND PURPOSE
OF PRISON SENTENCE

Doctoral Dissertation

Novi Sad, 2015.

Подаци о члановима комисије

Председник:

проф. др Жељко Бјелајац, редовни професор, кривичноправна и међународнојавна ужа научна област, 14.02.2013., Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду

Ментор:

проф. др Милош Марковић, ванредни професор, кривичноправна и међународнојавна ужа научна област, 30.09.2013., Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду

Члан комисије:

проф. др Божидар Бановић, редовни професор, кривичноправна ужа научна област, 09.09.2014., Факултет Безбедности, Универзитет у Београду

Датум одбране:

Родитељима Живку и Мирјани

Подаци о докторској дисертацији

Наслов докторске дисертације: *Правна природа и сврха казне затвора*

Резиме и дефинисање предмета и циља истраживања:

Предмет истраживања овог рада представља теоријско и практично разматрање питања која су у корелацији са правном природом и сврхом казне затвора, као једне од најтежих и најзаступљенијих казни у систему кривичних санкција савремених кривичних законодавстава.

Истраживање ове проблематике има циљ да у потпуности сагледа и размотри питање правне природе и сврхе казне затвора, почевши од њених историјских зачетака, односно од настанка ове казне и њене прве примене, па све до позитивноправних решења у најзначајнијим светским кривичним законодавствима, са посебним освртом на кривично законодавство Републике Србије. Научни циљ истраживања је у достизању новог нивоа сазнања о овом предмету истраживања који ће бити заснован на научној класификацији и објашњењу у теоријском и практичном смислу кроз разматрање и анализу. Друштвени циљ истраживања је у директној вези са научним циљем, у смислу да ће се са обезбеђивањем научних сазнања моћи додатно разумети предмет истраживања услед чега ће бити могуће предузети одређене мере од значаја за друштво, али и за развој области истраживања. Временско димензионирање предмета истраживања обухвата целокупни развој друштва почев од периода првобитне заједнице све до модерног друштва, односно до савремених законских решења. Просторно одређивање предмета је у зависности од временског димензионирања, па је тако робовласнички период просторно ограничен на египатско, кинеско, индијско, грчко и римско право. Период феудализма просторно је ограничен на германско и енглеско право, али и на утицај канонског права тог периода. Буржуаско-капиталистички период просторно је ограничен на француско и баварско право, док се у периоду социјализма просторно ограничење односи на совјетско законодавство. Затим, код

упоредне анализе (о чему ће накнадно бити више речи) просторно ограничење односи се на позитивноправна решења најзначајнијих земаља континенталног и англосаксонског правног система, али и на земље бивше СФРЈ. Поред поменутог, потребно је поменути и просторно ограничење права Србије од средњовековног права све до савременог позитивног права.

Савремена кривична законодавства не могу се замислити без постојања казне затвора, стога је неспорно јасан предмет овог истраживања, односно правне природе и сврхе казне затвора. Посебан значај овог истраживања, у научно-теоријском и апликативном смислу, је у недовољној обрађености и минималној заступљености ове проблематике, посебно у домаћој литератури.

Хипотеза овог истраживања директно се односи на предмет истраживања. У раду су постављене две генералне хипотезе на којима је засновано истраживање, а оне се односе а) на питање правне природе казне затвора и б) на питање сврхе казне затвора. Поред генералних хипотеза, у истраживању је постојала потреба и за две посебне хипотезе које су се развиле из предмета истраживања, а оне се односе а) на питање односа смртне казне и казне затвора и б) на питање односа телесних казни и казне затвора.

Указане хипотезе су сагледане и анализиране са теоријских и практичних аспеката и то кроз предмет истраживања који је груписан у шест целина (глава). У првој глави разматра се питање појма и врста најтежих казни, са посебним сагледавањем појма и диференцирања кривичних санкција, појма и карактеристика за одређивање најтежих казни, врста казни и класификација најтежих казни, а затим телесне казне, смртне казне и казне затвора. У другој глави разматра се питање историјског развоја казне затвора, са посебним сагледавањем ове проблематике у првобитној заједници, робовласничком периоду, периоду феудализма, буржуаско-капиталистичком периоду, у периоду социјализма и на крају посебно су разматране савремене тенденције у развоју казне затвора. У трећој глави начињен је упоредно-правни приказ позитивноправних решења казне затвора у земљама континенталног правног система и то у Немачкој, Француској, Италији, Шпанији и Русији, затим у земљама англосаксонског правног система и то у Енглеској, Сједињеним Америчким Државама и у Аустралији, док је на крају упоредно-правни приказ начињен и у земљама бивше СФРЈ, односно у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Македонији и Црној Гори. У четвртој глави разматра се криминолошко-пенолошко питање казне затвора, са посебним сагледавањем правне природе, циља и сврхе казне затвора, услова за њено изрицање и извршење, а затим и психолошке, социолошке и пенолошке аспекте ове казне. У петој глави разматра се питање развоја казне затвора у Републици Србији, почев од кривичног законодавства средњовековне Србије, кривичног законодавства Србије у време

Првог српског устанка, затим у периоду од Другог српског устанка све до кривичног законодавства Србије за време Краљевине Југославије, кривичног законодавства Србије за време СФРЈ, СРЈ и СЦГ, а на крају посебно је сагледана правна природа и сврха казне затвора у позитивном кривичном законодавству Републике Србије.

Након сагледавања целокупног истраживања, може се назначити да су полазне и посебне хипотезе потврђене, а у том процесу примењене су методе које чине домен општих методолошких приступа. Методе истраживања које су коришћене у овом раду су аналитички и синтетички метод разматрања теоријских и појединих практичних питања од значаја за предмет овог истраживања, историјски, упоредно-правни и позитивноправни метод је коришћен како би се у потпуности могао сагледати развој правне природе и сврхе казне затвора од периода првобитне заједнице до модерног друштва, а коришћен је и емпиријски и статистички метод како би се могли проверити теоријски закључци.

Током процеса истраживања поменутих методама, разматрало се више радних хипотеза. Поред јасно препознатљивих из предмета истраживања, постојале су још и оне које су се односиле на међусобну повезаност и однос казне затвора са смртном казном и телесним казнама. Истраживање је започето сагледавањем и анализирањем филозофских ставова о људској потреби за кажњавањем, односно о сврси кажњавања, почевши од периода формирања првих друштвених заједница, које је у нераскидивој вези са првим облицима кажњавања, међу којима спадају смртна казна и телесне казне. Иако су ова два облика кажњавања задржана у појединим савременим законодавствима, једна од њихових заједничких карактеристика, посебно у ранијим периодима развоја друштва, представља сам начин извршења ових казни. Развојем друштва и учесталим применама сурових начина кажњавања довело је до постепеног стварања новог облика кажњавања, чија је једина карактеристика била што је представљало хуманији начин кажњавања. Истраживањем развоја и многих питања од значаја за смртну казну и телесне казне, може се закључити да је казна затвора (казна лишења слободе), настала као потреба за хуманизацијом поменутих казни. Лишење слободе, историјски посматрано, постојало је и пре „прве изречене“ казне затвора, с тим да оно није имало облик кажњавања већ облик задржавања окривљеног до кажњавања или измирења предвиђених обавеза. Из поменутог се може видети суштинска повезаност ових казни и самим тим не може се замислити разматрање овог предмета истраживања без посебног разматрања разлога из којих је настала казна затвора, као облик кажњавања, односно без разматрања и анализирања смртне казне и телесних казни.

Казна затвора која је неспорно била хуманија у односу на смртну казну и телесне казне, посматрано са савременог становишта и даље је представљало веома нехумани

начин кажњавања, при чему се мисли на начин извршења ове казне. Током развоја казне затвора, условно речено, може се сматрати да су једине промене настале управо по питању њене хуманизације. Савремени облици извршења ове казне и даље су изложени критичком мишљењу посебно по питању негативних ефеката на осуђена лица током и након издржавања казне затвора.

С обзиром да казна затвора представља основну казну у систему кривичних санкција савремених кривичних законодавстава и у онима у којима се и даље примењује смртна казна и телесне казне, у истраживању су разматрана и анализирана кривичноправна решења значајних кривичних законодавстава како би се могао разумети значај и потреба за овом казном у различитим друштвима, односно у различитим правним системима. Казна затвора представља основну кривичну санкцију у позитивном праву Републике Србије, а њено постојање у законодавном систему може се видети и у најстаријим сачуваним писаним правним документима, што додатно представља посебан значај овог предмета истраживања. Развој казне затвора, кроз развој друштва и промене друштвених система, сагледан је као засебно питање, али и у корелацији са смртном казном и телесним казнама. За разматрање и анализирање правне природе и сврхе казне затвора, у позитивном праву Републике Србије, првенствено су коришћена законска решења која се односе на ову проблематику, затим у разматрање су узети и многи критички ставови из савремене теорије, а на крају овог дела истраживања са посебном пажњом су размотрени и анализирани значајнији статистички показатељи који се односе на предмет истраживања.

Додатно истраживање предмета овог рада имало је облик научног испитивања, односно спроведено је прикупљање података анкетом и интервјуом. За спровођење анкете коришћене су две врсте упитника са идентичном садржином, с тим да је један био у штампаном облику, а други у електронском. Спроведена анкета је имала више циљева и то да се на узорку испитаника прикупе подаци о томе у којој мери испитаници знају које су све казне предвиђене Кривичним закоником Републике Србије и који закон предвиђа општи минимум и максимум казне затвора (за основне и теже облике кривичних дела). Значај ових питања разматран је са становишта односа казне затвора и генералне превенције. Затим, у анкети су била постављена питања која се односе на прикупљање података испитаника о њиховом мишљењу да ли је (законом предвиђен, а у упитнику назначен) распон казне затвора за кривична дела убиства, силовања и разбојништва сразмеран у односу на тежину тих кривичних дела, на основу чега може да се размотри какву реакцију ова кривична дела изазивају у друштву, односно какав је однос испитаника према овим кривичним делима. У последњем делу упитника, циљ предвиђених питања је био да се прикупе мишљења

испитаника да ли су за увођење казне доживотног затвора, телесних казни и смртне казне у кривично законодавство Републике Србије, при чему су испитаници додатно могли да укажу за која би кривична дела ове казне, по њиховом мишљењу, требало предвидети. Ова питања су имала циљ да се након анализирања података може сагледати однос испитаника према наведеним казнама, јер се оне предвиђају у кривичним законодавствима широм света.

У научном испитивању анкетом учествовало је две стотине и шеснаест испитаника. Од укупног броја анкета 51% је спроведено у електронском облику, док је 49% било у штампаном облику.

Интервју као техника испитивања који је заснован на научном разговору, спроведен је са једним испитаником. Основни циљ овог дела истраживања био је да се прикупе значајни подаци и субјективна мишљења испитаника о односу, тј. утицају казне затвора на специјалну превенцију. Закључци који су произишли из разговора са испитаником представљају посебан значај и допринос предмету овог истраживања.

Кључне речи: казна затвора, оправданости казне затвора, правна природа казне затвора, сврха казне затвора, најтеже казне, смртна казна, телесне казне

Научна област: правне науке

Ужа научна област: кривичноправна

УДК број: 343.24/26 (043.3)

Information about Doctoral Dissertation

Title of Doctoral Dissertation: *The Legal Nature and Purpose of Prison Sentence*

Summary and defining the topic and the aim of the research:

The subject matter of this research is theoretical and practical elaboration of the issues which are in correlation with the legal nature and the purpose of prison sentence, as one of the most severe and most common sentences in the system of criminal sanctions of contemporary criminal legislations.

The aim of the research of this issue is to give a complete insight into the questions of the legal nature and purpose of prison sentence, starting from its historical beginnings, i.e. the beginning of this sentence and its first use, over to applicable legal resolutions in important criminal legislation in the world, with special emphasis on the criminal legislation of the Republic of Serbia. The scientific aim of the research is to reach a new level of the knowledge in this research subject matter which is based on scientific classification and explanation in theoretical and practical sense by examination and analysis. The social aim of the research is in direct connection with the scientific aim, meaning that the subject matter of the research will be understood better by providing scientific knowledge, and which will consequently enable taking certain measures significant for the society, as well as for the development in the field of research. Time dimensioning of the subject matter encompasses the entire development of the society starting from the period of the primitive community over to the modern society, i.e. over to contemporary legal regulations. Spatial determination of the subject matter depends on the time dimensioning, thus the slave-holding period is limited to Egyptian, Chinese, Indian, Greek and Roman law. The period of feudalism is limited to German and English law, but also to the canon law of that period. The bourgeoisie-capitalistic period is spatially limited to French and Bavarian law, whereas the spatial limitation in the period of socialism refers to the Soviet legislation. Moreover, in terms of comparative analysis (more about it later in the text), spatial limitation refers to applicable legal

resolutions of the most important countries of the continental and Anglo-Saxon legal system, but also to the countries of the former SFRY. In addition, the spatial limitation of the law of Serbia from the medieval law over to the contemporary positive law also needs to be mentioned.

Contemporary criminal legislation cannot be imagined without the existence of prison sentence, which makes the subject matter of this research indisputable, as well as the legal nature and purpose of prison sentence. Special significance of this research, in scientific-theoretical and applicative sense, is the insufficient elaboration and minimal presence of this issue, especially in domestic literature.

The hypothesis of this research relates directly to the research subject matter. Two general hypotheses are set in the thesis on which the research is based. They refer to: a) the issue of legal nature of prison sentence and b) the issue of the purpose of prison sentence. In addition to the general hypotheses, there was a need for two special hypotheses, which resulted from the subject matter of the research and which refer to: a) the issue of relationship between capital punishment and prison sentence and b) the issue of relationship between corporal punishment and prison sentence.

The hypotheses pointed out are overviewed and analysed from theoretical and practical aspects, through the research subject matter which is grouped into six parts (chapters). The issue of the concept and type of the most severe punishment is discussed in chapter one, with special insight into the concept and differentiation of criminal sanctions, the concept and characteristics for determining the most severe punishments, types of punishment and classification of the most severe punishments, followed by corporal punishment, capital punishment and prison sentence. In chapter two the issue of the historical development of the prison sentence is discussed, with special insight into this issue in the primitive community, slave-holding period, feudalism period, bourgeois-capitalistic period, period of socialism and finally a special insight into contemporary tendencies in the development of prison sentence. In chapter three there is a comparative legal review of the applicable legal resolutions of prison sentence in the countries of the continental legal system, such as: Germany, France, Italy, Spain and Russia, followed by the countries of the Anglo-Saxon legal system, such as: England, United States of America and Australia, and finally a comparative legal review made in the countries of ex SFRY, i.e. Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Macedonia and Montenegro. In chapter four criminalistic-penal issue of prison sentence is discussed, with special insight into legal nature, aim and purpose of prison sentence, requirements for it to be passed and executed, and also psychological, sociological and penal aspects of this sentence. In chapter five the issue of the development of prison sentence in the Republic of Serbia is discussed, starting from the criminal legislation of the medieval Serbia, criminal legislation of

Serbia at the time of the First Serbian Uprising, following the period of the Second Serbian Uprising over to the criminal legislation of Serbia during the time of the Kingdom of Yugoslavia, the criminal legislation of Serbia during the time of SFRY, FRY and SMN, and finally the legal nature and purpose of prison sentence in applicable criminal legislation in the Republic of Serbia is specially reviewed.

After reviewing the entire research, it can be concluded that the initial and special hypotheses have been confirmed, and in that process the methods making the field of general methodological approach were applied. The research methods that were used in this paper are analytical and synthetic method of reviewing of theoretical and individual practical issues significant for the subject matter of this research, historical, comparative legal and applicable legal method was used so as to fully review the development of legal nature and purpose of prison sentence from the period of primitive community over to modern society. Empirical and statistical method was used, so as to check theoretical conclusions.

During the process of researching with the said methods, more draft hypotheses were reviewed. Apart from those clearly recognisable from the research subject matter, there were also the hypotheses that referred to the mutual connectivity and relationship of prison sentence with capital punishment and corporal punishment. The research was initiated by reviewing and analysing philosophical stances on human need for punishing, i.e. on the purpose of punishing, starting from the period of forming the first communities, which are in an unbreakable bond with the first form of punishing, among which there are capital and corporal punishment. Though these two forms of punishment are still present in some contemporary legislations, one of their common characteristics, especially in earlier periods of the development of the society, presents the mere way of the execution of these punishments. The development of society and frequent applications of severe ways of punishment lead to gradual creation of a new way of punishment, whose sole characteristic was that it represented a more humane way of punishment. By researching the development and many other issues of importance to capital punishment and corporal punishment, it can be concluded that prison sentence (deprivation of liberty), came to life as a need to humanise the mentioned punishments. Deprivation of liberty, historically speaking, existed even before “the first passing” of the prison sentence, except it did not have a punitive form, but a form of keeping the defendant until the punishment or settling the stipulated obligations. One can see from the aforementioned the essential connection of these punishments and thus one cannot imagine looking into this subject matter without a special insight of reasons out of which capital punishment arose, as a means of punishment, that is, without looking into and analysing capital and corporal punishment.

Prison sentence was indisputably more humane with respect to capital and corporal punishment, looking at it from a contemporary viewpoint and it still represented a very inhumane way of punishment, with regard to the execution of this punishment. With the development of prison sentence, it can be construed hypothetical that the only changes occurred precisely in terms of its humanisation. Contemporary ways of executing this punishment are still exposed to the critical opinion, especially in terms of the negative effects to the convicted persons during and after serving the sentence.

Bearing in mind that prison sentence represents a basic sentence in the system of criminal sanctions of the contemporary criminal legislations and in those in which where capital and corporal punishment are still exercised, this research looks into and analyses criminal legal resolutions of significant criminal legislation so as to understand the importance and the need for this punishment in different societies, that is, in different legal systems. Prison sentence represents a basic criminal sanction in the applicable law of the Republic of Serbia, and its existence in the legislative system can also be seen in the oldest saved written legal documents, which presents an additional importance of this research subject matter. The development of the prisons sentence, through the development of society and change of the social systems, was given insight into as a separate issue but not in correlation with capital or corporal punishment. In order to look into and analyse the legal nature and the purpose of prison sentence in the applicable law in the Republic of Serbia, the legal regulations referring to this issue were used primarily, followed by many critical stances from contemporary theory that were looked into, and at the end of this part of the research significant statistical indexes referring to the research subject matter were looked into and analysed with special attention.

An additional research of the subject matter of this thesis had the form of a scientific questionnaire, that is, the data collection was carried out by means of surveys and interviews. To carry out the survey, two types of questionnaires were used with identical contents, except one was printed and the other was electronic. The carried out survey had more aims, which was to collect the data on a sample of respondents on to which extent the respondents know what the sentences are stipulated by the Criminal Code of the Republic of Serbia and which law provides for the general minimum and the maximum of a prison sentence (for basic and serious cases of criminal offences). The importance of these issues was looked into from the viewpoint of the relationship of prison sentence and general prevention. There were also questions given in the survey relating to gathering the data of the respondents about their opinion on whether the sentence range (provided for by the law and specified in the survey) for the offences such as murder, rape or robbery is in proportion with the seriousness of those offences, based on which it can be discussed what kind of a

reaction these offences cause in the society, meaning what is the relationship of the respondents towards these offences. In the last part of the survey, the aim of the questions was to gather opinions of the respondents on whether they are for in favour of introducing of lifetime sentence, corporal punishments and capital punishment in the criminal legislation of the Republic of Serbia, except the respondents could additionally point out for which criminal offence there should be a sentence provided for. The aim of these questions was to look into the relationship of the respondents in terms of the sentences mentioned, after analysing the data, because they are provided for in criminal legislations worldwide.

Two hundred and sixteen respondents took part in the scientific research by a survey. Of the total number of surveys, 51% was carried out in electronic form and 49% was carried out in printed form.

The interview as a research technique which is based on a scientific conversation was carried out with one respondent. The main aim of this part of research was to gather significant data and subjective opinions of the respondents, i.e. the influence of the prison sentence to a special prevention. The conclusions that were drawn from the conversation with the respondent represent a special significance and contribution to the subject matter of this research.

Key words: *prison sentence, the justification of prison sentence, the legal nature of prison sentence, purpose of prison sentence, the most severe sentences, capital punishment, corporal punishment*

Field of science: *Legal Sciences*

Specific field of science: *Criminal Law*

UDK number: 343.24/26 (043.3)

Садржај

I глава	Појам и врсте најтежих казни	19
1.1.	Појам и диференцирање кривичних санкција	23
1.1.1.	Појам друштвене опасности	23
1.1.2.	Одређивање појма и елемената кривичног дела	27
1.1.3.	Појам и врсте кривичних санкција	31
1.1.4.	Развој кривичних санкција у периоду након Другог светског рата до данас	35
1.1.5.	Сврха и индивидуализација кривичних санкција	48
1.2.	Појам и карактеристике за одређивање најтежих казни	54
1.2.1.	Сагледавање појма казне.....	55
1.2.2.	Оправданост постојања казне	56
1.2.3.	Дефинисање и обележја казне	65
1.3.	Врсте казни и класификација најтежих казни	68
1.3.1.	Законске претпоставке за ублажавање и ослобађање од казне	70
1.3.2.	Осврт на некадашње и садашње најтеже казне.....	74
1.4.	Телесне казне	76
1.4.1.	Сумерско право	78
1.4.2.	Староегипатско право	80
1.4.3.	Старокинеско право	81
1.4.4.	Староиндијско право.....	82
1.4.5.	Старогрчко и староримско право	84
1.4.6.	Осврт на телесне казне у периоду од краја старог до краја новог века	87
1.4.7.	Аспекти савременог сагледавања телесног кажњавања	89
1.5.	Смртна казна	91
1.5.1.	Развој друштва и однос према смртној казни до средине деветнаестог века	93
1.5.2.	Аболиционистички покрет	98
1.5.3.	Однос друштва према смртној казни након утицаја аболиционистичког покрета	101
1.5.4.	Смртна казна у савременим правним системима.....	104
1.6.	Казна затвора	107

II глава	Историјски развој казне затвора	114
2.1.	Првобитна заједница.....	116
2.2.	Робовласнички период.....	117
2.2.1.	Египатско, кинеско и индијско право.....	118
2.2.2.	Грчко право	120
2.2.3.	Римско право	122
2.3.	Период феудализма.....	126
2.3.1.	Германско и енглеско право	127
2.3.2.	Утицај хришћанске цркве	128
2.3.3.	Казна затвора и принудни рад	131
2.3.4.	Зачетак реформе затворског система.....	133
2.4.	Буржуаско-капиталистички период	134
2.4.1.	Француски Кривични законик из 1791. године.....	139
2.4.2.	Француски Кривични законик из 1810. године.....	141
2.4.3.	Баварски Кривични законик из 1813. године	142
2.5.	Период социјализма.....	144
2.6.	Савремене тенденције у развоју казне затвора.....	147
2.6.1.	Проблематика казне затвора изречене на краћи временски период	150
2.6.2.	Проблематика казне затвора изречене на дужи временски период	153
2.6.3.	Проблематика доживотне казне затвора и казне затвора у неодређеном трајању	154
III глава	Упоредно-правни приказ казне затвора.....	157
3.1.	Земље континенталног правног система	158
3.1.1.	Немачко кривично законодавство	159
3.1.2.	Француско кривично законодавство	164
3.1.3.	Италијанско кривично законодавство	169
3.1.4.	Шпанско кривично законодавство	173
3.1.5.	Руско кривично законодавство	176
3.2.	Земље англосаксонског правног система	181
3.2.1.	Кривично законодавство Енглеске	182
3.2.2.	Кривично законодавство Сједињених Америчких Држава	185
3.2.3.	Кривично законодавство Аустралије	191
3.3.	Земље бивше СФРЈ.....	194

3.3.1. Словеначко кривично законодавство	194
3.3.2. Хрватско кривично законодавство	197
3.3.3. Кривично законодавство Босне и Херцеговине	200
3.3.4. Македонско кривично законодавство	206
3.3.5. Кривично законодавство Црне Горе.....	210
IV глава Криминолошко-пенолошки аспект казне затвора.....	213
4.1. Правна природа казне затвора.....	214
4.2. Циљ и сврха казне затвора.....	219
4.3. Услови за изрицање и извршење казне затвора.....	225
4.4. Психолошки аспекти казне затвора	242
4.5. Социолошки аспекти казне затвора	250
4.6. Пенолошки аспекти казне затвора	258
V глава Развој казне затвора у Републици Србији	267
5.1. Кривично законодавство средњовековне Србије	268
5.1.1. Законоправило светог Саве из 1219. године	268
5.1.2. Душанов законик из 1349. године	275
5.2. Кривично законодавство Србије у време Првог српског устанка	278
5.2.1. Кривични законик проте Матеје Ненадовића из 1804. године.....	279
5.2.2. Карађорђево криминално законик из 1807. године	281
5.3. Кривично законодавство Србије од 1815. до 1860. године.....	285
5.4. Кривично законодавство Србије од 1860. до 1918. године.....	288
5.4.1. Облици кажњавања на простору данашње Војводине до 1918. године.....	295
5.5. Кривично законодавство Србије за време Краљевине Југославије	298
5.6. Кривично законодавство Србије за време СФРЈ	303
5.7. Кривично законодавство Србије за време СРЈ	311
5.8. Кривично законодавство Србије за време Државне заједнице СЦГ.....	316
5.9. Кривично законодавство Републике Србије.....	317
5.9.1. Значајнији статистички показатељи	325
VI глава Научно испитивање.....	343
6.1. Анкета	343
6.1.1. Резултати анкетног истраживања	344

6.2. Интервју	356
6.2.1. Препис дела интервјуа	357
Закључна разматрања	360
Литература	371
Преглед табела и графикана.....	398
Прилози	400

І глава

Појам и врсте најтежих казни

Поглавље под називом *Појам и врсте најтежих казни* почиње са утврђивањем *појма и диференцирања кривичних санкција* на начин који ће првенствено у одређеној мери приближити појам кривичног дела почев од: дефинисања појма; утицаја друштвене опасности, односно друштвене вредности на кривично дело и одређивањем појма кривичног дела са становишта формалног, материјалног и формално-материјалног појма и указати на елементе општег појма кривичног дела.

Након поменутог, сагледаће се појам и врсте кривичних санкција јер оне представљају мере које су прописане законом као одговор и реакција друштва на учиниоца кривичног дела који је својим понашањем нанео одређену штету друштву. Значај постојања кривичних санкција анализираће се и кроз потребу за заштитом друштва од криминалитета како у репресивном тако и у превентивном смислу, јер се на тај начин остварује заштитна функције кривичног права. Током истраживања ове проблематике, обрадиће се и динамично развијање система кривичних санкција, док ће се посебна пажња, у овом делу истраживања, усмерити ка новијем развоју кривичних санкција, са нагласком на кривичне санкције које и данас постоје. Од значаја је обрадити њихов развој у периоду након Другог светског рата па до данас, јер се једино на тај начин може у потпуности разумети данашњи систем кривичних санкција у смислу разликовања врста.

У кривичном праву, у поменутом периоду, може се разликовати пет значајних етапа развоја кривичних санкција у законодавству са гледишта разматрања врста кривичних санкција.

У првој етапи развоја која се односила на период непосредно након Другог светског рата, начиниће се упоредни приказ Закона о врстама казни Демократске Федеративне Југославије из 1945. године, Закона о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године и Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године чиме ће се указати на битне разлике у погледу прописивања кривичних санкција.

У другој етапи развоја кривичних санкција начиниће се упоредни приказ и анализа Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. и 1962. године и указаће се на значајне промене у систему кривичних санкција у виду

тенденције смањивања броја казни, али и повећавања броја мера безбедности и васпитних мера. Поменутој етапи обележава и кодификација кривичног законодавства.

Трећа етапа развоја кривичних санкција биће посвећена Кривичном закону СФРЈ из 1976. године и начину на који су се прописивале кривичне санкције. Посебан осврт биће и на упоредном приказу и анализи Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са изменама и допунама из 1959. и 1962. године. У овој етапи указаће се и на промену у кривичном законодавству у виду савезног кривичног закона, шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона, чиме је нестало јединство кривичног законодавства Југославије.

У четвртој етапи развоја кривичних санкција указаће се на законодавство Савезне Републике Југославије и Социјалистичке Републике Србије, односно од 1992. године Републике Србије у периоду од 1976. до 2003. године.

У последњој, петој етапи, биће начинијена упоредна анализа Кривичног законика Републике Србије са Основним кривичним законом и Кривичним законом Републике Србије. Посебна пажња биће усмерена на развој кривичних санкција у Кривичном закону Републике Србије јер је ипак са њим поново успостављена кодификација кривичног законодавства.

На крају прве тачке овог поглавља размотриће се значај индивидуализације кривичних санкција, а уједно ће се и на овај начин још једном нагласити и сврха кривичних санкција јер без адекватне индивидуализације није могуће у потпуности постићи сузбијање кривичних дела којима се повређују, или угрожавају вредности које су заштићене кривичним законодавством. За индивидуализацију кривичне санкције, поред већ поменутог, није од толиког значаја бројност кривичних санкција колико њихова разноврсност о чему ће посебно бити речи.

У другој тачки овог поглавља обрадиће се *појам и карактеристике за одређивање најтежих казни* полазећи од чињенице да казна представља најстарију кривичну санкцију, а до двадесетог века и једину, при чему се сматра да је настанак казне у вези са постојањем крвне освете. Под утицајем друштвеног, економског и културног развоја друштва, развијао се и систем казни, што је имало значајног утицаја на питање сагледавања појма казне. Управо због тога, посебна пажња биће посвећена појму казне сагледавањем кроз формални, материјални и формално-материјални смисао.

Развојем друштва, као основне људске заједнице којом се уређује међуљудски однос, развијало се и право по систему *ubi societas ibi ius* (где је друштво ту је и право), па ће се управо због овог становишта пажња посветити и оправданости постојања казне изношењем и

анализом више ставова разних аутора са истим и супротним мишљењима. Оправданост постојања казне биће анализирано са гледишта *ius puniendi* (права на кажњавање - политичке моћи), док ће се правна основа казне сагледати са пенолошког аспекта анализирањем идеалистичке и метафизичке теорије, теорије друштвеног уговора, правне теорије и социолошке теорије, изношењем унакрсних ставова више аутора. По неком логичном следу, нужно је сагледати правни основ казне у односу на учиниоца кривичног дела и остале чланове друштва анализирањем апсолутне (ретрибутивне) теорије, релативне (превентивне) теорије и мешовите (еклектичке) теорије, а на крају, оправданост постојања казне довешће се у везу са остваривањем правичности као моралне и етичке категорије.

Друга тачка овог поглавља биће завршена са дефинисањем казне и њених обележја при чему ће се имати у виду њен значај и улога у друштву.

У трећој тачки овог поглавља обрадиће се *врсте казни и класификацију најтежих казни* јер једно од најзначајнијих питања са којима се бави кривично право представљају врсте казни и њихова међусобна повезаност, при чему ће се имати на уму да кривична законодавства различитих држава, у одређеној мери, одступају у прописивању врста и висине казне преваходно због врсте, обима и разлика у криминалитету. Управо због тога, сагледаће се на који начин наука кривичног права класификује казне, док у прилог поменутом, обрадиће се врсте казни које су прописане кривичним законодавством Републике Србије.

Посебна пажња биће посвећена и законским претпоставкама за ублажавање и ослобађање од казне јер ипак ове законске одредбе представљају одређену специфичност у смислу одступања од појединих општих института кривичног права.

На крају треће тачке начиниће се краћи осврт на најтеже казне почев од првобитне заједнице па све до данас кроз сагледавање у којој су мери и у којем су облику оне задржане. Значај поменутог је између осталог и у томе што ће се указати на везу између некадашњих најтежих казни (при чему се мисли на телесне и смртне казне) и данашње најтеже казне, односно казне затвора, посебно ако се сагледа кроз законодавства у којима више нема телесних и смртних казни.

У четвртој тачки овог поглавља анализираће се настанак, развој и оправданост *телесних казни* првенствено кроз упоредну анализу првих познатих писаних закона (извора) у сумерском, староегипатском, старокинеском, староиндијском, старогрчком и староримском праву. Затим ће се у наставу размотрити питање телесних казни у периоду од краја старог века до краја новог века, док ће се посебна пажња посветити актуелном сагледавању телесног кажњавања.

Значај ове проблематике није само у томе што су телесне казне обележиле све развоје друштва као мера репресије због одређеног понашања које је одступало од тадашњих друштвених вредности, већ је и у томе што се овај вид кажњавања, у којем се легитимно наносио физички бол, скоро у свим савременим друштвима најчешће заменило казном затвора. Поред тога што су телесне казне представљале изузетно сурово и нехумано кажњавање, а све са циљем борбе против криминалитета, оне нису специфичност само одређеног друштвеног раздобља нити симболизују некадашње (древне) начине кажњавања јер се и данас примењују у неким државама света.

На крају ове тачке, указаће се на ставове појединих аутора који заступају мишљење о оправданости наношења физичког бола учиниоцу кривичног дела и у савременом праву, односно друштву.

У петој тачки овог поглавља обрадиће се питање *смртне казне* кроз анализирање постојања овог вида кажњавања од периода првобитне заједнице до данашњих дана. Поменути друштвени временски распон биће сагледан кроз, условно речено, два периода и то од времена раних фаза друштвеног развоја до средине деветнаестог века и други период од деветнаестог века до данашњих дана. Оправдање за овај начин поделе, аутор овог истраживања види у јачању аболиционистичког покрета током средине деветнаестог века што је недвосмислено довело до многих промена у односу између друштвене свести и смртне казне.

Развој друштва и однос према смртној казни до средине деветнаестог века пратиће се првенствено кроз период првобитне заједнице, а одмах затим и кроз прве законике почев од сумерског Ур-Намуовог законика па све до Хамурабијевог законика. Питање смртне казне биће сагледано и кроз значајне законике старог и средњег века, док ће се период новог века посебно анализирати због учесталије примене овог начина кажњавања. Први период анализирања смртне казне биће завршен сагледавањем околности и развоја друштва непосредно пре и после Француске буржоаске револуције.

Наредна фаза истраживања биће посветићена аболиционистичком покрету и његовим најзначајнијим представницима посебно кроз сагледавање најчешћих аргумената који се односе на укидање смртне казне, док због целисходности у истраживању, указаће се и на најчешће аргументе које се односе на оправданост смртне казне.

Други период анализирања смртне казне представља временски распон од средине деветнаестог века па до данашњих дана, при чему је овај период у знатној мери обележио утицај аболиционистичког покрета што је и резултирало првим потпуним укидањем смртне казне у појединим државама. Током анализирања овог периода акценат ће бити на динамици

развоја свести по питању смртне казне, што ће се најбоље видети кроз приказ првих делимичних и потпуних укидања овог вида санкционисања широм света.

На крају ове тачке, посебна пажња биће посвећена савременом разумевању смртне казне, јер овај вид кажњавања је и даље присутан, у већој или мањој мери, у скоро половини држава света.

У последњој тачки овог поглавља, односно у шестој тачки, сагледаће се само поједина питања које се односе на казну затвора како би се постигла целисходност овог дела истраживања.

1.1. Појам и диференцирање кривичних санкција

Полазећи од потребе да се на што прецизнији начин анализира појам и карактеристике за одређивање најтежих казни, неопходно је првенствено приближити појам кривичног дела и појам кривичних санкција јер се једино на тај начин може сагледати и анализирати у потпуности и сама потреба постојања казни у кривичноправном смислу.

Кривично дело представља свако оно дело које је законом предвиђено као кривично дело, а које је противправно и скривљено. Кривично дело не постоји уколико је искључена противправност или кривица, иако постоје сва обележја кривичног дела одређена законом.¹ На поменути начин Кривични законик Републике Србије дефинише кривично дело, али како би се још прецизније одредио појам кривичног дела, потребно је поменути да оно уједно представља и један од основних проблема кривичног права. Одређивање појма кривичног дела се може сагледавати и са тачке „друштвене опасности“ тог дела, односно на који начин и у којој мери друштво реагује на одређене последице извршења кривичног дела.

1.1.1. Појам друштвене опасности

Уочава се да је друштвена опасност изостављена из законске дефиниције кривичног дела. Постоје аутори који сматрају да је пренаглашавање значаја друштвене опасности као елемента кривичног дела проистекло из совјетске доктрине кривичног права и законодавства.²

¹ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

² Зоран Стојановић (2001), Кривично право - општи део, Службени гласник, Београд, стр. 110.

Супротан став поменутом може да се видети код других аутора који сматрају да је друштвена опасност, као општи елемент дела, динамичан појам који се утврђује увек са становишта конкретних друштвених, економских и политичких прилика у одређеном времену. Могућа је појава да је једно понашање друштвено опасно за једну друштвену заједницу, док се исто то понашање у другој друштвеној заједници не препознаје као друштвено опасно понашање.³ Друштвена опасност може да се представи и као једини мерљиви елемент општег појма кривичног дела јер се једино она може степеновати. Друштвена опасност може да буде мања или већа, па према томе и кривична дела могу да буду мање или више друштвено опасна. На основу поменутог може се сматрати да тежина једног кривичног дела зависи од степена његове друштвене опасности.⁴

Друштвена опасност неког кривичног дела која је настала као последица деловања учиниоца, представља у одређеној мери и логичку потребу да се такво деловање окарактерише као недопустиво од стране друштва и државе па стога се може сматрати да друштвена опасност представља један од разлога, али и потребу за настанком кривичног права. Почетком деветнаестог века долази до знатног усавршавања медицине као науке, посебно у односу на дотадашњи ниво развоја, што је имало и директног утицаја на развијање нових знања из области психијатрије. У том периоду, захваљујући развоју психијатријске науке, издефинисала су се одређена стања (болести) човека у знатном ширем и неодређенијем облику од дотадашњег. То се огледало у мери да све што одступа од прихватљивог друштвеног понашања, односно оно што одступа од правила друштвеног реда и дисциплине, може се подвести под неко од психијатријских стања.⁵ У поменутом периоду приметан је и значајан утицај психијатрије на кривично право, а у прилог томе може се уочити идеја да треба да постоје једино оне кривичне санкције које имају циљ да спрече извршење нових кривичних дела, на начин што ће отклонити опасност учиниоца. Потребно је још навести да кривично дело чак и није обавезан услов изрицања кривичних санкција, јер би се опасност учиниоца могла утврдити на основу других критеријума који би могли да укажу на могућност будућег извршења кривичних дела. Ове околности у знатној су мери утицале и на нека кривична законодавства тога времена, а као пример може се навести совјетски Кривични законик из 1922. године, који у члану 7. прописује да се опасност лица појављује чињењем радњи штетним по друштво, или делатношћу која посведочава озбиљну

³ Милорад Перовић (1990), Кривично право СФРЈ, Службени гласник, Никшић, стр. 89.

⁴ Драгољуб Атанацковић (1969), *Однос друштвене опасности и противправности као елемента општег појма кривичног дела*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр.2, година XVII, стр. 207.

⁵ Драгиша Дракић (2008), „Друштвена опасност“ учиниоца и кривично право, Зборник радова, Правни факултет у Новом Саду, стр. 308.

претњу за друштвени правни поредак. У истом Кривичном закону, али из 1930. године у члану 6. прописано је да мере класног угушавања према непријатељима совјетског уређења и мере принудног утицања на декласиране представнике радника могу се применити, како према лицима која су извршила извесно кривично дело, тако и према лицима која, иако га нису извршила, због својих односа према злочиначким круговима или због своје пређашње делатности, уливају озбиљну бојазан да ће у будућности извршити нова кривична дела.⁶ Поменути члан представља добар пример да се кривичне санкције могу изрећи и лицима за кривична дела која нису извршила све док постоји могућност или опасност да ће их извршити.

Поред већ поменутог совјетског Кривичног законика, може се навести пример и Кривичног законика Федеративне Народне Републике Југославије из 1947. године⁷ који у члану 3. прописује да нема кривичне одговорности за дело које није друштвено опасно, а да је друштвено опасно оно дело које угрожава или нарушава државно и друштвено уређење, независност и безбедност Федеративне Народне Републике Југославије, личност грађана, њихова права и права друштвених организација, као и уопште правни поредак утврђен савезним Уставом и уставима народних република. Значај друштвене опасности неког кривичног дела се посебно може увидети у члану 5. истог Законика којим се прописује у ставу 1. да нема кривичне одговорности за дело које, иако садржи обележја кривичног дела одређеног у закону, представља незнатну друштвену опасност због очигледно малог значаја и због незнатности или отсуности штетних последица. Ставом 2. истог члана прописује се да нема кривичне одговорности за дело које је у часу извршења претстављало кривично дело, али је до правоснажности пресуде изгубило друштвено опасни значај услед измењених друштвених и политичких околности, док се ставом 3. истог члана прописује да за оно друштвено опасно дело које, иако није изричито одређено у закону, по сличности својих обележја одговара кривичном делу које је у закону изричито одређено, постоји кривична одговорност. У таквом случају основа одговорности и границе кажњивости утврђују се по прописима за оно кривично дело према чијим је обележјима установљена кривична одговорност. На примеру Кривичног законика Федеративне Народне Републике Југославије из 1947. године може се видети значај друштвене опасности за постојање кривичног дела, али и утицај друштвених и политичких околности у тадашњем кривичном законодавству, посебно за дела која нису одређена у закону као кривична дела, али постоји сличност са њима.

⁶ *Ibid.*, стр. 309-310.

⁷ Кривични законик ФНРЈ из 1947. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 106/47, члан 3. и члан 5.

У другој половини двадесетог века друштвена опасност се све више сагледава као правни појам, а све мање као медицински појам, односно све се мање сагледава кроз психијатријску науку. То је чак имало утицаја и у терминологији па се медицински појам „друштвена опасност“ замењује правним појмом „опасности за околину“.⁸ У прилог поменутом може да се истакне и следећи цитат: „Почињено дело по правилу није психопатолошки феномен. Стога је у овим ситуацијама надлежност правника несумњива, а механизам друштвене опасности губи сваки смисао. И када је почињено дело продукт психопатолошког процеса, или стања учиниоца, ми смо ти који одређујемо границе психијатријског уласка у домен кривичног права. А од сада, психијатри ће се изјашњавати искључиво о психопатолошким чињеницама, а правници ће вршити правну оцену тако поднетог чињеничног материјала и одлучивати о односним правним последицама“.⁹

Удео психијатријске науке у праву и данас постоји, с тим да се најбоље може сагледати кроз мере безбедности учиниоцу кривичног дела и то обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи¹⁰ и обавезног психијатријског лечења на слободи.¹¹ Специфичност обе ове мере безбедности је у томе што се могу применити након што се утврди да постоји „озбиљна опасност“ и то у случају мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи када учинилац учини теже кривично дело, а да је ради отклањања опасности потребно његово лечење у здравственој установи, док у случају мере безбедности обавезног психијатријског лечења на слободи када учинилац учини противправно дело које је у закону предвиђено као кривично дело и када је ради отклањања опасности довољно његово лечење на слободи.

Потребно је истакнути да се води казнена евиденција за учиниоца кривичног дела коме је изречена мере безбедности, исто као, између осталог, и за изречене казне, условне осуде и судске опомене.¹² Када код личности постоји потреба за психијатријским лечењем како би се отклонили или умањили одређени психијатријски поремећаји, стања или болести, а притом не постоји извршење неког кривичног дела тада не постоји основ за изрицање кривичних санкција. Из поменутог се може видети да постоје јасне границе између психијатријске науке и права, чиме се и завршава краћа анализа поменутих односа.

У неким модерним кривичним законодавствима, у законским дефиницијама кривичног дела до скоро се предвиђала друштвена опасност, а за пример може да се наведе

⁸ Драгиша Дракић, *op.cit.*, стр. 313.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, члан 81.

¹¹ *Ibid.*, члан 82.

¹² Правилник о казненој евиденцији СФРЈ из 1979. године, Службени лист СФРЈ, бр. 5/79, члан 1.

Кривични законик Црне Горе у којем се, пре последњих измена и допуна из 2013. године, прописивало да је кривично дело друштвено опасно дело које је законом одређено као кривично дело, које је противправно и скривљено.¹³ За супротан пример може да се наведе Кривични законик Словеније из 1994. године који је дефинисао кривично дело као противправно дело које закон због његове опасности одређује као кривично дело и истовремено одређује његова обележја и казну, док је законодавац у Кривичном законнику из 2008. године начинио промену па су речи „због његове опасности“ замењене са „због нужне заштите правних вредности“, вероватно због дистанцирања од претходне сличности са друштвеном опасношћу.¹⁴ У Кривичном законнику Републике Србије друштвена опасност је изостављена из законске дефиниције кривичног дела, али у истом Законику може да се примети да је термин „друштвена опасност“ замењена термином „друштвена вредност“, па се тако у члану 3. поменутог Законика прописује да заштита човека и других основних друштвених вредности представља основ и границе за одређивање кривичних дела, прописивање кривичних санкција и њихову примену, у мери у којој је то нужно за сузбијање тих дела¹⁵, док се у члану 4. ставу 2. прецизира да је општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством.¹⁶ Без обзира на термилошке разлике увек се као полазна основа мора узети оправданост кривичне санкције, односно да изречена кривична санкција мора да буде пропорционална тежини и природи учињеног кривичног дела али и да постоји свест о степену вероватноће поновног извршења истих или нових кривичних дела.¹⁷

С обзиром да је у одређеној мери приближен појам друштвене опасности, може се наставити са одређивањем појма и елемената кривичног дела.

1.1.2. Одређивање појма и елемената кривичног дела

Поред већ изнете законске дефиниције кривичног дела и указивања на реакцију друштва услед изазваних одређених последица након извршења кривичног дела, потребно је назначити да кривично дело представља дело човека за које су прописане одређене кривичне санкције. Значај одређивања појма кривичног дела може се тумачити и као гаранција човеку

¹³ Кривични законик Црне Горе, Службени лист РЦГ, бр. 70/03 и 47/06 и Службени лист ЦГ, бр. 40/08, 25/10 и 32/11, члан 5.

¹⁴ Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, št. 63/94 z dne 13. 10. 1994, члан 7. и Kazenski zakonik Republike Slovenije – KZ-1, Uradni list Republike Slovenije, št. 55/08 z dne 4. 6. 2008.

¹⁵ Кривични законик, *op.cit.*, члан 3.

¹⁶ *Ibid.*, члан 4. став 2.

¹⁷ Franjo Vačić (1998), Kazneno pravo – opći dio, Informator, Zagreb, стр. 450.

да не буде изложен самовољи законодавних органа. Кривично дело уз кривицу представља основно мерило правичности, а она долази до изражаја кроз начело сразмерности између кривичних дела и казни али и кроз начело индивидуализације кривичних санкција.¹⁸ Из поменутог се може видети и потреба да се на што прецизнији начин одреди општи појам кривичног дела јер ће се на тај начин одредити елементи и околности које су потребне да постоје како би одређено понашање представљало кривично дело.¹⁹

Одређивање појма кривичног дела је могуће сагледати и са становишта формалног, материјалног и формално-материјалног појма кривичног дела.

Према формалном сагледавању појма кривичног дела, наука кривичног права полази од становишта да је кривично дело оно човеково понашање које је у закону одређено као кривично дело, односно да нужно постоје обележја кривичноправне природе.²⁰ У оквиру формалног дефинисања појма кривичног дела, постоје и друга различита схватања са циљем да се ближе и прецизније одреди овај појам. У теорији правне науке могуће је сусрести се са следећим дефинисањем поменутог појма, односно теоријама: а) реалистичка теорија, б) нормативна теорија, в) симптоматска теорија и г) динамичка теорија.²¹

Поменуте теорије у оквиру формалног сагледавања појма кривичног дела анализираће се истицањем неких њихових најзначајнијих карактеристика. Реалистичка теорија се заснива на ставу да кривично дело није искључиво правни појам већ, пре свега, реална физичка појава у спољном свету. Реалност постојања кривичног дела огледа се у противправности и виности радње, због чега и постоји потреба за кажњавањем такве радње. Основни елементи кривичног дела по овој теорији су радња која има последицу, док се кривично дело дефинише као противправна, вина, кажњива радња. Најпознатији заступник реалистичке теорије је Франц фон Лист (Franz von Liszt).²² Нормативном теоријом се сматра да је кривично дело искључиво правни појам, а да се извршењем кривичног дела повређује одређена правна норма која је садржана у кривичном законнику. По овој теорији кривично дело представља вину повреду норме која се кажњава. Творац нормативне теорије је Карл Биндинг (Karl Binding).²³ У симптоматској теорији кривично дело се посматра као симптом

¹⁸ Милош Бабић (2012), *Теоријско одређење општег појма кривичног дјела*, Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, стр. 38.

¹⁹ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1995), *Кривично право Југославије - општи део*, Савремена администрација, Београд, стр. 132.

²⁰ Милош Бабић, *op.cit.*, стр. 39.

²¹ Бора Чејовић (2006), *Кривично право - општи и посебан део*, Досије, Београд, стр. 91.

²² Франц фон Лист (1902), *Немачко кривично право*, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд, стр. 26. и Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 92.

²³ Stanko Frank (1955), *Теорија казненог права*, Школска књига, Загреб, стр. 192-193.

постојања виности учиниоца о кривичном делу.²⁴ Динамичка теорија појам кривичног дела сагледава и са психичке стране, тако да кривично дело представља спољње стање одређеног унутрашњег психичког стања учиниоца.²⁵

Према материјалном сагледавању појма кривичног дела, кривично дело представља свако понашање које је друштвено опасно, односно које представља повреду или угрожавање постојања друштва односно државе. Потребно је додати да се по овом схватању појма кривичног дела, оно не односи само на понашање које је већ нанело одређену штету, чиме је начињена повреда или угрожавање друштва односно државе, већ се односи и на могући утицај на будући развој друштва и државе.²⁶

Према материјално-формалном сагледавању појма кривичног дела, наука кривичног права полази од становишта да је кривично дело свако понашање човека које је противправно, вино и у закону одређено као кривично дело, што представља формално сагледавање појма кривичног дела, али и дело које је уједно и друштвено опасно, односно, представља повреду или угрожавање друштва (државе), што представља материјално сагледавање појма кривичног дела.²⁷ Као што може да се види, у материјално-формалном одређивању појма кривичног дела, сједињују се обележја формалног (објективно – субјективног) појма кривичног дела и обележја материјалног појма кривичног дела, те се због тога и сматра за општи појам кривичног дела јер су обухваћена сва кривична дела.²⁸

Потребно је истакнути да је од Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године па све до Кривичног законика Србије из 2005. године била прихваћена материјално-формална дефиниција појма кривичног дела у којем је друштвена опасност имала статус основног (обавезног) суштинског елемента.²⁹ У складу са начелима правне сигурности и законитости, Кривични законик Републике Србије из 2006. године усваја формални објективно-субјективни појам кривичног дела. Тиме се постиже да друштвена опасност нема значај основног елемента општег појма кривичног дела, већ се посматра као материјална страна предвиђености у закону. Због поменутог престаје да постоји институт незнатне друштвене опасности, а уводи се институт дела малог значаја.³⁰ Институт незнатне друштвене

²⁴ Тома Живановић (1923), Основни проблеми кривичног права – посебни део, Геца Кон, Београд, стр. 100.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 94.

²⁷ Милош Бабић, *op.cit.*, стр. 40-42.

²⁸ Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 97.

²⁹ Нагаша Делић (2014), *Дело малог значаја и стварно кајање у кривичном законик*у, Анали Правног факултета у Београду, година LXII, бр.1., стр. 23-24.

³⁰ *Ibid.*, стр. 24-25.

опасности представљао је законски основ за искључење постојања кривичног дела.³¹ Циљ поменутог института је био да се не примењује кривично право на случајеве у којима су испуњена сва обележја неког кривичног дела јер се ради о безначајном делу тако да нема потребе за применом кривичних санкција.³²

Елементи општег појма кривичног дела су: а) радња која проузрокује одређену последицу, б) противправност, в) одређеност у закону и г) виност (кривица). Елементи су наведени редоследом који у основи има логични редослед, а не њихов значај.³³

Радња која проузрокује одређену последицу представља одређено људско понашање.³⁴ Ово становиште проистиче из реалистичке теорије која се заснива на ставу да је за кривично дело потребна реална физичка појава у спољном свету, односно да је потребно постојање одређене последице у физичком смислу, о чему је већ било речи. Елемент радње која проузрокује одређену последицу, уствари представља физички однос између учиниоца и кривичног дела.

Противправност као други елемент кривичног дела представља постојање супротности, односно кршења, одређене правне норме која забрањује или прописује одређено понашање.

Одређеност у закону представља однос закона према одређеном људском понашању, јер противправност није довољни елемент да би нека радња представљала кривично дело, стога је потребно да буде и предвиђено у закону као кривично дело.

Виност као елемент кривичног дела представља психички однос учиниоца кривичног дела према самом кривичном делу (како према радњи тако и према последици) и представља обележје учиниоца кривичног дела.

Елементи кривичног дела који су поменули представљају елементе општег појма кривичног дела, те због тога постоји потреба постојања свих тих елемената да би постојало кривично дело. Непостојање било ког елемента доводи до непостојања кривичног дела.

³¹ Љиљана Радуловић (1991), *Незнатна друштвена опасност – један од законских основа који искључује постојање кривичног дела*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр.4., година XXXIX, стр. 408.

³² Наташа Делић (2006), *Незнатна друштвена опасност и дело малог значаја*, *Развој правног система Србије и хармонизација са правом Европске уније - Правни, економски и социолошки аспекти*, Прилози пројекту, Београд 2006., стр. 366-367.

³³ Елементи општег појма кривичног дела наведени по њиховом значају су: а) противправност, б) одређеност у закону, в) виност и г) радња која проузрокује одређену последицу; В. Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 98.

³⁴ Кроз историјски развој кривичног права може да се увиди период (од старе Грчке до Француске револуције) када су и животиње могле да изврше кривично дело. Постоје случајеви да су се и ствари сматрале учиниоцима кривичног дела. В. Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 99. Мишљења смо да се у одређеној мери, али веома површно, практично занемарљиво, кажњавање ствари задржало и до данашњих дана, односно да је још увек утемељено у људској свести. Поменуто се најефикасније може образложити кроз следећи пример. Када дете узраста од две до пет година запне за неку ствар услед чега падне и од страха, или бола заплаче, веома често то дете уз помоћ родитеља удара (кажњава) ту ствар због које је оно пало, након чега се код детета ствара осећај задовољства што се најчешће манифестује престанком плача.

Поред наведених елемената кривичног дела, поједина кривична дела имају и своје специфичне елементе, а то се у правној науци још назива биће кривичног дела.

До сада је у одређеној мери приближен појам кривичног дела почев од дефинисања појма; утицаја друштвене опасности, односно друштвене вредности на кривично дело; затим сагледано је одређивање појма кривичног дела са становишта формалног, материјалног и формално-материјалног појма и на крају је указано на елементе општег појма кривичног дела. Пре него што се анализира појам и карактеристике за одређивање најтежих казни, првенствено ће се још приближити и појам и врсте кривичних санкција јер се једино на тај начин може сагледати и анализирати у потпуности и сама потреба постојања казни у кривичноправном смислу.

1.1.3. Појам и врсте кривичних санкција

Кривичне санкције представљају мере које су прописане законом као одговор и реакција друштва на учиниоца кривичног дела који је својим понашањем нанео одређену штету друштву. Реакција друштва у скоро свим модерним кривичним законодавствима није директна већ се примењује посредно преко државе као симболичног представника друштва. У прилог поменуте симболике потребно је споменути да се пресуда изриче и објављује „у име народа“ на јавном заседању.³⁵ Потреба постојања кривичних санкција се огледа у заштити друштва од криминалитета како у репресивном а тако и у превентивном смислу, јер се на тај начин остварује заштитна функције кривичног права. Многи теоретичари права на приближно исти начин одређују појам и потребу за кривичном санкцијом међу којима је и становиште да кривична санкција представља правно организовану принудну меру која се примењује према лицу које је повредило одређену (прописану) кривичноправну норму.³⁶ У прилог поменутом потребно је указати да се кривично право може сагледавати: а) кроз субјективан начин, где право на кажњавање постоји од стране државе (*ius puniendi*), а које произилази из права власти (*ius imperium*) и које се заснива на државној принуди и б) кроз објективан начин као систем законских правних прописа.³⁷ Поред до сада поменутог, потребно је скренути пажњу на став Драгана Јовашевића којим се указује да у савременој теорији доминира утилитаристичко схватање кривичног права (владавина правних норми), али да се никако не може умањити значај ретрибутивног (казненог) карактера који је такође

³⁵ Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014, члан 418.

³⁶ Ђорђе Марјановић (1998), Македонско кривично право, Општи део, Скопље, стр. 261.

³⁷ Зоран Стојановић (2005), Кривично право - општи део, Службени гласник, Београд, стр. 22.

изражен кроз начела праведности и сразмерности, а на тај начин се практично постављају границе и оквири за утилитаризам.³⁸ Овим се може увидети и заштитна функција кривичног права. По Зорану Стојановићу сврха постојања кривичног права представља сузбијање криминалитета преко негативног утилитаризма, док се кривично право вреднује управо са аспекта да ли уопште и у којој мери може да допринесе сузбијању, смањењу или спречавању криминалитета.³⁹

Кривичне санкције одређене на овај начин представљају поред правног феномена и значајан друштвени феномен, стога се у теорији кривичног права прави разлика у одређивању овог појам у формалном и у материјалном смислу.⁴⁰

У формалном смислу подразумевају се мере које изриче суд под условима који су предвиђени законом, а оне се предузимају према учиниоцима кривичних дела. Из до сада разматраног могу се видети следећа обележја кривичних санкција и то: а) оне представљају „зло“ које се наноси учиниоцу кривичног дела.⁴¹ Поменуто „зло“ представља принудне мере од стране државе којима се учиниоцима кривичних дела ограничавају или ускраћују одређена права или слободе,⁴² б) кривичне санкције се изричу учиниоцима кривичног дела као принудна мера ради заштите друштва од криминалитета,⁴³ в) кривичне санкције морају бити предвиђене у кривичном закону (*nulla poena sine lege*),⁴⁴ и г) кривичне санкције може да изрекне само суд и то у случајевима који су одређени законом и на основу судске одлуке донесене у спроведеном поступку.⁴⁵

У материјалном смислу обележја кривичних санкција су мере друштвеног реаговања према учиниоцу кривичног дела са циљем да се заштити друштво од криминалитета. Када се примењује кривична санкција као одговор на учињено кривично дело, изражава се однос друштва према непоштовању одређених норми. Применом законом прописаних кривичних санкција друштво ограничава понашање појединца у интересу опште друштвене дисциплине и њене заштите у чему се и види значајна улога кривичних санкција али и друштвени карактер истих.⁴⁶

³⁸ Драган Јовашевић (2006), Кривично право општи део, Номос, Београд, стр. 23-27.

³⁹ Зоран Стојановић (2005), *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, Зборник радова: Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство, Златибор, стр. 13.

⁴⁰ Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 311.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Наташа Мрвић Петровић (2007), Кривично право, Службени гласник, Београд, стр. 129.

⁴³ Милош Бабић и Иванка Марковић (2008), Кривично право, Општи дио, Правни факултет Универзитет у Бањој Луци, Бања Лука, стр. 141.

⁴⁴ Бора Чејовић, *op.cit.*

⁴⁵ Наташа Мрвић Петровић (2007), *op.cit.*

⁴⁶ Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 312.

Поред појма кривичних санкција, потребно је сагледати њихову врсту и проблематику. Посматрано кроз историју развоја кривичних санкција може се видети да се друштво управо уз помоћ њих штити од различитих облика и видова криминалитета појединаца и група, на начин што се прописују и предузимају различите мере за учиниоце кривичних дела. До средине XIX века постојао је монистички (унитетни) систем кривичних санкција, односно постојао је само један облик кривичних санкција, а то су биле казне.⁴⁷ Казна, као сада једна од врста кривичних санкција, а некада једина кривична санкција (што је већ и наведено) нарочито је истицана од стране представника класичне школе, стога је можда и то један од разлога зашто је она од свог настанка до данас и остала. Поред класичне школе, видљив је утицај и италијанске школе, али не у смислу да се казна искључи из области кривичног права за шта се она залагала, већ да постоје мере друштвене заштите (које би изворно требале да представљају јединствену и искључиву врсту кривичних санкција). Оценом Франца фон Листа (Franz von Liszt) као представника социолошке школе, а са тачке ефикасније борбе против криминалитета, уместо дотадашњег унитета кривичних санкција, у кривично право се уводи дуалитет кривичних санкција. Прецизније речено, увидела се неопходност да се поред казни у кривичне санкције сврстају и мере друштвене заштите, односно мере безбедности. Ставови социолошке школе, оправдани су потребом за индивидуализацијом кривичних санкција различитим врстама кривичних дела али и њиховим учиниоцима.⁴⁸

У науци кривичног права су се све чешће могли сустрети ставови да казна није довољна (на такав став је већ указано) у борби против криминалитета. Сматрало се да је нужно прихватити и такве мере којима се не би вршила одмазда према учиниоцу кривичног дела, већ би њихова сврха била поправљање и лечење учиниоца. Поменути став се није у потпуности односио на малолетне учиниоце кривичног дела јер су се над њима примењивале казне као и за пунолетне учиниоце кривичних дела, с тим да се најчешће узимало малолетништво као олакшавајућа околност приликом одмеравања казне или одређене тешке казне се нису могле прописати над њима. У каснијим периодима развоја кривичних санкција, малолетним учиниоцима се прописују посебне санкције. Оне су прво биле назване „мерама безбедности“, а касније „васпитно-поправне мере“, да би се за њих усталио назив „васпитне мере“.⁴⁹

⁴⁷ Борислав Петровић и Драган Јовашевић (2005), Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине - опћи дио, Правни факултет, Сарајево, стр. 275-280.

⁴⁸ В. Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 313.

⁴⁹ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије - општи део, Савремена администрација, Београд, стр. 311.

Крајем XIX и почетком XX века, васпитне мере су успоставиле своје место у кривичном законодавству. На самом почетку њиховог примењивања, могао се видети значајан интезитет прописивања ових мера према неурачуњивим малолетним деликвентима или у случајевима извршења лакшег кривичног дела. Значајно је истаћи да ни васпитне мере нису биле имуне на нужни развој кривичних санкција, те су постале једине кривичне санкције за малолетнике. У највећем броју кривичних законодавстава лако се може видети аутономни систем кривичних санкција за малолетнике, који се у великој мери разликују од система кривичних санкција за пунолетне учиниоце кривичних дела.⁵⁰

Промене у систему кривичних санкција, које су првобитно засноване искључиво на казни, након увођења васпитних мера, настављен је појавом мера безбедности. Казна није могла да има адекватну меру на одређеним категоријама пунолетних учинилаца кривичних дела, а то се првенствено односило на лица код којих је постојао већи или мањи степен душевне поремећености.⁵¹ Значајан утицај у развоју мера безбедности се увиђа у утицају антрополошке и позитивне школе које су одбациле слободу воље као основ криминалног понашања. Оне су сматрале да делинквенти врше кривична дела под дејством својих унутрашњих стања, а под тим се подразумевало да је њихово криминално понашање детерминисано одговарајућим факторима.⁵² Применом казни, односно репресивним деловањем, душевно стање лица са одређеним степеном душевне поремећености није се могло поправити што је као једну од последица имало да се ни друштво не може заштитити. Стога, увидела се неопходност да се уместо казне или уз казну предвиди и друга кривична санкција (мера безбедности) која би обухватила и одговарајући медицински третман.⁵³ По антрополошкој и позитивној школи поменути лица садрже у својој личности једно опасно стање, због чега су по природи диспонирани за злочин, првенствено из разлога што су та лица болесна лица која су неспособна да рационално размишљају о својим понашањима. Због поменутог, они се не могу сматрати одговорним за кривична дела, нити се према њима могу изрећи кривичне санкције.⁵⁴ Поред лица код којих је постојала душевна поремећеност, постојала је потреба формирања одређених мера и за учиниоце кривичних дела који су их извршили под утицајем алкохола или дроге. Мере безбедности као кривичне санкције се појављују у кривичном законодавству у првој половини XX века.⁵⁵

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Јасмина Киурски (2011), *Настанак и историјски развој мера безбедности*, Ревивија за криминологију и кривично право, вол. 49, бр. 2-3, стр. 526-527.

⁵³ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*

⁵⁴ Јасмина Киурски, *op.cit.*

⁵⁵ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*

Већ до сада је делимично указано на динамично развијање система кривичних санкција приказом неких кривичних санкција које су се одржале и до данас. На развој кривичног права утицао је и развој друштва, па је из тог разлога и постојала потреба за непрекидним мењањем. Код кривичних санкција утицај се може сагледати кроз стварање или уврштавање нових кривичних санкција у постојећи систем или једноставно одбацивање већ постојећих кривичних санкција, искључиво због одређеног степена развитка друштва. С друге стране посматрано, на степен развитка друштва утицали су различити фактори, почев од економских, политичких, културних и др.⁵⁶

У даљем истраживању, проблематика развоја система кривичних санкција сагледаће се са знатно ширег аспекта у смислу њиховог приказа и анализе развоја код нас и у свету. Због потребе обухватања одређене целине у новијем развоју кривичних санкција, односно кривичних санкција које и данас постоје, нужно је обрадити и њихов развој у периоду након Другог светског рата па до данас, јер се једино на тај начин може у потпуности разумети данашњи систем кривичних санкција у смислу разликовања врста.

1.1.4. Развој кривичних санкција у периоду након Другог светског рата до данас

У кривичном праву, током овог периода, може се разликовати пет значајних етапа развоја кривичних санкција у законодавству са гледишта разматрања врста кривичних санкција.

На основу анализе поменутог периода, може се видети да је у скоро свакој измени, или допуни кривичног законодавства долазило и до одређених промена у кривичним санкцијама. Уводиле су се нове кривичне санкције и напуштале постојеће или је уследило њихово преквалификавање у друге облике кривичних санкција. На овакво стање, односно на ове промене, у значајној мери је утицао и друштвени развој, а у оквиру њега посебно би требало истакнути изградњу социјалистичког самоуправног система, али и положај човека у социјалистичком друштву. Поред друштвеног развоја, на развој кривичног законодавства, утицало је и страно кривично законодавство и наука кривичног права. Једна од основних одлика у овом развоју је константно присутна тенденција за хуманизацијом кривичних санкција.⁵⁷

⁵⁶ *Ibid.*, стр. 310.

⁵⁷ *Ibid.*, стр. 312.

1.1.4.a. Прва етапа развоја кривичних санкција - период од 1944. до 1951. године

Систем кривичних санкција у Југославији непосредно након Другог светског рата, успостављен је Уредбом о војним судовима од маја 1944. године.⁵⁸ У члану 16. Уредбе прописује се да ће војни судови изрицати казне и заштитне мере и то: а) строги укор, б) имовинску казну (новчану, у нарави, у делу), в) изгон из пребивалишта, г) лишење чина односно звања, д) уклањање са положаја, њ) принудни рад у трајању од три месеца до две године, е) тешки принудни рад у трајању од три месеца до две године па и више и ж) смртну казну. Уз наведене казне суд је могао да изрекне и губитак војничке части, губитак грађанске части на одређено време или заувек и конфискацију имовине. Може да се види да је овом Уредбом прописано осам казни и три заштитне мере. Закон о врстама казни Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ), који је донет 1945. године, у члану 1. прописује следеће казне: а) новчану казну, б) принудни рад без лишења слободе, в) изгон из места пребивалишта, г) губитак политичких и појединих грађанских права, д) губитак права на јавну службу, њ) забрана бављења одређеном делатношћу и занатом, е) губитак или снижење чина или звања, ж) лишење слободе, з) конфискација имовине, и) лишење слободе са принудним радом, ј) губитак држављанства и к) смртну казну. Поменуте казне могу изрећи грађански и војни судови, што је и прописано истим чланом.⁵⁹ Након усаглашавања Закона о врстама казни ДФЈ из 1945. године са првим Уставом ФНРЈ из 1946. године (који је рађен по угледу на Устав СССР-а из 1936. године познатији као Стаљинов устав), што је уједно представљало и усклађивање са новонасталим променама у друштву, ситем кривичних санкција обухватао је, поред оних који су већ наведени из Закона о врстама казни ДФЈ из 1945. године, уз минималне измене и спајање неких казни, још и обавезу да се поправи штета. У том новоусаглашеном закону под називом Закон о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године, уврштене су и одредбе према малолетним учиниоцима кривичног дела.⁶⁰ Према њима је било прописано да се уместо казне, могу изрећи васпитне мере и то: а) предаја на васпитање родитељима или другим лицима која се о њима старају,

⁵⁸ Уредба о војним судовима Народноослободилачке војске, Врховни штаб НОВ и ПОЈ, мај 1944. године.

⁵⁹ Закон о врстама казни Демократске Федеративне Југославије, Службени лист ДФЈ, бр. 48/45.

⁶⁰ Закон о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 66/46.

б) укор и в) упућивање у васпитно-поправни дом.⁶¹ Као што се може видети, систем кривичних санкција је у том периоду чинило дванаест казни и три васпитне мере.

У Кривичном законнику ФНРЈ из 1947. године, у глави четири, предвиђале су се три врсте кривичних санкција: а) казне, б) здравствено-заштитне мере и в) васпитне мере. Казне које се могу прописати су: а) смртна казна, б) лишење слободе са принудним радом, в) лишење слободе, г) поправни рад, д) губитак држављанства, ђ) конфискација имовине, е) губитак грађанских права, ж) губитак чина, з) забрана бављења одређеним занимањем, и) протеривање, ј) новчана казна и к) поправљање штете. Може да се види да су опет уследиле одређене промене у систему казни, па тако некадашња казна принудног рада без лишења слободе је сада поправни рад и она се може заменити новчаном казном или сразмерном казном лишења слободе; а не може се изрећи према официрима, подофицирима, војним службеницима и војницима који су у активном саставу, али и народним милиционерима. Некадашња казна изгон из места пребивалишта сада омогућује, поред протеривања из места пребивалишта и протеривање из земље. Казна губитка политичких и појединих грађанских права која је прописивала лишење: а) активног и пасивног изборног права, б) права заузимања изборних функција у друштвеним организацијама, в) права ношења почасног звања, одличја и других јавних почести, г) права заузимања неке државне или ма које јавне службе или звања, д) права на пензију и помоћ из социјалног осигурања и ђ) родитељског права; сада представља казну губитка грађанских права, а поред већ прописаног додато је и губљење права јавног иступања; потребно је још назначити да је поменута казна обухватила и некадашњу засебну казну губитка права на јавну службу. Некадашња казна забране бављења одређеном делатношћу и занатом сада има само други назив и то забрана бављења одређеним занимањем. Некадашња казна губитка или снижење чина или звања је замењена казном губитак чина и она се односи само на официре и подофицире у активном својству.⁶²

Када је реч о васпитним мерама, већ је истакнуто да се у Закону о врстама казни из 1945. године (односно у Закону о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године) прописују три васпитне мере, за разлику од Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године у којем се прописују четири васпитне мере, и то: а) предавање родитељима или стараоцу са обавезом да над малолетником воде појачан надзор, б) упућивање у васпитну установу, в) смештај у васпитно-поправни дом и г) упућивање у медицинско-поправни завод.

⁶¹ Обрад Перић (2007), *Развој малолетничког кривичног права и решења заступљена у новом кривичном законодавству о малолетницима у Републици Србији*, Бранич - часопис Адвокатске коморе Србије, вол. 119, бр. 1-2, стр. 139.

⁶² Кривични законик ФНРЈ из 1947. године, *op.cit.*, члан 34, члан 37, члан 48. и члан 51.

Поред једне више васпитне мере (бројчано гледано) разлика је и у томе што укор као васпитна мера више не постоји, али су зато уведене две нове и то: васпитна мера упућивања у васпитну установу којом се прописује да ће суд упутити малолетника у васпитну установу ако је то у интересу његовог васпитања или ако родитељи или старалац нису у могућности да обезбеде његово васпитање и школовање; и васпитна мера упућивања у медицинско-поправни завод којом се прописује да у случајевима када здравствено стање малолетника захтева лечење и медицинску негу, нарочито ако је душевно болестан, малоуман, слеп или глув, малолетник ће бити упућен у медицинско-поправни завод.⁶³ Указано је на казне и на васпитне мере, стога потребно прецизирати и здравствено-заштитне мере.

Здравствено-заштитне мере се односе на учиниоца кривичног дела за којег се утврди да је неурачунљив или да има смањену урачунљивост и да је његово понашање на слободи опасно. Тада суд може одредити упућивање у завод за душевно болесна лица или неки други завод за лечење.⁶⁴

Упоредним приказом Закона о врстама казни ДФЈ из 1945. године, Закона о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године и Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године указано је на битне разлике у погледу прописаних кривичних санкција и тиме се завршава са анализом прве етапе развоја кривичних санкција у законодавству за период непосредно након Другог светског рата.

1.1.4.б. Друга етапа развоја кривичних санкција - период од 1951. до 1977. године

Друга етапа развоја кривичних санкција, у поменутом периоду, започиње доношењем Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године, јер су тада уследиле значајне измене у систему кривичних санкција.⁶⁵ Једна од значајнијих измена у односу на Кривични законик ФНРЈ из 1947. године је смањење прописаних казни са дванаест на „свега“ седам. Члан 24. Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године прописује следеће казне: а) смртну казну, б) строги затвор, в) затвор, г) ограничење грађанских права, д) забрана бављења одређеним занимањем, ђ) конфискација имовине и е) новчану казну. Разлика се може видети и у томе што се уместо здравствено-заштитних мера (како је било прописано у Кривичном закону ФНРЈ из 1947. године) сада користи термин мере безбедности. Оне су прописане у глави пет, Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године, и то су: а) упућивање у завод ради чувања и

⁶³ Кривични законик ФНРЈ из 1947. године, *op.cit.*, члан 72, члан 74. и члан 76.

⁶⁴ *Ibid.*, члан 79. и члан 80.

⁶⁵ Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 13/51.

лечења, б) одузимање предмета и в) протеривање из земље. Разлика се може уочити и у васпитним мерама, па је тако у Кривичном законнику ФНРЈ из 1951. године, прописано четири васпитне мере и то: а) предаја родитељима или стараоцу, б) упућивање у васпитну установу, а ако је малолетник глувонем или слеп упутиће се у завод за глувонеме и слепе, в) укор и г) упућивање у васпитно-поправни дом.⁶⁶ У Кривичном законнику ФНРЈ из 1947. године било је исто предвиђено четири васпитне мере, с тим да је у односу на тај закон изостављена васпитна мера упућивања у медицинско-поправни завод, али је додат укор као васпитна мера.

Наредне измене система кривичних санкција уследиле су Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године.⁶⁷ На самом почетку потребно је назначити да се поред постојећих кривичних санкција уврштава још једна, тако да систем кривичних санкција прописује четири кривичне санкције и то: а) казне, б) мере безбедности, в) васпитне мере и г) судску опомену. Закон предвиђа да се судска опомена, као засебна кривична санкција, може изрећи за кривична дела за која је прописана казна затвора до једне године или новчана казна и то ако постоје одређене олакшавајуће околности.⁶⁸ У Закону о изменама и допунама кривичног законика из 1959. године чланом 5. се прописују следеће казне: а) смртна казна, б) строги затвор, в) затвор, г) конфискација имовине и д) новчана казна. Може да се види да је број казни смањен на пет са седам колико је било прописано Кривичним закоником ФНРЈ из 1951. године, а изостављене су: казна ограничења грађанских права и казна забране бављења одређеним занимањем. Када је реч о мерама безбедности, поред већ постојећих (које су биле прописане у Кривичном законнику ФНРЈ из 1951. године) прописују се још и: а) обавезно лечење алкохоличара и наркомана, б) забрана бављења одређеним занимањем, в) одузимање возачке дозволе и г) одузимање имовинске користи. Овим се може закључити да се укупно прописује седам мера безбедности.⁶⁹ У Закону о изменама и допунама кривичног законика из 1959. године видне су знатне измене по питању васпитних мера јер се у потпуности мења шеста глава која их прописује и уређује.⁷⁰ Измене се не односе само на повећан број (са четири васпитне мере, како је то прописивао Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, на чак осам) већ се разлика може видети и у њиховој класификацији. У изменама и допунама кривичног законика оне су груписане у три врсте и то: а) дисциплинске мере, у које спадају: (а₁) укор и (а₂) упућивање у

⁶⁶ *Ibid.*, члан 65. и члан 68.

⁶⁷ Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 30/59.

⁶⁸ *Ibid.*, члан 26.

⁶⁹ *Ibid.*, члан 36. и члан 38.

⁷⁰ *Ibid.*, члан 41.

дисциплински центар за малолетнике, б) мере појачаног надзора, у које спадају: (б₁) појачан надзор од стране родитеља или старатеља, (б₂) појачан надзор у другој породици и (б₃) појачан надзор органа старатељства и в) заводске мере у које спадају: (в₁) упућивање у васпитну установу, (в₂) упућивање у васпитно-поправни дом и (в₃) упућивање у установу за дефектне малолетнике. Потребно је још истаћи да се старијим малолетницима може изрећи казна малолетничког затвора. Она не може бити краћа од једне године нити дужа од десет година. Казна малолетничког затвора се може изрећи за кривично дело за које је прописана казна тежа од пет година строгог затвора, а због тешких последица дела и високог степена кривичне одговорности не би била оправдана примена васпитне мере.

У кривичном законодавству, 1962. године, уследила је још једна промена система кривичних санкција и то доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног законика.⁷¹ Једна од измена се односила и на мере безбедности тако да се поред до сада прописаних мера, прописује и мера безбедности забране јавног иступања. Тиме, систем кривичних санкција, прописује укупно осам мера безбедности.

Упоредним приказом и анализом Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. године и 1962. године могу се видети значајне промене у систему кривичних санкција у виду тенденције смањивања броја казни, али и повећавања броја мера безбедности и васпитних мера. Обрађена етапа, у којој је акценат био на развоју кривичних санкција, значајна је и по томе што је у том периоду извршена кодификација кривичног законодавства (доношењем Кривичног законика ФНРЈ, 2. марта 1951. године). За своје време, изузетно напредан Кривични законик остао је на снази до 1977. године, када је из политичких разлога замењен са Кривичним законом СФРЈ, шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона, чиме је нестало јединство кривичног законодавства Југославије.⁷² Овим се и завршава са анализом друге етапе развоја кривичних санкција у законодавству у периоду након Другог светског рата.

1.1.4.в. Трећа етапа развоја кривичних санкција - период из 1976. године

Трећа етапа развоја кривичних санкција, у поменутом периоду, започиње доношењем Кривичног закона СФРЈ 1976. године.⁷³ У члану 5. поменутог Закона, прописују се кривичне санкције којих има четири и то: а) казна, б) условна осуда и судска опомена, в) мере

⁷¹ Закон о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ из 1962. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 31/62.

⁷² Младен Тишма (2011), *Кривична дела против оружаних снага у домаћем и упоредном законодавству*, Војно дело, зима/2011, стр. 169.

⁷³ Кривични закон СФРЈ из 1976. године, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76.

безбедности и г) васпитне мере. Разлика у односу на Кривични законик ФНРЈ из 1951. године са изменама и допунама из 1959. и 1962. године је томе што се поред судске опомене, као самосталне кривичне санкције, прописује и условна осуда. Њихов однос је у одређеној мери алтернативног карактера, па се оне не могу сагледавати ни као две различите кривичне санкције, нити као једна. Могуће их је, уствари, сврстати у мере упозорења иако се оне тако не прописују у поменутом члану 5. Решење ове недоумице је пронађено у члану 51. у коме се истиче да у оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха условне осуде и судске опомене је да се према кривично одговорном учиниоцу не примени казна за мање друштвено опасна дела, када то није нужно ради кривичноправне заштите и када се може очекивати да ће упозорење уз претњу казне (условна осуда) или само упозорење (судска опомена) довољно утицати на учиниоца да више не врши кривична дела.⁷⁴ Мање разлике се могу увидети и код прописаних казни. По Кривичном закону СФРЈ из 1976. године прописано је четири казне и то: а) смртна казна, б) затвор, в) новчана казна и г) конфискација имовине, за разлику од претходног Закона који је прописивао пет казни. Казна која више није била уврштена у систем кривичних санкција је казна строгог затвора. Код мера безбедности могу се приметити значајне разлике између Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. године и 1962. године и Кривичног закона СФРЈ из 1976. године. Бројчано гледано и даље се прописује осам мера безбедности с тим да су неке проширене а има и новописаних, па се тако поменутиим законом у члану 61. прописују следеће мере безбедности: а) обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, б) обавезно психијатријско лечење на слободи, в) обавезно лечење алкохоличара и наркомана, г) забрана вршења позива, делатности или дужности, д) забрана јавног иступања, ђ) забрана управљања моторним возилом, е) одузимање предмета и ж) протеривање странаца из земље. Када је реч о васпитним мерама, Кривични закон СФРЈ из 1976. године прописује у члану 75. да постоје: а) дисциплинске мере, б) мере појачаног надзора и в) заводске мере али не прописује појединачне васпитне мере. Прописивање је у оквиру надлежности република и аутономних покрајина, па се тим законима прописују следеће васпитне мере: а) укор, б) упућивање у дисциплински центар, в) појачан надзор родитеља, усвојиоца или стараоца, г) појачан надзор у другој породици, д) појачан надзор органа социјалног старања, ђ) појачана брига и надзор, е) појачана брига и надзор уз дневни боравак у васпитној установи, ж) упућивање у васпитну установу, з) упућивање у васпитно-поправни дом и

⁷⁴ *Ibid.*, члан 51.

и) упућивање у установу за лечење и оспособљавање.⁷⁵ Потребно је поменути да институт малолетничког затвора није имао промене.

На основу до сада изнетог, може се видети да трећу етапу развоја кривичних санкција у законодавству, у периоду који се обрађује, искључиво обележава доношење Кривичног закона СФРЈ из 1976. године и начин на који су прописане кривичне санкције. У упоредном приказу и анализом Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. и 1962. године и већ поменутог Кривичног закона СФРЈ указано је на промене у систему кривичних санкција, чиме се и завршава са анализом треће етапе развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата.

1.1.4.г. Четврта етапа развоја кривичних санкција - период након 1976. до 2005. године

Наредна етапа, односно четврта етапа, развоја кривичних санкција обележена је кривичним законодавством Савезне Републике Југославије и Републике Србије. У Кривичном закону Савезне Републике Југославије извршене су битне измене и допуне, почев од промене назива па све до суштинских промена. Укупно је начињено седамнаест измена и допуна и то десет у периоду од 1976. до 1990. године (објављене у Службеном листу СФРЈ), шест измена и допуна у периоду од 1992. до 2001. године (објављене у Службеном листу СРЈ) и једна измена и допуна из 2003. године (објављена у Службеном гласнику РС). По приказаним службеним листовима (гласнику) могу се видети промене у друштву, на политичкој сцени али и хронолошки приказ нестајања и настајања државе. Након распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, тадашњи Кривични закон СФРЈ је у потпуности задржан и у Савезној Републици Југославији. По истом принципу задржан је и Кривични закон Социјалистичке Републике Србије, који је чинио део система кривичног законодавства. Код промена поменутог Кривичног закона потребно је указати на Закон о изменама Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије из 1992. године којим се прописује промена назива закона са постојећег на Кривични закон Републике Србије.⁷⁶ Значајнија промена, по питању кривичних санкција, у поменутом Кривичном закону уследила је доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године у којем се додаје члан 2а. под називом смртна казна у којем се прецизније

⁷⁵ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 314.

⁷⁶ Закон о изменама Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије из 1992. године, Службени гласник РС, бр. 49/92.

одређује прописивање смртне казне.⁷⁷ Код савезног закона, првенствено је потребно указати да су задржане све кривичне санкције које су биле прописане и у Кривичном закону СФРЈ из 1976. године, односно, чланом 5. се и даље прописују четири кривичне санкције и то: а) казна, б) условна осуда и судска опомена, в) мере безбедности и г) васпитне мере. Прве значајније измене задржаног Кривичног закона СФРЈ из 1976. године уследиле су са Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године.⁷⁸ У члану 34. прописују се само две казне и то: а) затвор и б) новчана казна, за разлику од Кривичног закона СФРЈ из 1976. године који је прописивао четири казне. Казне које се више не прописују су а) смртна казна и б) конфискација имовине. Од изузетне је важности да се нагласи, да у овом периоду развоја кривичних санкција, први пут се не прописује смртна казна кривичним законодавством, другим речима, од 2001. године, односно од 2002. године због ступања на снагу закона, у Републици Србији не постоји више смртна казна. Поменуто укидање прописује се и Кривичним законом Републике Србије из 2002. године, брисањем члана 2а. о смртној казни.⁷⁹ За разлику од казни, код условне осуде и судске опомене, нису уследиле промене. Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, прописује седам мера безбедности за разлику од Кривичног закона СФРЈ из 1976. године који је прописивао осам. Изостављена мера безбедности је забрана јавног иступања. Остало нам је још да укажемо и на васпитне мере. Код васпитних мера, нису уследиле промене у односу на Кривични закон СФРЈ из 1976. године, па се тако у члану 75. прописују следеће мере: а) дисциплинске мере, б) мере појачаног надзора и в) заводске мере али се не прописују појединачне васпитне мере. Појединачно прописивање је садржано у другим савезним законима и законима република, а то је и прописано у члану 71. Кривичног закона СРЈ.⁸⁰ Кривични закон Републике Србије је прописивао у члану 12. следеће васпитне мере малолетним учиниоцима кривичног дела: а) дисциплинске мере: укор или упућивање у дисциплински центар за малолетнике, б) мере појачаног надзора: од стране родитеља или стараоца, у другој породици или од стране органа старатељства и в) заводске мере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом или у специјалну

⁷⁷ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године, Службени гласник РС, бр. 47/94.

⁷⁸ Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, Службени лист СРЈ, бр. 61/01.

⁷⁹ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године, Службени гласник РС, бр. 10/02.

⁸⁰ Кривични закон СРЈ из 2001. године, Службени лист СФРЈ, бр.44/76-1329, 36/77-1478, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63, 38/90-1217, 45/90-1340, 54/90-1773 и Службени лист СРЈ, бр. 35/92-651, 37/93-816, 24/94-273,61/01.

установу.⁸¹ Наредна значајна промена уследила је са доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године.⁸² Прва измена је у промени назива закона, који сада гласи Основни кривични закон. Пре него што се настави са анализом и указивањем на даље промене, од значаја је да се појасни потреба за променом назива закона. Потребно је подсетити да је Кривични законик ФНРЈ из 1951. године који је, између осталог, био значајан и по томе што је у том периоду успоставио кодификацију кривичног законодавства, замењен Кривичним законом СФРЈ из 1976. године којим је нестало јединство кривичног законодавства Југославије (о чему је већ било речи). С обзиром да је Савезна Република Југославија наставила са коришћењем поменутог закона, наставио се континуитет и са нејединственом кодификацијом, па је тако кривично законодавство сачињавало Кривични закон СРЈ и кривични закони република (Србије и Црне Горе). Због поменутог је и начињена промена у имену кривичног закона. Након овог малог екскурса, који је био неопходан, потребно је наставити са даљим указивањем и анализом развоја кривичних санкција које су уследиле са Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године. Поред указивања на промену назива закона (члан 1), наредна битна измена се односи на врсте казни, па се тако прописују три казне. Поред две које су већ постојале (казна затвора и новчана казна), Законом о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године у члану 3. (који се односи на члан 34. сада већ Основног кривичног закона), поново се прописује и конфискација имовине. По питању осталих кривичних санкција, нису уследиле промене у односу на претходни закон.

Из до сада изнетог, може да види да је четврту етапу развоја кривичних санкција обележило кривично законодавство Савезне Републике Југославије од 1976. до 2003. године и (Социјалистичке) Републике Србије, посебно из 1994. године и 2002. године. За најзначајнију промену у овој етапи може се навести (поред промене назива кривичних закона) укидање смртне казне. Овим се завршава са анализом четврте етапе развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата.

1.1.4.д. Пета етапа развоја кривичних санкција - период од 2005. године

Последњу етапу, односно пету етапу, обележава доношење Кривичног законика Републике Србије из 2005. године чиме је поново успостављена кодификација кривичног

⁸¹ Кривични закон Републике Србије из 2003. године, Службени гласник СРС. бр. 26/77-1341, 28/77-1566, 3/77-2213, 20/79-1059, 24/84-1233, 39/86-2739, 51/87-2421, 6/89-406, 42/89-1401, 21/90-888 и Службени гласник РС, бр. 16/90-468, 49/92-1664, 23/93-817, 67/93-3110, 47/94-1465 и 17/95-529, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 и 67/03.

⁸² Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године, Службени лист СРЈ, бр. 39/03.

законодавства. Након ступања на снагу 1. јануара 2006. године престали су да важе Основни кривични закон и Кривични закон Републике Србије.⁸³

Пре него што се започне са анализом и упоредним приказом са претходним законима, од значаја је да се укаже да је нови Кривични законик систематизован (подељен) на општи и посебни део. У општем делу налази се одређивање и дефинисање општих појмова, док се у посебном делу уређују кривична дела и прописују се санкције. Иако постоје два дела у Кривичном законнику, они се не могу сагледавати засебно. Кривични законик Републике Србије из 2005. године прописује четири кривичне санкције и то: а) казне, б) мере упозорења, в) мере безбедности и г) васпитне мере. Чланом 43. прописују се четири казне и то: а) казна затвора, б) новчана казна, в) рад у јавном интересу и г) одузимање возачке дозволе.⁸⁴ Већ може да се види да постоји разлика у односу на Основни кривични закон (некадашњи Кривични закон СРЈ са свим изменама и допунама), почев од броја прописаних казни, којих је било три, али и у врсти казни. Поред две које су задржане (казна затвора и новчана казна) више се не прописује казна конфискација имовине, али прописују се и две нове казне. Кривични законик Републике Србије из 2005. године прописује као наредну кривичну санкцију мере упозорења и то: а) условну осуду и б) судску опомену. Суштински гледано и у Основном кривичном закону, али и у претходним законима почев од Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године са његовим изменама и допунама из 1959. и 1962. године, поред судске опомене, као самосталне кривичне санкције, прописује се и условна осуда, с тим да је њихов однос у одређеној мери алтернативног карактера, па се оне не могу сагледавати ни као две различите кривичне санкције, нити као једна. Иако се у законима никада нису прописивале као мере упозорења (све до Кривични законик Републике Србије из 2005. године) оне су се под њих увек могле подвести анализирањем чланова о сврси условне осуде и судске опомене. Наредна кривична санкција коју прописује Кривични законик Републике Србије из 2005. године је мера безбедности. Поменути закон се прописује девет мера безбедности и то: а) обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи, б) обавезно психијатријско лечење на слободи, в) обавезно лечење наркомана, г) обавезно лечење алкохоличара, д) забрана вршења позива, делатности и дужности, ђ) забрана управљања моторним возилом, е) одузимање предмета, ж) протеривање странца из земље и з) јавно објављивање пресуде. Може се видети да за разлику од Основног

⁸³ Основни кривични закон, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76, 46/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90, Службени лист СРЈ, бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 и 61/01, Службени гласник РС, бр. 39/03 и Кривични закон Републике Србије из 2003. године, Службени гласник СРС, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89 и 42/89, Службени гласник РС, бр. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 и 67/03.

⁸⁴ Кривични законик Републике Србије из 2005. године, Службени гласник РС, бр. 85/2005.

кривичног закона, који је прописивао седам мера безбедности, Кривични законик Републике Србије из 2005. године прописује две више, с тим да је некадашња мера безбедности обавезног лечења алкохоличара и наркомана представљала једну меру безбедности, док су у новом закону то две засебне мере безбедности. Разлика између ова два закона је видљива и у новописаној мери безбедности јавног објављивања пресуде. Наредне промене кривичних санкција, прецизније речено, мера безбедности, уследиле су Законом о изменама и допунама Кривичног законика (72/09) из 2009. године,⁸⁵ којим се прописује још једна мера безбедности и то забрана приближавања и комуникације са оштећеним, док се Законом о изменама и допунама Кривичног законика (111/09) из 2009. године прописује и мера безбедности забрана присуствовања одређеним спортским приредбама.⁸⁶ Може се закључити да Кривични законик Републике Србије са две измене и допуне из 2009. године укупно прописује једанаест мера безбедности, за разлику од Основног кривичног закона, којим се прописивало седам мера безбедности. Када је реч о васпитним мерама, Кривични законик Републике Србије, што се може и видети у члану 4. став 3, директно не прописује које се мере могу изрећи малолетнику, већ упућује на посебан закон. У Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица уређују се васпитни налози и кривичне санкције које се могу изрећи малолетницима.⁸⁷ Васпитни налози који се могу изрећи малолетнику су: а) поравнање са оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела, б) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао, в) укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, г) подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога и д) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту. Истим законом се предвиђају и кривичне санкције које се могу изрећи малолетнику и то: а) васпитне мере, б) казна малолетничког затвора и в) мере безбедности. Васпитне мере које прописује закон су: а) мере упозорења и усмеравања: (а₁) судски укор и (а₂) посебне обавезе, б) мере појачаног надзора: (б₁) појачан надзор од стране родитеља, усвојиоца или староца, (б₂) појачан надзор у другој породици, (б₃) појачан надзор од стране органа старатељства и (б₄) појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање

⁸⁵ Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 72/2009.

⁸⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 111/2009.

⁸⁷ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица из 2005. године, Службени гласник РС, бр. 85/2005.

малолетника, в) заводске мере: (в₁) упућивање у васпитну установу, (в₂) упућивање у васпитно-поправни дом и (в₃) упућивање у посебну установу за лечење и оспособљавање. Упоредивањем поменутих васпитних мере са онима које су прописане у Основном кривичном закону (односно некадашњем Кривичном закону СРЈ са изменама и допунама) и у Кривичном закону Републике Србије могу се видети да су начињене знатне промене у прописивању васпитних мера, првенствено у проширивању појединих мера, али и у прописивању нових (о васпитним мерама које су биле прописане у Основном кривичном закону и у Кривичном закону Републике Србије говорили смо у четвртој етапи развоја кривичних санкција).⁸⁸ Казна малолетничког затвора је прописана чланом 28. Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и може се изрећи старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је прописана казна затвора тежа од пет година. Казна малолетничког затвора се може изрећи и због високог степена кривице, природе и тежине кривичног дела, а да не постоји оправданост изрицања васпитне мере. Малолетним учиниоцима кривичних дела могу се изрећи мере безбедности које су и предвиђене чланом 79. Кривичног законика Републике Србије (о којима је већ било речи), с тим да се не може изрећи мера забране вршења позива, делатности или дужности.

Упоредном анализом Кривичног законика Републике Србије са Основним кривичним законом и Кривичним законом Републике Србије и указивањем на развој кривичних санкција у Кривичном закону Републике Србије завршен је приказ развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата. Пету етапу поменутог развоја, дефинитивно је обележило доношење новог Кривичног законика којим је поново успостављена кодификација кривичног законодавства Републике Србије, али и прописивање и уређивање кривичних санкција.

1.1.4.ђ. Указивање на потребу груписања развоја кривичних санкција у периоду након Другог светског рата до данас

На почетку овог дела истраживања наглашена је потреба обухватања одређене целине у новијем развоју кривичних санкција, односно кривичних санкција које и данас постоје, како би се у потпуности могао разумети данашњи систем кривичних санкција у смислу разликовања врста. Период који је обрађен је непосредно након Другог светског рата па све

⁸⁸ Кривични закон Републике Србије из 2003. године, *op.cit.*

до данас, односно од доношења Уредбе о војним судовима из маја 1944. године па све до последњих измена и допуна Кривичног законика Републике Србије из 2014. године. Назначени период, као што се могло и видети, аутор је поделио у пет етапа, а свака етапа је обележила одређени развој кривичних санкција у законодавству.

Разлог препознавања толико етапа оправдано је следећим: прва етапа започиње успостављањем кривичних санкција 1944. године Уредбом о војним судовима која садржи свега 35. чланова, а с обзиром да је то период непосредно након Другог светског рата очекиван је развој у овој области паралелно са развојем друштва. Поменута етапа се окончава 1951. године и доношењем Кривичног законика ФНРЈ којим је успостављена кодификација кривичног законодавства чиме уједно започиње друга етапа. Наведеним Законом начињене су значајне промене у систему кривичних санкција у виду смањивања броја казни, али повећавања броја мера безбедности и васпитних мера, те и на основу тога представља засебан период у развоју кривичних санкција. Поменуто је од значаја и представља хронолошки гледано другу етапу. Трећа етапа, је сагледана кроз развој кривичних санкција у Кривичном закону СФРЈ из 1976. године којим је нестало јединство кривичног законодавства јер се (из политичких разлога) прописивало поред савезног кривичног закона и шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона. Четврту етапу условиле су друштвене и државне промене на релацији СФРЈ-СРЈ-СЦГ-РС које су утицале и на развој кривичних санкција. Посебно се може истаћи да је уследило и укидање смртне казне у кривичном законодавству у овом периоду. Поменута етапа траје све до доношења Кривичног законика Републике Србије којим се поново успоставља кодификација кривичног законодавства и на основу тога се може сврстати у пету етапу посматрано у смислу развоја кривичних санкција у периоду од Другог светског рата.

У литератури се може видети да одређени аутори развој кривичних санкција у овом периоду на директан или индиректан начин другачије групишу, стога је постојала потреба да се укаже на ове разлоге груписања, како је то и приказано у анализи и сагледавању поменутог периода.

1.1.5. Сврха и индивидуализација кривичних санкција

Кривични законик Републике Србије прописује у члану 4. ставу 2. да општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција представља сузбијање дела којима се

повређују или угрожавају вредности која су заштићена кривичним законодавством.⁸⁹ Може се видети да се прописује општа сврха кривичних санкција, односно, прецизније речено прописује се сврха која је заједничка за све врсте кривичних санкција. Неспорно је да није могуће адекватно законски заштитити друштвене вредности само једном врстом санкција, стога је потребно скренути пажњу да поред опште сврхе, поменуте у одредби коју прописује закон, свака врста кривичних санкција има и своју посебну сврху.

У досадашњем истраживању обрађен је развој кривичних санкција (у периоду од Другог светског рата па до данас) чиме је указано на престајање постојећих и настајање нових кривичних санкција кроз различите периоде друштва и државе. Врсте и број кривичних санкција су се стално повећавале под утицајем свести о потреби за индивидуализацијом кривичних санкција. Само са једном кривичном санкцијом, а потребно је подсетити да је казна својевремено била једина кривична санкција, или са неадекватним врстама кривичних санкција не може се у потпуности постићи борба против криминалитета у којој појединац мора бити суочен са таквом кривичном санкцијом да она заиста утиче првенствено на њега да више не чини кривична дела, а самим тим и да превентивно утиче на друге. Индивидуализација кривичне санкције представља прилагођавање санкције конкретно извршеном кривичном делу и његовом учиниоцу (са циљем јачања и развијања моралних вредности), при чему се узимају у обзир све околности које њих карактеришу, а нарочито тежина извршеног дела и степен кривице учиниоца кривичног дела.⁹⁰ Може се видети да је могуће разликовати две врсте индивидуализације кривичне санкције и то: а) објективну (по основу карактеристика учињеног кривичног дела) и б) субјективну индивидуализацију (по основу карактеристика учиниоца кривичног дела). За индивидуализацију кривичне санкције, поред већ поменутог, није од толиког значаја бројност кривичних санкција колико је њихова разноврсност.

Идеја о индивидуализацији кривичних санкција са циљем да се смањи број учинилаца кривичних дела, а самим тим да се на тај начин утиче и на сузбијање криминалитета постоји доста дуго. Законска и судска индивидуализација кривичних санкција може да се примети тек у законодавствима која су примењивана од краја осамнаестог века, док је у ранијим периодима, односно од периода робовласничког друштва могуће уочити неједнако поступање према учиниоцима истих или сличних кривичних дела. Индивидуализација

⁸⁹ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, члан 4. став 2.

⁹⁰ Милош Марковић и Раде Богојевић (2013), *Кривичноправни и пенолошки аспекти казни у позитивном законодавству Републике Србије*, Право теорија и пракса, бр.10, година XXX, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 96. и Мала енциклопедија (1986), Просвета, Београд, стр. 874.

кривичних санкција ипак је значајне помаке имала у периоду Наполеоновог Кривичног законика из 1810. године где се увођењем олакшавајућих и отежавајућих околности, али и услед постојања могућности за ублажавањем и ослобађањем од казне, у одређеној мери омогућава адекватнија примена кривичних санкција.⁹¹

Специфичност ове проблематике је у томе да се не може у потпуности законски регулисати, стога је одмеравање казне, а под тим се подразумева и њена индивидуализација, остављено суду на одлуку приликом избора врсте и висине кривичне санкције. Пре него што се укаже на могући проблем који може да уследи, од значаја је напоменути да по Зорану Стојановићу се тешко може поставити граница између појмова одмеравања казне и индивидуализације казне, јер индивидуализација казне у ширем смислу одговара појму одмеравања казне, због чега је тај појам сувишан.⁹² Као што је већ изнето, овде може доћи до проблема. Наиме, суд доноси своју одлуку првенствено у складу са максимумом *nullum crimen, nulla poena sine lege* (нема злочина, нема казне без закона - што је и предвиђено чланом 1. Кривичног законика), али управо се приликом одмеравања и индивидуализацијом кривичне санкције може десити да уследи одступање од начела легалитета. Језичким тумачењем поменуте одредбе, поред тога што се не предвиђа превентивна заштита, може да уследи (по неким схватањима) декриминализација кривичних дела која су предвиђена законом, при чему сужавање криминалне зоне не би представљало одступање од начела *nullum crimen*, већ повреду начела легалитета код кривичног гоњења.⁹³ Потребно је још истаћи да се поред већ поменуте максиме Анселма Фојербаха (Anselm Feuerbach) често у теорији уводи и учинилац кривичног дела у максимуму па тако онда она гласи *nullum crimen, nulla poena, nullum delinquens, sine lege*. Разлог за овакво проширење узима се да се појмом кривичног дела обухвата и учинилац кривичног дела.⁹⁴

Постоји још аутора који указују на претходни проблем истицањем да у процесу индивидуализације кривичне санкције, односно током одлучивања и прилагођавања кривичне санкције према учиниоцу кривичног дела уз уважавање критеријума и вредности који су прописани у закону, долази до преплитања принципа легалитета и принципа индивидуализације кривичне санкције, првенствено из разлога што се суду оставља широк простор при одлучивању о врсти и висини казне, наравно у оквирима прописаним законом. У овом процесу омогућава се суду да дођу до изражаја судске оцене и ставови. За доношење

⁹¹ Љубиша Лазаревић (1979), *Индивидуализација кривичних санкција - претпоставке и могућности за њено остварење*, Зборник Правног факултета у Новом Саду, стр. 155.

⁹² Зоран Стојановић (2010), *Кривично право - општи део*, Правна књига, Београд, стр. 269.

⁹³ Миодраг Мајић (2009), *Начело легалитета – нормативна и културна еволуција (II део)*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 2., година LVII, стр. 30-31.

⁹⁴ Зоран Павловић (2010), *Од начела законитости до начела правности у кривичном праву*, Војно дело, стр. 216.

судске одлуке о врсти и висини кривичне санкције од значаја је у којој мери закон прописује границе индивидуализације, али и у којој мери је у тим оквирима судска пракса уједначена у складу са постављеним захтевима начела легалитета, јер ипак одмеравање казне је питање примене права у коме суд има знатан простор за процену.⁹⁵

Однос легалитета и индивидуализације кривичне санкције по Жељку Хорватићу се може сагледати на следећи начин. Легалитет представља законску гаранцију по којој нико неће бити кажњен строже од прописане врсте кривичне санкције за одређено кривично дело, док се истовремено гарантује да ће бити кажњен управо предвиђеном кривичном санкцијом. Индивидуализација кривичне санкције, по истом аутору, представља потребу да се осигура оптимална сврха кажњавања на начин што ће се за одређено кривично дело, учиниоцу одредити она кривична санкција, која је предвиђена за то кривично дело, а притом да је највише прилагођена конкретном случају, узимајући у обзир све субјективне и објективне околности.⁹⁶ Начело легалитета поред до сада већ поменуте правне сигурности за учиниоца кривичног дела значајно је и са тачке обезбеђивања извесне заштите друштвених вредности.⁹⁷ О законској гаранцији, односно, о гарантној функцији начела легалитета у кривичном праву указује и аутор Тома Живановић који са поменутиим начелом указује на забрану кажњавања за дело које пре него што је учињено није било предвиђено законом као кривично дело.⁹⁸

До сада је већ указано на значај индивидуализације кривичне санкције, а да би то било у потпуности могуће неопходно је да суд може да сагледа целокупну личност учиниоца кривичног дела. Упознавањем личности учиниоца кривичног дела првенствено се могу ближе разумети околности које су довеле до извршења кривичног дела (мотиви) али и његов претходни живот (у смислу да ли је повратник или први пут чини кривично дело). Суд одређена сазнања о учиниоцу кривичног дела може да прикупи испитивањем сведока, али и приликом испитивања вештака посебно на околности које се односе на урачунљивост. У Кривичном законнику се може видети указивање на значај упознавања учиниоца кривичног

⁹⁵ Дијана Јанковић (2010), *Одмеравање и индивидуализација казне у кривичном законодавству и судској пракси Републике Србије*, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVIII, 2/2010 стр. 373.

⁹⁶ Жељко Хорватић (1979), *Принципи легалитета и индивидуализације казне у југословенском кривичном праву прије и након доношења нових кривичних закона*, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр.1/79, Београд, стр. 18.

⁹⁷ Станко Пихлер (1989), *Нека питања у вези са начелом легалитета у кривичном праву*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, бр.1–3, стр. 234.

⁹⁸ Тома Живановић (1930), *Основни проблеми кривичног права. Увод у науку кривичног права (виши општи део кривичног права)*. Ревизија традиционалне, бипартитне науке ; конструкција нове, троеобне науке. (Предавање на Београдском и Париском Правном факултету). Истоветно с париским издањем од 1929, с новим додацима, Штампарија Гундулић, Београд, стр. 80.

дела у члану 54. којим се прописују општа правила о одмеравању казне.⁹⁹ Поменути чланом се прописује да ће суд, учиниоцу кривичног дела, одмерити казну у границама које су законом прописане за то дело, а притом ће имати у виду сврху кажњавања. Суд ће, такође, узети у обзир све околности, а под тим се мисли на олакшавајуће и отежавајуће околности, које могу да утичу на кривичну санкцију. Посебну пажњу суд ће обратити на степен кривице, побуде из којих је дело учињено, јачину угрожавања или повреде заштићеног добра, околности под којима је дело учињено, ранији живот учиниоца, његове личне прилике, његово држање после учињеног кривичног дела а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, али и друге околности које се односе на личност учиниоца. Када је реч о одмеравању новчане казне у одређеном износу, суд ће узети у обзир и имовно стање учиниоца.

Имајући до сада поменуто на уму, може се закључити да је задатак суда да на основу законског прописивања кривичног дела препозна и утврди сличност и подударност са радњом и понашањем учиниоца кривичног дела и да од законом прописаних казни одмери за конкретну радњу и понашање потребну и адекватну врсту и висину кривичноправне принуде садржане у казни. На овај начин суд правно препознаје и обликује одређено кривично дело као јединство законског прописивања и стварно примењене казне.¹⁰⁰ У одређеним случајевима није могуће утврдити подударност радње учиниоца кривичног дела са законом прописаним кривичним делом па се у тим случајевима врше одговарајућа тумачења по сличности, што се уствари приближава аналогiji или на њу асоцира. Ипак овде се не ради о правним празнинама, већ је у питању посебна законодавна техника упућивања на одређену сличност приликом формулисања кривичноправне норме, јер постоје случајеви и када се одређене радње дефинишу само на релативно уопштен начин, при чему се изједначавају са другим прецизније одређеним радњама.¹⁰¹

У циљу претходно поменутог потребно је истаћи да се са кривичним законом не могу стварати инкриминације на један општи начин, по принципу сличности. То значи да није дозвољено креирати кривична дела и њихове казне путем аналогije односно *nullum crimen nulla poena sine lege stricta*. Такође у кривичном закону мора да постоји висок степен

⁹⁹ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, члан 54.

¹⁰⁰ Дијана Јанковић, *op.cit.*, стр. 372-373.

¹⁰¹ *Ibid.*, стр. 372.

одређености у погледу прописаних кривичних дела и њихових кривичних санкција казни, односно *nullum crimen, nula poena sine lege certa*.¹⁰²

Од значаја је да се укаже на још један могући проблем који се све учесталије јавља првенствено јер процес индивидуализације казне све више поприма облике англосаксонског поступка, у којем се јача положај странака, а притом се смањује улога суда, а посебно приликом утврђивања кривичне одговорности. Управо услед овог процеса могу уследити бројни неспоразуми који настају на релацији између најшире (нестручне) јавности, која често изречене кривичне санкције сматра неадекватним, односно преблагим, и стручне јавности код којих постоји свест да при индивидуализацији кривичне санкције суд према учиниоцу кривичног дела одмерава адекватну кривичну санкцију поступајући у оквирима закона.¹⁰³ Поред је подсетити да је у процесу индивидуализације кривичне санкције од стране суда у оквиру законских прописа, донесене одлуке су подвргнуте двостепеној контроли, било по жалби оптужбе или одбране.

Начело легалитета представља важну тековину савременог кривичног права и једну од одлика европско-континенталног кривичноправног система, док је у мањој мери својствено за англосаксонска кривична законодавства, код којих се извори кривичног права не базирају само на законима, већ су знатно бројнији и разноврснији.¹⁰⁴

Упознавање личности учиноца кривичног дела може се видети и у одредбама Законика о кривичном поступку и то у члану 309. којим се прописује да јавни тужилац има обавезу да пре завршене истраге прибави податке о осумњиченом у случају да недостају или ако их треба проверити, али и податке о ранијим осудама.¹⁰⁵ У случају када осумњичени још увек издржава кривичну санкцију која се састоји у лишењу слободе, потребно је прибавити податке о његовом понашању за време издржавања поменуте кривичне санкције. Истим чланом се прописује да ће јавни тужилац, по потреби, прибавити податке о ранијем животу осумњиченог, приликама у којима живи и о другим околностима које се односе на његову личност. Поред поменутог, а по потреби јавни тужилац може одредити прегледе или психолошка испитивања осумњиченог, а све са циљем да се допуне подаци о личности осумњиченог. У случају када је могуће да након суђења буде изречена јединствена казна

¹⁰² Милан Шкулић (2010), *Начело законитости у кривичном праву*, Анали Правног факултета у Београду, година LVIII, бр. 1/2010, стр. 72.

¹⁰³ Damir Kos (2003), *Institut ublažavanja kazne u procesu njezine individualizacije*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 10, br. 2/2003, стр. 429.

¹⁰⁴ Милан Шкулић, *op.cit.*, стр. 81.

¹⁰⁵ Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014, члан 309.

којом ће се обухватити и казне из ранијих пресуда, јавни тужилац има обавезу да прибави донесене пресуде или оверене преписе правноснажних пресуда.

До сада је анализирана индивидуализација кривичне санкције кроз приказ законске и судске индивидуализације, стога је потребно да се у краћим цртама помене извршна и постпенална индивидуализација. Извршна индивидуализација представља индивидуализацију током извршења кривичне санкције што се најчешће дешава код извршења казне затвора, или код мера безбедности. Код ове врсте индивидуализације кривичне санкције управа, или надлежни орган установе, у којој се извршава кривична санкција, могу да отклоне одређене „пропусте“ који су начињени у погледу избора врсте кривичне санкције указивањем на то.¹⁰⁶ Постпенална индивидуализација кривичних санкција подразумева да се након издржавања изречене кривичне санкције, лицу пружи помоћ како би се могао лакше прилагодити животу на слободи. Могући пропусти у овом виду помоћи могу да доведу до поновног извршења кривичног дела што би уједно представљало и неуспех целокупне примене кривичне санкције.¹⁰⁷

На основу свега до сада поменутог у вези са индивидуализацијом кривичне санкције, може се закључити да одмеравање казне, поред тога што представља изузетно специфичан задатак суда, односно судије, има и велики значај првенствено на учиниоца кривичног дела, а тако и на ширу јавност и друштво, али не само у превентивном смислу. На овај начин може се сагледати однос и став суда према угрожавању вредности која су заштићена кривичним законодавством.

1.2. Појам и карактеристике за одређивање најтежих казни

У досадашњем истраживању у више наврата истакнуто је да казна представља најстарију кривичну санкцију. Сматра се да је настала из крвне освете као првобитног облика друштвеног реаговања на понашање појединца које се сматрало недопустивим. С обзиром да је све до двадесетог века била једина кривична санкција, карактерише је знатна репресија према учиниоцима кривичних дела.¹⁰⁸

Са развојем кривичног права на који је утицао друштвени, економски и културни развој друштва, развијао се и систем казни на шта је већ указано. Сагледавањем кроз

¹⁰⁶ Снежана Соковић (2003), Извршење кривичних санкција, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац, стр. 19-23.

¹⁰⁷ *Ibid.* стр. 86.

¹⁰⁸ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 316.

историју може се увидети да је првенствено постојао веома мали број казни. Њихова карактеристика је била у изузетној суровости и нечовечности (са данашење тачке размишљања), али са каснијим развојем, број казни се постепено повећавао. Новије казне, као што су казне затвора (лишење слободе) и имовинске казне, постепено потискују телесне казне.¹⁰⁹ Од посебног је значаја и чињеница да је казна, као кривична санкција, увек представљала средство заштите друштва од криминалитета јер се она примењује према учиниоцу кривичног дела, стога се и види њена тесна повезаност са кривичним делом.

Казна се може посматрати и изван оквира кривичног права у смислу правне категорије јер од промена и развоја друштва зависи које ће се друштвене вредности штитити казном, односно које ће људско понашање бити санкционисано. На основу поменутог може се истакнути да се казна по својој функцији може сагледавати и као појава у друштву.¹¹⁰

1.2.1. Сагледавање појма казне

Током излагања о казни могло се видети да се појам казне може разматрати у формалном смислу, материјалном смислу и у формално-материјалном смислу, а овај начин дефинисања појма је заступљен и у новијој теорији права.

У формалном смислу, казна представља меру којом се одузимају, или ограничавају одређена права учиниоцу кривичног дела. Ову меру изриче суд под условима који су прописани законом у предвиђеном поступку. У оваквом сагледавању казне могу се видети само правни елементи казне, док се занемарује њена садржина, односно друштвена појава у смислу друштвеног значаја. У материјалном смислу, казна представља (реалну) друштвену појаву, са којом се штити друштво од криминалитета и утиче се на учиниоца кривичног дела да убудуће не врши кривична дела. Са овим сагледавањем казне занемарује се да је она и правно прописана, односно да је утемељена у закону. У формално-материјалном смислу, казна представља меру заштите која је законски прописана, односно меру друштвеног реаговања, према учиниоцу кривичног дела са циљем да спречи да убудуће чини кривична дела, али и да се друштво заштити од криминалитета. Казна у овом смислу подразумева и одузимање, или ограничавање одређених права које припадају учиниоцу кривичног дела, на основу судске одлуке која је заснована на закону.¹¹¹

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Борислав Петровић и Драган Јовашевић, *op.cit.*, стр. 180-182.

¹¹¹ Миодраг Симовић и Драган Јовашевић (2014), *Појам, врсте и сврха казни у Републици Српској*, Правне теме, година 2, бр.3, стр. 30.

Након изнетог сагледавања појма казне нужно је поменути да постоје аутори који прихватају постојање два појма казне и то у формалном и у материјалном смислу, али да се чак и са тим не слажу јер сматрају да је довољно постојање појма казне само у формално-материјалном смислу. Они свој став заснивају на мишљењу да су неки елементи казне формалног карактера, али да то није довољно за конструисање формалног појма казне јер казну чини и њена садржина, односно, њена појава у друштву. Ови аутори истичу да се појам казне треба одредити и кроз правна обележја, али и кроз друштвени значај казне, јер на овај начин се обухвата општа сврха кажњавања кроз коју се изражава и материјална страна казне.¹¹²

1.2.2. Оправданост постојања казне

Од настанка првих цивилизација, друштво представља најсложенију и основну људску заједницу која се развија на свом историјском наслеђу. Друштво (друштвена структура) се може схватити као узајамни, међуљудски однос уз постојање међусобне хијерархије под окриљем државе. Улога појединца је да учествује у различитим класним структурама које представљају основни вид друштвеног груписања, али и покретаче историјског развоја. Поред изнетог, а при томе имајући на уму максиму *ubi societas ibi ius* (где је друштво ту је и право), може да се закључи да је право ствар друштва.

Изнето мишљење је заступао и Аристотел па је у делу „Политика“ навео: „Праведност је потреба државе, јер правда чини поредак заједнице, а она се састоји у томе да се одлучи шта је право.“¹¹³

Потребно је указати на мишљење аутора Косте Чавошког који сматра да је правда релациони и вишезначајан појам који се испољава „само у односу према неком другом.“ Исти аутор додаје да правда има три облика, а да је први облик њена друштвена природа, други облик је заснован на узајамности права и обавеза, док трећи облик представља одговарајућу једнакост. Теоретичари права говоре о три основне врсте правде и то: а) општа или законска правда – представља однос делова према целини тј. доводи грађане у везу с државом, б) дистрибутивна правда – представља однос целине према деловима тј. државе према њеним грађанима и в) комутативна правда – представља међусобне односе делова државе тј. грађана. Коста Чавошки поред поменутог, анализирањем Аристотелових ставова, увиђа да се може препознати и утицај Платонове дефиниције правде која гласи „да свако

¹¹² Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 317.

¹¹³ Аристотел (1975), *Политика*, Бигз, Београд, став 1253а.

ради само своје“.¹¹⁴ Управо изнето захтева да се укаже и на ставове аутора Ђорђа Тасића који у својој дефиници правде полази од „моралног захтева да се свакоме да своје“. Његово размишљање је засновано на већ изнетом Платоновом становишту правде, на начин што се на правду гледа као на „хармоничан однос, или на однос који ће између делова једне целине омогућити хармонију међу њима и самим тим у резултату дати опште добро“.¹¹⁵

Проблематика која је дотакнута, односи се и на кривично право, а самим тим и на казну. У овом делу истраживања, намеће се питање по ком основу друштво себи даје за право да примењује казну према учиниоцу кривичног дела. По многим ауторима, заснивање овог права које је дато друштву, односно правне основе казне, представља више филозофски проблем него правни.

Према концепту школе природног права, право на кажњавање је последица успостављања политичке моћи односно *ius puniendi*. Иако природни закони не одређују ко треба да изврши казну, постојало је уверење да казну могу извршити сви они који немају моралне недостатке, при чему се они неће деградирати у друштву. У другом виду тумачења природног права, постојало је мишљење да је свако сам себи судија (*ipse iudex*) и да свако има право на све (*ius in omnia*), стога казне не треба да постоје. Примена силе или принуде не би требало да буде начин за успостављање или одржавање односа у друштву које је засновано на разуму. Када свако има право да по својој природи нанесе казну преступнику, за оно за шта преступник заслужује, нестаће могућност постојања правде међу људима, а „сваки човек ће бити непријатељ сваком човеку“.¹¹⁶

Правна основа казне се и данас сагледава са становишта да право кажњавања (*ius puniendi*) као једну од својих најочитијих одлика, задржавају државе за себе, а све са циљем да се са казнама заштити друштво и појединац у њему.

У актуелном сагледавању правног основа казне са пенолошке тачке посматрања, постоје четири групе теорија и то: а) идеалистичке и метафизичке теорије, б) теорије друштвеног уговора, в) правне теорије и г) социолошке теорије.

Идеалистичке и метафизичке теорије засноване су на идеји апсолутне правде која проистиче из морала. Казна се посматра као друштвена реакција кроз коју држава кажњава учиниоца кривичног дела, а то се оправдава потребом да се успостави апсолутна правда. Циљ казне, поред поменутог, је било и наношење зла учиниоцу кривичног дела због свог

¹¹⁴ Коста Чавошки (1996), Увод у право I – основни појмови и државни облици, Драганић, Београд, стр. 19-20. и 92-97.

¹¹⁵ Ђорђе Тасић (1995), Увод у правне науке – енциклопедија права, Службени лист СРЈ, Београд, стр. 263-264.

¹¹⁶ Patricia Springborg (2007), *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*, Cambridge University press, стр. 230.

деловања. Апсолутна правда у идеалистичкој теорији заснована је на: а) идејама божанске правде – у којој је апсолутна правда проистекла из божанског права на казну, односно она представља божанску вољу и заповест. Период овог вида сагледавања апсолутне правде је од краја првобитне заједнице па до појаве првих држава, б) идејама моралне правде – у којој се полази од тога да свет чине моралне норме које су настале директно из природе. Ове моралне норме које су као такве вечите и непромењиве, због свог начина настанка, постоје у свести сваког појединца јер је и он део природе, те стога оне имају и своју основу у здравом разуму. Због њиховог постојања у сваком појединцу, а услед повреде моралне норме извршењем кривичног дела, казна је нужна реакција здравог разума. Корени ове идеје су видљиви још код Платона, али ипак најзначајнији представник ове идеје је Кант (Immanuel Kant) и в) идејама законске правде – у којој правни основ казне проналази у позитивном законодавству јер оно представља спровођење апсолутне правде у одређеном времену. С обзиром да је свако позитивно законодавство, односно апсолутна правда, неповредива, свако нарушавање те неповредивости мора бити отклоњено како би се поново могло успоставити стање апсолутне правде. Нарушавање неповредивости се успоставља применом нове повреде у виду казне према учиниоцу кривичног дела. По Хегелу (Georg Wilhelm Friedrich Hegel), који је и заговорник ове идеје, кривично дело представља прво нарушавање неповредивости, односно прву негацију, док казна чини другу повредивост, односно другу негацију. По овој идеји, казна представља негацију негације па је на тај начин могуће успоставити првобитно стање у којем постоји неповредивост правде. На основу ове идеје, казна представља логичну нужност.¹¹⁷ Из изнетог указивања на идеалистичке и метафизичке теорије може се закључити да представници ове теорије, иако имају извесне разлике приликом сагледавања правног основа казне, ипак имају заједничко становиште о идеји постојања апсолутне правде.

Оправданост кажњавања, по одређеним ауторима, садржана је у специфичном односу између појединца и државе, што је у теорији познатије као Русоов (Jean-Jacques Rousseau) друштвени уговор. Русо објашњава идеју друштвеног уговора на начин што сматра да сваки појединац у заједницу уноси своју личност и целу своју снагу ставља под „врховну управу опште воље“ при чему се сваки члан заједнице сматра нераздвојним делом целине. У заједници уместо појединачних личности настаје једно ново морално и колективно тело које Русо назива „општа личност“. Општу личност је некада представљао град, а касније се под њом сматра република, односно политичко тело. Чланове заједничке личности Русо дели на грађане који учествују у сувереној власти и поданике који су потчињени државним законима.

¹¹⁷ Мило Бошковић и Миленко Радоман (2002), Пенологија, Правни факултет у Новом Саду, стр. 49. и Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 325.

Сувереност Русо посматра као активно деловање заједничке личности при чему суверенитет нема другог господара осим опште воље. Оправданост кажњавања се може сагледати и кроз Русоов став по коме цело политичко тело има право да принуди на послушност сваког ко одбије да се повинује општој вољи, јер принудом на послушност биће принуђен да буде слободан.¹¹⁸ Из изнетог се може закључи да су појединци пренели своја права на заједницу, односно на државу, право на кажњавање од стране државе управо произилази из тих пренетих права, с тим да је начин и врста кажњавања законски прописана.

Правне теорије које се односе на правни основ казне засноване су на идеји да се поштују правне норме које су прописане од стране државе, а све у циљу да се заштите њени интереси. По овој теорији, чији је заступник Карл Биндинг (Karl Binding), у правним нормама је садржан основ и оправдање за прописивања казне учиниоцу кривичног дела. Може се видети да се овде ради о правним нормама које доноси држава и послушности грађана. Постоје схватања других аутора по којима правни основ казне није заснован на правном основу послушности већ је заснован на праву на нужну одбрану. По аутору Станку Франку, држава се стално налази у стању нужне одбране па је прописивање казне учиниоцу кривичног дела управо овим стањем државе оправдано.¹¹⁹ Идеје које постоје у правним теоријама, засноване су на поштовању правних норми и у нужном реаговању државе у случају повреде одређене правне норме при чему се и оправдава правна основа казне и сама примена казне.

Социолошка теорија заснована је на идеји да се казна тумачи као правни израз који се користи у кривичном праву како би се постигло одржавање друштвених функција. По овој теорији казна има утилитарни смисао, односно њен циљ је заштита друштвеног поретка.¹²⁰ Најзначајнији представници социолошке теорије су Бентам (Jeremy Bentham) и Лист (Franz von Liszt) и они оправданост казне сагледавају на начин да се казном онемогућава учинилац кривичног дела да поново учини кривично дело, при чему се уједно превентивно делује и на друге чланове друштва.

У сагледавању правног основа казне у односу на учиниоца кривичног дела и остале чланове друштва (сврха казне), постоје три групе теорија и то: а) апсолутне (ретрибутивне) теорије, б) релативне (превентивне) теорије и в) мешовите (еклектичке) теорије.

Апсолутне (ретрибутивне) теорије представљају једно од најстаријих схватања у којем се правна основа казне увиђа у њеној примени, односно казна се сагледава као реакција

¹¹⁸ Жан-Жак Русо (1993), Друштвени уговор, Филип Вишњић, Београд, стр. 36-38.

¹¹⁹ Stanko Frank, *op.cit.*

¹²⁰ Мило Бошковић и Миленко Радоман, *op.cit.*, стр. 49.

друштва и државе према учиниоцу кривичног дела. Због поменутог, ове теорије су познате и под називом ретрибутивне (*retributio* – добити по заслуги). Старогрчки филозофи и каснији правни теоретичари, заступали су идеју да када се учиниоцу кривичног дела (лицу које је начинило зло) узврати злом, тада се поништава учињена неправда. Затим, по каснијим схватањима, казна представља апсолутну правичност и самим тим је она сама себи циљ јер је учинилац кривичног дела имао потпуну слободу приликом избора да ли ће начинити зло. Апсолутне теорије обележила је и Хегелова (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) идеја о казни као негацији негације. Из изнетог о апсолутним теоријама може да се види да се провлаче све идеје о којима је већ начињен осврт приликом указивања на идеалистичке и метафизичке теорије при сагледавању правног основа казне са пенолошке тачке посматрања. Разлог за ову подударност је у томе што су представници идеалистичких схватања заступали апсолутне теорије о сврси казне.

Пре него што се пређе на анализу релативних теорија о правном основу, потребно је навести и ставове аутора којима се указује на питање тачности одређених поставки које су заступљене у апсолутним теоријама, а у вези су са слободном вољом. Већ је наведено да по овој теорији учинилац кривичног дела има потпуну слободу приликом доношења одлуке о извршењу кривичног дела, а то уједно оправдава правну основу и сврху казне. Проблем на који поједини аутори указују се односи на питање бројних разлога због којих се одређено лице може определити на извршење кривичног дела. Најчешће се у прилог поменутом наводе економски услови живота лица или одрастање у средини са криминалним елементима, па због тога, лице такво понашање сматра за прихватљивим. Аутори истичу да управо због ових околности одмеравање казне у сврху одмазде није правично, при чему дају на значају релативним (превентивним) теоријама казне.¹²¹

По релативним (превентивним) теоријама правна основа и сврха казне огледа се у превенцији криминалитета. Ове теорије се могу тумачити и као одговор на схватање апсолутистичких теорија са идејом одмазде према учиниоцу кривичног дела и са идејом да је казна сама по себи циљ. Кључне идеје релативних теорија у вези са превенцијом, а не у вези са одмаздом. Ово становиште заступао је и филозоф Џереми Бентам (Jeremy Bentham) који је сматрао да се казна не треба користити као одмазда већ да она треба да представља механизам друштва са сврхом генералне и специјалне превенције. Генералном превенцијом настоји се постићи спречавање извршења потенцијалних кривичних дела, док се са специјалном превенцијом директно утиче на самог учиниоца кривичног дела са циљем да

¹²¹ Наташа Мрвић Петровић (2009), Кривично право – општи део, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, стр. 236.

више не чини кривична дела. Потребно је назначити да акценат није на кажњавању за дело које је већ учињено већ је на идеји да се са казном спречи будуће вршење кривичних дела. Занимљиво становиште по којем човек у свакодневном животу поступа по хедонистичком прорачуну, па бира шта ће му највише донети задовољство, а да притом избегава бол, патњу и муку. Поменути прорачун се односи на одлуку да ли ће се извршити неко кривично дело, или ће се лице понашати у складу на правним нормама.¹²² Између осталог и ово становиште је утицало на чињеницу да почетком двадесетог века превентивне теорије све више потискују ретрибутивне теорије. У оквиру релативне (превентивне) теорије постоје две поделе и то: а) теорије генералне превенције и б) теорије специјалне превенције, о којима је већ било речи.

У оквиру теорија генералне превенције правна основа и сврха казне огледа се у превенцији криминалитета деловањем на потенцијалне учиниоце кривичног дела. То се постиже на начин да изречена казна учиниоцу кривичног дела треба да буде довољан разлог да спречи потенцијално извршење кривичног дела од стране других лица. У теорији постоји више ставова на који начин се поменуто најбоље може остварити па је тако могуће разликовати три гледишта о теорији генералне превенције и то: а) теорија општег застрашивања предвиђањем казне – по овој теорији казне за учињена кривична дела су предвиђене у кривичном закону и на тај начин се изазива страх код потенцијалних учинилаца кривичног дела што на њих делује превентивно. Законским прописивањем казне ствара се психолошки утицај на потенцијалног учиниоца кривичног дела јер се ствара свест о законској последици (казни) коју ће да претрпи ако учини кривично дело. Због поменутог, ова теорија се још назива и теоријом психолошке принуде а њен најпознатији заступник је Анселм Фојербах (Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach). Специфичност ове теорије је у томе да казна мора да буде строга и да је „већа од користи“ од учињеног кривичног дела, затим друга специфичност је да је нужно да постоји извесност изрицања казне јер једино тако она може да буде застрашујућа, а трећа специфичност је да се одлука о извршењу кривичног дела заснива на релацији користи од извршеног кривичног дела и штете од изречене казне; б) теорија опомене – по овој теорији превентивни утицај казне заснован је на моралној функцији јер сврха казне није у томе да код потенцијалног учиниоца кривичног дела ствара представу о могућој последици (патњи) већ да код њега учврсти и подстакне моралне квалитете и да се из тога створи свест о кривичном делу као неморалном понашању. Изрицањем казне, по овој теорији, опомиње се учинилац кривичног дела да његово

¹²² *Ibid.*

понашање и радња нису у складу са моралом, а сврха казне је изградња морала како код појединца тако и у целом друштву. Ова теорија је због своје идеје још позната и као теорија моралне принуде; в) теорија застрашивања извршењем казне – по овој теорији превентивни утицај казне заснован је на извршењу казне јер се на тај начин чланови друштва могу застрашити што би резултирало нечињењем кривичних дела. По овој теорији, прописане казне морају да буду до те мере застрашујуће да директно утичу на самог учиноца кривичног дела али и на остале чланове друштва у превентивном смислу. Поред сурових казни потребно је да друштво буде упознато са њиховим извршењем, односно, да извршења буду јавна и пред што већим бројем чланова друштва, јер на тај начин ствара се страх од казне који треба да превентивно делује.¹²³ Теорија генералне превенције по Фојербаху може се посматрати у негативном и позитивном смислу. У негативном смислу, казна има циљ застрашивања потенцијалних учинилаца кривичног дела и на тај начин спречава извршење кривичног дела, за разлику од позитивног сагледавања по којем се сматра да казна делимично остварује поменути циљ и то само код одређених потенцијалних учинилаца кривичног дела, док на друге утиче извесност да ће бити откривени и осуђени за извршено кривично дело. Претходно поменуто може се изнети на други начин. Негативна превенција представља застрашивање прописаном казном, док позитивна превенција представља психолошку принуду, односно, има морално васпитни учинак.¹²⁴ Поједини аутори упућују на одређене замерке које се односе на теорије генералне превенције и то да се са овим теоријама оправдава правна основа казне, али се не нуде критеријуми за одређивање висине казне. Као основа ове замерке се узима да због испуњења циља застрашивања, судови могу да се одреде да изричу тешке казне и за мања кривична дела.¹²⁵ Мишљења смо да изнете замерке по питању судског одређења приликом изрицања казне нису на месту јер ипак неспорно је да суд има одређене слободе приликом одлучивања о висини и врсти казне али та слобода је ограничена прописаним законским нормама за свако кривично дело. У овом делу истраживања ове проблематике изнете су кључне одлике теорије генералне превенције па се може закључити да се са генералном превенцијом настоји да се спречи извршење потенцијалних кривичних дела на ширем, или целокупном друштвеном нивоу. Иако је од изузетног значајна улога генералне превенције, овај вид превенције није увек у потпуности довољан да би се могло друштво заштитити од криминалитета, стога и постоји теорија специјалне превенције.

¹²³ В. Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 324-325.

¹²⁴ Зоран Стојановић (2011), *Превентивна функција кривичног права*, Crimen (II), стр. 9.

¹²⁵ В. Наташа Мрвић Петровић (2009), *op.cit.*, стр. 237.

У оквиру теорије специјалне превенције правна основа и сврха казне огледа се у превенцији криминалитета деловањем директно на учиниоца кривичног дела па се из тог разлога ове теорије још називају и индивидуалне теорије. Основна одлика ове теорије је да се применом законом прописане казне за одређено кривично дело утиче на учиниоца кривичног дела да их више не чини. У теорији се разликују три начина на који се поменуто може постићи и то: а) теорија застрашивања извршењем казне – односи се на спречавање учиниоца кривичног дела да убудуће не чини кривична дела, а то се постиже застрашивањем током извршења казне. Сматрало се да је нужно да казна буде до те мере страшна да створи код учиниоца кривичног дела страх који ће га спречити да убудуће чини кривична дела, б) теорија старатељства – односи се на идеју да је потребно учиниоца кривичног дела, применом прописане казне, ставити на одређено време под надзор и старатељство државе, а све са циљем да се спречи да поново изврши кривично дело. Основна идеја ове теорије је у томе да је учинилац кривичног дела неотпоран према спољним или унутрашњим утицајима, односно да постоји недостатак воље да се супростави извршењу кривичног дела. Извршењем казне у смислу стављања учиниоца кривичног дела под надзор и старатељство државе на одређени период, који зависи од степена кривичне одговорности и потребе за отклањањем његове слабости, утиче се на лице да више не чини кривична дела, в) теорија поправљања – заснива се на идеји моралне функције казне, па тако учинилац кривичног дела представља особу којој недостају одређене моралне особине због којих и чини кривична дела. Извршењем казне нужно је морално утицати на учиниоца кривичног дела и на тај начин отклонити све претпоставке које су га наводиле да чини кривична дела.¹²⁶ Специјална превенција се може посматрати са негативног и позитивног аспекта. Негативни аспект специјалне превенције би било индивидуално застрашивање и спречавање учиниоца кривичног дела да поново учини кривично дело са неком од прописаних казни за то дело. Позитивни аспект специјалне превенције би било оспособљавање учиниоца кривичног дела „за живот без чињења кривичних дела“, односно ресоцијализација. Код аспекта специјалне превенције који се односи на ресоцијализацију учиниоца кривичног дела, од значаја су и мере безбедности јер се на тај начин може у потпуности сврха казне.¹²⁷ Потребно је подсетити да је друштво у обвези не само да помогне учиниоцу кривичног дела, на већ наведен начин, већ и да му помогне око интеграције у друштво. Нужно је још споменути да постоје аутори који указују на недостатке теорија специјалне превенције. Недостаци се односе на

¹²⁶ В. Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 326-327.

¹²⁷ Igor Bojanić i Marin Mrčela (2006), *Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele Kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol.13., br.2., Zagreb, стр. 436.

непостојање начина за одмеравање висине казне, а главни проблем, на који се указује, је да би казна могла да траје све док осуђено лице не буде ресоцијализовано, што би могло да резултира увођењем казни неодређеног трајања. За пример поменутом, може се навести могућност да због лакшег кривичног дела буде изречена и дуготрајна казна затвора ако се на тај начин једино може ресоцијализовати учинилац кривичног дела са дубљим поремећајем личности. Потребно је указати и на став аутора који сматрају да би код специјалне превенције било нужно примењивати следећу максиму: највећи превентивни учинак кроз најмању могућу казну.¹²⁸ На основу кључних одлика теорије специјалне превенције, на које је већ указано, може се закључити да се са применом прописаних казни према учиниоцу кривичног дела жели постићи успоставитљање страха и моралних вредности, а све са циљем да се онемогући поновно вршење кривичног дела, али и да се са успешном ресоцијализацијом омогући лакша интеграција у друштво. Мишљења смо да акценат не мора нужно да буде на ресоцијализацији јер ипак код учиниоца кривичних дела који су дело учинили из нехата, може се поставити питање потребе за ресоцијализацијом и да ли у таквим околностима постоји опасност од поновног извршења кривичног дела.

Након што је сагледан правни основ казне у односу на учиниоца кривичног дела и остале чланове друштва по апсолутним и релативним теоријама, потребно је још изнети карактеристике мешовите (еклектичке) теорије. По овој теорији правна основа и сврха казне огледа се у превенцији криминалитета на начин што се обједињују кључне идеје из апсолутних и релативних теорија. По модерном схватању, сматра се да је правна основа казне негде између поменуте две теорије, па је то један од разлога и настајања мешовитих теорија. Ни код ове теорије не постоји јединствени став око оправданости и циљева казне јер се казна сагледава и кроз одмазду и кроз превентивну функцију истовремено, што је у одређеној мери контрадикторно. Поједини аутори поменуто објашњавају да је казна по својој природи одмазда, а по својој функцији превентивна мера. Други аутори сматрају да од кривичног дела зависи да ли се казна може сагледавати као одмазда, или као превентива.¹²⁹ Идеја за настајење ове теорије настала је из потребе да се реши питање правног основа и сврхе казне. Полазна основа била је идеја да је могуће спречити кривично дело једино ако се делује и на учиниоца кривичног дела и на остале чланове друштва, односно на потенцијалне учиниоце.¹³⁰

¹²⁸ *Ibid.*, стр. 436-437.

¹²⁹ В. Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981.), *op.cit.*, стр. 325.

¹³⁰ Франц фон Лист, *op.cit.*, стр. 88.

Да би казна могла да постигне своју сврху, она мора бити извесна (о чему је већ било речи). Одређени аутори указују на неспоразуме који могу да настану на релацији између казне, која је прописана у посебном делу кривичног законика и њеном одмеравању у прописаним границама за конкретно кривично дело (апстрактна извесност) и између стварно изречене казне у правоснажној пресуди (конкретна извесност).¹³¹ На ову извесност поред двостепене контроле по жалби оптужбе, или одбране, утиче и индивидуализација казне. Према томе, одређени аутори сматрају да је једино судско одмеравање казне (правоснажна пресуда) право одмеравање казне и једино извесно, при чему се одмеравање врши у границама прописаним у закону имајући у виду општа правила о одмеравању казне, односно члан 54. став 1. Кривичног законика.¹³²

Оправданост постојања казне, на крају, може се сагледати и кроз идеју остварења правичности као моралне и етичке категорије. Правичност има тесну везу са субјективним односом како према учиниоцу кривичног дела, тако и према самом кривичном делу. Правичност је заснована на осећањима чланова друштва према оправданости казне у корелацији са врстом кривичног дела и кривици учиниоца кривичног дела.

На поменути осећај правичности казне утиче и правично суђење које је загарантовано чланом 6. Европске конвенције за заштиту људских права. Правичност се сагледава и кроз образложење судске одлуке јер се на тај начин могу увидети релевантне чињенице којима се суд користио приликом доношења своје одлуке.¹³³ Осећај правичности се формира кроз практичну и делотворну примену прописаних правних норми, а не кроз теоријску примену.¹³⁴

1.2.3. Дефинисање и обележја казне

У делу истраживања где је био приближен значај индивидуализације кривичних санкција, указано је да се у Кривичном законнику Републике Србије прописује (у члану 4. ставу 2) општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција, односно, прописује се сврха која је заједничка за све врсте кривичних санкција. Из разлога што није могуће адекватно законски заштитити друштвене вредности само једном врстом санкција, поред већ

¹³¹ В. Damir Kos (2003), *op.cit.*, стр. 430.

¹³² Сретко Јанковић (2011), *Пораст броја кривичних дела и одмеравање казне*, Правни информатор, бр.9/XIV, стр. 43.

¹³³ В. Dovydas Vitkauskas i Grigory Dikov (2013), *Zaštita prava na pravično suđenje prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima*, Svet Evrope, стр. 27. и 51-52.

¹³⁴ В. Nula Mol i Katarina Harbi (2007), *Pravo na pravično suđenje - vodič za primenu člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima - priručnik o ljudskim pravima* br. 6., Svet Evrope, стр. 15.

поменуте опште сврхе у одредби коју прописује закон нужно је указати да свака врста кривичних санкција има и своју посебну сврху. Посебни појам и посебно обележје казни не разликује се умногоме од већ поменутог општег појма који се односи на све кривичне санкције. Донекле је ово и оправдано јер ипак су казне доста дуго представљале једини облик и најважнију врсту кривичних санкција.

По аутору Миодрагу Аћимовићу казна представља законом предвиђено „зло“ које ће „претрпети“ по одлуци суда вини учинилац кривичног дела. Казна се по истом аутору (а притом мора се имати на уму да је аутор ову поделу сачинио 1937. године) састоји од: а) „са споља“ у уништењу, одузимању или умањењу једног од осуђеникових правних добара: живота, телесне неповредивости, слободе, имовине и части и б) „из унутра“ у физичкој или душевној патњи, коју осуђеник има да претрпи од извршења казне. Поменуто, аутор поткрепљује и примером па тако наводи да је прво (а односи се на део казне - са споља) лишење живота код смртне казне, док је друго (а односи се на део казне – изнутра) патња као неизбежна последица казне као зла, а не као њеног циља.¹³⁵

Исти аутор прецизира да је циљ казне да спречава кривична дела и да казна, с обзиром на свој циљ, никако не сме да буде освета према учиниоцу кривичног дела, већ само праведна реакција и ефикасно и целисходно средство за постизање циља. Такође, аутор наводи да се са „разумно срачунатом“ казном, имајући у виду значај и последице кривичног дела, виност и друга лична својства учиниоца кривичног дела може постићи „уздржавање од будућих кривичних дела, а уколико за то нема изгледа на обезбеђење друштва против његове opakости.“¹³⁶

Актуелно схватање казне није се умногоме променило у односу на оно на које је већ назначено, па тако казна представља зло које се наноси учиниоцу кривичног дела, при чему се то зло састоји у повреди и одузимању извесних права која припадају учиниоцу.¹³⁷

Потребно је указати и на став аутора који нису сагласни са констатацијом да казна представља „зло“ јер би онда на зло требало реаговати другим злом. У оваквом дефинисању казне, зло би било конститутивно обележје казне, а политика сузбијања криминалитета била би заснована на другом злу. Исти аутори указују на дела која су учињена из нехата па се стога може поставити питање оправданости казне засноване на идеји зла, у смислу да ли је правично наносити овим лицима зло. Поред поменутог, аутори још указују и на одмазду као

¹³⁵ Миодраг Аћимовић (1937), Кривично право – општи део, Градска штампарија, Суботица, стр. 108.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 321.

основну функцију казне, при оваквом дефинисању, па се доводи у питање и ресоцијализација учиниоца кривичног дела.¹³⁸

Из актуелног и из претходних схватања казне, које је првенствено засновано на закону, поред већ указаних сличности са обележјима кривичних санкција, а при томе имајући на уму све до сада изнето о казни, потребно је истакнути наредно разматрање.

За друштвено понашање које је законом предвиђено као неприхватљиво мора се изрећи кривична санкција која је прописана законом. Нужно је имати на уму да се казне изричу само за оне радње које у знатној мери угрожавају одређене друштвене вредности. Учиниоцу кривичног дела који својим чињењем, или нечињењем, крши одредбе које су прописане законом биће изречена казна како би се заштитило друштво од криминалитета. Код изречене казне, поред њеног ефекта на самог учиниоца кривичног дела у смислу друштвене осуде и утицаја на њега да више не чини кривична дела, најбоље се може сагледати и превентивни карактер јер се остатку друштва шаље недвосмислена порука о заштити друштвених вредности, за разлику од судске опомене где је та превенција сразмерно умањена спрам тежине кривичног дела. У корист поменутог је и постојање извесности, код будућег (потенцијалног) учиниоца кривичног дела, о одузимању, или ограничавању одређених слобода.

Законом се штити и учинилац кривичног дела, на начин што се казна може изрећи само за оно дело за које су испуњени, првенствено, законски услови. Казну може изрећи само суд након спроведеног поступка. Поменути законски услови су неопходни али не и довољни услов за изрицање казне, јер нужно је постојање и кривичне одговорности код учиниоца кривичног дела. У супротном казна се не може прописати, не само због противзаконитости већ и због могућности да ће представљати неки вид освете. Учиниоца кривичног дела, у савременим законодавствима се штити и са могућношћу да казна буде опозвана, што ипак није било могуће код некадашње смртне казне, или других телесних казни. Такође, у савременим законодавствима је могуће и алтернативно одређивање казне (нпр. уместо новчане казне, казна затвора). Поред поменутог, у одређеној мери, учинилац кривичног дела се штити и применом олакшавајућих околности. Постојање отежавајућих околности не би се могло протумачити као заштита учиниоца кривичног дела, јер мишљења смо да оно више представља додатни сегмент заштите друштва од криминалитета приликом одмеравања казне од стране суда. С обзиром да су казне првенствено персоналне природе,

¹³⁸ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 318.

узимајући у обзир све до сада поменуте циљеве, оне ипак могу да посредно утичу и на чланове породице, или нека друга лица.

1.3. Врсте казни и класификација најтежих казни

Кривично право у оквиру својих најзначајнијих питања које обрађује, бави се врстама казни и њиховој међусобној повезаности. Кривично законодавство једне државе одступа у већој или мањој мери од кривичног законодавства друге државе првенствено због врсте, обима и разлика у криминалитету, али и због његовог начина спречавања. Одступања код система казни могу да буду у различитим врстама казни, али могу да буду и само у другачијем прописивању исте казне. Пример који се може навести односи се на одређивање казне затвора, па по Кривичном законик у Републике Србије,¹³⁹ казна затвора не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година, осим изузетно за најтеже облике тешких кривичних дела када се може прописати казна затвора од тридесет до четрдесет година, за разлику од Кривичног закона (Казненог закона) Републике Хрватске¹⁴⁰ у којем се прописује да казна затвора не може бити краћа од три месеца нити дужа од двадесет година, с тим да поменути кривични закон прописује и казну дуготрајног затвора која не може бити краћа од двадесет и једне године нити дужа од четрдесет година, док се за кривична дела у стицају може прописати и јединствена казна од педесет година. На овом примеру лако може да се уоче одступања у систему казни различитих држава.

Наука кривичног права класификује казне у одређене групе по различитим критеријумима, о чему је већ било речи. Поменуто скоро у потпуности произилази из самог законског текста, али ипак је потребно указати на становиште које се најчешће може пронаћи у теорији.¹⁴¹ Критеријуми за поделу казни су следећи: а) према начину изрицања на: (а₁) главне казне које се могу изрећи самостално за одређено кривично дело и (а₂) споредне казне које представљају допуну главне казне и оне се могу изрећи само уз главну казну, б) према лишењу или ограничавању одређених слобода или права на: (б₁) казне против живота, при чему се првенствено мисли на смртну казну, (б₂) казне против тела, при чему се мисли на телесне казне – шибање, каменовање и др., (б₃) казне против слободе, односно казне лишења или ограничавања слободе кретања, (б₄) казне против имовине, при чему се

¹³⁹ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, члан 45. став 1. и 3.

¹⁴⁰ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 125/11 i 144/12, члан 44. став 1. и члан 46. став 1. и 2.

¹⁴¹ Миодраг Симић и Драган Јовашевић, *op.cit.*, стр. 32.

мисли на новчану казну, одузимање - конфисковање имовине и (б₅) казне против грађанских права које се односе на лишење или ограничавање права избора, јавног иступања и др., в) према начину одмеравања на: (в₁) трајне казне при чему се мисли на доживотну казну затвора и (в₂) временске казне које су изречене на одређено време при чему се води рачуна о општем минимуму и максимуму и г) према начину прописивања на: (г₁) алтернативне казне, а то је када је законом прописано више казни за одређено кривично дело при чему се учиниоцу може изрећи само једна и (г₂) кумулативне казне при чему се законом прописује да се учиноцу кривичног дела изриче свака од прописаних казни.

Систем казни, може да се сагледа и кроз принцип индивидуализације и кроз принцип законитости казне, о чему је већ било речи у претходном поглављу.

Врсте казни у кривичном законодавству Републике Србије одређене су у члану 43. Кривичног законика,¹⁴² према коме се учиниоцу кривичног дела могу изрећи: а) казна затвора, б) новчана казна, в) рад у јавном интересу и г) одузимање возачке дозволе.

Чланом 44. уређује се питање главних и споредних казни, па се тако казна затвора може изрећи само као главна казна, док се новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе могу изрећи и као главна и као споредна казна, с тим да ако је за једно кривично дело прописано више казни, само се једна казна може изрећи као главна казна. Разлог због којег постоји потреба за груписањем казни на главне и споредне, првенствено је у томе што се са самосталном применом главних казни може остварити сврха кажњавања за одређено кривично дело. С друге стране, споредне казне нису самосталне, односно, изричу се само уз главну казну и на тај начин се врши допуна главне казне, а самим тим и кажњавања, а све у циљу остваривања сврхе кажњавања за одређено кривично дело.

У нашем кривичном законодавству, а то је већ и наведено, казне могу бити прописане алтернативно и кумулативно. Код алтернативно одређених казни законодавац оставља суду могућност да изрекне као главну казну једну од две прописане казне за одређено кривично дело како би се остварила адекватна сврха кажњавања. За пример може да се наведе кривично дело лаке телесне повреде (члан 122. став 1) где је прописано да ће се за ово кривично дело изрећи новчана казна или казна затвора до једне године. Може се још навести и пример кривичног дела учествовања у тучи (члан 123. став 1) где је прописано да ће се за ово кривично дело изрећи новчана казна или казна затвора до три године. Код кумулативно одређених казни законодавац прописује да ће се за одређено кривично дело изрећи поред главне казне и споредна казна јер се на тај начин једино може остварити адекватна сврха

¹⁴² Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, члан 43.

кажњавања. За пример може да се наведе кривично дело утаје (члан 207. став 1) где је прописано да ће се за ово кривично дело изрећи казна затвора до две године и новчана казна. Слично је и са кривичним делом преваре (члан 208. став 1) где је прописано да ће се за ово кривично дело изрећи казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна.

Потребно је указати на једну специфичност која се тиче новчане казне као споредне казне. Законодавац је предвидео у члану 48. став. 2. да се за кривична дела учињена из користољубља може изрећи новчана казна као споредна казна и када то није прописано законом. У случају када је законом прописано да ће се учинилац казнити казном затвора, или новчаном казном, при чему се суд определи да изрекне као главну казну казну затвора и тада се може ирећи новчана казна као споредна казна.

Код кривичног законодавства Републике Србије може да се увиди да се са важећим кривичним закоником прописује мали број казни (само четири) за разлику од закона из периода касних четрдесетих година прошлог века, када се законом прописивало и до дванаест казни. О чему је било више речи када је разматрана прва етапа развоја кривичних санкција, односно период од 1944. до 1951. године. Затим, казне су, код кривичног законодавства Републике Србије, релативно одређене, односно, казне су прописане у законом одређеном распону. На овај начин се одређује посебни законски минимум и посебни законски максимум за сваку казну, док је на суду да одмери висину казне при чему ће имати у виду да казна мора бити прилагођена конкретном случају, узимајући у обзир све субјективне и објективне околности. Овакав начин прописивања казни је најсврхисходнији управо због потребе индивидуализације казне. Потребно је подсетити да поред посебног минимума и посебног максимума, законодавац прописује и општи минимум и општи максимум казне. За пример може да се наведе казна затвора и кривично дело убиства. Општи минимум казне затвора је тридесет дана, а општи максимум казне затвора је двадесет година, осим изузетно за најтеже облике тешких кривичних дела када се може прописати казна затвора од тридесет до четрдесет година. Посебни минимум казне затвора за кривично дело убиства је пет година, док је посебни максимум за исто кривично дело петнаест година.

1.3.1. Законске претпоставке за ублажавање и ослобађање од казне

Ублажавање казне испод посебног минимума је могуће у изузетним случајевима и то:

а) када је законом предвиђено да се казна може ублажити, б) када је законом предвиђено да се учинилац кривичног дела може ослободити од казне при чему га суд није ослободио од казне и в) када се утврди да су постојале нарочито олакшавајуће околности при чему се

оцени да се са ублаженом казном може постићи сврха кажњавања. У овим околностима, које су иначе прописане чланом 56. Кривичног законика, суд може учиниоцу кривичног дела изрећи казну испод границе прописане законом или блажу врсту казне.

Кривични законик у члану 57. став 1. прописује границе у којима се може ублажити казна, када постоје већ поменути услови, па тако: а) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор у трајању од десет или више година, казна се може ублажити до седам година затвора, б) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор у трајању од пет година, казна се може ублажити до три године затвора, в) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор у трајању од три године, казна се може ублажити до једне године затвора, г) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор од две године, казна се може ублажити до шест месеци затвора; д) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор од једне године, казна се може ублажити до три месеца затвора, њ) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописан затвор испод једне године, казна се може ублажити до тридесет дана затвора, е) ако је за кривично дело прописана казна затвора без назнаке најмање мере, уместо затвора може се изрећи новчана казна или рад у јавном интересу и ж) ако је за кривично дело прописана новчана казна са знаком најмање мере, казна се може ублажити до десет дневних износа, односно десет хиљада динара. У ставу 3. истог члана прописује се да се поменуто ублажавање не односи на учиниоце кривичног дела који су раније осуђивани за истоврсно кривично дело, односно у случајевима када постоји специјални поврат. У истом члану (члан 57) у ставу 2. се прописује да се казна не може ублажити: а) за кривично дело отмице (члан 134) из става 2. и 3. када се ради остварења циља отмице прети убиством или тешком телесном повредом отетом лицу (став 2) и у случају када је отето лице задржано дуже од десет дана или је према њему поступано на свиреп начин или му је тешко нарушено здравље или су наступиле друге тешке последице или ако се ово дело учини према малолетном лицу (став 3), б) за кривично дело силовања (члан 178), в) за кривично дело обљубе над немоћним лицем (члан 179), г) за кривично дело обљубе са дететом (члан 180), д) за кривично дело изнуде (члан 214) из става 2. и 3. када се овим делом прибави имовинска корист у износу који прелази четиристо и педесет хиљада динара (став 2) и када се прибави имовинска корист у износу који прелази милион и петсто хиљада динара (став 3), њ) за кривично дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога (члан 246) из става 1. и 3. када се неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају или када се ради продаје купује, држи или преноси или када се посредује у продаји или куповини или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце или препарате који су проглашени за опојне дроге

(став 1) и када је ово кривично дело извршено од стране групе, или је учинилац овог дела организовао мрежу препродаваца или посредника (став 3), е) за кривично дело недозвољеног преласка државне границе и кријумчарење људи (члан 350) из става 3. и 4. с тим да оба става упућују на кривично дело из става 2. овог члана (којим се прописује да ко у намери да себи или другом прибави какву корист, омогућава другом недозвољени прелаз границе Србије или недозвољени боравак или транзит кроз Србију, казниће се затвором...), па тако ако је кривично дело (из става 2) учињено од стране групе, злоупотребом службеног положаја, или на начин којим се угрожава живот или здравље лица чији се недозвољени прелаз границе Србије, боравак или транзит омогућава или је кријумчарен већи број лица (став 3) и када је ово кривично дело (из става 2) учињено од стране организоване криминалне групе и ж) за кривично дело трговине људима (члан 388). На крају се чланом 57. ставом 4. прописује да када је суд овлашћен да учиниоца кривичног дела ослободи од казне, он му може казну ублажити, без ограничења прописаних у ставовима од 1. до 3.

Анализирањем поменутих чланова, може се видети да је ублажавање казне које је прописано чланом 56. одредба општег карактера, односно примењује се на све законом прописане казне, али чланом 57, којим се прописују границе ублажавања казне, увиђа се прописивање ублажавања само за казну затвора и новчану казну, док се за рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе не прописују границе ублажавања казне. Ублажавање казне представља специфичност, стога је на суду да у свом образложењу пресуде посебно наведе разлоге које је ценио за доношење овакве одлуке.

Потребно је указати на став појединих аутора који се не слажу са законом прописаном одредбом по којој се не може ублажити казна за одређена кривична дела, при чему се истиче да искључење могућности ублажавања казне (за одређена кривична дела) представља „дезавуисање ублажавања казне“ и још неких појединих општих института кривичног права чиме се постиже да се они не примењују иако су испуњени законски услови, без обзира о којем кривичном делу се ради.¹⁴³ Када је реч о ублажавању новчане казне која је досуђена ублажавањем казне затвора, по аутору Зорану Стојановићу, постоје два става и то да прописани казни распони новчане казне (члан 50. став 3) не важе у случају када је новчана казна прописана за одређено кривично дело применом одредаба о ублажавању казне по врсти, али постоји и супротни став по којем би се у датом случају требало дозволити ублажавање казне по мери јер и у том случају постоји посебни минимум, исто као и у случају кривичних дела код којих је прописана новчана казна без примене општих одредби о

¹⁴³ Наташа Делић (2010), *Забрана (искључење) ублажавања казне у одређеним случајевима*, Crimen (I), стр. 238.

ублажавању казне. У прилог томе аутор Зоран Стојановић још додаје да се под главном новчаном казном треба сматрати свака новчана казна која није изречена као споредна казна.¹⁴⁴ Потребно је подсетити да без обзира на то о којој се прописаној казни ради и да ли су испуњени законски услови за њено ублажавање, казна мора испуњавати законске претпоставке о сврси кажњавања уз поштовање принципа праведности и сразмерности.

Ублажавање казне представља релативно млад институт у нашем законодавству, а први пут је усвојен у Закону о врстама казни из 1946. године, на начин што је у члану 21. прописивало да суд при одмеравању казне учиниоцу кривичног дела може одмерити казну испод најниже границе одређене у закону, када такво одступање захтевају изузетне околности, с обзиром на степен друштвене опасности кривичног дела и учиниоца.

Поред указивања на ублажавање казне испод посебног минимума, у најкраћим цртама потребно се осврнути и на законом прописано ослобађање од казне. Кривични законик предвиђа поменути могућност чланом 58. у којем се прописује да суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела када је дело учињено из нехата и када последице кривичног дела у тој мери (тако тешко) погађају учиниоца да изрицање казне у таквом случају не би одговарало сврси кажњавања. Истим чланом се још прописује да суд може ослободити од казне и учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до пет година, ако после извршеног кривичног дела, а пре него што је сазнао да је откривен, отклони последице дела или надокнади штету проузроковану кривичним делом. Као што се може видети, ослобађање од казне представља законску специфичност са којом се ствара могућност да суд учиниоца кривичног дела, након осуђујуће пресуде, ипак ослободи од казне. Иако се то из законске формулације може лако увидети, потребно је нагласити да ослобађање од казне не представља обавезу суда, у законом прописаним околностима, већ само могућност.

Ослобађање од казне је могуће у следећим законом прописаним случајевима: а) код прекорачења границе нужне одбране услед јаке раздражености или препасти изазване нападом (члан 19. став 3), б) у случају прекорачења граница крајње нужде под нарочито олакшавајућим околностима (члан 20. став 3), в) у случају неподобног покушаја (члан 31), г) у случају када је покушано извршење кривичног дела, али се добровољно одустало од даљег предузимања радње извршења или је спречено наступање последице при чему се ово односи и на саизвршиоца, подстрекача или помагача (члан 21. став 1. и став 3) и д) у случају поравнања учиниоца кривичног дела и оштећеног када се ради о кривичним делима за које је

¹⁴⁴ В. Зоран Стојановић (2012), *Везаност суда казним распонима новчане казне - прилог тумачењу одредаба о минимуму и максимуму новчане казне*, Crimen (III), стр. 99-101.

прописана казна затвора до три године или новчана казна (члан 59). Потребно је указати да је још код двадесет кривичних дела предвиђена могућност ослобађања од казне.¹⁴⁵

Из свега до сада изнетог о ослобађању од казне може се видети да оно представља заиста једну специфичност о којој суд може да одлучује у законом прописаним случајевима, те стога одређени аутори сматрају да ова могућност суда представља највиши степен у оквиру судског овлашћења, па чак да се може сматрати судским помиловањем.¹⁴⁶

1.3.2. Осврт на некадашње и садашње најтеже казне

Од настанка првих цивилизација увек је постојао некакав вид кажњавања, јер неминовно је било да се са развијањем друштва јављају и појединци који својим понашањем и радњама крше предвиђена правила тог друштва. С обзиром да прве људске заједнице нису биле организоване (у смислу дефинисања појма људског друштва), постојање казни се не може сагледавати кроз становиште права каквог ми данас познајемо, па их је самим тим теже и одредити, посебно због недовољних и непотпуних историјских података. Поменуте прве људске заједнице биле су засноване на неписаним правилима, односно обичајима, а њихово кршење имало је за последицу друштвену реакцију у виду кажњавања таквог понашања.

Обичаји су друштвене норме које су настале као последица дуготрајног и стихијског изграђивања од стране тзв. друштвене масе, која делује дифузно и без посебне организације за ту сврху. Дугим понављањем понашања, у одређеним ситуацијама, она прелазе у навику и на тај начин постепено постају обавезна понашања у будућим истим околностима.¹⁴⁷

О настанку и развоју казни у овом периоду (али и у робовласничком периоду, периоду феудализма...) посветиће се посебна пажња у наредној глави овог истраживања, стога имајући претходно на уму потребно је указати да је систем казни у периоду прве људске заједнице чинило прогонство из заједнице, освета (крвна или приватна) и композиција (вид

¹⁴⁵ Кривична дела код којих је предвиђена могућност ослобођења од казне по Кривичном законик су: увреда - члан 170. став 3, одузимање малолетног лица - члан 191. став 4, злоупотреба у вези са јавном набавком - члан 234а. став 4, неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога - члан 246. став 5, неовлашћено држање опојних дрога - члан 246а. став 1. и 2, удруживање ради противуставне делатности - члан 319. став 3. и 4, спречавање службеног лица у вршењу службене радње - члан 322. став 6, напад на службено лице у вршењу службене дужности - члан 323. став 6, давање лажног исказа - члан 335. став 5, неизвршење судске одлуке - члан 340. став 2, удруживање ради вршења кривичних дела - члан 346. став 6. и 7, давање мита - члан 368. став 4, терористичко удруживање - члан 393а. став 2, избегавање војне обавезе - члан 394. став 5, самовољно одсуствовање и бекство из војске Србије - члан 399. став 7. и ослобођење од казне за дела из чланова од 400. до 404. - члан 405. (неизвршење и одбијање извршења наређења - члан 400, противљење претпостављеном - члан 401. став 1, противљење војном лицу које врши посебну војну службу - члан 402, принуда према војном лицу у вршењу службене дужности - члан 403. став 1. и напад на војно лице у вршењу војне службе - члан 404. став 1. и 2).

¹⁴⁶ Вlado Камбовски (2005), Казнено право - општ дел, Култура, Скопље, стр. 925.

¹⁴⁷ Радомир Лукић (1974), Увод у право, Универзитет у Београду, Научна књига, стр. 26.

материјалне надокнаде).¹⁴⁸ Композиција, као казна, је представљала материјални „откуп“ злочина. У теорији се она у свом изворном облику назначавала као добровољна или договорна, јер је висина надокнаде зависила од међусобног договора оштећеног (или његове породице) и учиниоца дела, све док се са обичајним правом није утврдио тачан износ накнаде за поједина дела. Овај облик претходно утврђене композиције у теорији се назива легалном композицијом.¹⁴⁹

Казне из првобитне заједнице задржале су се и до данас, наравно у донекле измењеном облику. Прогонство из заједнице може се сагледавати и као вид смртне казне посебно због чињенице да је у тадашњим условима живота опстанак појединца био условљен животом и радом у заједници. Крвна освета и данас постоји у Албанији, али чешћи облик крвне освете представља смртна казна, која се и данас спроводи у многим државама широм света. Композиција у одређеном облику постоји и данас с тим да је временом постепено прешла у новчану казну.

Развојем друштва, друштвене реакције на понашање појединца прелазе са неписаних и обичајних правила на писане и законске прописе. Обичајна правила су усмена и непрецизна правила при чему она важе само за припаднике одређене групе и на територији од значаја за ту групу, при чему су правила искључиво заснована на општим потребама групе. За разлику од обичаја, право које произилази из првих закона је записано, а самим тим је и прецизније, при чему се оно везује за територију и државну власт, а не само на одређену групу, те стога оно има и шири друштвени значај.

Период робовласничког друштва карактеришу изузетно сурове и тешке телесне казне, смртне казне, новчане казне (уместо некадашње композиције) али и казне грађанске смрти (што је представљало губитак својства римског / слободног грађанина и др.). Слично је било и у свим фазама феудализма с тим да је кажњавање било селективно при чему се правила разлика између феудалаца и кметова. У последњим фазама феудализма и на почетку периода капитализма, односно у осамнаестом веку, интензивније се примењује казна прогонства која датира још из првобитне заједнице, а уводи се и казна лишења слободе односно казна затвора.

Нужно је поменути да је лишење слободе постојало и у ранијим периодима при чему се првенствено мисли на робовласничка друштва с тим да је она претрпела знатно веће промене у односу на остале казне. Лишење слободе најчешће се није појмило као врста казне, односно као самостална казна, већ је оно више било средство задржавања лица

¹⁴⁸ Мило Бошковић и Миленко Радоман, *op.cit.*, стр. 28.

¹⁴⁹ Срђан Шаркић (1999), Општа историја државе и права, Драганић, стр. 35.

(слично данашњем притвору) над којим тек треба да се изврши казна (телесна казна, смртна казна, прогонство...). Лишење слободе у смислу притвора, задржано је и у савременим законодавствима, скоро на непромењен начин. Прецизније, притвор и даље представља меру задржавања, а не казну.

Ако се казна затвора сагледава са данашње тачке посматрања, онда она представља најтежу казну која се може изрећи учиниоцу кривичног дела, посебно ако се ради о вишегодишњој или казни доживотног затвора. Оправданост овог становишта посебно се може видети у законодавствима у којима нема телесних и смртних казни, јер су оне замењене казном затвора.

Мишљења смо да поред тога што и данас у неким законодавствима постоје телесне и смртне казне, казна затвора ипак представља најраспрострањенији облик санкционисања посебно најтежих врста кривичних дела.

У наставку истраживања посебна пажња ће бити посвећена оправданости телесних и смртних казни јер неспорно је да су оне обележиле развој друштва и кривичног права, али и да су утицале на развој казне затвора.

1.4. Телесне казне

Значајан период развоја друштва и кривичног права обележило је физичко (телесно) кажњавање, односно, наношење телесних повреда као одговор носиоца власти (својевремено је то био земљопоседник, а касније држава) као мера репресије због одређеног понашања које је одступало од тадашњих друштвених вредности или законских норми. Легитимно наношење физичког бола и телесних промена на телу (разна одсецања делова тела, жигосања итд.), које се најчешће одвијало јавно, а све са циљем борбе против криминалитета, није карактеристично само за одређени географски простор нити је овај вид кажњавања типичан само за одређену цивилизацију или друштво. Телесно кажњавање представља једно од уобичајених мера које је било распрострањено широм света кроз скоро све развоје и стадијуме друштва, до те мере да и данас постоји у одређеним деловима света.

Током истраживања, пажња ће бити посвећена првенствено настанку, развоју и оправданости телесних казни кроз упоредну анализу првих писаних закона у периоду пре нове ере због сврсисходности у сагледавању ове тематике.

Италијански филозоф, криминолог и правник Чезаре Бекариа (Cesare Beccaria) још се 1764. године бавио питањем телесног кажњавања и смртне казне, при чему је правио јасну

разлику између легитимног наношења телесног бола пре и након изречене казне и тиме указивао на сличности и разлике, али и на често поистовећивање, између тортуре и телесних казни. Тортура, која је у том периоду била изузетно заступљена, представља телесни или ментални бол уз помоћ којег би се у процесу проналажења кривца прикупљала сазнања од извршилаца и саизвршилаца, за разлику од телесне казне која представља наношење телесног бола након изречене пресуде.¹⁵⁰

Поред поменутог, сматра се да је управо Чезаре Бекариа у осамнаестом веку, заступајући своје утилитаристичке ставове, увео „нумеричку базу казне“ при чему се често наводи пример енглеске Повеље о правима (*English bill of rights*), у којој њени творци нису имали у потпуности на уму пропорционалност казне, односно, пре нумеричке концепције казне, лицу које је осуђено, нпр. на казну шибања, није било одређено колико ће удараца добити већ само да је казна шибање (мада постоје многи писани трагови почев од сумерског периода у којима се види прописан број удараца бичем за одређена кривична дела). До тог периода, првенствено се бринуло о односу казне и дела које је учињено у смислу „квалитетне, а не квантитативне казне“. Сматра се да су представници утилитаризма имали и значајан утицај на творце устава Сједињених Америчких Држава посебно ако се сагледа Осми амандман Устава, којим се између осталог забрањују сурове и необичне казне.¹⁵¹ Управо ово термилошко одређење које је предвиђено Осмим амандманом покренуло је дуготрајну расправу америчке стручне јавности о томе да ли се и смртна казна сматра за сурову и необичну казну, па самим тим да ли је неуставна, а посредно и морално неприхватљива.¹⁵²

Из објективних разлога не постоје подаци о телесним казнама у периоду првобитне заједнице. Поједини аутори ову тему започињу са тврдњом „да смо научили да реакцијом наносимо бол ... скоро од када смо научили да говоримо“.¹⁵³ Питање телесне казне у овом периоду може да се посматра са два гледишта и то да оне можда нису постојале јер свест и друштво нису били на том нивоу развоја, или ако су можда постојале онда се намеће питање које су биле и на какав начин су примењиване и да ли су се задржале и у каснијем развоју друштва о којем имамо више сазнања. Потребно је подсетити да се сматра да је систем казни у прериоду прве људске заједнице чинило прогонство из заједнице, освета и

¹⁵⁰ Cesare Beccaria (2009), *On Crimes and Punishments* - Translation, annotations and introduction by Graeme Newman and Pietro Marongiu, Transaction Publishers, New Brunswick, стр. 104.

¹⁵¹ Deborah Schwartz and Jay Wishingrad (1975), *The Eighth Amendment, Beccaria, and the Enlightenment: An Historical Justification for the Weems v. U. S. Excessive Punishment Doctrine*, Buffalo law review no24, стр. 788-790.

¹⁵² Igor Primorac (1995), *Kazna, pravda i opće dobro*, Hrvatsko filozofsko društvo, стр. 197.

¹⁵³ Edwin Sutherland, Donald Cressey and David Luckenbill (1992), *Principles of criminology* (11th edn.), Rowman & Littlefield, New York, стр. 328.

композиција. Постоје претпоставке да се у оквиру освете (посебно крвне) спроводио неки вид телесног кажњавања.

1.4.1. Сумерско право

Први прецизнији подаци о телесном кажњавању потичу из периода најстаријих цивилизација. Сматра се да су Сумери имали први писани законик у периоду од 2100. до 2050. год. п.н.е., познатији као Ур-Намуов законик који се повезује са сумерским градом Ур. Овим Законом се уређују нека кривична дела што указује на степен развоја друштва и софистицираност тадашњег правног система. У Законику се увиђа постојање телесног кажњавања, али оно није уређено као *lex talionis* (талионски систем казне – око за око, зуб за зуб).

У очуваним таблицама (којих има осамдесет и пет) поред новчаних казни и награда, прописују се телесне казне и смртна казна. Само за три дела била је прописана телесна казна и то: а) у таблици број 22. „Ако човек повреди („поломи“ - фрактура) другом човеку лобању у тучи, они ће га шибити сто осамдесет пута“, б) у таблици број 26. „Ако слободан човек претуче роба, они ће га ишибати шездесет пута прутом (бичем) и шездесет пута каишом“ и в) у таблици број 30 „Ако робиња вређа неког ко делује као њен љубавник, они ће јој натрљати уста са сољу“. *Lex talionis* није се прописивао чак и када је за то било основа. Може да се наведе таблица број 19. у којој се прописује „Ако човек разбије другом човеку нос песницама, он ће платити четрдесет сребрних секела“ и таблицу број 23. у којој се прописује „Ако човек изазове губитак ока другом човеку, он ће платити тридесет сребрних секела“. ¹⁵⁴ Као што може да се види, посебно у последње две наведене таблице, као казна у Законику доминира композиција (која је позната још из првобитне заједнице).

Поред Ур-Намуовог законика поменућемо још и Законик Липит-Иштара и Законик акадског града Ешнуне тзв. Законик Билаламе. Законик Липит-Иштара из аморитског града Исине из периода око 1930. год. п.н.е. чини (очуваних) четрдесет чланова. Значај овог претхамурабијевог законика је у добро организованом законском систему у области породичног и привредног права. Када је реч о телесним казнама у очуваним и делимично очуваним члановима, оне се не прописују. Као пример новчаних казни може да се наведе члан 9. у којем се прописује „Ако човек уђе у воћњак од другог човека и буде ухваћен у

¹⁵⁴ Martha Roth (1995), *Mesopotamian legal traditions and the laws of Hammurabi*, Chicago-Kent law review, vol.71:13, стр. 29.

крађи, платиће десет сребрних секела“ и члан 34. „Ако човек изнајми вола и повреди му ткиво око носа, плати ће једну трећину цене (вола)“.¹⁵⁵

Законик акадског града Ешнуне тзв. Законик Билаламе из периода око 1720.год. п.н.е. чини шездесет чланова у којима се не прописују талионске казне. Иако је значај овог Законика првенствено у регулисању приватних односа,¹⁵⁶ поменућемо да се Законом прописује поред убиства свега неколико могућих телесних повреда и то ломљење костију, одгризање носа, повреде ока, уха и зуба. Већ је истакнуто да се не прописују талионске казне стога су за дела прописане новчане казне и то за повреду зуба или уха казна је била тридесет секела, док за повреду носа или ока казна је износила шездесет секела.¹⁵⁷

У краћем приказу значајних закона из периода пре Хамурабијевог законика могло се видети да су казне углавном биле новчане, а да је телесних казни било изузетно мало, судећи по очуваним таблицама. За очекивати је да се са развојем друштва развијају и казне, али то није био случај код Хамурабијевог законика.

Хамурабијев законик који је настао у периоду око 1680.год. п.н.е. чини двеста осамдесет и два члана, а једна од његових одлика је била суровост у кажњавању. Док су телесне и смртне казне биле на минимуму у Ур-Намуовом законуку, у Хамурабијевом законуку су биле поприлично изражене, а по многим филозофима и правницима остављен је значајан утицај и на будуће генерације. У значајној мери су изражене талионске казне, а за пример може да се наведе члан 200. у којем се прописује „Ако човек избије једнаком човеку(сталешки посматрано) зуб, и његов зуб ће бити избијен“, у члану 202. се прописује „Ако било ко удари човека који је у већем рангу од њега, казниће се јавно са шездесет удараца бичем за бикове“, у члану 282. се прописује да „Ако роб каже своме господару `ниси мој господар` и ако га осуде, господар ће му одсећи ухо“.¹⁵⁸

Хамурабијев законик, сачуван на базалтној стели, представља најважнију правну збирку древног Блиског истока, при чему указује на изузетно сурове и неједнаке казне у зависности од друштвеног положаја. Чланови друштва који се налазе на вишем друштвеном нивоу кажњавани су блажим казнама ако повреде особу која је на нижем друштвеном нивоу. Иако су талионске казне изражене, оне нису апсолутне првенствено због разлика у

¹⁵⁵ Francis Steele (1948), The Code of Lipit-Ishtar, University museum, University of Chicago, стр. 4-5. и 22.

¹⁵⁶ Stephen Bertman (2005), Handbook to life in ancient Mesopotamia, Oxford University press, стр. 29. и 81.

¹⁵⁷ Reuven Yaron (1969), The Laws of Eshnunna, Brill, стр. 265-267.

¹⁵⁸ Gabriel Hallevy (2012), The right to be punished: modern doctrinal sentencing, Springer Science & Business Media, стр. 18.

друштвеном положају, али и због прописаних новчаних казни. Иако је Законик изузетно суров, смртна казна је у Хамурабијевом законуку прописана само за тридесет дела.¹⁵⁹

На крају анализирања телесног кажњавања у сумерском праву, потребно је сагледати и одређена термилошка тумачења речи посебно када је указивано на чланове (сумерских) закона. Поред тога што чланови закона започињу са кондиционалом „ако“ што је уведено од Ур-Намуов законика, реч „човек“ у Хамурабијевом законуку односи се на припаднике вишег слоја друштва. Када се неки члан, или део неког члана, односи на друге категорије становништва, то се онда тим чланом и наглашава.¹⁶⁰

1.4.2. Староегипатско право

У старом Египту, као и код Сумера, постојале су друштвене разлике, стога пресуде и кажњавање није било једнако за све. Казне које су постојале првенствено су биле новчане казне, враћање украдене имовине и протеривање, док код телесних казни најизраженије су биле одсецања делова тела, бичевање и тежи физички рад, док је као крајња инстанца постојала и смртна казна. По очуваним подацима, телесно кажњавање није било у знатној мери заступљено у ранијем периоду египатског друштва (период од 2686. до 2181. год. п.н.е.). Један од првих извора који указује на телесно кажњавање потиче из периода фараона Тутмеса IV, а то је период краја 14. века п.н.е., када у донетој пресуди видимо да се војник (са именом Мери) кажњава са сто удараца због покретања лажне парнице.¹⁶¹ Ова телесна казна, по неким ауторима спада у ред лакших телесних казни првенствено због бола који је релативно привремен и због каснијих последица, за разлику од казне одсецања неког дела тела. Тежи облик, поменуте казне, представља када се поред бичевања додатно праве резони на кожи (најчешће је то било пет резова) и на тај начин се остављало трајно обележје, као симбол срамоте.¹⁶² Поред поменутог примера, може се навести и пресуда која датира из периода између 1187. и 1064. год. п.н.е. у којој се јасно види телесно кажњавање, за пљачкаша гробнице, на начин што је радник из поља Паи Кхару (Paу-Kharu), син Песх-немеха (Pesh-nemeh), кажњен бичевањем и ломљењем ногу и руку.¹⁶³ Одсецања делова тела (руку, ушију итд.) поред бола, као казне, имало је за циљ обележавање преступника, стога се

¹⁵⁹ Marc Van De Mieroop (2008), *King Hammurabi of Babylon: A biography*, John Wiley & Sons, стр. 106.

¹⁶⁰ В. Алберт Вајс (1969), *Неке карактеристике старих кодекса*, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/1969, стр. 137–153.

¹⁶¹ Russ VerSteeg (2002), *Law in ancient Egypt*, Carolina Academic press, Durham, стр. 152-157.

¹⁶² *Ibid.*

¹⁶³ Eric Peet (1930), *The great tomb-robberies of the twentieth egyptian dynasty - Being a critical study with translations and commentaries, of the papyri in which these are recorded*, vol. I, Clarendon press, стр. 38.

може навести пример теже телесне казне са краја 13. века п.н.е. донете од стране Сети I (Рамзесовог сина) која је била изречена особи на вишем положају у друштву и којом се прописује наношење двеста удараца, пет отворених рана и новчана казна због недозвољеног узимања робова који су припадали египатском божанству Озирису. Ово дело није могло да начини особа која се налази на нижем друштвеном нивоу, али за дело крађе животиње (што је више вероватно да ће урадити неко са нижег друштвеног нивоа или роб), које је припадало египатском божанству, казна је била одсецање носа, ушију и физички рад на пољу.¹⁶⁴ Казна тешког физичког рада углавном се односила на рад у удаљеним рудницима или каменолому, а поред самог тешког рада, она је представљала и значајно деградирање у друштву.

Неспорно да је одређени вид кажњавања био изузетно суров, посебно када се мисли на телесне казне и смртну казну, али нужно је да се помене и постојање новчаних казни које су биле знатно више заступљене, што је већ и наведено. За пример новчане казне може се навести пресуда из периода са краја деветнаесте династије у којој је новчана казна дупло или тродупло већа од вредности украдене ствари, па тако за један умиваоник од бронзе у вредности од 20 дебена, изриче се казна од 40 дебена, за једну посуду од бронзе у износу од 6 дебена, изриче се казна од 18 дебена итд.¹⁶⁵

1.4.3. Старокинеско право

Казне које су постојале у кинеском законодавству нису одступале од казни које су биле изрицане и у остатку света. По аутору Брајану Мекнајту (Brian McKnight) оне су биле интезивне, неповратне (неопозиве, посебно ако се мисли на казну одсецања делова тела) и кратке.¹⁶⁶ За спровођење закона у древној Кини, у периоду око осмог века пре нове ере (који је познатији у кинеској историји као пролећни и јесењи период), у областима Чу (Chu) и Јин (Jin или Chin) које су успостављене (основане) још око једанаестог века пре нове ере, били су задужени изабрани чланови друштва, познатији као префекти. Префекти су постављани од стране власти локалних магистрата за спровођење закона у својим надлежним областима при чему су им помагали тзв. потпрефекти.¹⁶⁷

¹⁶⁴ David Lorton (1977), *The treatment of criminals in Ancient Egypt - Through the New Kingdom*, Journal of the Economic and Social History of the Orient, Vol. 20, No. 1, Special issue on the treatment of criminals in the ancient Near East, стр. 34-38.

¹⁶⁵ B. Jaroslav Černý (1937), *Restitution of, and penalty attaching to, stolen property in Ramesside times*, The Journal of Egyptian Archaeology, Egypt Exploration Society, Vol. 23, No. 2, стр. 186-187.

¹⁶⁶ Klaus Mühlhahn (2009), *Criminal justice in China: a history*, Harvard University press, стр. 30.

¹⁶⁷ Jake Whittaker (2008), *Ancient policing*, UC Davis east Asian studies, University of California, Davis, стр. 3.

Древни кинески закони, постоје од једанаестог века пре нове ере, али по очуваним писаним траговима, најстарији облик телесног кажњавања који се прописује било је кастрирање. За време владавине императора Схуна (Shun), 2281. год. п.н.е. кастрација је била прописана за кривично дело прељубе.¹⁶⁸

На основу очуваних судских одлука у периоду око 2282. год. п.н.е. постојало је свега пет телесних казни и то: кастрација, жигосање или тетовирање на лицу, одсецање носа, одсецање стопала и смрт (у теорији права, постоје аутори који смртну казну сматрају као телесном казном о чему ће накнадно бити речи). Историјским праћењем развоја кинеског права, може да се закључи да су се казне жигосања, одсецања носа и стопала задржале до периода императора Вена из Хан династије (Wen of Han), односно до периода од 178. до 156. год. п.н.е., док се казна кастрирања задржала до периода владавине императора Као Тсу (Као Tsu) односно до 589 - 600. год. н.е.¹⁶⁹ Потребно је још указати на податак да је казна кастрирања, представљала толико тешку телесну казну да се у одређеном периоду, око 167. год. п.н.е., она прописивала као алтернативна казна смртној казни.¹⁷⁰

Период владавине императора Вена из Хан династије (Wen of Han), значајан је и по томе што су укинуте казне (жигосање, одсецање стопала и носа) замењене казнама ношења окова око ногу и бичевања.¹⁷¹ Иако ове „нове“ казне и даље представљају изузетно тежак и нехуман начин кажњавања, ипак су одређени помак ка хуманијим казнама.

1.4.4. Староиндијско право

Законодавство древне Индије, заснивало се на Хинду законима који су као основну идеју имали дхарму (dharma) односно скуп моралних, друштвених и религијских животних начела. Морално понашање је отварало врата раја док је неморално понашање водило у пакао. Телесно кажњавање било је заступљено у древном индијском законодавству, а једно од првих сазнања о овоме имамо из ведског периода Индије, који је трајао од око 1700. до 1100. год. п.н.е.

У Хинду законима постојале су две основне сврхе казне.¹⁷² Прва се заснивала на идеји да се телесним кажњавањем физички онемогући даље вршење дела које је било кажњиво

¹⁶⁸ Paul Mollendorf (1896), *The Family Law of the Chinese*, Kelly & Walsh Shanghai, China, стр. 7-8.

¹⁶⁹ Ernst Faber (1902), *Chronological handbook of the history of China*, General evangelical protestant missionary society of Germany, стр. 3.

¹⁷⁰ Matthew Pate and Laurie Gould (2012), *Corporal punishment around the world*, Abc-clio, стр. 22.

¹⁷¹ Zhengyuan Fu (1993), *Autocratic tradition and Chinese politics*, Cambridge University press, стр. 109.

¹⁷² Damayanti Doongaji (1986), *Crime and punishment in ancient Hindu Society*, Ajanta, Delhi, стр. 149.

(нпр. одсецање руке лопову), док је друга сврха кажњавања било застрашивање, односно одвраћање, па је управо због тога, овај вид кажњавања био јаван.

Као и код других древних цивилизација и у Индији је постојао велики број телесних казни. Неке од њих биле су бичевање, ударање поломљеним штапом бамбуса, закуцавање ексера у тело, капљање врелог уља у телесне шупљине, изгладњивање, жигосање, одсецање делова тела итд. Једна од најчешћих казни било је управо одсецање (сакаћење) делова тела, а извршавала се на стомаку, језику, обема рукама, обема ногама, на носу, очима и ушима. Нека од дела за које је следила телесна казна одсецања и сакаћења је било мокрење (уринирање) на забрањеном месту, док је прописана казна била одсецање пениса, за крађу казна је била одсецање руке или шаке, за особу која говори против вере, казна је била одсецање (изрезивање) усана и др.¹⁷³

Може да се види да је кажњавање било прилично сурово, али нужно је да се истакне да неке телесне казне нису примењиване на свакоме већ су биле намењене само за одређену групу људи и то у случајевима када други видови казне (опомена, новчана казна и сл.) нису постигли циљ кажњавања. На основу поменутог може се навести да је казна бичевања била предвиђена само за жене, децу, болесне, ментално болесне и сиромашне.¹⁷⁴

Када је реч о жигосању које је било исто тако заступљено као вид телесне казне, оно се обично извршавало на челу онога ко је извршио неко дело (у циљу обележавања и јавне срамоте), а неки од примера су да се за инцест жигосе симбол женских гениталија, за крађу злата жигосе се стопало пса.¹⁷⁵ Уобичајено је било да се након жигосања особа протера из града што је у неким случајевима представљало и смртну казну због свог „жига“ јер није се увек могло пронаћи уточиште у другој средини.

На крају краће анализе телесних казни у древној Индији, потребно је још указати и на неке телесне казне које нису сурове као оне које су до сада делимично анализиране, па тако за лажно сведочење изрицала се казна нагог стојања на јавном месту, или кратко шишање косе. Иако се ради о телесним казнама, по неким ауторима, оне немају за циљ наношење бола већ им је циљ срамоћење.¹⁷⁶ Код поменутих казни треба имати на уму да се ипак ради о неком виду сразмерности казне спрам тежине противправног дела.

¹⁷³ В. *Ibid.*, стр. 163-164.

¹⁷⁴ *Ibid.*, стр. 169.

¹⁷⁵ *Ibid.*, стр. 171-172.

¹⁷⁶ Irma Piovano (1998), *Some reflections about false witness in ancient Indian law*, *Indologica taurinensia* XXIII-XXIV, стр. 647.

1.4.5. Старогрчко и староримско право

Кроз историјско сагледавања старогрчког права, у периоду пре седмог века пре нове ере нису постојали писани закони, већ је законодавство било ослоњено на усмене законе, који су најчешће представљали крвну освету и вољу богова. Током овог периода кривично право је било у нераскидивој вези са религијом. Понашања која су одступала од уобичајених друштвених норми нису само кршила људске законе већ и божанске, стога је такво понашање захтевало кажњавање од друштвене заједнице али и од заједнице богова који су обезбеђивали благостање друштва. У почетку, религијски сегмент кажњавања је преовлађивао у односу на правни при чему није био важан однос између кривице и казне.¹⁷⁷

Први писани трагови о врсти и начину кажњавања у том и у претходном периоду произилазе из најстаријих споменика грчке књижевности, односно из Хомерове „Илијаде“ и „Одисеје“. Из ових историјских трагова може се закључити да су дела против државе кажњавана од стране аристократског савета, док су дела напада на појединце у великој мери решавана на бази личне освете.¹⁷⁸

Први писани закони у Грчкој, односно у Атини, настали су 621. год. п.н.е. и записани су од стране старогрчког државника Дракона. Закони су били уклесани на стелама или урезбарени на дрвеним блоковима (познатији као *axones*) како би били доступни писменим грађанима, а једна од њихових главних одлика је изузетна строгаћа. За скоро свако дело била је прописана смртна казна. Иста казна (смртна казна) била је предвиђена за убице, плачкаше храмова, али и лопове који су украли воће и поврће. Судаћи по суровости кажњавања, сматрало се да је Драконов законик писан „крвљу а не мастилом“.¹⁷⁹ Драконов законик представља један од последњих напора еупатрида да спасу дотадашњи традиционални поредак који је био угрожен економским и друштвеним променама, па управо због тога уместо талионског начела кажњавања примењују се тзв. драконске мере, односно учесталија примена смртне казне.¹⁸⁰ Иако не постоји много извора који нам могу указати на телесне казне које су прописане поменутиим Закоником, може да се наведе само неколико познатих и

¹⁷⁷ Предраг Вукасовић (2008), *Смртна казна у античкој Атини*, Правни живот - часопис за правну теорију и праксу, бр.9, вол. LVII, стр. 270.

¹⁷⁸ George Miller Calhoun (1927), *The growth of criminal law in ancient Greece*, The Lawbook exchange Ltd., стр. 6.

¹⁷⁹ Douglas MacDowell (1986), *The law in classical Athens*, Cornell University press, стр. 42.

¹⁸⁰ Предраг Вукасовић, *op.cit.*, стр. 269.

то каменовање (на смрт), бацање преступника са литице, везивање на стуб и док споро умире да буде изложен јавном срамоћењу, бичевање и др.¹⁸¹

Измена и у одређеној мери хуманизација Драконовог законика уследила је 594. год. п.н.е. од стране Солона, с тим да она није била апсолутна. Сматра се да је у потпуности задржан део закона којим се прописују казне за убиство. Значај Драконовог закона којим се уређује дело убиства је и у томе што се први пут у очуваној правној историји прави разлика између намерног и случајног убиства (виност), па се тако разликују и казне. За намерно убиство прописана је смртна казна (коју ће извршити највероватније неко од чланова породице), док за случајно убиство казна је била прогонство из средине.¹⁸²

Иако ће се направити мали екскурс, мишљења смо да је важно указати да су Солонове реформе, поред тога што су омогућиле да сваки грађанин има право на тужбу, у правни систем први пут увеле и пороту. Тужбу су могли да поднесу само слободни мушки грађани чије је порекло било са обе породичне стране атинско. Странцима се судило пред посебним судовима, робови нису имали право сведочења а жене су на суду заступали мушки рођаци. Пороту је чинило од двеста и једног до две хиљаде петсто и једног грађанина старијег од тридесет година, а све у зависности од тежине дела. Порота је гласала уз помоћ глиених дискова (поломљеног као симбол осуде и целог као симбол ослобађајуће пресуде) који су се на крају суђења пребројавали.¹⁸³

Током истраживања телесног кажњавања у старој Грчкој, веома мало литературе је могло да ближе упуту на врсте телесних казни које су постојале, а да притом имају ослонац и у стручној литератури, првенствено због постојања знатних друштвених разлика због чега су подаци о појединим друштвеним слојевима мање заступљени. Дискутабилно је питање да ли су телесне казне постојале према слободном човеку (грађани са изузетком жена, деце и робова) јер у очуваним изворима према слободном човеку изрицане су казне јавног срамоћења, прогнанства, одузимање имовине, ограничење или губитак политичких права и затвор. За телесну казну шибања, која је била једна од уобичајених казни у свим земљама овог временског раздобља (и касније), постоји дилема да ли се користила у старој Грчкој према слободном човеку.

На основу записа старогрчког државника и оратора Демостена, види се постојање телесног кажњавања. У свом делу „Против Тимократа“ које је сачињено око 350. год. п.н.е.,

¹⁸¹ Edward Peters (1998), *Prison before prison*, ed. Norval Morris and David Rothman, The Oxford history of the prison: the practice of punishment in western society, Oxford University press, стр.5-6. и Todd Clear, Michael Reisig and George Cole (2012), *American corrections*, Cengage learning, стр. 28.

¹⁸² Douglas MacDowell, *op.cit.*

¹⁸³ Mitchel Roth (2010), *Crime and punishment: a history of the criminal justice system*, Cengage learning, стр. 12-13.

може да се види следећа констатација: „Ако би господа из пороте размислила у чему је разлика између роба и слободног човека, онда бисмо видели да је највећа разлика у томе да је тело роба одговорно за сва његова недела, док је телесно кажњавање последња казна која ће се изрећи слободном човеку.“ С друге стране, постоје аутори који сматрају да старогрчко законодавство није било засновано на телесним казнама према слободном човеку већ искључиво на казнама јавног срамоћења.¹⁸⁴

У старој Грчкој и Риму значајна пажња је била посвећена безбедности и поштовању закона. У Атини, у периоду око петог века пре нове ере, слободни људи нису били спремни (вољни) да спроводе државну власти, односно да буду припадници полиције у данашњем смислу те речи, стога су ту дужност обављали странци са статусом робова који су били у власништву државе.¹⁸⁵ По познатим подацима, у Атини је постојало око триста Скита (номадско племе - народ иранског порекла) који су били задужени за спровођење закона.¹⁸⁶ За разлику од Атине, у Риму су грађани сами одржавали ред и безбедност до периода до када је то било могуће.¹⁸⁷

Историјско сагледавање староримског права, у периоду од оснивања Рима 753. год. п.н.е., па све до шестог века пре нове ере, не обилује са правним изворима на основу којих би се могао боље разумети овај период. На основу очуваних извора, првобитно (рано) римско право је засновано на неписаним правилима и вољи богова, при чему су постојале одређене сличности између римског и грчког божанства.¹⁸⁸

Закон дванаест таблица (*Lex Duodecim Tabularum*) из око 451. год. п.н.е. представља први познати писани римски законик, који је био урезбарен у дрвене или месингане плоче и изложен на римским форумима. Иако је заснован на старогрчком праву, поред очитог значаја, по појединим ауторима, законик је имао значајан утицај на уређивање друштвених разлика између плебејаца и патриција.¹⁸⁹ Закоником се прописивало свега осам казни и то: а) новчана казна – у вредности од два бика или тридесет оваца, б) стављање у окове (дрвене и металне) – пре пресуде као вид задржавања (притвора) или након пресуде као вид казне и јавног срамоћења, с тим да је ова казна имала и облик казне затвора, в) казна бичевања, г) казна одмазде или откупнина у природи – код ове казне постоји дилема да ли се ради о талионским казнама или о откупнини, д) јавно срамоћење, њ) протеривање – познатије као

¹⁸⁴ Matthew Pate and Laurie Gould, *op.cit.*, стр. 4.

¹⁸⁵ Baillie Reynolds (1928), *The police in ancient Rome*, Police journal, Vol. 1., Issue 3., стр. 432.

¹⁸⁶ Virginia Hunter (1994), *Policing Athens: Social Control in the Attic Lawsuits 420-320 B.C.*, Princeton University press, стр. 3.

¹⁸⁷ B. Baillie Reynolds, *op.cit.*

¹⁸⁸ Mitchel Roth, *op.cit.*

¹⁸⁹ *Ibid.*, стр. 13-14.

aquae et ignis interdictio (забране ватре и воде) из ранијих периода, е) ропство и ж) смртна казна.¹⁹⁰ Телесно кажњавање и смртна казна, најчешће су се извршавале јавно као вид друштвене забаве.¹⁹¹

Као што се може видети, телесно кажњавање у старом Риму у знатној мери наликује на већ указана кажњавања у старој Грчкој, с тим да постоји једна специфичност која се огледа у ауторитету *pater familias*-а (глава-отац породице) и његовој могућности да (на основу Закона дванаест таблица) одмери која ће казна (смртна, телесна или нека друга) бити извршена над члановима домаћинства и робовима.¹⁹²

Кроз историјско и правно сагледавање развоја староримског права може се видети да је постојало телесно кажњавање које се није разликовало по суровости у односу на друга древна друштва из тог периода, иако је овај начин кажњавања првенствено био заступљен као казна која се примењивала над робовима, за разлику од казни које су биле примењиване над слободним људима осим ако не рачунамо ауторитет *pater familias*-а.

1.4.6. Осврт на телесне казне у периоду од краја старог до краја новог века

У досадашњем истраживању о настанку, развоју и оправданости телесних казни анализирали смо период од првобитне заједнице до почетка нове ере јер су тадашње врсте телесног кажњавања обележиле и касније епохе друштвеног развоја. У периоду старог века од нове ере па до пада Западног римског царства 476. год. н.е. и у целокупном периоду средњег века, односно од пада Западног римског царства 476. године па до пада Цариграда 1453. године, није било значајнијих промена у телесном кажњавању, тј. остали су приближно исти методи кажњавања јер су законодавства и даље првенствено уређивала заштиту приватне својине уз постојање јасних друштвених разлика посебно приликом кажњавања.

Изузетно сурове телесне казне обележиле су период новог века, односно од пада Цариграда 1453. године па до Француске револуције 1789. године, с тим да је телесно кажњавање чешће коришћено као начин за доказивања неког дела (тортура), посебно у каснијим периодима овог раздобља. Тадашња судска пракса је била да се не доноси осуђујућа пресуда све док се не призна кривица.¹⁹³

¹⁹⁰ Alexander Adam (1837), *Roman antiquities, or, an account of the manners and customs of the Romans: designed to illustrate the latin classics*, Keese, Collins, стр. 180-181.

¹⁹¹ Lesley Adkins and Roy Adkins (2004), *Handbook to life in ancient Rome*, Infobase publishing, стр. 391.

¹⁹² Richard Sailer (1996), *Corporal punishment, authority and obedience in the Roman household*, in Beryl Rawson, *Marriage, divorce and children in ancient Rome*, Oxford University press, стр. 145.

¹⁹³ Julius Ruff (2001), *Violence in early modern Europe 1500-1800*, Cambridge University press, стр. 93-95. и Domenico Sella (2014), *Italy in the seventeenth century*, Routledge, стр. 152.

За пример изузетно суровог кажњавања могу се навести поједине одредбе законика Франачке државе, познатијег под именом Општи немачки кривични законик (*Constitutio Criminalis Carolina*), из око 1532. године, у којем се прописује да жена која убије своје новорођенче буде жива закопана и прободена коцем, да издајници буду кажњени черечењем, а да се за убиство кажњавало смрћу вешањем и др.¹⁹⁴

Телесно кажњавање се сматрало рутинском казном за неаристократске чланове друштва посебно ако се радило о делима ситне крађе, неким сексуалним деликтима, обмани и богохуљењу. Најчешће су се изрицале казне бичевања и батинања, сакаћења и одсецања делова тела и жигосања. Телесно кажњавање изрицало се и као алтернатива смртној казни ако је постојала таква воља (милост) суда, али тада се често изрицала и казна протеривања. По доступним подацима, телесна казна ослепљивања (врста казне сакаћења) се од шеснаестог века све ређе користи, али су се зато казне одсецања руке до лакта или прстију за дела крађе, ловокрађе, преваре и сл. изрицале доста чешће. Потребно је поменути и казну одсецања уха која је била једна од чешћих казни за жене (посебно у Немачкој) у случајевима ситне крађе.¹⁹⁵ За телесна кажњавања, пре (тортура) и након осуђујуће пресуде, користила су се разна помагала и справе (поред познатог бича) а нека од њих су: тзв. шпански мантил – буре у које се стави и закључа осуђени у клечећем положају како би могао цео да стане осим главе која је вирила, затим преса за стопала, гвоздена столица - столица са 500-1500 шиљака итд.¹⁹⁶

Телесне казне, исто као и у претходним раздобљима, најчешће су се извршавале на јавим местима због свог застрашујућег карактера. Управо због ове своје карактеристике, казне јавног срамоћења често су имале облик и телесних казни, а као пример може да се наведе ношење гвоздених маски. Ове маске биле су разних облика, а често су имале неке животињске телесне особине као што су свињска њушка и магареће уши чиме су још више привлачиле пажњу, односно срамоту. Неке од ових маски су чак имале бодље или куке са којима је пробијан језик онога ко је носи.¹⁹⁷

Последње године новог века, у појединим законодавствима широм Европе, обележило је и постепено укидање тортуре и мучења (као вид кажњавања) пре извршења смртне казне. Фридрих Велики (Frederick the Great) је 1754. године укинуо поменути начин кажњавања у Пруској, након чега је 1770. године укинута у Саксонији, 1773. године укинута је у

¹⁹⁴ John Langbein (1976), *The historical origins of the sanction of imprisonment for serious crime*, The journal of legal studies, vol.V/1, стр. 36.

¹⁹⁵ Julius Ruff, *op.cit.*, стр. 97.

¹⁹⁶ B. Erik Ruhling (2007), *Infernal device: machinery of torture and execution*, Red wheel weiser, стр. 4,10. и 36.

¹⁹⁷ Jean Godsall-Myers (2003), *Speaking in the medieval world*, Brill, стр. 36-37.

Шведској, у Аустрији и Чешкој укинута је 1776. године, у Француској је укинута у периоду између 1778. и 1785. године, у Јужној Холандији је укинута у периоду између 1787. и 1794. године, у Холандији је укинута у периоду између 1795. и 1798. године док је у свим немачким државама овај вид кажњавања био укинут око 1830. године.¹⁹⁸

На основу до сада изнетог о телесним казнама из периода старог и новог века, може се закључити да и поред тога што су уследиле друштвене и политичке промене и што су нестајала и настајала друштва и државе, телесно кажњавање опстало је кроз све векове од настанка друштва. Стиче се утисак да је овај вид кажњавања чак био суровији у овим последњим периодима друштвеног раздобља у односу на стари век, посебно ако се сагледају начини на који су се извршавале казне.

1.4.7. Аспекти савременог сагледавања телесног кажњавања

Легитимно наношење физичког бола од стране државе (властодржаца), које се најчешће одвијало јавно како би у потпуности било застрашујуће, имало је за циљ да поред кажњавања учиниоца за противправно понашање, утиче превентивно на чланове друштва. Имајући на уму која је сврха било које друге казне, лако може да се види да је разлика само у наношењу физичког бола. У већини савремених законодавстава наношење бола је замењено са привременим одузимањем одређених права, при чему додајемо да је акценат на речи „привремено“. Код скоро свих облика телесних казни постоји одређена промена на телу након извршења те казне. Та промена је трајног карактера посебно ако се ради о казнама одсецања делова тела или жигосања. Намеће се питање да ли је овакав начин кажњавања заиста сразмеран у односу на учињено дело посебно ако се има на уму да су последице телесне казне постојале током целог живота осуђеног лица. На неки начин може се констатовати да су телесне казне уствари доживотне казне.

Ако се ова проблематика посматра из угла лица које је оштећено, вероватно да би у многим случајевима субјективни осећај био да је апсолутно неопходно поновно увођење телесних казни, али тада би се можда обистинила Гандијева (Mahatma Gandhi) изрека „око за око и цео свет ће бити слеп“.

У прилог поменутом од значаја је да се укаже да поједини аутори примећују да у телесном кажњавању, односно у генералном сагледавању казне, постоје елементи рефлексног понашања, при чему тврде да „када смо повређени од некога или нечега,

¹⁹⁸ David Garland (2012), *Peculiar institution*, Harvard University press, стр. 102.

покушавамо да узвратимо истом мером“, стога произилази да се кажњавање може посматрати као узвраћање зла злу.¹⁹⁹

Судећи по већини савремених законодавстава, телесне казне су замењене углавном казном затвора или новчаним казнама у зависности од извршеног кривичног дела, што имплицира да се развојем друштва ипак постигао одређени ниво хуманизације кривичних санкција. Ако упоређујемо савремену казну затвора са телесним казнама, неспорно је да је она знатно блажи облик кажњавања, али потребно је подсетити да је казна затвора најтежа казна у савременом свету ако занемаримо постојање смртне казне и телесних казни у неким законодавствима.

Поједини облици телесног кажњавања примењивали су се као дисциплинска казна током издржавања казне затвора. За пример се може навести законодавство Енглеске у којем се облик додатног (дисциплинског) затворског кажњавања примењивао до 1962. године, док се у египатском законодавству задржало до 2001. године (додатно телесно кажњавање у египатским затворима започето је 1956. године).²⁰⁰

Више пута је до сада навођено да се телесно кажњавање задржало и до данашњих дана посебно у земљама шеријатског закона и у бившим британским колонијама, иако је оно забрањено Женевском конвенцијом и међународним правом. По појединим подацима, одређени вид телесног кажњавања постоји у преко тридесет држава света. У прилог поменутом може да се наведе Свазиленд и неке државе Карибских острва као пример држава где је дозвољено батинање (ударање штапом) за лакша дела. У Пакистану је селективно дозвољена казна шибања јер је 1996. године донет закон о забрани телесног кажњавања за дела која нису прописана шеријатским законом. С друге стране може се навести пример Саудијске Арабије где су много драстичније телесне казне које се примењују по шеријатском праву. Одсецање екстремитета је предвиђена казна за крађу изнад одређене вредности, али и за разбојништва и друмска разбојништва, док је казна шибања прописана за прељубу, за недозвољено сексуално понашање и конзумацију алкохола. У случајима када су нанете телесне повреде, индентичне повреде ће бити нанете и учиниоцу (око за око, зуб за зуб). Поред овако драстичних примера може се навести и да постоје државе где је телесно кажњавање забрањено уставом, а као пример може да се наведе Аргентина.²⁰¹

¹⁹⁹ Travis Lawrence (2008), *Criminal sentencing ethical issues and the problem of reform*, Justice, crime and ethics, Anderson publishing, стр. 187.

²⁰⁰ Matthew Pate and Laurie Gould, *op.cit.*, стр. 92.

²⁰¹ Nigel Rodley and Matt Pollard (2009), *The treatment of prisoners under international law*, Oxford University press, стр. 427-428.

Постоје савремени аутори који заступају мишљење о неопходности телесних казни и у данашње време при чему износе став да „казна изнад свега мора бити болна“ а да кажњавање представља сврсисходно наношење бола учиниоцу кривичног дела као резултат кривичне пресуде.²⁰² Постоје и ставови у којима се кажњавање дефинише као реакција државе при чему се наносе непријатне последице учиниоцу кривичног дела.²⁰³ Одређени аутори се залажу да се телесно кажњавају учиниоци лакших кривичних дела, али не због наношења бола. Они заступају мишљење да ма колико деловало сурово, „неколико“ удараца бичем је хуманија казна од вишегодишње казне затвора.²⁰⁴

На основу свега до сада изнетог о телесним казнама може се видети да је овај вид кажњавања опстао кроз целокупни развој друштва као средство борбе против криминалитета. Иако по појединим ауторима, телесне казне, представљају раскорак са цивилизацијским напретком због своје суровости²⁰⁵, велико је питање како би свет изгледао да нису постојале.

1.5. Смртна казна

Развој друштва и кривичног права кроз период од првобитне заједнице па до данашњих дана у значајној је мери повезано са смртном казном и питањем оправданости овог вида кажњавања. Поред телесних казни, смртна казна представља најстарију врсту кривичних санкција. С обзиром да телесне казне и смртну казну одликују посебни видови санкционисања учиниоца кривичног дела, посматрано са модерне тачке сагледавања, питање оваквог начина кажњавања и њена оправданост представља увек актуелну тему за стручно разматрање, не само да би се могло боље разумети кажњавање противправног понашања кроз историју друштва, већ и због неспорне чињенице да се ови начини санкционисања кривичног дела и даље примењују у неким законодавствима.

Сличност смртне казне и телесних казни није само у неспорној суровости као одговор друштва на одређено понашање које у драстичној (значајној) мери одступа од уобичајених друштвених понашања, већ је и у томе што по неким ауторима смртна казна представља

²⁰² Graeme Newman (1983), *Just and painful. A case for the corporal punishment of criminals*, Macmillan, London, стр. 6.

²⁰³ Andrew Von Hirsch (1976), *Doing justice the choice of punishments*, Northeastern University press, стр. 35.

²⁰⁴ Peter Moskos (2011), *In defense of flogging*, Basic books, стр. 20.

²⁰⁵ George Scott(1938), *The history of corporal punishment*, London laurie, стр. 17.

најтежи облик телесне казне због њеног извршења на телу осуђеног.²⁰⁶ Ову тезу заступали су и поједини домаћи аутори, а међу првима је био и Јован Филиповић када је 1839. године у својој књизи под називом „Филозофија права“, изнео критичко становиште о оправданости смртне казне, коју је сматрао врстом телесне казне.²⁰⁷ Посебно је потребно назначити да одређени аутори сматрају да је и казна затвора облик телесне казне.²⁰⁸

У страној литератури, термилошки посматрано, за смртну казну најчешће се користи израз *capital punishment*, са кореном од латинске речи *capitalis* (глава), што би се могло превести као главна или највиша могућа казна, док се доста ређе користи израз *death penalty*, односно смртна казна. Иако сматрамо да се ради о синонимима, мали број аутора прави разлику при чему сматрају да израз *death penalty* представља досуђену, али не и извршену казну, док израз *capital punishment* представља извршење кажњавања.²⁰⁹

Из досадашњег истраживања може се видети да се са развојем друштва развијао и систем кажњавања који је првенствено постајао хуманији али и разноврснији. Претпоставка је да ће за многе однос између хуманости и смртне казне представљати контрадикторност и цинизам чак и ако се не упусте у сагледавање могуће оправданости овог начина кажњавања спрам учињеног кривичног дела. На први поглед, тешко се може у потуности разумети на који начин је смртна казна постајала све хуманија кроз векове, јер крајњи исход кажњавања је увек била смрт и у том погледу не постоје разлике између прве изречене смртне казне пре више хиљада година и последње изречене смртне казне. Хуманизација се сагледава кроз начине извршења смртне казне јер ипак постоје велике разлике између живог спаљивања и смртоносне инјекције.

Ако се не узму у разматрање разлози за изрицање смртне казне (у смислу извршење кривичног дела), с обзиром да се ради о одузимању основог права човека (право на живот) питање ове казне кроз векове су обрађивали поред правника и филозофи, етичари, теолози, социолози итд. Расправа око оправданости смртне казне води се још од периода Аристотела и Платона, али њени корени задиру до првобитне заједнице. Пре него што се започне са указивањем најзначајнијих ставова који оправдавају и оспоравају смртну казну као врсту кривичне санкције, потребно је сагледати њен развој кроз историју друштва. У земљама које су укинуле смртну казну, за најтежа дела за која би се иначе највероватније прописала ова

²⁰⁶ Mike Johnson (2005), Dictionary of law, Lotus press, стр. 71.

²⁰⁷ Мирољуб Симић и Драган Николић (1994), Филозофија права Јована Филиповића из 1839. године, Просвета, Ниш, стр.27.

²⁰⁸ В. Жозеф Ортолан (1864), Основи Казнителног права – превод са француског Михаило Радвановић, Државна штампарија Београд, стр.372.

²⁰⁹ Louis Palmer (2008), Encyclopedia of capital punishment in the United States 2d ed., McFarland, стр.98.

казна, сада се изриче казна затвора, па је управо због тога потребно начинити паралелу са некадашњом најтежом казном.

1.5.1. Развој друштва и однос према смртној казни до средине деветнаестог века

У првобитној заједници и у раним развојним фазама друштва, циљ кажњавања није био заснован на специјалној и генералној превенцији, већ искључиво на освети тј. крвној освети, као начину успостављања правде (моралне или божанске). Освета се често може сагледавати са два аспекта. Први се односи на персоналну освету, као реакцију појединца, евентуално породице, на неко дело које их лично погађа (крађа, убиство члана породице, превара), али се освета може посматрати и из угла заједнице где се освета испољава као начин борбе против дела која утичу на целокупну заједницу (издаје у рату, богохуљење). Може деловати да је овакав начин понашања карактеристичан само за неке раније периоде развоја друштва, али с обзиром да је освета дубоко утемељена у људској свести, ови облици понашања и данас постоје и дешавају се свакодневно. Персонална крвна освета постоји у Албанији, док у многим земљама и данас постоје тенденције јавне освете у виду јавног линчовања и сл. (свргнуће са власти Садама Хусеина, Муамера Гадафија, многобројни насилни и вандалски акти у Сједињеним Америчким Државама на расној основи), с тим да се у земљама са развијеним правним системом освета манифестује кроз јавне протесте и скупове. Поред крвне освете, у више наврата је споменуто да је систем казни у прериоду прве људске заједнице чинило и прогонство из заједнице и композиција. Имајући на уму да је живот (и рад) у заједници, посебно тада, представљао један од елемената опстанка, казна протеривања могла би се изједначити са смртном казном.

У сумерском Ур-Намуовом законнику из периода 2100. до 2050. год. п.н.е. који се сматра да је био први писани законик (о коме је већ било речи), из очуваних таблица може да се види да је смртна казна била прописана за дело убиства и крађе. Због адекватнијег и прилагодљивијег сагледавања односа развоја друштва и смртне казне, у наставку истраживања указаће се само на значајније сегменте овог односа па ће се у одређеној мери изоставити константно понављање карактеристичних дела за која је била прописана смртна казна.

У законцима (поред Ур-Намуовог законика, Законик Липит-Иштара и Законик акадског града Ешнуне) из периода пре Хамурабијевог законика углавном су прописивали новчане казне док се смртна казна (и телесне казне о чему је било речи) није често предвиђала судећи по очуваним таблицама. Хамурабијев законик који је настао у периоду

око 1680. год. п.н.е. чини двеста осамдесет и два члана, а карактерише га суровост у кажњавању, с тим да је смртна казна прописана за тридесет дела.²¹⁰

Смртна казна била је уобичајени начин кажњавања и у другим законцима тог периода (староегипатским, старокинеским, староиндијским законцима) с тим да се у знатној мери истиче први писани законик у Грчкој, односно у Атини, из периода 621. год. п.н.е. познатији као Драконов законик, у којем се за скоро сва дела прописује смртна казна. Иако је 594. год. п.н.е. Солоновим изменама уследила, у одређеној мери хуманизација Драконовог законика, смртна казна и даље задржава своје место у систему санкција.

Познато је да атински кривични поступак није био заснован на високом степену формализма, већ да га је карактерисала реторика. Управо је на основу очуваних записа познато да се смртна казна, поред за дело убиства, најчешће изрицала за разбојништва, разне облике тешких крађа и за незаконито лишење слободе слободног грађанина или странца.²¹¹

Смртна казна, као облик кажњавања била је заступљена и у римском праву (због сличности са грчким правом о чему је било речи) што се и види у Закону дванаест таблица (*Lex Duodecim Tabularum*) из око 451. год. п.н.е. Током последња два века Републике (а период Републике је био од 509. до 27 .год. п.н.е.) смртна казна се по очуваним изворима ређе примењивала (на грађанима Рима) иако је и даље постојала, за разлику од периода раног хришћанства када се примењивала знатно интензивније.²¹²

Најчешћи облици извршења смртне казне до овог периода развоја друштва били су пребијања на смрт, каменовања на смрт, живо спаљивање, набијање на колац, дављење, одсецање главе, распеће – разни облици, бацање са стене (чувена Тарпејска стена – *Saxum Tarpeium*), раст бамбуса кроз тело (у Кини), често су се користиле и животиње и инсекти (слонови у Индији, глодари у Кини, дивље звери у Риму) и сл.

Сагледавањем смртне казне кроз историју друштва посебно у периоду старог и средњег века, може се приметити да је она увек постојала иако је било периода када се по очуваним изворима ређе користила. Током истраживања ове проблематике, дошло се до податка да је у Кини 747. год. н.е. за време императора Ксуанзонга из Танг династије (*Xuanzong of Tang*), смртна казна била укинута. Временски посматрано она се није користила свега дванаест година јер се од 759. год. н.е. поново почела примењивати. У том периоду, за

²¹⁰ Marc Van De Mieroop, *op.cit.*

²¹¹ Предраг Вукасовић, *op.cit.*, стр. 275.

²¹² Gordon Kelly (2006), *A history of exile in the Roman republic*, Cambridge University press, стр. 8.

дела за која би иначе била изречена смртна казна, досуђиване су друге казне, а најчешће су то биле казна протеривања и телесне казне бичевања и батинања.²¹³

По последњим истраживањима, током средњег века, смртна казна иако се примењивала, није била толико заступљена у односу на остале казне. У прилог овоме може се додати да постоје многобројни записи о изреченим смртним казнама које су ипак биле замењене са неком другом казном.²¹⁴ Затим, у једанаестом веку, Вилијам Освајач (William the Conqueror) после својих освајања у Великој Британији донео закон (око 1066. године), којим се није дозвољавало извршење смртне казне (а која се најчешће извршавала вешањем што је био уобичајен начин на тим просторима још од десетог века) осим у време рата.²¹⁵ Слично је било и у другим земљама, па тако је између 1387. и 1400. године париски парламент досудио преко двеста казни од којих су само четири биле смртне казне.²¹⁶

За разлику од средњег века у новом веку, исто као и код телесног кажњавања, смртне казне су се све учесталије примењивале. У шеснаестом веку, за време владавине Хенрија VIII (Henry VIII), у Великој Британији, по доступним подацима смртна казна је била извршена на око седамдесет и две хиљаде људи, а најчешћи начини извршења су били стављањем у кључалу воду, спаљивањем на ломачи, вешањем, одсецањем главе, черечењем и дављењем. Ову праксу наставила је и његова кћерка Елизабета (Elizabeth), а процењује се да је у периоду од 1558. до 1603. године на годишњем нивоу осуђивано насмрт око пет стотина људи. До овог периода постојала је пракса да се недељом и празницима не извршавају смртне казне, али због великог броја осуђених, за време владавине Хенрија VIII смртне казне су се и тада извршавале.²¹⁷ До 1700. године за двеста двадесет и два дела се изрицала смртна казна (чак и за недозвољену сечу шуме), што је довело до честог одбијања судија да изричу ову казну, посебно за дела која нису била од веће друштвене опасности. Управо из ових разлога уследила је реформа у периоду од 1823. до 1837. године којом се за више од сто дела престала изрицати смртна казна.²¹⁸

У овом периоду се и у Француској може приметити повећање извршења смртних казни, па је париски парламент 1535. године у чак тридесет и четири процента изрекао смртну казну од које су две извршене стављањем у кључалу воду. У периоду до 1545. године

²¹³ Charles Benn (2002), *Daily life in traditional China: The Tang Dynasty*, Greenwood publishing group, стр. 8. и 210.

²¹⁴ B. Albrecht Classen and Connie Scarborough (2012), *Crime and punishment in the middle ages and early modern age: mental-historical investigations of basic human problems and social responses*, Walter de Gruyter, стр. 5.

²¹⁵ Joseph Melusky and Keith Pesto (2011), *Capital punishment*, *Abc-clio*, стр. 12.

²¹⁶ Albrecht Classen and Connie Scarborough, *op.cit.*, стр. 283.

²¹⁷ George Newlin (2000), *Understanding great expectations: a student casebook to issues, sources, and historical documents*, Greenwood publishing group, стр. 136.

²¹⁸ Joseph Melusky and Keith Pesto, *op.cit.*, стр. 29-30.

број изречених смртних казни се умањио па износи око двадесет и шест процената, док до краја 1780. године смртна казна чини свега два процента изречених казни. Динамика пораста изрицања смртне казне, а затим и смањења постојала је и у другим градовима (земљама) Европе, што се може видети на примеру Брисела, у којем је од 1506. до 1600. године изречено четиристо осамдесет и осам смртних казни, затим у периоду од 1600. до 1700. године изречено је сто двадесет и две а у периоду од 1700. до 1783. године изречено је свега четрдесет смртних казни. У Франкфурту је у периоду од 1562. до 1580. године изречено деведесет и једна смртна казна, у периоду од 1621. до 1640. године изречено је двадесет и осам, а у периоду од 1661. до 1680. године изречено је осам смртних казни. У Фиренци у периоду од 1501. до 1505. године изречено је педесет и шест смртних казни, у периоду од 1601. до 1605. године изречено је тридесет и три док је у периоду од 1701. до 1705. године изречено четири смртне казне.²¹⁹

Поред указане динамике у прописивању смртне казне, могу се приметити и разлике у начину извршења. Већ је споменуто који су најчешћи начини извршења у периоду од око 1500. до краја 1600. године (стављање у кључалу воду, спаљивање на ломачи, вешање, одсецање главе, черечење и дављење). У периоду од 1740. године око половине досуђених смртних казни извршено је вешањем, а остатак је извршен одсецањем главе, черечењем и на точку смрти. Након овог периода, односно од 1750. па до 1770. године, видљиве су промене у начину извршења смртне казне јер се у чак деведесет и седам процената она реализовала вешањем.²²⁰

Период новог века у великој мери одликује смртна казна, али и суровост приликом њеног извршења. Више пута је наведено да се смртна казна често извршавала спаљивањем на ломачи и дављењем (под водом или са канапом), а ова два начина извршења (ватра и вода) представљају тзв. традиционалне начине за прочишћење још од старог века. Спаљивање на ломачи најчешће се изрицало пироманима, богохулницима, јеретичима, вештицама, фалсификаторима и тровачима, док у појединим случајевима ова казна се изрицала женама за ситну издају и убиство мужа. Дављење се чешће, као вид смртне казне, изрицало женама посебно у случајевима моралних и верских преступа (прељубе, чедоморства и јереси). Поједине врсте смртне казне биле су карактеристичане само за жене, као што је живо закопавање у плитак гроб, почевши од ногу. Након потпуног закопавања, понекад им је колац пробијан кроз срце. Овај вид кажњавања углавном је био за разне облике јереса који су били учестали у овом раздобљу. Смртна казна черечењем се често изрицала за одређене

²¹⁹ Julius Ruff, *op.cit.*, стр. 100.

²²⁰ *Ibid.*, стр. 111.

видове издаје, а примењивала се и казна када се осуђеном лицу извади утроба а тело се исече на четири дела и јавно прикаже на више места у граду као вид опомене (овај начин тзв. посмртног кажњавања је познат још из старог века, са којим се постизало застрашивање). Казна стављања у кључало уље најчешће се изрицала за лопове и убице. Чести су били и случајеви, посебно у Шпанији, у којима је смртној казни претходило телесно мучење, што је био део кажњавања, а најешће су то била разна одсецања тела или ломљење удова.²²¹

Крај новог века и почетак модерног доба, обележио је период друштвених немира и социјалних сукоба, а посебно због дотадашње праксе да се примењују изузетно сурови методи кажњавања који су често били несразмерни са учињеним делом. Управо су и ове околности претходиле Француској буржоаској револуцији 1789. године.

Под значајним утицајем аболистичког покрета, основаног још 1761. године у Женеви, чије су се присталице залагале за потпуно укидање смртне казне, након Француске буржоаске револуције, донесен је закон 1791. године којим се у потпуности укидају сви видови мучење пре извршења смртне казне. Као што може да се види, смртна казна није укинута али је уследила њена хуманизација. У Француској, од 1792. године смртна казна се извршавала уз помоћ гилотине, која је представљала хумани облик извршења смртне казне због смањења патње приликом извршења. Од овог периода може се приметити да су сличне промене начињене и у другим законодавствима широм Европе, па је тако 1802. године у Португалу укинута тортура и сурово извршење смртне казне, 1822. године у Шпанији је забрањено мучење приликом извршења смртне казне дављењем, 1850. године у Немачкој је укинута извршење смртне казне на точку смрти и др.²²²

Потребно је указати још да је до овог периода извршење смртне казне (посебно у Енглеској) било до те мере усавршено да су постојале прорачунске таблице са којима се могло израчунати, на основу висине и тежине, која је сила потребна да се смрт изазове ломљењем кичменог стуба, а не дављењем, или одсецањем главе, јер се на тај начи убрзава процес извршења казне. По тадашњим прорачунима било је довољно између девет и дванаест секунди да се осуђено лице доведе из ћелије до егзикуционе просторије, да му се постави омча око врата и повуче полуга.²²³

Пре него што се настави са даљим сагледавањем односа смртне казне и развоја друштва у периоду од средине деветнаестог века па до данашњих дана, потребно је пажњу

²²¹ В. *Ibid.*, стр. 99-100.

²²² David Garland, *op.cit.*

²²³ *Ibid.*, стр. 110.

посветити и већ поменутом аболиционистичком покрету који се залагао за укидање смртне казне.

1.5.2. Аболиционистички покрет

На питање оправданости смртне казне дати су многи одговори али ниједан од њих није коначан. Међу првима који су покушали да пронађу сагласан одговор на ово питање били су Сократ и Платон. Касније су се овим питањем бавили Томас Хобс (Thomas Hobbes) и Џон Лок (John Locke), који су сматрали да је смртна казна оправдана. Жан Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau) је сматрао да човек у друштву има право да не буде убијен све док он не убије. Монтескје (Charles Montesquieu) није био за потпуну забрану смртне казне, али се залагао да се она ограничи у изрицању само за дела убиства, покушаја убиства, убиства из нехата и за нека имовинска дела.²²⁴

Сва ова разматрања била су у одређеној мери последица развоја друштвених и филозофских схватања Хуга Гроцијуса (Hugo Grotius), Жан Жака Русоа и Томаса Хобса. Поред критика црквених догми и инквизиторског поступка, у овом периоду развија се схватање о криминалитету као друштвеној појави која је условљена друштвеним односима и уређењем.²²⁵

У историји се често може сусрести да мањина покреће велике покрете, при чему изазивају већину да им се прикључи. То се десило и по овом питању.

Аболиционистички покрет формиран је 1761. године, са циљем да се залаже за укидање смртне казне. Најзначајнији представник овог покрета је био Чезаре Бекарија (Cesare Beccaria) који је у свом делу „О злочинима и казнама“ из 1764. године сагледавао питање хуманости смртне казне. Један од првих успеха овог покрета је било што се изборио да се након Француске буржоаске револуције, у новом Кривичном законнику из 1791. године укину сви видови мучења пре извршења смртне казне (о чему је већ било речи). Успех није био потпун, јер је пред Националним саветом заступана идеја о потпуном укидању смртне казне, што се није постигло, али прихваћен је предлог др Јозефа Гиљотине (Joseph Guillotin) да извршење смртне казне буде хуманије.²²⁶ Прво хуманије извршење смртне казне, гиљотином (иако не носи име по свом конструктору), извршено је већ 1792. године и од тада представља

²²⁴ В. William Schabas (2002), *The abolition of the death penalty in international law*, Cambridge University press, стр. 4-5.

²²⁵ Мило Бошковић и Милош Марковић (2015), *Криминологија са елементима виктимологије*, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 29.

²²⁶ William Schabas, *op.cit.*

један од симбола Француске револуције.²²⁷ Последња смртна казна која је извршена гиљотином у Француској је била 1977. године.²²⁸ Идеја о хуманијем, а донекле и модернијем извршењу смртне казне постојала је и у Сједињеним Америчким Државама, тако да је између 1880. и 1890. године започело извршење електричном столицом у појединим америчким државама.²²⁹ Овај начин извршавања смртне казне се и данас примењује.

Идеје аболиционистичког покрета по појединим ауторима датирају још из периода старих Грка, док су први кораци ка укидању смртне казне начињени у старом Риму под утицајем стоичке школе филозофије. Сматра се да су поводи били масовне и сурове смртне казне.²³⁰ С обзиром да је опште прихваћено да је први покрет који се залагао за укидање смртне казне формиран тек средином осамнаестог века, претходно изнето може да се сагледа више као идеја али не и као вид зачетка борбе против смртне казне.

Најчешћи аргументи на које указују заговорници укидања смртне казне односе се првенствено на:²³¹ а) да нико, па самим тим ни држава, нема право да човека лиши живота, б) да је смртна казна сама по себи супротна јер уместо да буде казна којом ће се спречавати извршење одређених дела она сама чини дело (легалног) убиства што чак представља и тежи облик јер има потпуно разумевање (свест) о томе, в) да је примена смртне казне заснована на фиктивним и метафизичким појмовима слободе човекове личности и апсолутне правде, иако се науком о човеку показало да је људско понашање у знатној мери условљено са спољним и унутрашњим факторима, г) да је смртна казна неправедна кривична санкција јер због своје апсолутности она нема сразмерност, при чему у одређеној мери постоји одсуство персоналног карактера јер изазива моралну патњу код особа које су блиске са осуђеним, д) покреће се питање неопозивости овог начина кажњавања јер у случају судске грешке живот ће бити одузет невином лицу, њ) да се са смртном казном могу произвести лоши психолошки ефекти јер се према осуђеном може створити осећај сажаљења, при чему он може постати жртва или херој, што може да доведе до заборављања због чега (којег кривичног дела) је казна изречена и е) да је не оправдавају разлози политике сузбијања криминалитета јер се са њом не остварују циљеви специјалне и генералне превенције, првенствено јер је она неспојива са могућношћу поправљања учиниоца кривичног дела при чему испољава облик колективне освете. Када је реч о генералној превенцији, присталице

²²⁷ Paul Hanson (2004), *Historical dictionary of the French revolution*, Scarecrow press, стр. 11.

²²⁸ Anne Ferrazzini and Michel Forst (2004), *Abolition in France*, ed. Roger Hood, *The death penalty: beyond abolition*, Council of Europe, стр. 195.

²²⁹ Joseph Melusky and Keith Pesto, *op.cit.*, стр. 178.

²³⁰ Мирко Томић (1985), *Смртна казна у кривичном праву*, Савремена администрација, Београд, стр. 100.

²³¹ Cesare Beccaria, *op.cit.*, стр.104-106. и Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 335-336.

аболиционистичког покрета, указивале су да смртна казна није ефикасна мера за остваривање ових циљева јер строгост у кажњавању није нужно и ефикасно у сузбијању криминалитета.

Представници аболиционистичког покрета заступали су идеје које су супротне идејама ретрибутивиста и утилитариста. Ретрибутивистички ставови засновани су на значајној улози смртне казне при чему је њена сврха кажњавања у одмазди према учиниоцу кривичног дела (*lex talionis*).²³² Другим речима изнето, казна мора бити сразмерна извршеном делу (злочину). Најзначајнији представници су Имануел Кант (Immanuel Kant) и Фридрих Хегел (Georg Wilhelm Friedrich Hegel). С обзиром да се за време Кантовог живота, смртна казна прописивала за многа дела, он се превасходно залагао за изрицање смртне казне искључиво за дело убиства,²³³ док је Хегел заступао став да сразмерна казна поништава зло (о чему је већ било речи).²³⁴ Утилитаристички ставови засновани су на идеји да сврху смртне казне сагледавају кроз њен значај у специјалној и генералној превенцији, посебно због постојања великог застрашујућег утицаја, што је чини ефикасним средством за заштиту друштва. Поред поменутог, присталице су сматрале да је овај вид кажњавања једини праведан посебно за најтежа дела јер нико не може да гарантује да дело неће бити поновљено од стране истог лица.²³⁵ Нису сви утилитаристи делили исте ставове, при чему може да се издвоји мишљење Цереми Бентхама (Jeremy Bentham) који је у својим књигама из 1775. и 1831. године критиковао постојање смртне казне са становишта морала и њене оправданости.²³⁶

Аргументи који се најчешће наводе од стране заговорника смртне казне односе се на:²³⁷ а) постојање генералне превенције, јер ако казне треба да имају застрашујући утицај, неспорно је да је онда он највећи код смртне казне при чему се не може утврдити број оних који су се уздржали од вршења тешких кривичних дела управо због страха да ће им се изрећи смртна казна, б) за тешка кривична дела, смртна казна, представља једину праведну санкцију јер казна затвора не представља ефикасну кривичну санкцију посебно када је у појединим случајевима једино могуће заштитити друштво физичком елиминацијом учиниоца кривичног дела, али и в) намеће се питање заменске казне уместо смртне казне. Најчешће се сматра да

²³² B. Allen Wood (2007), *Kantian ethics*, Cambridge University press, стр. 208-212.

²³³ Nelson Potter (2002), *Kant and capital punishment today*, The Journal of value inquiry, vol.36, стр. 267-268.

²³⁴ Jami Anderson (1999), *Hegel on punishment: a more sophisticated retributivism*, Legal theory, vol.5/4, стр. 363-364.

²³⁵ Мило Бошковић и Миленко Радоман, *op.cit.*, стр. 53.

²³⁶ Hugo Bedau (1983), *Bentham's utilitarian critique of the death penalty*, Journal of criminal law and criminology, vol.74/3, стр. 1036.

²³⁷ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 337.

би смртну казну заменила казна доживотног затвора при чему присталице смртне казне указују да ова казна нема довољно застрашујући утицај, посебно јер увек ће постојати могућност помиловања. Када би доживотни затвор представљао казну са високим степеном ћелијског изоловања, питање је да ли би онда таква казна била блажа у односу на смртну казну.

Аболиционистички покрет је у периоду свог настанка у знатној мери утицао на промену свести у друштву по питању смртне казне, иако није успео да се избори за њено укидање, напредак је постигнут у виду хуманијег извршења казне. Са јачањем покрета, јачао је и његов утицај који је касније довео до првих укидања овог начина кажњавања у појединим земљама.

1.5.3. Однос друштва према смртној казни након утицаја аболиционистичког покрета

Однос друштва према смртној казни у периоду од средине деветнаестог века под значајним је утицајем аболиционистичког покрета што је довело до првог потпуног укидања смртне казне 1846. године у Мичигену (Сједињене Америчке Државе). Потребно је указати да је у Пенсилванији још 1794. године, осим за најтеже облике убиства, укинута смртна казна, па управо због делимичног укидања не може се ова држава окарактерисати као прва.²³⁸

Досељеници из Европе на амерички континент пренели су и многе облике друштвеног понашања који су били устаљени у њиховим претходним државама. Ово се посебно односи на разноврсну енглеску (британску) традицију међу којом је и смртна казна као врста кажњавања. У истраживањима која су се бавила питањем овог вида кажњавања у новим европским колонијама, често се наглашава да постоје две битне разлике у односу на Европу, при чему се указује на знатно већи број дела за које су се она прописивала, док се друга разлика односи на начин извршења смртне казне. У Европи су постојали многобројни начини извршења, на шта је већ указано, док се у колонијалној Америци смртна казна извршавала вешањем, за које се по многи ауторима сматра за знатно хуманији начин извршења.²³⁹ Прва забележена смртна казна на америчком континенту је извршена 1622. године у Вирџинији за дело издаје. Временом је јачао аболиционистички покрет, а његови истакнути представници Бенџамин Раш (Benjamin Rush) и Бенџамин Френклин

²³⁸ Roger Hood and Carolyn Hoyle (2008), *The death penalty: a worldwide perspective*, Oxford University press, стр.11.

²³⁹ Stephanie Manzi (2003), *Capital punishment: a the United States*, Handbook of death & dying, Sage publications, стр. 368.

(Benjamin Franklin) залагали су се за потпуно укидање смртне казне. Један од успеха овог покрета уследио је 1834. године у Пенсилванији када је постигнуто да извршење смртне казне не буде јавно. Ова тенденција се проширивала и на друге америчке државе, а 1937. године је у Мисурију уследило последње јавно извршење смртне казне.²⁴⁰

Постојеће аболиционистичке тенденције су довеле и до првог укидања (или делимичног укидања) овог начина кажњавања и у Европи, па је 1867. године, смртна казна укинута у Португалу након чега је уследило укидање у Холандији 1870. године, док је до прве четвртине двадесетог века смртна казна укинута Сан Марину, Норвешкој, Шведској и др. Иако је у поменутом периоду смртна казна укинута и у Италији, Румунији, Аустрији, Португалу и Швајцарској, она је ипак поново уведена током ратних година у Европи.²⁴¹ У Италији је смртна казна поново уведена 1927. године током владавине Мусолинија (Benito Mussolini), док је у Немачкој поново уведена нешто касније (за време нацистичког режима) с тим да је представљала једну од основних санкција пеналног система све до краја Другог светског рата.²⁴² Навешћемо још и пример Румуније у којој се у периоду од Другог светског рата поново примењивала смртна казна све до њеног коначног укидања непосредно након стрељања породице Чаушеску (1989. године), прецизније речено смртна казна је укинута 1991. године.²⁴³ Чести су примери у историји да је на укидање смртне казне већи утицај имала политичка воља од пенолошке свести.

У овом периоду и у појединим државама Латинске Америке укинуте су смртне казне, тако да је 1867. године укинут овај начин кажњавања у Венецуели, док је у Костарики укинута 1882. године, у Бразилу 1889. године, а у Еквадору 1897. године.²⁴⁴ Може се навести и специфичан пример укидања смртне казне у Панами 1903. године. Наиме, Панама је добила своју независност од Колумбије управо 1903. године, а с обзиром да је аболиционистички покрет био изузетно утицајан, међу првим одлукама које је независна Панама донела је било укидање смртне казне. Одлука о укидању смртне казне уследила је и у Колумбији 1910. године. Потребно је имати на уму да су многе државе Латинске Америке обележиле честе политичке нестабилности, што је довело до тога да су многе војне владе

²⁴⁰ *Ibid.*, стр. 369.

²⁴¹ Carsten Anckar (2004), *Determinants of the death penalty: a comparative study of the world*, Routledge, стр.119. и Roger Hood and Carolyn Hoyle, *op.cit.*, стр. 11-12.

²⁴² Richard Evans (1996), *Rituals of retribution capital punishment in Germany 1600-1987*, Hardback, стр.613-637. и 795.

²⁴³ Roger Hood and Carolyn Hoyle, *op.cit.*, стр. 28.

²⁴⁴ William Schabas, *op.cit.*, стр. 6.

имале обичај да укинуте смртне казне понекад поново примењују како би успоставиле стабилност у земљи (с тим да поменути државе нису биле међу њима).²⁴⁵

Након Другог светског рата уследиле су многобројне промене у Европи и свету, а једна од првих је и доношење Универзалне декларација о људским правима која је усвојена од стране Генералне скупштине Уједињених нација 1948. године и Америчке декларација о правима и обавезама човека из исте године. У оба ова документа препоручује се укидање смртне казне, при чему треба имати на уму да је свега неколико година пре, тачније 1946. године, завршен Нирмбершки процес у којем су биле изречене смртне казне вешањем јер је постојало мишљење да извршење смртне казне стрељањем није достојно (војној) етици спрам дела за које су лица осуђена.

Потребно је начинити мали екскурс. Начин извршења смртне казне најчешће се посматра веома површно и без неког помнијег анализирања. Још од периода старе Грчке и Рима, постојала је разлика у часном и нечасном извршењу ове казне. За најчасније извршење сматрало се када је смрт уследила од мача, али и секире и ратног чекића. Разлози за поменуто налазе се у грчкој и римској митологији, у којој су ово оружје користили богови, па се самим тим сматрало за свето и часно оружје. Највероватније због указаних разлога, све до француске револуције, над припадницима виших друштвених класа, смртна казна најчешће се извршавала одсецањем главе мачем. Извршење смртне казне вешањем, или на неки други начин, симболизовало је презир према лицу над којим се извршавала.²⁴⁶

Поред поменутих декларација, најзначајнији документи којима се уређује питање смртне казне у Европи су још и Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године који прописује неприкосновеност права на живот, иако се у истом документу допушта смртна казна за најтежа кривична дела учињена од стране пунолетних лица, с тим да је Генерална скупштина Уједињених нација је 1989. године усвојила Факултативни протокол којим се прописује обустављање извршења изречених смртних казни. Од значаја је указати да је Савет Европе укинуо смртну казну на европском простору доношењем и применом Протокола број 6. из 1983. године и Протокола број 13. из 2002. године.

Протоколом број 6. се забрањује примена смртне казне у мирнодопско време, а овај протокол су ратификовале све чланице Европског савета, осим Русије која га је потписала, али га није ратификовала.²⁴⁷ Протоколом број 13. забрањује се примена смртне казне у свим

²⁴⁵ Carsten Anckar, *op.cit.*

²⁴⁶ Graeme Newman (1978), *The punishment response*, Transaction publishers, стр. 32-33.

²⁴⁷ Council of Europe, Protocol No. 6 to the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms concerning the abolition of the death penalty.

околностима (без изузетка). Протокол је ратификован од свих чланица Европског савета осим Азербејџана и Русије, али и поред тога обе државе су укинуле смртну казну.²⁴⁸

Динамика укидања смртне казне била је спора, али константна. На једној од седница Уједињених нација 1965. године, изнет је податак да је до тог периода у двадесет и пет држава у целом свету на неки начин укинута смртна казна при чему је у једанест држава потпуно укинута, међу којима је једина европска држава била Западна Немачка, док је у четрнаест држава укинута смртна казна, за дела почињена у миру, од којих је десет држава из Европе.²⁴⁹ Поред једанаест држава у којима је смртна казна потпуно укинута, специфична је ситуација са још три савезне државе и то са Сједињеним Америчким Државама, Мексиком и Аустралијом јер у њима нису све државе чланице укинуле смртну казну.²⁵⁰

Током периода од 1965. до 2014. године још деведесет држава је укинуло изрицање смртне казне на основу међународних или европских докумената, али многе и даље спроводе ову врсту кривичне санкције.

1.5.4. Смртна казна у савременим правним системима

Када се сагледа развој друштва, од првобитне заједнице до данашњих дана, током процеса еволуције човекове мисли и начина понашања, мало је питања које су утемељене до те мере у човековој свести да су претрпеле минималне, или чак незнатне промене. Свакако, једна од њих је питање смртне казне. Анализирањем заступљености смртне казне широм света, оправдано се може поставити питање да ли је уопште направљен цивилизацијски помак, али не по питању хуманијег извршења казни, већ из угла да ли је развијено друштво постало хуманија средина за човека, или је и даље *homo homini lupus est* (човек је човеку вук).

Смртна казна се данас користи у многим земљама, а њено сагледавање се обично категоризује у четири групе. Од сто деведесет и пет назависних држава које су чланице и

²⁴⁸ Council of Europe, Protocol No. 13 to the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances.

²⁴⁹ Државе које су потпуно укинуле смртну казну су: Венецуела 1863.г., Сан Марино 1865.г., Костарика 1877.г., Еквадор 1906.г., Уругвај 1907.г., Колумбија 1910.г., Панама 1922.г., Исланд 1928.г., Западна Немачка 1949.г., Хондурас 1956.г., и Монако 1962.г. Државе које су делимично укинуле: Португал 1867.г., Холандија 1870.г., Норвешка 1905.г., Шведска 1921.г., Данска 1933.г., Швајцарска 1942.г., Италија 1947.г., Финска 1949.г., Аустрија 1950.г. и Велика Британија 1965.г., а од неевропских држава: Аргентина 1921.г. и Бразил 1882.г. с тим да су је поново примењивали од 1965.г., В. Roger Hood and Carolyn Hoyle, *op.cit.*, стр. 12.

²⁵⁰ У Сједињеним Америчким Државама смртна казна је укинута у Аљасци, Ајови, Мејну, Мичигену, Минесоти, Орегону, Хавајима, Западној Вирџинији и Винсконзину. На аустралијском континенту смртна казна је укинута у држави Квинсленд, док је у двадесет и четири од двадесет и девет мексичких држава укинута смртна казна., *Ibid.*

земље посматрачи (свега две државе) Уједињених нација у сто и једној држави (педесет и два процента) смртна казна је укинута. Смртна казна иако је законом, дозвољена није изрицана у претходних десет година у четрдесет и седам држава (двадесет и четири процента). У четрдесет држава (двадесет процента) редовно се извршава смртна казна док у седам држава (четири процента) се прописује смртна казна само у одређеним околностима и за време рата.²⁵¹ Из поменутог може се видети да се у потпуности, или делимично, смртна казна предвиђа, односно извршава у деведесет и четири, државе тј. у четрдесет и осам процената држава света.

По доступним подацима током 2013. године, смртна казна је извршена у двадесет и две државе над седамсто седамдесет и осам лица. У односу на 2012. годину то чини повећање од петнаест процената. У поменутом укупном броју извршених смртних казни нису рачунати подаци из Кине јер се у тој држави, ови подаци третирају као државна тајна. По Amnesty international-у, претпоставка је да се у Кини изврши више од хиљаду смртних казни на годишњем нивоу. Подаци о извршеним смртним казнама по државама су следећи: Авганистан (2), Бангладеш (2), Боцвана (1), Вијетнам (7+), Индија (1), Индонезија (5), Ирак (169+), Иран (369+), Јапан (8), Јемен (13+), Јужни Судан (4+), Кина (1000+), Кувајт (5), Малезија (2+), Нигерија (4), Палестина (3+), САД (39), Саудијска Арабија (79+), Северна Кореја (1+), Сомалија (34+), Судан (21+) и Тајван (6). Из приказаног може се видети да ако не рачунамо податке из Кине, због поменутог, у државама Ирану, Ираку и Саудијској Арабији изврши се осамдесет процената од укупног броја смртних казни. У појединим државама (Иран, Северна Кореја, Саудијска Арабија и Сомалија) смртна казна се и даље извршава јавно. Број извршених смртних казни у односу на број осуђених на смртну казну у целом свету је драстично мањи. Претпоставка је да је укупан број лица којима је изречена смртна казна закључно са 2013. годином негде око 23.392 лица.²⁵² Од значаја је још поменути да у данашње време постоји шест начина извршења смртне казне који зависе од државе у којој је казна изречена, а они су: одсецање главе, електрична столица, гасна комора, вешање, смртоносна инјекција и стрељање.²⁵³

Током досадашњег истраживања, у више наврата је указано за која се дела изрицала смртна казна. Данас, исто као и некада, ова врста кривичне санкције се прописује за разна противправна понашања, при чему не рачунамо на „очекивана“ најтежа кривична дела

²⁵¹ Amnesty international (2014), Death sentences and executions 2013, Amnesty international publications, стр.3. и Amnesty international online annex 2015., стр. 2.

²⁵² По Amnesty international-у знак „+“ поред броја извршених казни представља минимални израчунати податак. В. *Ibid.*, стр. 7-8.

²⁵³ В. Michael Kronenwetter (2001), Capital punishment: a reference handbook, Abc-clio, стр. 199-201.

(тешка убиства и сл.). За кривична дела која се односе на дрогу, смртна казна се изриче у Кини, Индонезији, Ирану, Лаосу, Малезији, Пакистану, Катару, Саудијској Арабији, Сингапуру, Тајланду, Уједињеним Арапским Емиратима, Вијетнаму и Јемену. Током 2013. године смртна казна је изречена у Саудијској Арабији за прељубу, у Пакистану за богохуљење, у Кини, Северној Кореји и Вијетнаму за привредни криминал, у Ирану, Кувајту, Сомалији и Уједињеним Арапским Емиратима за силовање, док у Кенији, Нигерији, Саудијској Арабији и Судану за тежи облик разбојништва.²⁵⁴

У Европи, смртна казна једино није укинута у Беларусији, што статистички посматрано представља да је деведесет и осам процената држава (у Европи) укинуло смртну казну. Последње укидање овог начина кажњавања на просторима Европе било је 2012. године и то је учинила Летонија.²⁵⁵ Тенденција укидања смртне казне и даље је присутна у свету, а 2014. године Чад је укинуо овај начин кривичног кажњавања и тиме је тренутно последња држава која је то учинила.

На крају истраживања о смртној казни, потребно је указати на неколико личних ставова при чему се неће појединачно улазити у разматрање да ли постоји оправданост прописивања смртне казне за одређено противправно понашање.

Не смемо се заваравати да се са укидањем смртне казне укида и дело (понашање) због којег је ова казна изречена. Ако желимо да постигнемо да се у друштву не чине кривична дела, најлакше је да укинемо постојање кривичних дела, али какво је то решење!?

Мишљења смо да смртна казна може имати своју оправданост само ако је прописана за дела која у значајној мери нарушавају опште добро друштва, при чему би се она могла изрећи као алтернативно одређена казна (казни затвора), уз обавезно потпуно сагледавање личности учиниоца кривичног дела.

Укидањем смртне казне, нисмо начинили да друштво буде хуманије јер очигледно друштво још увек није на том нивоу да не постоје понашања која као репресију захтевају овако драстичан начин санкционисања. Другим речима, укида се „казна због казне“ а не због степена развијености друштва у којем не постоји потреба за њеном применом.

Поједини аутори, који не оправдавају постојање ове казне, указују да и ако се пође од претпоставке да би ова казна могла да има неке од ефеката етичке и криминалнополитичке природе, онда је та друштвена заједница проблематична, јер нема других начина да реши моралне проблеме својих чланова (у смислу да је смртна казна морално оправдана због

²⁵⁴ Amnesty international (2014), *op.cit.*, стр. 9.

²⁵⁵ *Ibid.*, стр. 29-30.

нанетог зла), исто као и она држава која нема других средстава да криминалитет држи на подношљивом нивоу.²⁵⁶

С обзиром да се живи у времену када су чести терористички акти, лако се може замислити пример у којем више лица у свом терористичком деловању убија десетину цивила (нпр. напад на француски недељник Шарл едбо). Која је сразмерна казна за смрт десетак људи? Затвор? Чести су случајеви да током акције хапшења терориста они смртно страдају. Да ли то можда представља алтернативни начин да се задовољи „правда“ у државама где је смртна казна укинута?

Имајући на уму све до сада изнето, истраживање ће се наставити у правцу сагледавања правне природе и сврхе казне затвора као најраспрострањеније казне у савременом свету чак и у државама у чијим законодавствима и даље постоје прописане смртне и телесне казне.

1.6. Казна затвора

Развојем друштва и пенолошке свести достигнут је ниво у којем је казна затвора заузела најзначајније место у систему кривичних санкција. У многим савременим законодавствима овај начин кажњавања се прописује као репресивна мера за највише облика противправног понашања.

Током досадашњег истраживања указано је на најтеже облике кажњавања кроз развој друштва, при чему се првенствено мисли на смртну и телесну казну. У законодавствима у којима су се задржали ови најтежи облици кривичних санкција постоји и казна затвора с тим да је она „позиционирана у другом плану“ првенствено због суровости првопоменутих казни, док у другим законодавствима она представља најтежи облик кажњавања, посебно ако се ради о вишегодињим казнама затвора. Овај начин кажњавања, заснива се на идеји изражавања друштвене осуде за одређено противправно понашање уз постојање генералне и специјалне превенције, што не одсутпа од карактеристика видљивих код свих кривичних санкција.

Имајући на уму да је основи циљ истраживања потпуно анализирање и разумевање правне природе и сврхе казне затвора, у даљем истраживању пажња ће бити посвећена

²⁵⁶ Станко Пихлер (1998), *Делегитимација смртне катне*, Реконструкција правног система Југославије на основама слободе, демократије, тржишта и социјалне правде, ур. Милијан Поповић, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 20.

историјском развоју овог начина кажњавања, али и многим савременим аспектима од значаја који се односе на позитивноправно сагледавање казне затвора.

Казне затвора, које у одређеној мери данас познајемо, многи сматрају да се први пут прописује од доношења француског Кривичног законика из 1791. године, односно непосредно након Француске буржоаске револуције. Корени историјског настанка казне затвора задиру до првих робовласничких држава, с тим да она није само представљала кривичну санкцију већ се користила и као мера задржавања до извршења казне или до наплате дуга.

Значајна улога казне затвора је неспорна када се сагледава са аспекта да су се са овим видом кажњавања замениле телесне и смртне казне (у многим државама), али и поред тога у стручним расправама се често покрећу питања оправданости и хуманости казне затвора. У савременом схватању казна затвора представља ограничавање слободе кретања учиниоцу кривичног дела на одређено време по основу судске одлуке донесене у спроведеном поступку при чему ће се осуђено лице сместити у посебну заводску установу.²⁵⁷ На овај начин, по појединим ауторима, крши се основно људско право, право на слободу кретања.

Историјски развој казне затвора претрепео је многобројне промене које су се првенствено односиле на дужине трајања и начине извршења ове казне.

Питање временске одређености казне затвора у многим законодавствима је са развијањем казне добијало на значају, посебно у оним у којима је преузела место најтеже казне. У многим савременим законодавствима широм света предвиђа се казна доживотног затвора, а најчешће ова казна представља директну замену за смртну казну. Поред доживотне казне затвора, у појединим кривичним законодавствима казна затвора може да буде изречена у трајању од две и више доживотних казни, или да суд изрекне казну затвора у трајању више стотина година. О овим и сличним питањима више ће бити речи у каснијим деловима истраживања.

Казна затвора, као најчешћи облик савременог кажњавања није само карактеристика за кривично законодавство. Овај облик кажњавања предвиђа се и за мање опасна дела, као што су прекршаји. У прилог поменутом може да се наведе члан 33. Закона о прекршајима²⁵⁸ у којем се предвиђа да се за прекршај може прописати казна затвора, новчана казна и рад у јавном интересу. Истим законом се у члану 37. предвиђа да казна затвора не може бити краћа од једног нити дужа од шездесет дана. Затим, казна затвора, као најтежи облик кажњавања, може да се изрекне и старијем малолетнику који је учинио кривично дело за које је законом

²⁵⁷ Драган Јовашевић (2006), *op. cit.*, стр. 206.

²⁵⁸ Закона о прекршајима, Службени гласник РС, бр. 65/2013

прописана казна тежа од пет година. У овим случајевима, члан 28. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица²⁵⁹ предвиђа да се може изрећи казна малолетничког затвора ако због степена кривице, природе и тежине кривичног дела не би било оправдано изрећи васпитну меру. Малолетнички затвор (члан 29) не може бити краћи од шест месеци нити дужи од пет година,²⁶⁰ осим ако је за кривично дело прописана казна затвора од двадесет година или тежа, или ако је у случају стицаја за најмање два кривична дела прописана казна затвора тежа од десет година, онда се законом предвиђа да је могуће изрећи казну малолетничког затвора у трајању од десет година. Као што може да се види, није нужно да се казна затвора предвиђа само кривичним законом, па управо због комплексности ове проблематике, истраживање њене законске одређености биће усмерено на одређеност у кривичним законима.

Развој друштва пратио је и развој свести о кажњавању, о чему је већ било речи, али та свест није само имала утицај на сврху кажњавања. Са развојем овог вида кажњавања, развијало се и њено извршење, односно издржавање. У савременим државама, постоји више врста затвора, при чему се мисли на постојање затвора за мушка, женска и малолетна осуђена лица, а то је управо последица развоја поменутог. Сагледавањем развоја ове казне може се видети да дужи период није прављена разлика између пола и старости код осуђених лица (о чему ће бити речи у другим деловима овог истраживања), односно све групе лица су издржавале казну затвора у истим затворским установама.

Развој казне затвора може се индиректно видети и кроз затворске униформе. До средине осамнаестог века, мало је података о томе да ли је постојала одређена затворска одећа. Поједине студије наводе нас на закључак да су лица на издржавању казне користила своју одећу у периодима све учесталије примене ове казне, али и да је због непостојања униформи део осуђених било голо или полуголо. Џон Ховард (John Howard) познати енглески реформатор затвора, у једном свом раду у којем је указивао на стање енглеских затвора средином осамнаестог века (о чему ће посебно бити речи у наставку истраживања) наводи да „... било је много дечака узраста између дванаест и четрнаест година, а неки су били скоро потпуно голи; ... било је и двадесетак мушкараца, неколицина је била потпуно гола...“. Касније реформе затворског система једним делом односиле су се и на ово

²⁵⁹ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник РС, бр. 85/2005.

²⁶⁰ Најчешће се ради о кривичним делима тзв. ситног и средњег криминалитета, која уједно представљају и најзаступљенија кривична дела малолетника, В. Божидар Бановић и Иван Јоксић (2011), *Диверзиони концепт реаговања на криминалитет малолетника у Србији: законодавство и пракса*, Теме, година XXXV, број 2, стр. 351.

питање.²⁶¹ По Ховардовим идејама прва једнообразна затворска одећа (униформа) имала је пришивене велике стрелице које су биле у различитим бојама у зависности од извршеног дела.²⁶² У САД-у, затворске униформе које су имале пругасти изглед, уведене су под утицајем поменутих реформи средином деветнаестог века (1840. године).²⁶³ У савременим затворским системима, осуђени издржавају казну у униформама, с тим да се на различите начине уређује питање боја или других ознака. За лакша кривична дела (или прекршаје) често је предвиђено да се казна затвора издржава у цивилној одећи.

Казна затвора представља економски веома захтевну казну, због веома скувих затворских комплекса за изградњу и за одржавање, обезбеђивања особља (чувара), хране, одеће, одржавања хигијене, постпеналних трошкова и др., а последњих деценија у поменуте трошкове се још урачунавају и трошкови судског поступка. Економски фактор није само представљао проблем у одређеној фази развоја казне, оно је и даље једно од значајнијих савремених проблема казне. Поједини амерички аутори који се баве овим питањем указују да су трошкови казне затвора у сталном порасту, при чему наводе да су у периоду од 1982. до 2001. године повећани са петнаест милијарди на око педесет и три милијарде долара, док су у периоду од 2002. до 2010. године осцилирали између четрдесет и девет и педесет и три милијарде долара.²⁶⁴ Други аутори указују на још веће финансијске трошкове ове казне који достижу цифру и од седамдесет и пет милијарди долара.²⁶⁵ Посматрано из економског угла, могло би се претпоставити да је смртна казна економски прихватљивија од вишегодишњих или доживотних казни затвора првенствено због начина извршења. Постоје студије које су се бавиле истраживањем ове теме,²⁶⁶ а подаци су показали да су трошкови казне затвора између четрдесет година и доживотне казне затвора у САД око милион долара, док су трошкови смртне казне између један и по и три и по милиона долара.²⁶⁷ Као што се може видети, смртне казне су мање економски исплатљивије у односу на казне затвора, највише због дужег и скупљег доказног поступка, увећаних трошкова тужилаштва и одбране (више ангажованих бранилаца), жалбеног поступка и др., јер ипак се ради о „борби за живот“, али не могу се занемарити и високи трошкови казне затвора. У стручним расправама на ову тему

²⁶¹ B. Juliet Ash (2010), *Dress behind bars - Prison clothing as criminality*, I.B.Tauris & Co, стр. 14.

²⁶² Antony Taylor (2008), *The Prison system and its effects: wherefrom, whereto, and why?*, Nova publishers, стр. 43.

²⁶³ Mitchel Roth, *op.cit.*, стр. 130.

²⁶⁴ Tracey Kyckelhahn (2014), *State corrections expenditures - FY 1982-2010*, ulletin, U.S. Department of Justice Office of Justice programs - Bureau of justice statistics, стр. 1, 2. и 7.

²⁶⁵ John Schmitt, Kris Warner and Sarika Gupta (2010), *The High budgetary cost of incarceration*, Center for economic and policy research, стр. 2.

²⁶⁶ B. John Roman, Aaron Chalfin, Aaron Sundquist, Carly Knight and Askar Dardenov (2008), *The Cost of the death penalty in Maryland*, The Urban insitute, стр. 2. и 4-19.

²⁶⁷ Ron Fridell (2003), *Capital punishment*, Marshall Cavendish, стр. 65.

може се често наићи на став да је казна затвора „скуп начин да се од лоших људи направе гори“.²⁶⁸

Због поменутих економских фактора казне затвора, поједине државе су решење у њиховом смањењу пронашле у изградњи приватних затвора. Први савремени приватни затвори формиран су у САД-у 1980. године уз субвенције државе, а све са циљем да се смање трошкови затворских система, али и да се равномерније распореди затворска популација чиме би се започело са решавањем проблема недовољних затворских капацитета у државним затворима. Након успостављања првих приватних затвора у САД, исти инвеститори су кренули са пројектом изградње приватних затвора и у другим земљама света, што није било у потпуности реализовано. У свету свега неколико земаља има приватне затворе. Иако су први приватни затвори формиран у САД-у, процентуално гледано Аустралија има најбројнију популацију затвореника у приватним затворима која се креће око 19%, док у САД-у је око 8%. Најмању популацију у приватним затворима има Јужна Африка око 4%. Ови подаци се заснивају на процентуалном односу укупног броја затворске популације и броја лица на издржавању казне затвора у приватним затворима. Када би се бројчано приказало колико је лица на издржавању казне затвора у приватним затворима, онда би се могло видети да је, по подацима из 2012. године, у Аустралији око 5.500 лица, док је у САД-у око 130.000 лица. Јужна Африка има око 6.000 лица на издржавању казне затвора у приватним затворима, док бројчано најмање има Нови Зеланд и то око 900 лица. У процентуалном смислу Нови Зеланд има око 11%.²⁶⁹ У свету поред поменутих држава (САД, Аустралија, Нови Зеланд и Јужна Африка), приватни затвори још постоје у Канади, Великој Британији, Немачкој, Израелу, Француској и Чилеу. Велика Британија има једанаест приватних затвора у којима казну затвора издржава око 10% од укупне затворске популације, што представља најбројнију затворску популацију у приватним затворима у Европи.²⁷⁰ Поред поменутих држава у којима постоје приватни затвори, у Италији, Мађарској, Чешкој, Литванији, Данској, Перуу, Костарики, Јапану и Тајланду је започет процес стварања законских предуслова за формирање приватних или полуприватних затворских система.²⁷¹ Даље разматрање сагледане проблематике није од примарног значаја за ово истраживање, јер се полази од претпоставке да је циљ и сврха изрицања казне затвора исти, независно од власничке структуре затвора у којем се казна издржава.

²⁶⁸ Roger Matthews (2005), *The myth of punitiveness*, Theoretical Criminology, Sage publications, vol. 9/2, стр. 190.

²⁶⁹ Cody Mason (2013), International growth trends in prison privatization, The Sentencing project, стр. 1,2. и 9.

²⁷⁰ Rita Simon and Christiaan de Waal (2009), Prisons the world over, Rowman & Littlefield, стр. 5. и Stephen Nathan (2005), The European market for privatised correctional services - developments and implications, EPSU, стр. 3.

²⁷¹ Stephen Nathan, *op.cit.*

Казне које су кроз развој друштва постојале, а и казне које и данас постоје, имају многе заједничке карактеристике. Једна од њих је да је свака казна била изложена критичким ставовима. О овим ставовима, али и о позитивним и негативним ефектима казне затвора, биће посебна пажња посвећена у каснијим деловима овог истраживања, али потребно је истакнути да последњих година јачају критике казне затвора које се односе на укидање ове казне. У савремена законодавства, све чешће се уводе казне које представљају алтернативе казни затвора. Њихово увођење су најчешће последице инплементације међународних правних аката.²⁷² Алтернативним санкцијама, у одређеној мери се настоји ограничити примена казне затвора, а све како би се постигла додатна хуманизација кажњавања и ублажио ретрибутивни карактер казне. Ове санкције, у за то законом предвиђеним околностима, могу да замене само краткотрајне казне затвора. Многа европска законодавства, па тако и законодавство Републике Србије, у системима кривичних санкција, који су намењени пунолетним учиниоцима кривичног дела, предвиђају казне које представљају замену казни затвора (јер су блаже казне), а оне су: рад у јавном интересу, новчана казна и условна осуда.²⁷³ Потребно је нагласити да се у кривичном законодавству Републике Србије од 2014. године предвиђају и ванзаводске санкције и мере и то: кућни притвор и кућни затвор са или без електронског надзора, мере забране прилажења, састајања или комуницирања са одређеним лицем и друге мере које се одреде одлуком суда.²⁷⁴ Уједињене нације још су 1990. године успоставиле стандардна минимална правила за ванзаводске мере, познатија као Токијска правила. Циљ ових мера је био да се смањи изрицање казне затвора, али и да се рационализује политика казног правосуђа узимајући у обзир људска права, захтеве за социјалном правдом и рехабилитационе потребе учиниоца. Основна сврха алтернативних санкција је лакше прилагођавање учиниоцима кривичног дела, обезбеђивање заштите друштва и мању примену казне затвора.²⁷⁵ Без улажења у разматрање о позитивним и негативним ефектима алтернативних санкција, јер би се на тај начин учинио већи екскурс, потребно је имати на уму да су оне ипак предвиђене само за лакша кривична дела (или прекршаје) и да оне никако не могу у потпуности заменити казну затвора.

²⁷² Међународни правни акти од значаја за алтернативне санкције су: а) Европска конвенција о надзору над условно осуђеним или из затвора условно пуштеним осуђеницима из 1964. године, б) Резолуција Савета Европе број 1. о условној осуди, пробацији и другим алтернативама затвора из 1965. године, в) Резолуција Савета Европе број 10. о неким пеналним мерама алтернативним затвору из 1976. године и г) Препорука Савета Европе број 16. о друштвеним санкцијама и мерама из 1992. године, В. Драган Јовашевић (2013), *Рад у јавном интересу - теорија, пракса, законодавство*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, LXIV, стр. 22-23.

²⁷³ В.Наташа Мрвић-Петровић (2006), *Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије*, Темида, бр.1, стр. 56.

²⁷⁴ Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера, Службени гласник РС, бр. 55/2014.

²⁷⁵ Ђорђе Игњатовић (2013), *Нормативно уређење извршења ванзаводских кривичних санкција у Србији*, Crimen (IV) 2, стр. 145.

У овом делу истраживања, сагледана су поједина питања, али су и многа покренута од значаја за проблематику казне затвора о којима ће се посебно разматрати у наставку истраживања.

II глава

Историјски развој казне затвора

Истраживање правне природе и сврхе казне затвора наставља се са приказом историјског развоја казне затвора како би се употпунило разумевање настанка и примене овог начина кажњавања.

На развој казне затвора неспорно је утицао развој друштва па управо због тога ће се указати на развој овог начина кажњавања од периода стварања првих држава до данашњих дана. Једини период друштвеног развоја за који се верује да није имао кажњавање, које би имало облик казне затвора, је период првобитне заједнице. Имајући у виду претходно изнето, у првој тачки овог поглавља, ипак ће се сагледати период *првобитне заједнице*, како би се боље разумеле околности које су претходиле првим познатим писаним изворима у којима се прописује овај начин кажњавања.

У другој тачки биће анализиран *робовласнички период*, односно период од настанка првих држава па до пада Западног римског царства 476. године. Једна од специфичности казне затвора, у овом периоду развоја друштва, је у томе што њена намена није имала циљ кажњавање лица, па ће се управо због тога и анализирати у сумерском законодавству, јер у хамурабијевом периоду, лишење слободе представљало је меру за прикупљање дугова. У староегипатском законодавству, на основу очуваних података, постоје записи из којих се види конкретна примена казне затвора за одређена дела. Затим, настанак казне затвора, сагледаће се кроз старокинеско и староиндијско законодавство.

На крају ове тачке, посебно ће бити анализиран настанак и развоја казне затвора у старој Грчкој и старом Риму.

У трећој тачки сагледаће се развој казне затвора у *периоду феудализма*, односно од пада Западног римског царства 476. године па до Француске револуције 1789. године. Током овог периода уследиле су значајне друштвене и политичке промене које су настале миграцијама германских и других племена на простор Западног римског царства. Иако су телесне казне и смртна казна обележиле овај период, ипак се може увидети и развој казне затвора. С обзиром да је хришћанска црква имала значајан утицај на законодавства током феудалног периода, посебно ћемо анализирати њен утицај на казну затвора.

У четвртој тачки сагледаће се развој казне затвора у *периоду капитализма*, који је трајао од Француске револуције 1789. године, све до Октобарске револуције 1917. године. На развој и све чешће прописивање казне затвора у кривичним законодавствима тог периода, значајан утицај имало је јачање аболиционистичког покрета према телесним казнама и смртној казни, али и ставови истакнутих правника и филозофа.

Претходно речено најбоље је сагледати кроз анализу тадашњих значајних кривичних законика почев од француског револуционарног Кривичног законика из 1791. године, затим Наполеоновог Кривичног законика из 1810. године и баварског Кривичног законика из 1813. године. Ови законици поред значаја за развој казне затвора представљају и узор за друге законе тог и каснијег периода, јер се у њима прописују поједина начела која су и данас темељ модерних кривичних законодавстава.

У петој тачки овог поглавља сагледаће се развој казне затвора у *периоду социјализма*, који је трајао од Октобарске револуције 1917. године, па све до последњих деценија двадесетог века. Иако су зачетници социјалистичке идеје били немачки филозофи Карл Маркс (Karl Marx) и Фридрих Енгелс (Friedrich Engels), најзначајнија, а самим тим и најутицајнија социјалистичка држава била је Савез Совјетских Социјалистичких Република (СССР).

Утицај социјалистичког законодавства на развој казне затвора, сагледаће се од првих кривичних начела која су донета 1919. године, па преко Кривичног законика из 1922. године и каснијих измена, при чему ће се посебна пажња усмерити ка појединим законодавним специфичностима.

У шестој тачки, која представља и последњу тачку друге главе истраживања, биће сагледане *савремене тенденције у развоју казне затвора*. Овај облик кажњавања, у савременим законодавствима заузима значајно место у систему кривичних санкција јер је неспорно да казна затвора представља један од најчешћих облика кажњавања учиниоца за извршено кривично дело, иако се често покреће питање њеног значаја и утицаја у сузбијању криминалитета.

Поред указивања на аргументе којима се оправдава и оспорава казна затвора, посебна пажња ће се посветити проблематици казне затвора изречене на краћи и дужи временски период, док ће се на крају ове тачке, а уједно и на крају овог поглавља сагледати проблематика казне доживотног затвора и казне затвора у неодређеном трајању.

2.1. Првобитна заједница

Током периода првобитне заједнице по многобројним истраживањима заснованим на изузетно мало очуваних извора, казна затвора није постојала као облик кажњавања за одступање од уобичајених друштвених норми.

У претходном делу истраживања указано је да је у овом периоду развоја друштва постојало само три облика реакције друштва, у смислу кажњавања и то: прогонство из заједнице, освета и композиција. У овим првим облицима људског друштва, одређене норме понашања, постојале су као неписана обичајна правила у свести сваког појединца, док је њихово кршење и непоштовање стварало већ поменути реакцију друштва са циљем његове заштите. Ови облици реакције су задржани и до данашњих дана у државама у којима постоје неки од видова племенског живота (делови Азије, Африке, Аустралије и Јужне Америке).²⁷⁶

Управо засновано на „живим“ доказима изведене су претпоставке о врсти и начину кажњавања у периоду првобитне заједнице. Најтеже повреде обичајних правила односиле су се на забрањено вршење одређених радњи, или додиривања одређених предмета, што је познатије као кршење табуа. Суштински посматрано, табуи у племенским заједницама представљају забране одређених понашања кроз уздржавање од чињења онога што се сматрало да ће нашкодити појединцу и заједници. Сама реч „табу“ преузета је у осамнаестом веку из језика полинезијских домородаца.²⁷⁷

Анализирањем казног система овог периода може се закључити да је он заснован на друштвеној освети са циљем да се задовољи морална и божанска правда, док је у потпуности одсутна идеја специјалне и генералне превенције (о чему је већ било речи). Могуће је да се неко неће сагласити са овим мишљењем по питању непостојања генералне превенције. Имајући на уму једноставност друштва са непостојањем организоване форме друштвеног реаговања и непостојањем писаних, односно прецизних закона, при чему је законодавство засновано на произвољном тумачењу обичајних правила, мишљења смо да се циљ кажњавања није односио на превентивно утицање на остале чланове друштва, већ да се првенствено односи на „умиривање воље богова“ па тек онда и на постизање одређене

²⁷⁶ Мило Бошковић и Миленко Радоман, *op.cit.*, стр. 27.

²⁷⁷ Сима Аврамовић и Војислав Станимировић (2009), Упоредна правна традиција, Службени гласник, Београд, стр. 48.

моралне правде. Разлог за овакво мишљење засновано је управо на систему кажњавања и постојања табуа.

2.2. Робовласнички период

Кажњавање постоји од настанка првих цивилизација, док су се облици мењали кроз векове под утицајем развоја друштва и врсте противправног понашања. Потреба за друштвеном контролом са циљем отклањања понашања које одступа од уобичајених, позната је још из првобитне заједнице.

Сумерско законодавство у претхамурабијевом периоду, на основу очуваних извора, није прописивало казну затвора, нити било какво друго задржавање лица. У Хамурабијевом законнику (период око 1680. год. п.н.е.) поред изузетно суровог кажњавања, први пут се може видети постојање лишења слободе лица. Чланом 115. прописује се „Ако било ко потражује кукуруз, или новац, од другог и затвори га; ако затвореник умре у затвору природном смрћу, поступак неће ићи даље“. Чланом 116. прописује се „Ако затвореник умре у затвору од удараца или злостављања, господар затвореника ће осудити трговца пред судијом. Ако је (умро) слободан човек, син трговца ће се погубити; ако је роб, дужан је да плати једну трећину од mine злата, а све што је дуговано биће заборављено“.²⁷⁸ Специфичност указаног лишења слободе је у томе што оно не представља казну, већ само меру за прикупљање дугова.²⁷⁹

У савременој, а посебно домаћој, литератури заступљен је став да је казна затвора до краја осамнаестог века представљала облик мере задржавања најчешће до извршења телесне или смртне казне.²⁸⁰ Поменуто није спорно с тим да није у потпуности тачно, па је потребно упутити на следеће разматрање.

Током истраживања о историјском настанку и првим писаним траговима примењивања овог начина кажњавања дошли смо до сазнања да се у старом Египту, старој Кини, старој Индији, старој Грчкој и старом Риму казна затвора неспорно изрицала као један од облика кажњавања, иако се лишење слободе користило и као мера задржавања лица.

²⁷⁸ Hammurabi (2009), The Code of Hammurabi, Wildside press llc, стр. 21-22.

²⁷⁹ Henry W. F. Saggs (1962), The greatness that was Babylon, Sidgwick & Jackson ltd, стр. 194.

²⁸⁰ Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, Правна књига, Београд, стр. 265. и Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 333.

2.2.1. Египатско, кинеско и индијско право

О староегипатским затворима нема много очуваних података, а први који датирају указују на постојање затвора у периоду средњег краљевства, од 2050. до 1786. год. п.н.е. Један од најкориснијих извора може се пронаћи у два поглавља (39:20-40:5) Мојсијево „Књиге о постанку“, где се описује затварање јеврејског роба Јозефа (Joseph) од стране египатског краљевског изасланика Потипхара (Potiphar). Судићи по поменутом извору, у затвор (објекат налик на амбар) упућивани су и странци којима је изрицана казна физичког рада. Може се још видети да су казне затвора биле временски ограничене, јер се по истом извору закључује да се за сумњу да је неко лице шпијун кажњавало са три дана затвора, док је поменути Јозеф у затвору провео дванаест година.²⁸¹ Затвор (ћелију) најчешће је представљала довољно дубока рупа или пресушени бунар (због спречавања бекства), али по појединим очуваним изворима може се видети да су се за затвор користиле и посебне просторије у храму, или у улазној капији града.²⁸²

У малобројним очуваним писаним траговима постоје подаци о кажњавању лица казном затвора, а може да се наведе папирус познат под називом „Упутства Анкшешонга“ (Anksheshonqu) који је настао током периода од 332. до 20. год. п.н.е. за време Птолемејске династије. Осврнућемо се на разлоге за прописивање казне затвора.

Анкшешонг је био свештеник и на једном свом путовању у Мемфис отишао је у посету пријатељу Харсесу, краљевском лекару. Током посете, сазнао је да Харсес са својим пријатељима планира убиство краља. Покушао је да га одврати од те идеје и том приликом их је неко чуо. Харсес са осталим завереницима је осуђен на смрт, док је Анкшешонг осуђен на казну затвора јер није пријавио издају. Током издржавања казне затвора, настао је поменути спис који је Анкшешонг посветио свом младом сину.²⁸³

На крају, указаће се још на изворе из периода око 1950. год. п.н.е., период средњег краљевства (дванаеста династија), из којих се не види прописивање казне затвора, већ само постојање затвора у том периоду, што се закључује на основу податка да је један од истакнутих чланова друштва (чије је име Са-Монт), одржао састанак „писара“ великог затвора (претпоставка је да се то односило на управике затвора).²⁸⁴

²⁸¹ Edward Peters, *op.cit.*, стр. 8.

²⁸² Patrick Anderson and Donald Newman (1998), Introduction to criminal justice, McGraw-Hill, стр. 355-356.

²⁸³ Miriam Lichtheim and Joseph Manning (2006), Ancient Egyptian literature volume III : The Late Period, University of California press, стр. 160.

²⁸⁴ Michael Rice (2002), Who's who in Ancient Egypt, Routledge, стр. 174.

У старокинеском законодавству прво писано помињање казне затвора видљиво је у тзв. Књизи докумената (Shu Ching), која датира из периода око 2000.год. п.н.е., на шта је још указивао Конфуције (Confucius, период од 551. до 479.год. п.н.е.), као један од уредника поменуте књиге. У списима се наводи да је још император Фуен (Fuen VIII), период око 2000.год. п.н.е., градио затворе.²⁸⁵ Имајући на уму да је на основу очуваних судских одлука у периоду око 2282. год. п.н.е. постојало свега пет казни и то: кастрација, жигосање или тетовирање на лицу, одсецање носа, одсецање стопала и смрт (о чему је већ било речи), остаје непознато да ли је лишавање слободе у овом периоду имало сврху кажњавања, или је као и у неким државама тог периода, представљало само меру задржавања пре извршења казне.

Затвори у старој Кини углавном су били обични кавези, или су имали облик тамнице када су изграђени у неком другом објекту. У периоду око 723.год. н.е., судећи по пронађеној каменој табли, уобичајено је било да се будистички храмови граде у непосредној близини затвора. Претпоставка је да су храмови имали одређену улогу у процесу рехабилитације.²⁸⁶

С обзиром да је староиндијско законодавство, засновано на хинду законима, а при томе имајући у виду постојање разних облика телесних и смртних казни, казна затвора је представљала један од блажих облика кажњавања, с тим да је потребно нагласити да је она била и мера задржавања до извршења казне.

Посматрањем из угла казне, она је представљала облик телесног кажњавања у смислу одвајања лица од друштва, чиме би се спречавало ширење лошег утицаја, али и онемогућавало даље вршење дела које није било у складу са уобичајеним начином понашања. Затвори у старој Индији представљали су обичне тамне, хладне и влажне рупе (налик на пећине) у којима није било светла нити додатног загревања, али ни одржавања.²⁸⁷

Као што се може видети, главна функција казне затвора било је одвраћање од одређеног понашања. Поменуто је често било разлог што су се затвори налазили у близини главних путева чиме би се превентивно утицало и на друге чланове друштва.²⁸⁸

Потребно је још указати да у хинду законима није било прописано која се дела кажњавају казном затвора, нити временска одређеност ове казне. О томе је одлучивао владар. Уз казну затвора често је била изрицана и казна физичког рада, с тим да је то зависило од положаја у друштву.²⁸⁹

²⁸⁵ Robert Carter (1985), *Correctional institutions*, Harper & Row, стр. 13.

²⁸⁶ Mitchel Roth (2006), *Prisons and prison systems: a global encyclopedia*, Greenwood publishing group, стр. 60.

²⁸⁷ Lip Raju (2014), *Historical evolution of prison system in India*, Indian journal of applied research Vol.4/5, стр. 298.

²⁸⁸ Damayanti Doongaji, *op.cit.*, стр. 158.

²⁸⁹ *Ibid.*

Мало је доступних података о другим специфичностима овог начина кажњавања током периода старе Индије, али може се још указати да се бежање из затвора кажњавало смрћу вешањем.²⁹⁰

2.2.2. Грчко право

У старој Грчкој постојала је друштвена разлика као и у осталим државама овог периода, што је у знатној мери утицало на прописивање казни. Само поједине казне су се изрицале према слободном човеку (јавно срамоћење, прогонство, одузимање имовине, ограничење или губитак политичких права и затвор). Често је казна јавног срамоћења била сједињена са казном затвора.

О казни затвора, у старогрчком законодавству, највише се може сазнати из списка оратора. На основу њих може се видети да је казна затвора, поред облика кажњавања, представљала меру задржавања до суђења и меру задржавања до извршења других казни. На задржавање пре суђења, најчешће су се упућивала лица која су јавно (очито) извршила нека дела. Након пресуде, задржавање у затвору до извршења казне, представљало је уобичајену меру за лица која су била осуђена на смрт.²⁹¹ Из очуваних извора може се видети да се извршење смртне казне могло одложити само у два случаја. Смртна казна се није извршавала у време док су атински бродови били на годишњем светом путу ка Делосу и одлагала се када је изречена трудној жени све до њеног порођаја.²⁹²

Мишљења смо да је мера задржавања пре суђења имала двојаки карактер. Поред очитог, да би се обезбедило присуство на суђењу, верујемо да је постојао и елеменат јавног срамоћења. Једна од често изрицаних казни за дело дуговања била је управо јавно срамоћење и то у тзв. дрвеним чарапама. Овај облик кажњавања извршавао се обично јавно на прометним местима (трговима), али постоје сазнања да се за јавно срамоћење изрицала и казна затвора. Дрвене чарапе користиле су се и у затворима, али не као облик срамоћења већ као тежи облик казне. Међутим постоје и сазнања да су се користили и ланци који су били причвршћени на зидове. Казна затвора често је изрицана на период док се дуг не врати, с тим да постоје писани трагови да су појединци проводили и неколико година у затвору. Може се поменути део из записа старогрчког оратора Аристогейтона (Aristogeiton) у којем наводи да је извесни Агурхус (Agyrthius) толико година провео у затвору да се сав „осушио“

²⁹⁰ Amarendra Mohanty and Narayan Hazary (1990), *Indian prison systems*, APH publishing, стр. 19.

²⁹¹ Irving Barkan (1936), *Imprisonment as a penalty in ancient Athens*, *Classical Philology*, vol. 31., no.4., University of Chicago press, стр. 338.

²⁹² *Ibid.*

док није исплатио своје дугове.²⁹³ За поједина дела постоје очувани записи о дужини трајања казне затвора, из којих се види да је за дело насилничког понашања, за грађане прописивана казна затвора у трајању од најмање једне године, док за странце у трајању од две године.²⁹⁴

У старој Атини, у периоду око 462. год. п.н.е. дотадашњи суд Ареиопагос (Areiopagos) променио је своју намену и са тзв. општег суда у суд који је судио једино за дела убиства.²⁹⁵ Значај указивања на ову промену није само у сагледавању нивоа развоја свести у старој Атини већ је и у сазнању да су након пресуде, осуђена лица, прослеђивана у затвор, као меру лишавања слободе. За управљање затвором било је задужено једанаест грађана, познатији као јаданаесторица, који су били задужени и за затворенике, али и за извршења казни. Улога јаданаесторице, поред поменутог, била је знатно шира у друштву јер су они имали право да „хапсе“ и осуђују када затекну лице у извршењу неког дела.²⁹⁶

Један од најпознатијих старогрчких затвореника, из периода око 399.год. п. н. е., био Сократ који је у затвору извршио самоубиство попивши отров. Испиање отрова кукутке (*conium maculatum*) представљао је један од легитимних начина самоубиства, али и егзекуције.²⁹⁷ Сазнања о месту где се налазио затвор у старој Атини (недалеко од суда), начину живота у затвору, о дневним посетама Сократових пријатеља и његовим последњим данима, постоје у Платоновом делу „О души“.

На основу очуваних извора може се видети да су се за затворе користиле просторије у објектима, ровови, каменоломи и дубље рупе у земљи. Познато да су затвори постојали у старогрчком граду Тегеа (Tegea) у периоду око 363. год. п.н.е. јер су се у њих слали грађани из других ближних градова.²⁹⁸ Поред поменутог, постоје извори који указују да су се и обичне куће преуређивале у затворе, с тим да су то биле куће од лица којима је изречена казна затвора. По појединим ауторима постоји дилема око тумачења очуваних текстова у вези с тим. Није најјасније да ли је кућа постајала затвор њеном власнику или се кућа преуређивала у затвор у којег су упућивани и друга лица.²⁹⁹

Платон је своја становишта о казни затвора имплементирао у своја дела „Држава“ и „Закони“, до тог нивоа да је правио разлику између затвора. По његовим размишљањима

²⁹³ *Ibid.* стр. 340.

²⁹⁴ *Ibid.*,стр. 341.

²⁹⁵ Thomas Bertram and Lonsdale Webster (1973), *Athenian culture and society*, University of California press, стр. 109.

²⁹⁶ Matthew Dillon and Lynda Garland (2010), *Ancient Greece: social and historical documents from archaic times to the death of Alexander*, Routledge, стр. 17-18.

²⁹⁷ Edward Peters, *op.cit.*, стр. 6.

²⁹⁸ Danielle Allen (1997), *Imprisonment in Classical Athens*, *The Classical quarterly - new series*, vol.47., no.1., Cambridge University press, стр. 122.

²⁹⁹ *Ibid.*

необходно је постојање три облика затвора са различитим наменама у зависности од извршеног дела и дужине изречене казне, с тим да би се за најтежа дела затвор налазио изван града у дивљини. Преостала два облика затвора би се налазили у граду у близини значајних места (скупштине, трга итд.) од којих би се у једном извршавала казна затвора за лакша и уобичајена дела, док би се други користио као корективна институција у смислу ресоцијализације.³⁰⁰

На крају сагледавања развоја казне затвора у старој Грчкој, потребно је поменути да поједини аутори указују и на митолошки концепт ове казне, који се најбоље види у миту о Прометеју и његовом кажњавању због учења човека да користи ватру.³⁰¹ С обзиром да се ради о миту, облик кажњавања се различито тумачи и варира од везивања за планину Кавказ (вероватно је то симболика казне везивања за стуб срама) па све до „затварања на отвореном“. У сваком случају, у ордеђеној мери, постоји паралела са казном затвора у смислу онемогућавања слободног кретања.

Из до сада наведеног, а на основу постојећих и доступних извора, мишљења смо да се неспорно може закључити да је старогрчко законодавство познавало институт затвора као једног од облика кажњавања, при чему се не споре становишта и о мери задржавања до изрицања или извршења казне.

2.2.3. Римско право

У староримском законодавству, у Закону дванаест таблица, први пут се може видети постојање казне затвора, на начин што се предвиђало да су зајмодавци имали право да шездесет дана држе у приватном затвору дужнике који нису могли или нису хтели да измире дуг. Уз поменуто, било је прописано и јавно објављивање дуга (јавно срамоћење) на три узаступна успешна пијачна дана. На трећем јавном објављивању, дужници су кажњавани смрћу или су продавани у робље изван града. Наведено је записано у трећој табlici, у којој се још прописује да је ово право зајмодавац стицао након тридесет дана од неизмирења дуга, који је признат или који је досуђен од стране суда и ако се не јави јемац. Овом таблицом прописује се још и да се на дужника стављају окови са минималном одређеном тежином (око

³⁰⁰ Virginia Hunter (2008), *Plato's prisons, Greece & Rome - second series*, Vol.55., No.2., Cambridge University press, стр. 194.

³⁰¹ Danielle Allen (1997), *op.cit.*, стр. 121.

седам килограма) и да му следује одређена количина хлеба (око четири стотине грама) док је у затвору.³⁰²

Значајно је подсетити и на специфичну слободу у одлучивању *pater familias*-а и његовој могућности да одмери која ће казна бити извршена над члановима домаћинства и робовима, због њихове непослушности, о чему је већ било речи. У очуваним изворима може се видети да су у појединим кућама постојале засебне просторије у подрумима, познатије као ергастулуме (*ergastulum*), које су имале изглед ћелије, а које су се користиле за поменуто кажњавања.³⁰³ Поједини извори указују и на то да су се ове просторије користиле и за радионице у којима су радили оковани робови.³⁰⁴

На постојање оваквих просторија (приватних затвора) указују и подаци да су их поједини сенатори, судије и други угледни грађани уступали за задржавање осумњичених у тим тзв. кућним затворима-притворима (*libera nutodia*) иако су постојали јавни затвори. У овим случајевима затвор није представљао начин кажњавања већ је био мера задржавања пре суђења услед недавања јемства.³⁰⁵

За затворе, поред до сада поменутих просторија у приватним кућама, користили су се посебно прављени кавези, каменоломи и подруми јавних објеката, с тим да су у затворе преуређивани и други погодни објекти, када је за тим било потребе.³⁰⁶

До данашњих дана опстало је неколико староримских затвора, а један од њих је и Тулианум (*Tullianum*), иако је он данас познатији под именом Мамертинум (*Mamertinum*). Претпоставља се да датира из периода око 64. год. п.н.е. Био је лоциран недалеко од тадашњег суда, а једна од његових карактеристика је била у томе што га је чинило већи број тамница, а сматра се да је настао преуређивањем некадашњих канализационих канала. По појединим ауторима, поменуто преуређивање није случајно. Они у томе виде симболику која се односи на мишљење да су стари Римљани изједначавали криминална и девијантна понашања са фекалним отпадом и заразама, јер су је и једно и друго представљало претњу за грађане Рима.³⁰⁷

О казни затвора у староримском законодавству, поред Закона дванаест таблица, може да се сазна и од историчара Ливија (*Livy*, период од 60.год. п.н.е. до 17.год. н.е.). Он је у једном свом спису описао догађај из 385. год. п.н.е. који указује на примену казне затвора (као мере кажњавања), а да се притом није односила на већ поменуте дужничке казне и

³⁰² Arthur Schiller (1978), *Roman law: mechanisms of development*, Walter de Gruyter, стр. 150-151.

³⁰³ Edward Peters, *op.cit.*, стр. 14.

³⁰⁴ Christopher Francese (2007), *Ancient Rome: in so many words*, Hippocrene books, стр. 170.

³⁰⁵ Wilfried Nippel (1995), *Public order in ancient Rome*, Cambridge University press, стр. 52.

³⁰⁶ Michael Welch (2011), *Corrections - A critical approach 3rd edition*, Routledge, стр. 27-28.

³⁰⁷ *Ibid.*

ергастулуме. У спису је навео да је Маркус Манлиус (Marcus Manlius), истакнути војник, покушао да ослободи неколико затворених дужника, у чему није успео. Одведен је до диктатора Рима (диктатори су повремено именовани током политичких криза), након чега су га послали у затвор у ланцима, да „дише у тами“ и буде препуштен на вољу управницима затвора.³⁰⁸

Казну затвора спомиње и римски писац Аулус Гелиус (Aulus Gellius) када спомиње сатиричара Гнеуса Невиуса (Gnaeus Naevius) који је био осуђен на казну затвора током које је написао две своје представе. Разлог његовог кажњавања је било вређање *triumvirs-a* (представника власти), а Гелиус је прецизирао да се радило о вређању *triumviri capitales* (управника затвора). С обзиром да је Невиус осуђен на казну затвора са циљем да буде ресоцијализован, пуштен је након обећања да више неће вређати истакнуте чланове друштва.³⁰⁹

Ливије у још једном свом спису указује на постојање казне затвора, када описује догађај из 198. год. п.н.е., у којем наводи да су након успешног сузбијања побуне картагинских ратних заробљеника, конзули наредили, нижерангираним судијама да удвоструче казне затвора као мере предострожности.³¹⁰

На постојање казне затвора и сврхе затворских просторија указује и Улпијан (Ulpian), римски правник, у раном трећем веку нове ере, када истиче да затвор треба да служи за осуђивање човека, а не за кажњавање.³¹¹ Поменуто кажњавање не односи се на циљ казне затвора (у смислу кажњавања), већ на додатна телесна кажњавања о којима је већ било речи. Потребно је нагласити да је управо поменути Улпинијанов став утицао на каснији развој казне затвора у старом Риму.

У периоду до четвртог века нове ере, услови у затворима старог Рима били су сурови, посебно за хришћане. Прве промене настале су када је Константин велики прешао у хришћанство и након доношења Теодосијевог законика (Codex Theodosianus) у којем се наводи да су окови намењени за задржавање, а не за мучење. Затим, да затвореници не би требали да буду изложени тами унутрашњих затвора, стављени у дрвене чарапе или везани у ланце, да буду без надзора, неухрањени, изложени прљавштини, хладноћи, да буду злостављани од стране управника затвора или да преживљавају било каква друга мучења.³¹² Прописивало се још и да се затворенику мора одржавати добро здравље и да током дана буде

³⁰⁸ Edward Peters, *op.cit.*, стр. 17.

³⁰⁹ *Ibid.*

³¹⁰ Claude Nicolet (1988), *The World of the citizen in Republican Rome*, University of California press, стр. 325-326.

³¹¹ Stephen Chinlund (2009), *Prison transformations*, Xlibris corporation, стр. 234.

³¹² *Ibid.*

изложен дневном светлу, а да током ноћи, да би се онемогућило бежање, врати у унутрашњи део затвора и да се држи на здравом месту све до зоре.³¹³

Поменуте настале промене, многи аутори објашњавају и оправдавају јачањем хришћанства. Наиме, по раним хришћанским веровањима, затвор, као тамно и страшно место, је идентификован као средство које користи ђаво да би нарушио живот и веру хришћанима. Наравно, постоје и друга објашњења у којима се наводи да су тамна и мрачна места нездрава, а да се код човека, који се у тами држи дужи период, јављају одређене психолошке и физичке последице.³¹⁴

За сагледавање казне затвора од значаја је и Јустинијанов законик (Codex Justinianus - Corpus Juris Civilis) из периода око шестог века нове ере (који по свом периоду настанка спада у период раног феудализма, али због сврсисходности и потпунијег сагледавања казне затвора у римском праву, ипак ће бити споменут у овом делу), којег су чиниле дванаест књига. У деветој књизи овог византијског Законика, у делу четрдесет и седам под називом „Питање казне“, у тачки шест наводи се да је император Антонинус (Antoninus), изнео свој став о казни доживотног затвора рекавши „... слободног човека осудити на затварање и стављање у ланце за цео живот је невероватно, ова казна се једва може изрећи и робу“.³¹⁵ Ово становиште намеће питање да ли је постојала казна доживотног затвора у старом Риму? Судећи на основу две Цезарове одлуке, постојала је и казна доживотног затвора. Потребно је нагласити, што се из процеса пре доношења одлуке може и видети, да су ове казне изречене иако су предлагане смртне казне. Мишљења смо да је могуће да је казна доживотног затвора, у изузетним случајевима, била досуђивана као замена за смртну казну. У првој пресуди завереницима се судило за издају, поред конфискације имовине, изречена им је и казна доживотног затвора,³¹⁶ док се у другој пресуди радило о већем дуговању.³¹⁷

Током истраживања настанка и развоја казне затвора, у робовласничком периоду, указано је на више конкретних примера из којих се може видети постојање лишења слободе, али не само као мере за наплату дуга или мере задржавања до изрицања, односно извршења казне, већ и као облик кажњавања.

Начин на који се казна затвора извршавала, с данашње тачке гледишта, неспорно представља облик изузетно суровог и нехуманог кажњавања, али треба имати у виду да су у овом периоду преовлађивале телесне и смртне казне.

³¹³ Brian Rapske (2004), *The book of acts - Paul in Roman custody*, Wm. B. Eerdmans publishing, стр. 201.

³¹⁴ *Ibid.*

³¹⁵ Samuel Scott (2001), *The civil law, The Lawbook exchange*, стр. 77.

³¹⁶ Matthew Dillon and Lynda Garland (2005), *Ancient Rome from the early republic to the assassination of Julius Caesar*, Routledge, стр. 565.

³¹⁷ Richard Bauman (2002), *Crime and punishment in ancient Rome*, Routledge, стр. 35-36.

На основу свега на шта је указано током анализирања и сагледавања ове проблематике у робовласничком периоду, мишљења смо да се управо овај период развоја друштва, може сматрати за период када је лишење слободе први пут имало облик кажњавања.

2.3. Период феудализма

Период феудалног уређења захвата целокупни средњи и нови век, односно од пада Западног римског царства 476. године па до Француске револуције 1789. године. Почетак овог периода, поред миграција германских и других племена на простор Западног римског царства и његовог колапса, обележило је и тзв. Готски рат, од 535. до 554. године, након којег је Јустинијан успео да врати, односно, поново припоји поједине провинције које су некада припадале Западном римском царству. Значај овог периода, по питању источноримског законодавства (византијског), обележава управо Јустинијанов законик којим се постигло кодификовање целокупног римског права, почев од Закона дванаест таблица, закона из доба републике, преторске едикте, сенатске одлуке, мишљења угледних правника и свих претходних императора.³¹⁸

Територије Западног римског царства освојене су и насељене од стране германских племена и то Визигота на Иберијском полуострву (познатије као Пиринејско полуострво), Франака у Галији, Лангобарда у Италији, Англа и Саксонаца у Британији. Карактеристично је било да су се и даље римски закони примењивали над становницима некадашњег Западног римског царства, иако су стварани нови закони уз помоћ учених Римљана. У прилог поменутом, може се назначити да се Теодосијев законик (*Codex Theodosianus*) примењивао на неким германским краљевима који су били римског порекла, али и на представнике цркве и на имовину.³¹⁹ У теорији кривичног права овај начин прописивања познатији је као персонални принцип.

³¹⁸ William Turpin (1987), *The Purpose of the Roman law codes*, ed. Wolfgang Kaiser, Martin Josef Schermaier and Gerhard Thür, Citation Information: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, vol.104/1, стр. 621–623.

³¹⁹ Edward Peters, *op.cit.*, стр. 22.

2.3.1. Германско и енглеско право

Германски закони уређивали су знатно мање питања од римских закона. Они су прописивали само најосновније сегменте јавног права. Управо због тога, ови закони називани су Варварски закони (*Leges Barbarorum*), због своје једноставности и задржаних обичајних правила у њима, с тим да је у периоду од петог до деветог века, под утицајем римског права, уследила њихова кодификација. Сматра се да је најстарији германски закон *Lex Salica* из периода око 510. године.³²⁰

У германским законима казна затвора се помиње изузетно ретко. Краљ лангобардског западногерманског племена, Лиутпранд (Liutprand, период од 712. до 744. године), који су се населили у појединим деловима данашње Италије, донео је закон којим се прописује да је ухваћени лопов у обавези да надокнади вишеструку вредност од оне које је отуђио (композиција) и да проведе у подземном затвору (у зависности од вредности) две до три године. У случају да нема да надокнади штету, биће предат ономе коме је начинио штету да ради са њим „шта му је воља“. Познато је, на основу очуваних записа, да је изградња затвора била обавеза тадашњих судија.³²¹ Знатно касније, односно у периоду око 1532. године, на простору Франачке државе, ступа на снагу Општи немачки кривични законик (*Constitutio Criminalis Carolina*) којег је донео Карло V (Charles V). Иако овај Законик представља значајан правни документ тог периода, у њему доминирају сурове телесне казне и смртна казне, док се, као облик кажњавања, не помиње казна затвора, иако се затвор користи као мера задржавања.³²²

У енглеском законодавству, које у периоду око једанаестог века није било под значајнијим утицајем црквеног и римског права, видљиво је постојање задржавања лица али не у облику кажњавања. Током норманских освајања око 1066. године, Вилијам I (William I) конструисао је Лондонску кулу (затвор), са наменом да се у њој задржавају краљевски непријатељи пре суђења. Око 1166. године, Хенри II (Henry II) наредио је да сваки округ мора да има свој затвор са истом наменом, односно за задржавање пре суђења. У каснијим периодима, мера задржавања је прешла у меру кажњавања при чему је још додат принудни

³²⁰ Frederick Pollock and Frederic Maitland (1968), *The History of English Law*, vol.1., Cambridge University press, стр. 6.

³²¹ Katherine Fischer (1996), *The Lombard laws*, University of Pennsylvania press, стр. 178.

³²² John Langbein, *op.cit.*, стр. 36. и 38.

рад. Повод за овакве промене је било распрострањено сиромаштво, али и ширење градова (урбанистички посматрано) при чему је била потребна значајна радна снага.³²³

2.3.2. Утицај хришћанске цркве

У периоду између петог и дванаестог века, у западној Европи, значајан утицај на правне институције имала је и хришћанска црква (до тада јединствена). Утицај цркве био је изразит посебно према хришћанима применом тзв. персоналног принципа све до деветог века када је под утицајем Карла Великог (Karolus Magnus, период од 747. до 814. године) и његових следбеника, уследила промена са персоналног на територијални принцип примене закона.³²⁴

Јачање хришћанске цркве и успостављање хијерархије, давањем правних привилегија заједници и њиховом свештенству, започиње још у четвртном веку у Римском царству. Римски императори су препознали ауторитет поглавара по питањима одржавања дисциплине у самој заједници, али и изван ње. На поглаваре (бискупе) хришћанске цркве, пренета је судска надлежност за сва питања у вези са хришћанским свештенством и црквеном имовином и за неморално понашање унутар своје заједнице.³²⁵ У периоду око шестог века, однос германских краљева и хришћанске цркве био је до те мере кохерентан, да у тренуцима када су германски краљеви били у завади са својим феудалним племством, хришћанска црква је обезбеђивала војску у борби против племства.³²⁶ У овом периоду започиње и постепено прикупљање црквених записа како би се објединили у један спис (закон). У периоду између осмог и дванаестог века је интензивирано прикупљање записа, док је кодификација коначно завршена око 1140. године када је настао тзв. Грацијански едикт (*Decretum Gratiani*) у Болоњи.³²⁷

Иако је хришћанска црква заснована на идеји опраштања (између осталог), у појединим очуваним списима могу се видети постојање кажњавања. Најпреданији хришћански верници били су монаси који су живели одвојени живот од „овоземаљске“ заједнице припремајући се за наредни. За монахе, поред канонског права, важили су посебни монашки закони који су постојали засебно за сваки ред. До краја дванаестог века,

³²³ Ted McCoy (2012), *Hard Time - reforming the penitentiary in nineteenth century Canada*, Athabasca University press, стр. 21.

³²⁴ Сима Аврамовић и Војислав Станимировић, *op.cit.*, стр.138.

³²⁵ Marvin Perry, Myrna Chase, James Jacob, Margaret Jacob and Theodore Von Laue (2012), *Western civilization: ideas, politics, and society*, Cengage learning, стр.241.

³²⁶ *Ibid.*

³²⁷ Edward Peters, *op.cit.*, стр.25.

најутицајнији монашки закон је Закон св. Бенедикта Нурсијског (Benedict of Nursia) из око 547. године.

У овом Закону, јасно се види постојање кажњавања како би се одржала дисциплина. Преступници су били кажњавани изолацијом, у смислу, забране приступања заједничком столу и литургијама (што је представљало основу монашког живота), а забрањивао се контакт и комуникација са осталим монасима. Поред поменутог, тежи преступници су кажњавани физичким радом у посебним просторијама (ћелијама) налик на римске ергастулуме (*ergastulum* – кућни затвор).³²⁸ Законом се директно нигде не спомиње термин „затвор“, али се посредним сазнањима може увидети постојање ергастулума још у нешто ранијем периоду. Последњих година четвртог века, папа Сирициус (Siricius) у писму бискупу Химериусу (Himerius) назначио је да недостојни и деликвентни монаси, морају бити одвојени од других и затворени у ергастулуме. Сматра се да су овакве одлуке донесене само од стране монаха који је управљао манастиром, а да се за најтеже преступе могло досудити и доживотно затварање.³²⁹

У периоду од дванаестог века, многи манастири су имали посебне просторије (ћелије) за кажњавање. Уз овај вид казне (затвора) примењивали су се и други облици кажњавања, а најчешће је било ограничење исхране и ритуално телесно кажњавање. Имајући на уму да је казна за понашање, које није било прихватљиво у монашкој заједници, била изолација на одређени период, како би се пронашло духовно спасење, може се сматрати да је ондашње кажњавање представљало облик данашње казне затвора.³³⁰

Поједини аутори указују и на постојање индивидуалног покајања на начин да у појединим случајевима монаси самостално наносе бол (самокажњавање) ради духовне користи. Поред поменутог, потребно је указати и на став појединих монаха који су се противили затворском кажњавању. Један од најутицајнијих монаха дванаестог века (Петар преподобни - Peter Venerable) противио се сваком водећем монаху који је доносио одлуку о кажњавању у подземним просторијама манастира. У четрнаестом веку монаси из Тулуза противили су се постојању монашког затвора *Vade in pace* (иди у миру) због изузетне суровости.³³¹ У прилог поменутог, може да се наведе пример младог монаха Агостина (Agostino) који је био познат по лепом извођењу музике и умећу свирања оргуља. Главни монах манастира дозвољавао је да посећује свог учитеља изван манастира како би

³²⁸ Ted McCoy, *op.cit.*

³²⁹ Edward Peters, *op.cit.*

³³⁰ Ted McCoy, *op.cit.*

³³¹ Edward Peters, *op.cit.*

усавршавао своје знање. На основу лажних оптужби да је крив за трудноћу учитељове ћерке, главни монах га је осудио на казну доживотног затвора у подземним просторијама.³³²

У периоду од тринаестог века изрицање казне затвора, у манастирима, регулисано је канонским законом *Liber Sextus Decretalium* (1298. година), којег је донео папа Бонифиције VIII (Boniface VIII), у којем упућује на римско законодавство и указује да затвор треба да служи за затварање (ограничавање), а не за (додатно телесно) кажњавање.³³³ Мишљења смо да Бонифиције VIII упућује првенствено на Улпијаново разматрање овог питања из раног трећег века нове ере, о којем је било речи. Поред већ указаног става, Бонифиција VIII о оправданости казне затвора, потребно је још указати и на његово мишљење у којем „казна затвора представља легитимни део универзалног правног система“. На постојање затвора и његове примене у смислу кажњавања, упућује и папа Клемент V (Clement V) који је у раном четрнаестом веку послао своје изасланике у један од монашких затвора у јужној Француској да би се побољшали затворски услови.³³⁴

Потребно је указати да је на почетку тринаестог века, папа Иноћентије III (Innocent III), донео декрет о надлежности црквених судова у свим поступцима у којима постоји било који облик греха, чиме је надлежност судова проширена и на друга лица поред свештених. Зачеци ове проширене црквено судске надлежности видљиви су још од средине дванаестог века, односно доношењем Грацијанског едикта (о чему је било речи). Током тринаестог века папе формирају посебан црквени орган са идејом да се бави „инквизицијом јеретичке изопачености“. Током свог деловања, често су коришћени затвори за задржавање лица током истраге, а након пресуде, поред телесних казни, изрицане су казне (доживотног) затвора, док је за најтеже облике јереса била предвиђена смртна казна.³³⁵ Постоји много примера који могу да укажу на поменуто, с тим да се у литератури најчешће указује на пример Јованке Орлеанке (Joan of Arc) коју је инквизиција прогласила за јеретика 1430. године. У договору са судом, у замену за блажу казну, признала је кривицу и показала покајање и осуђена је на доживотни затвор. Суд је ипак променио одлуку и осудио је на смртну казну која се извршила на ломачи због веровања да је покајање изречено само због страха од смрти.³³⁶ Поменути пример је уједно и сагледавање на који начин су се доносиле судске одлуке. Током

³³² Ralph Griffiths and George Edward Griffiths (1821), *The monthly review or literary journal enlarged from september to decembe*, vol.XCVI, Griffiths, стр. 500-502.

³³³ Joëlle Rollo-Koster and Thomas Izbicki (2009), *A companion to the great western schism 1378-1417*, Brill, стр. 62. и Edward Peters, *op.cit.*, стр. 27.

³³⁴ Joanne Hemenway (2010), *Forget them not: a holistic guide to prison ministry*, Wipf and stock publishers, стр. 7.

³³⁵ Jennifer Kolpacoff Deane (2011), *A History of medieval heresy and inquisition*, Rowman & Littlefield publishers, стр. 108-111. и Edward Peters, *op.cit.*, стр. 29.

³³⁶ Edward Peters, *op.cit.*

овог периода први пут се увиђа и економски проблем казне затвора, у смислу, изградње адекватних објеката и одржавање постојећих, инквизиторских трошкова итд. Овај проблем је превазиђен конфискацијом имовине окривљених, која се делила на два дела, а у расподели су учествовали црква и држава.³³⁷

Снажан утицај цркве обележио је и период шеснаестог века. На ово указује и један од угледнијих белгијских судија тог периода (Дамхоудер - Joos de Damhouder, период од 1507. до 1581. године) када је сумирао облике кажњавања током средине шеснаестог века, назначио је да се казна затвора изрицала и за лакша и за тежа дела, с тим да су једино црквени судови кажњавали лица за тежа дела.³³⁸

Лоше економске околности и сиромаштво искористио је бискуп Николас Ридли (Nicholas Ridley) када је 1553. године убедио енглеског краља Едварда VI (Edward VI) да поклони Брајдвел палату (Bridewell Palace) у Лондону од које је првобитно направљено сиротиште и свратиште за просјаци и скитнице, а касније и затвор, у којем су затвореници били принуђени да раде у столарским радионицама, млину и пекари. Поред затвореника, радили су и просјаци и скитнице (услед идеје радне рехабилитације), а за свој рад добијали су плату, с тим да је била умањена за трошкове смештаја и хране. С обзиром на постојање лоших економски околности, Елизабета I (Elizabeth I) је 1576. године наредила да сличне установе буду изграђене широм Енглеске. Овај облик кажњавања задржао се све до краја седамнаестог века када је преовладало мишљење да није довољно ефикасно, а да је кажњавање недовољно строго. Идеја о оваквом начину кажњавања, поново је деловала оправдано када је 1753. године, један енглески судија (Хенри Филдинг - Henry Fielding), предложио прављење сличне институције у којој би радило и до пет хиљада лица осуђених на доживотну казну затвора. „Радни затвори“ били су познати и у другим деловима Европе, посебно у Холандији и Немачкој. Њихова организација је била таква да су ноћу затвореници затварани у ћелије, а током дана су били задуживани са радним обавезама.³³⁹

2.3.3. Казна затвора и принудни рад

За разлику од северних земаља Европе, у јужним (медитеранским) земљама (Шпанија, Италија и Француска) радни затвори имали су облик казне рада на бродовима (најчешће за потребе веслања). На бродовима, поред лица којима је изречена ова казна,

³³⁷ *Ibid.*

³³⁸ John Langbein, *op.cit.*, стр. 39.

³³⁹ Ted McCoy, *op.cit.*, стр. 22-23. и 25.

радили су професионални морнари који су за свој рад били плаћени, али радили су и турски и северноафрички ратни заробљеници или робови који су за ову намену били куповани. Коришћење ратних заробљеника и робова за рад на бродовима, познато је још из античког периода. Поменути облик кажњавања сматра се за један од прелазних облика са телесног и смртног кажњавања на затворске казне током шеснаестог и седамнаестог века, мада се по појединим изворима у неким медитеранским државама задржало и до осамнаестог века (у војној морнарици). Од средине шеснаестог века, овај облик кажњавања се проширио и на поједине северније земље и то на Холандију 1520. године и Белгију 1550. године. Постоје подаци да је и Аустрија имала овај облик кажњавања иако није имала сопствену флоту. У почетку она је упућивала осуђена лица у савезничке флоте, све до 1707. године када је током рата, познатијег као „Рат за шпанско наслеђе“ који је трајао од 1701. до 1714. године, освојила Напуљ и формирала сопствену флоту око 1716. године. Овај облик кажњавања задржао се у Аустрији, прецизније речено у Венецији (која је била под аустријском влашћу), све до укидања 1762. године од стране Марије Терезије (Maria Theresa). Један од разлога за укидање је био и превелик број осуђених лица на ову казну. Може се навести податак да је 1728. године, велики број лица, који су осуђени на казну рада на броду пребачени на рад у руднике у Мађарској. Очувани су подаци о постојању судова који су замењивали већ изречене казне (смртну казну, телесне казне или вишегодишње казне затвора) у казну рада на бродовима.³⁴⁰ Током периода примене овог облика кажњавања, сматрало се да је оно представљало блажи облик у односу на првоизречене казне, или прописане казне, јер се осуђеном лицу давала шанса да се „искупи за своје деловање“ кроз тежак физички рад. Наравно, постојао је и супротан став, којим се истицало да је овај облик кажњавања био „гори од смрти“.³⁴¹ Поједини извори указују да су за време Луја XIV (Luis XIV), у периоду око 1677. године, услови на бродовима били изузетно сурови и да су осуђена лица наносила себи тешке телесне повреде (разни облици сакаћења) како би избегли овај облик кажњавања.³⁴²

Потреба за (исплативом) радном снагом све више је долазила до изражаја и у европским колонијама. Многе европске земље досуђивале су казну затвора са принудним радом у некој од својих колонија. Енглеска је осуђена лица, на ову казну, депортовала најчешће у Америку (све до краја рата за независност 1776. године), Аустралију (од 1788. до 1868. године) и на Ван Дименово острво (данашња Тасманија). Иако је депортовање

³⁴⁰ John Langbein, *op.cit.*, стр. 38-40. и 42.

³⁴¹ *Ibid.*

³⁴² Georg Rusche and Otto Kirchheimer (2003), *Punishment and social structure*, Transaction publishers, стр. 57.

затвореника из Енглеске у Северну Америку постојало још 1615. године (а колонизација америчког континента је започета 1607. године), тек је 1718. године донесен закон о депортовању затвореника (*Transportation act 1718*).³⁴³ Сматра се да је Енглеска у периоду од 1718. до 1776. године, депортовала више од 50.000 хиљада осуђеника у Северну Америку и то углавном млађих мушкараца који су радили на мањим плантажама.³⁴⁴

Француска је имала више колонија у које је слала осуђена лица. Једна од њих је Нова Каледонија у коју је, по доступним подацима, депортовано преко 20.000 осуђених лица, док су политички затвореници најчешће депортовани на Ђаволско острво (*Bagne de Cayenne*), недалеко од Гвинеје.³⁴⁵

Депортовање (са принудним радом), као облик кажњавања, често је представљало замену за смртну казну због своје економске исплативости и сталне потребе за радном снагом у колонијама, али имало је и утицаја на (вештачко) смањења броја извршења смртне казне.³⁴⁶ Потребно је још назначити да се депортовањем, поред поменутог задовољавања потребе за радном снагом на новим територијама и постизања смањења криминалитета, решавало питање недовољних затворских капацитета у матичним државама.

Дакле, може се видети да је на казну затвора поред кривичног законодавства, значајан утицај имала и економска политика, а њен утицај је видљив код новчаних казни и конфискације имовине, поред већ сагледаног принудног рада.

2.3.4. Зачетак реформе затворског система

Потребно је указати да иако се казна затвора све више користила као облик кажњавања, није се правила разлика између затвореника у смислу пола и старости. Сматра се да је први затвор који је правио разлику по старости био Св. Михаел (*San Michele*) у Риму у којем су издржавали казну затвора само лица млађа од двадесет година. Затвор је био базиран на идеји монашких затвора, а саграђен је од стране Папе Климента XI (*Clement XI*), 1704. године. Поједини аутори сматрају да већ поменути енглески затвор Брајдвел, није првобитно био сиротиште већ први затвор за малолетна лица.³⁴⁷ По доступним подацима,

³⁴³ Roger Ekirch (1990), *Bound for America: The transportation of British convicts to the colonies 1718-1775*, Clarendon press, стр. 17-22. и John Langbein, *op.cit.*, стр. 54. и 58.

³⁴⁴ Joanne Hemenway, *op.cit.*, стр. 9-10.

³⁴⁵ Stephen Toth (2006), *Beyond papillon: The French overseas penal colonies 1854-1952*, University of Nebraska press, стр. 17. и James Whitman, *op.cit.*, стр. 125-126.

³⁴⁶ Милан Милугиновић (1981), *Пенологија, Савремена администрација*, Београд, стр. 20. и John Langbein, *op.cit.*, стр. 54.

³⁴⁷ Stephen Chinlund, *op.cit.*

папа Климент XII (Clement XII) је затвор Св. Михаел 1735. године реорганизовао, тако да је постао и затвор за жене. Унапређивање затвора настављено је у смислу проширивања и уређивања просторних капацитета, што је резултирало да је 1794. године затвор имао површину од око 26.720 метара квадратних и да је био мешовитог типа. Од укупног броја затвореника сто двадесет и пет је било старијих мушкараца и жена, две стотине и седамдесет девојчица и две стотине и двадесет дечака. По многим својим карактеристикама овај затвор, је постао један од главних модела за развој будућих затвора широм света, за шта се залагао Џон Ховард (John Howard), познати енглески реформатор затвора.³⁴⁸

На крају сагледавања развоја казне затвора током феудалног периода, може се видети да она све више представља меру кажњавања, а да је све мање мера задржавања, при чему је нужно нагласити да је овај период друштвеног развоја неспорно обележила телесна и смртна казна. Интезивније прописивање казне затвора уследило је под утицајем структуралних промена у друштву и постепеног преласка са аграрног на производно друштво, затим због ширења постојећих и настајања нових градова и због постојања лоших економски околности. Имајући на уму да се често уз казну затвора изрицао и физички рад, као додатни облик кажњавања, због поменутих околности у друштву, видела се корист од осуђених лица, у виду искоришћавања њиховог рада. Поред чињенице да су поједини затвори добијали облик „радне организације“, потребно је указати да су у одређеној мери, затвори постајали хуманији што се увиђа у постепеном смањењу подземних затвора и настајању надземних.

Поред указаног, потребно је нагласити, да је у значајној мери, на казну затвора, утицало и канонско право, са својим снажним уделом у законодавствима овог периода. У периоду пре инквизиције, црквени судови су изрицали казне затвора само свештеним лицима, док током инквизиторског периода, надлежност црквених судова је била у знатној мери проширена, с тим да су се у том периоду чешће изрицале телесне и смртне казне.

2.4. Буржуаско-капиталистички период

Период капитализма трајао је од Француске револуције 1789. године, све до стварања првих социјалистичких држава 1917. године, односно до Октобарске револуције. Неспорно је да је почетак овог периода обележила управо Француска (буржоаска) револуција и рушење дотадашњег феудалног друштвеног уређења. Промене које су уследиле у друштву вођене су

³⁴⁸ Thorsten Sellin (1930), *The house of correction for boys in the hospice of Saint Michael in Rome*, Journal of criminal law and criminology, vol.20/4, стр. 533,536. и 538.

идејом постизања слободе у раду и слободе капитала. Промене су видљиве и у законодавству кроз принцип законитости, односно у једнакости грађана пред законом. Током досадашњег истраживања, указано је на значај и утицај аболиционистичког покрета, који је формиран (1761. године) нешто пре револуције, а указано је и на значај новог француског Кривичног законика донетог након револуције (1791. године).

Новонастале околности и промене у друштву, у знатној мери су утицале и на казну затвора. У досадашњем истраживању, посебно у делу где је анализирано и сагледавано питање телесних казни и смртне казне, може се видети постепени раст значаја казне затвора у законодавствима широм света из тог периода. Потребно је истакнути да се значај казне затвора посебно увиђа у оним законодавствима где је уследило непримењивање дотадашњих најтежих казни. Имајући у виду поменуто, казна затвора, замењивањем управо тих најтежих казни, постаје најтежа казна и самим тим, у каснијим периодима овог друштвеног раздобља, стварају се услови који доводе до покретања питања њене оправданости.

Поједини аутори сматрају да казна затвора, у облику у којем се и данас примењује, односно у облику који постоји у савременим законодавствима, представља управо тековину капитализма, због своје прописаности у француском Кривичном законнику из 1791. године.³⁴⁹

Многе су околности претходиле поменутом, а на неке је указано током истраживања. Током периода око 1770. године, под постепеним утицајем тек формираног аболиционистичког покрета (1761. година), утицаја Чезара Бекариа (Cesare Beccaria) и његовог дела „О злочинима и казнама“ из 1764. године, утицаја Чарлса Монтесквјеа (Charles Montesquieu) и Франсоа Волтера (François Voltaire) и њихове осуде судске самовоље и апсолутистичког кривичног законодавства, по појединим ауторима, може се видети законодавна криза која проистиче из растуће сумње у ефикасност и легитимност телесних казни и смртне казне. У овом периоду значајну улогу у развоју казне затвора имао је и Џон Ховард (John Howard), познати енглески реформатор затвора.³⁵⁰

Џон Ховард (John Howard), након што је постао шериф једне од области у Енглеској, увидео је какве су околности у тадашњем затворском систему, али и на својим путовањима је упознао и затворске системе у Европи и Сједињеним Америчким Државама, што га је навело да започне са реформом. У своме делу, „Стање у затворима“ из 1777. године, критиковао је постојеће затворске системе указивањем на многе пропусте у примени правила, у неселективном мешању затвореника, о томе да у затворима борави више осуђених лица него што капацитети дозвољавају, о нехигијени и болестима и др. Управо ова указивања на

³⁴⁹ Наташа Мрвић Петровић (2009), *op.cit.*, стр. 245.

³⁵⁰ Ted McCoy, *op.cit.*, стр. 24.

тадашње проблеме у затворима, резултирало је да енглески парламент донесе тзв. Акт о затворима (*Penitentiary Act*) 1779. године.³⁵¹ Законом се прописују безбедни и чисти објекти, спољашње провере стања у затвору, постојање индивидуалних ћелија (за коришћење ноћу), дневне радне обавезе и др. Поменуто је засновано на Ховардовим идејама да затвор не би требао да има за циљ само производни рад већ је потребно да се постигне покајање и стицање добрих навика осуђених лица.³⁵² Поједини аутори истичу, иако није успело потпуно спровођење овог закона, да је он представљао амбициозни покушај енглеског законодавства да се успостави јединствени облик кажњавања на нивоу државе, како би се уједно створила прихватљива замена за тадашњу привремену обуставу протеривања (слања) затвореника на амерички континент због револуције и рата.³⁵³

Ховардове идеје (али и идеје других представника класичне школе), имале су значајан утицај на каснију појаву система извршења казни лишења слободе. Аутори различито групишу ове системе, а поједини их и називају класичним пенитенцијарним системима. У њих спадају: а) систем заједничког затвора, б) систем ћелијског затвора (филаделфијски – пенсилванијски и обурнски) и в) систем прогресивног или мешовитог затвора (енглески прогресивни, ирски прогресивни, Маконокијев бодовни систем и класификациони систем). У наставку истраживања указаће се само на најзначајније карактеристике ових система.³⁵⁴

Заједнички систем затвора био је заступљен у робовласничком и феудалном друштвеном уређењу, а често није био облик кажњавања, већ само задржавања до кажњавања или до измирења дугова и сл. Овај облик лишења слободе није правио разлику између степена опасности лица, владања, старости, пола и др. Предност овог система је била у његовој економичности, у просторном смислу, али и у смислу одржавања затвора. Заједнички систем затвора задржао се све до краја осамнаестог века, односно све до Ховардових реформаторских идеја.

Ћелијски систем настао је под утицајем католичке цркве у средњем веку, а карактерише га потпуна физичка изолација осуђеног током дана и ноћи како би у самоћи доживели кајање и морални препород. Овај систем је са веома строгог система постепено постао ублажени, па се у овим променама издвојила два система и то: пенсилванијски и обурнски систем (систем ћутања). Пенсилванијски систем основао је Вилијам Пен (William

³⁵¹ Harry Barnes and Negley Teeters (1944), *New Horizons in Criminology*, Prentice hall, стр. 461.

³⁵² Todd Clear and George Cole (1997), *American corrections*, Wadsworth publishing company, стр. 42. и 44.

³⁵³ Simon Devereaux (1999), *The making of the Penitentiary Act, 1775-1779*, *Historical Journal*, Vol. 42/2, стр. 420.

³⁵⁴ Слободанка Константиновић –Вилић и Миомира Костић (2011), *Пенологија*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, стр. 136-147, Драган Јовашевић и Марина Симовић (2014), *Историјски развој система казни I део*, Избор судске праксе, Глосаријум, вол. XXII, бр. 9, стр. 67-68. и Милан Милутиновић, *op.cit.*, стр. 31-34.

Penn) у САД-у, непосредно након револуције, након што су телесне казне замењене лишењем слободе. Систем је заснован на тешком физичком раду, а предност овог система је био у спречавању ширења међусобног штетног утицаја код осуђених (спречавање криминалне инфекције), лакшем преваспитавању и теже могућности бекства. Мане овог система биле су у изазивању патње осуђеног услед изолације, али постојале су последице које су се односиле на психичко и физичко стање осуђених. Након 1829. године уследиле су промене овог система смањењем тежине рада и увођењем редовних посета затворске управе, лекара и свештеника. Обурнски систем (по граду Обурун, Њујорк) из прве половине деветнаестог века карактерисао је заједнички рад током дана уз строго ћутање, док су осуђени током ноћи били раздвојени, а потпуна изолација није постојала.

Прогресивни систем настао је средином деветнаестог века, услед напуштања принципа дотадашњих система, али и због потребе да се задовоље сви циљеви кажњавања. Систем је био организован да се издржавање казне започне са режимом напорног рада и строге дисциплине уз минималне услове смештаја и исхране, након чега су постепено добијане повластице. Прогресивни систем суштински посматрано представљао је комбинацију ћелијског и заједничког система. У оквиру овог система постоје четири подсистема и то енглески прогресивни, ирски прогресивни, Маконокијев бодовни систем и класификациони систем. Енглески прогресивни настао је у Енглеској 1853. године након укидања казне депортације и њене замене робијом. По овом систему осуђени на казну робије пролазили су кроз три стадијума и то стадијум ћелијског затвора (изолација), стадијум заједничког затвора (само ноћна изолација) и стадијум условног отпуста. Прелазак у наредни стадијум предвиђао се најчешће законом, а могуће је било и по оцени затворске управе.

Ирски прогресивни систем настао је 1854. године у Ирској, а оснивач је био Волтер Крофтон (Walter Crofton). Овај систем је представљао проширени прогресивни систем, јер је за разлику од енглеског система имао четири фазе и то стадијум ћелијског затвора, стадијум заједничког затвора, стадијум упућивања у одељење за слободњаке и стадијум условног отпуста. Специфичност стадијума упућивања у одељење за слободњаке је било да осуђени и даље имају радне обавезе с тим да се оне извршавају на свежем ваздуху и изван радионица, углавном изван затвора. Идеја овог система је да осуђени буде изложен што нормалнијем животу, а одлазак и повратак са рада је био без надзора.

Маконокијев бодовни систем, који је осмислио Александар Маконоки (Alexander Macdonochie), настао је 1840. године на острву Норфолк. Представљао је експериментални систем који није заживео. Систем је био заснован на раду, односно циљ је био да се осуђени самостално мотивишу да раде јер се целокупна казна претварала у бодове који су се добијали

радом. Овај систем имао је три периода извршења. У првом стадијуму, осуђени су радили под строгим дисциплином. Другу фазу је карактерисала могућност удруживања осуђених у групе за рад које су се самостално формирале. Ове групе (од по пет до осам чланова) су за свој рад добијале заједничке бодове који су се равномерно делили на чланове групе. У трећој фази групе су биле расформиране, а сваки осуђени је добијао сопствену колибу са земљиштем где се могао бавити пољопривредом и гајењем живине. Маконокијев систем се заснивао, као што се може и видети, само на радној казни и на уређеној друштвеној (затворској) заједници, што није било у складу са тадашњим конзервативним ставовима.

Класификациони систем (женевски систем) представљао је експериментални систем из средине деветнаестог века. Специфичност овог система је била да су осуђени издржавали казну у групама или одељењима који су били формирани по полу, старости, врсти и дужини изречене казне, ранијој осуђиваности, степену образовања и способности за рад. Осуђени издржавање казне је започињао у ћелији, након извесног времена прелазио је у заједнички затвор, односно у групу у коју је распоређен услед поменутог класификационог поступка. Као што може да се види, овај систем је заснован на идеји класификације од објективних до субјективних критеријума.

Поред Ховарда, у овом периоду, на развој казне затвора утицао је и Џереми Бентхам (Jeremy Bentham) који је сматрао да је нужно постојање оваквог облика кажњавања, при чему је потребно да у затвору, осуђено лице, претрпи тежи режим, али да не буде штетно по здравље. У једном свом делу, у којем се бавио питањем оправданости постојања казне, навео је: „Морално је оно понашање које чини срећним већи број људи. Ако се кажњавањем заиста утиче на смањење будућег криминала, онда је разумљива бол и несрећа која се наноси преступницима ради спречавања наношења непријатности другим људима у будућности. Ови разлози, казну чине морално оправданом.“³⁵⁵

Бентхамов допринос се види и у реформи затвора, посебно када је 1791. године дизајнирао кружни облик затвора познатији под називом *panopticon*. Концепт изгледа затвора је пројектован на начин да омогућава затворском особљу да виде сваког затвореника који су индивидуално изоловани у ћелијама. Архитектонски посматрано, затвор би требао да буде кружног облика са стакленим кровом и централно позиционираном осматрачницом (кулом), док би се ћелије налазиле на кружном делу у више нивоа (спратова). Идејно посматрано, овај концепт је омогућавао да осуђена лица не знају да су посматрана од стране чувара чиме би се постигао „нови облик контроле ума над умом“. Бентхамов кружни затвор

³⁵⁵ Michael Cavadino and James Dignan (2007), *The penal system: an introduction*, Sage, стр. 37.

никада није изграђен у Енглеској. Са појединим променама у пројекту, први пут је изграђен тек 1826. године у Питсбургу (САД), али је преуређен већ 1833. године јер се сматрало да је Бентхамова конструкција примеренија тврђави, а не затвору.³⁵⁶

Утицај Ховарда на казну затвора је индиректног карактера у односу на Бекариа и Бентхама, што се може видети у претходној анализи. Поред Ховардовог неспорног залагања за постојање овог облика кажњавања, реформом се постигло успостављање стандарда, у затворским системима, чиме је казна затвора постала знатно хуманија. Новонастале промене и поменута Ховардова залагања, уз изразит утицај Бекариа са својим разлозима за укидање телесних казни и смртне казне и залагање за једнакост грађана пред законом, али и противника судске самовоље, довеле су до значајних промена које су већ биле видљиве доношењем француског Кривичног законика 1791. године.

2.4.1. Француски Кривични законик из 1791. године

Француском Кривичном законуку из 1791. године, претходила је Декларација о правима човека и грађанина (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*) из 1789. године, а са својих седамнаест чланова она представља један од успеха Француске буржоаске револуције, из исте године. Декларацијом се одређују појединачна и колективна права грађана, док је њен значај по питању казне затвора минималан. Иако декларација препознаје казну затвора (у седмом члану), она се помиње само у смислу да се никоме не може изрећи, осим ако законом није прописано.³⁵⁷

Француски Кривични законик из 1791. године представља још један успех буржоаске револуције и снажног утицаја аболиционистичког покрета. Промене које су настале након доношења Законика односе се на укидање свих видова мучења и хуманијег извршења смртне казне (о чему је било речи). Законик је заснован на начелима која се прокламују у Декларацији о правима човека и грађанина. Поред тога што је прописивао принципе који нису постојали у другим законодавствима (као што су принцип законитости, једнакости, хуманости, сразмерности и др.), Законик представља и помак у начину сачињавања (писања) кривичног законика, при чему се мисли на поделу законика на општи и посебни део.

³⁵⁶ Gilbert Geis (1995), *Pioneers in criminology VII - Jeremy Bentham (1748-1832)*, Journal of criminal law and criminology, vol.46/2, стр. 168-170. и Michael Cavardino and James Dignan, *op.cit.*, стр. 52.

³⁵⁷ Седми члан Декларације о правима човека и грађанина из 1789. године гласи: „ Art. 7. Nul homme ne peut être accusé, arrêté ni détenu que dans les cas déterminés par la Loi, et selon les formes qu'elle a prescrites. Ceux qui sollicitent, expédient, exécutent ou font exécuter des ordres arbitraires, doivent être punis ; mais tout citoyen appelé ou saisi en vertu de la Loi doit obéir à l'instant : il se rend coupable par la résistance.“

Потребно је указати и на још један значај и то да је казна затвора постала главни облик кажњавања.

У првом члану Законика прописује се осам казни за противправна понашања, од којих се четири казне, по појединим ауторима, сматрају за облик казне затвора и то: а) казна стављања у окове (*les fers*) - односила се на принудни рад, обично на бродовима или у бродоградилиштима, а по својим специфичностима, односно због ускраћивања права на слободно кретање, представља облик казне затвора, при чему се није могла изрећи и доживотном трајању, б) казна „кућног (радног) затвора“ (*la réclusion dans la maison de force*) - овај облик кажњавања представља казну принудног рада (радни затвори) који се примењивао над женама и девојкама. Налик је на казну стављања у окове, која се примењивала искључиво на мушкарцима, в) казна изолације (*la gêne*) - је облик затворског кажњавања који је најсличнији тамници, у којој осуђено лице није било оковано, али је било изоловано од других. По појединим подацима, осуђена лица на ову казну, могла су да раде и да једну трећину зараде троше на квалитетнију исхрану и г) казна затвора (*la détention*) – осуђена лица на казну затвора, одвојена су од лица која су на други начин кажњавана. Имали су право да троше своју зараду на исхрану и да својим приватним богатством побољшају себи услове током издржавања казне, чиме се доводило у питање једнакост осуђених лица. Преостале четири прописане казне француским Кривичним закоником из 1791. године су: смртна казна (*la peine de mort*), депортација (*la déportation*), губитак грађанских права (*la dégradation civique*) и стуб срама (*le carcan*).³⁵⁸

Током овог периода казна затвора је била изречена многим политичким противницима и лицима која су имала новчана дуговања, с тим да су услови у којима се издржавала казна били хуманији у односу на период пре доношења Законика. Постојале су иницијативе да се за новчана дуговања не прописује казна затвора. Први покушаји ове промене уследили су непосредно након доношења Законика (исте године), а затим и 1793. године, док је тек 1789. године донесен закон којим се наставља са инкриминацијом овог дела на исти начин као и до тада.³⁵⁹

Снажан утицај француског Кривичног законика, посебно у погледу сврхе и начина кажњавања, видљив је већ 1799. године када је Хелветијанска република (данашња Швајцарска), донела свој кривични законик. Историјски посматрано, то је први њихов кривични законик, иако је до тада, законодавство било засновано на међукантоналном

³⁵⁸ В. James Whitman (2003), *Harsh justice: Criminal Punishment and the widening divide between America and Europe*, Oxford University press, стр. 114-116.

³⁵⁹ *Ibid.*, стр. 116-117.

уговору из 1291. године. Распадом Хелветијанске републике 1803. године, услед Наполеновог рата, настало је пет кантона и сваки је усвоји ново законодавство.³⁶⁰ Поново су приметни спољни утицаји на кантонална законодавства на начин што се у француским говорним кантонима спроводила француска правна традиција, док се у немачким говорним кантонима спроводила немачка правна традиција. Тек је 1898. године уследила поновна јединствена кривична кодификација доношењем новог устава.³⁶¹

2.4.2. Француски Кривични законик из 1810. године

Наредна промена француског законодавства уследила је 1810. године доношењем новог Кривичног законика, познатијег као Наполеонов законик, као одговор на пораст криминалног понашања знатно проширеној француској територији. Иако су казне пооштрене у односу на Законик из 1791. године задржана је трипартитивна разлика између дела, односно и даље се правила разлика између злочина (*crimes*), преступа (*délits*) и прекршаја (*contraventions*).³⁶²

Закоником (у члану 7) прописивало се неколико облика кажњавања и то: смртна казна, казна доживотног затвора, депортација, казна затвора са принудним радом и казна затвора временски ограничена без принудног рада. Уз ове казне, за одређена дела, додатно се још прописивало одузимање имовине и жигосање. Поред поменутог облика кажњавања (у члану 8) прописиване су и казне јавног срамоћења и то: стављање у дрвене окове, протеривање и грађанска деградација (по неким ауторима ова казна је представљала грађанску смрт). Законик је прописивао (у члану 9) корективне казне и то: корективни затвор у посебној установи, губитак грађанских или породичних права на одређени временски период и новчане казне.³⁶³

Може се увидети да Наполеонов законик поново прописује казну доживотног затвора и жигосање, за разлику од револуционарног Законика из 1791. године. Потребно је нагласити да с обзиром да су друштвене и политичке околности захтевале строже казне, казна затвора и даље представља главни облик кажњавања.

Поред поменутог, потребно је указати да се у новом француском Кривичном законнику задржавају и некадашњи облици кажњавања који су постојали и у Законнику из 1791. године,

³⁶⁰ Walter Friedlander and Abraham Goldberg (1939), *Introduction - Swiss criminal law*, Journal of criminal law and criminology, vol.30/1, стр. 1-17.

³⁶¹ Graeme Newman (2010), *Crime and punishment around the world*, Abc-clio, стр. 343.

³⁶² George Bermann and Etienne Picard (2008), *Introduction to French law*, Kluwer law international, стр. 104.

³⁶³ James Whitman, *op.cit.*, стр. 117-118.

па се (чланом 12) за смрт кажњава смрћу одсецањем главе, за убиство родитеља прописује се (чланом 13) да ће лице бити доведено на место извршења казне у кошуљи, босонога и са црним велом на глави, након чега ће се јавно прочитати пресуда и извршити казна. Мушкарци који су осуђени на казну принудног рада (по члану 15), биће подвргнути најтежем облику рада оковани са гвозденим куглама. Ако облик посла то дозвољава уместо гвоздене кугле, два осуђена лица биће међусобно везана ланцима. Казна принудног рада за жене (члан 16), исто као и до сада поменуте казне, није претрпела никакве промене. Наполеоновим Кривичним закоником укинута је казна изолације (*la gêne*) која се најчешће примењивала према политичким затвореницима. Према појединим политичким затвореницима примењивала се казна протеривања, јер се сматрало да је та казна адекватна за нека лакша политичка дела, док су се за тежа политичка дела изрицале и теже казне (смртна казна, казна затвора, одузимање имовине и др.).³⁶⁴ Савременост и значај француског Кривичног законика из 1810. године са свим својим специфичностима и начелима видљива је и у томе што је био на снази сто осамдесет и четири године, односно тек 1994. године је замењен са новим Кривичним закоником.³⁶⁵

Значај француског Кривичног законика из 1810. године видљив је и по његовом утицају на друге законике, а посебно на Кривични законик краљевине две Сицилије из 1819. године (*Codice penale regno delle due Sicilie*), Кривични законик војводства Парме и Пјаченце из 1820. године (*Codice penale Ducato di Parma e Piacenza*), Кривични законик сардинског краља Албертина из 1839. године (*Codice penale Albertino*), Кривични законик Шпаније из 1822. и 1848. године (*Código Penal de España*), Кривични законик Аустрије из 1852. године (*Österreichisches Strafgesetzbuch*) и др.³⁶⁶

2.4.3. Баварски Кривични законик из 1813. године

Потребно је указати на значај још једног законика са почетка периода капитализма који је имао снажан утицај на остале кривичне законике, а ради се о баварском Кривичном закону из 1813. године (*Bayerische Strafgesetzbuch*), а који се сматра за први модерни немачки Кривични законик. Законик је написао Анселм Фојербах (Anselm Feuerbach), а значај законика је у томе што се заснива на принципу легалитета са релативно одређеним и алтернативним казнама, чиме се постигла заштита грађана од самовоље суда (што није

³⁶⁴ *Ibid.*, стр. 119.

³⁶⁵ George Bermann and Etienne Picard, *op.cit.*, стр. 105.

³⁶⁶ Marc Ancel (1958), *The collection of european penal codes and the study of comparative law*, Law review, vol.106/3, University of Pennsylvania, стр. 348.

постојало у француском законодавству), а успоставља се и принцип *nullum crimen, nulla poena sine lege*, чиме Законик постаје узор многим другим кривичним законцима. У односу на претходне (немачке) кривичне законе, овим Закоником се за нека дела за која се прописивало телесно и смртно кажњавање сада прописује казна затвора, чиме знатно јача положај ове кривичне санкције. Иако се телесна и смртна казна прописује закоником, поједини облици извршења ових врста казни се више не примењују. Идеја о законском одређивању казни била је заснована на принципу сразмерности дела и казне. Потребно је указати да је Фојербах заступао теорију психолошке присиле, односно указивао је на значај генералне превенције застрашивањем.³⁶⁷

Током истраживања развоја казне затвора у капиталистичком периоду, може се видети да је она добијала на значају искључиво због слабљења дотадашњих најчешће прописиваних казни (телесне и смртне казне), што је била последица постепене промене друштвене свести, значајног утицаја аболиционистичког покрета, али и других истакнутих правника и филозофа тог периода. Иако су дотадашњи најтежи облици кажњавања и даље прописивани у најзначајнијим кривичним законцима, посебно за најтежа дела, казна затвора се прописује за све више дела и у одређеној мери замењује поменуте облике кажњавања.

У капиталистичком периоду, може се још приметити да постоји више облика казни затвора, почев од потпуне изолације па све до казне затвора са принудним радом. Казна принудног рада, која је позната још из периода пре нове ере, може се сагледати и као покушај друштва да ублажи економску нестабилност тог времена коришћењем физичког рада осуђених лица (на казну затвора). Облик казне затвора са принудним радом у одређеној мери представља и казна стављања у окове или међусобно везивање више затвореника због ограничења слободе кретања осуђених лица.

На крају сагледавања развоја казне затвора током капиталистичког периода потребно је нагласити да је овај период трајао само сто двадесет и осам година, а да су најзначајније промене настале управо непосредно након Француске буржоаске револуције, док је позиционирање казне затвора, као главног облика кажњавања, постепено успостављано кроз реформе тадашњих кривичних законодавстава.

³⁶⁷ Markus Dubber (2005), *The promise of German criminal law: a science of crime and punishment*, German law journal, vol.06/07, стр. 1055. и Richard Wetzell (2000), *Inventing the criminal: a history of German criminology 1880-1945*, North Carolina press, стр. 74.

2.5. Период социјализма

Период социјализма трајао је од стварања првих социјалистичких држава у свету, односно од Октобарске револуције 1917. године, па све до последњих деценија двадесетог века. Када се сагледава овај период, углавном се разматра развој ове идеје у Совјетском Савезу, због свог снажног утицаја, иако социјалистичко уређење постоји и данас у појединим државама.

Зачеци социјалистичких идеја потичу још из периода након Француске револуције када су 1848. године, непосредно пре индустријске револуције (из исте године), немачки филозофи Карл Маркс (Karl Marx) и Фридрих Енгелс (Friedrich Engels), објавили Манифест комунистичке партије (*Manifest der kommunistischen Partei*), који је касније постао један од најутуцајнијих политичких прогласа.³⁶⁸ Манифест није имао утицаја на кривично законодавство, самим тим ни на казну затвора, јер се бавио идејама пролетерске револуције, промени постојећег капиталистичког друштва и стварања бескласног друштва.

Октобарском револуцијом 1917. године уследило је рушење капиталистичког поретка у Русији чиме је уследило стварање највеће и најутуцајније социјалистичке државе у свету. Хронолошки посматрано, Совјетски Савез није била прва социјалистичка држава, јер је аустралијска радничка партија, из државе Квинсленд, још 1899. године преузела власт. У том периоду уследила је и промена кривичног законика у којем се може видети утицај аболиционистичког покрета. Радничка (социјалистичка) партија Квинсленда делимично је подржавала аболиционистичке идеје јер се није залагала за укидање смртне казне за теже облике убиства, за разлику од укидања овог облика кажњавања за дело издаје. Неспорно, казна затвора је и у овом законодавству све више добијала на значају али не због утицаја социјалистичких идеја.³⁶⁹ Управо због поменутог утицаја је и сагледавано питање казне затвора у квинслендском законодавству, јер он ипак представља први законик на који је имала утицај социјалистичка мисао иако је била у свом зачетку. Наставак истраживања развоја казне затвора током периода социјализма сагледаваће се кроз совјетско законодавство због свог доминантног утицаја на казну затвора у том периоду.

³⁶⁸ Mark Sandle (2014), *Communism*, Routledge, стр. 20-23.

³⁶⁹ Ross Noel Barber (1968), *The labor party and the abolition of capital punishment in Queensland 1899-1922*, Queensland Heritage, vol.1/9, стр. 3.

Након револуције у Русији, уследила је и промена кривичног законика. Промени је претходила непотпуна примена дотадашњег кривичног законодавства у периоду након Октобарске револуције, јер је судовима било онемогућено да примењују законе који су укинута револуцијом, односно законе који су били у супротности са политичким програмом. Специфичност тадашњег руског кривичног законодавства је у томе што је оно било засновано на прописаним начелима. Током 1919. године усвојена су Руководна начела кривичног права РСФСР (*Руководящие начала по уголовному праву Российской советская федеративная социалистическая республика*), којим се успостављају темељи будућег совјетског кривичног права. Начелима се даје и материјална дефиниција кривичног дела и то као „повреда поретка друштвених односа заштићених кривичним правом“. Значај поменутих начела био је видљив већ 1922. године када је донесен Кривични законик РСФСР, након чега је уследило доношење кривичних законика (по узору на савезни) у свим тадашњим совјетским републикама. Поред до сада поменутог, потребно је указати на још једну специфичност и то да је Закоником била дозвољена примена аналогije.³⁷⁰

По многим ауторима, казна затвора је имала значајан утицај у социјалистичком друштву, јер је представљала меру за успостављање социјалне правде. Њена сврха, током овог периода, остала је иста као и током претходног развоја, с тим да се увиђа наглашавање да се са применом овог облика кажњавања успоставља социјална једнакост, односно да казна представља меру социјалне заштите. Казна затвора као мера социјалне заштите, законом је прописана за одређена противправна понашања која су се груписала у две групе и то у дела која угрожавају главне институције социјализма и у остала дела која имају елемент противправног понашања са негативним последицама према члановима друштва.³⁷¹

У каснијим изменама Кривичног законика, а прва је уследила 1926. године након доношења Устава 1924. године, по многим ауторима, у руском кривичном законодавству одступило се од примењивања начела *nullum crimen, nulla poena sine lege* и начела *nulla poena sine iudicio* (нема казне без суда) због задржавања аналогног тумачења права из Кривичног законика из 1922. године. Исти аутори указују да је овај начин примене права често примењиван и на „друштвено опасна понашања“ која нису била предвиђена законом а самим тим нису ни постојале утврђене законске казне. Поменути начини тумачења и примене права задржан је се све до 1976. године када је уследила промена Устава, чиме је

³⁷⁰ В. Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1979), Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије - општи део, Савремена администрација, Београд, стр. 60.

³⁷¹ Erik Wright(1973), The Politics of punishment: a critical analysis of prisons in America, Harper colophon books, стр. 338.

поново успостављена примена принципа законитости.³⁷² Види се непостојање начела *nulla poena sine iudicio* јер су се поред судова и други државни органи бавили изрицањем и спровођењем казни, а може се навести да је један од њих био и Народни комесаријат унутрашњих послова (*Народный комиссариат внутренних дел*, НКВД).

Казна затвора у руском социјалистичком кривичном законодавству, које је било под значајним утицајем политичког система, представљала је једну од честих облика кажњавања, односно мера за успостављање социјалне једнакости, с тим да је остала у „сенци“ у односу на друге мере (облике кажњавања). Најтежи облици кажњавања (посебно око 1930. године) најчешће су се примењивали према политичким противницима. Према њима су се изрицале смртне казне и специјални облици казне затвора.³⁷³ Ови специјални облици су уствари представљали казну затвора са принудним радом који су спровођени од стране Главне управе за логоре и колоније поправног рада – гулаг (*Главное управление исправительно-трудоу́х лагерей и колони́й*). Због изузетне учесталости у изрицању казне затвора са принудним радом, гулаг је постао синоним за овај облик кажњавања. По доступним подацима, у периоду од 1929. до 1953. године (до смрти Стаљина), на ову казну, у Русији, је било осуђено око осамнаест милиона грађана.³⁷⁴

Казна затвора се само у ређим случајевима (за поједина лакша кривична дела), прописивала на краћи временски период јер се сматрало да није довољно ефикасна у борби против криминала. Временски посматрано, краће казне затвора, током периода између 1930. и 1940. године изрицане су радницима који су три пута месечно закаснили на рад (посао) или ако су неосновано напустили посао (дали отказ). За овакво понашање, које се најблаже речено сматрало недопустиво, изрицало се смањење зараде до двадесет и пет процената у трајању до шест месеци, а у појединим случајевима (посебно код самовољног напуштања посла) изрицана је казна затвора у трајању од три до пет месеци.³⁷⁵

Поред поменутих облика кажњавања, совјетско кривично право, прописивало је још и казне: депортовања, протеривања, корективног рад без лишења слободе, одузимања права вршења одређених дужности и делатности, новчану казну, отпуштање из службе, обавезу надокнађивања нанете штете, социјалну осуду (облик јавног срамоћења), одузимања имовине и одузимања војног или посебног чина.³⁷⁶

³⁷² Cherif Bassiouni (2008), *International criminal law: sources, subjects and contents*, Brill, стр. 83.

³⁷³ Peter Solomon (1997), *Reforming justice in Russia, 1864-1996: power, culture, and the limits of legal order*, M.E. Sharpe, стр. 191.

³⁷⁴ David Hosford, Pamela Kachurin and Thomas Lamont (2007), *Gulag - Soviet prison camps and their legacy*, East European and Central Asian Studies, Harvard University, стр. 1-2.

³⁷⁵ Peter Solomon, *op.cit.*, стр. 220. и 291.

³⁷⁶ William Simons (1980), *The soviet codes of law*, Sijthoff & Noordhoff, стр. 61.

На крају истраживања ове проблематике, може се видети да је током периода социјализма казна затвора представљала једну од основних облика кажњавања, али се може довести у питање њена оправданост и сврха, посебно ако се има на уму период у којем је постојало одсуство начела законитости. Осим учестале примене, не може се приметити неки значајнији утицај на развој казне затвора током овог периода. Познато је да је након 1945. године утицај социјализма (односно Русије) био изражен посебно у земљама источне и централне Европе, што се задржало све до распада СССР-а 1990. године након чега су уследиле реформе кривичних законодавстава по узору на остале европске земље.

2.6. Савремене тенденције у развоју казне затвора

Може се сматрати да у савременом законодавству, казна затвора представља један од најчешћих облика кажњавања учиниоца за извршено кривично дело. Она заузима значајно место у систему кривичних санкција и у законодавствима у којима су задржани тежи облици кажњавања.

Током досадашњег истраживања, могло се видети да је казна затвора своје место у систему кривичних санкција успоставила као облик блажег и хуманијег кажњавања, сагледавано у односу на телесне казне и смртну казну. Другим речима, када се посматра казна затвора од периода њеног настанка и првих изрицања са циљем кажњавања, увиђа се да се њено постојање не може оправдати са становишта ефикасног сузбијања криминалитета.

Питање ефикасности и оправданости казне затвора, иако је покренуто још након Француске буржоаске револуције, оно још увек представља актуелну тему за разматрање. У генералном сагледавању казне затвора, поједини аутори указују на њен парадокс који се огледа у томе да учинилац кривичног дела, као друштвено неприхватљиво биће због свог одређеног деловања, изрицањем казне затвора на одређено време се одваја од друштвене средине и слободног живота да би се на тај начин прилагодио за друштвени живот. У прилог поменутом најчешће се наводи да се казном затвора може постићи супротно јер се осуђено лице још више удаљава од друштва и породице.³⁷⁷

Поред поменутог становишта, поједини аутори указују на значај и оправданост казне затвора истицањем да она представља најпогоднију меру кажњавања посматрано са аспекта циљева који се желе постићи применом кривичне санкције, при чему она обједињује највише услова да би кажњавање било правично и адекватно. Поменуто се најчешће поткрепљује

³⁷⁷ В. Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 333-334.

указивањем да се казна затвора може изрећи на различито временско трајање у зависности од потребе индивидуализације казне, али и према тежини дела.³⁷⁸

Поједини аутори сагледавају казну затвора као облик онемогућавања лица да чини кривична дела док се налази под надзором и контролом, при чему још указују и на друге облике надзора који представљају алтернативу казни затвора у појединим модерним законодавствима (кућни затвор, електронске наруквице и др.). Потребно је нагласити да они „онемогућавање“ лица да чини кривична дела не виде као облик кажњавања јер се „само“ ускраћују поједина права. Поред поменутог, истиче се и проблем временског задржавања, у смислу колико је времена потребно (довољно) примењивати надзор и „онемогућавање“. На основу истраживања, на које указују аутори, а које је спроведено са циљем да се утврди да ли је могуће предвидети претходно поменуто, утврђено је да је могућност грешке у предвиђању у распону од четрдесет и осам процената до педесе и пет процената, што је недопустиво.³⁷⁹

У позитивној кривичноправној теорији многобројни су аргументи који се истичу у циљу оправдавања и оспоравања казне затвора. У наставку истраживања, прво ће се сагледати најистакнутији аргументи са којима се оправдава постојање казне затвора.

Један од основних циљева примене кривичне санкције је ресоцијализација учиниоца кривичног дела, а казном затвора се на најефикаснији начин може поменуто остварити услед константне контроле осуђеног лица. Казна затвора се сматра најадекватнијом казном која се може применити према лицима која су извршила теже облике кривичних дела, јер се једино овим обликом кажњавања може утицати на њихово понашање. Уз поменуто најчешће се указује да је „тешко замислити“ да би се циљ кажњавања могао постићи неком другом кривичном санкцијом која се примењује без лишења слободе (при чему се смртна казна не узима у разматрање). Затим, казном затвора се једино могу изоловати, из друштвеног живота, лица која учестало извршавају кривична дела и на тај начин би се заштитиле колективне и индивидуалне вредности. Један од последњих аргумената који се истиче је да је постојање казне затвора неопходно у правним системима у којима се прописује смртна казна јер се она предвиђа само за мањи број кривичних дела. Поред поменутог често се поставља питање која је казна, осим казне затвора, адекватна и могућа замена за смртну казну, при чему се још указује да би без постојања казне затвора, у знатној мери, било отежано спровођење аболиционистичких идеја.³⁸⁰

³⁷⁸ В. Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1979), *op.cit.*, стр. 341.

³⁷⁹ Ashley Blackburn, Joycelyn Pollock and Shannon Fowler (2012), *Prisons today and tomorrow*, Jones & Bartlett publishers, стр. 8.

³⁸⁰ В. Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1979), *op.cit.*, стр. 341-342.

У теорији постоје и многи аргументи којима се оспорава постојање казне затвора, а сагледаће се најистакнутији.

Многи аутори указују да се са казном затвора није постигло смањење криминалитета, а с обзиром на њене карактеристике, очекивало се да ће она представљати ефикаснију кривичну санкцију. Током развоја казне затвора, у почетним периодима њеног примењивања, најчешће се указивало управо на њену неефикасност, док се данас, најчешће указује, на њене штетне последице по осуђено лице. Затим, наглашава се да се са казном затвора остварује право државе на кажњавање и да се ствара осећај правичности код жртве кривичног дела, али и код чланова друштва при чему се казна затвора може сагледати и као „модификовани“ облик освете. Затим, утицај казне затвора на генералну превенцију је ограниченог обима, а изолација осуђеног лица је привременог карактера, при чему учинилац кривичног дела није онемогућен да и даље врши кривична дела у затвору. С обзиром да се последњих година услови у затворском систему приближавају животу на слободи, губи се застрашујући ефекат казне затвора и самим тим се умањује њен утицај у превенцији.³⁸¹

Поред поменутог, указује се да код многих осуђених лица не постоји потреба за ресоцијализацијом јер нису друштвено неприлагођене личности. Код осуђених лица код којих је ресоцијализација потребна, питање је у којој је мери то могуће извести због честог одсуства сарадње осуђеног лица. Поставља се и питање ефикасности ресоцијализације осуђених лица која се одвија у вештачким условима (у затвору). Поред указаних аргумената којима се оспорава постојање казне затвора, потребно је још поменути да многи аутори истичу да овај облик кажњавања негативно утиче на личност осуђеног лица због монотоније затворског живота и многобројних ограничења. Последњи најчешће коришћени аргумент је да казна затвора представља економски веома захтевну кривичну санкцију.³⁸²

Из до сада свега наведеног, може се видети да казна затвора још увек даје повода за додатно преиспитивање оправданости и сврхе свог постојања. Када би се посматрало питање кажњавања за понашање које није било друштвено прихватљиво, током целокупног развоја друштва, може се видети да су увек најтежи облици кажњавања били изложени критикама, док се са друге стране константно оправдавало њихово постојање. Имајући у виду да казна затвора представља најтежи облик кажњавања, ако се изузму законодавства у којима се још увек прописују телесне казне и смртна казна, разумљиво је онда зашто је толико изложена критикама.

³⁸¹ *Ibid.*, стр. 342-343.

³⁸² *Ibid.*

Са данашње тачке посматрања, није могуће замислити кривично законодавство у којем не постоји казна затвора. Претпостављамо да је овакво мишљење постојало и за смртну казну пре више векова. Могуће је да ће се на казну затвора у будућности посматрати исто као што се данас посматра телесно кажњавање и смртна казна, али тренутно није могуће предвидети који би облик кажњавања могао да замени казну затвора.

У многим савременим кривичним законодавствима, постоје облици кажњавања који се изричу као алтернатива казни затвора (рад у јавном интересу, примена електронског надзора и др.) али само за лакша кривична дела, док се за тежа кривична дела и даље прописује казна затвора.

Казна затвора са свим својим позитивним и негативним елементима представља неспорно значајан облик кажњавања у систему кривичних санкција и у законодавствима где постоје већ више пута поменути тежи облици кажњавања. Устаљеним преиспитивањем њене оправданости и сврхе, могуће је успоставити већи степен индивидуализације овог облика кажњавања, чиме би се постигла већа заштита друштва од криминалитета.

Савремени развој казне затвора поред уопштеног разматрања најчешће се сагледава са становишта временске одређености.

2.6.1. Проблематика казне затвора изречене на краћи временски период

Током сагледавања развоја казне затвора у савременој кривичноправној теорији, може се видети да се она првенствено бави питањима која се односе на извршења, а не престанком примене овог облика кажњавања.

Казна затвора за коју се сматра да је изречена на краћи временски период представља лишење слободе осуђеног лица на период који не прелази шест месеци.

Питање краткотрајне казне затвора, у смислу, са којим се најкраћим временским периодом може постићи ефекат кажњавања, разматра се још од деветнаестог века. Франц фон Лист (Franz von Liszt) је 1882. године у свом предавању одржаном на Универзитету у Марбургу (Немачка) изнео становиште да краткотрајне казне затвора нису од велике користи и да оне наносе више штете правном систему од дела што је учинило осуђено лице.³⁸³ У том периоду јачало је поменуто мишљење, односно да се са краткотрајним казнама затвора може постићи супротно, тј. да се са њима наноси више штете од користи, при чему се указивало да

³⁸³ Thomas Weigend (2001), *Sentencing and punishment in Germany*, ed. Michael Tonry and Richard Frase, *Sentencing and sanctions in western countries*, Oxford University press, стр. 193.

се није могла постићи ресоцијализација (користећи се актуелном терминологијом).³⁸⁴ Постепено се усталило мишљење да би казна затвора изречена у трајању од неколико дана, недеља или месеци била превише временски кратка да би се у том периоду могао постићи очекивани позитиван ефекат на осуђено лице. Поред поменутог, указивало се на могуће негативне ефекте код лица која су први пут осуђена на ову казну, али и код малолетних лица, због мешања са другим осуђеним лицима.³⁸⁵

Истакнути правници Франц фон Лист (Franz von Liszt), Герард ван Хамел (Gerard Van Hamel) и Адолф Принс (Adolphe Prins) основали су 1889. године у Бечу Међународно кривично удружење (*Internationale Kriminalistische Vereinigung*) које се, између осталог, бавило питањем казне затвора, као доминантног облика кажњавања у том периоду, али и неуспехом у смањењу криминалитета и учесталости истих кривичних дела. Почетком 1881. године у Немачкој, казна затвора је била изречена у двадесет и пет процената од укупног броја изречених казни, након чега је њен утицај јачао, све до педесет и седам процената у 1895. години.³⁸⁶ Поједини аутори указују на нешто већу заступљеност казне затвора у периоду између 1882. и 1887. године, и то да је била изречена у седамдесет процената од укупног броја изречених казни. Поред поменутог, подаци указују да је педесет и три процента изречених казни затвора било краће од три месеца. Током 1890. године, од укупног броја осуђених лица на казну затвора, до четири дана било је осуђено једанаест и по процената док је на казну затвора од четири до осам дана било осуђено десет и по процената.³⁸⁷

Ставови који су претходно поменути донекле су били иницирани са указаним подацима, што је и довело до питања минималног (временског) трајања казне затвора са којим се може постићи циљ кажњавања. Предложени минимуми трајања су варирали од две недеље до два месеца, а Франц фон Лист се залагао да поменути минимум буде шест недеља.³⁸⁸

У појединим савременим законодавствима, краткотрајне казне затвора чешће се примењују према малолетним и младим учиниоцима кривичног дела. У законодавству Сједињених Америчких Држава постоје тзв. *prison plus* (затвор плус) програми који су осмишљени да поред ограничавања слободе кретања додатно отежају издржавање казне

³⁸⁴ Ludwig Fuld (1890), *Die kurzzeitige Freiheitsstrafe und ihr Ersatz*, Der Gerichtsaaal, vol.43, стр. 446.

³⁸⁵ Adolf Wach (1890), *Die Reform der Freiheitsstrafe : Ein Beitrag zur Kritik der bedingten und der unbestimmten Verurteilung*, Duncker & Humblot, стр.19.

³⁸⁶ Hermann Mannheim (1958), *Comparative sentencing practice*, Law and contemporary problems, стр. 558.

³⁸⁷ Öznur Sevdiren (2011), *Alternatives to imprisonment in England and Wales, Germany and Turkey: A comparative study*, Springer science & Business media, стр. 117.

³⁸⁸ *Ibid.*

затвора. Карактеристика ових програма је у тешком телесном раду и дуготрајним изолацијама. Суштински посматрано, овај облик кажњавања подсећа на казне затвора током средњег века, с тим да су ове околности намерно осмишљене како би се постигло изузетно непријатно искуство, а са циљем превентивног деловања. Поменути облици кажњавања и едукације, због своје организованости, изузетне дисциплине, начина облачења, обавеза и сл. подсећали су на војне кампове за обуку, па су се често тако и називали (*boot camps*). У Сједињеним Америчким Државама постоји педесет и један поменути камп.³⁸⁹

У Енглеској постоје слични кампови намењени за малолетне и младе учиниоце кривичног дела, који су познатији под именом *short, sharp, shock* (кратко, оштро, запрепашћујуће), при чему поједини аутори указују на утицај америчких *boot camp*-ова. У енглеским камповима постоје два програма и то: *thorn cross high intensity treatment* – скраћено *HIT* (у дословном преводу: трн крст третман високог интензитета) и *Colchester military corrective training centre* – скраћено *MCTC* (Колчестерски војни корективни тренинг центар). *HIT* програм се односи на малолетне и младе учиниоце кривичног дела са шеснаестнаестнаестним дневним обавезама, док се *MCTC* програм односи на војна лица.³⁹⁰

На крају разматрања проблематике казне затвора изречене на краћи временски период, поред до сада већ истакнутих недостатака и карактеристика, потребно је још указати и на најчешћа становишта која оспоравају ефикасност овог облика кажњавања.

Основни аргумент који се износи, односи се на дужину казне затвора, при чему се сматра да се са временски краћом казном не може постићи циљ и сврха ове кривичне санкције (постизање друштвене дисциплине, друштвеног морала и омогући ресоцијализација), а да се мешањем са другим осуђеним лицима могу постићи супротни ефекти због њиховог негативног утицаја, чиме се стимулише поновно извршење кривичног дела (поврат). Затим, код лица која су извршила нека лакша кривична дела, ствара се свест у друштву о њиховој осуђиваности (казном затвора), што може да доведе до угрожавања друштвеног статуса. Краткотрајна казна затвора може бити штетна према одређеним категоријама учинилаца кривичних дела (малолетницима, млађим пунолетним лицима, алкохоличарима, наркоманима) због немогућности организовања ефикасног васпитног или медицинског третмана. Поједини аутори указују и на економску неисплативост казне затвора

³⁸⁹ Clive Hollin (2013), *Psychology and crime: an introduction to criminological psychology*, Routledge, стр. 323.

³⁹⁰ *Ibid.*

јер је нужно постојање и улагање у затворски систем од којег се због дужине трајања казне, не може очекивати економска корист.³⁹¹

Мишљења смо да економска корист не треба да представља једну од карактеристика за сагледавање ефикасности казне затвора, јер циљ овог облика кажњавања није у стварању исплативе (јефтине) радне снаге већ кажњавање учиниоца кривичног дела и њен превентивни утицај. Није спорно да је формирање нових и одржавање постојећих затворских система економски захтевно и да рад током издржавања казне затвора може да има позитивне ефекте у стварању радних навика и обучавања за рад на одређеним пословима.

Казна затвора на краћи временски период, представља ефикасну меру према учиниоцима за поједина лакша кривична дела, за нехатно извршење кривичног дела, за кривична дела против безбедности саобраћаја и сл., посебно ако се овај облик кажњавања посматра са гледишта индивидуализације кривичне санкције. У појединим савременим законодавствима (највећа заступљеност је у Сједињеним Америчким Државама), постоје тзв. викенд казне затвора.³⁹²

Одређени аутори сматрају да је викенд (периодична) казна затвора, постепена аболиција краткотрајне казне затвора и да се са њом попуњава празнина између „редовне“ казне затвора и алтернативних кривичних санкција.³⁹³ Као што и само име имплицира, најчешће се овај облик затворске казне спроводи за време викенда, али је могуће и током радне недеље, празника и др. Овим начином кажњавања, време између два боравка у затвору, осуђено лице проводи на слободи у обављању својих редовних активности чиме се избегавају могући негативни ефекти казне затвора (губитак посла, негативни утицаји других затвореника, удаљавање од породице и др.)³⁹⁴

2.6.2. Проблематика казне затвора изречене на дужи временски период

Питање дуготрајне казне затвора, често се изједначава са генералним сагледавањем казне затвора, стога поред до сада указаног потребно је назначити и појединости овог облика кажњавања.

³⁹¹ В. Бора Чејовић, *op.cit.*, стр. 335-336. и Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 346-348.

³⁹² *Ibid.*

³⁹³ Hans-Jörg Albrecht (2001), *Post-adjudication dispositions in comparative perspective*, ed. Michael Tonry and Richard Frase, Sentencing and sanctions in western countries, Oxford University press, стр. 293. и 305.

³⁹⁴ Henry Rossouw (2010), *Alternatives to traditional sentencing methods*, Cork online law review, стр. 14-15. и Бора Чејовић, *op.cit.*

Најчешћи аргументи који се истичу у корист дуготрајне казне затвора односе се првенствено на то да се она сматра најадекватнијом казном која се може применити према лицима која су извршила теже облике кривичних дела, да има значајан застрашујући ефекат (у смислу специјалне и генералне превенције) и да постоји довољно времена за процес ресоцијализације осуђеног лица.

Аргументи који се најчешће наводе са циљем да се оспори овај облик кажњавања тиче се негативног утицаја на осуђено лице. Поред тога што се одваја од своје породице, посредно се и њима наноси штета у моралном и материјалном смислу. Затим, осуђено лице током издржавања казне губи посао, што често доводи до комплекснијег проналажења новог посла након издржавања казне.

Поједини аутори истичу да казна затвора која траје дуже од десет година доводи до „уништења“ личности. Посебно се сматра да се током казне затвора у непрекидном трајању од дванаест или петнаест година појављују симптоми депресије, равнодушности, резигнације и сл., а да се након двадесет година могу појавити и душевна и телесна обољења код осуђеног лица. Поред поменутог, указује се да се најбољи ефекти казне затвора постижу казнама које су изречена у периоду од шест до седам година, док са протеклом овог периода, казна затвора постаје неефикасна. Многа истраживања указују да се поједини негативни ефекти казне затвора изречене на дужи временски период виде тек након одслужења казне, а да су најчешће у облику психолошких и емотивних потешкоћа. Осуђеним лицима као што је требало времена да се прилагоде животу у затвору, исто тако треба и времена да се прилагоде животу изван њега након издржане казне.³⁹⁵

2.6.3. Проблематика доживотне казне затвора и казне затвора у неодређеном трајању

Казна доживотног затвора најчешће се сагледава као замена за смртну казну. Аргументи који се односе на оправдавања и оспоравања казне затвора, у највећој мери се односе и на казну доживотног затвора, с тим да је потребно указати на поједине разлике.

Сагледавањем питања које се односи на спречавање поновног извршења кривичног дела, казна доживотног затвора има изједначен утицај са смртном казном, односно овим обликом кажњавања се ефикасно и скоро апсолутно спречава свако будуће вршење

³⁹⁵ Ruth Jamieson and Adrian Grounds (2013), *Release and adjustment: perspectives from studies of the wrongly convicted and politically motivated prisoners*, ed. Alison Liebling and Shadd Maruna, The effects of imprisonment, Routledge, стр. 53-56., Нагаша Мрвић Петровић (2009), *op.cit.*, стр. 249. и Peter Banister, Frederick Smith, John Heskin and Nell Bolton (1973), *Psychological correlates of long-term imprisonment*, The British journal of criminology, Vol.13/4, стр. 312-313.

кривичних дела. У случају да се током издржавања казне настави са чињењем кривичних дела, додатни облик кажњавања је изолација, с тим да се она једино може посматрати као дисциплинска мера, а не као тежи облик кажњавања. Казна доживотног затвора има изузетно снажан утицај и на генералну превенцију, јер у законодавствима у којима не постоји строжи облик кажњавања, ниједна казна нема толико застрашујући ефекат. Када је реч о негативним ефектима, неспорно је на првом месту дужина казне затвора, потпуно одсуство од породице и дотадашњег начина живота, а јављају се и многи психолошки поремећаји међу којима је најчешћа депресија, а касније и равнодушност.

Поједини аутори указују на питање да ли се и у којој мери остварује ресоцијализација и да ли се овом казном позитивно утиче на учиниоца кривичног дела.³⁹⁶ Ако се има на уму дужина ове казне затвора, поменуто је донекле реторичко питање са идејом да се само подсети на циљ и сврху казне затвора.

Казна затвора са неодређеним временом карактеристична је за поједина законодавства широм света (Сједињене Америчке Државе, Велика Британија, Канада и др.). Казну затвора изриче суд, с тим да се унапред не одређује временска дужина казне. О дужини казне, односно о њеном престанку, одлуку доносе државни органи који су задужени за њено спровођење. Изрицање ове казне затвора има више облика, а најчешћи су да суд изриче казну затвора с тим да одређује њено минимално и максимално трајање. У другом облику, законом је прописано минимално трајање казне затвора, а на суду је да одреди максимално трајање казне затвора. Трећи облик је супротан поменутом, односно суд одређује минимално трајање казне затвора.³⁹⁷

Поменути облици изрицања казне затвора имају своје позитивне и негативне ефекте. У кривичноправној литератури наглашава се да је овај облик кажњавања погоднији за остваривање ресоцијализације осуђеног лица, при чему се указује да се код унапред одређених казни затвора, не може током судског поступка у довољној мери упознати учинилац кривичног дела, а самим тим се казна не може у потпуности индивидуализовати. Затим, указује се да овај начин кажњавања позитивно утиче на понашање осуђеног лица, јер у одређеној мери, он сам утиче на дужину своје казне затвора. Када је реч о негативним елементима, најчешће се истиче управо неизвесност трајања казне затвора, али и питање сразмерности између учињеног дела и казне.³⁹⁸

³⁹⁶ В. Наташа Мрвић Петровић (2009), *op.cit.*, стр. 248.

³⁹⁷ Никола Срзентић, Александар Стајић и Љубиша Лазаревић (1981), *op.cit.*, стр. 348.

³⁹⁸ *Ibid.*, стр. 349.

У прилог претходно изнетом, потребно је подсетити се да савремена кривична законодавства нису заснована на апсолутно неодређеном трајуњу казне затвора, али и да се институтом условног отпуста може након изречене казне затвора донекле индивидуализовати дужина изречене казне чиме се указује на сличност између одређених и неодређених казни затвора.³⁹⁹

На основу свега до сада изнетог о савременом развоју казне затвора јасно је да су разматрања усмерена ка њеној временској одређености, при чему се недвосмислено може увидети да је модерно законодавство апсолутно ослоњено на овај облик кажњавања. Иако постоје многобројне полемике у вези са њеним значајем и утицајем у сузбијању криминалитета, казна затвора и даље представља најчешћи и најзначајнији облик кажњавања учиниоца за извршено кривично дело.

Са постојећим степеном развоја друштвене свести и кривичног законодавства, није могуће предвидети да ли ће казна затвора у будућности бити замењена са неком другом кривичном санкцијом, односно са другим обликом кажњавања.

³⁹⁹ *Ibid.*

III глава

Упоредно-правни приказ казне затвора

Наставак истраживања правне природе и сврхе казне затвора биће посвећен *упоредно-правном приказу казне затвора* у позитивном кривичном законодавству. Разлог и потреба овог дела истраживања је управо због различитих законских решења прописивања казне затвора у савременим кривичним законодавствима, почевши од тога да у појединим законодавствима, казна затвора, не представља најтежи облик кажњавања па све до разлика у временској одређености (у смислу општег минимума и максимума) ове казне према учиниоцу кривичног дела.

Упоредно-правним приказом указаће се на законска решења прописивања казне затвора у земљама *континенталног* и *англосаксонског* правног система.⁴⁰⁰ Ове две „породице права“ своју специфичност граде на различитим правним традицијама, односно на правним основама римског права и *common law*. У савременим стручним и научним дискусијама, најчешће се поменути правни системи разматрају са становишта процесноправних питања и њиховог међусобног утицаја, док се у знатно мањој мери сагледавају поједина законска решења материјалног права. С обзиром на изнето, али и на неспорну и логичну повезаност српског кривичног законодавства са континенталним правним системом (посебно са немачким кривичним законодавством), разумљива је нужност овог дела истраживања.

У наставку овог дела истраживања додатно ће се указати и на законска решења у земљама *бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије* због својеврсне специфичности која се увиђа у различитим законским решењима ове проблематике након распада усаглашеног кривичног законодавства.

Да би се на што бољи начин могла сагледати законска решења појединих земаља из поменутих законодавстава, посебно ће се анализирати карактеристична законска решења (врсте казни, законску предвиђеност временски одређене, неодређене или доживотне казне

⁴⁰⁰ Поред континенталног и англосаксонског правног система, најчешћа савремена подела правних система је још и на правни систем шеријатског права (посебно у исламским земљама), социјалистички правни системи (који не постоји у Европи), правни систем Индије (хинду право), правни системи далеког истока (Кина и Јапан) и афрички правни системи (традиционално обичајно право, право у колонијалном периоду и савремено афричко право), В. René David and John Brierley (1985), *Major legal systems in the world today*, Carswell Legal Pubns, стр. 22-31.

затвора, условни отпуст...), али и поједина кривична дела ради ефикаснијег упоредног сагледавања, а то ће бити кривично дело убиства које спада у групу кривичних дела против живота и тела (тзв. класични криминалитет), кривично дело силовања које спада у групу кривичних дела против полне слободе и кривично дело разбојништва које спада у групу кривичних дела против имовине. Разлози због којих ће се део упоредно-правног приказа заснивати на овим кривичним делима, из различитих група посматрано по заштитном објекту, је због њихових последица и реакција које изазивају у друштву.

Током ове посебне анализе, указаће се на одређеност поменутог у систематизацији и структури закона навођењем назива делова, глава, одељака и наравно навођењем основне класификационе јединице закона, односно члана закона.

Код упоредно-правног приказа казне затвора са земљама континенталног правног система, истраживање ће бити усмерено на законска решења у кривичним законодавствима *Немачке, Француске, Италије, Шпаније и Русије*.

Код упоредно-правног приказа казне затвора са земљама англосаксонског правног система, истраживање ће бити усмерено на законска решења у кривичним законодавствима *Енглеске, Сједињених Америчких Држава и Аустралије*. Због својих специфичности, током сагледавања ове проблематике у кривичном законодавству Сједињених Америчких Држава, додатно ће се пажња посветити законским решењима предвиђеним у калифорнијском Кривичном законнику и Кривичном законнику Вашингтона, док ће се код сагледавања ове проблематике у кривичном законодавству Аустралије додатно пажња посветити законским решењима предвиђеним у кривичним законима Западне и Јужне Аустралије.

На крају овог дела истраживања, а самим тим и ове главе, биће начињен упоредно-правни приказ казне затвора са земљама бивше СФРЈ, односно са *Словенијом, Хрватском, Босном и Херцеговином, Македонијом и Црном Гором*. С обзиром да кривично законодавство Босне и Херцеговине по својој организацији представља комплекснији систем, додатно ће се пажња посветити законским решењима предвиђеним кривичним законима Федерације БиХ, Републике Српске и Брчко дистрикта БиХ.

3.1. Земље континенталног правног система

Континентални правни систем који се у литератури још назива и европско-континентални, представља традицију засновану на кодификованом римском праву. Често се у америчкој литератури (европско) континентални правни систем, назива и инквизиторски.

Овакво термилошко одређење није у потпуности тачно, јер иако садржи одређене инквизиторске елементе, он ипак представља мешовити систем, на шта указује аутор Милан Шкулић, при чему још додаје да већина држава континенталне Европе има мешовите кривичне поступке, са изузетком Италије, која је последњом реформом свог кривичног процесног законодавства, кривични поступак уредила претежно на адверзијалним (страначким) основама.⁴⁰¹

Органи законодавне и извршне власти, у земљама континенталног права, у складу са законски прописаним поступком, а у оквиру своје надлежности, стварају право у форми закона. Донети закони представљају основни извор права с тим да поред њих постоје и други правно обавезујући извори чија се (правно обавезујућа) примена утврђује законом.⁴⁰²

У упоредно-правном приказу анализираће се законска решења значајнијих кривичних законодавстава почевши од Немачке, Француске, Италије, Шпаније и Русије.

3.1.1. Немачко кривично законодавство

Кривични законик Савезне Републике Немачке донет је након поновног уједињења немачких држава 1871. године. Од тада па до данас, начињено је више реформи с тим да је последња уследила 1998. године, док су задње измене и допуне биле у јануару 2015. године.⁴⁰³ Законик је сачињен из два дела, општег (до члана 79.б) и посебног дела (од члана 80. до 358).

Немачки кривични законик⁴⁰⁴ у трећој глави под називом Кривичне санкције (*Dritter Abschnitt Rechtsfolgen der Tat*) у првом делу (наслову) под називом Казне (*Erster Titel Strafen*) предвиђа да се за извршено дело може изрећи казна затвора (*Freiheitsstrafe*), новчана казна (*Geldstrafe*), конфисковање имовине (*Vermögensstrafe*), додатне казне (*Nebenstrafe*) и додатне мере (*Nebenfolgen*).

Новчана казна и казна затвора представљају најчешће облике кажњавања у немачком законодавству, посебно ако се узме у обзир замена новчане казне за казну затвора.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Милан Шкулић (2013), *Доминантне карактеристике основних великих кривичнопроцесних система и њихов утицај на реформу српског кривичног поступка*, Crimen (IV), стр. 177.

⁴⁰² Гордана Вукадиновић (2005), *Теорија државе и права II*, Футура публикације, стр. 247.

⁴⁰³ B. Christoph Krehl (2003), *Reforms of the German criminal code -stock- taking and perspectives- also from a constitutional point of view*, German law journal, vol.04/05, стр. 427.

⁴⁰⁴ Das Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland, in der Fassung der Bekanntmachung vom 13.11.1998 (BGBl. I S. 3322), zuletzt geändert durch Gesetz vom 21.01.2015 (BGBl. I S. 10) m.W.v. 27.01.2015.

⁴⁰⁵ Hans-Jörg Albrecht and Raymond Taske (2000), *Germany – developed nation state*, ed. Gregg Barak, Crime and crime control a global view, Abc-clio, стр.38.

Казна затвора се уређује са два члана. Чланом 38. у ставу 1. прописује се да се казна затвора изриче на тачно одређено време осим ако законом није предвиђена казна доживотног затвора. Ставом 2. прописује се да је максимална казна затвора петнаест година, док се минимално може прописати месец дана.

Немачки Кривични законик предвиђа (у члану 46.б став 1) умањење предвиђење казне затвора за кривична дела из члана 100.а (неистините изјаве које могу да утичу на спољну безбедност Немачке), осим за ону казну која је већ изречена у прописаном законском минимуму, с тим да се ово односи и на доживотну казну затвора. Претходно наведено се предвиђа у случајевима када је учинилац кривичног дела допринео откривању кривичног дела или ако је пре довршења кривичног дела одустао од извршења или је спречио настајање последице. Суд може ублажити казну доживотног затвора и заменити је са казном затвора у трајању преко десет година. Изузетак су посебно тешки случајеви када нема ублажавања казне.

Чланом 47. ставом 1. предвиђа се да ће суд изрицати краткотрајне казне затвора (казна затвора до шест месеци), само у случајевима када је то законом прописано или када се због личности учиниоца може очекивати да ће ова дужина казне затвора позитивно утицати на учиниоца кривичног дела.

Посебне олакшавајуће околности прописују се чланом 49. Ставом 1. наводи да ако закон прописује или дозвољава ублажавање казне, (тачка 1) затвором од најмање три године биће замењена казном доживотног затвора, (тачка 2) у случајевима када је казна затвора изречена на одређено време, не може се ублажити испод три четвртине изречене казне, (тачка 3) ако је казна затвора прописана у минималном трајању од десет или од пет година, може се ублажити до две године, ако је прописана у минималном трајању од три или од две године, може се ублажити до шест месеци, ако је прописана у минималном трајању од годину дана, може се ублажити до три месеца, док у осталим случајевима може се ублажити до законског минимума. У ставу 2. истог члана, прописује се да суд има дискреционо право да може на основу закона ублажи казна затвора до законског минимума (што се и прописује ставом 1) или да казну затвора замени новчаном казном.

У закону се прописује (чланом 56. став 1) да суд може обуставити извршење казне затвора лицу које је осуђено на казну затвора до једне године, на „пробни период“ (у трајању до две године, став 2. истог члана) ако постоје разлози да се верује да ће казна и без извршења довољно утицати на осуђено лице да оно више не чини кривична дела. Суд ће приликом доношења ове одлуке узети у обзир личност осуђеног, његов дотадашњи живот,

околности због којих је извршио кривично дело, његово понашање након извршења дела, али ефекти који се желе постићи неизвршењем казне.

Условни отпуст казне затвора изречене на одређено време прописује се чланом 57, а ставом 1. прецизира се да ће суд одобрити условно пуштање на слободу уз надзор ако је осуђено лице издржало две трећине изречене казне, а да то притом није краће од два месеца, да је условни отпуст прихватљив с обзиром на интересе јавне безбедности и да постоји пристанак осуђеног лица. Приликом доношења одлуке, узима се у обзир личност осуђеног лица, његов дотадашњи живот, околности његовог извршења кривичног дела, тежина кривичног дела и понашање осуђеног током издржавања казне.

Став 2. истог члана прописује да након половине издржане казне затвора на одређено време, с тим да није краће од шест месеци, суд може одобрити условни отпуст ако осуђени издржава своју прву казну затвора у трајању до две године, при чему се још узима у обзир тежина кривичног дела, личност осуђеног лица и утицај казне затвора на његово будуће понашање.

Условни отпуст предвиђен је и за доживотну казну затвора чланом 57.а, где се у ставу 1. прописује да ће суд одобрити условно пуштање на слободу уз надзор ако је осуђено лице издржало петнаест година казне, да степен кривице осуђеног не захтева даље извршење казне, да је условни отпуст прихватљив с обзиром на интересе јавне безбедности и да постоји пристанак осуђеног лица.

Сагледавањем посебног дела немачког Кривичног законика, може се увидети да је казна затвора предвиђена за многа кривичних дела у њиховом основном, али и тежем облику, што исто важи и за казну доживотног затвора.

Казна доживотног затвора прописује се већ првим чланом посебног дела (члан 80) где се предвиђа да ко припрема рат у којем треба да учествује Савезна Република Немачка или се ствара опасност од рата по Савезну Републику Немачку, казниће се доживотном казном затвора или казном затвора, али да није краћа од десет година. Исто кажњавање је предвиђено и за кривична дела: велеиздаје Савезне државе (члан 81. став 2), издаје (члан 94. став 2), злостављање детета са смртном последицом (члан 176.б), сексуално злостављање и силовање са смртном последицом (члан 178), отмицу са циљем изнуде (члан 239.а став 3), разбојништво са смртном последицом (члан 251), смрт услед пожара (члан 306.ц), изазивање нуклеарне експлозије (члан 307. став 3. тачка 1), изазивање експлозије (члан 308. став 3), злоупотреба јонизујућег зрачења (члан 309. став 4), разбојничког напада на возача (члан 316.а став 3) и напад на ваздухопловни и поморски саобраћај (члан 316.ц став 3). Казна доживотног затвора или казна затвора, али да није краћа од пет година предвиђена је за дело

ангажовања у активностима (односима) који угрожавају мир (члан 100. став 2), док се казна доживотног затвора без предвиђене алтернативне казне прописује за кривично дело (тешког) убиства са посебним отежавајућим околностима (члан 211. став 1) и за тежи облик кривичног дела убиства (члан 212. став 2).

Током периода од 1980. до 2010. године, број осуђених лица на доживотну казну затвора се дуплирао у односу на претходни период, а сматра се да је разлог за то првенствено у смањеном броју условних отпуста.⁴⁰⁶

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, а све у циљу бољег упоредно-правног приказа.

Немачки Кривични законик у посебном делу, у глави шеснаест под називом Дела против живота (*Straftaten gegen das Leben*), чланом 212. уређује кривично дело убиства (*Totschlag*), на начин што се прописује да ко убије (лиши живота) лице, а да није *Mörder*, казниће се казном затвора у минималном трајању од пет година. За тежи облик овог дела предвиђена ја казна доживотног затвора.

Да би се у потпуности могао разумети члан 212. потребно је појашњење. У немачком кривичном законодавству прави се разлика између *der Totschläger* и *der Mörder*, док у српском језику, а самим тим и у Кривичном законнику, оба термина имају исто значење, односно они се преводе као „убица“ (извршилац кривичног дела убиства). Немачко законодавство са терминином *der Totschläger* подразумева извршиоца кривичног дела убиства (види се из члана 212), док са терминином *der Mörder* подразумева извршиоца кривичног дела тешког убиства (види се из члан 211), па тако члан 212. у оригиналу гласи: „212. *Totschlag*: 1. *Wer einen Menschen tötet, ohne Mörder zu sein, wird als Totschläger mit Freiheitsstrafe nicht unter fünf Jahren bestraft.* 2. *In besonders schweren Fällen ist auf lebenslange Freiheitsstrafe zu erkennen*“.

Из законске формулације може се видети да учинилац овог кривичног дела може бити свако лице које противправно лиши живота друго лице, да је објект заштите човек (човеков живот), да се радња дела састоји у предузимању било које радње којом се проузрокује смрт лица, а да је последица кривичног дела у наступању смрти. За кривично дело убиства, Кривични законик Савезне Републике Немачке, прописује казну затвора у минималном трајању од пет година, док се за тежи облик овог дела прописује казна доживотног затвора.

Закоником у глави тринаест под називом Дела против сексуалног самоопредељења (*Straftaten gegen die sexuelle Selbstbestimmung*), чланом 177. прописује се кривично дело

⁴⁰⁶ Hans-Jörg Albrecht (2013), *Sentencing in Germany: explaining long-term stability in the structure of criminal sanctions and sentencing*, Law and contemporary problems, vol.76/211, стр. 227.

сексуалног напада и силовања (*Sexuelle Nötigung; Vergewaltigung*). Истим чланом се прописује (став 1) да лице које принуди друго лице (тачка 1) да употребом силе или (тачка 2) претњом непосредног напада на живот или тело или (тачка 3) ако се искористи ситуација, у којој је лице према коме се дело врши, незаштићено и препуштено на милост и немилост учиниоца кривичног дела, претрпи сексуални напад или њиме изједначен чин од стране учиниоца или трећег лица, казниће се казном затвора у минималном трајању од једне године.

У ставу 2. се прописује да се тежи облик овог дела кажњава са казном затвора у минималном трајању од две године, а да се тежим обликом сматра када (тачка 1) лице према коме се дело врши претрпи обљубу или њоме изједначен чин од стране учиниоца или трећег лица и ако се лице према коме се дело врши деградира или (тачка 2) ако дело заједнички изврши више лица.

У ставу 3. се прописује да ће се изрећи казна затвора у минималном трајању од три године ако учинилац кривичног дела (тачка 1) код себе има оружје или оруђе, (тачка 2) техничка или нека друга средства којима се може спречити или савладати отпор лица према коме се дело врши применом силе или претње, или (тачка 3) ако учинилац кривичног дела доведе у опасност по живот и тело лица према коме се дело врши.

Ставом 4. се прописује да ће се изрећи казна затвора у минималном трајању од пет година ако учинилац кривичног дела (тачка 1) користи оружје или нека друга средства при извршењу кривичног дела и ако (тачка 2) учинилац злоставља жртву током извршења дела или је доводи у смртну опасност.

Ставом 5. се прописује да се за лакши облик извршења овог кривичног дела из става 1. може изрећи казна затвора од шест месеци до пет година, док се за лакши облик извршења из става 3. и 4. може изрећи казна затвора од једне до десет година.

Из законске формулације може се видети да учинилац овог кривичног дела може бити свако лице, да је објект заштите полна слобода, да се радња дела састоји у предузимању било којег сексуалног напада или насилне обљубе или неког другог њима изједначеног чина, а да се последица може посматрати са становишта радње овог кривичног дела. За кривично дело сексуалног напада и силовања, Кривични законик Савезне Републике Немачке, прописује казну затвора у минималном трајању од једне године (став 1), с тим да постоје и три тежа облика овог кривичног дела у којима се прописује казна затвора у минималном трајању од две године (став 2), минималном трајању од три године (став 3) и минималном трајању од пет година (став 4). За ово кривично дело је предвиђен и лакши облик извршења па се може изрећи казна затвора од шест месеци до пет година за дело из става 1, док се може изрећи казна затвора од једне до десет година за дело из става 3. и 4.

Закоником у двадестој глави под називом Разбојништво и изнуда (*Raub und Erpressung*), чланом 249. прописује се кривично дело разбојништва (*Raub*). Истим чланом се предвиђа (став 1) да ко употребом силе против неког лица или претњом да ће непосредно напасти на живот или тело, узме туђу покретну ствар са намером да је незаконито присвоји или да преда трећем лицу, казниће се са казном затвора у минималном трајању од годину дана. У ставу 2. се прописује да ће се за лакши облик овог кривичног дела, учинилац казнити затвором од шест месеци до пет година.

Из законске формулације може се видети да учинилац овог кривичног дела може да буде свако лице које силом или претњом одузме туђу покретну ствар, да је објект заштите имовина (покретна ствар), да се радња дела састоји у одузимању туђе покретне ствари употребом силе или претње. За кривично дело разбојништва Кривични законик Савезне Републике Немачке, прописује казну затвора у минималном трајању од једне године (став 1), док се за лакши облик извршења овог кривичног дела може изрећи казна затвора од шест месеци до пет година.

У наставку истраживања, код упоредно-правног приказа сагледаних законских решења за поменута кривична дела, неће се посебно тумачити законска формулација кривичног дела, као што је то урађено код немачког Кривичног законика, осим у случајевима када постоје значајне разлике у односу на већ сагледано формулисање.

Из свега до сада наведеног о казни затвора у Кривичном законнику Савезне Републике Немачке, може се видети да је један од најчешћих облика кажњавања за извршена кривична дела управо казна затвора која се у зависности од дела може изрећи од месец дана па до петнаест година. Као што се може видети, максимално могућа изречена казна затвора је петнаест година затвора, што у односу на кривично законодавство Србије делује „мало“, али ипак је потребно имати на уму да Кривични законик Савезне Републике Немачке предвиђа и доживотну казну затвора.

3.1.2. Француско кривично законодавство

Кривични законик Француске из 1810. године био је на снази до 1994. године, када је замењен са новим Кривичним закоником. Од тада па до данас, уследило је више измена и допуна, док је последња ступила на снагу фебруара 2015. године. Законик је сачињен из два дела, Законодавног дела (*Partie législative*) и Регулаторног дела - декрети за Државни савет (*Partie réglementaire - Décrets en Conseil d'Etat*), с тим да у оквиру Законодавног дела постоји седам глава. Од друге до пете главе уређују се кривична дела и прописују санкције.

Француски Кривични законик⁴⁰⁷ у првој глави (*Livre Ier*) под називом Опште одредбе (*Dispositions générales*) у трећем делу (наслову) под називом Казне (*Des peines*) уређује три поглавља. Прво поглавље под називом Врсте казни (*De la nature des peines*) уређује два поднаслова под називом Казне које се примењују на физичка лица (*Des peines applicables aux personnes physiques*) и Казне које се примењују на правна лица (*Des peines applicables aux personnes morales*).

У оквиру поднаслова о казнама за физичка лица уређују се: кривичне санкције (*Des peines criminelles*), поправне казне (*Des peines correctionnelles*), додатне санкције за поједина кривична дела или прекршаје (*Des peines complémentaires encourues pour certains crimes ou délits*), прекршајне санкције (*Des peines contraventionnelles*), садржај и поступци за примену одређених казни (*Du contenu et des modalités d'application de certaines peines*), социјално судски надзор (*Du suivi socio-judiciaire*) и мобилни електронски надзор као меру безбедности (*Du placement sous surveillance électronique mobile à titre de mesure de sûreté*).

Законик чланом 131-1 прописује да се у зависности од извршеног кривичног дела може изрећи казна доживотног затвора или казна затвора од десет до тридесет година. Овим Законом се предвиђа и казна затвора као поправна казна (казна затвора која се изриче за извршење одређених прекршаја) у члану 131-3, док се дужина казне одређује у члану 131-4 и то од два месеца до десет година (у следећим распонима: од два месеца до шест месеци, до годину дана, до две године, до три године, до пет година, до седам година и до десет година).

Француски законик прописује чланом 132-23 могућност преиспитивања казне затвора изречене за одређено кривично дело у минималном трајању од десет година, након одслужене половине казне, а ако се ради о доживотној казни затвора, онда након протекла осамнаест година од почетка издржавања казне. У посебним околностима, које су предвиђене законом, суд може повећати границу за преиспитивање временски одређене казне затвора на две трећине од изречене казне или до двадесет и две године ако се ради о доживотној казни затвора. Истим чланом се још прописује да поменуте рокове суд може скратити ако за то постоје оправдане околности.

Судија у француском кривичном законодавству има значајну улогу и велику слободу при одлучивању, што се најбоље може видети у дискреционом праву и могућности ублажавања прописане казне затвора до једне четвртине. Наравно, законом се прописује и условни отпуст, али и тзв. полуслобода (*semi-liberté*) чиме се омогућава да осуђено лице

⁴⁰⁷ Code pénal Français, Journal officiel de la République française 2014-1353 du 13 novembre 2014. avec le dernier amendement Décret n° 2015-174 du 13 février 2015 portant amélioration des échanges d'information dans le cadre de la lutte contre le terrorisme.

извршава радне обавезе (буде запослен) изван затвора, иако издржава казну затвора, с тим да је у обавези да ноћи проводи у затвору. Поред изнетог, условни отпуст се може одобрити осуђеном лицу, које је први пут осуђено на ову казну, након издржане половине изречене казне, док у другим случајевима, након издржане две трећине казне или након издржаних петнаест година у случају да се ради о казни доживотног затвора.⁴⁰⁸

Једна од специфичности овог Кривичног законика је и томе што су за поједина кривична дела, прописане казне поштравају, што се може видети у члану 132-79, у којем је прописано да ко користи рачунарски програм (у смислу криптографије из члана 29) за припрему или извршење кривичног дела или прекршаја или га користи да би олакшао извршење кривичног дела или прекршаја, максимална предвиђена казна затвора ће се увећати тако што ће се изрећи казна доживотног затвора ако је за дело предвиђено тридесет година затвора, изрећи ће се казна затвора у трајању од тридесет година затвора ако је за дело предвиђена казна затвора у трајању од двадесет година, изрећи ће се казна затвора у трајању од двадесет година затвора ако је за дело предвиђена казна затвора у трајању од петнаест година, изрећи ће се казна затвора у трајању од десет година затвора ако је за дело предвиђена казна затвора у трајању од десет година затвора ако је за дело предвиђена казна затвора у трајању од седам година затвора, изрећи ће се казна затвора у трајању од седам година затвора ако је за дело предвиђена казна затвора у трајању од пет година затвора и ако је за дело предвиђена казна затвора у трајању од три године затвора, казна ће се удвостурчити.

У француском кривичном законодавству казна доживотног затвора прописује се за кривично дело геноцида (члан 211-1), кривична дела из групе кривичних дела против човечности (чланови од 212-1 до 212-3), кривично дело еугенике (генетско модификовање људске врсте, члан 214-1) и кривично дело генетског клонирања (члан 214-2) ако су извршена од стране организоване групе (с тим да се ова дела кумулативно још кажњавању са 7.500.000 евра, члан 214-3 и 214-4), кривично дело убиства које је претходило, било истовремено или уследило након неког другог кривичног дела (члан 221-2), кривична дела из групе кривичних дела против живота (за теже облике кривичног дела убиства, чланови од 221-2 до 221-5), за теже облике кривичног дела подвргавања лица мучењу - *de tortures* или другом нечовечном понашању односно варварству - *de barbarie* (чланови 222-2 и 222-6), за тежи облик кривичног дела силовања (члан 222-26), кривично дело организовања или вођења криминалне групе са циљем производње, увоза, извоза, превоза, задржавања, понуде,

⁴⁰⁸ Barton Ingraham (1987), *The Structure of criminal procedure: laws and practice of France, the Soviet Union, China, and the United States*, Greenwood press, стр. 162. и George Bermann and Etienne Picard, *op.cit.*, стр. 152.

продаје, куповине или незаконите употребе дроге (с тим да се ово дело кумулативно још кажњавања са 7.500.000 евра, члан 222-34), за теже облике кривичних дела из групе кривичних дела киднаповања и противправног задржавања (чланови 224-2 и 224-5), за тежи облик кривичног дела отмице авиона, бродова или других превозних средстава (члан 224-6), за тежи облик кривичног дела посредовања у проституцији (с тим да се ово дело кумулативно још кажњавања са 4.500.000 евра, члан 225-9), за тежи облик кривичног дела крађе (с тим да се ово дело кумулативно још кажњавања са 150.000 евра, члан 311-10), за теже облике кривичног дела уцене (члан 312-6 и 312-7), за тежи облик кривичног дела уништења и оштећења туђе ствари (с тим да се ово дело кумулативно још кажњавања са 150.000 евра, члан 322-10) и за теже облике кривичних дела из групе кривичних дела тероризма (чланови 421-3 и 421-4).

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

Закоником у другој глави (*Livre II*) под називом Кривична дела и прекршаји против лица (*Des crimes et délits contre les personnes*) у другом делу (наслову) под називом Кривична дела против човека (*Des atteintes à la personne humaine*), у првом поднаслову под називом Кривична дела против живота (*Des atteintes à la vie de la personne*) чланом 221-1 прописује се кривично дело убиства, на начин да свако намерно изазивање смрти другог лица је убиство. За ово кривично дело предвиђена је казна затвора у трајању од тридесет година. Тежи облици овог дела прописују се чланом 221-2 којим се предвиђа казна доживотног затвора за кривично дело убиства које је претходило, било истовремено или уследило након неког другог кривичног дела. Истим се чланом још прописује да је тежи облик овог дела ако се изврши са циљем да се припреми или олакша извршење неког другог дела или да би се омогућило бекство неког лица или услед прикривања саучесника.

Исто као и у немачком законодавству и француско законодавство термилошки разликује дело убиства (*meurtre*, види се из чланова 221-1 и 221-2) и тешког убиства (*assassinat*, види се из члана 221-3).

У истом делу Законика, у другом поднаслову под називом Напад на физички или душевни интегритет лица (*Des atteintes à l'intégrité physique ou psychique de la personne*), чланом 222-23 прописује се кривично дело силовања, на начин што се предвиђа да оно представља сваки облик сексуалне пенетрације, било које природе, извршено над другим лицем применом силе, принуде, претње или препада. За ово кривично дело предвиђена је казна затвора у трајању од петнаест година. Тежи облик кривичног дела силовања предвиђа се у члановима од 222-24 до 222-26. Чланом 222-24 предвиђена је казна затвора у трајању од

двадесет година у случају: а) да је услед дела наступила тешка телесна последица или трајна неспособност, б) ако је дело извршено над лицем млађим од петнаест година, в) ако је дело извршено над старијим и немоћним лицем или над лицем са физичким или психичким инвалидитетом или над трудницом или над лицем које је познато извршиоцу кривичног дела, г) ако је дело извршено над законским, природним или усвојеним чланом породице, или над лицем над којим има ауторитет, д) ако је дело извршено над лицем злоупотребом положаја, ђ) ако је дело извршено од стране више лица, е) употребом или претњом оружјем, ж) ако је контакт са лицем над којим је дело извршено остварен преко отворених комуникационих мрежа и з) због сексуалне опредељености лица над којим је извршено дело. Чланом 222-25 предвиђена је казна затвора у трајању од тридесет година у случају да је наступила смрт лица према коме је дело извршено, док се чланом 222-26 предвиђа казна доживотног затвора ако је лице над којим је извршено дело подвргнуто мучењу или другом нечовечном понашању непосредно пре, током или након извршења кривичног дела.

У француском кривичном законодавству, засебно кривично дело разбојништва не постоји, већ оно (и разбојничка крађа) представљају тежи облик кривичног дела крађе.

Закоником се у трећој глави (*Livre III*) под називом Кривична дела против имовине (*Des crimes et délits contre les biens*) у првом делу (наслову) под називом Противправна присвајања (*Des appropriations frauduleuses*), у првом поднаслову под називом Обичне и тешке крађе (*Du vol simple et des vols aggravés*) чланом 311-1 прописује кривично дело крађе.

Тежи облик овог дела који би се по свом законском опису могао изједначити са кривичним делом разбојништва по кривичном законодавству Републике Србије, је прописано чланом 311-5, у којем се прописује казна затвора у трајању од седам година и 100.000 евра новчане казне, ако је сила примењена пре, током или након извршења кривичног дела крађе услед чега је наступила потпуна радна неспособност у максималном трајању од осам дана, док се у члану 311-6, прописује казна затвора у трајању од десет година и 150.000 евра новчане казне, ако је сила примењена пре, током или након извршења кривичног дела крађе услед чега је наступила потпуна радна неспособност у трајању више од осам дана. Затим, чланом 311-7 прописује се казна затвора у трајању од петнаест година и 150.000 евра новчане казне, ако је применом силе пре, током или након извршења кривичног дела крађе уследила тешка телесна повреда или трајна радна неспособност. Чланом 311-8, прописује се казна затвора у трајању од двадесет година и 150.000 евра новчане казне, ако је за извршење кривичног дела било употребљено оружје или се њиме претило. Затим, чланом 311-9, прописује се казна затвора у трајању од двадесет година и 150.000 евра новчане казне

ако је ово дело извршено од стране организоване групе. На крају, чланом 311-10 прописује се казна доживотног затвора и 150.000 евра новчане казне, ако је применом силе пре, током или након извршења кривичног дела крађе уследила смрт лица над којим је дело извршено или у случајевима мучења или другог нечовечног понашања.

На крају сагледавања законских решења која се односе на казне затвора, потребно је нагласити да француски Кривични законик, по многим ауторима, представља један од најиновативнијих кривичних законика, управо због поједини законских решења у смислу индивидуализације казне и примене алтернативних казни, али и због чињенице да је међу првима увео да субјект кривичног дела може бити и правно лице.⁴⁰⁹

Из свега до сада наведеног о казни затвора у Кривичном законнику Француске, може се видети да се казна затвора, истим закоником, прописује и за кривична дела, али и за прекршаје. За кривична дела, најтежи облик казне затвора представља доживотна казна. Када је реч о временски одређеној казни затвора, Закоником се предвиђа казна од десет до тридесет година затвора.

3.1.3. Италијанско кривично законодавство

Кривични законик Италије донет је 1930. године, након чега је уследило више реформи, међу којима је била и реформа под утицајем фашистичког режима, док је последња измена и допуна уследила у фебруару 2015. године.⁴¹⁰ Поједини аутори указују да су промене кривичног законика нужне јер он представља тесну везу са моралним законима, па је управо због тога понекад и називан „морални закон нације“.⁴¹¹

Кривични законик је сачињен из три књиге којима се уређују опште одредбе кривичног законика, кривична дела и прекршаји.

У првој књизи (*Libro primo*) која представља општи део (*dei reati in generale*) у другој глави под називом Казне (*Delle pene*) у првом делу под називом Врсте казни (*Delle specie di pene, in generale*), чланом 17. под називом Главне казне (*Pene principali: specie*) предвиђају се следеће кривичне санкције за тежа кривична дела (*delitti*) и то: смртна казна (*la morte*, казна се не примењује), казна доживотног затвора (*l'ergastolo*), казна затвора (*la reclusione*) и

⁴⁰⁹ Ernesto Savona, Adelmo Manna, and Giacomo Forte (2000), *Emerging issues and new patterns of criminal legislation*, Crime and criminal justice in Europe, Council of Europe, стр. 65.

⁴¹⁰ Codice penale Italiano, Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, testo consolidato del codice penale con le modifiche apportate dalla D.L. 18 febbraio 2015, n. 7.

⁴¹¹ Giulio Battaglini (1933), *The fascist reform of the penal law in Italy*, Journal of criminal law and criminology, vol.24, стр. 278-279.

новчана казна (*la multa*), док се за лакша кривична дела (*contravvenzioni*) пропусује: казна задржавања (*l'arresto*, притварање, хапшење) и новчана казна (*l'ammenda*).

У другом делу под називом О казнама (*Delle pene principali, in particolare*) чланом 21. прописује се смртна казна стрељањем без присуства јавности у оквиру затворског круга, с тим да министар правде има право да одреди и друго место за извршење ове казне, али и да дозволи присуство јавности. У наставку члана се назначава да се овај члан ставља ван снаге одлуком (*D.Lgs.Lgt. 10 agosto 1944, n. 224*) из 1944. године и да се уместо смртне казне изриче казна доживотног затвора.

Казна доживотног затвора, уређује се чланом 22, ставом 1. где се наводи да се она извршава у једној од за то предвиђених затворских установа, при чему се лицу осуђеном на ову казну изриче и обавезан рад, али и изолација током ноћи. Другим ставом се прописује да се осуђеном лицу може дозволити и рад изван затвора.

Питање казне затвора у временском трајању уређује се чланом 23. у којем се (у ставу 1) прописује да казна затвора може бити у распону од петнаест дана до двадесет и четири године, уз обавезан рад и изолацију током ноћи, при чему се казна извршава у за то предвиђеној затворској установи. Истим чланом (ставом 2) додатно се још прописује да рад на слободи није дозвољен током прве године издржавања казне затвора. За лакша кривична дела, као што је већ наведено, може се изрећи казна задржавања (*l'arresto*), а чланом 25. Законик прописује да се она може изрећи у трајању од пет дана до три године у за то предвиђеној затворској установи или у посебном делу друге затворске установе, уз обавезан рад и изолацију током ноћи.

Италијански Кривични законик предвиђа условни отпуст чланом 176, на начин што прописује да ако код осуђеног лица постоји изражено кајање, након издржаних тридесет месеци или половине изречене казне, може се затражити условни отпуст, при чему остатак казне затвора не сме да прелази пет година. У случајевима када је лице повратник, условни отпуст је могуће затражити након издржане три четвртине казне, с тим да то није краће од четири године. Код доживотне казне затвора, условни отпуст је могуће затражити након протеча двадесет и шест година од почетка издржавања казне, док се једнодневни излазак може одобрити након протеча двадесет година.

У италијанском кривичном законодавству казна доживотног затвора прописује се за кривична дела: оружана борба против државе (члан 242), сарадња са страним службама (члан 243), непријатељски акти према страниј држави и излагање државе рату (члан 244), шпијунажа (члан 258), одавање државне тајне (члан 261), политички дефетизам (члан 265), покушај атентата на председника државе (члан 276), терористички напад (члан 280), оружана

побуна (члан 284), грађански рат (члан 286), узурпирање политичке власти или војне команде (члан 287), напад на уставна тела и скупштину (члан 289), напад на стране државнике (члан 295), за теже облике појединих кривичних дела (члан 375), изазивање епидемије (члан 438), тровање воде или хране (члан 439), дела против јавног здравља (члан 452), тежи облик убиства (члан 576), за кривично дело отмице (члан 605) и кривично дело отмице због изнуде (члан 630).

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

У другој књизи која представља посебни део (*Dei delitti in particolare*) у дванаестој глави под називом Кривична дела против лица (*Dei delitti contro la persona*) у првом делу под називом Кривична дела против живота и тела (*Dei delitti contro la vita e l'incolumità individuale*), чланом 575. прописује се кривично дело убиства (*omicidio*), у којем се прецизира да ће лице које изазове смрт другог лица бити кажњено са казном затвора у минималном трајању од двадесет и једне године. Тежи облици овог кривичног дела се прописују члановима 576. и 577. и то: ради извршења, прикривања или омогућавања неког другог кривичног дела; ако је дело извршено над сродницима првог степена на подмукао и зао начин са умишљајем без посебних мотива; у случају бекства како би се избегло хватање; услед силовања или сексуалног злостављања; ако је дело извршено над овлашћеним лицем полиције током примене закона; и ако је дело извршено на свиреп начин. За поменуте теже облике кривичног дела убиства предвиђена је казна доживотног затвора.

У истој глави Законика, у трећем делу под називом Кривична дела против индивидуалне слободе (*Dei delitti contro la libertà individuale*) у другом делу под називом Кривична дела против личне слободе (*Dei delitti contro la libertà personale*), чланом 609.-бис прописује се кривично дело силовање (*violenza sessuale*), на начин што се предвиђа да када се силом или претњом или злоупотребом овлашћења, примора неко друго лице да почини или трпи сексуални чин. За ово дело предвиђена је казна затвора од пет до десет година. Иста казна предвиђена је и ако се злоупотребила физичка или душевна слабост лица над којим је дело извршено. Поменутим чланом још се прописује да се за лакше облике овог дела казна може ублажити, али не мање од две трећине.

Тежи облици кривичног дела силовања прописани су чланом 609.-тер у којем се прецизира да ће се изрећи казна затвора од шест до дванаест година ако је дело извршено над дететом (лицем које није навршило четрнаест година), услед употребе оружја или неких других средстава, алкохола опојних дрога или других супстанци којима се може угрозити здравље лица над којим се извршава дело, услед прерушавања, лажног представљања као

службено лице, ако је лице над којим се извршава дело подвргнуто ограниченој слободи кретања, ако је лице млађе од шеснаест година, а да је учинилац кривичног дела њен штићеник, или родитељ и ако је дело извршено над трудном женом. Последњи став овог члана прописује да ће се изрећи казна затвора од седам до четрнаест година ако је дело извршено над лицем које није навршило десет година живота.

Последњом главом друге књиге уређују се кривична дела против имовине (*Dei delitti contro il patrimonio*), што уједно представља и назив ове главе. У првом делу, под називом Кривична дела против имовине услед насиља над имовином или над лицем (*Dei delitti contro il patrimonio mediante violenza alle cose o alle persone*), чланом 628. прописује се кривично дело разбојништва (*rapina*).

Биће кривичног дела разбојништва, Законик предвиђа као дело када се употребом силе или претње против неког другог лица стекне за себе или другог противправна имовинска корист, одузимањем покретне ствари. За ово дело предвиђена је казна затвора од три до тридесет година и новчана казна у износу од 516 до 2.065 евра. Ставом 2. прописује се иста казна и када се употреби сила или претња након стицања противправне имовинске користи, а у циљу да се она задржи за себе или другог. Овај облик кривичног дела у кривичном законодавству Републике Србије представља засебно кривично дело, разбојничку крађу.

Истим чланом се предвиђа и тежи облик кривичног дела разбојништва за које је предвиђена казна затвора од четири године и шест месеци до двадесет година и новчана казна у износу од 1.032 до 3.098 евра, у случајевима када је дело извршено употребом или претњом оружја, ако је учињено на појединим јавним местима или у јавном превозу, након што је лице над којим је дело извршено користило услуге банкомата или банке за подизање готовине.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном законнику Италије, може се видети да се казна затвора прописује и за кривична дела и за прекршаје, истим закоником. Поменути начин прописивања казни постоји и у француском законодавству. За кривична дела у Кривичном законнику Италије, најтежи облик казне затвора представља доживотна казна, а када је реч о временски одређеној казни затвора, онда је она предвиђена од петнаест дана до двадесет и четири године.

3.1.4. Шпанско кривично законодавство

Значајне промене у шпанском кривичном законодавству уследиле су након демократских избора (1977. године) и усвајања новог устава (1978. године), када су се створили законски предуслови за стварање и реформисање законодавства.⁴¹² Последњи савремени Кривични законик Краљевине Шпаније донет је 2005. године, док је последња измена и допуна уследила у јануару 2015. године.⁴¹³ Исто као и Италијански законик, сачињен је из три књиге којима се уређују опште одредбе кривичног законика, кривична дела и прекршаји.

Шпански Кривични законик у првој књизи под називом Опште одредбе о кривичним делима и прекршајима, о одговорности, казнама, мерама безбедности и другим последицама кривичног дела (*Disposiciones generales sobre los delitos y las faltas, las personas responsables, las penas, medidas de seguridad y demás consecuencias de la infracción penal*) у трећој глави под називом О казнама (*De las penas*) у првом делу под називом О облицима кажњавања, њиховим врстама и ефектима (*De las penas, sus clases y efectos*), чланом 33. прописује у ставу 1. да се облици кажњавања у складу са својом природом и дужином трајања, класификују на „озбиљне“ (*graves*)⁴¹⁴, „мање озбиљне“ (*menos graves*)⁴¹⁵ и „минорне“

⁴¹² Lorena Bachmaier and Antonio del Moral García (2010), *Criminal law in Spain*, Kluwer law international, стр. 38.

⁴¹³ Código penal de España, Boletín oficial del Estado núm. 281, de 23. de noviembre de 1995, con última modificación la 5. de enero de 2015.

⁴¹⁴ Чланом 33. ставом 2. тачком 2. прописују се за *graves* облике кажњавања: а) казна затвора преко пет година, б) апсолутна забрана, в) посебна забрана у трајању преко пет година, г) суспендовање из јавне службе у трајању преко пет година, д) забрана управљања моторним возилима и мотоциклима у трајању дужем од осам година, њ) забрана поседовања и ношења оружја у трајању дужем од осам година, е) забрана права на одређено пребивалиште или посету одређених места у трајању дужем од пет година, ж) забрана приближавања жртви или њених рођака или других лица које одреди суд, у трајању од пет година, з) забрана комуникације са жртвом или са њеним рођацима или другим лицима које одреди суд, у трајању од пет година и и) лишење родитељског права.

⁴¹⁵ Чланом 33. ставом 2. тачком 3. прописују се за *menos graves* облике кажњавања: а) казна затвора до пет година, б) посебна забрана у трајању до пет година, в) суспендовање из јавне службе у трајању до пет година, г) забрана управљања моторним возилима и мотоциклима у трајању од годину и један дан до осам година, д) забрана поседовања и ношења оружја у трајању од годину и један дан до осам година, њ) забрана права на одређено пребивалиште или посету одређених места у трајању од шест месеци до пет година, е) забрана приближавања жртви или њених рођака или других лица које одреди суд, у трајању од шест месеци до пет година, ж) забрана комуникације са жртвом или са њеним рођацима или другим лицима које одреди суд, у трајању од шест месеци до пет година, з) новчана казна, и) пропорционална новчана казна, ј) рад у јавном интересу у трајању од тридесет и једног дана до осамдесет дана, к) забрана напуштања места у трајању од три месеца и један дан до шест месеци и л) губитак права на добијање јавне субвенције или помоћи, или губитак права на пореске олакшице или олакшице код социјалног осигурања.

(*leves*)⁴¹⁶. По кривичном законодавству Републике Србије ови облици кажњавања најсличнији би били кривичним и прекршајним санкцијама.

Казна затвора у ставу 2. члана 33. предвиђа се као облик кажњавања за кривична дела у трајању преко пет година, док је за прекршаје предвиђено трајање казне затвора од три месеца до пет година. Иако се у Кривичном законнику не прописује, нужно је споменути да, казна доживотног затвора не постоји као облик кажњавања, за разлику од досадашњих анализираних законодавстава.

У другом поднаслову под називом О казнама ускраћивања (лишења) слободе (*De las penas privativas de libertad*), чланом 35. прописује се да се ускраћивањем (лишењем) слободе подразумева казна затвора, стални надзор и лишење слободе као заменска казна за неплаћену новчану казну.

Казна затвора се посебно уређује чланом 36. у којем се прописује (у ставу 1) да се минимално може изрећи у трајању од три месеца, док је максимум за изрицање двадесет година, осим ако посебним чланом Кривичног законика није другачије прописано. У случајевима када се казна затвора изриче на период дужи од пет година, суд може да донесе одлуку да се након протеча половине од изречене казне, започне са предотпусним програмом.

У трећем делу исте главе, под називом Заменски облици извршења казне затвора и условни отпуст (*De las formas sustitutivas de la ejecución de las penas privativas de libertad y de la libertad condicional*), у трећем поднаслову под називом Условни отпуст (*De la libertad condicional*), чланом 90. ставом 1. прописује се примена института условног отпуста у случајевима када су испуњени следећи услови и то: а) да је осуђено лице завршило са предотпусним програмом, б) да је издржано три четвртине од изречене казне затвора и в) да је осуђено лице имало добро владање током издржавања казне и да постоји процена о успешној ресоцијализацији.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

⁴¹⁶ Чланом 33. ставом 2. тачком 4. прописују се за *leves* облике кажњавања, прописују се: а) забрана управљања моторним возилима и мотоциклима у трајању од три месеца до годину дана, б) забрана поседовања и ношења оружја у трајању од три месеца до годину дана, в) забрана права на одређено пребивалиште или посету одређених места у трајању до шест месеци, г) забрана приближавања жртви или њеним рођацима или другим лицима које одреди суд, у трајању од једног месеца до шест месеци, д) забрана комуникације са жртвом или са њеним рођацима или другим лицима које одреди суд, у трајању од једног месеца до шест месеци, њ) новчана казна од десет дана до два месеца, е) стални надзор у трајању од једног дана до три месеца и ж) рад у јавном интересу у трајању од једног дана до тридесет дана.

Шпански Кривични законик у другој књизи под називом Кривична дела и казне (*Delitos y sus penas*) у првој глави под називом Противзаконито лишење живота и њихови облици (*Del homicidio y sus formas*), чланом 138. прописује да је за кривично дело убиства предвиђена казна затвора од десет до петнаест година. Тежи облик кривичног дела убиства за које је предвиђена казна затвора од петнаест до двадесет година, прописује се чланом 139, у којем се прописује да се под тежим облицима, овог кривичног дела, подразумева када је дело извршено: а) с умишљајем, б) за одређену цену, награду или обећање и в) услед окрутног, намерног и нечовечног наношења бола и патње.

Са већ сагледаним чланом 36. прописује се да је максимално трајање казне затвора двадесет година, осим у случајевима када се са посебним чланом другачије не пропише. Управо се чланом 140. предвиђа казна затвора од двадесет до двадесет и пет година када је кривично дело извршено са више радњи која свака за себе представља тежи облик овог дела.

Кривично дело силовања прописује се у истој књизи, у осмој глави под називом Кривична дела против полне слободе и накнада штете (*Delitos contra la libertad e indemnidad sexuales*), у првом поднаслову са називом Сексуално злостављање (*De las agresiones sexuales*), чланом 179. у којем се наводи да се под сексуалним злостављањем подразумева вагинална, анална или орална пенетрација делова тела (извршиоца кривичног дела) или пенетрација предметима. За ово кривично дело, предвиђена је казна затвора од шест до дванаест година.

Тежи облици кривичног дела силовања предвиђени су чланом 180. у којем се прописује казна затвора од дванаест до петнаест година у случајевима када: а) је лице над којим је извршено кривично дело било изложено изузетном насиљу понижавајуће природе, б) када је дело извршено од стране више лица, в) ако је дело извршено над старијим и немоћним лицем или над лицем са физичким или психичким инвалидитетом, г) ако је дело извршено у случајевима када је дошло до злоупотребе положаја или односа у односу према потомцима, брату или сестри, биолошком или законском рођаку и др.) када је извршилац кривичног дела користио оружје или друга једнако опасна средства, којима се може проузроковати смрт или тешка телесна повреда.

У истој књизи (друга књига) у тринаестој глави под називом Кривична дела против имовине и социјално-економског поретка (*Delitos contra el patrimonio y contra el orden socioeconómico*), у другом поднаслову под називом Крађе (*De los robos*), кривично дело разбојништва се предвиђа као тежи облик крађе. Чланом 242. ставом 1. прописује се казна затвора од две до пет година ако је крађа извршена применом силе или претње.

Последњих деценија, у Шпанији се развијало снажно либерално законодавство. Последица ове либерализације је била да се повећао број осумљичених и осуђених лица, што је резултирало са законодавном кризом, која је била видљива све до последњих измена и допуна кривичног законодавства, односно до напуштања либералног концепта.⁴¹⁷

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном закону Шпаније, може се видети да се казна затвора прописује и за кривична дела и за прекршаје, истим Закоником. Поменути начин прописивања казни предвиђен је и у досадашњим сагледаним кривичним законима Француске и Италије. За кривична дела у Кривичном закону Шпаније, најтежи облик казне затвора представља казна затвора која је предвиђена од три месеца, до двадесет година, ако се не узима у обзир да се са посебним члановима кривичног законика може и другачије прописати.

3.1.5. Руско кривично законодавство

Кривични законик из 1960. године којим се штитио социјалистички политички и економски ситем успешно је замењен тек након политичких промена са почетка деведесетих година.⁴¹⁸ Распад Совјетског Савеза 1991. године утицао је и на дотадашње законодавство. Прве радне верзије постсовјетског кривичног законика настале су већ 1992. године.⁴¹⁹ Нови Кривични законик Руске Федерације донет је 1996. године, док је последња измена и допуна уследила крајем 2014. године, с тим да је правно ступила на снагу у јануару 2015. године. Законик је сачињен из два дела, општег (до члана 104.3) и посебног дела (од члана 105. до 360).

Руски Кривични законик⁴²⁰ у општем делу, у трећој глави под називом Казне (*Наказание*) у деветом делу под називом Појам и сврха кажњавања и врсте казни (*Понятие и цели наказания. Виды наказаний*) чланом 43. прописује тринаест кривичних санкција и то: а) новчану казну (*штраф*), б) лишење права вршења одређених функција или послова (*лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью*), в) одузимање посебне, војне или почасне титуле, класног чина и државне награде (*лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград*), г) обавезни рад (*обязательные работы*), д) поправни рад

⁴¹⁷ Graeme Newman (2010), *op. cit.*, стр. 324.

⁴¹⁸ Richard Terrill (2012), *World criminal justice systems: a comparative survey*, Routledge, стр. 397.

⁴¹⁹ B. Laura Piacentini (2012), *Surviving Russian prisons*, Routledge, стр. 48.

⁴²⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ, ред. от 31.12.2014, с изм. и доп., вступ. в силу с 23.01.2015.

(исправительные работы), ђ) ограничења у војној служби (ограничение по военной службе), е) ограничавање слободe (ограничение свободы), ж) принудни рад (принудительные работы), з) затворска изолација (арест), и) служба у дисциплинској војној јединици (содержание в дисциплинарной воинской части), ј) временски одређена казна затвора (лишение свободы на определенный срок) к) казна доживотног затвора (пожизненное лишение свободы) и л) смртна казна (смертная казнь).

Из наведених врста кривичних санкција може се видети да руски Кривични законик разликује више облика казни затвора. У истој глави и делу Кривичног законика, као и претходно изнето (трећа глава, девети део), чланом 54. предвиђа се затворска изолација (арест), на начин што ова казна представља строгу затворску изолацију у периоду од једног месеца до шест месеци. Ова казна се не може изрећи лицима која нису пунолетна у тренутку изрицања казне, трудницама и женама са децом узраста до четрнаест година.

Временски одређена казна затвора (лишение свободы на определенный срок) прописује се чланом 56, на начин да ова казна затвора представља изолацију осуђеног лица из друштва, а да се казна издржава у предвиђеним насељима, у посебним образовним институцијама, у медицински васпитно-поправним установама, у поправним колонијама и у затворским установама строгог или посебног режима. Овај облик кажњавања се не може изрећи учиниоцу кривичног дела који до тада није био кажњаван осим ако не постоје отежавајуће околности (које су предвиђене чланом 63) или ако је ово једини облик кажњавања за прописано дело. Ставом 2. се прописује да се казна затвора може изрећи од два месеца до двадесет година, с тим да (прописано у члану 4) у одмеравању више казни за кривична дела, збирна казна затвора не може бити преко двадесет и пет година, а код кумулативних казни преко тридесет година. Ставом 5. поменуто максимално одређивање казне се помера за кумулативне казне до тридесет и пет година за теже облике појединих кривичних дела.

Сагледаним чланом 43. (којим се прописују врсте санкција), неспорно се може видети, да руско кривично законодавство за најтеже облике кажњавања прописује смртну казну и казну доживотног затвора.

Смртна казна (смертная казнь) прописује се чланом 59. и то на начин да се она може изрећи само за теже облике кривичних дела којима се угрожава живот. Ставом 2. се предвиђа да се овај облик кажњавања не може изрећи женама, лицима која су током извршења кривичног дела била млађа од осамнаест година, али ни мушкарцима који су у време изрицања казне навршили преко шездесет година живота. Ставом 2.1 уређује се питање овог облика кажњавања за учиниоце кривичног дела која се налазе у иностранству, док се ставом

3. прописује да се смртна казна може заменити са доживотном казном затвора или казном затвора од двадесет и пет година.

Казна доживотног затвора (*пожизненное лишение свободы*) прописује се чланом 57. на начин што је овај облик кажњавања предвиђен (ставом 1) за најтежа кривична дела против живота, јавног здравља и морала, јавне безбедности и сексуалног злостављања детета (лица које није навршило четрнаест година живота). Ставом 2. се предвиђа да се казна доживотног затвора не може изрећи женама, лицима која су током извршења кривичног дела била млађа од осамнаест година, али ни мушкарцима који су у време изрицања казне навршили преко шездесет година живота (исто је прописано и за смртну казну).

Овај облик кажњавања предвиђа се за теже облике кривичног дела: силовања (члан 131), насилног сексуалног понашања (члан 132), сексуалног злостављања лица млађег од шеснаест година (члан 134), тероризма (члан 205), помагање терористичких активности (члан 205.1), учествовање у терористичким обукама (члан 205.3), организовање и учешће у терористичкој организацији (члан 205.4 и 205.5), узимање талаца (члан 206), организовање и учешће у криминалним организацијама (члан 210), отмица ваздухоплова, бродова или железничког транспорта (члан 211), илегална продаја и производња дроге (члан 228.1), кријумчарење наркотика и психотропних супстанци (члан 229.1), јавни позиви на екстремистичке активности (члан 280) и за кривично дело саботаже (члан 281).

Условни отпуст предвиђен је чланом 79. који се налази у четвртој глави под називом Ослобађање од кривичне одговорности и кажњавања (*Освобождение от уголовной ответственности и от наказания*) у дванаестом делу под називом Ослобађање од казни (*Освобождение от наказания*). Овим чланом, између осталог се предвиђа, ставом 2. да се условни отпуст може одредити у случајевима (тачка 1) протеком најмање једне трећине изречене казне за дела која се сматрају лакше (*небольшой*) или умерене (*средней*) тежине, (тачка 2) протеком најмање половине казне изречене за кривично дело, (тачка 3) протеком најмање две трећине изречене казне за посебно тешка кривична дела, (тачка 4) протеком најмање три четвртине изречене казне за тежи облик кривичног дела силовања и неовлашћеног промета опојним дрогама, али за дела тероризма, помагања терористичких активности, јавног подстицања на терористичке активности или јавног заговарања тероризма, учествовања у терористичким обукама, организовање и учешће у терористичкој организацији, узимање талаца и организовање и учешће у криминалним организацијама и (тачка 5) протеком најмање четири петине изречене казне за кривично дело силовања детета, односно лица које није навршило четрнаест година. Ставом 4. прописује се да се условни отпуст не може применити на казне затвора које су изречене у трајању краћем од шест

месеци. Истим чланом, ставом 4.1 предвиђа се да захтев за условни отпуст подноси осуђено лице. За доношење одлуке суд узима у обзир понашање осуђеног током издржавања казне затвора, његов став према учињеном делу и казни, затим да ли је лице делимично или потпуно надокнадило штету или се на други начин искупило за штету која је проузрокована кривичним делом. Ставом 5. предвиђа се да осуђено лице на казну доживотног затвора, може да буде пуштено на условни отпуст након протекла двадесет и пет година казне, ако суд утврди да више не постоји потреба за даљим издржавањем ове казне и ако у претходне три године није намерно прекршило правила која се примењују током издржавања казне. Ако осуђено лице током издржавања казне изврши кривично дело, у тим случајевима се не предвиђа могућност условног отпуста.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

Руски Кривични законик у посебном делу, у седмој глави под називом Кривична дела против лица (*Преступления против личности*), у шеснаестом делу под називом Кривична дела против живота и здравља (*Преступления против жизни и здоровья*), чланом 105. уређује кривично дело убиства (убийство) на начин што се прописује (ставом 1) да оно представља намерно лишење живота другог лица. За ово дело прописује се казна затвора од шест до петнаест година, уз могућност изрицања ограничавања слободе (*ограничение свободы*) у трајању до две године.

Тежи облик кривичног дела убиства предвиђа се ставом 2. истог члана и то у случајевима када је извршено над два или више лица; над лицем или његовим рођацима у вези са испуњавањем његове службене дужности или друштвене обавезе; над малолетником или над лицем за које је учинилац знао да се налази у беспомоћном стању, при чему постоји веза са делом киднаповања; над женом за коју је учинилац знао да је трудна; када је дело извршено на нарочито свиреп начин; када је дело извршено на опште опасан начин; када је дело извршено из освете; када је дело извршено од више лица, више лица по претходном договору или од организоване групе; када је дело извршено из користољубља, или ако је наручено, или ако је директно повезано са крађом, изнудом или разбојништвом; када је дело извршено из хулиганских побуда; када је дело извршено у циљу прикривања другог кривичног дела или олакшања извршења кривичног дела, али ако је убиство извршено при силовању или другим насилним радњама сексуалне природе; када је дело извршено из политичке, идеолошке, расне, етничке или верске мржње или из непријатељства или непријатељства према другим социјалним групама и када је дело извршено да би се искористило тело оштећеног. Истим ставом се прописује да ће се за ове теже облике

кривичног дела убиства изрећи казна затвора од осам година до двадесет година уз ограничавање слободе од једне до две године, или казна доживотног затвора, или смртна казна.

Кривично дело силовања (*изнасилование*) прописује се у истој глави, у осамнаестом делу под називом Кривична дела против сексуалног интегритета и сексуалне слободе (*Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы личности*), чланом 131. на начин што се прописује да оно представља сексуални однос под силом или претњом над оштећеним лицем или над лицем код којег је злоупотређено његово беспомоћно стање. За ово дело из става 1. предвиђена је казна затвора од три до шест година.

Тежи облик овог дела прописује се ставовима 2, 3. и 4. истог члана, на начин што се у ставу 2. прописује да у случајевима када је дело извршено од стране групе лица по претходном договору или од стране организоване групе; ако је дело извршено под претњом смрћу или под претњом наношења тешких телесних повреда или ако је дело извршено на нарочито свиреп начин; и ако је оштећеном лицу пренета полна болест. За ове теже облике кривичног дела силовања, предвиђена је казна затвора од четири до десет година уз могућност изрицања ограничавања слободе у трајању до две године. Ставом 3. прописује се казна затвора од осам до петнаест година уз могућност изрицања лишења права вршења одређених функција или послова до двадесет година и ограничавања слободе у трајању до две године, ако је кривично дело извршено над малолетником или ако су из нехата наступиле тешке телесне повреде или ако је оштећени заражен хив вирусом или другим тешким последицама. Ставом 4. прописује се казна затвора од дванаест до двадесет година уз лишења права вршења одређених функција или послова до двадесет година и ограничавање слободе у трајању до две године, ако је из нехата наступила смрт оштећеног или ако је кривично дело извршено над дететом (лицем које није навршило четрнаест година). Ставом 5. кривичног дела силовања, предвиђа се казна затвора од петнаест до двадесет година уз лишења права вршења одређених функција или послова до двадесет година или казном доживотног затвора ако је кривично дело извршено над дететом од страна лица које је већ било осуђено за исто дело.

Кривично дело разбојништва (*разбой*) прописује се у осмој глави под називом Привредни криминал (*Преступления в сфере экономики*), у двадесет и првом делу под називом Кривична дела против имовине (*Преступления против собственности*), чланом 162. на начин што се прописује да оно представља противправни напад применом силе на живот и здравље лица над којим се извршава кривично дело или са претњом да ће се поменути напад извршити. За ово дело из става 1. предвиђена је казна принудног рада

(*принудительные работы*) у трајању до пет година или казна затвора у трајању до осам година уз могућност изрицања новчане казне у износу од 500.000 рубаља (~7.250 евра) или у висини плате или у висини до трогодишње зараде.

Тежи облик овог дела предвиђен је ставовима 2, 3. и 4. истог члана, на начин што се у ставу 2. прописује да ће се изрећи казна затвора у трајању до десет година уз могућност изрицања новчане казне у износу од 1.000.000 рубаља (~14.500 евра) или у висини плате или у висини до петогодишње зараде и уз могућност изрицања ограничавања слободе у трајању до две године, ако је кривично дело извршено од стране групе, употребом оружја или других средстава који се могу користити као оружје. Ставом 3. предвиђа се казна затвора у трајању од седам до дванаест година уз могућност изрицања новчане казне у износу од 1.000.000 рубаља (~14.500 евра) или у висини плате или у висини до петогодишње зараде и уз могућност изрицања ограничавања слободе у трајању до две године, ако је дело извршено противправним уласком у стан или у друге просторије или складишта или са циљем прибављања имовине у великом обиму. Ставом 4. предвиђа се казна затвора од осам до петнаест година уз могућност изрицања новчане казне у износу од 1.000.000 рубаља (~14.500 евра) или у висини плате или у висини до петогодишње зараде и уз могућност изрицања ограничавања слободе у трајању до две године, ако је дело извршено од стране организоване групе или услед наношења тешких телесних повреда оштећеном лицу.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном законнику Русије, може се видети да је најтежи облик кажњавања, поред смртне казне, казна доживотног затвора. Поред поменутог, Кривични законик разликује више облика казни затвора, док се временски одређене казне затвора могу прописати од два месеца до двадесет година, с тим да се посебним члановима Кривичног законика може и другачије предвидети.

3.2. Земље англосаксонског правног система

У уводним разматрањима о континенталном правном систему указано је да он не представља у потпуности инквизиторски систем, како се то често сматра у америчкој литератури. Иако континентални правни систем садржи одређене инквизиторске елементе, ипак се ради о мешовитом систему, на шта је указао аутор Милан Шкулић. Исти аутор, слично мишљење износи и за англосаксонски правни систем, за којег сматра да у целокупном разматрању није у потпуности акузаторског типа, при чему додаје да

најкарактеристичније земље овог система, Енглеска и Сједињене Америчке Државе имају адверзијалне кривичне поступке.⁴²¹

Карактеристика англосаксонског правног система је у врсти поступка са израженом улогом странака, али и пасивност суда током доказног поступка. Док је извођење доказа препуштено странкама, суд се бави њиховом проценом. Исто се примећује и код саслушања и испитивања странака током поступка. Аутор Милан Шкулић указује да је типични адверзијални кривични поступак у великој мери сличан парничном поступку, односно грађанском поступку уопште.⁴²²

Англосаксонски правни систем кроз свој историјски развој, који је наравно краћи од континенталног правног система, заснивао се искључиво на одлукама и правилима које су доносили енглески судови, док у знатно мањој мери на римском праву и идејама природног права. Другим речима, извори права англосаксонског правног система су заједнички обичаји (*common law*) и судске одлуке засноване на обичајима (*equity law*), с тим да од друге половине деветнаестог века све значајнију улогу има и позитивноправна решења (закони, *statute law*). Потребно је истаћи да поједини аутори указују да се постојеће разлике између континенталног и англосаксонског правног система све више смањују, што се види из већ поменутих сагледавања, односно, да судска пракса постаје све значајнији извор права и у континенталном правном систему, док закон као извор права све више јача у англосаксонском правном систему.⁴²³

У упоредно-правном приказу анализираћемо законска решења значајнијих кривичних законодавстава почевши од Енглеске, Сједињених Америчких Држава и Аустралије.

3.2.1. Кривично законодавство Енглеске

Колевка англосаксонског правног система је Енглеска. Не може се сматрати да се ради о Великој Британији због специфичног правног система у Шкотској. Шкотско законодавство по својим појединим карактеристикама веома је блиско са континенталним правом, али видљив је и утицај Енглеског права.⁴²⁴

⁴²¹ Милан Шкулић (2013), *op.cit.*, стр. 177.

⁴²² *Ibid.*, стр. 178.

⁴²³ Гордана Вукадиновић, *op.cit.*, стр. 247-248.

⁴²⁴ Милан Петровић и Милош Прица (2011), Увод у велике правне системе, Свен, Ниш, стр. 10. и 63.

Закон о кривичном праву⁴²⁵ у глави дванаест под називом Казне (*Sentencing*), у петом делу под називом Опасни преступи (*Dangerous offenders*) у члану 225. уређује питање доживотне казне затвора и временски одређене казне затвора лицу које има осамнаест или више година. Овим чланом се предвиђа да по мишљењу суда лице које је извршило једно или више тежих дела и самим тим представља опасност по друштво, треба да се казни са доживотном казном затвора, док се за мање опасна дела предвиђа казна затвора која се изриче на одређено време. Истим чланом се уређује и питање казне затвора изречене на неодређено време, с тим да се упућује на други закон (упућује се на закон *Crime –Sentences-Act 1997*).

Закон о кривичним пресудама из 1997. године⁴²⁶ предвиђа условни отпуст за казну доживотног затвора у глави дванаест под називом Пресуде (*Sentencing*), у седмом делу под називом Утицај доживотне казне (*Effect of life sentence*), у члану 269. Овим чланом се предвиђа да је условни отпуст могућ након издржавања одређеног дела казне у зависности од самог дела, али да суд има право да због тежине и врсте извршених кривичних дела не дозволи условни отпуст.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

Кривично дело убиства регулише обичајно право, а предвиђено је Законом о убиству из 1957. године,⁴²⁷ као противправно лишење живота другог лица, или ако је смрт уследила након изазване тешке телесне повреде. Терминолошки посматрано, прави се разлика између убиства *murder* и убиства *manslaughter*, а разлика је у степену воље извршења дела. Код *murder-a* постоји већи степен воље за извршењем овог дела, док код *manslaughter-a*, степен воље је знатно мањи, или га није ни било.

Доношењем Закона о убиству 1965. године, укида се изрицање смртне казне за ово кривично дело, при чему се прописује да се она замењује доживотном казном затвора.⁴²⁸

У Закону о кривичном праву⁴²⁹ у делу закона под називом План 21. (*Schedule 21*), предвиђају се полазне основе за ово дело. У тачки 4. предвиђа се казна доживотног затвора (*whole life order*) за учиниоца кривичног дела који има двадесет и једну или више година ако је извршено убиство једног или више лица у случајевима када је дело извршено са

⁴²⁵ England Criminal Justice Act 2003, enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled.

⁴²⁶ England Crime (Sentences) Act 1997, enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled.

⁴²⁷ England Homicide Act 1957.

⁴²⁸ England Murder (Abolition of Death Penalty) Act 1965.

⁴²⁹ England Criminal Justice Act 2003, *op.cit.*

умишљајем, ако је извршено након отмице оштећеног, или ако је извршено након сексуалног, или другог насилног понашања; ако је дело извршено над дететом након отмице или након сексуалног или другог насилног понашања; ако је дело извршено због политичких верских, расних или идеолошких разлога и ако је учинилац већ био осуђен за кривично дело убиства. Тачком 5. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од тридесет година за тежа кривична дела или више дела у стицају. Ова казна затвора предвиђена је за дело убиства припадника полиције или затворског службеника током вршења својих дужности; ако је за извршење дела кориштено оружје или експлозивна средства; ако је дело извршено из користољубља (у случајевима када је извршено током или након разбојништва или крађе, ако је за учињено дело учинилац плаћен или је очекивао добит или ако је уследила смрт); ако је дело извршено да би се спречио или ометао други судски поступак; ако је дело извршено након сексуалног или другог насилног понашања; ако је дело извршено над два или више оштећених лица и ако је дело извршено због расних или верских разлога или због сексуалне оријентације оштећеног. Овим чланом још се предвиђа да се казна затвора у минималном трајању од тридесет година може изрећи учиниоцу кривичног дела који има осамнаест или више година. Тачком 5а. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од двадесет и пет година ако је за извршење кривичног дела убиства умишљајно кориштен нож или неко друго оружје. Тачком 6. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од петнаест година, ако је кривично дело убиства извршило пунолетно лице, а да притом дело већ није предвиђено неким од сагледаних тачака. Тачком 7. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од дванаест година, ако је кривично дело убиства извршило лице млађе од осамнаест година.

Кривично дело силовања представља законски одређено дело (*statute law*). Оно се посебно уређује Законом о сексуалним преступима који је донет 2003. године и то у првом члану.⁴³⁰ Ставом 1. овог члана предвиђено је да се под кривичним делом силовања подразумева вагинална, анална или орална пенетрација мушког полног органа учиниоца; да оштећени не пристане на пенетрацију и да се сумња да је оштећени био сагласан. Потребно је нагласити да кривично дело силовања по законодавству Енглеске, може да изврши само мушкарац. Ставом 2. овог члана предвиђа се да је потребно узети у обзир све могућности и околности укључујући и све мере које је предузело оштећено лице. За кривично дело силовања, предвиђена је казна доживотног затвора.

⁴³⁰ England Sexual Offences Act 2003, enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled.

Кривично дело разбојништва уређује се чланом 8. Закона о крађи из 1968. године.⁴³¹ Ставом 1. предвиђа се примена силе или претње, непосредно пре или током извршења крађе над било којим лицем или ако се код било ког лица изазива страх да ће бити подвргнуто сили у неко време и на неком месту. За кривично дело разбојништва предвиђена је казна доживотног затвора.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у кривичном законодавству Енглеске може се видети да је најтежи облик кажњавања казна доживотног затвора, док је значајна и улога временски одређене, или неодређене казне затвора. Потребно је имати на уму да се овде ипак ради о прецедентном праву, а да законодавни систем карактерише мањи број правних прописа. Иако се Енглеска сматра колевком англосаксонског правног система, данас су кривична дела претежно законски одређена, а знатно су мање садржана у *common law*, што се и види у овом делу истраживања.

3.2.2. Кривично законодавство Сједињених Америчких Држава

Кривично законодавство Сједињених Америчких Држава кодификовано је у педесет и два кривична законика. Поред Савезног и кривичних законика педесет држава, кривично законодавство још чини и Кривични законик Вашингтона д.с. (Washington, D.C. или познатијег као District of Columbia). По Уставу САД-а, уређивање кривичних закона и одређивање кривичне одговорности, представља право сваке државе појединачно, с тим да мора бити у складу са вишим правним актима. Управо се најчешћа кривична дела, у америчкој терминологији познатија као „улични криминал“ (*street crime*), а мисли на кривична дела убиства, силовања, разбојништва, крађе итд. уређују државним законима.⁴³²

Између поменутих педесет и два кривична законика, постоје многе разлике, али и многе сличности које су настале под утицајем Америчког института за право (*American law institute*) током законских реформи у периоду од 1960. до 1970. године. У том периоду, тачније 1962. године, настао је тзв. Модел кривичног законика (*Model penal code*) којим је покушано да се успостави кодификација америчког кривичног законодавства.⁴³³

Актуелну Законодавну кодификацију САД-а (*United States code* или *Code of Laws of the USA*),⁴³⁴ чине општи и стални закони који су уврштени од стране Канцеларије за ревизију

⁴³¹ England Theft Act 1968.

⁴³² Paul Robinson and Markus Dubber (2007), *The American model penal code: a brief overview*, New criminal law review, vol. 10, стр. 319.

⁴³³ *Ibid.*, стр. 320.

⁴³⁴ United States code, became Public Law No 113-296, latest action 19.12.2014.

закона (*Office of the Law Revision Counsel of the United States House of Representatives*). Ово консолидовано и кодификовано законодавство је систематизовано у педесет и четири главе (тематске области).

Најтежи облик кажњавања у америчком кривичном законодавству је смртна казна. Ово питање се уређује и Савезним законом иако се не прописује у свим државама. У глави 18. под називом Криминал и кривични поступак (*Crimes and criminal procedure*), у другом делу под називом Кривични поступак (*Criminal procedure*), у члану 228. под називом Смртна казна (*Death sentence*), тачком 3591. предвиђа се да ће се смртна казна изрећи лицу за кривична дела против државе (прикупљање или достављање одбрамбених безбедносних информација страним државама – тачка 794, или за издају – тачка 2381) и за кривична дела у којима се ова казна прописује (тежи облици убиства, услед наношења тешких телесних повреда које су имале за последицу смрт...).

Казна затвора, у Савезном закону, уређује се у глави 18. под називом Криминал и кривични поступак (*Crimes and criminal procedure*), у другом делу под називом Кривични поступак (*Criminal procedure*), у члану 227. под називом Казне (*Sentences*), тачка 3581. под називом Казне затвора (*Sentence of imprisonment*). У другом ставу (Б), предвиђа се да се казна затвора може изрећи за кривична дела (теже преступе) из Групе А (*Class A felony*) у доживотном трајању или на било који временски период, за кривична дела из Групе Б (*Class B felony*) у максималном трајању од двадесет и пет година, за кривична дела из Групе Ц (*Class C felony*) у максималном трајању од дванаест година, за кривична дела из Групе Д (*Class D felony*) у максималном трајању од шест година, за кривична дела из Групе Е (*Class E felony*) у максималном трајању од три године, за лакша кривична дела / прекршаје из Групе А (*Class A misdemeanor*) у максималном трајању од једне године, за прекршаје из Групе Б (*Class B misdemeanor*) у максималном трајању од шест месеци, за прекршаје из Групе Ц (*Class C misdemeanor*) у максималном трајању од тридесет дана, док за лакше прекршаје (*infraction* – преступе) у максималном трајању од пет дана.

Као што може да се види, дужина казне затвора зависи од групе у којој је дело систематизовано. Савезни закон групе означава са А, Б, Ц, Д и Е, као и многе државе (Алабама, Мичигем, Тенеси...), неке државе (Аризона, Колорадо, Вирџинија...) користе нумерацију 1,2,3,4,5 и 6, док постоје и државе (Калифорнија, Луисијана, Мисисипи...) које немају овај облик систематизације већ је категоризација извршена по кривичном делу.⁴³⁵ Од

⁴³⁵ B. Thomas Gardner and Terry Anderson (2014), *Criminal law*, Cengage learning, стр. 14-16.

државе до државе има одступања која су дела у којој групи, јер се групе формирају по предвиђеној казни, али најтежи облици кривичних дела су углавном у Групи А.

Тачком 3559. предвиђа се да ако дело није систематизовано у групу (А, Б, Ц... или 1,2,3...), онда ће се оно класификовати по својој максималној предвиђеној казни, па тако кривична дела за која је предвиђена казна доживотног затвора или смртна казна, представљаће Групу А (*Class A felony*), за кривична дела за која је предвиђена казна затвора у трајању преко двадесет и пет година, представљаће Групу Б (*Class B felony*), за кривична дела за која је предвиђена казна затвора у трајању преко десет година а мање од двадесет и пет година, представљаће Групу Ц (*Class C felony*), за кривична дела за која је предвиђена казна затвора у трајању преко пет година, а мање од десет година, представљаће Групу Д (*Class D felony*), за кривична дела за која је предвиђена казна затвора у трајању преко једне године, а мање од пет година, представљаће Групу Е (*Class E felony*), за прекршаје за која је предвиђена казна затвора у трајању преко шест месеци, а мање од једне године, представљаће Групу А (*Class A misdemeanor*), за прекршаје за која је предвиђена казна затвора у трајању преко тридесет дана, а мање од шест месеци, представљаће Групу Б (*Class B misdemeanor*), за прекршаје за која је предвиђена казна затвора у трајању преко пет дана, а мање од тридесет дана, представљаће Групу Ц (*Class C misdemeanor*), док ће последњу групу чинити најлакши прекршаји (*infraction*) за које није предвиђена казна затвора, или ако јесте, онда у максималном трајању до пет дана.

У случајевима када је осуђеном лицу изречено више казни затвора, тачком 3584, предвиђено је да суд може да одлучи, на основу врсте, облика и тежине дела, да ли ће се оне извршити истовремено или узаступно. Ови облици извршења казне најчешће су у случајевима стицаја (посматрано из угла Кривичног законика Републике Србије), а као пример може се навести да ако је оптужено лице запалило кућу са циљем да убије укућане, судиће му се за подметање пожара и за (покушај) убиства.

Условни отпуст, предвиђен је само као пробација у Савезном закону, на начин што се у тачки 3561. (у ставу А) предвиђа да се она неће применити над осуђеним лицем које је извршио кривично дело из Групе А и Б, ако се законом изричито забрањује пробација за извршено дело и ако осуђено лице истовремено издржава више казни затвора за исто или различито кривично дело. Став Б предвиђа да се за кривична дела насиља у породици може изрећи пробација у случајевима ако је ово дело први пут извршено од стране осуђеног лица и ако није изречена казна затвора. Ставом Ц предвиђа се пробација која се може изрећи за кривична дела од једне до пет година, за лакша кривична дела - прекршаје од пет година, док за лакше прекршаје до годину дана.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

Кривично дело убиства прописује се Савезним законом у глави 18. под називом Криминал и кривични поступак (*Crimes and criminal procedure*), у првом делу под називом Криминал (*Crimes*), у наслову 51. под називом Убиство (*Homicide*), у тачки 1111. под називом Убиство (*Murder*). Пре него што се настави са сагледавањем ове проблематике, потребно је указати да се под термином *homicide* подразумевају све врсте убиства која су предвиђена у већ поменутом наслову 51.

Тачком 1111. (ставом А) прописује се да убиство (*murder*) представља противправно лишење живота лица са недвосмисленом намером (*malice aforethought*). Истим чланом се указује на разлику између првостепеног и другостепеног убиства, па се тако за првостепено убиство сматра свако оно које је извршено коришћењем отрова, из заседе, из било које друге вољне намере, злонамере и умишљаја; или услед припреме или покушаја извршења пожара, бекства, убиства, киднаповања, издаје, шпијунаже, саботаже, сексуалног злостављања, злостављања деце, провале и разбојништва. Другостепеним убиством се сматрају сви остали облици извршења овог дела. У ставу Б прописује се да се у оквиру засебних државних кривичних законодавстава за кривично дело убиства првог степена може изрећи смртна казна или казна доживотног затвора, док се за другостепено убиство може изрећи казна доживотног затвора или временски одређена казна.

У калифорнијском Кривичном закону⁴³⁶ у члану 190. став А предвиђа се за кривично дело убиства првог степена, смртна казна или казна доживотног затвора без могућности условног отпуста (*parole*) или казна затвора од двадесет и пет година до доживотне казне затвора, док се у ставу Ц предвиђа, за кривично дело убиства другог степена, казна доживотног затвора без могућности условног отпуста или казна затвора од двадесет година до доживотне казне затвора.

У Кривичном закону Вашингтона⁴³⁷ у тачки 2104. за кривично дело убиства првог степена предвиђа се казна затвора у распону од тридесет година до доживотне казне затвора (*nor more than life imprisonment*) без могућности условног отпуста, док се за кривично дело убиства другог степена предвиђа временски одређена казна затвора до доживотне казне затвора.

Кривично дело силовања прописује се Савезним законом у глави 18. под називом Криминал и кривични поступак (*Crimes and criminal procedure*), у првом делу под називом

⁴³⁶ California penal code, section 187-199.

⁴³⁷ Washington d.c. penal code, section 22-2104.

Криминал (*Crimes*), у наслову 109а. под називом Сексуално злостављање (*Sexual abuse*), у тачки 2242. под истоименим називом. Силовање (као облик сексуалног злостављања) прописује се, ставом 1. као насилни сексуални чин који је усмерен ка другом лицу применом силе или претње, с тим да се претња (смрћу, наношењу тешке телесне повреде или киднаповања) може односити и на треће лице. Ставом 2. предвиђено је да се под овим делом сматра и сексуални чин према лицу које је неспособно да процени природу понашања или ако је услед одређених физичких недостатака неспособно да не прихвати учешће у сексуалном чину или ако комуникацијски укаже да не жели да учествује у поменутом чину. За ово дело предвиђена је временски одређена казна затвора или казна доживотног затвора.

У калифорнијском Кривичном законик⁴³⁸ у члану 261. предвиђа се кривично дело силовања (*Rape*) на већ поменути начин с тим да се још под силовањем подразумева и сексуални чин над лицем које је омамљено, без свести или на спавању и да оштећено лице није имало ни свест ни вољу. У зависности од појединости овог дела, предвиђена је казна затвора од годину дана до доживотне казне затвора, а у одређеним околностима и новчана казна у распону од 2000 до 25.000 долара.

У Кривичном законик⁴³⁹ Вашингтона у тачки 3002. предвиђа се кривично дело сексуалног насиља, које по својем начину извршења представља кривично дело силовања. У овом Законик^у превидијено је за кривично дело сексуалног насиља првог степена временски одређена казна затвора или казна доживотног затвора, а прописује се и да је могуће изрећи и новчану казну у висини до 250.000 долара. За ово дело у другом степену (тачка 3003) предвиђена је казна затвора у трајању до двадесет година, а могуће је изрећи и новчану казну у висини од 200.000 долара. У трећем степену (тачка 3004) предвиђена је казна затвора у трајању до десет година, а могуће је изрећи и новчану казну у висини од 100.000 долара. У четвртном степену (тачка 3005) предвиђена је казна затвора у трајању до пет година, а могуће је изрећи и новчану казну у висини од 50.000 долара.

Кривично дело разбојништва прописује се Савезним законом у глави 18. под називом Криминал и кривични поступак (*Crimes and criminal procedure*), у осамнаестом делу под називом Разбојништва и провале (*Robbery and burglary*), у тачки 2111. којом се предвиђа да је разбојништво примена силе и насиља или претње у циљу да се покуша одузимање или да се одузме од друге особе било шта што има вредност. За ово дело предвиђа се казна затвора у трајању до петнаест година.

⁴³⁸ В. California penal code, section 261-269. око појединости и тежих облика извршења овог кривичног дела.

⁴³⁹ В. Washington d.c. penal code, section од 22-3002. до 22-3005., око разлика између сексуалног насиља првог, другог, трећег и четвртог степена.

У калифорнијском Кривичном закону⁴⁴⁰ у члану 211. на исти начин се предвиђа биће кривичног дела разбојништва, с тим да се оно прописује у два степена. У Законику за кривично дело разбојништва првог степена предвиђена је казна затвора у трајању од три, шест или девет година, док у одређеним околностима може се изрећи и казна затвора у трајању од три, четири или шест година. У другом степену, за ово дело је предвиђена казна затвора у трајању од две, три или пет година.

У Кривичном закону Вашингтона у тачки 2801. предвиђа се кривично дело разбојништва, са истим бићем дела као и код Савезног и код калифорнијског Кривичног законика. За ово дело је предвиђена казна затвора од две до петнаест година.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у кривичном законодавству Сједињених Америчких Држава, може се видети да казна доживотног затвора, поред смртне казне која се и даље изриче у појединим државама, представља најтежи облик кажњавања учиниоца кривичног дела. Једна од специфичности казне затвора у кривичном законодавству САД-а је могућност изрицања казни затвора у „нелогичном“ трајању са становишта европско-континенталног права, па се тако може изрећи и неколико доживотних казни или веома дуге затворске казне. Ако се оправданост ових казни посматра са тачке односа према жртви, односно сатисфакцији и задовољењу правде, онда би се и могла разумети потреба за овим начином кажњавања. За пример могу да се наведу казне које су изречене Роберту Лонгу (Robert „Bobby“ Joe Long, силовао више од педесет жена и извршио више од десет убистава) који је осуђен на две смртне казне, тридесет и четири доживотне казне затвора и на 693 године затвора,⁴⁴¹ Џефрију Дахмеру (Jeffery Dahmer, серијски убица, петнаест жртава) осуђеног на 957 година затвора⁴⁴² и Жану Коронеу (Juan Corona, серијски убица, двадесет и пет жртава) који је осуђен на двадесет и пет доживотних казни затвора.⁴⁴³

Потребно је имати на уму да Кривично законодавство САД-а чине педесет и два кривична законика који међусобно имају многа различита законска решења, што се и може видети у законцима који су кориштени у упоредном приказу. Поред поменутог потребно је нагласити да се ипак Кривично законодавство САД-а заснива на прецедентном праву.

⁴⁴⁰ В. California penal code, section 211-215. око разлика између разбојништва првог и другог степена.

⁴⁴¹ Katherine Ramsland (2006), Inside the minds of serial killers: why they kill, Greenwood publishing group, стр. 15.

⁴⁴² Lauren Barrow, Ron Rufo and Saul Arambula (2013), Police and profiling in the United States: Applying theory to criminal investigations, CRC press, стр. 199.

⁴⁴³ *Ibid.*, стр. 203.

3.2.3. Кривично законодавство Аустралије

Кривично законодавство Аустралије чине засебни кривични законици шест држава, Владине одлуке и одлуке самоуправних територија. У законским решењима видљив је снажан утицај енглеског права, јер је аустралијски правни систем заснован на обичајном праву (*common law*) Енглеске.⁴⁴⁴

Кривични законик Аустралије,⁴⁴⁵ који се може сагледати као Савезни законик, уређује одређена општа питања и поједина кривична дела, али не уређује питање казне затвора. Казна затвора се уређује Законом о кривичним пресудама из 2005. године,⁴⁴⁶ чије су последње измене уследиле у марту 2015. године.

Питање казне затвора уређује се у два дела овог Закона. У трећој глави под називом Пресуде и могућности неосуђивања (*Sentencing and non-conviction options*), у 3.2 делу под називом Казне затвора (*Sentences of imprisonment*), члановима 10,11. и 12. уређују се општа питања казне затвора у смислу да одлуку доноси суд и да се ова казна може изрећи само за дела за која је предвиђена, начин извршења казне, опозивање казне и др.

У петој глави под називом Казна затвора (*Imprisonment*), наставља се са уређивањем општих питања казне затвора у смислу када започиње и када се завршава извршење казне затвора, рачунање притвора у казну затвора и др.

С обзиром да се ни у овом Закону не уређује питање казне затвора у смислу временске одређености, може се увидети велика сличност са кривичним законодавством Енглеске, на шта је већ указано.

Пре него што се настави са даљим сагледавањем, потребно је указати да најтежи облик кажњавања у аустралијском законодавству представља казна доживотног затвора, која се примењује као замена за смртну казну. Смртна казна је укинута доношењем Закона о укидању смртне казне 1976. године.⁴⁴⁷ У савременом кривичном законодавству Аустралије, за много кривичних дела је предвиђен управо овај вид кажњавања, док се једино у држави Викторији, казна доживотног затвора прописује само за три кривична дела.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Митар Кокољ (2005), *Заштита живота у кривичном праву англофонских држава*, Правни живот - часопис за правну теорију и праксу, вол.54., бр.9., стр. 13.

⁴⁴⁵ Australian Criminal Code 2002, A2002-51, last amendment made by A2015-3, effective 3. March 2015.

⁴⁴⁶ Australian Crimes (Sentencing) Act 2005, R29, last amendment made by A2015-3, effective 3. March 2015.

⁴⁴⁷ Australian Statutes Amendment (Capital Punishment Abolition) Act 1976.

⁴⁴⁸ Ivan Potas (1989), *Life imprisonment in Australia*, Trends & issues in crime and criminal justice no. 19, Australian institute of criminology, стр. 3.

Условни отпуст генерално се предвиђа у Закону о казненој администрацији,⁴⁴⁹ у седмој глави под називом Условни отпуст (*Parole*), на начин што се предвиђа да се условна осуда може изрећи само за оне казне затвора за које се то предвиђа законом (члан 117). У члану 118. став 1. предвиђа се да ће се условни отпуст прихватити након протеча одређеног времена (*nonparole period*), док се у случајевима када је осуђено лице на издржавању више казни затвора, рачуна се протек последњег предвиђеног периода пре којег се не може изрећи условни отпуст. У ставу 2. истог члана, предвиђа се да ако је осуђено лице на издржавању више казни затвора од којих барем за једну казну није предвиђен условни отпуст, док је за друге одређен, у тим случајевима након издржане казне затвора за коју није предвиђен условни отпуст, може се одобрити условни отпуст ако је протекло за то предвиђени период.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, у циљу додатног упоредно-правног приказа.

Кривични законик Јужне Аустралије⁴⁵⁰ прописује у трећем делу под називом Кривична дела против лица (*Offences against the person*), у првој глави под називом Убиства (*Homicide*), чланом 11. кривично дело убиства (*murder*), за које је предвиђена казна доживотног затвора, док се посебно не указује на биће дела.

Кривични законик Западне Аустралије⁴⁵¹ прописује у петом делу под називом Кривична дела против лица у корелацији са родитељским правима и обавезама и кривична дела против угледа појединаца (*Offences against the person and relating to parental rights and duties and against the reputation of individuals*), у двадесет и осмој глави под називом Убиство, самоубиство, прикривање рођења (*Homicide, suicide, concealment of birth*), чланом 229. предвиђа се кривично дело убиства. Ово дело се предвиђа као противправно лишење живота другог лица. За ово дело предвиђена је казна доживотног затвора осим у два случаја и то: ако због околности под којим је дело извршено казна доживотног затвора није оправдана; и ако се процени да након издржавања казне затвора осуђено лице неће представљати опасност по друштво. У ова два случаја, за кривично дело убиства, предвиђа се казна затвора у трајању од двадесет година.

Кривични законик Јужне Аустралије прописује у трећем делу под називом Кривична дела против лица (*Offences against the person*), у једанаестој глави под називом Силовање и други сексуални преступи (*Rape and other sexual offences*), чланом 48. кривично дело силовање на начин што се предвиђа (ставом 1) да учинилац овог дела може бити свако лице

⁴⁴⁹ Australian Crimes (Sentence administration) Act 2005, A2005-59, last amendment made by A2015-3, effective 3 March 2015.

⁴⁵⁰ South Australian Criminal Law Consolidation Act 1935, effective 17. May 2014.

⁴⁵¹ Western Australian Criminal Code Act Compilation Act 1913, effective 4. March 2015.

(прецизно се указује да се мисли на оба пола - ... *if he or she engages...*) које започне или настави са сексуалним чином са другим лицем након његовог непристајања или након повлачења сагласности (*withdrawn consent*). За ово дело предвиђена је казна доживотног затвора. Други облици овог дела предвиђени су чланом 48а. и 49. за које се предвиђа максимална казна затвора у трајању од десет година, док се за теже облике, предвиђа казна затвора у трајању од петнаест година.

Кривични законик Западне Аустралије прописује у петом делу под називом Кривична дела против лица у корелацији са родитељским правима и обавезама и кривична дела против угледа појединаца (*Offences against the person and relating to parental rights and duties and against the reputation of individuals*), у тридесет и првој глави под називом Сексуални преступи (*Sexual offences*),⁴⁵² чланом 325. предвиђа дело сексуалне пенетрације без пристанка (*sexual penetration without consent*) за које је предвиђена казна затвора у трајању од четрнаест година, док се чланом 326. предвиђа тежи облик овог дела (*aggravated sexual penetration without consent*) и казна затвора у трајању од двадесет година.

Кривично дело разбојништва у Кривичном законнику Јужне Аустралије прописано је у петом делу под називом Нечасна кривична дела (*Offences of dishonesty*), у трећој глави под називом Разбојништво (*Robbery*), чланом 137. За лице које уз примену силе или претње изврши крађу или за лице које примени силу или претњу да би побегло са места где је извршена крађа, предвиђа се казна затвора у трајању од петнаест година, док је у тежим облицима извршења овог дела, предвиђена је казна доживотног затвора. Овим чланом се не предвиђа на које се теже околности мисли, осим што се у ставу 3. прописује да се за тежи облик овог дела сматра ако је извршено од стране два или више лица.

Кривични законик Западне Аустралије прописује у шестом делу под називом Кривична дела у вези са имовином и уговорима (*Offences relating to property and contracts*), у тридесет и осмој глави под називом Разбојништво и изнуде претњом (*Robbery, extortion by threats*), чланом 392. кривично дело разбојништва. Разбојништво се прописује као облик крађе с тим да је примењена сила или претња према другом лицу како би се дошло до ствари или да би се ствар задржала (у кривичном законодавству Републике Србије, сила или претња да би се задржала противправно прибављена ствар представља засебно дело, разбојничку крађу). По Кривичном законнику Западне Аустралије ако је ово дело извршено употребом оружја или других средстава која се могу користити као оружје, или ако се учинилац дела „претварао“ да има оружје или поменуто средство, предвиђа се казна доживотног затвора. За

⁴⁵² В. Western Australian Criminal Code Act Compilation Act 1913, effective 4. March 2015., око специфичности кривичних дела из ове групе, чланови од 319. до 331D.

друге теже облике овог дела предвиђа се казна затвора у трајању од двадесет година, осим у случајевима за које је предвиђена казна затвора у трајању од четрнаест година.

Потребно је указати на још једну специфичност кривичног законодавства, која постоји и у законодавству САД-а, а то је могућност изрицања казни затвора у веома дугом трајању. Може се навести пример Мартина Брајанта (Martin Bryant, извршио је тридесет и пет убистава, а двадесет лица је тешко ранио), који је осуђен на тридесет и пет доживотних казни затвора и на 777 година затвора.⁴⁵³

Из досадашњег сагледавања казне затвора у кривичном законодавству Аустралије, може се увидети да казна доживотног затвора, представља најтежи облик кажњавања учиниоца кривичног дела. Исто као и код законодавства Сједињених Америчких Држава, државе Аустралије имају у одређеној мери различита законска решења што се и може видети у законима који су кориштени у упоредном приказу, али потребно је подсетити да је и ово законодавство засновано на прецедентном праву.

3.3. Земље бивше СФРЈ

Кривично законодавство Социјалистичке Федеративне Републике Југославије чинили су Савезни кривични закон, шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона. Период у којем је ово законодавство било на снази је од његовог доношења 1976. године па све до распада СФРЈ деведесетих година двадесетог века.

Посматрано из угла кривичног права, распадом СФРЈ, услед настајања више мањих држава, настајали су и нови кривични закони који су развијали своја правна решења на различите начине.

У наставку упоредно-правног приказа казне затвора, биће сагледане специфичности позитивноправних законских решења *Словеније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе*.

3.3.1. Словеначко кривично законодавство

Актуелни Кривични законик Словеније донет је 2008. године, с тим да су уследиле две измене и допуне 2009. и 2011. године. Ступањем на снагу, започета је примена многих

⁴⁵³ Allen Douglas and Michael Sharp (1997), *Mass murder in Australia: Tavistock's Martin Bryant*, EIR, vol. 24., no.21., стр. 53.

законских решења која нису постојала у дотадашњем кривичном законодавству Словеније, а нека од њих су управо и предмет овог истраживања.

По многим ауторима највеће изненађење, поред измена темељних начела и дефинисања кривичног дела, било је увођење доживотног затвора и „регистра педофила“. Увођење доживотне казне затвора оправдано је као међународна обавеза Републике Словеније како би се ускладило кривично законодавство са одредбама Римског статута Међународног кривичног суда, чиме би се омогућило извршење донетих пресуда међу којима је и казна доживотног затвора. У супротном извршење ових одлука не би било могуће због непостојања такве казне у дотадашњем Кривичном законик Словеније.⁴⁵⁴ У прилог поменутом потребно је још истакнути да поједини аутори указују да је Римским статутом предвиђено да државе чланице нису приморане на извршење кривичних санкција које се не предвиђају у њиховим законодавствима, због постојања консензуалног модела извршења казне затвора.⁴⁵⁵ Често се у литератури наводи да увођење доживотне казне затвора у кривично законодавство представља криминално-политичу мотивисану одлуку.⁴⁵⁶

Кривични законик Словеније⁴⁵⁷ сачињен је из два дела, општег (до члана 99) и посебног дела (од члана 100. до 381). У општем делу, у четвртој глави под називом Казне, у првом делу под називом Врсте казни и услови за њихово изрицање, чланом 43. под називом Врсте казни, предвиђа се да се за извршено кривично дело може изрећи казна затвора, новчана казна и забрана управљања моторним возилом.

У истој глави, чланом 46. ставом 1. предвиђа се да казна затвора не може бити краћа од петнаест дана нити дужа од тридесет година. Ставом 2. предвиђа се казна доживотног затвора за кривична дела геноцида, злочина против човечности, ратне злочине и агресију, али и за два или више извршених тежих облика кривичног дела тероризма (из члана 108, става 5.), убиства, најтежих облика криминала (из члана 360, става 2.), кривичног дела угрожавања лица под међународном заштитом и за извршење кривичног дела убиства председника републике. Истим чланом (ставом 3. и 4.) предвиђа се још да ако је за неко кривично дело прописана казна затвора у трајању до тридесет година, она не може бити краћа од петнаест година, док ако је за кривично дело прописана казна затвора у трајању до две године, онда се не предвиђа минимално трајање казне затвора.

⁴⁵⁴ Matjaž Ambrož (2008), *Novi slovenski Kazneni zakoni*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 15., br.1., стр. 323. и 335.

⁴⁵⁵ *Ibid.*

⁴⁵⁶ Matjaž Ambrož (2008), *Izvršitev zaporne kazni, ki jo izreče MKS*, Pravna praksa, br. 2008/13, стр. 21-22.

⁴⁵⁷ Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1), Uradni list Republike Slovenije 55/08 z dne 04.06.2008, popravek 02.07.2008., s Zakon o spremembi (KZ-1A) Uradni list Republike Slovenije, št. 39/09 z dne 26. 5. 2009., s Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1B) Uradni list Republike Slovenije, št. 91/11 z dne 14.11.2011.

У десетој глави под називом Опште одредбе о извршењу кривичних санкција (*Temeljne določbe o izvrševanju kazenskih sankcij*), чланом 88. предвиђа се да се условни отпуст (*pogojni odпуст*) може затражити протеком половине од изречене казне затвора, а ако је изречена казна затвора у трајању преко петнаест година, онда протеком три четвртине казне. Кривични законик Словеније предвиђа условни отпуст и за казну доживотног затвора након протеча двадесет и пет година.

Осуђеном лицу којем је дозвољен условни отпуст, могуће је изрећи и следеће мере (члан 88. став 8): лечење зависности од алкохола или дрога у одговарајућој здравственој установи; одлазак на стручна, психолошка или друга саветовања; обука за посао или прихватање запослења у складу са здрављем, способностима или склоностима; контролисано коришћење прихода; забрана контакта са одређеним лицима; забрана приближавања оштећеном или неком другом лицу и забрана приступа одређеним местима.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, а све у циљу бољег упоредно-правног приказа.

У посебном делу Кривичног законика, у петнаестој глави под називом Кривична дела против живота и тела (*Kazniva dejanja zoper življenje in telo*), чланом 115. прописује се кривично дело убиства (*uboj*). За ово дело предвиђена је казна затвора у трајању од пет до петнаест година. Истим чланом предвиђа се и тежи облик овог дела и то ако је дело извршено удруживањем два или више лица. За тежи облик кривичног дела убиства, предвиђа се казна затвора од десет до петнаест година.

Потребно је нагласити да и словеначки Кривични законик, као и многи други кривични законици, на шта је указивано, праве терминолошку разлику између кривичног дела убиства и тешког убиства, сагледавањем са тачке Кривичног законика Републике Србије. За кривично дело убиства користи се термин *uboj*, док за кривично дело тешког убиства, користи се термин *umor*.

Кривично дело силовања (*posilstvo*) предвиђено је у деветнаестој глави под називом Дела против полног интегритета (*Kazniva dejanja zoper spolno nedotakljivost*), чланом 170. на начин што се оно прописује као принуда другог лица, које може бити и истог пола, на полни однос или на изједначено понашање, употребом силе или претње на живот и тело. За кривично дело силовања из става 1. предвиђена је казна затвора од једне до десет година.

Тежи облик овог дела је предвиђен ставом 2. и то када је оно извршено на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин, или ако је извршено од стране више лица узастопно, или над затвореницима или другим лицима лишених слободе. За поменути тежи облик кривичног дела силовања предвиђена је казна затвора од три до петнаест година.

Истим чланом (ставом 3) предвиђа се казна затвора од шест месеци до пет година у случајевима када је дело извршено под претњом лицу или њему блиском лицу, да ће се открити нешто што би могло да утиче на част или углед или да ће се нанети много штете на имовини.

Поред до сада изнетог, ставом 4. предвиђа се да ако се изврши кривично дело силовања из става 1. и 3. над брачним, ванбрачним или регистрованим истополним партнером, тужилачко гоњење се предузима по предлогу.

Кривично дело разбојништва (*rop*) предвиђено је у двадесет и трећој глави под називом Кривична дела против имовине (*Kazniva dejanja zoper premoženje*) чланом 206. на начин што се предвиђа противправно присвајање ствари применом силе према било којем лицу или претњом да ће се напасти на живот или тело. За ово дело је предвиђена казна затвора од једне до десет година. Ставом 2. се предвиђа казна затвора од три до петнаест година ако је ово дело извршено удруживањем два или више лица или ако су противправно присвојене ствари велике вредности. У случајевима када је дело из претходна два става извршено од стране криминалне групе, тада се предвиђа казна затвора од пет до петнаест година.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном законнику Словеније, може се увидети да казна доживотног затвора представља најтежи облик кажњавања учиниоца кривичног дела, иако се не прописује за велики број дела, за разлику од већине других анализираних законодавстава. Временски одређена казна затвора предвиђена је у распону од петнаест дана до тридесет година.

3.3.2. Хрватско кривично законодавство

Актуелни Кривични закон Хрватске донет је 2012. године. Поједини аутори окарактерисали су га као нужну потребу којом се постигло осавремењавање кривичног законодавства Хрватске. Многа законска решења преузета су из кривичних законика Немачке, Аустрије и Швајцарске, што је и разумно, јер и дотадашњи савремени кривични закони Хрватске пратили су правну традицију поменутих држава. Једна од новина представља и проширивање законског прописивања, што се и види кроз повећање броја глава. Кривични закон из 1997. године имао је двадесет и седам глава, док Кривични закон из 2012. године има тридесет и пет. Међу многим насталим променама у општем делу Кривичног закона, а од значаја за ово истраживање тичу се прописивања казни, на начин што се предвиђа и промена горње границе казне дуготрајног затвора. Када је реч о казни затвора

видљиве су промене у смислу померања горње границе са петнаест на двадесет година, док се казна затвора у трајању до једне године може издржавати и ван затвора (кућни затвор), наравно уз испуњење одређених законских предуслова.⁴⁵⁸

Многи аутори оправдавају увођење казне дуготрајног затвора, у законодавство Хрватске, а као полазну основу узимају укидање смртне казне 1990. године и стварање околности да се за најтежа кривична дела може изрећи само казна затвора од двадесет година. Ово законско решење задржано је све до ступања на снагу новог Кривичног закона 1997. године којим се први пут и предвиђа казна дуготрајног затвора у максималном трајању од четрдесет година.⁴⁵⁹

Једна од специфилности Кривичног закона Хрватске из 2012. године је и у томе што је на њега утицала и пресуда Европског суда за људска права из 2009. године у којој је Хрватска изгубила спор због кршења начела *ne bis in idem* (не два пута по истој ствари) услед преклапања бића кривичних дела и прекршаја.⁴⁶⁰

Кривични закон Хрватске⁴⁶¹ сачињен је из два дела, општег (до члана 87) и посебног дела (од члана 88. до 387). У општем делу, у четвртој глави под називом Казне, чланом 40. став 1. предвиђа се да се за извршено кривично дело може изрећи новчана казна, казна затвора и дуготрајни затвор.

Казна затвора се прецизније уређује чланом 44. у којем се предвиђа да она не може бити краћа од три месеца нити дужа од двадесет година. Кривични закон посебно регулише питање казне затвора до шест месеци, на начин што се чланом 45. предвиђа да се она може изрећи у случајевима када се може предвидети да се новчана казна или рад у јавном интересу неће извршити или у случајевима када се са новчаном казном, радом у јавном интересу или условном осудом неће постићи сврха кажњавања.

Дуготрајна казна затвора уређује се чланом 46. ставом 1. у којем се предвиђа да она не може бити краћа од двадесет и једне године нити дужа од четрдесет година. У ставу 2. Законом се прописује да се може изрећи за кривична дела у стицају јединствена казна затвора у трајању од педесет година.

Казна дуготрајног затвора, Кривичним законом Хрватске, предвиђена је за следећа кривична дела: геноцид (члан 88. став 1. тачка 5), злочин агресије (члан 89. став 1.), злочин против човечности (члан 90. став 1. тачка 11), ратни злочин (члан 91. став 1. тачка 8),

⁴⁵⁸ Lana Milivojević Antoliš (2012), *Pogled u novi Kazneni zakon Republike Hrvatske i njegove pojedine značajnije promjene*, Policija i sigurnost, vol.21., br.2, стр. 374. и 376.

⁴⁵⁹ Ksenija Turković i Aleksandar Maršavelski (2012), *Reforma sustava kazni u novom kaznenom zakonu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 19, br. 2, стр. 798.

⁴⁶⁰ Марести (Maresti) против Хрватске, пресуда од 25.06.2009.г., бр. 55759/07, В. *Ibid.*, стр. 378.

⁴⁶¹ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 125/11 i 144/12.

тероризам (члан 97. став 4), тешко убиство (члан 111), напад на ваздухоплов, брод или непокретну платформу (члан 223. став 6), кажњавање за најтеже облике кривичних дела против Републике Хрватске (члан 351. став 1) и за убиство особе под међународном заштитом (члан 352. став 1).

Питање условног отпуста (*uvjetni otpust*) предвиђа се чланом 59, на начин да се он може одобрити након издржане једне половине изречене казне затвора, с тим да то не може бити краће од три месеца. Одлуку о условном отпусту доноси суд у случајевима када се основано верује да осуђено лице неће извршити ново кривично дело. Поред поменутог, за условни отпуст потребан је и пристанак осуђеног лица.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, а све у циљу бољег упоредно-правног приказа.

У посебном делу Кривичног закона, у десетој глави под називом Кривична дела против живота и тела, чланом 110. предвиђа се кривично дело убиства, на начин што се за ово дело прописује казна затвора у минималном трајању од пет година.

Овај члан може да се узме за пример којим би се указала сличност са немачким и утицај немачког кривичног законодавства, јер је и у њему ово дело одређено са минималном предвиђеном казном затвора без назначења максимално предвиђене казне за ово дело. Наравно, треба имати на уму да се законом увек прописује општи максимум, на шта је већ указано.

Кривично дело силовања, предвиђа се у шеснаестој глави под називом Кривична дела против полне слободе, чланом 153. У одређеној мери, кривично дело силовања, представља тежи облик кривичног дела полног односа без пристанка (члан 152).

Кривично дело полног односа без пристанка у ставу 1, поред очитог, прописује да уместо полног односа може бити и нека друга изједначена радња, али и да се ово дело може извршити и када се друго лице без пристанка наведе да изврши полни однос или изједначену радњу са трећим лицем. За ово дело предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година. Ставом 2. предвиђа се блажи облик овог дела и казна затвора до три године, када је учинилац био у отклоњивој заблуди.

Кривичним делом силовања (члан 153) предвиђа се извршење кривичног дела полног односа без пристанка (члан 152. став 1) употребом силе или претње непосредног напада на живот или тело оштећеног или другог лица. За ово дело предвиђена је казна затвора од једне до десет година.

Тешка кривична дела полног односа без пристанка прописују се чланом 154. За ова дела предвиђена је казна затвора од једне до десет година и то у случајевима када је дело

извршено над блиском лицу; према лицу посебно рањивом због својих година, болести, зависности, трудноће, инвалидитета, тешке телесне сметње или душевне болести; ако је извршено на нарочито окрутан или нарочито понижавајући начин; ако је дело извршено из мржње; ако је дело извршено од стране више лица према истој особи; ако је дело извршено уз употребу оружја или опасног оруђа и ако наступи тешка телесна повреда или ако је последица дела трудноћа.

Кривично дело разбојништва, предвиђено је у двадесет и трећој глави под називом Кривична дела против имовине, чланом 230. Овим делом се предвиђа употреба силе или претње непосредног напада на живот или тело са циљем да се противправно одузме туђа покретна ствар. За ово дело из става 1. предвиђена је казна затвора од једне до десет година. Ставом 2. се предвиђа казна затвора од три до дванаест година ако се делом из става 1. прибави знатна имовинска корист или ако се исто дело изврши уз употребу оружја или опасног оруђа. Казна затвора у минималном трајању од пет година предвиђена је у случајевима ако наступи смрт оштећеног лица.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном закону Хрватске, може се видети да најтежи облик кажњава представља казна дуготрајног затвора која се може изрећи у трајању до четрдесет година, док је за кривична дела у стицају предвиђена јединствена казна од педесет година. Поред казне поменуте дуготрајне казне, Кривични закон предвиђа и „обичну“ казну затвора од три месеца до двадесет година.

3.3.3. Кривично законодавство Босне и Херцеговине

Кривично законодавство Босне и Херцеговине, поред Кривичног законика (БиХ) који је донесен одлуком Високог представника, чине и засебни Кривични законици Федерације БиХ, Републике Српске и Брчко дистрикта БиХ.

Кривични закон БиХ који је донет 2003. године, са последњом изменом и допуном из 2014. године, уређује поједина општа питања материјалног права која су јединствена за целу БиХ и прописује само нека кривична дела из групе кривичних дела против слободе и права човека и грађанина; против интегритета БиХ; против човечности и вредности заштићених међународним правом; против привреде, јединства тржишта и области царина, кривична дела корупције и против службене и друге одговорне дужности; против правосуђа; кривична дела повреде ауторских права и кривична дела организованог криминала. Кривичним законцима ентитета и Брчко дистрикта уређује се општи део кривичног законодавства и кривична дела из њихове надлежности.

Поједини аутори овакву специфичност оправдавају сложеним и наглим променама у друштвеном, политичком, економском, социјалном и правном систему БиХ, али и услед значајног утицаја Канцеларије високог представника, односно *ad hoc* међународне институције која је одговорна за надгледање имплементације и спровођење Мировног споразума којим је окончан рат.⁴⁶² Поред поменутог, потребно је још нагласити да су одређени аутори, нужност промена Кривичног законика видели у променама одредби којима су се уређивала питања ратних злочина, злочина против човечности, геноцида и командне одговорност.⁴⁶³

Кривични закон БиХ⁴⁶⁴ у општем делу, у седмој глави под називом Казне, чланом 40. предвиђа да се за извршено кривично дело може изрећи казна затвора, казна дуготрајног затвора и новчана казна. Исте врсте казни предвиђене су Кривичним законом Федерације БиХ⁴⁶⁵ у седмој глави под називом Казне, чланом 41, Кривичним законом Републике Српске⁴⁶⁶ у трећој глави под називом Казне, чланом 29. и Кривичним законом Брчко дистрикта БиХ⁴⁶⁷ у седмој глави под називом Казне, чланом 41.

Кривичним законом БиХ казна затвора се прецизније уређује чланом 42. У овом члану предвиђа се да она не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година. Чланом 42.б. прописује се да се казна дуготрајног затвора од двадесет и једне до четрдесет и пет година. Кривични закон Федерације БиХ на исти начин уређује питање казне затвора (члан 43) и дуготрајног затвора (члан 43.б). Кривични закон Републике Српске чланом 32. уређује питање казне затвора на исти начин као и претходни кривични закони, док се казна дуготрајног затвора предвиђа чланом 31.а од двадесет и пет до четрдесет и пет година. Кривични закон Брчко дистрикта БиХ ближе одређује казну затвора (члан 43) и казну дуготрајног затвора (члан 43.б) на исти начин као и Кривични закон БиХ и Кривични закон Федерације БиХ.

⁴⁶² В. Најрија Сјерчић-Ћолић (2003), *Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na novo krivično procesno pravo*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, broj 1, стр. 181. и 186.

⁴⁶³ Erik Larson (2005), Analysis of the substantive war crimes provisions, Practical guide to war crimes prosecutions in Bosnia and Herzegovina, Central European and Eurasian law initiative, стр. 15.

⁴⁶⁴ Кривични закон Босне и Херцеговине, Службени гласник Босне и Херцеговине, бр. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10 и 47/14. Закон је сачињен из два дела, општег (до члана 144) и посебног дела (од члана 145. до 253).

⁴⁶⁵ Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине Федерације Босне и Херцеговине бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 и 76/14. Закон је сачињен из два дела, општег (до члана 148) и посебног (од члана 149. до 421).

⁴⁶⁶ Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13. Закон је сачињен из два дела, општег (до члана 147) и посебног (од члана 148. до 441).

⁴⁶⁷ Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, бр. 10/03, 45/04, 6/05, 21/10 и 9/13. Закон је сачињен из два дела, општег (до члана 148) и посебног (од члана 149. до 394).

Казна дуготрајног затвора, Кривичним законом БиХ, предвиђена је за кривична дела: убиства представника највиших институција БиХ (члан 167), за најтеже облике кривичних дела (члан 169, овим чланом предвиђа се казна дуготрајног затвора за напад на уставни поредак, члан 156; угрожавање територијалне целине, члан 157; подривање војне и одбрамбене моћи, члан 161; оружану побуну, члан 162. и шпијунажу, члан 163), геноцид (члан 171), злочини против човечности (члан 172), ратни злочин против цивилног становништва (члан 173), ратни злочин против рањеника и болесника (члан 174), ратни злочин против ратних заробљеника (члан 175), противправно убијање и рањавање непријатеља (члан 177. став 2. и 3), повреде закона или обичаја рата (179), трговина људима (члан 186. став 5. и 7), узимање талаца (члан 191. став 3), угрожавање особа под међународно-правном заштитом (члан 192. став 3), неовлаштени промет оружјем и војном опремом и производима двојне употребе (члан 193. став 2), недозвољено оружје и друга средства борбе (члан 193.а став 2. и 5), неовлашћени промет хемикалијама (члан 193.б став 2), пиратство (члан 196. став 3), отмица ваздухоплова или брода или фиксне платформе (члан 197. став 3), угрожавање сигурности ваздушне или морске пловидбе или фиксне платформе (члан 198. став 4), тероризам (члан 201. став 3), противљење надређеном (члан 246.ц став 7), напад на војно лице у обављању службе (члан 246.ф став 4) и за кривична дела извршена за време ратног стања или ванредног стања или када је издато наређење за ангажовање и употребу Оружаних снага БиХ (члан 246.п став 3).

Кривичним законом Федерације БиХ, казна дуготрајног затвора предвиђена је за кривична дела: убиства највиших службених лица Федерације (члан 161), за најтеже облике кривичних дела (члан 164, овим чланом предвиђа се казна дуготрајног затвора за напад на уставни поредак, члан 149; угрожавање територијалне целине, члан 150; подривање војне и одбрамбене моћи, члан 155; оружану побуну, члан 156. и шпијунажу, члан 157), убиство (члан 166. став 2), узимање талаца (члан 200. став 3), тероризам (члан 201. став 3), полни однос са дететом (члан 207. став 5), насиље у породици (члан 222. став 6), разбојничка крађа (члан 288. став 3) и за кривично дело разбојништва (члан 289. став 3).

Кривичним законом Републике Српске, казна дуготрајног затвора предвиђена је за кривична дела: тешког убиства (члан 149), полно насиље над дететом (члан 195. став 5), убиство представника највиших органа Републике Српске (члан 296), тероризам (члан 299. став 3), узимање талаца (члан 300. став 3) и кажњавање за најтеже облике кривичних дела против уставног уређења Републике Српске (члан 311. став 2).

Кривичним законом Брчко дистрикта БиХ, казна дуготрајног затвора предвиђена је за кривична дела: убиства (члан 163), узимање талаца (члан 197. став 3), тероризам (члан 198.

став 3), полни однос с дететом (члан 204. став 5), трговина људима (члан 207.а став 6), насиље у породици (члан 218. став 6), разбојничка крађа (члан 282. став 3) и разбојништво (члан 283 став 3).

Условни отпуст (*uvjetni otpust*) у Кривичном закону БиХ прописује се чланом 44. на начин да се он може одобрити након протеча половине од изречене казне затвора. У изузетним случајевима протеком једне трећине казне, осуђено лице, може да се ослободи од даљег издржавања казне под условом да не учини ново кривично дело пре истека трајања казне. Када је осуђеном лицу изречена казна дуготрајног затвора, условни отпуст је могућ након протеча три петине казне. Истим чланом, поред поменутог, предвиђају се и услови под којима је условни отпуст могућ, а они се односе на понашање осуђеног лица током издржавања казне и на околности које указују да ли је сврха кажњавања успешно постигнута.

Кривични закон Федерације БиХ на исти начин прописује условни отпуст (члан 45) као и Кривични закон БиХ.

Кривични закон Републике Српске предвиђа условни отпуст чланом 108. у глави десет под називом Основне одредбе о извршењу кривичних санкција. Овим чланом се предвиђа да се условни отпуст може одобрити након протеча половине од изречене казне затвора под условом да не учини ново кривично дело пре истека трајања казне. Условни отпуст за дуготрајну казну затвора могућ је протеком три петине изречене казне. Истим чланом, предвиђају се и услови под којима је условни отпуст могућ, а они се односе на понашање осуђеног лица током издржавања казне, извршење радних обавеза и на околности које указују да ли је сврха кажњавања успешно постигнута.

Кривични закон Брчко дистрикта БиХ на исти начин прописује условни отпуст (члан 45) као Кривични закон БиХ и Кривични закон Федерације БиХ.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, а све у циљу бољег упоредно-правног приказа.

Кривични закон БиХ не прописује поменута кривична дела, из већ поменутих разлога са почетка овог дела истраживања.

Кривичним законом Федерације БиХ кривично дело убиства, предвиђа се у посебном делу Кривичног закона, у шеснаестој глави под називом Кривична дела против живота и тела, чланом 166. За ово дело предвиђена је казна затвора у минималном трајању од пет година. Ставом 2. предвиђа се и казна затвора у минималном трајању од десет година или казна дуготрајног затвора у случајевима када се дело изврши на округан или подмукао начин; услед безобзирног насилничког понашања; због расних, националних или верских

побуда; услед користољубља, због прикривања неког другог кривичног дела, или због безобзирне освете или других ниских побуда; и ако се дело изврши над службеним или војним лицем током вршења својих предвиђених дужности (при обављању послова безбедности или дужности чувања јавнога реда, хватања учиниоца кривичног дела или чувања лица које је лишено слободе).

Кривични закон Републике Српске у посебном делу, у шеснаестој глави под називом Кривична дела против живота и тела, чланом 148. предвиђа кривично дело убиства. За ово дело прописује се казна затвора у минималном трајању од пет година. Ставом два, прописује се казна затвора од једне до осам година ако постоје посебно олакшавајуће околности.

Кривични закон Брчко дистрикта БиХ у посебном делу, у шеснаестој глави под називом Кривична дела против живота и тела, чланом 163. предвиђа кривично дело убиства, на сличан начин као и Кривични закон Федерације БиХ. Овим чланом се предвиђа да се за кривично дело убиства прописује казна затвора у минималном трајању од пет година. Ставом 2. предвиђа се и казна затвора у минималном трајању од десет година или казна дуготрајног затвора у случајевима када је дело извршено на свиреп или подмукао начин; услед безобзирног насилничког понашања; ако је дело извршено из мржње; ако је дело извршено због користољубља, ради извршења неког другог кривичног дела или прикривања неког кривичног дела, или због безобзирне освете или других ниских побуда; и ако се дело изврши над службеним или војним лицем током вршења својих предвиђених дужности (при обављању послова безбедности или дужности чувања јавнога реда, хватања учиниоца кривичног дела или чувања лица које је лишено слободе).

Кривично дело силовања предвиђа се Кривичним законом Федерације БиХ у деветнаестој глави под називом Кривична дела против полне слободе и морала, чланом 203. на начин што се прописује у ставу 1. да лице које употреби силу или претњу непосредног напада на живот или тело оштећеног или другог лица или неку другу изједначену полну радњу, биће кажњено са казном затвора од једне до десет година. Тежи облик овог дела предвиђа се ставом 2. за које се прописује казна затвора од три до петнаест година у случајевима када се дело изврши на нарочито окрутан или нарочито понижавајући начин, или ако је истом приликом према истом оштећеном делу извршено више пута или ако је извршено од стране више лица. У случајевима када је последица овог дела смрт оштећеног лица или тешке телесне повреде, или трудноћа, тада се за ово дело ставом 3. предвиђа казна затвора у минималном трајању од три године. У случајевима када је ово дело извршено према малолетнику ставом 5. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од три године, док за тежи облик овог дела (став 2, 3. и 4) предвиђа се казна затвора у минималном

трајању од пет година. Истим чланом још се предвиђа да ако се са тежим обликом овог дела из става 2. проузрокују последице предвиђене ставом 3, онда се за ово дело прописује казна затвора у минималном трајању од пет година.

Кривични закон Републике Српске у деветнаестој глави под називом Кривична дела против полног интегритета, чланом 193. предвиђа кривично дело силовања на начин што се прописује у ставу 1. принуда на обљубу или неку другу полну радњу употребом силе или претње непосредног напада на живот или тело оштећеног или другог њему блиског лица. За ово дело предвиђа се казна затвора од две до десет година. Ставом 2. прописује се тежи облик на начин да ако је ово дело извршено према малолетном лицу или на нарочито свиреп или на нарочито понижавајући начин или ако је дело извршено истом приликом од стране више лица или је дело извршено из мржње или ако је услед извршења дела наступила тешка телесна повреда, тешко нарушавање здравља или трудноћа. У овим случајевима предвиђена је казна затвора од три до петнаест година. Ставом 3. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од десет година у случајевима када је последица овог дела смрт оштећеног лица, док се у ставу 4. предвиђа казна затвора од шест месеци до пет година ако се друго лице принуди на обљубу или неку другу полну радњу озбиљном претњом или претњом њему блиског лица, којом ће се открити нешто што би могло да утиче на част или углед или неким другим тешким злом.

Кривични закон Брчко дистрикта БиХ у деветнаестој глави под називом Кривична дела против полне слободе и морала, чланом 200. предвиђа кривично дело силовања на исти начин као што се то предвиђа у Кривичном закону Федерације БиХ, са једним додатним обликом. У овом члану у ставу 4. предвиђа се да се дело може извршити из мржње, при чему се за овај облик предвиђа казна затвора из става 2, односно, казна затвора од три до петнаест година.

Кривично дело разбојништва предвиђа се Кривичним законом Федерације БиХ у двадесет и петој глави под називом Кривична дела против имовине, чланом 289. Ставом 1. предвиђа се примена силе према било којем лицу или претње да ће се напасти на живот или тело са циљем да се одузме туђа покретна ствар или да се прибави противправна имовинска корист за себе или друго лице. За ово дело је предвиђена казна затвора од једне до десет година. Тежи облик овог дела предвиђа се ставом 2. и 3. У случајевима када је оштећено лице са умишљајем тешко телесно повређено или ако је дело извршено од стране групе или ако је за извршење дела кориштено оружје или оруђе, тада се ставом 2. предвиђа казна затвора у минималном трајању од пет година. Ставом 3. предвиђа се казна затвора у

минималном трајању од десет година или казна дуготрајног затвора ако је последица овог дела смрт оштећеног лица.

Кривични закон Републике Српске у двадесет и трећој глави под називом Кривична дела против имовине, чланом 233. предвиђа кривично дело разбојништва. Ово дело из става 1. предвиђено је на исти начин као и код Кривичног закона Федерације БиХ, а слично је и са тежим обликом овог дела који је предвиђен ставом 2. Разлика у односу на Кривични закон Федерације БиХ је у томе што се још предвиђа и ако је дело извршено из мржње или ако вредност одузетих ствари прелази износ од 50.000 конвертибилних марака (~25.000 евра), а предвиђена је и казна затвора од пет до петнаест година.

Кривични закон Брчко дистрикта БиХ у двадесет и петој глави, под називом Кривична дела против имовине, чланом 283. предвиђа кривично дело разбојништва. Ово дело, прописано је на исти начин као и у Кривичном закону Федерације БиХ, с тим да и овде постоји додатни облик, као и код кривичног дела силовања. Ставом 2, између осталог, предвиђа се да се ово дело може извршити из мржње, за шта се прописује казна затвора у минималном трајању од пет година.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у кривичном законодавству Босне и Херцеговине, може се видети да најтежи облик кажњавања представља казна дуготрајног затвора која се може изрећи у трајању до четрдесет и пет година, док се казна затвора предвиђа у трајању од тридесет дана до двадесет година.

3.3.4. Македонско кривично законодавство

Актуелни Кривични законик Македоније донет је 1996. године, с тим да је последња измена и допуна начињена 2014. године.

Након распада СФРЈ, у Републици Македонији, остали су на снази поједини прописи који су важили у претходној држави, међу којима је било и кривично законодавство. Иако је уследила промена Устава Македоније, није уследио прекид правног континуитета.⁴⁶⁸

Ново кривично законодавство, односно прво након осамостаљења Македоније, постепено је почело да ступа на снагу од 1996. године, а карактерисале су га хитне измене и

⁴⁶⁸ Nikola Matovski (1994), *Reforma na kaznenata postapka vo Hrvatska i Slovenija*, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija, Skopje, br. 2, стр. 315.

реформе које су као основни циљ имале, поред модернизације кривичног законодавства и усаглашавање са најзначајнијим међународним актима.⁴⁶⁹

Кривични законик Македоније⁴⁷⁰ сачињен је из два дела, општег (до члана 122) и посебног дела (од члана 123. до 426). У општем делу, у трећој глави под називом Казне, чланом 33. предвиђа се да се за извршено кривично дело може изрећи казна затвора, новчана казна, забрана обављања позива, делатности и дужности, забрана управљања моторним возилом и протеривање странца из земље.

Казна затвора се прецизније уређује чланом 35. којим се предвиђа у ставу 1. да она не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година. За кривична дела за која је предвиђена казна доживотног затвора, може се изрећи казна затвора од четрдесет година. Ставом 2. предвиђа се да ако је за кривично дело које је извршено са умишљајем прописана казна затвора од двадесет година, за теже облике тог дела може се изрећи и казна доживотног затвора.

Казна доживотног затвора, Кривичним закоником Македоније, предвиђена је за кривична дела: убиства (члан 123. став. 2 и 3), обљубе над немоћним лицем (члан 187. став 2), разбојништва (члан 237. став 5), разбојничке крађе (члан 238. став 5), изнуде (члан 258. став 4), отмице авиона или брода (члан 302. став 3), угрожавања безбедности ваздушног саобраћаја (члан 303. став 3), признавања окупације (члан 306), убиства представника највиших државних органа (члан 309), за теже облике кривичних дела издаје, угрожавања територијалне целовитости и оружане побуне када се са умишљајем лиши живот једног или више лица (члан 327), супротстављање претпостављеном (члан 330. став 5), напада на војно лице током вршења дужности (члан 333. став 4), тероризма (члан 394б. став 1), геноцида (члан 403), злочина против човечности (члан 403а), ратни злочин против цивилног становништва (члан 404. став 1), ратни злочин против рањеника и болесника (члан 405), ратни злочин против ратних заробљеника (члан 406), коришћење забрањених средстава у борби (члан 407. став 3), злоупотреба хемијских или биолошких оружја (члан 407б. став 3), противправно убијање и рањавање непријатеља (члан 409. став 2), међународни тероризам (члан 419. став 3), угрожавање лица под међународном заштитом (члан 420. став 2) и узимање талаца (члан 421. став 3).

⁴⁶⁹ Nikola Matovski (2001), *Sustav kaznenog postupka u Republici Makedoniji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 8, broj 2, стр. 208.

⁴⁷⁰ Кривичен законик на Македонија, Службен весник на Република Македонија бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/2011, 42/2012, 166/2012, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, исп. 41/14.

Питање условног отпуста (*условен отпуст*) предвиђа се чланом 36. на начин да се он може одобрити након протеча половине изречене казне затвора. У изузетним случајевима условни отпуст је могућ и након протеча једне трећине казне затвора, при чему морају да постоје оправдани разлози, али и да је очигледно да је постигнута сврха кажњавања. Овим чланом се још предвиђа да је условни отпуст могућ само за она осуђена лица за која се верује да неће извршити ново кривично дело пре истека трајања казне, да ће се током условног отпуста примерено понашати, при чему ће се разматрати и понашање осуђеног лица током издржавања казне, извршења радних обавеза, а и да ли је постигнута сврха кажњавања. Осуђеном лицу на доживотну казну затвора условни отпуст је могуће одобрити након протеча двадесет и пет година од изречене казне. Током условног отпуста суд може да одреди испуњавање одређених обавеза предвиђеним кривичноправним одредбама.

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, а све у циљу бољег упоредно-правног приказа.

У посебном делу Кривичног законика, у четрнаестој глави под називом Кривична дела против живота и тела, чланом 123. предвиђа се кривично дело убиства, на начин што се ставом 1. за ово дело прописује казна затвора у минималном трајању од пет година. У ставу 2. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од десет година или казна доживотног затвора, у случајевима када је дело извршено на свиреп или подмукао начин; услед породичног насиља; када се извршењем овог дела умишљајно доводи у опасност и живот другог лица; ако је дело извршено због користољубља, ради извршења или прикривања неког другог кривичног дела, или због безобзирне освете или других ниских побуда; ако је дело наручено; када је дело извршено над женским лицем за које је учинилац знао да је трудно или ако је дело извршено над малолетним лицем; ако је дело извршено над судијом, тужиоцем или адвокатом током вршења своје дужности или над службеним или војним лицем током вршења својих предвиђених дужности односно приликом обављања послова безбедности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног дела или чувања лица које је лишено слободе. Ставом 3. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од десет година или казна доживотног затвора ако се са умишљајем лиши живота два или више лица, осим ако се ради о облику нужне одбране (члан 9. став 3), крајње нужде (члан 10. став 3), ако се ради о лишењу живота из самилости (члан 124), убиства на мах (члан 125) и убиства детета при порођају (члан 127).

Кривично дело силовања предвиђа се у деветнаестој глави под називом Кривична дела против полне слободе, чланом 186. на начин што се предвиђа обљуба услед употребе силе или претње непосредног напада на живот или тело оштећеног или другог њему блиског

лица. За ово дело из става 1. предвиђена је казна затвора од три до десет година. Ставом 2. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од четири године у случајевима када је услед извршења дела наступила тешка телесна повреда, смрт или друге тешке последице или ако је дело извршено од стране више лица или ако је извршено на нарочито свиреп или понижавајући начин. Ставом 3. предвиђа се казна затвора од шест месеци до пет година ако се друго лице принуди на обљубу озбиљном претњом или претњом њему блиског лица, којом ће се открити нешто што би могло да утиче на част или углед или да има за последицу неко друго тешко зло. Ставом 4. предвиђа се да услед извршења неке друге полне радње, односно другог изједначеног чина, за дело из става 1. прописује казна затвора од шест месеци до пет година, за дело из става 2. прописује се казна затвора од једне до десет година, док се за дело из става 3. прописује казна затвора од три месеца до три године.

У изменама и допунама македонског Кривичног законика, које су уследиле 2014. године, као мера безбедности предвиђа се медицинско-фармаколошки третман након поновног извршења кривичног дела обљубе над дететом (члан 61. тачка 4). Овај третман, представља тзв. хемијску кастрацију, која може да се изврши на добровољној бази на извршиоцу овог кривичног дела, али се њено извршење предвиђа и без сагласности у законом предвиђеним случајевима (члан 65а). Разлог због којег је указано на претходно поменуто је новина као прво такво законско решење у законодавствима бивше СФРЈ.

Кривично дело разбојништва предвиђено је у двадесет и трећој глави под називом Кривична дела против имовине, чланом 235. на начин што се предвиђа противправно присвајање ствари применом силе или претње непосредног напада на живот или тело. За ово дело је предвиђена казна затвора у минималном трајању од пет година. Ставом 2. се предвиђа казна затвора у минималном трајању од осам година у случају када су противправно присвојене ствари веће вредности, док се у ставу 3. предвиђа казна затвора од једне до пет година ако су противправно присвојене ствари мање вредности, при чему је учинилац дела хтео присвојење ствари те вредности. Ставом 4. предвиђа се тежи облик дела за које се прописује казна затвора у минималном трајању од десет година у случајевима када су нанете тешке телесне повреде оштећеном лицу, ако је дело извршено од стране групе или ако је за извршење дела кориштено оружје или опасно оруђе, ако је дело извршено на јавном месту. Најтежи облик овог дела предвиђен је у ставу 5. за који се прописује казна затвора у минималном трајању од десет година или казна доживотног затвора и то у случају када је наступила смрт лица над којим је извршено дело.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном законнику Македоније, може се видети да казна доживотног затвора представља најтежи облик кажњавања учиниоца

кривичног дела. Временски одређена казна затвора предвиђена је у распону од тридесет дана до петнаест година.

3.3.5. Кривично законодавство Црне Горе

Актуелни Кривични законик Црне Горе донет је 2003. године, с тим да је последња измена и допуна начињена 2013. године.

По појединим ауторима један од разлога за доношење новог Кривичног законика из 2003. године било је због потребе потпуног испуњавања обавеза из претходно ратификованих међународних уговора, конвенција и споразума, што се може видети кроз прописивање нових кривичних дела и то злочина против човечности и непредузимање мера за спречавање вршења кривичних дела против човечности, али и других добара заштићених међународним правом.⁴⁷¹

Кривични законик Црне Горе⁴⁷² сачињен је из два дела, општег (до члана 142) и посебног дела (од члана 143. до 488). У општем делу, у трећој глави под називом Казне, чланом 33. предвиђено је да се за извршено кривично дело може изрећи казна затвора од четрдесет година, казна затвора, новчана казна и рад у јавном интересу.

Казна затвора од четрдесет година прецизније се уређује чланом 35. којим се у ставу 1. предвиђа да се она може изрећи само за најтежа кривична дела. Ставом 2. се прописује да се она не може изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет једну годину живота, лицу којем је у време извршења кривичног дела урачуњивост била битно смањена и да се не може изрећи за покушај кривичног дела.

Казна затвора прецизније се уређује чланом 36. којим се предвиђа да она не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година.

Казна затвора од четрдесет година, Кривичним закоником Црне Горе, предвиђена је за кривична дела: тешко убиство (члан 144), разбојничку крађу (члан 241. став 5), разбојништво (члан 242. став 5), признавање капитулације или окупације (члан 358), убиство највиших представника Црне Горе (члан 363), тешка дела против уставног уређења и безбедности Црне Горе (члан 374. став 2), геноцид (члан 426), злочин против човечности (члан 427), ратни злочин против цивилног становништва (члан 428. став 3), ратни злочин против рањеника и

⁴⁷¹ В. Сандра Орловић, ур.(2012), Транзициона правда у постјугословенским земљама извештај за 2010-2011. годину, Фонд за хуманитарно право, стр. 42. и Велимир Ракочевић (2014), *Кривична дјела тероризма у црногорском законодавству*, Правне теме, година 2, бр.3, стр. 82.

⁴⁷² Кривични законик Црне Горе, Службени лист РЦГ, бр. 70/03 и 47/06 и Службени лист ЦГ, бр. 40/08, 25/10, 32/11, 40/13 и 56/13.

болесника (члан 429. став 2), ратни злочин против ратних заробљеника (члан 430. став 2), употреба недозвољених средстава борбе (члан 432. став 2), противправно убијање и рањавање непријатеља (члан 434. став 3), злочин агресије (члан 442. став 2), тероризам (члан 447. став 4), употреба смртоносне направе (члан 447.ц став 3), уништење и оштећење нуклеарног објекта (члан 447.д став 3), угрожавање лица под међународном заштитом (члан 448. став 4) и прелазак и предаја непријатељу (члан 477. став 1).

Питање условног отпуста предвиђа се чланом 37. на начин да се он може одобрити након протеча две трећине изречене казне затвора, а у изузетним случајевима након протеча једне половине изречене казне затвора. Поменути временски периоди условног отпуста односе се и на казну затвора од четрдесет година. Овим чланом се још предвиђа да је условни отпуст могућ само за она осуђена лица за која се верује да неће извршити ново кривично дело пре истека трајања казне, да ће се током условног отпуста примерено понашати, при чему ће се разматрати и понашање осуђеног лица током издржавање казне, извршења радних обавеза, али и на да ли је постигнута сврха кажњавања. Током условног отпуста суд може да одреди испуњавање одређених обавеза предвиђеним кривичноправним одредбама.

Поједини аутори износе мишљење које је засновано на подацима и пракси црногорских судова да би било ефикасније уместо условног отпуста изрицати рад у јавном интересу и новчане казне већег износа, у случајевима где је то законом предвиђено, јер би се тако боље постигла сврха кажњавања и смањио поврат.⁴⁷³

У наставку истраживања, биће сагледана законска решења за кривично дело убиства, силовања и разбојништва, а све у циљу бољег упоредно-правног приказа.

У посебном делу Кривичног законика, у четрнаестој глави под називом Кривична дела против живота и тела, чланом 143. предвиђа се кривично дело убиства. За ово дело прописана је казна затвора од пет до петнаест година.

Кривично дело силовања, предвиђа се у осамнаестој глави под називом Кривична дела против полне слободе, чланом 204. на начин што се предвиђа принуда другог лица на обљубу или са њом изједначен чин употребом силе или претњом да ће се непосредно напасти на живот или тело тог или другог лица. За ово дело из става 1. предвиђена је казна затвора од две до десет година. Ставом 2. предвиђа се казна затвора од једне до осам година у случају да је дело извршено под претњом да ће се за оштећено лице или друго лице открити нешто што би шкодило његовој части или угледу или да је дело извршено под

⁴⁷³ В. Петар Стојановић (2005), *Систем кривичних санкција у Републици Црној Гори*, Изрицање и извршење кривичних санкција, Центар за обуку судија Републике Црне Горе, стр. 16.

претњом неког другог тешког зла. Ставом 3. предвиђа се казна затвора од пет до петнаест година у случају да је услед дела наступила тешка телесна повреда оштећеног лица или ако је дело извршено од стране више лица или на нарочито свиреп или нарочито понижавајући начин или ако је дело извршено према малолетнику или ако је дело имало за последицу трудноћу. Ставом 4. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од десет година у случају да је услед дела наступила смрт лица према којем је дело извршено или ако је дело учињено према детету.

Кривично дело разбојништва предвиђено је у двадесет и другој глави под називом Кривична дела против имовине, чланом 242. Ставом 1. предвиђа се противправно присвајање ствари или прибављање другом лицу противправне имовинсе користи применом силе или претње да ће се непосредно напасти на живот или тело. За ово дело је предвиђена казна затвора од две до десет година. Ставом 2. предвиђа се казна затвора од две до дванаест година ако вредност ствари прелази износ од 3.000 евра, а ако вредност ствари прелази износ од 30.000 евра, предвиђена је казна затвора од три до петнаест година. Овим чланом, ставом 4. предвиђа се казна затвора од три до петнаест година ако је дело извршено од стране групе или ако је током извршења дела, неком лицу, нанесена тешка телесна повреда. Ставом 5. предвиђа се казна затвора у минималном трајању од десет година или казна затвора од четрдесет година у случају да је са умишљајем током извршења дела неко лице лишено живота. На крају, овим чланом, ставом 6. још се предвиђа казна затвора до три године ако вредност противправно прибављених ствари не прелази 150 евра, при чему је учинилац дела хтео присвојење ствари те вредности. Последњим ставом овог члана предвиђа се кажњавање за покушај управо поменутог дела из става 6.

Из досадашњег сагледавања казне затвора у Кривичном законнику Црне Горе, може се видети да казна затвора од четрдесет година представља најтежи облик кажњавања учиниоца кривичног дела. Временски одређена казна затвора предвиђена је у распону од тридесет дана до двадесет година.

IV глава

Криминолошко-пенолошки аспект казне затвора

Истраживање правне природе и сврхе казне затвора наставља се са сагледавањем *криминолошко-пенолошког аспекта казне затвора*. Током досадашњег истраживања директно и индиректно су сагледана ова питања, али нека је потребно додатно размотрити.

У првој тачки овог дела истраживања, додатна пажња ће бити посвећена *правној природи казне затвора* са аспекта савремених кривичних законодавстава, а посебно увек актуелно питање временске одређености. Затим, додатно ће бити размотрено право на кажњавање (*ius puniendi*), посебно из угла међународног кривичног права, а додатно ће бити размотрено и начело законитости.

У наставку, односно у другој тачки, биће сагледано питање *циља и сврхе казне затвора*, због становишта да са овом казном постоји највише изгледа за њихово остваривање. Иако је и ово питање током досадашњег истраживања већ било сагледано, у овом делу питање циља и сврхе казне затвора биће посматрано и са етичког угла.

Трећом тачком ће се сагледати питање *услова за изрицање и извршење казне затвора* који су предвиђени у позитивном кривичном законодавству Републике Србије. Поред поменутог, посебно ће бити сагледано и питање распоређивања и накнадног распоређивања осуђеног лица, али и питање заводских служби почев од службе за третман, обезбеђење, обуку и упошљавање, службе за здравствену заштиту и на крају службе за опште послове.

Четврта тачка биће посвећена појединим *психолошким аспектима казне затвора*, док ће се у петој тачки сагледати поједини *социолошки аспекти казне затвора*. Поменути тачкама овог дела истраживања биће сагледано питање реинтеграције осуђеног лица у друштво након издржавања казне затвора, посебно из угла могућих негативних последица по осуђено лице али и по његову породицу, с тим да ће се питање реинтеграције сагледати и из угла друштва анализирањем више студија које су се бавиле овом проблематиком.

У шестој тачки, која уједно представља и последњу тачку четврте главе истраживања, под називом *пенолошки аспекти казне затвора*, биће сагледани поједини општи институти кривичног права, који су у досадашњем истраживању били мање заступљени, а то ће првенствено бити проблематика поврата, правних последица изречене казне, питање рехабилитације али и давање и брисање података из казнене евиденције.

4.1. Правна природа казне затвора

Казна затвора је основа сваког савременог система кривичних санкција. Током досадашњег истраживања у више наврата указано је да настанак и развој овог вида кажњавања је била последица хуманијег кажњавања учиниоца неког дела (утицај Класичне школе), за које су се до тада предвиђали тежи облици кажњавања (смртна казна и телесне казне), односно услед постепеног напуштања идеје да казна треба да буде заснована на наношењу зла.

Када се казна затвора сагледава са аспекта савремених кривичних законодавстава, може се видети да она не представља само основну казну, већ да је и узрок за настајање и примену других облика кажњавања који данас постоје. Првенствено се овде мисли на алтернативне санкције које се све чешће изричу као заменски облици кажњавања уместо казне затвора за дела за која су углавном предвиђене краткотрајне казне затвора, али она представља и разлог за настајање других врста кривичних санкција, као што је нпр. условна осуда (мера упозорења).

У упоредно-правном сагледавању проблематике правне природе казне затвора, може се видети да кривична законодавства казну затвора уређују на различите начине ако се посматра из угла њене временске одређености, док постоји уједначеност по питању тежине кривичног дела. Савремена кривична законодавства распон казне релативно одређују, односно предвиђањем општег или посебног минимума и максимума.

Питање временске одређености односи се на то да ли се ради о доживотној казни затвора или не. На основу кривичних дела за која се изриче казна доживотног затвора очигледно је да је овај облик кажњавања директна замена за смртну казну у кривичним законодавствима у којима она више не представља облик кажњавања учиниоца кривичног дела. Ефикасност и оправданост казне доживотног затвора и даље покреће многа питања која се најчешће односе на хуманост ове казне и да ли код ње уопште постоји специјална превенција, или је основна идеја овог кажњавања да се онемогући даље вршење кривичног дела код одређеног лица. Наравно, ово је под претпоставком да му је онемогућено одређеним мерама чињење кривичних дела и током издржавања казне.

Када је реч о казнама затвора које су предвиђене у одређеном временском распону, најчешћа покренута питања односе се на проблематику како да се са што краћом временски

одређеном казном затвора постигну што бољи ефекти кажњавања уз максимално смањење свих могућих негативних ефеката.

Током истраживања детаљније су обрађена ова и друга питања од значаја за проблематику временске одређености казне затвора, тако да је претходно поменуто било са циљем кратког подсећања у мери која је довољна за потпуније разумевање овог дела истраживања.

На питање релативно одређених казни у савременом кривичним праву, скреће пажњу и аутор Зоран Стојановић, указивањем на проблем ширине временског распона. По овом аутору, распони не смеју бити превише уски јер би се на тај начин онемогућило адекватно одмеравање казне у смислу изрицања оне казне која би се заснивала на околностима које су од значаја за учињено дело и учиниоца. С друге стране, распон не би смео да буде ни превише широк да би се избегла арбитража и кршење начела законитости.⁴⁷⁴ Поред поменутог, исти аутор указује да је у појединим европским законодавствима све учесталија негативна тенденција прописивања сувише широких распона, са високим посебним максимумом, при чему се он све чешће изједначава са општим максимумом.⁴⁷⁵

Правна природа казне затвора неспорно је утемељена у свим модерним кривичним законодавствима. Суштински посматрано она је нераскидиво повезана са правном природом казне уопште, односно са правом на кажњавање. Право на кажњавање (*ius puniendi*) представља карактеристичност сваке државе, а оправдава се са заштитом друштва и појединаца у њој.⁴⁷⁶ Иако се овде ради о друштвеним и политичким одлукама, на шта је већ било указивано током истраживања, у савременим законодавствима оне су у одређеној мери ограничене међународним јавним правом, које је, неспорно, исто продукт поменутих одлука.

Међународно кривично право, као део међународног јавног права, још увек је у развоју и не постоји јединствено дефинисање. Једно од становишта предвиђа да оно представља супранационално кривично право које, у за то предвиђеним случајевима, примењује Међународни кривични суд. У националним кривичним законодавствима, у земљама које су прихватиле обавезе из корпуса међународних правних аката, преузеле су обавезу инкриминисаних кривичних дела којима се по позитивном међународном јавном праву повређују највише вредности међународне заједнице, а то су кривично дела геноцида, злочина против човечности, ратног злочина и кривичног дела агресије.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 266.

⁴⁷⁵ *Ibid.*

⁴⁷⁶ Право државе на кажњавање (*ius puniendi*) детаљније је анализирано у првој глави овог истраживања.

⁴⁷⁷ В. Davor Крапас (2011), *Međunarodni kazneni sudovi*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti, стр. 165. и 196.

Поједини аутори указују на значај *ius puniendi* и за питање правичности суђења. Од савремених законодавстава очекује се да буду легитимна и да примењују уједначене стандарде током спровођења закона. Неспорна је нужност правичног суђења, а оно зависи од низа начела почев од независности суда, једнакост странака у поступку, претпоставке невиности, права на одбрану... али и право на жалбу након донесене судске одлуке. Правично суђење је један од основних предуслова да би се могла изрећи правична казна.⁴⁷⁸ На основу поменутог може да се уочи специфичност *ius puniendi*, а то је да се са тим омогућава, али и ограничава право на кажњавање. Држава своје право да кажњава може да примењује само до одређених граница. Кажњавање по аутоматизму имплицира на ауторитет који држава има, јер без њега кажњавање не би ни постојало.⁴⁷⁹ По аутору Војиславу Становчићу, у најопштијем смислу ауторитет се испољава могућношћу да се на људе утиче казнама и наградама,⁴⁸⁰ али ауторитет и имплицира послушност у којој људи задржавају своју слободу, што наводи аутор Хана Арент (Hannah Arendt).⁴⁸¹

Једнакост људи може да се сагледава са више аспекта, а биће наведена два. Први је филозофски у којем се често може чути идеја Џона Лока (John Locke) о једнакости и независности људи чиме је имплицирао да нико не треба да наноси зло другоме јер сви потичу од истог ствараоца (Бога), а други је правни, односно једнакост пред законом и у правима. Једнакост по Локу, је заиста једна филозофска мисао према којој можда и треба тежити (ако је то уопште могуће), док би било излишно говорити о једнакости пред законом без постојања *ius puniendi*.

Стиче се утисак да се питање *ius puniendi* односи само на поједине периоде развоја правне мисли. Поједини аутори су управо са овим питањем покренули проблематику међународног кривичног суда, у смислу постојања „кажњавања без суверености“.⁴⁸²

По Џону Локу (John Locke) разматрање питања суверенитета треба започети од идеје „пристанка“, у смислу да је пристанак народа кључна претпоставка и услов стабилне власти, док Русо (Jean-Jacques Rousseau) посматра суверенитет као суверену „општу вољу“. Русо ствоје становиште објашњава на следећи начин: „Сваки од нас уноси у заједницу своју

⁴⁷⁸ Markus Dubber and Tatjana Hörnle (2014), *The Oxford handbook of criminal law*, Oxford University press, стр. 186.

⁴⁷⁹ María José Falcón y Tella and Fernando Falcón y Tella (2006), *Punishment and culture: a right to punish?*, Martinus Nijhoff publishers, стр. 148.

⁴⁸⁰ Војислав Становчић (1993), *Ауторитет и ауторитаризам*, Енциклопедија политичке културе, ур. Милан Матић и Милан Подунавац, Савремена администрација, стр.75-76.

⁴⁸¹ Хана Арент (1995), О слободи и ауторитету, Градска народна библиотека Жарко Зрењанин, стр. 18, 28. и 31.

⁴⁸² B. Kai Ambos (2013), *Punishment without a Sovereign? The Ius puniendi issue of international criminal law: a first contribution towards a consistent theory of international criminal law*, Oxford J Legal studies, vol.33/2, стр. 293-295. и Gerhard Werle and Florian Jessberger (2014), *Principles of international criminal law*, Oxford University press, стр. 35.

личност и целу своју снагу под врховном управом опште воље и сваки члан се сматра нераздвојаним делом целине“. На овај начин уместо постојања појединачне личности настаје једно ново морално и колективно тело „општа личност“. У зависности од развоја друштва, оно је некада представљало град, а сада је то република (политичко тело). Ово тело назива се „државом“, када је пасивна, „сувереном“ када је активна и „силом“ када се упоређује са „тима сличним“. Чланови ове заједничке личности називају се „грађанима“ ако учествују у сувереној власти или „поданицима“ ако су потчињени државним законима.⁴⁸³

Даљим сагледавањем овог питања начинио би се већи екскурс, па у циљу концизности, то неће бити учињено.

Казна затвора, као врста казне, своје постојање темељи у законским прописима, односно на основу начела *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Устав Републике Србије⁴⁸⁴ предвиђа чланом 34. ставом 1. да се нико не може огласити кривим за дело које, пре него што је учињено, законом или другим прописом заснованим на закону није било предвиђено као кажњиво, нити да се може изрећи казна која за то дело није била предвиђена. Чланом 27. којим се уређује питање права на слободу и безбедност, у ставу 4. предвиђа се да казну лишења слободе може изрећи само суд.

У Кривичном законнику Републике Србије⁴⁸⁵ у првом члану, који је нешто прецизнији од члана 34. става 1. Устава, предвиђа се да нема кривичног дела нити казне без закона, односно да се никоме не може изрећи казна (или друга кривична санкција) за дело које пре него што је учињено законом није било одређено као кривично дело. Не може се изрећи казна⁴⁸⁶ (или друга кривична санкција) која законом није била прописана, пре него што је кривично дело учињено. Чланом 2. предвиђа се да се казна (и мере упозорења) може изрећи само учиниоцу који је крив за учињено кривично дело.

Ово питање на сличан или исти начин уређују и поједини други кривични законици континенталног права, па тако, немачки Кривични законик⁴⁸⁷ у првом члану предвиђа да се за неко дело може казнити једино ако је казна за то дело предвиђена законом пре него што је

⁴⁸³ Јован Комшић (2000), Теорије о политичким системима, Институт друштвених наука, Београд, стр. 191-192.

⁴⁸⁴ Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 83/2006 од 1.10.2006. године и 98/2006 од 10.11.2006. године.

⁴⁸⁵ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

⁴⁸⁶ Кривични законик Републике Србије у члану 43. предвиђа које су казне, а међу њима, као прву, наводи казну затвора.

⁴⁸⁷ Das Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland, in der Fassung der Bekanntmachung vom 13.11.1998 (BGBl. I S. 3322), zuletzt geändert durch Gesetz vom 21.01.2015 (BGBl. I S. 10) m.W.v. 27.01.2015.

дело учињено. Француски Кривични законик⁴⁸⁸ у трећем члану (111-3) предвиђа да нико не може бити кажњен (за кривично дело или прекршај) ако то дело није дефинисано законом. У ставу 2. истог члана предвиђа се да се нико не може казнити оном казном која није претходно предвиђена законом. Италијански Кривични законик⁴⁸⁹ у првом члану предвиђа да нико не може бити кажњен за дело које закон не предвиђа као кривично дело, нити казном која није предвиђена законом. Шпански Кривични⁴⁹⁰ законик у првом члану предвиђа да извршење или пропуштање неке радње која претходно није предвиђена законом као кривично дело или прекршај неће бити кажњено. Руски Кривични законик⁴⁹¹ у трећем члану предвиђа да кривично дело, казне и друге правне последице могу бити одређене само актуелним кривичним законом и да није дозвољена аналогна примена кривичног права.

Начело законитости није у потпуности својствено за англосаксонска кривична законодавства, нити у државама које припадају англосаксонском правном систему, иако се одликују владавином права у смислу да нико не може бити одговоран за дело које у време извршења није било прописано као кривично дело, нити да може бити кажњен ако пре извршења дела казна није била прописана. Аутор Милан Шкулић поред изнетог наводи да у савременом америчком кривичном праву постоји доследна судска пракса по којој се захтева да дело буде прописано као кривично дело, пре него што је учињено. Исти аутор још додаје да је суштинска разлика англосаксонског правног система у односу на континентални правни систем управо у томе да се кривична дела и казне могу прописивати не само законима, већ и другим изворима права, па управо због тога, у англосаксонским државама уместо о начелу законитости, прецизније је ово питање сагледавати као „начело правности“ или „принцип прописаности дела и казне“.⁴⁹²

Аутор Милан Шкулић додатно још указује да савремено енглеско кривично законодавство, које као извор права користи *common law*, познаје начело *nullum crimen, nulla poena sine lege*, с тим да је у овом законодавству све више дела предвиђено законом, док су веома ретко садржана у *common law* извору права. Слично је и са кривичним законодавством САД које користи више извора права, о чему је било речи. Део извора кривичног права САД

⁴⁸⁸ Code pénal Français, Journal officiel de la République française 2014-1353 du 13 novembre 2014. avec le dernier amendement Décret n° 2015-174 du 13 février 2015 portant amélioration des échanges d'information dans le cadre de la lutte contre le terrorisme.

⁴⁸⁹ Codice penale Italiano, Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, testo consolidato del codice penale con le modifiche apportate dalla D.L. 18 febbraio 2015, n. 7.

⁴⁹⁰ Código penal de España, Boletín oficial del Estado núm. 281, de 23. de noviembre de 1995., con última modificación la 5. de enero de 2015.

⁴⁹¹ Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ, ред. от 31.12.2014., с изм. и доп., вступ. в силу с 23.01.2015.

⁴⁹² Милан Шкулић (2010), *Начело законитости у кривичном праву*, *op.cit.*, стр. 81-82.

није законског карактера, али се у савременом законодавству веома ретко може догодити да кривично дело буде прописано незаконским извором права, или да буде „креирано“ од суда.⁴⁹³

Савремено схватање начела законитости потиче из европских законодавастава из осамнаестог века, о чему је било више речи у досадашњем истраживању. Поједини аутори указују да прва позната формулација овог начела потиче још из Ур-Намуовог законика са краја двадесет и првог века пре нове ере. Поред поменутог, исти аутори, још додају да се начено законитости, које није могуће у потпуности изједначити са савременим, предвиђало у енглеском праву у закону *Magna carta* (донета 1215. године) чланом 39. којим се предвиђало да се слободан човек не може ухапсити ако то није урађено по закону земље.⁴⁹⁴ У законодавство САД, институт законности, уводи се 1791. године кроз Пети амандман Устава на начин што се предвиђа да „Ниједно лице неће бити... лишено живота, слободе или имовине без закона“.⁴⁹⁵

Проблематика правне природе казне затвора захтева знатно шире анализирање и она се једино може разумети сагледавањем целокупног овог истраживања.

4.2. Циљ и сврха казне затвора

Казна затвора поред тога што је основа сваког савременог система кривичних санкција, за највише кривичних дела се предвиђа као облик кажњавања због становишта да има највише изгледа за остваривање сврхе кажњавања осуђеног лица.

Циљ и сврха казне затвора првенствено се морају посматрати са аспекта кажњавања уопште. Иако је ова проблематика већ сагледавана током истраживања, потребно је додатно анализирати због целисходности и важности овог питања.

Многа кривична законодавства света не предвиђају сврху кажњавања, за разлику од Кривичног законика Републике Србије⁴⁹⁶ који чланом 4. ставом 2. предвиђа да је општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција у сузбијању дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Додатно се чланом 42.

⁴⁹³ *Ibid.* стр. 83.

⁴⁹⁴ Gabriel Hallevy (2010), *A Modern treatise on the principle of legality in criminal law*, Springer science & business media, стр. 8. и Jerome Hall (1937), *Nulla poena sine lege*, Faculty publications, Indiana University school of law, стр. 167-169.

⁴⁹⁵ Thomas Gardner and Terry Anderson (2008), *Criminal law*, Cengage learning, стр. 13.

⁴⁹⁶ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

предвиђа и сврха кажњавања у оквиру опште сврхе кривичних санкција (поменути члан 4. став 2) и то на начин да је сврха у спречавању учиниоца да чини кривична дела и да утиче на њега да убудуће не чини кривична дела; да се утиче на друге да не чине кривична дела и да се изрази друштвена осуда за кривично дело, али и да се постигне јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона.

Циљ и сврха извршења кривичних санкција предвиђа се и у Закону о извршењу кривичних санкција⁴⁹⁷ ставом 2. на начин да се извршењем кривичних санкција остварује општа и индивидуална сврха њиховог изрицања у циљу успешне реинтеграције осуђених у друштво.

На примеру Кривичног законика Републике Србије може се видети да је у складу са мешовитом теоријом предвиђено више циљева казне, почевши од ретрибуције, специјалне и генералне превенције. Ретрибутивно дејство казне се директно не прецизира, али може се видети у појму казне и разлозима (идеји) кажњавања. Конкретно гледано, ретрибутивно дејство представља сразмерност између извршеног кривичног дела и изречене казне. Специјална превенција изречене казне изражајније се може увидети у Законику јер се она остварује кроз спречавање учиноца да чини кривична дела и кроз утицање (на учиниоца) да их више не чини. Поменути циљ специјалне превенције (спречавања будућег чињења кривичних дела) постиже се застрашивањем или неутрализацијом, у смислу ресоцијализације учиниоца кривичног дела уз поштовање основних људских права. Генерална превенција изречене казне исто се може изражајније увидети у Законику и то кроз утицање на друге да не чине и кроз изражавање друштвене осуде за кривично дело, уз јачање морала и будуће поштовање закона. Утицај на друге чланове друштва постиже се генералним застрашивањем прописивањем кривичних дела и за њих предвиђених казни, али и осудом појединца (учиниоца кривичног дела). Једна од неопходности за до сада поменуто је потреба да чланови друштва буду уверени у извесност кажњавања, али и у ефикасност кажњавања и једнакост пред законом.⁴⁹⁸

Аутор Миодраг Аћимовић у свом сагледавању ове проблематике, током прве половине двадесетог века, указао је да Кривични законик Кнежевине Србије из 1864. године посматра криминалитет и кажњавање са етичког становишта, при чему наводи да вини учинилац кривичног дела мора бити безусловно кажњен правичном одмаздом и целисходном мером због заштите правног поретка од „кривичних повреда“. Исти аутор указује да се у Кривичном законнику Срба, Хрвата и Словенаца из 1929. године криминалитет посматра као

⁴⁹⁷ Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 55/2014.

⁴⁹⁸ Наташа Мрвић Петровић (2009), *op.cit.*, стр. 243.

природна појава у друштву са гледишта његових спољних и унутрашњих узрока које се „траже“ у личности и карактерним особинама учиниоца кривичног дела, а да се казна не гледа као одмазда која код оштећеног (повређеника) има за циљ да задовољи „нагон“ за осветом, већ она представља само нужну и најефикаснију меру заштите против криминалитета.⁴⁹⁹

Циљ и сврху казне затвора, Миодраг Аћимовић сагледава са тачке тадашњег актуелног Законика (Кривични законик СХС из 1929. године), на начин што казну сагледава као законски предвиђено зло које због кривичног дела треба да претрпи његов вини учинилац, по одлуци суда. Казна се састоји „споља“ у уништавању, одузимању или умањивању једног од осуђеникових правних добара и то живота (из разлога јер се Закоником предвиђала смртна казна), телесне неповредивости, слободе, имовине или части, а док се из „унутра“ састојала од физичке или душевне патње коју је осуђено лице имало да претрпи извршењем казне. Део казне „споља“ сматрало се за средство казне док се из „унутра“ сматрало за неизбежном последицом казне као зла, али не и њен циљ. Циљ казне је спречавање кривичних дела. Казна не сме бити освета према учиниоцу, већ само праведна реакција и ефикасно и целисходно средство за постизање циља, при чему је она разумно срачуната према значају кривичног дела (у смислу последице), виности и других личних својстава учиниоца, а све да би се утицало на „поправку“ и уздржавање од будућих кривичних дела.⁵⁰⁰

Савремено кривично законодавство препознаје разлику у тежини кривичног дела, што се најочитије може видети у законским одмеравањима казне, почевши од најтежих казни па све до новијих алтернативних решења за лакша кривична дела како би се постигао циљ и сврха кажњавања.

Поједини аутори и данас покушавају да дају одговор на питање моралности (етичности) људског понашања, указивањем на разликовање три правца и то: консеквенцијализам, деонтологија и етика врлина.

Консеквенцијализам се сагледава са аспекта исправности неког људског понашања које се одређује искључиво на основу последица које из тог понашања произлазе. Поменуто се постиже одређивањем добра коме треба тежити, или зла којег треба отклонити, након чега се утврђује оправданост одређене радње показивањем да она представља успешно средство за постизање тог добра односно за отклањање зла. Другим речима, ова теорија вреднује одређено понашање и поступке кроз оправданост последице која настаје, без обзира на

⁴⁹⁹ Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 106.

⁵⁰⁰ *Ibid.*, стр. 108.

природу тих понашања и поступака. Поменуто се најчешће изједначава са Макијавелијевим (Niccolo Machiavelli) слоганом „да циљ оправдава средство“. По овој терорији, да би нешто било добро, оно мора бити добро не по себи, већ за некога. Потребно је још указати да је утилитаризам најпознатија консеквенцијалистичка теорија по којој се неко деловање оцењује као морално уколико тежи остварењу добра највећег броја људи. Најистакнутији представници ове теорије су Цереми Бентам (Jeremy Bentham) и Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill).⁵⁰¹

По деонтолошким теоријама човек би требало да се придржава предвиђених обавеза без обзира на њихове последице. Често се наводи пример обавезе да се увек говори истина. Према Канту (Immanuel Kant), најистакнутијем представнику ове теорије, да би поступали на морално исправан начин, људи морају поступати из дужности, односно вредновање неког поступка не треба сагледавати и одређивати са аспекта његове последице, већ на основу мотива за такво понашање. Кант се у овој проблематици бавио питањем разлога који поједине обрасце понашања чине моралним и шта је потребно да би неко правило било прихваћено као морално.⁵⁰²

По етици врлина је сагледавање морала из угла карактерних особина људи, односно у давању одговора на питање „Какви би требали да будемо?“. Најистакнутији представник ове теорије је Аристотел.⁵⁰³

Поједини аутори циљ и сврху кажњавања сагледавају из угла консеквенцијалне теорије, при чему наводе да оне и неконсеквенцијалне (ретрибутивне) теорије чине нормативне теорије кажњавања, о чему је већ било речи. Консеквенцијалне теорије фокусиране су на будућност, односно на учиниоца кривичног дела и на његово поправљање и реинтеграцију, док су ретрибутивне теорије фокусиране на прошлост, односно баве се питањем извршеног кривичног дела у смислу сразмерног кажњавања. Поред ове две групе, у литератури се наводи и трећа група теорија које не представљају мешавину претходно две поменуте. Она се најчешће означава као едукативна или комуникативна, а фокусирана је на будућност у смислу моралног преображаја и едукацију учиниоца кривичних дела.⁵⁰⁴

Консеквенцијална теорија кажњавања сматра да је интуитивно блиска са човековим умом јер оправдање за примену казне, у смислу намерног наносење бола осуђеном лицу, представља потрагу за „корисним“ последицама казне, чиме би се превазишло питање

⁵⁰¹ Александар Фатић, Срђан Кораћ и Александра Булатовић (2013), Етика криминалистичко-обавештајног рада, Институт за међународну политику и привреду, стр. 93-96.

⁵⁰² *Ibid.*, стр. 109-111.

⁵⁰³ Воган Веџић (2008), *Етика врлина*, *Filozofska istraživanja* 109, god. 28, sv. 1, стр. 194.

⁵⁰⁴ Даница Васиљевић-Продановић (2011), *Теорије кажњавања и њихове психолошке импликације*, Специјална едукација и рехабилитација, вол. 10, бр. 3, стр. 513-514.

негативних ефеката, односно намерног наношења бола, јер управо то намерно наношење бола је проблематично посматрано са моралног аспекта. На други начин речено, с обзиром да утилитаристи сматрају да срећа, односно задовољство, представља суштинско добро, а несрећа једино суштинско зло, кажњавање је морално проблематично јер подразумева наношење бола и патње. Присталице консеквенцијазма не споре чињеницу да је намерно наношење патње суштински зло, али указују да ефекат кажњавања којим се смањују патње жртве, потенцијалних жртава и заједнице надмашују штетне ефекте казне изречене учиниоцу кривичног дела, на његову породицу и блиско окружење, при чему још додају да се кажњавање може оправдати само када пружа довољно задовољства, или спречава наношење бола како би се надвладало зло.⁵⁰⁵

Ако се ова проблематика посматра са становишта деонтолошке теорије, присталице ове теорије указују на Кантове вредности аутономије и слободе појединца. Они наглашавају да је кажњавање проблематично и представља присилу, односно јер се оно намеће против воље осуђеног, при чему још истичу да кажњавање представља и морални проблем јер се другоме наноси бол и патња, што се не може сматрати праведним и природним.⁵⁰⁶

У литератури се може наћи становиште аутора који указују да у савременој теорији кривичног права мало аутора сагледава циљ и сврху казне са аспекта изворних облика консеквенцијалних и ретрибутивних теорија. Знатно је већи број аутора који се баве овим питањем кроз различите форме поменутих теорија, или кроз њихово мешање (мешовите теорије). Мешање теорија има за циљ превазилажење недостатака изворних (чистих) теорија и усклађивање њихових разлика. Због тога и постоје теорије познатије као ограничени консеквенцијализам, негативни ретрибутивизам, ограничени ретрибутивизам и ретрибутивни консеквенцијализам. Потребно је још указати да поједини аутори сматрају да се два супротна становишта из ретрибутивних и консеквенцијалних теорија могу ускладити на начин да се оба критеријума (ретрибутивни и консеквенцијални) поставе као неопходни услови за оправдавање кажњавања и то да се консеквенцијални критеријуми користе за оправдање постојања институција, односно законског оквира кажњавања, док се за оправдавање њиховог деловања примењују ретрибутивни критеријуми, односно да се са ретрибутивним критеријумима оправда примена закона.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Ђорђе Игњатовић (1997), Криминолошко наслеђе, Полицијска академија, стр. 8-9. и Даница Васиљевић-Продановић (2011), *op.cit.*

⁵⁰⁶ Даница Васиљевић-Продановић (2011), *op.cit.*

⁵⁰⁷ В. Alan Goldman (1995), *The paradox of punishment*, ed. Alan Simmons, Punishment, Princeton University press, стр. 30-33. и Даница Васиљевић-Продановић (2011), *op.cit.*, стр. 516-517.

Током досадашењег истраживања разматрано је на који је начин казна затвора обезбедила своје место у систему кривичних санкција. Иако је њен првенствени циљ био кажњавање учиниоца кривичног дела на хуманији начин у односу на друге теже облике кажњавања (смртна казна и телесно кажњавање) и даље се води полемика да ли се са њом може оставарити циљ и сврха кажњавања. Оправдано је питање хуманости ове казне посебно ако се ради о доживотној или вишегодишњој казни затвора, али ако је то једини начин да се оствари циљ кажњавања да ли се онда оправдава и ова казна. С обзиром да овај приступ има ноту макијавелизма, сигурно се онда може поставити исто питање и за смртну казну. Подсећања ради, смртна казна се и даље предвиђа у четрдесет и осам процената држава света.

Циљ и сврха казне затвора, односно кажњавања, предвиђа се законом, на шта је и више пута до сада указано, али да ли ће се поменуто постићи не зависи само од законске одређености кажњавања за свако противправно понашање. Законска одређеност је нужан предуслов, али није гарант постизања циља. Мишљења смо да остваривање циља и сврхе кажњавања зависи од принципа праведности, сразмерности, али и адекватне индивидуализације казне затвора, док се у одређеним случајевима једино са смртном казном и евентуално са казном доживотног затвора може постићи делимични (парцијални) циљ кажњавања, односно може се постићи онемогућавање учиниоца кривичног дела да поново учини кривично дело. Са овим облицима кажњавања не постиже се ресоцијализација и позитивно утицање на учиниоца кривичног дела.

Када је кривичним законодавством предвиђено да се за тешка кривична дела изриче смртна казна или казна доживотног затвора, постиже се делимично циљ и сврха кажњавања, што је и поменуто. Када је кривичним законодавством предвиђено да се за тешка кривична дела изриче временски одређена казна затвора, последица непостизања циља и сврхе кажњавања је (барем једно) ново тешко кривично дело, а исто је и у случају када се ради о лакшим кривичним делима. Казна затвора која није постигла свој циљ и оправдала своју сврху не представља само теоријски проблем јер се са новим кривичним делом поново угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством.

Питање циља и сврхе казне затвора, исто као и њене правне природе, захтева знатно шире анализирање, а то се једино може постићи са целокупним сагледавањем овог истраживања.

4.3. Услови за изрицање и извршење казне затвора

Досадашње истраживање било је усмерено на правну природу и сврху казне затвора у смислу сагледавања њеног историјског развоја па све до упоредне анализе у позитивним законским решењима. Питање услова који су потребни да би се казна затвора могла изрећи указивани су на директан или индиректан начин, у зависности од дела истраживања. Постоји неколико логичних, али и нужних претпоставки које претходе изрицању казне затвора.

Да би се казна затвора могла изрећи лицу, неопходно је постојање дела које садржи све услове који су предвиђени законом за примену кривичне санкције, односно казне затвора. Први законски услови се тичу постојања кривичног дела, тј. да дело мора бити законом предвиђено као кривично дело и да је оно противправно и да је скривљено, јер ако не постоји противправност или кривица, дело се не може сматрати за кривично дело иако постоје нека друга обележја кривичног дела. Као што може да се види нужно је постојање сва четири сегмента и то: дело, одређеност у закону, противправност и кривица.

Казна затвора или било која друга кривична санкција, учиниоцу кривичног дела, може бити изречена само од стране суда и то након спроведеног кривичног поступка који је законом предвиђен. Поменуто се предвиђа и у Законнику о кривичном поступку⁵⁰⁸ чланом 12. Да би се казна затвора могла изрећи за одређено кривично дело, она мора законом и бити предвиђена за то кривично дело.

Након изрицања казне затвора, односно након што суд донесе пресуду са којом се оптужени оглашава кривим (осуђујућа пресуда)⁵⁰⁹, а пре него што се казна затвора може извршити, нужно је да пресуда постане правоснажна, с тим да од овога постоји једно одступање које се исто законом предвиђа.

Правоснажност и извршност пресуде, предвиђа се чланом 275. ставом 1. и 2. Законика о кривичном поступку. Пресуда постаје правоснажна када се више не може побијати жалбом или када жалба није дозвољена. Правоснажна кривична пресуда постаје извршна од дана достављања ако за извршење не постоје законске сметње. У случајевима када није изјављена

⁵⁰⁸ Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014

⁵⁰⁹ Законик о кривичном поступку, *op.cit.*, чланом 421. предвиђа три врсте пресуда и то пресуда са којом се: оптужба одбија (одбијајућа пресуда), оптужени ослобађа од оптужбе (ослобађајућа пресуда) и оптужени оглашава кривим (осуђујућа пресуда).

жалба или су се странке одрекле или одустале од жалбе, пресуда постаје извршна истеком рока за жалбу, односно од дана одрицања или одустанка од изјављивања жалбе.

Протеком до сада поменутих законом предвиђених радњи, осуђено лице на казну затвора упућује се на њено извршење. Имајући у виду законску индивидуализацију казне затвора, потпуни циљ и сврха кажњавања може се остварити, односно очекивати, једино њеним извршењем.

Закоником о кривичном поступку чланом 430. предвиђа се да се оптужени може упутити на издржавање казне затвора и пре правоснажне пресуде у случајевима када је са првостепеном пресудом изречена казна затвора, а да се оптужени налази у притвору. Тада се може захтевати да се осуђени упутити на издржавање казне затвора и пре правоснажности пресуде. Овај захтев оптуженог може се усмено поднети на записник пред судом или пред заводом у којем је притворен, након објављивања пресуде. Потребно је нагласити да се време проведено у притвору урачунава у изречену казну затвора, што се и предвиђа чланом 11. и 63. Кривичног законика.

Законом о извршењу кривичних санкција⁵¹⁰ одређују се услови, начини и поступак за извршење кривичних санкција, који су предвиђени Кривичним закоником, па се може сматрати да је овај закон (ЗИКС) наставак Кривичног законика. Извршно кривично право је део кривичноправног система једне земље. С обзиром да је кривично право систем законских правних прописа којима се одређују кривична дела, кривичне санкције и услови за њихову примену према учиниоцима кривичних дела у циљу заштите најзначајнијих друштвених добара и вредности, разумно је што је право извршења кривичних санкција део кривичног права.⁵¹¹ Потребно је још истакнути да се са Законом о извршењу кривичних санкција одређују и услови, начини и поступак за извршење санкција изречених за прекршаје и привредне преступе. Од значаја је и да се укаже да се поступак извршења казне затвора за кривична дела која се сматрају кривичним делима организованог криминала,⁵¹² предвиђа посебним законом.⁵¹³

⁵¹⁰ Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник Републике Србије, бр. 55/2014.

⁵¹¹ В. Марина Симовић и Драган Јовашевић (2014), *Извршно кривично право - основни појмови и карактеристике*, Годишњак факултета Правних наука, година 4, број 4, стр. 132-133.

⁵¹² Не постоји јединствена дефиниција организованог криминала, али у основи се ради о сложенем противправном стицању имовинске користи или превласти у појединим друштвеним сферама. В. Жељко Бјелајац (2013), *Организовани криминалитет – империја зла*, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 34-35, 38. и 41.

⁵¹³ Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала, Службени гласник РС, бр. 72/2009 и 101/2010. Одредбе овог закона се примењују (по члану 1. ставу 2. тачки 1) на извршење казне затвора за: кривично дело тероризма (члан 312), за кривично дело међународног тероризма (члан 391), по тачки 2. истог члана и става, за кривично дело геноцид (члан 370), злочин против човечности (члан 371), ратни злочин против цивилног становништва (члан 372), ратни злочин против рањеника и болесника (члан 373), ратни злочин против

Многи аутори у својим разматрањима о извршењу казне затвора (кривичне санкције) на основу правоснажне судске одлуке истичу значај принципа легалитета, односно законитости управо због њене одређености у закону.⁵¹⁴

Законом о извршењу кривичних санкција у четвртој глави, члановима од 59. до 70, предвиђа се и одлагање извршења казне затвора услед молбе осуђеног, на основу ванредних правних средстава и на захтев јавног тужиоца.

Одлагање извршења казне затвора на молбу осуђеног предвиђа се чланом 59. По овом члану, извршење казне затвора може се одложити: а) ако је осуђени оболео од тешке акутне болести, све док болест траје или се може одложити због тешке хроничне болести. Затим у случајевима када се здравствено стање осуђеног знатно погорша, а нема услова за његово лечење у заводу или у Специјалној затворској болници, б) ако је осуђена жена навршила шести месец трудноће или има дете млађе од једне године. Извршење се може одложити до навршене треће године живота детета, в) због смрти или тешке болести брачног друга, детета, усвојеника, родитеља или усвојитеља осуђеног. Извршење се може одложити до три месеца од дана одлагања, г) ако је супруга осуђеног на три месеца пред порођајем или је од њеног порођаја протекло мање од шест месеци, а нема других чланова домаћинства који би јој помогли, онда се извршење казне затвора може одложити до шест месеци од дана одлагања, д) ако су заједно са осуђеним на извршење казне позвани његов брачни друг или други члан заједничког домаћинства или је неко од њих већ у затвору, тада се извршење казне затвора може одложити до шест месеци од дана одлагања, е) ако је осуђени обавезан да заврши започети посао услед чијег неизвршења може настати знатна штета, извршење казне затвора може одложити до три месеца од дана одлагања, ж) ако је осуђеном одлагање потребно због завршетка

ратних заробљеника (члан 374), организовање и подстицање на извршење геноцида и ратних злочина (члан 375), употреба недозвољених средстава борбе (члан 376), недозвољена производња, промет и држање оружја чија је употреба забрањена (члан 377), противправно убијање и рањавање непријатеља (члан 378), противправно одузимање ствари од убијених (члан 379), повреда парламентарара (члан 380), сурово поступање с рањеницима, болесницима и ратним заробљеницима (члан 381), неоправдано одлагање репатријације ратних заробљеника (члан 382), уништавање културних добара (члан 383), неспречавање вршења кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (члан 384), злоупотреба међународних закона (члан 385) и агресиван рат (члан 386), по тачки 3. истог члана и става, за тешка кршења међународног хуманитарног права извршена на територији бивше Југославије од 1. јануара 1991. године која су наведена у Статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију и по тачки 4. истог члана и става, за кривично дело помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела (из члана 333 Кривичног законика), ако је извршено у вези са кривичним делима из указаних тачала 2 и 3.

⁵¹⁴ Борислав Марић и Иван Булатовић (2004), Систем извршења кривичних санкција у Републици Србији, Удружење пенолога Србије, стр. 56-58.

школовања, извршење се може одложити до шест месеци од дана одлагања и з) ако је осуђеном одлагање потребно за полагање већ пријављеног испита, тада се извршење може одложити до два месеца од дана одлагања. Истим чланом је предвиђено да се даном одлагања извршења казне затвора сматра дан када је донето решење о одлагању.

Из до сада изнетог, се види да се разлози за одлагање извршења казне затвора на молбу осуђеног могу груписати на медицинске, породичне и на унапред договорене неодложне радне обавезе. Значај ове молбе, а самим тим и могућности одлагања извршења казне затвора, додатно се односи и на олакшавање касније ресоцијализације након издржане изречене казне.

Како би се употпунило до сада поменуто, потребно је још указати да осуђени у молби мора да назначи време за које се одлагање тражи и да наведе разлоге за одлагање при чему је потребно да приложи и доказе којима се потврђују наведени разлози. Молбу нема право да поднесе осуђени који се већ налази на издржавању казне затвора. Законом се предвиђа и рок од три дана за подношење молбе који се рачуна од пријема налога за извршење казне, али законом се предвиђа да ако је тешка акутна болест осуђеног или смрт његовог брачног друга, детета, усвојеника, родитеља или усвојитеља уследила после истека рока од три дана, онда се молба може поднети до дана када осуђени треба да се јави на извршење казне.⁵¹⁵ Као што се може видети, поменути рок има и нема преклузивни карактер, у зависности од указаних околности.⁵¹⁶ Осуђени молбу за одлагање извршења казне затвора подноси председнику надлежног основног суда, а ако се уз молбу нису приложили докази о разлозима, осуђеном се даје рок од осам дана да то уради, или ће се молба одбацити. Када је поднета молба благовремена и потпуна, председник основног суда је дужан да донесе решење у року од три дана од пријема молбе. Против овог (првостепеног) решења осуђени може изјавити жалбу председнику надлежног вишег суда у року од три дана од пријема решења. По пријему жалбе, председник вишег суда је дужан да о жалби одлучи у року од три дана. Потребно је још указати да се са молбом за одлагање извршења казне затвора задржава извршење казне до правноснажности решења о молби, али ако председник надлежног основног суда након одбијања други пут поднете молбе утврди да се право на молбу злоупотребљава, донеће одлуку да се са жалбом не задржава извршење казне. Председник надлежног основног суда може да и опозове одлагање извршења казне затвора ако се накнадно утврди да нису постојали или су престали разлози због којих је одлагање одобрено или у случајевима ако се

⁵¹⁵ Закон о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, чланови 60. и 61.

⁵¹⁶ В. Драган Јовашевић и Зоран Стевановић (2007), Правни аспекти извршења кривичних санкција, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 296. и Наталија Бобот (2000), *Разлози и поступак одлагања извршења казне затвора*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, вол.38, бр.1-2, стр. 194-195.

утврди да осуђени одлагање користи противно одобреној сврси. На ову одлуку осуђени има право жалбе, с тим да жалба одлаже извршење решења.⁵¹⁷

Из изнетог може се видети да молба за одлагање извршења казне затвора има деволутивно и суспензивно дејство. Деволутивно дејство молбе се види у надлежности председника основног и вишег суда да о њој одлучују, док се суспензивно дејство види у задржавању извршења казне затвора све до правоснажности решења о молби.⁵¹⁸

Већ је наведено да се поред молбе осуђеног, Законом о извршењу кривичних санкција предвиђа одлагање извршења казне затвора на основу ванредних правних средстава и на захтев јавног тужиоца.⁵¹⁹ Одлуку о одлагању извршења казне затвора поводом ванредних правних средстава доноси суд који одлучује о захтеву за понављање кривичног поступка поднетог у корист осуђеног, док у случајевима када је одлагање извршења казне на захтев јавног тужиоца, надлежни суд ће то увек дозволити до доношења одлуке о употребљеном правном средству. Одлука о одлагању извршења казне престаје да важи ако јавни тужилац правно средство не употреби у року од тридесет дана од дана пријема одлуке о одлагању. Ова могућност јавног тужиоца на исти начин се предвиђа и у Закону о јавном тужилаштву⁵²⁰ у члановима 27. и 28.

Законом о извршењу кривичних санкција предвиђа се и прекид извршења казне затвора и то: одлуком директора Управе за извршење кривичних санкција, услед накнадно утврђене основаности молбе за одлагање извршења казне, поводом ванредног правног средства и на захтев јавног тужиоца.⁵²¹ По законској систематизацији, питање прекида извршења казне затвора, требало би да се сагледа након што се обради питање извршења казне затвора, али овим редоследом се ефикасније може начинити упоредна анализа.

За прекид извршења казне затвора, директор Управе за извршење кривичних санкција доноси одлуку на основу поднете молбе осуђеног или на предлог управника затвора у случају ако је осуђени оболео од тешке акутне или тешке хроничне болести и у случајевима када се здравствено стање осуђеног знатно погорша, при чему нема услова за његово лечење у заводу или у Специјалној затворској болници. Против одлуке коју је донео директор Управе дозвољена је жалба, а она се подноси судији за извршење. Прекид због основаности молбе за одлагање извршења казне затвора је могуће у случајевима када се накнадно утврди

⁵¹⁷ Законик о кривичном поступку, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014, чланови од 62. до 68.

⁵¹⁸ В. Драган Јовашевић и Зоран Стевановић (2007), *op.cit.*, стр. 299.

⁵¹⁹ Закон о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, чланови 69. и 70.

⁵²⁰ Закон о јавном тужилаштву, Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - др. закон, 101/2011, 38/2012 - одлука УС, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - одлука УС и 117/2014

⁵²¹ Закон о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, чланови од 132. до 135.

да је молба била основана, а да је осуђени већ упућен у завод и да је започето издржавање казне затвора пре правноснажности решења којим се одлучује о молби за одлагање извршења казне. Одлуку о прекиду извршења казне затвора доноси директор Управе у складу са одлуком суда о одлагању извршења казне. Потребно је још нагласити да се време издржане казне затвора не урачунава у трајање прекида. О прекиду извршења казне затвора поводом ванредног правног средства може да одлучи суд који одлучује о захтеву за понављање кривичног поступка поднетог у корист осуђеног и пре правноснажности решења о дозволи понављања поступка. На захтев јавног тужиоца извршење казне затвора се прекида и траје до доношења одлуке о правном леку, а одлуку о томе доноси суд надлежан да одлучује о правном леку. У случају када јавни тужилац не поднесе правни лек у року од тридесет дана од дана пријема одлуке о прекиду извршења казне затвора, суд ће осуђеног упутити на издржавање остатка казне. Законом се предвиђа и да је јавни тужилац дужан да обавести суд и завод о поднетом правном леку, или ако правни лек неће поднети.

Исто као што се може опозвати одлагање извршења казне затвора, тако се може опозвати и прекид извршења казне затвора када се накнадно утврди да нису постојали, или су престали да постоје разлози због којих је прекид првобитно и био одобрен, или ако осуђени прекид користи противно одобреној сврси. Опозив прекида извршења казне затвора доноси директор Управе. Потребно је још нагласити да време прекида извршења казне затвора се не урачунава у издржану казну.⁵²²

Када су испуњени законом предвиђени услови за извршење казне затвора, заводској установи се поред налога суда доставља и примерак првостепене пресуде и ако постоји примерак другостепене пресуде, како би се боље извршила класификација осуђених лица, у смислу одређивања адекватног третмана, метода, средстава и начина преваспитања, поправљања и ресоцијализације таквих лица. Одређени аутори указују да се у пракси могу сусрести пресуде које не садрже неопходне податке о ранијој осуђиваности новоосуђеног лица.⁵²³

Упућивање на извршење изречене казне затвора⁵²⁴ уређује се прописом Министарства правосуђа. Из оправданих разлога или по захтеву полиције и служби безбедности због безбедносних разлога, директор Управе може да одступити од предвиђеног места извршења казне. На ову одлуку, која се доноси у облику решења, осуђени има право жалбе судији за извршење.

⁵²² *Ibid.*, чланови 136. и 137.

⁵²³ Драган Јовашевић и Зоран Стевановић (2007), *op.cit.*, стр. 272-273.

⁵²⁴ Упућивање и распоређивање осуђених у заводе, али и врсте завода предвиђају се Законом о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, члановима од 13. до 16. и од 49. до 52.

Казна затвора извршава се у једном од постојећих и за то предвиђених завода. Законом се предвиђа да у Управи за извршење кривичних санкција постоји пет врста завода и то: а) казнено-поправни завод и окружни затвор, у њима је предвиђено извршење казне затвора и мера притвора, б) казнено-поправни завод за жене, у којем је предвиђено извршење казне затвора и малолетничког затвора, в) казнено-поправни завод за малолетнике, г) Специјална затворска болница, која је предвиђена за лечење осуђених и притворених лица, али и за извршење мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења алкохоличара и обавезног лечења наркомана и д) васпитно-поправни дом, у којем се извршавају васпитне мере.

Према степену обезбеђења заводи могу бити отвореног, полуотвореног, затвореног и затвореног типа са посебним обезбеђењем. У заводима који су отвореног типа, не постоје физичко-техничке препреке за бекство. У прилог поменутом, поједини аутори указују, да овај затворски тип карактерише лична одговорност осуђеника.⁵²⁵ У заводима полуотвореног типа запослени у служби за обезбеђење представља основну препреку за бекство, док у заводима затвореног типа, поред запослених у служби за обезбеђење, постоје и друге физичко-техничке препреке за спречавање бекства. Највиши степен обезбеђења је у заводима затвореног типа са посебним обезбеђењем у којима постоје и физичко-техничке препреке. Поједини аутори указују да се у овом затворском типу, у раду са осуђеним лицима примењују интензивније мере и појачана пажња приликом поступања уз надзор стручних тимова.⁵²⁶ Законом се изричито предвиђа да казнено-поправни завод за жене, окружни затвор и васпитно-поправни дом су полуотвореног типа, док су Специјална затворска болница и казнено-поправни завод за малолетнике затвореног типа. Потребно је нагласити да у оквиру завода могу постојати отворена, полуотворена и затворена одељења. У стручним разматрањима ова могућност се сагледава на начин могућег бољег разврставање осуђених применом савремених пенолошких метода, чиме се стварају неопходне претпоставке за индивидуализацију изречене казне затвора или неке друге кривичне санкције.⁵²⁷

Разлика између казнено-поправних завода и окружног затвора најбоље се може видети управо у распоређивању осуђених. Распоређивање осуђених поред очигледних указаних критеријума (пол, пунолетство, нужност лечења или извршавања мера безбедности) врши се и по дужини изречене казне затвора. Када изречена казна затвора не прелази једну, а изузетно две године, осуђени се распоређује у окружни затвор. У ову временску границу

⁵²⁵ Зоран Стевановић (2006), Појам, настанак и развој отворених казнено-поправних завода, Ревивија за криминологију и кривично право, вол. 44, бр. 1, стр. 152-154.

⁵²⁶ Драган Јовашевић и Зоран Стевановић (2007), *op.cit.*, стр. 281.

⁵²⁷ *Ibid.*, стр. 282.

спада и остатак трајања казне затвора након урачунатог притвора. Када изречена казна затвора прелази једну годину осуђени се распоређује у казнено-поправни завод.

Законом се предвиђају и посебни случајеви распоређивања. Када је осуђени учинио кривично дело из нехата или ако је први пут осуђен на казну затвора до три године, тада ће бити распоређен у завод отвореног типа. У казнено-поправни завод за малолетнике распоређује се лице којем је изречена казна малолетничког затвора, али и лице којем је изречена казна затвора до десет година, ако у време упућивања није навршило двадесет три године живота, нити му је раније изрицана казна затвора. Остали осуђени распоређују се у казнено-поправне заводе затвореног типа и затвореног типа са посебним обезбеђењем.

Законом се предвиђа и накнадно распоређивање у заводе, ако се приликом испитивања личности осуђеног утврди да би се програм поступања успешније реализовао у другом заводу, односно из разлога безбедности. О овоме одлуку доноси директор Управе за извршење кривичних санкција, против које осуђени има право да поднесе жалбу судији за извршење.

Законом о извршењу кривичних санкција прописује се и поступак упућивања на извршење казне затвора.⁵²⁸

Да би се осуђени могао упутити на извршење казне затвора, потребно је постојање извршне одлуке за упућивање на извршење казне затвора. У случајевима када суд који је донео првостепену одлуку није надлежан за упућивање дужан је да извршну одлуку, с подацима о личности осуђеног прибављеним током кривичног поступка, достави надлежном суду за упућивање на извршење казне у року од три дана од дана када је одлука постала извршна, а надлежни суд је дужан да у року од петнаест дана упуту осуђеног на извршење казне. Поступак упућивања осуђеног на извршење казне затвора представља синхронизован однос суда и Управе за извршење кривичних санкција. Овај однос се најбоље види приликом одређивања дана јављања осуђеног ради издржавања казне затвора, када је суд дужан да затражи извештај о броју расположивих места у заводима и да води рачуна о приоритету извршења, при чему узима у обзир природу кривичног дела, изречену казну и рок застарелости извршења казне.

Надлежност суда за упућивање на извршење казне затвора одређује се према пребивалишту, односно боравишту осуђеног у време када је одлука којом је казна изречена постала правноснажна и она се не мења и када настане промена пребивалишта или

⁵²⁸ Поступак упућивања на извршење казне затвора предвиђа се Законом о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, члановима од 53. до 58.

боравишта осуђеног (овај институт у правној теорији је познат као принцип *perpetuatio fori*, односно устаљивање надлежности).

У случајевима када су пребивалиште и боравиште осуђеног непознати, онда је за упућивање на извршење казне затвора надлежан основни суд који је донео првостепену одлуку или ако је ту одлуку донео виши суд, онда је за упућивање надлежан основни суд у месту седишта тог вишег суда. Када се на извршење казне затвора упућује осуђени који је у притвору, онда је надлежан основни суд на чијем подручју је седиште завода у коме је осуђени притворен.

Да би се могло започети извршење казне затвора, осуђеном је потребно доставити писмени налог надлежног суда, у којем се доставља и обавештење о времену када осуђени треба да се јави у завод али и информације о дозвољеним стварима које могу да се унесу у завод, као и друге значајне околности које се односе на извршење казне. Потребно је указати да рок између пријема налога и дана јављања не може бити краћи од осам ни дужи од петнаест дана. Поред осуђеног, надлежни суд је у обавези да обавести и завод о датуму када осуђени треба да се јави, при чему се још доставља и извршна одлука са подацима о личности осуђеног који су прибављени током кривичног поступка, или ако је постојало одлагање извршења казне затвора, онда се заводу доставља и та одлука.

Почетак извршења казне затвора се рачуна од дана када се осуђени јавио у завод на извршење казне, о чему завод обавештава надлежни суд. У случајевима када се осуђени не јави на извршење казне у року од три дана од дана када је то било предвиђено, завод обавештава надлежни суд који наређује довођење, а ако се осуђени крије или је у бекству, онда суд наређује издавање потернице и о томе обавештава завод.

Законом су предвиђени и трошкови превоза и то на начин да завод надокнађује осуђеном трошкове превоза јавним саобраћајем од пребивалишта, односно боравишта до седишта завода, док у случају довођења у завод, трошкове сноси осуђени.

Након поступака упућивања на извршење казне затвора следи пријем и разврставање осуђеног у заводу.⁵²⁹

Пријем осуђеног у завод започиње утврђивањем његовог идентитета након чега се обавља лекарски преглед и отвара здравствени картон. Осуђеном се додељује (одређује) матични број који се формира према редоследу доласка осуђеног у завод у току календарске године и он се користи током издржавања казне. У овој фази пријема, осуђеном се указује на права и обавезе које има током издржавања казне. У случају да је осуђени неписмен, да не

⁵²⁹ Пријем и разврставање осуђеног у заводу предвиђа се Законом о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, члановима од 71. до 75.

може да чита или је глувонем, или не познаје језик, права и обавезе биће му указане усмено или уз помоћ тумача, односно преводиоца. Једно од првих права које осуђени може да примени, а завод је дужан да омогући, је јављање породици или лицу које он одреди. У случају да осуђени има малолетну децу или лице о коме се искључиво стара, завод ће о томе обавестити надлежни орган старатељства.

Следећа фаза пријема је фотографисање осуђеног, узимање отисака папиларних линија са прстију, мери се његова телесна тежина, висина и бележи се лични опис, а посебно се наводе карактеристична обележја као што су особени знаци, тетоваже или друга обележја уколико постоје.

Законом о извршењу кривичних санкција предвиђа се и поступање са личним стварима осуђеног током издржавања казне затвора, при чему се мисли на ствари које осуђени може да задржи, а које не може. Личне ствари, које према пропису о кућном реду завода осуђени не сме да поседује, стављају се у депозит или се предају лицу које он одреди. У случајевима када је ствари потребно неке доставити, оне се достављају уз издавање потврде, а настале трошкове измирује осуђени. Уколико међу стварима осуђеног постоје ствари које су кварљиве, оне се уништавају, о чему се саставља записник чији примерак се уручује осуђеном.

У пријемном одељењу осуђени се може задржати до тридесет дана. Сврха овог одељења је да се упозна личност осуђеног, утврди степен ризика, капацитет за промену и индивидуалне потребе у циљу одређивања индивидуализованог програма поступања и његовог разврставања у затворено, полуотворено или отворено одељење, а све у складу са правилима којима се уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених.

Неколико фактора се сагледава приликом разврставања осуђеног. Првенствено се разврставање врши на основу процењеног степена ризика, а затим се узима у обзир врста кривичног дела, висина изречена казне, здравствено стање, однос осуђеног према кривичном делу, облик кривице и ранија осуђиваност.

Законом се предвиђа и накнадно разврставање осуђеног током извршења казне затвора и то у групу са већим или мањим степеном посебних права и погодности. Осуђени се накнадно разврстава у групу са већим степеном посебних права и погодности када се остварује програм поступања, индивидуални циљеви или када му је накнадно утврђен мањи степен ризика, док се у групу са мањим степеном посебних права и погодности разврстава на основу изречене дисциплинске казне за тежи или лакши дисциплински преступ, ако се

накнадно утврди повећани степен ризика, у случају покретања новог кривичног поступка или изрицања нове казне затвора.

Одлуку о програму поступања и накнадном разврставању доноси управник завода на образложен предлог стручног тима. Одлука се заснива на оцени испуњености услова који су прописани од стране Министарства правосуђа којима се уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених. Стручни тим чине представници служби завода, а у заводима у којима нема служби за третман и здравствену заштиту, стручни тим чине запослени одговарајуће струке који процењују степен ризика и здравствено стање осуђеног.

Одлука о програму поступања и о накнадном разврставању доставља се осуђеном у року од три дана од дана доношења одлуке, а против ње осуђени има право жалбе. Жалба се подноси директору Управе за извршење кривичних санкција, у року од три дана од дана пријема одлуке, при чему она не одлаже извршење одлуке. Против одлуке директора Управе по жалби на одлуку о накнадном разврставању, осуђени може поднети захтев за судску заштиту судији за извршење.

Питање третмана, програма поступања, разврставања и накнадног разврставања осуђених лица ближе се предвиђа и посебним истоименим правилником.⁵³⁰

Овим правилником предвиђени су критеријуми за разврставање осуђеног по принципу како је то предвидео и Закон о извршењу кривичних санкција, односно води се рачуна о дужини казне, начину доласка на издржавање казне, односу према кривичном делу и казни, врсти и тежини кривичног дела, ранијој осуђиваности, односу према другом кривичном поступку или изреченој казни, води се рачуна о психолошким, педагошким, социјалним особеностима, безбедносним ризицима и потребама осуђеног, понашању током ранијег издржавања кривичне санкције у одговарајућој институцији, али и о другим чињеницама битним за разврставање.

Већ је било речи да се осуђени разврстава у једно од одељења (отворено, полуотворено или затворено одељење), а овим правилником се предвиђа и одређивање посебне групе.⁵³¹

У отворено одељење разврстава се осуђени са очуваним капацитетима за промену и ниским степеном ризика, у полуотворено одељење разврстава се осуђени који има

⁵³⁰ Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2010.

⁵³¹ Критеријуми за разврставање осуђеног у одељења и одређивање осуђеног у групу предвиђа се Правилником о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, *op.cit.*, члановима од 16. до 20.

делимично очуване капацитете за промену и средњи степен ризика, док се у затворено одељење разврстава осуђени од кога се очекује отежана адаптација на заводске услове и који представља опасност за осуђене или запослене, при чему има битно умањене капацитете за промену и висок степен ризика.

Посебне групе предвиђају се за свако одељење на начин што се осуђеном разврстаном у отворено одељење одређује група А1 или група А2. У групу А1 или групу А2 одређује се осуђени који по особинама личности, врсти и тежини учињеног кривичног дела, ранијем начину живота и утврђеном програму поступања има очуване капацитете, низак степен ризика и од кога се очекује успешна реинтеграција у друштвену средину. Осуђени који је разврстан у полуотворено одељење одређује се група Б1 или група Б2. У ове две групе одређује се осуђени који, на основу особина личности, врсте и тежине учињеног кривичног дела, ранијег начина живота и утврђеног програма поступања, има делимично очуване капацитете и средњи степен ризика. Осуђени који је разврстан у затворено одељење одређује се група В1 или група В2, на основу особина личности, врсте и тежине учињеног кривичног дела, ранијег начина живота и утврђеног програма поступања, има отежану адаптацију на заводске услове и представља опасност за осуђене или запослене, при чему има битно умањене капацитете за промену и висок степен ризика. Као што се може видети, разврставање у групе је по правилнику предвиђено на исти начин, односно засновано је на истим критеријумима као и разврставање у одељења.

Правилником се предвиђа и додељивање осуђеном посебних права,⁵³² на основу посебно доброг владања и залагања у остваривању програма поступања и реализацији индивидуалних циљева, а одлуку о томе доноси управник завода, на образложени предлог стручног тима.

У оквиру групе А1 осуђени, након тридесет дана, добија сва посебна права у оквиру завода и посебна права која се користе изван завода и то: а) право на пријем посета изван завода у трајању од осам сати два пута месечно, б) право на слободан излазак у град једном месечно и в) право на посету породици и сродницима викендом и празницима у укупном трајању до сто двадесет сати месечно, а у месецу у ком је постоји нерадни државни или верски празник у трајању до сто четрдесет и четири сата.

У оквиру групе А2 осуђени, након тридесет дана, добија сва посебна права у оквиру завода и посебна права која се користе изван завода и то: а) право на пријем посета изван завода у трајању од осам сати два пута месечно, б) право на слободан излазак у град једном

⁵³² Посебна права, њихово додељивање и одузимање предвиђа се Правилником о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, *op.cit.*, члановима од 22. до 31.

месечно и в) право на посету породици и сродницима викендом и празницима у укупном трајању до деведесет и шест сати месечно, а у месецу у ком је постоји нерадни државни или верски празник у трајању до сто двадесет сати. У односу на А1 једина је разлика у краћем временском праву на посету породици и сродницима викендом и празницима.

У оквиру групе Б1 осуђени, након тридесет дана, може поступно добити сва посебна права у оквиру завода и посебна права која се користе изван завода и то: а) право на пријем посета изван завода у трајању од осам сати једном месечно, б) право на слободан излазак у град једном у два месеца и в) право на посету породици и сродницима викендом и празницима у укупном трајању до седамдесет и два сата месечно, а у месецу у ком је постоји нерадни државни или верски празник у трајању до деведесет и шест сати.

У оквиру групе Б2 осуђени, након тридесет дана, може поступно добити сва посебна права у оквиру завода и посебна права која се користе изван завода и то: а) право на пријем посета изван завода у трајању од осам сати једном месечно, б) право на слободан излазак у град једном у два месеца и в) право на посету породици и сродницима викендом и празницима у укупном трајању до четрдесет и осам сати месечно, а у месецу у ком постоји нерадни државни или верски празник у трајању до седамдесет и два сата.

Правилником се посебно предвиђа да се осуђенима којима је одређена група А1, А2, Б1 и Б2, након тридесет дана може додатно доделити посебна права у оквиру завода и посебна права која се користе изван завода и то наградно одсуство из завода и ванредно одсуство из завода до седам дана у току године, али сразмерно времену проведеном на издржавању и коришћење годишњег одмора изван завода.

У оквиру групе В1, осуђени на предлог стручног тима, у зависности од оствареног програма поступања и реализације индивидуалних циљева може поступно добити посебна права у оквиру завода и то: а) проширено право на пријем пакета два пута месечно, б) проширено право на пријем посета и проширење круга лица која га посећују, в) проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете, једном месечно, г) проширено право на пријем посета у посебним просторијама, без присуства осталих осуђених, једном месечно и д) погоднији смештај.

У оквиру групе В2, осуђени у зависности од оствареног програма поступања и реализације индивидуалних циљева може поступно добити посебна права у оквиру завода и то: а) проширено право на пријем пакета два пута месечно, б) проширено право на пријем посета и проширење круга лица која га посећују, в) проширено право на пријем посета без надзора у просторијама за посете, једном у два месеца, г) проширено право на пријем посета

у посебним просторијама, без присуства осталих осуђених, једном у два месеца и д) погоднији смештај.

Овим правилником се предвиђа и одузимање неких од додељених посебних права у оквиру групе од стране управника затвора на предлог стручног тима.

Правилником се одређују и критеријуми за накнадно разврставање осуђеног којима се предвиђа измена програма поступања у делу одређивања групе и упућивања осуђеног у отворено, полуотворено или затворено одељење.⁵³³

Осуђени се накнадно може разврстати у групу са већим степеном посебних права, у случајевима када остварује програм поступања, остварује индивидуалне циљеве и када му се накнадно утврди смањени степен ризика. Правилником се предвиђа да осуђени који је одређен у групу В1 може бити накнадно разврстан у групу В2 по истеку најмање једне четвртине казне, а да се осуђени из групе В1 може накнадно разврстати у групу А2 по истеку најмање једне петине казне. Накнадно разврставање из групе В2 у В1, В2 у В1 и А2 у А1, није условљено дужином казне.

Осуђени ће се накнадно разврстати у групу са мањим степеном посебних права услед изречене дисциплинске казне за тежи дисциплински преступ и накнадно утврђеног повећаног степена ризика. Као што се може видети у претходно изнетом, правилник предвиђа када је обавезно да се осуђени накнадно разврста у групу са мањим степеном посебних права, али предвиђа се и када то није обавезно. Осуђени се може накнадно разврстати у групу са мањим степеном посебних права на основу изречене дисциплинске казне за лакши дисциплински преступ, покретања новог кривичног поступка или изречене нове казне затвора. Правилником се предвиђа да осуђени који је накнадно разврстан у групу В1 може бити накнадно разврстан у групу В2 по истеку најмање једне четвртине преосталог дела казне, а да се осуђени који је накнадно разврстан у групу В1 може накнадно разврстати у групу А2 по истеку најмање једне петине преосталог дела казне. Накнадно разврставање из групе В2 у В1, В2 у В1 и А2 у А1, није условљено дужином преосталог дела казне.

Одлуку о накнадном разврставању осуђеног са образложеним разлозима, доноси управник завода, а на основу образложеног предлога стручног тима.

Поједини аутори указују на значај питања разврставања осуђених због више аспеката. Разврставање је значајно због олакшавања функционисања затворских установа, али и због остваривања циљева и сврхе кажњавања. По њима разврставање може да буде екстерно или интерно, при чему се под екстерним сматра разврставање осуђених у различите заводе, док

⁵³³ Питање накнадног разврставања предвиђа се Правилником о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, *op.cit.*, члановима од 32. до 37.

се под интерним сматра разврставање у поједине категорије или групе у оквиру завода. Исти аутори указују да се ово питање може сагледавати и из другог угла па се тако под екстерном класификацијом може сматрати и груписање осуђеника по основу објективних критеријума и то: године живота, пол, социјални положај, здравствено стање, по врсти противправног престапа и др., а као циљ разврставања на овај начин је да се издвоје групе осуђеника које у међусобном контакту могу негативно утицати на друге осуђене и тиме ометати процес ресоцијализације. Када је реч о интерној класификацији, она се може посматрати из угла субјективних карактеристика осуђеника и врши се унутар завода како би се могли остварити индивидуални програми ради остваривања ресоцијализације.⁵³⁴

На почетку овог дела истраживања указано да је за извршење казне затвора од значаја и Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала.⁵³⁵

Овим законом предвиђа се издржавање казне затвора у Посебном одељењу казнено-поправног завода затвореног типа са посебним обезбеђењем.

С обзиром да у Републици Србији постоји само једно Посебно одељење (КПЗ Пожаревац – Забела, оформљено 2010. године, након ступања на снагу Закона о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала) које је намењено за издржавање казне затвора мушких пунолетних лица, законом се у члану 14. предвиђа да извршење казне затвора у Посебно одељење могу упутити управо само поменута лица, која су правоснажно осуђена (за кривична дела која се предвиђају овим законом) и која се налазе у притвору до правоснажности пресуде, или су правоснажно осуђена у одсуству, уколико се утврди да постоје околности које указују на опасност да ће осуђени: а) преко осуђеног или другог лица наставити да усмерава криминалну делатност организоване криминалне групе, б) преко осуђеног или другог лица успоставити сарадњу са другом организованом криминалном групом ради наставка криминалне делатности, в) преко осуђеног или другог лица организовати сукобе са другом организованом криминалном групом, г) преко другог лица угрозити сигурност судије, јавног тужиоца, или другог учесника у кривичном поступку који је у току, или је правоснажно окончан. С тим да се ово односи и на друга службена лица која су поступала у преткривичном поступку или у поступку извршења казне и д) да постоји опасност да ће наводити друго лице на извршење кривичних дела.

Председник Вишег суда у Београду (или овлашћени судија ако постоје за то испуњене законске претпоставке) доноси решење (у року од три дана од дана када је пресуда којом је

⁵³⁴ В. Милош Ђорђевић (2011), *Утицај појединих фактора на процес ресоцијализације осуђених лица*, Социјална мисао, бр.2, стр. 78.

⁵³⁵ Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала, *op.cit.*, чланови 2, 14, 15, 18, 21, 22, 24. и 25.

осуђеном изречена казна затвора постала извршна) за упућивање осуђеног на издржавање казне затвора у Посебно одељење, ако постоји најмање једна околност од претходно указаних (из члана 14). Законом је предвиђено да се постојање околности утврђује на основу чињеница и доказа прикупљених у току кривичног поступка, из извештаја полиције и служби безбедности, али и на основу мишљења јавног тужиоца, који су дужни да на захтев Вишег суда у Београду доставе одговарајућу документацију, извештаје и мишљења. Законом се предвиђа да против решења о упућивању осуђени може изјавити жалбу председнику Апелационог суда, преко првостепеног суда у року од три дана од дана достављања решења, с тим да жалба не одлаже извршење решења.

Почетак издржавања казне затвора у Посебном одељењу рачуна се од дана када је осуђени ступио на издржавање казне, при чему се о томе обавештава председник Вишег суда, Тужилац за организовани криминал, односно Тужилац за ратне злочине (у зависности од кривичног дела) и полиција.

Обустава извршења казне затвора у овом одељењу предвиђена је чланом 21. којим се прописује да у случајевима када се утврди да више не постоје околности из члана 14. тада председник Вишег суда доноси решење којим се осуђеном обуставља издржавање казне у Посебном одељењу. Против овог решења може се изјавити жалба у року од три дана од дана достављања решења председнику Апелационог суда, с тим да жалба не одлаже извршење решења. Након што решење, којим се обуставља издржавање казне затвора у Посебном одељењу, постане коначно управник завода распоређује осуђеног на даље издржавање казне у том заводу.

Поред до сада изнетог, Законом се предвиђа и поновно (накнадно) распоређивање осуђеног у Посебно одељење на исти начин и под истим условима као и када је први пут осуђени упућен на извршење казне у Посебно одељење.

У наставку сагледавања ове проблематике, потребно је размотрити и питање организације службе у затвору због њеног неспорног значаја.

Законом о извршењу кривичних санкција уређује се и питање службе у заводима⁵³⁶ на начин који предвиђа да могу постојати службе за третман, обезбеђење, обуку и упошљавање, за здравствену заштиту и служба за опште послове. Законом се још предвиђа да се за два или више завода могу образовати заједничке службе.

Ове службе се формирају са наменом да би се могао спровести третман ресоцијализације осуђених. Систематизација радних места и бројност запослених у овим

⁵³⁶ Питање службе у затвору уређује се Законом о извршењу кривичних санкција, *op.cit.*, члановима од 19. до 25.

службама, највише зависи од капацитета и потреба завода, али и од врсте осуђених. Од свих законом предвиђених служби, поједини аутори истичу да је једино обавезно постојање службе за обезбеђење, док се остале службе могу организовати у складу са обимом посла.⁵³⁷

Служба за третман процењује индивидуалне потребе, капацитете за промену и степен ризика осуђеног за понављање кривичног дела. Затим утврђује и спроводи индивидуализовани програм поступања, при чему још примењује методе и поступке које имају за циљ остваривање индивидуалне превенције. Ова служба још и утврђује програм поступања према осуђеном, уз усклађивање рада осталих служби и других учесника у спровођењу поменутог.

Служба за обезбеђење представља јединствену формацију Управе за извршење кривичних санкција, са циљем да се стара о безбедности људи и имовине у заводу, да спроводи осуђена и притворена лица, учествује у утврђивању и спровођењу програма поступања према осуђеном. За спровођење осуђених и притворених лица користе се службена возила која су опремљена уређајима за давање посебних светлосних и звучних сигнала. С обзиром на врсту посла којом се служба за обезбеђење бави, припадници службе имају статус овлашћеног службеног лица и овлашћени су да носе оружје, али и да врше преглед просторија у заводу са претресом, преглед лица са претресом и прегледом тела, осим прегледа телесних отвора, које обавља здравствени радник. Затим овлашћени су да примењују мере за одржавање реда и безбедности у заводу. Надлежност службе за обезбеђење је и да спроводи припреме и план за деловање у ванредним ситуацијама или у време ванредног стања. У овим околностима могу се формирати посебне јединице састављене од припадника службе за обезбеђење и запослених у другим службама. За обављање својих послова, ова служба може да користи службене псе за проналажење опојних дрога или психоактивних супстанци, као и експлозивних средстава или направа. Законом се још предвиђа да су припадници службе за обезбеђење наоружани и униформисани. Са посебним одобрењем, директора Управе за извршење кривичних санкција, може се носити службено оружје за личну безбедност и ван радног времена с тим да постоји обавеза безбедног ношења, али и обавеза предузимања свих безбедносних мере како би се онемогућила злоупотреба оружја у поседу неовлашћеног лица. Законом се предвиђа да по наређењу директора Управе или управника завода, припадници службе за обезбеђење могу вршити своју дужност у цивилном оделу.

⁵³⁷ Драган Јовашевић и Зоран Стевановић (2007), *op.cit.*, стр. 284-285.

Служба за обуку и упошљавање представља значајну помоћну службу јер непосредно примењује активности које су од значаја за ресоцијализацију.⁵³⁸

Ова служба се првенствено бави обуком и организовањем рада осуђених, који се може организовати у заводима или изван завода. Производи и услуге могу да се користе за потребе Управе за извршење кривичних санкција, сопствене потребе завода или да се продају или понуде на отвореном тржишту. Остварени приходи на овај начин користе за трошкове настале радом осуђених, за накнаде и награде за рад осуђених, за технолошко унапређење рада и побољшање услова живота, образовања и рада осуђених, с тим да остваривање прихода не сме да негативно утиче на остварење сврхе обуке и упошљавања.

Служба за здравствену заштиту врши здравствену превенцију, лечи осуђена и притворена лица. Зато ова служба надзире хигијену, квалитет хране и воде, али и учествује у утврђивању и спровођењу програма поступања према осуђеном. Законом се предвиђа да завод мора да има најмање једног лекара и два медицинска техничара, али и да омогући услуге психијатра. У случајевима када је болничко лечење организовано у заводу, поред стручног особља, медицинског материјала, лекова и др. потребно је постојање и специјализованих болничких просторија за издвајање осуђених који су оболели. Завод за жене, поред већ поменутог, мора располагати опремом за негу трудница и породиља.

На крају постоји још и служба за опште послове, која је задужена за обављање правних, административних, рачуноводствених, финансијских, евиденцијских и других послова од општег значаја за завод. Значај ове службе је и у пружању правне помоћи осуђеним и притвореним лицима.

4.4. Психолошки аспекти казне затвора

Значајно питање овог дела истраживања тиче се психолошког утицаја казне затвора на осуђеног. Казна затвора у већој или мањој мери може да има константан психолошки утицај на осуђеног, посебно у периоду прилагођавања, односно у почетном периоду издржавања казне.

Питање прилагођавања затворском животу истражује се већ неколико деценија и запажене су одређене учесталости. Поједине студије указују да изречене дисциплинске казне

⁵³⁸ *Ibid.*, стр. 287.

током издржавања могу да буду индикатор будућег поврата,⁵³⁹ док учешће у образовним програмима и одржавање породичних веза чешће се могу повезати са смањењем каснијег поврата.⁵⁴⁰

Савремена истраживања ове проблематике најчешће су фокусирана на проналажењу одговора на који начин казна затвора утиче на психолошке и емоционалне реакције осуђених, али и њихов однос према изреченој казни. Питање односа осуђених према казни затвора, аутори који се баве овим истраживањима, фокусирају се на анализу у којој мери осуђени учествују у прописаним активностима и програмима, какав је однос између осуђених, да ли има и на који начин се испољава интеракција са службама у установама, да ли постоји контакт с породицама, да ли се придржавају прописаних правила и др. Из теоријског угла прилагођавање условима у заводу, исти аутори, сагледавају са становишта аутохтоног приступа (*indigenous approach*), становишта задржавања (*importation approach*) и становишта теоријске синтезе (*theoretical synthesis*).⁵⁴¹

Према аутохтоном приступу, који је познатији као модел лишења (ограничавања) слобода, примарни утицај на индивидуалну реакцију појединца на издржавање казне затвора има тзв. „затворска бол / затворске муке“ (*pains of imprisonment*)⁵⁴² односно ускраћивање и ограничавање одређених права.

Најочитије право које се лишава и ограничава је право на слободу кретења, али и лишавају се или ограничавају се права на хетеросексуалне везе, односе са породицом и пријатељима, губи се контрола „управљања над животом“ кроз онемогућавање спровођења навика, али и коришћења одређених ствари и услуга. Поједине студије указују да лицима на издржавању казне затвора највише недостаје нека особа, изражавају жаљење због недостатка друштвеног живота, али указују и на осећај пролазности живота (посебно код вишегодишњих или доживотних казни затвора). Као што може да се види из указаног, у

⁵³⁹ Закључци истраживања публиковани су у Paul Gendreau, Tracy Little and Claire Goggin (1996), *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!*, Criminology, no.34, стр. 575-607, а на њих упућују и Mandeep Dhimi, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *Adaptation to imprisonment - indigenous or imported?*, Criminal justice and behavior, vol. 34 no. 8, стр. 1085.

⁵⁴⁰ Закључци истраживања публиковани су у Gendreau, Paul, Little, Tracy and Goggin, Claire (1996), *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!*, Criminology, no.34, стр. 575-607, а на њих упућују и Mandeep Dhimi, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*

⁵⁴¹ Mandeep Dhimi, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*, стр. 1086-1088.

⁵⁴² Термин *pains of imprisonment* уводи Грехам Сајк (Gresham Syke) 1958.г. у свом делу *The Society of captives*, где са поменутиим термином обједињује лишавање слободе, лишавање коришћења одређених ствари и услуга, лишавање хетеросексуалних односа, лишавање аутономије и лишавање личне безбедности, В. Gresham Sykes (1958), *The Society of captives: A study of a maximum security prison*, Princeton University press, стр. 65-78.

значајној је мери изражен осећај усамљености.⁵⁴³ По другим студијама лицима на издржавању казне затвора највише недостаје подршка (породице, пријатеља, средине), а затим и повратни емотивни односи, али и многе друге активности, социјалне стимулације, слободе и приватност.⁵⁴⁴

Овај приступ поједини аутори сагледавају и из угла повезаности прилагођавања и временске одређености казне затвора. Истраживања су показала да лица која су први пут осуђена на казну затвора и она којима је изречена казна затвора у краћем трајању, показују ограничено прилагођавање, с тим да њихов однос са породицом и пријатељима изван затвора остаје непромењен, за разлику од лица којима је изречена вишегодишња казна затвора, јер је код њих приметно повећавање учешћа у раду и другим активностима и смањење друштвених (социјалних) односа са другим лицима на извршењу казне затвора. Уочено је да су се осуђени на вишегодишње казне затвора у потпуности препустили дневној рутини затворског живота, при чему су прикривали своје рањивости, али је било приметно и да су губили контакт са спољним светом. Односи и контакт са породицом и пријатељима се сразмерно смањују спрам дужине изречене казне.⁵⁴⁵

Потребно је указати да постоје и критике аутохтоног приступа. Оне се односе на то да се са овим приступом не могу објаснити различити степени прилагођавања, који се могу видети након истих временских пресека између осуђених којима је изречена приближно иста временска казна затвора, при чему се она извршава у сличном затворском окружењу.

Наредно теоријско сагледавање прилагођавања условима у заводу је са становишта задржавања одређених навика. Лингвистички посматрано по изворном називу *importation approach*, ова би се теорија требала називати „приступ уношења“, али на основу аспекта проблематике којом се бави, мишљења смо да је адекватнији превод који је већ изнет.

Према овој теорији на прилагођавање издржавања казне затвора има значајан утицај живот пре извршења казне у смислу задржавања појединих навика, али и друге субјективне околности као што су године живота, пол, брак, образовање, запослење, материјални статус коришћење дроге и конзумирање алкохола и др. Поједина истраживања су указала да осуђена лица која нису настављала своје школовање након средње школе често су

⁵⁴³ Закључци истраживања публиковани су у Timothy Flanagan (1980), *The pains of long-term imprisonment*, *British Journal of criminology*, no.20, стр. 148-156., а на њих упућују и Mandeep Dhami, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*, стр. 1086.

⁵⁴⁴ Закључци истраживања публиковани су у Kevin Wright (1989), *Race and economic marginality in explaining prison adjustment*, *Journal of research in crime and delinquency*, no.26, стр.67-89., а на њих упућују и Mandeep Dhami, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*

⁵⁴⁵ Закључци истраживања публиковани су у Jane Cobden and Graham Stewart (1984), *Breaking out: A perspective on long-term imprisonment and the process of release*, *Canadian journal of criminology*, no.26, стр. 500-510., а на њих упућују и Mandeep Dhami, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*

злоупотребљавани или повређивани од стране других осуђених, а и чешће су били дисциплински кажњавани. Претходно незапослена лица чешће су имали психолошке проблеме (узнемиреност) и чешће су чинили дисциплинске преступе и нападе на друге.⁵⁴⁶

Теорија синтезе (а могла би се назвати и теорија јединствености) за своју полазну основу користи сазнања и закључке из претходне две поменуте теорије. Истраживања су показала да неке полазне основе теорије задржавања (године живота, пол, брак, образовање) могу да утичу на предвиђање кршења дисциплине у затвору, за разлику од полазних основа аутохтоних приступа (временска одређеност казне затвора, безбедност и др), али да образовање, запослење, менталне болести, злоупотреба супстанци, претходно извршена кривична дела не могу значајно да утичу на предвиђање кршења дисциплине у затвору. Поред поменутог, утврђено је да се са аутохтоном теоријом могу објаснити поједини лакши облици кршења дисциплине у затвору, напади на службе у затвору, али и међусобни напади затвореника.⁵⁴⁷

У савременом сагледавању ових теорија којима се на директан или индиректан начин анализира психолошки однос између осуђеног и казне затвора, заузет је јединствени став, по којем се не треба опредељивати за сагледавање ове проблематике само са једног теоријског аспекта, с обзиром да су теорије међусобно компатибилне.⁵⁴⁸

Многа савремена истраживања указују на психолошке последице које се могу јавити код осуђених лица на казну затвора, а нека од њих су разни облици заблуде, депресије, стреса, негирања, изазивање стања панике, незадовољство животом, ноћне море, несаница, клаустрофобија и друге фобије, блажи и тежи облици лудила и разни облици самоповређивања. У психолошким анализама мушких осуђених лица, аутори ових истраживања указују да се може видети и четири краткотрајна стања која наступају као психолошка последица код сексуалног злостављања и то: осећај кривице због постојања сексуалног нагона током сексуалног злостављања; осећај срамоте због немогућности да се одбрани; суицидне намере због страха од континуиране виктимизације или због страха од преноса полно преносивих болести; и осећај страха због хомофобије у смислу постојања страха да ће постати или да је постао хомосексуалац.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Закључци истраживања публиковани су у Kevin Wright (1989), *op.cit.*, а на њих упућују и Mandeep Dhami, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*, стр. 1087.

⁵⁴⁷ Закључци истраживања публиковани су у Liquin Cao, Jihong Zhao and van Steve Dine (1997), *Prison disciplinary tickets: A test of the deprivation and importation models*, Journal of criminal justice, no.25, стр. 103-113., а на њих упућују и Mandeep Dhami, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*, стр. 1088.

⁵⁴⁸ Mandeep Dhami, Peter Ayton and George Loewenstein (2007), *op.cit.*

⁵⁴⁹ Shivani Tomar (2013), *The Psychological effects of incarceration on inmates : Can we promote positive emotion in inmates*, Delhi psychiatry journal, vol.16, no.1, стр. 67-68.

Поред поменутих психолошких последица, исти аутори истичу појаву страхова од непознатог; поједини страхови који настају услед изолације од породице; осећај зависност од институционалне структуре; страх од непредвиђених околности; развијање неповерења и сумње према окружењу; повлачење из друштва, изолација, отуђење и психолошке дистанце; недовољно самопоштовање; посттрауматске реакције и хиперопрезност (будност) као последица виктимизације у затворском окружењу која може да доведе до анксиозности.⁵⁵⁰

Потребно је нагласити да су психолошке последице по осуђено лице само негативна могућност, али не и нужност, односно не може се сматрати да свако лице на издржавању казне затвора има одређене психолошке промене. Психолошке манифестације условљене су индивидуалним карактеристикама и варирају од особе до особе, а често могу бити привременог карактера и без каснијих последица. Поједини аутори наглашавају да све психолошке промене које настају током издржавања казне затвора представљају резултат природног и нормалног прилагођавања на неприродне и „ненормалне“ услове живота у затвору, при чему додају да поменута нефункционалност тог прилагођавања не представља патолошко питање у традиционалном смислу, иако она може бити деструктивног карактера. Исти аутори истичу да поменуто прилагођавање представља нормалну реакцију узимајући у обзир околности, с тим да оне могу постати проблематичне услед екстремне дужине трајања или услед хроничних околности. У случајевима када и услед промене у окружењу због утицаја претходних околности могу се задржати контрапродуктивни (проблематични) обрасци понашања.⁵⁵¹

Током издржавања казне затвора, у случајевима када осуђени изврши кривично дело или неки тежи дисциплински преступ, може да буде изолован од других осуђених на одређени период, чиме се постиже његово кажњавање. Стога је потребно указати какав психолошки утицај може да има поменуто додатно изоловање на осуђено лице.

Многе студије које су анализирале понашање осуђеног током и након додатне изолације утврдиле су да боравак у изолацији (самици) негативно утиче. У зависности од дужине изолације могу настати стања која карактеришу учестале халуцинације или заблуде.⁵⁵² Додатно истраживање ове проблематике начињено је психијатријском

⁵⁵⁰ *Ibid.*

⁵⁵¹ Craig Haney (2003), *The psychological impact of incarceration: Implications for postprison adjustment*, ed. Jeremy Travis and Michelle Waul, Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities, The Urban Institute, стр. 38-39.

⁵⁵² Закључци истраживања публиковани су у George Scott and Paul Gendreau (1969), *Psychiatric implications of sensory deprivation in a maximum security prison*, Canadian psychiatric association journal, vol.14,no.1, стр. 338., а на њих упућује Sharon Shalev (2008), *A Sourcebook on solitary confinement*, Mannheim Centre for Criminology, стр. 11.

евалуацијом четрнаест изолованих лица (у једном од америчких затвора у Масачусету), након које је утврђено да су наступиле психолошке промене и то првенствено перцептуалне природе, честе промене расположења, потешкоће током размишљања и доношења одлука, проблеми са концентрацијом и памћењем и проблеми са контролисањем насилничког понашања.⁵⁵³ Сличне студије су начињене и у затворима за жене (у америчкој држави Кентаки), а резултати анализе понашања током и након изолације су указали да на постојање психолошких промена у виду клаустофобије, неконтролисаног беса, депресије, повремене халуцинације, повлачење у себе, уздржане емоције, апатије, губитка апетита, губитак тежине, визуелне сметње и лупање срца.⁵⁵⁴

Потребно је указати и на још једну опсежнију студију којом је извршена психолошка анализа на насумично изабраних сто лица у затвору са високим степеном безбедности (*supermax* затвор у Калифорнији), у којем су околности издржавања казне сличне изолацији. Овом студијом је утврђено постојање симптома многих психолошких промена. Код деведесет и једног процента осуђених утврђена је стања анксиозности и честа стања нервозе. Код више од осамдесет процента утврђене су повремене главобоље, летаргија и проблеми са спавањем, док код око седамдесет процента постоје симптоми који претходе нервном слому. Код више од половине лица из ове анализе утврђени су проблеми са ноћним морама, вртоглавицама и лупањем срца. Код осуђених лица која су још додатно била изолована због свог понашања током издржавања казне у затвору, утврђено је да код више од осамдесет процента постоје стања која су слична забринутости са изразитим негативним размишљањима, изразити бес и агресија, али и отежано размишљање. Код седамдесет и седам процента утврђена је хронична депресија, док је четрдесет и један проценат имао учестале халуцинације.⁵⁵⁵

Аутори поменутих, али и других студија који се баве овом проблематиком указују и на то да у значајном броју случајева, осуђена лица нису била свесна промена у њиховом менталном стању, док код оних који су имали ту свест, постојала је тенденција прикривања таквог стања или минимализирања појединих потешкоћа како би се избегао психијатријски третман. Због негативног сагледавања на психијатријску помоћ, поједине студије су указале

⁵⁵³ Закључци истраживања публиковани су у Stuart Grassian (1983), *Psychopathological effects of solitary confinement*, American journal of psychiatry, vol.140, no.11, стр. 1450-1454, а на њих упућује Sharon Shalev (2008), *op.cit.*

⁵⁵⁴ Закључци истраживања публиковани су у Richard Korn (1988), *The effects of confinement in the high security unit at lexington*, Social Justice, vol.115, no.1, стр. 8-19, а на њих упућује Sharon Shalev (2008), *op.cit.*

⁵⁵⁵ Закључци истраживања публиковани су у Craig Haney (2003), *Mental health issues in long-term solitary and 'supermax' confinement*, Crime & delinquency, vol. 49, no.1, стр. 124-156, а на њих упућује Sharon Shalev (2008), *op.cit.*

да је то један од значајнијих разлога због којих се таква помоћ и не тражи посебно у специфичним условима као што је затворска средина.⁵⁵⁶

У случајевима када додатно изолована лица ипак затраже стручну помоћ, анализе су показале да су најчешћи разлози немогућност или теже разграничење својих мисли од реалности.⁵⁵⁷

Многе психолошке промене, које су већ поменуте, могу да имају и разне физичке манифестације, посебно ако су те промене настале као последица ограниченом приступу свежем ваздуху и сунчевој светлости, или услед дужег периода физичке неактивности. У овим случајевима најчешће последице манифестују се кроз проблеме са гастроинтестиналним, кардиоваскуларним и генитоуринарним системима, али и кроз мигренске главобоље и дубоке заморе. Поред ових поменутих најчешћих физичких манифестација, студије⁵⁵⁸ су показале да су доста заступљени и изненадно лупање срца (убрзан рад срца без посебног оптерећења), изненадна прекомерна знојења, несаница, болови у зглобовима и леђима, погоршање вида, слаб апетит, губитак тежине, дијареја, летаргија, дрхтавице, изненадни осећаји хладноће, али и погоршање већ до тада постојећих здравствених проблема. У околностима потпуне изолације, поред поменутог, могу се јавити и додатне промене, с тим да је то првенствено условљено са дужином изолације, али и условима под којим се у њој борави. Истраживања су показала да већина лица која су проводила одређени период у изолацији су имала симптоме појединих поремећаја, с тим да подаци показују да психолошке промене у затној мери зависе од индивидуалног стања осуђеног и степен отпорности на таква стања. Управо због тога, те промене варирају од акутног до хроничног стања, али варирају и у интензитету. Код ових лица најчешће су се могла уочити стања анксиозности, почев од осећања напетости па до потпуног напада панике (по градацији интензитета од ниског нивоа стреса, раздражљивост, страх од смрти до напади панике); депресије, почев од лошег расположења па до клиничке депресије (по градацији интензитета од губитка емоција, промена расположења, безнадежности, повлачења из друштва, летаргије до велике депресије); стања беса, у распону од раздражљивости до потпуног беса (по градацији интензитета од раздражљивости и непријатељства, физичког и вербалног насиља над другима, према себи или стварима до изненадних стања беса); когнитивних поремећаја, почев од недостатка концентрације до стања збуњености (по градацији интензитета од немогућности да се одржи пажња, слабе концентрације, слабог

⁵⁵⁶ Sharon Shalev (2008), *op.cit.*, стр. 12.

⁵⁵⁷ В. *Ibid.*, стр. 13.

⁵⁵⁸ Указано је само на најчешће психолошке последице, а о њиховим специфичностима В. *Ibid.*, стр. 15-16.

памћења до збуњености и дезоријентације); проблема са перцепцијом, почев од преосетљивости па до халуцинационих стања (по градацији интензитета од преосетљивост на звуке и мирисе, проблеми са перцепцијом – нпр. приближавање зидова, дезоријентација у времену и простору до халуцинација које утичу на сва чула) и стања параноје и психозе, у распону од опсесивних мисли до потпуне психозе по градацији интензитета од насилног и осветољубивог размишљања, параноје па до психотичне депресије и шизофреније).

Поједини психолошки поремећаји који су настали услед издржавања казне затвора или услед посебне затворске изолације, могу да доведу и до суицидних намера, о чему је већ било речи, услед стања самоповређивања, аутоагресије и сл.

Проблематика затворског самоубиства представља изузетно комплексно питање. Резултати указују на податак да ако се ово питање сагледава са тачке пола самоубице, онда су то најчешће мушкарци, првенствено из разлога што мушка популација апсолутно доминира у затворским системима (у неким државама и преко деведесет процената). Ако се ово питање посматра у условима који нису затворски, исто доминирају самоубиства мушкараца (у размери два према један), с тим да је потребно нагласити да код покушаја самоубиства доминирају жене (у размери два и по према један). Од којег је поменуто значаја и како се може то објаснити. Жене за самоубиство користе мање насилне методе, као што су лекови или отрови, за разлику од мушкараца који за самоубиство најчешће користе ватрено оружје. С обзиром на начин извршења, у смислу колико је временски потребно да се изврши самоубиство, код мање насилних метода постоји знатно више времена да се оно спречи или често постоји довољно времена да се лице предомисли. У затворским системима, самоповређивање је знатно учесталије код жена, а у знатној мери због неуспелог самоубиства.⁵⁵⁹

Ова проблематика се често сагледава и са других аспеката. Са аспекта боје коже, статистички подаци из затвора Сједињених Америчких Држава, указују да белци имају шест пута веће шансе да ће извршити самоубиство у односу на црнце, а три пута веће шансе у односу на Латиноамериканце. Већи број самоубиства доминира код белаца у односу на остале и у другим затворским системима као што су Канада, Велика Британија и Аустралија. По статистичким подацима из затворског система САД-а, сагледаним по годинама старости, највише самоубица је између осамнаест и двадесет и четири године. Ово питање је сагледавано и из угла због којег су кривичног дела самоубице осуђене на казну затвора, а

⁵⁵⁹ Christine Tartaro and David Lester (2010), *Suicide and self-harm in prisons and jails*, Lexington books, стр. 13-16. и Stephanie Covington (2003), *A Woman's journey home: challenges for female offenders*, ed. Jeremy Travis and Michelle Waul, *Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities*, The Urban insitute, стр. 69-72.

подаци су указали да се најчешће ради о кривичним делима се елементима изричитог насиља (у више од педесет процената).⁵⁶⁰

На крају овог дела истраживања потребно је указати на неколико значајних чињеница. Од изузетног је значаја пратити понашање осуђеног током периода прилагођавања, јер се у овој фази издржавања казне могу препознати, поред карактерних особина, поједини симптоми који могу да укажу на касније психолошке промене и на тај начин би се могле успоставити одређене превентивне мере.

Све до сада поменуте могуће психолошке промене и последице, најчешће се узимају као разлог оспоравања казне затвора, о чему је већ било речи. Затим, многе психолошке промене су само привременог карактера и оне су најчешће без психичких и физичких последица, али могу бити знатно изражајније посебно код вишегодишњих или доживотних казни затвора. Неспорно је да затворске околности имају снажан утицај на могуће психолошке промене, али морају се узети у обзир и индивидуалне здравствене околности и претходна стања осуђених лица.

4.5. Социолошки аспекти казне затвора

Социолошке последице, односно социолошки утицај казне затвора може се посматрати са више аспеката, што указује на комплексност овог питања. Неки од аспеката који ће бити сагледани у овом истраживању, односе се на утицај казне затвора на чланове породице осуђеног, али и на могућност реинтеграције у друштво након издржане казне затвора.

Посматрањем ове проблематике из угла утицаја казне затвора на чланове породице осуђеног, лако се може видети да се ово разматрање може посматрати из угла одсуства осуђеног из живота породице, али и на који начин друштво перципира породицу чији је члан на издржавању казне затвора, посебно ако се ради о тежим кривичним делима.

Велике промене у породичном систему, међу којима је и издржавање казне затвора посебно ако се ради о вишегодишњој или доживотној казни, директно и нужно захтевају одређена редефинисања породичних обавеза и навика посебно ако се ради о до тада функционалној породици.

Подршка породице током издржавања казне затвора, а посебно и током каснијег периода реинтеграције заузима веома значајно место. Поједина истраживања⁵⁶¹ су показала

⁵⁶⁰ *Ibid.*, стр. 16-20.

да су лица која су била осуђена на казну затвора, највише користи и помоћи имали управо од своје најближе породице током периода реинтеграције у друштво, при чему су од посебног значаја била неформална породична саветовања. Додатна позитивна страна породичног утицаја могла се у истраживању увидети у оним случајевима када је постојала јединствена (једна) породична заједница.

Код дисфункционалних породица, код којих је један од родитеља или оба, на издржавању казне затвора, често већ постоји проблем „лошег узора“, али и проблем да многа девијантна понашања представљају (посебно за малолетнике) нормалне обрасце понашања. Многе студије⁵⁶² на поменуто указују, а из њих се може видети да дисфункционална породица често представља предуслов за каснија криминогена и девијантна понашања, јер у њима постоји мањак или одсуство тзв. породичне топлине, подршке и родитељске контроле, а чести су и међусобни конфликти или разни облици злостављања и запостављања, што све заједно чини окружење које често буде узрок за већ наведено.

У прилог поменутом могу се навести резултати истраживања⁵⁶³ који су имали за циљ да анализирају да ли и на који начин изречена казна затвора неке из уже породице (оцу, мајци, брату или сестри) има утицај на мушка лица из те породице. Истраживање је спроведено у Великој Британији, а њиме је било обухваћено четири стотине лица мушког пола у распону од осам до четрдесет и осам година. Резултати су показали да у случајевима када је отац на издржавању казне затвора, вероватноћа да ће и син бити осуђен на исту казну због неког дела је чак шездесет и три процента, док у случајевима изрицања ове казне осталим чланова породице, тада је вероватноћа око тридесет процената. Слична анализа је начињена и у Сједињеним Америчким Државама (у Питсбургу). Истраживањем је обухваћено хиљаду и пет стотина лица мушког пола у распону од седам до тридесет година, а резултати су приближно исти посебно када је отац већ осуђен на казну затвора.

Аутори поменутих студија указују на шест могућих објашњења⁵⁶⁴ из којих разлога се криминално понашање преноси у одређеним породицама са генерације на генерацију, при чему се они међусобно не искључују.

Прво објашњење је у постојању изложености вишеструким факторима ризика, почев од сиромаштва и нескладних породичних односа, затим примене физичког кажњавања деце

⁵⁶¹ Ursula Kiczowski (2011), *Successful community reentry after incarceration: exploring intangible aspects of social support during the reintegration process*, Columbia social work review, vol.2, стр. 77.

⁵⁶² Carolyn Smith and Susan Stern (1997), *Delinquency and antisocial behavior: A review of family processes and intervention research*, Social service review, vol.71, стр. 383-384.

⁵⁶³ David Springer and Albert Roberts (2011), *Juvenile justice and delinquency*, Jones & Bartlett publishers, стр. 204.

⁵⁶⁴ *Ibid.*, стр. 204-206.

и примене истих метода васпитања након одрастања те деце над својом децом, разни облици асоцијалног понашања и на крају утицај средине у којој живе.

Друго објашњење односи се на случајеве када се оба родитеља баве криминалом. Статистика је показала да жене које се баве поменутиим активностима често ступају у брачне или ванбрачне везе са мушкарцима који имају исте склоности. Деца која одрастају код родитеља који се баве криминалом често су у одређеној мери асоцијална. Разлози за стварање породичних односа поменутих лица у теорији се објашњавају са два аспекта и то социјалних хомогена, у смислу бирања партнера по сличним физичким и социјалним сличностима; и фенотипске повезаности, у смислу бирања партнера са сличним понашањем и карактерним особинама.

Треће објашњење се фокусира на директне међусобне утицаје чланова породице. У значајној мери се овде ради о тзв. имитирању понашања, посебно имитирање понашања старијих чланова породице од стране млађих. Потребно је нагласити да у скоро занемарљивом проценту отац који се бави криминалом одобрава такво понашање и код сина, односно у малом проценту постоји саизвршилаштво. Поједине студије⁵⁶⁵ бавиле су се овим питањем и код браћа близанаца, а резултати су показали да када један од браћа има криминалне склоности, вероватноћа да ће се и други бавити криминалом је око двадесет процената.

Четврто објашњење бави се питањем неадекватног васпитања и непостојања ауторитета код родитеља услед њиховог деликвентног и асоцијалног понашања. Ова проблематика се најчешће сагледава са аспекта одсуства контроле или прекомерне и сурове контроле, одбацивања деце од стране једног или оба родитеља, слабе међусобне повезаности родитеља са децом, бројности породице и др.

Пето објашњење се бави генетским предусловима. Овим питањем су се бавиле студије које су анализирале степен вероватноће бављења криминалом код једнојајчаних и двојајчаних близанаца, а резултати су показали да је знатно већа вероватноћа, око четрдесет и један проценат, да ће се оба близанца бавити криминалом у случајевима једнојајчаних близанаца. Ова студија је имала и неколико оспоравања, а она су се односила првенствено на утицај средине, али и на постојање ове проблематике и код породица код којих родитељи нису биолошки родитељи деци.

⁵⁶⁵ B. Albert Reiss and David Farrington (1991), *Advancing knowledge about co-offending results from a prospective longitudinal survey of London males*, Journal of criminal law & criminology, vol.82, стр. 386.

Шесто објашњење указује на то да поједини родитељи који се баве криминалом од малена уче своју децу да развијају криминалне склоности како би могли да наставе дотадашње започете породичне активности.

Потребно је указати на још једно истраживање које се исто тиче директних последица на породицу, а посебно на млађе чланове породице, у случајевима када је један од родитеља или оба на издржавању казне затвора.

У статистичкој анализи⁵⁶⁶ која је спроведена у Сједињеним Америчким Државама нешто више од половине лица на издржавању казне затвора су родитељи малолетних лица. Из података се може видети да од поменутих родитеља, деведесет и три процената су мушкарци, односно очеви. Од укупног броја лица на издржавању казне затвора око шест процената су жене, од којих је око шездесет и пет процената родитељ малолетном лицу, односно мајка. Подаци још показују да од укупног броја поменутих родитеља, педесет и осам процената су родитељи деце до десет година.

Поједине студије⁵⁶⁷ су се бавиле анализом могућих негативних утицаја на развој малолетног лица у случајевима када је један или оба родитеља на издржавању казне затвора. Анализа је груписана на пет периода заснованих по годинама живота малолетног лица.

Први период представља инфантилни период, односно до друге године живота. Развојне карактеристике овог периода су лимитирана перцепција и покретљивост и потпуна зависност. Циљеви развоја овог периода су развијање поверења и повезаности. Могуће последице раздвајања због издржавања казне затвора родитеља је немогућност старања односа на релацији родитељ – дете.

Други период представља рано детињство, односно период од друге до шесте године живота. Развојне карактеристике овог периода су развијање перцепције, покретљивости, памћења и замишљања (маштања), али и већа изложеност околини. Циљеви развоја овог периода су развијање аутономије, независности и иницијативе. Могуће последице раздвајања су анксиозност услед неприкладног раздвајања, поремећени социално-емоционалан развој, акутни трауматски стрес и осећај кривице.

Трећи период представља средње детињство, односно период од седам до десет година живота. Развојне карактеристике овог периода су повећани степен независности од старатеља и способност разумевања, али и вршњаци постају важнији сегмент живота.

⁵⁶⁶ Eremy Travis, Elizabeth Cincotta McBride and Amy Solomon (2003), Families left behind: the hidden costs of incarceration and reentry, Urban institute, стр. 1.

⁵⁶⁷ Закључци истраживања публиковани су у Katherine Gabel and Denise Johnston (1997), Children of incarcerated parents, Lexington books, а на њих упућује Eremy Travis, Elizabeth Cincotta McBride and Amy Solomon (2003), *op.cit.*, стр.3.

Циљеви развоја овог периода су развијање осећаја за рад и способности да продуктивно раде. Могуће последице раздвајања су настанак развојне регресије, слаба самосвест, акутни трауматски стрес и немогућност превазилажења будућих траума (проблема).

Четврти период представља рану адолесценцију, односно период од једанаест до четрнаест година живота. Развојне карактеристике овог периода су у управљању (организовању) понашања како би се постигли одређени циљеви, повећање апстрактног размишљања и пубертетска агресија. Циљеви развоја овог периода су могућност продуктивног рада са другима и контролисана експресија осећања. Могуће последице раздвајања су у немању или одбијању постављања граница понашања и трауматске реакције.

Пети период представља касну адолесценцију, односно период од петнаест до осамнаест година живота. Развојне карактеристике овог периода су емоционалне кризе и збуњеност, сексуални развој, нормално апстрактно размишљање и повећани ниво независности. Циљеви развоја овог периода су кохезиони развој идентитета, решавање конфликта са породицом и друштвом и способност да се укључе у рад и односе са одраслима. Могуће последице раздвајања су превремени прекид односа са родитељима, али и значајан утицај међугенерациског криминалног понашања.

Након отпуштања осуђеног са извршења казне затвора, многе студије су показале да се последице казне затвора и даље могу увидети и у односу друштва према некада осуђеном лицу, али и према његовој породици.

Овај период, посебно за дете, може да представља веома стресно стање због покушаја да се успоставе нормални породични односи, ако за то постоје могућности. У не тако мало случајева, студије су показале да се родитељ (бивше осуђено лице) и деца могу додатно удаљити једно од другог управо због немогућности да се оствари бољи контакт. Оваква ситуација је изразито стресна како за родитеља тако и за децу, а могу се приметити реакције које указују на потпуно неприхватање било каквог односа са тим родитељем. Поменуто стање се најчешће дешава када су деца старости од пет или више година. Деца до дванаест година често покушавају да заобиђу контакт са родитељем ослањајући се на другог родитеља или чланове (шире) породице који су се о њима старала и у претходном периоду (периоду издржавања казне затвора једног од родитеља). Код деце старије од тринаест година може се приметити одбијање односа са родитељем кроз разне облике отпора и честог помињања да је било „напуштено“ и да им се „дугује“ то време које је прошло током издржавања казне затвора. Ови поменути нарушени односи, немају само негативне ефекте на њихове актере.

Њихова околина, у смислу, остатка породице, пријатељи и др. могу да буду активне и пасивне жртве поменутог понашања.⁵⁶⁸

Многе од негативних последица које настају током и након издржавања казне затвора, представљају донекле уобичајене проблеме комплексних социјалних система. Многи аутори су се бавили овим питањем почевши од становишта да постоје два социјална система и то отворени и затворени. Њихови међусобни односи, али и микро и макро последице и корелације зависе од многобројних фактора, а неки од њих су указани током овог дела истраживања.⁵⁶⁹

Поред указаних поједини породичних проблема који настају током и након издржавања казне затвора, један од значајнијих проблема је и могућност реинтеграције осуђеног у друштво. На вероватноћу и могућност успешне реинтеграције првенствено утиче да ли су испуњени циљеви и сврха кажњавања, али и дужа изречена казна, у смислу искључености из друштва. Потребно је разумети да и друштво има обавезу прихватања осуђеног лица пружањем могућности да се реинтегрише. Један од императивних стадијума реинтеграције је проналажење запослења са којим ће се моћи створити одређена финансијска сигурност, чиме се постиже и директан утицај на наставак реинтеграције у друштво обезбеђивањем смештаја, хране и др.

Овом проблематиком бавиле су се многе студије, а најобухватније су спроведене у Сједињеним Америчким Државама. По подацима, након издржавања казне затвора, лица у великом проценту немају уштеђевину нити могућност да добију новчану помоћ у виду накнаде за незапослене. Анализа података указује да годину дана након издржавања казне око шездесет процената бивших осуђених лица на казну затвора и даље су незапослена. Иако се једним делом ово може оправдати постојањем економске кризе, ипак је потребно нагласити да послодавци немају велику вољу за запошљавање бивших осуђених лица. Студија која је спроведена у пет највећих градова у САД-у управо потврђује претходно изнето. Шездесет и пет процената послодаваца је изнело став да не би свесно запослило лице које је издржавало казну затвора, без обзира због којег је кривичног дела она била изречена. Неке од последица немогућности запошљавања је неконтролисано коришћење алкохола и

⁵⁶⁸ Michael Roguski and Fleur Chauvel (2009), *The Effects of imprisonment on inmates and their families health and wellbeing*, Litmus, стр. 51.

⁵⁶⁹ Више о социјалном систему у затвору видети Barbara Pabjan (2005), *Researching prison – a sociological analysis of social system*, Interdisciplinary description of complex systems, vol.3, no.2, стр. 100-108.; Reza Mohseni (2012), *The sociological analysis of prison: costs and consequences*, Journal of law and conflict resolution, vol.4, no.1, стр. 13-19. и Fe Haynes (1948) *The Sociological study of the prison community*, Journal of criminal law and criminology, vol.39, стр. 432-440.

дрогe, што често доводи до насилничког понашања.⁵⁷⁰ Потребно је указати на још једно истраживање које је спроведено у Њујорку, над четрдесет и девет лица непосредно након њиховог издржавања казне. Анализа је показала да су поменута лица у првих месец дана, након издржане казне затвора, била преокупирана проналаском запослења избегавајући алкохол, дрогу и нелегалне послове. Истраживањем је још примећено да су они са успешним проналажењем легалног посла могли себи, али и породици, да обезбеде финансијску сигурност, што је имало за последицу и успостављање позитивне реинтеграције у друштво, а посредно их је удаљавало од (некадашњих) негативних утицаја.⁵⁷¹

Немогућност проналажења посла, или услед губитка посла, у приметној мери доводи и до губитка смештаја. Студије које су се бавиле овом проблематиком осамдесетих година, прошлог века, утврдиле су да око десет процената бескућника чине лица која су била на издржавању казне затвора. У већим градовима, као што су Сан Франциско или Лос Анђелес, проценат је већи и он варира између тридесет и педесет процената. Проблем са бескућницима представља изузетно комплексан проблем, почевши од приметног страха који они изазивају код остатка друштва па све до веома захтевне реинтеграције у друштво.⁵⁷²

Током овог дела истраживања, као што се могло видети, разматране су поједине студије које су спроведене широм Сједињених Америчких Држава. Разлог због које су управо те студије и анализе кориштене у овом делу истраживања је заснован на чињеници да у САД-у постоји највише осуђених лица на казну затвора у односу на број становника.

Статистички подаци из јуна 2014. године указују да на сто хиљада становника САД има седамсто шестнаест осуђених лица на казну затвора. По истим мерилима у Русији има око четирсто деведесет осуђених лица на казну затвора, док за Кину не постоје подаци. Исти статистички подаци указују да у САД-у има око два милиона и двестотине хиљада осуђених лица на казну затвора. Потребно је још указати да се претпоставља да је укупан број осуђених лица на казну затвора у целом свету око једанаест милиона.⁵⁷³

По доступним подацима из 2013. године, у Европи највише осуђених лица на казну затвора на сто хиљада становника има Беларусија и то три стотине тридест и пет, па затим Литванија са три стотине двадест и девет. Када је реч о бившим републикама СФРЈ, Црна Гора је на првом месту са двеста осам осуђених лица на казну затвора на сто хиљада

⁵⁷⁰ Joan Petersilia (2000), *When prisoners return to the community: political, economic and social consequences*, Sentencing & corrections, no. 9, стр. 3-4.

⁵⁷¹ Jeremy Travis (2005), *But they all come back: facing the challenges of prisoner reentry*, The Urban institute, стр. 162-163.

⁵⁷² Joan Petersilia, *op.cit.*, стр. 5.

⁵⁷³ Roy Walmsley (2014), *World prison population list*, International centre for prison studies, стр.1 и 3-6.

становника, док Словенија има најмање и то шездесет и шест осуђених лица на казну затвора.⁵⁷⁴

Поједини аутори указују да поред казне затвора, при чему се има у виду њена сврха и циљ кажњавања, постоји и „невидљиво“ кажњавање које често, ако не и увек „иде“ уз ову казну. Невидљиве казне се најчешће виде у односу друштва према породици осуђеног лица на казну затвора. Њихово „обележавање“ може само да мултиплицира већ указане негативне последице. Невидљиво кажњавање може да постоји и након издржавања казне затвора с тим да оно тада и даље може да има облик обележавања породице, али поприма и другачију форму која утиче на само некадашње осуђено лице. Нека невидљива кажњавања су већ поменута, а она су се односила на потешкоће приликом запошљавања, првенствено због негативних индивидуалних ставова послодаваца. Аутори ових разматрања најчешће указују да лица која су некада била осуђена на казну затвора, често изгубе право коришћења социјалних станова или буду одбијена за добијање социјалних станова и других облика помоћи, могу бити лишени новчане помоћи за децу или родитељских права, немогућност добијања кредита и др.⁵⁷⁵

У интересу друштва је да постоји добро организована постпенална помоћ која се може пружити (бившем) осуђеном лицу, јер на тај начин се смањују могућности да друштво има „поново осуђеника“. Аутори који се баве овом проблематиком указују да помоћ осуђеном лицу треба да започне још током издржавања казне, а да се посебно интензивира у последњих неколико месеци. У периоду пре краја издржавања казне са осуђеним је потребно водити саветодавне разговоре и ако је то могуће да се интензивира контакт са породицом и са спољним светом, што би све заједно чинило припрему за живот након издржане казне. Обавеза завода је да обезбеди потребну одећу у случајевима да након отпуштања из завода осуђени нема могућности то сам да учини и да се плате трошкови превоза до места пребивалишта. У случајевима када је осуђени током издржавања уштедео или примао новац, обавеза завода је да се тај новац преда осуђеном. Затим, ако се ради о лицу које је у тренутку отпуштања било болесно, обавеза је завода да смести то лице у здравствену установу и да сноси трошкове лечења за првих тридесет дана.⁵⁷⁶

На крају овог дела истраживања потребно је нагласити да се социолошки аспекти казне затвора, односно социолошке промене у породици и друштву, требају посматрати из

⁵⁷⁴ Roy Walmsley (2013), World prison population list, International centre for prison studies, стр. 5-6.

⁵⁷⁵ Marc Mauer and Meda Chesney-Lind (2002), Invisible punishment : the collateral consequences of mass imprisonment, The New press, стр. 18-19.

⁵⁷⁶ Снежана Соковић (2008), Извршење кривичних санкција, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Службени гласник, стр. 52. и 98-99.

два угла. Оне могу да настану као реакција на психолошке последице казне затвора, али промена односа породице и друштва чешће настаје услед свести да је неко лице било осуђено на казну затвора, о чему је и било речи. Значај сагледавања ове проблематике видљив је управо у препознавању поменутих околности, чиме се може постићи ефикаснија и бржа реинтеграција лица у друштво, отклањањем или ублажавањем поменутих стања.

4.6. Пенолошки аспекти казне затвора

Током досадашњег истраживања правне природе и сврхе казне затвора поједини општи институти кривичног права сагледани су и са пенолошког аспекта. У наставку истраживања потребно је указати и на друга значајнија пенолошка питања, као што је поновно извршење кривичног дела, односно поврат, правне последице изречене казне, питање рехабилитације, али и давање и брисање података из казнене евиденције.

Питање поврата када се сагледава са практичног аспекта, оно представља поновно извршење неког кривичног дела, прецизније речено, када лице након што је за неко дело било раније осуђивано поново изврши кривично дело. Поједини аутори указују на сличност и разлику поврата са стицајем, при чему указују да се код стицаја ради о неефикасности државе у погледу примене кривичног права у односу на учиниоце кривичног дела.⁵⁷⁷ Код поврата исто се ради о неефикасности, али кажњавања јер поново постоји извршење новог кривичног дела. Сваки поврат оправдано покреће питање сврхе и циља кажњавања.

Када се питање поврата посматра са теоријског аспекта, онда се ту могу разликовати два облика поврата и то специјални и генерални поврат. Карактеристика специјалног поврата је у томе да учинилац кривичног дела који је претходно био осуђен за његово извршење, поново врши исто дело или неко сродно кривично дело, док је карактеристика генералног поврата да се ради о делу које није исто нити сродно са делом за које је учинилац већ био осуђен.

У литератури се могу видети и ставови аутора који указују на сагледавање питања поврата у зависности од временског размака до извршења новог кривичног дела па се на основу тога може видети разлика између временски одређеног и временски неодређеног поврата. Временски одређен поврат постоји када је ново кривично дело извршено у временском размаку који може износити од пет до десет година, док временски неодређен поврат постоји када учинилац изврши ново кривично дело у било којем временском

⁵⁷⁷ Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 290.

размаку.⁵⁷⁸ Поред поменутог, разлика се може правити и између обичног и вишеструког поврата при чему се указује да је Кривични законик Републике Србије до измена и допуна из 2003. године предвиђао вишеструки поврат као факултативни основ за поштравање казне. За услов вишеструког поврата предвиђало се да је учинилац дела претходно био најмање два пута осуђиван. Нека кривична законодавства у свету и даље предвиђају више врста поврата, а као пример се може навести Кривични законик Русије које у члану 18. предвиђа обичан, опасан и посебно опасан поврат, при чему се разлика утврђује на основу раније осуђиваности, облика виности и тежине кривичног дела.⁵⁷⁹ Разлози због којих се у Кривичном законодавству Републике Србије одустало од предвиђања посебне одредбе за вишеструки поврат је због слабе примене поштравања казне у случајевима поврата. Аутори указују да су на ову одлуку утицала и искуства других законодавстава у којима се поред одмеравања казне по општим законским правилима додатно изрицала и специјална мера безбедности. Пракса поменутог је показала да постоје негативна искуства јер је извршење ове мере у основи представљало додатно лишење слободе повратника, односно продужавање казне лишења слободе.⁵⁸⁰

Кривични законик Републике Србије предвиђа поврат само као могућу отежавајућу околност.⁵⁸¹ Суд приликом одмеравања казне учиниоцу за кривично дело које је извршено након издржане, опрштене, или застареле казне, или у случајевима након ослобођења од казне, или након протеча рока за опозивање условне осуде или после изречене судске опомене, може да цени тежину раније учињеног кривичног дела, сагледавањем истоветности тих дела, побуда и околности.

У неким кривичним законодавствима (нпр. Кривични законик Народне Републике Кине, члан 65) поврат се предвиђа само у случајевима извршења кривичног дела за које је прописана казна затвора и то ако је ново кривично дело извршено у периоду од пет година од претходног кривичног дела за које је учинилац већ био осуђен, с тим да у случајевима нехатног извршења кривичног дела нема поврата. Аутори указују да се у овим законодавствима поврат предвиђа као отежавајућа (поштравајућа) околност.⁵⁸² За разлику од поменутог, Кривично законодавство Републике Србије не предвиђа никакве услове осим да је учинилац кривичног дела барем једном био раније осуђиван, као што је већ указано.

⁵⁷⁸ В. Драган Јовашевић (2010), Кривично право општи део, Номос, Београд, стр. 215.

⁵⁷⁹ *Ibid.* и Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 291.

⁵⁸⁰ В. Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 292.

⁵⁸¹ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014., члан 55.

⁵⁸² Миодраг Симовић и Драган Јовашевић (2014), *op.cit.*, стр. 37.

Потребно је још указати на неке од криминолошких и пенолошких разлога постојања поврата. Већ је указано да поврат представља непостизање сврхе и циља кажњавања, што може бити последица слабије индивидуализације казне, или неадекватних законом предвиђених кривичних санкција или услед сужених временских распона којима се предвиђа њихова дужина трајања. Затим, значајну улогу имају и негативни ефекти казне затвора почевши од лошег утицаја других осуђених, стицање нових знања и вештина за извршење нових кривичних дела, проживљавање физичког и психичког злостављања, психолошке последице и др.⁵⁸³ Студије које су се бавиле овом проблематиком показале су да управо немогућност реинтегрисања или непотпуна реинтеграција у друштво има значајну улогу. Поред претходно изнетог, утврђено је да немогућност запослења или губитак запослења има значајну улогу, односно да запослење у великој мери утиче на смањење поврата.⁵⁸⁴ О последицама губитка посла као елемента финансијске сигурности, већ је било речи у претходном делу истраживања.

Правне последице осуде предвиђене су за многа кривична дела, а све са циљем да се са превентивним деловањем спречи понављање одређених ситуација или околности које су већ имале за последицу кривично дело осуђеног лица. Аутор Зоран Стојановић управо због карактера правних последица, које могу „више да погоде“ учиниоца кривичног дела од изречене кривичне санкције, али и због њиховог циља (отклањања опасних ситуација), указује на дилему око правне природе последица осуде, односно да ли су оне ближе казнама или мерама безбедности.⁵⁸⁵

Кривични законик Републике Србије предвиђа правне последице осуде⁵⁸⁶ на начин да одређена кривична дела или одређене казне могу имати за правну последицу престанак, односно губитак одређених права или забрану стицања одређених права, при чему оне не могу да наступе када је за кривично дело учиниоцу изречена новчана казна, условна осуда (осим ако не буде опозвана), када је изречена судска опомена и ако је учинилац ослобођен од казне. Као што може да се види, правне последице осуде могу да представљају престанак и губитак права, али и забрану стицања одређених права. Поред поменутог (на основу кривичних санкција код којих оне не могу да наступе) може се видети да правне последице не могу да наступе за лакша кривична дела, односно оне могу да наступе само за она дела за

⁵⁸³ Kristen Bailey (2007), *The Causes of recidivism in the criminal justice system and why it is worth the cost to address them*, Nashville bar journal, vol.6, no.11, стр. 7-8.

⁵⁸⁴ Ashton Acton, ed. (2013), *Issues in criminology and criminal justice research: 2013 edition*, Scholarly editions, стр. 222.

⁵⁸⁵ В. Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 329.

⁵⁸⁶ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014, члан 94.

која је предвиђена казна затвора. Управо због поменутог је значај сагледавања ове проблематике и овог дела истраживања.

У вези с тим аутор Зоран Стојановић указује да је донекле спорно да ли правне последице осуде могу наступити у случајевима изрицања казне рада у јавном интересу и одузимања возачке дозволе, при чему додаје да је „законодавац пропустио да унесе изричиту забрану“ њиховог наступања. Аутор наглашава да се применом систематског и логичког метода тумачења може закључити да ако оне не могу да наступе уз новчану казну и условну осуду, онда не би могле да наступе ни уз рад у јавном интересу, или одузимање возачке дозволе.⁵⁸⁷

Потребно је указати да постоје кривична законодавства (нпр. кривично законодавство Савезне Републике Немачке) у којима се правне последице осуде могу сматрати и кривичним санкцијама, али и као мере одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом, али постоје и законодавства (нпр. кривично законодавство Швајцарске) у којима се правне последице осуде предвиђају као друге (засебне) кривичне мере.⁵⁸⁸

Закоником се предвиђају које правне последице осуде могу да буду,⁵⁸⁹ па се за престанак или губитак одређених права предвиђа престанак вршења јавних функција; престанак радног односа или престанак вршења одређеног позива или занимања и губитак одређених дозвола или одобрења која су дата одлуком државног органа или органа локалне самоуправе. Када је реч о забрани стицања одређених права, тада се предвиђа забрана стицања одређених јавних функција; забрана стицања одређеног звања, позива или занимања, али и унапређења у служби; забрана стицања чина војног старешине и забрана добијања одређених дозвола или одобрења која се дају одлуком државних органа или органа локалне самоуправе. Из поменутог се може видети да се правне последице осуде могу предвиђати другим законима (Законом о раду, Закону о војсци и др.).

Поред до сада указаног, Закоником се предвиђа почетак, трајање и престанак правних последица осуде.⁵⁹⁰ Оне наступају даном правоснажности пресуде. У случајевима када правоснажна пресуда буде измењена по ванредном правном леку, тада ће њихово наступање или даље трајање бити усклађено са новом одлуком. Када је реч о трајању правне последице осуде која се састоји у забрани стицања одређених права, оне се могу прописати најдуже до десет година, с тим да у случају рехабилитације оне могу престати и пре него што је то

⁵⁸⁷ В. Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 328-329.

⁵⁸⁸ В. Anita Kurtović Mišić, Marta Dragičević Prtenjača i Višnja Strinić (2012), *Novosti kod instituta pomilovanja, pravnih posljedica osude, rehabilitacije i davanja podataka iz kaznene evidencije*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 19, broj 2, стр. 711. и Миодраг Симовић и Драган Јовашевић (2014), *op.cit.*, стр. 40.

⁵⁸⁹ Кривични законик, Службени гласник РС, *op.cit.*, члан 95.

⁵⁹⁰ *Ibid.*, члан 96. и 101.

првобитно било предвиђено. Поред већ изнетог, предвиђа се да се време проведено на издржавању казне не урачунава у време трајања правне последице осуде. Када је реч о престанку, Закоником се предвиђа да након протекла три године од дана издржане, застареле или опроштене казне, суд може да донесе одлуку о престанку правних последица осуде која се односи на забрану стицања одређеног права, уколико већ није престала услед рехабилитације. За доношење одлуке суд ће узети у обзир понашање осуђеног после осуде, затим, у зависности од извршеног дела, да ли је надокнадио штету проузроковану кривичним делом и да ли је вратио имовинску корист коју је стекао извршењем кривичног дела. Поред поменутог, суд ће ценити и друге околности које указују на оправданост престанка правне последице осуде.

Рехабилитација представља исто један од значајних сегмената за потпуну реинтеграцију некада осуђеног лица, јер не само да има позитивне правне последице већ и има директно стимулативно дејство на некада осуђено лице.

Након испуњавања законом предвиђених услова да се рехабилитација може спровести, може се постићи, како поједини аутори то називају, отклањање два фактора неравноправности и то последице које произилазе из осуде и став средине која према „таквом“ лицу има извесну дозу подозрења, неповерења, бојазности, али и мржње. Правне, моралне и друштвене последице осуде утичу на осуђено лице социјално-економски, али и психолошки. Последице психолошког утицаја развијају код осуђеног осећања неповерења, мање вредности и сл., док се правним последицама онемогућавају да врши поједине послове што ствара социјалне и економске потешкоће.⁵⁹¹

Кривичним закоником Републике Србије предвиђа се да се са рехабилитацијом брише осуда и да на тај начин престају све правне последице које из ње произилазе, при чему се након рехабилитације некада осуђени сматра неосуђиваним лицем.⁵⁹² Законик предвиђа да рехабилитација настаје када је то законом предвиђено (законска рехабилитација), али може и по молби осуђеног лица на основу судске одлуке (судска рехабилитација). Потребно је нагласити да се рехабилитацијом не дира у права трећих лица која се заснивају на осуди.

Из претходно изнетог може се видети да се са рехабилитацијом постиже положај осуђеног лица које је оно имало пре извршења кривичног дела, при чему престају да важе све правне последице осуде.

⁵⁹¹ В. Миодраг Симовић и Драган Јовашевић (2014), *op.cit.*, стр. 41. и Anita Kurtović Mišić, Marta Dragičević Prtenjača i Višnja Strinić (2012), *op.cit.*, стр. 720-722.

⁵⁹² Кривични законик, Службени гласник РС, *op.cit.*, члан 97.

Поједини аутори указују да рехабилитација представља награду осуђеном лицу за добро владање након издржане казне, при чему она још представља подстрек да се настави са таквим владањем, односно да се настави са реинтеграцијом у друштво. Из поменутог се може видети да она има специјално превентивно дејство. Исти аутори још указују да се са рехабилитацијом не постиже само ресоцијализација и реинтеграција осуђеног лица, већ да је њен значај знатно шири. Они указују да је у савременом свету неправедно да неко лице након издржане казне настави да трпи последице своје осуђиваности.⁵⁹³

Већ је назначено да рехабилитација може да настаје на основу закона (законска рехабилитација) или по молби осуђеног лица на основу судске одлуке (судска рехабилитација).

Законска рехабилитација⁵⁹⁴ се може спровести само над лицима која пре осуде на коју се односи рехабилитација, нису била осуђивана или над лицима која се по закону сматрају да нису била осуђивана. Закоником је предвиђено да законска рехабилитација настаје у случајевима када: а) у року од годину дана од правноснажности пресуде, односно решења не учини ново кривично дело лице које је оглашено кривим, при чему је ослобођено од казне или лице којем је изречена судска опомена, б) лице којем је изречена условна осуда, у време проверавања, али и у року од годину дана по истеку рока проверавања, не учини ново кривично дело, в) у року од три године од дана кад је казна извршена, застарела или опроштена, не учини ново кривично дело лице које је осуђено на новчану казну, казну рада у јавном интересу, на казну одузимања возачке дозволе или казну затвора до шест месеци, г) у року од пет година од дана кад је казна извршена, застарела или опроштена, не учини ново кривично дело лице које је осуђено на казну затвора преко шест месеци до једне године и д) у року од десет година од дана кад је казна извршена, застарела или опроштена, не учини ново кривично дело лице које је осуђено на казну затвора преко једне до три године. Закоником се још предвиђа да законска рехабилитација не може настати док траје извршење споредне казна или док трају мере безбедности.

Када је реч о судској рехабилитацији,⁵⁹⁵ она се може спровести на лицу које је осуђено на казну затвора од преко три године до пет година, ако у року од десет година од дана када је казна издржана, застарела или опроштена не учини ново кривично дело. Суд ће приликом доношења одлуке узети у обзир природу и значај дела, али и да ли је осуђено лице својим владањем заслужио рехабилитацију и да ли је, према својим могућностима,

⁵⁹³ В. Зоран Стојановић (2009), Кривично право - општи део, *op.cit.*, стр. 332.

⁵⁹⁴ Кривични законик, Службени гласник РС, *op.cit.*, члан 98.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, члан 99. и 100.

накнадило штету проузроковану кривичним делом. Потребно је још указати да исто као и код законске рехабилитације ни судска рехабилитација не може настати док траје извршење споредне казна или док трају мере безбедности. Законом се предвиђа и судска рехабилитација лица које је више пута осуђивано, на начин што у том случају суд може дати рехабилитацију само ако су испуњени услови који се односе на законску и судску рехабилитација у погледу сваког кривичног дела за које је осуђено, с тим да ће суд приликом доношења одлуке узети у обзир природу и значај дела, али и да ли је осуђено лице својим владањем заслужио рехабилитацију и да ли је, према својим могућностима, надокнадило штету проузроковану кривичним делом.

Од значаја је указати и на могуће проблеме који се односе на рехабилитацију. Поједини аутори бавили су се питањем рехабилитације (у Хрватској) код пресуда страних судова које су достављене Министарству правосуђа. Проблем се јавио код оних кривичних дела која у позитивном кривичном законодавству државе нису предвиђена као кривична дела, посебно ако у пресудама није наведено када наступа рехабилитација према одредбама законодавства државе која је пресуду донела. Компромисно решење овог проблема је да се примењује право државе која је пресуду донела када су у њој назначени рокови рехабилитације, а у супротном требало би да се примене рокови предвиђени националним кривичним законодавством.⁵⁹⁶

Казнена евиденција може да представља један од негативних психолошких ефеката због постојања свести код осуђеног да је и даље „обележен“, односно евидентиран као извршилац одређеног кривичног дела.

Кривичним закоником Републике Србије предвиђа се да се у казненој евиденцији⁵⁹⁷ налазе лични подаци учиниоца кривичног дела, подаци за које је кривично дело био осуђен, подаци о казни, условној осуди, судској опомени, ослобађању од казне и опроштеној казни и на крају подаци о правним последицама осуде.

Закоником се предвиђа да се подаци из казнене евиденције могу дати само суду, јавном тужиоцу и полицији и то у случајевима када се води нови кривични поступак против раније осуђиваног лица. Затим, законом се предвиђа да се подаци још могу дати органу за извршење кривичних санкција и органу који учествује у поступку давања амнестије, помиловања, рехабилитације или који се бави питањем одлучивања о престанку правних последица осуде, али и органима старатељства у случајевима када је то потребно за вршење послова из њихове надлежности. У посебним околностима, односно када трају правне

⁵⁹⁶ В. Anita Kurtović Mišić, Marta Dragičević Prtenjača i Višnja Strinić (2012), *op.cit.*, стр. 725.

⁵⁹⁷ Кривични законик, Службени гласник РС, *op.cit.*, члан 102.

последнице осуде или мере безбедности, подаци из казнене евиденције могу се, искључиво на образложен захтев уз постојање оправданог интереса заснованог на закону, дати и државном органу, предузећу, другој организацији или предузетнику, ако још трају правне последнице осуде или мере безбедности и ако за то постоји оправдани интерес заснован на закону. У околностима супротним од поменутих, законом се предвиђа да нико нема право да тражи од грађанина да подноси доказ о својој осуђиваности или неосуђиваности, али грађанима се на лични захтев, могу давати подаци о њиховој осуђиваности или неосуђиваности. Законом се на крају предвиђа да се подаци о брисаној осуди не могу ником дати.

Поједини аутори указују на значај и оправданост постојања казнене евиденције, јер то представља друштвени интерес, али може да представља и интерес појединца посебно у ситуацији остваривања неког права, односно када је потребно да докаже своју неосуђиваност. Поред поменутог, исти аутори, указују да је важно питање у које се сврхе могу користити ови подаци и ко све има приступ њима јер ипак у великој мери може зависити друштвени статус осуђеног лица, што има значајну улогу у потпуној рехабилитацији.⁵⁹⁸

Значај постојања казнене евиденције може се видети и у томе да је током 2012. године пуштен у рад Европски систем за казнену евиденцију (*European criminal records information system - ECRIS*).⁵⁹⁹ Значај овог система је препознат у томе да су национални судови током кривичног поступка имали доступне податке само из казнене евиденције националног регистра, при чему нису имали сазнања о тим подацима из других земаља. На овај начин осуђена лица пресељењем из једне земље Европске уније у другу „брисао“ је своју дотадашњу осуђиваност због непостојања јединствене казнене евиденције. Управо због поменутог указала се потреба за стварањем оваквог електронског система.⁶⁰⁰

Систем је конципиран да судовима и тужилаштвима омогући свеобухватан приступ казненој евиденцији за сваког грађанина Европске уније, без обзира на земљу порекла.

⁵⁹⁸ Бора Чејовић и Мирко Кулић (2014), Кривично право, Универзитет Привредна академија, Нови Сад стр. 389-369.

⁵⁹⁹ Правна регулатива Европског система за казнену евиденцију садржана је у Council decision 2007/126/JHA of 12 February 2007. establishing for the period 2007 to 2013, as part of the General Programme on Fundamental Rights and Justice, the Specific Programme ‘Criminal Justice’ OJ L 58, 24.2.2007., Council framework decision 2009/315/JHA, of 26 February 2009. on the organisation and content of the exchange of information extracted from the criminal record between member states, OJ L 93, 7.4.2009. и Council decision 2009/316/JHA of 6 April 2009 on the establishment of the European Criminal Records Information System (ECRIS) in application of Article 11 of Framework Decision 2009/315/JHA, OJ L 93, 7.4.2009.

⁶⁰⁰ Gert Vermeulen, Wendy De Bondt and Charlotte Ryckman (2012), Rethinking international cooperation in criminal matters in the EU - moving beyond actors, bringing logic back, footed in reality, Maklu, стр. 450-453.

У техничком смислу (због обимности података) ови подаци се чувају искључиво у националним базама података, а њихова размена је могућа услед поднетог захтева, стога је неспорна обавеза сваке државе да ажурирано и правовремено води казнену евиденцију.

Да би систем могао да функционише, потребно је постојање једнообразне евиденције. Пракса је показала да подаци који су садржани у казненој евиденцији могу да варирају од државе до државе па је управо због тога креиран електронски програм (софтвер) , како би се постигла једнообразна и потпуна евиденција.

Потребно је нагласити да је овај пројекат још увек у пробној фази и да се примењује за сада у једанаест европских држава и то: у Белгији, Чешкој, Француској, Немачкој, Шпанији, Италији, Луксембургу, Холандији, Пољској, Словачкој и Великој Британији.

V глава

Развој казне затвора у Републици Србији

Наставак истраживања правне природе и сврхе казне затвора биће усредсређен на развој казне затвора у Републици Србији кроз историјско и позитивноправно сагледавање ове проблематике.

С обзиром да први познати писани трагови датирају из дванаестог века, у првој тачки овог дела истраживања биће размотрено питање казне затвора у периоду *кривичног законодавства средњовековне Србије*, у оквиру кога ће се посебна пажња посветити најстаријем очуваном правном извору из тог периода тј. *Законоправилу светог Саве из 1219. године*, а затим и *Душановом законика из 1349. године* као најзначајнијем правном споменику средњовековне Србије.

У другој тачки биће сагледано питање развоја казне затвора у *кривичном законодавству Србије за време Првог српског устанка*. Ово питање се једино може размотрити сагледавањем *Кривичниог законика проте Матеје Ненадовића из 1804. године* који је донет непосредно након Устанка и *Карађорђевог криминалног законика из 1807. године*.

У наставку, односно у трећој тачки, биће сагледан развој казне затвора у *кривичном законодавству Србије од 1815. до 1860. године*, односно период од Другог српског устанка, па све до доношења Казненог закона Кнежевине Србије из 1860. године. У циљу бољег разумевања овог развојног периода додатно ће се размотрити два значајна закона и то Закон о устројству окружних судова из 1840. године и Војни закон из 1839. године.

Четврта тачка биће посвећена *Кривичном законодавству Србије од 1860. до 1918. године*, са посебном пажњом на Казнени закон Кнежевине Србије из 1860. године, а анализом ће бити обухваћени и други закони и правни акти тог периода од значаја за проблематику овог истраживања.

У петој тачки овог дела истраживања биће анализиран развој казне затвора у *кривичном законодавству Србије за време Краљевине Југославије*, односно у периоду од 1918. године па све до капитулације тадашње државе на почетку Другог светског рата.

У шестој тачки биће сагледан развој казне затвора у *кривичном законодавству Србије за време СФРЈ*, односно у периоду од последњих година Другог светског рата, па све до

распада државе деведесетих година двадесетог века. Овај период обележава више значајних закона који директно утичу на развој казне затвора посебно у смислу њене правне природе и сврхе, стога ће они појединачно бити анализирани.

У седмој тачки размотриће се питање казне затвора у *кривичном законодавству Србије за време СРЈ*, односно у периоду од распада СФРЈ, па до 2002. Године. Овај период су обележиле многе промене на које ће се посебно указати.

У наставку истраживања, односно у осмој тачки сагледаће се развој казне затвора у *кривичном законодавству Србије за време Државне заједнице СЦГ*.

На крају овог дела истраживања, у тачки девет, посебна пажња ће бити посвећена проблематици казне затвора у *кривичном законодавству Републике Србије* и њеном позитивноправном развоју. Поред поменутог, биће размотрени и *статистички показатељи* од значаја за питање казне затвора.

5.1. Кривично законодавство средњовековне Србије

Кривично законодавство средњовековне Србије у највећој мери одликује обичајно право, али и утицаји других тадашњих значајних законодавстава. За период пре дванаестог века не постоје сачувани извори који могу да укажу на који начин је оно било организовано нити која дела су била инкриминисана. Из периода након дванаестог века, до данашњих дана опстали су поједини правни извори, на основу којих се може имати делимичан увид у кривично законодавство средњовековне Србије које траје све до пада српске државе под турску власт.

У наставку истраживања питање кривичног законодавства средњовековне Србије биће сагледано кроз *Законоправило светог Саве из 1219. године* и кроз *Душанов законик из 1349. године*, указивањем и анализирањем појединих њихових специфичности и општих карактеристика које су од значаја за овај део истраживања.

5.1.1. Законоправило светог Саве из 1219. године

Први постојећи или за најстарији очувани правни извор у средњовековној Србији сматра се *Законоправило светог Саве из 1219. године*. Овај, правни споменик од изузетног историјског, културолошког и правног значаја, може се у литератури пронаћи под још два назива и то као *Номоканон светог Саве* и под називом *Крмчија*. *Номоканон*, у смислу

значања речи означава, црквени закон (гр. *nomos* – закон, *kanon* – црквено правило), док реч крмчија, потиче од руске речи *кормчая*. Аутор Милутин Петровић указује да је назив крмчија настао у периоду након живота светог Саве услед, или као последица, каснијих преписа.⁶⁰¹

Један од значаја Законоправила је у томе што је свети Сава сакупљао и преводио грчке законе и Јустинијанове законе и наредбе (посебно Прохирон, тзв. Градски закон)⁶⁰², без којих се у то време није могло замислити будуће самостално управљање Српском православном црквом. Поједини аутори истичу да је узимао све оно што је најбоље одговарало за аутокефалну Српску цркву и државу, а да је при томе „водио рачуна“ о српском обичајном праву које је до тада важило.⁶⁰³ Сматра се да је Законоправило симбол аутокефалности Српске цркве али и њен правни утемељитељ. Претпоставља се да је свети Сава 1219. године у Никеју однео Законоправило (скоро у потпуности написано), а да је то било од значаја за стицање аутокефалности.⁶⁰⁴

По повратку из Никеје, сачињено је неколико преписа⁶⁰⁵ (онолико колико је било епископа у Србији), док се изворни препис чувао у манастиру Жича, где се налазио до око 1253. године, када је нестао услед похода Бугара и Кумана. Као што је већ изнето, постојало је више преписа, али само је неколико сачувано до данас.

Верује се да је 1252. године настао препис будимљанског епископа Теофила, који данас није сачуван (пронађен), за којег се верује да су касније из њега настали Иловички, Сарајевски, Хиландарски и Милешевски преписи. Другу групу преписа чине они коју су настали од рукописа архиепископског предлошка у доба краља Драгутина, с тим да су у том препису додати допунски чланци на крају. Из овог преписа, настали су Рашки, Дечански, Пчињски, Савински, Београдски, Пећки и Морачки преписи. Трећу групу преписа чине руски преписи који потичу из Бугарског предлошка из 1262. године. На ово указују поједини трагови Теофиловог преписа, али и карактеристични србизми, што наводи на мишљење да је Бугарски предлошак био преписан са српског оригинала. У овим преписима не постоје додатна образложења (за српске читаоце) којима би се олакшавало тумачење неразумљивих руских и старословенских израза.

⁶⁰¹ Миодраг Петровић (2002), *Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила–српског Номоканона*, Историјски часопис, књ. XLIX, стр. 28.

⁶⁰² Димитрије Богдановић (1979), *Крмчија светог Саве*, Зборник радова „Сава Немањић – свети Сава – историја и предање“, књига VII, ур. Војислав Ђурић, САНУ, стр. 91-92.

⁶⁰³ Станка Стјепановић (2013), *Значај сарајевског преписа Законоправила светог Саве*, Зборник радова „1700 година Миланског едикта“, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 210.

⁶⁰⁴ Петар Зорић (2006), *Законоправило светог Саве и правни транспланти*, Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 14.

⁶⁰⁵ О појединостима и посебним значајима преписа В. *Ibid.*, стр. 16-19.

До данас, сачувано је једанаест преписа Законоправила светог Саве. Иловички рукопис који је настао 1262. године у манастиру Светог арханђела Михаила на Иловици, данашњи манастир Светих арханђела код Тивта, где се налазило седиште Зетске епископије. У препису постоје одређени русизми новгородског типа, па се верује да је на препису помагао и извесни Рус. Због русизама, којих има више него у другим преписима, погрешно је сматрано да су настали услед Савиног преписивања старих словенских номоканона. Овај препис је писан на прегаменту и има три стотине деведесет и осам листова, а данас се чува у библиотеци Академије наука у Загребу. Рашки рукопис је настао 1305. године у Цркви Светих апостола у Расу, а његово писање је започето на Хиландару 1295. године. Препис је писан на пергаменту и има четири стотине двадесет и седам листова, а чува се у Историјском музеју у Москви. Верује се да је у Русију однет око 1640. године услед великих сеоба. Дечански препис је настао око 1340. године. Препис потиче од оригинала из око 1270. године. Писан је на танком пергаменту и има две стотине осамдесет и четири листа, а чува се у библиотеци манастира Дечани. Милешвски препис настао је средином XVI века од изгубљеног Германовог преписа из 1295. године. Препис је писан на хартији, у кожном је повезу и има три стотине двадесет и два листа, чува се у Букурешту, у Народном музеју старина. Пећки рукопис је настао 1552. године. Препис је писан на хартији, у кожном је повезу и има четири стотине двадесет и један лист, а чува се у Српској академији наука и уметности у Београду. Пчињски рукопис је настао око 1370. године. Препис је писан на хартији, у кожном је повезу и има три стотине и пет листова, а чува се у Српској академији наука и уметности у Београду. Савински рукопис настао је око 1510. године у манастиру Свети Прохор Пчињски. Поклоњен је 1603. године Успенском манастиру у Требињу, одакле је због напада Турака, склоњен у манастир Савину код Херцег Новог, где се и данас налази. Препис је писан на дебљој белој хартији, у повезу од дасака обавијених кожом и има три стотине деведесет и девет листова. Сарајевски рукопис је настао у периоду између 1350. и 1371. године негде у Босни. Препис је писан на пергаменту и има три стотине шездесет и седам листова, а чува се у Сарајеву, у Музеју Старе цркве. Хиландарски препис се до 1682. године налазио у Хиландару, а сада се налази у рукописном одељењу Бечке националне библиотеке. Препис има три стотине четрдесет и осам листова. Београдски препис чува се у Народној библиотеци Србије, а има три стотине шездесет и девет листова. Морачки препис је настао око 1615. године. Препис је писан на хартији и има три стотине и четрдесет и седам листова, а чува се у Музеју Српске православне цркве у Београду. Поједини аутори сматрају да је изгубљен, док други указују да се чува у Музеју Српске православне цркве.

Потребно је указати на значај поменутих преписа, који се огледа у томе што су они представљали главни правни извор, у смислу божанских закона, те је стога постојала бојазан мењања текста, али постоје разлике у виду додавања прилога.

Поред до сада изнетог, значај Законоправила светог Саве је проглашено као обавезни Законик за Руску цркву, а та одлука је била донета 1274. године на сабору у Владимиру (Русија). Од тог периода, у православном свету, Законоправило је представљало основу за будуће црквене и грађанске законе. Поменуто се може видети и у Грађанском законнику Књажевине Србије из 1844. године, јер се у члану 93. наводи „Ови су узроци (мисли се на развод брака) у књизи Кормчији која духовним властима за управљање служи“.⁶⁰⁶

Поједини аутори наглашавају на још једну значајну специфичност Законоправила светог Саве, а то је да уводи правила у вези са убиством иако она већ постоје у црквеним канонима. У Законоправилу се прави разлика између „хотимичног“ (умишљајног) убиства, „близу хотимичног убиства“ и „нехотичног“ тј. „нехотимичног“ (нехатног) убиства. Из овог може да се види да се библијско правило или норма „не убиј“ односи и на мотив и намеру, а не само на дело.⁶⁰⁷

Исти аутори указују да према осмом правилу светог Василија Великог, унесеном у Законоправило светог Саве,⁶⁰⁸ хотимичним убиством сматра се „ко, дакле, баци секиру на некога и убије га; и онај ко узевши мач или нож те убије некога; и разбојници, и непријатељи – једни ради богатства убијају, а други јавно хоће да убију оне који им се противе – ти се називају хотимичним убицама, јер хотимично убијају. А тако исто и оне које дају чедоморне траве како би умориле дете у утроби – и које узимају, хотимично убијају. И оне које би хтеле да од неког мушкарца буду вољене, те справивши такве траве и давши му то да пије изазову помрачење његовог ума – па ако умре од те траве то се сматра хотимичним убиством“. Истим правилу за нехотимично и близу хотимично убиство сматра се „ако ко потегавши камен или дрво на пса у намери да се одбрани од њега, па промашивши пса удари човека те од тога (овај) умре, убиство је нехотимично; или плод неки са дрвета жели да обори, као што је то крушка или јабука или нешто слично па, промашивши дрво, удари човека, те од тога умре, и то је нехотимично убиство; или ако ко, желећи да казни починиоца кривике, бије каишем или прутом, те од тога (овај) умре – и тај се урачунава у нехотимичне убице. А ако ко расрдивши се, те у гневу дрветом или руком некоме нештедимице нанесе рану на смртном месту и убије га, близу је нехотимичног убиства. Јер, ако ко и не желећи да убије онога који

⁶⁰⁶ Биљана Ђукић (2003), *Законоправило или Номоканон светог Саве*, Правни живот - часопис за правну теорију и праксу, вол.52, бр. 12, стр. 1054. и 1061.

⁶⁰⁷ Борислав Гроздић (2010), *Номоканон светог Саве о убиству у рату*, Theoria 4, стр. 91.

⁶⁰⁸ В. *Ibid.*

се са њим свађа, учини то, желећи само да му нанесе увреду, а никако и да га убије, али показује се да је и страшћу јаросном обузет, те пошто због тога нештедимице нанео човеку тешким дрветом рану, и убио – то већ није потпуно нехотимично убиство, него је близу хотимичног“.

Поред правила осам, светог Василија Великог, (његовим) правилом четрдесет и три предвиђа се да „онај ко удари некога на смрт, било да је сам почео, или бранећи се, убица је“. Аутор указује да се у тумачењу овог правила наводи да се убицом сматра онај „ко, расрдивши се, у гневу, нанесе некоме рану и убије га, било да је први почео или је ударен, па у жељи да се освети усмрти другог“. При томе се још додаје да ће се по предмету који је кориштен (мач, дрво или неки други предмет) „разлучити“ да ли се ради о хотимичном или нехотимичном убиству. На крају овог правила, упућује се на правило осам уз чију помоћ се може „расудити“ о каквом се убиству ради.⁶⁰⁹

Пре него што се укаже на облике кажњавања у овом периоду, потребно је истакнути да у српском кривичном праву не постоје поуздани подаци из периода пре дванаестог века. Из периода након дванаестог века, они ни тада нису обилни, али ипак постоје сачувани поједини правни извори, уз помоћ којих се може видети ток развоја кривичног права.

У периоду пре Немањића кривично дело (код Срба, исто као и код многих других народа, о чему је било већ речи) се сматра за приватну ствар појединца. Казна као приватна реакција, постоји у облику крвне освете и система композиције, која се тек касније постепено претварала и у јавну. Поједини аутори указују да се јавна казна не користи ни за дело убиства, већ да је и за то дело била предвиђено откупнина (у смислу композиције). Новчана или имовинска накнада у одговарајућој вредности давала се породици или родбини убијеног, а тај поступак, који је уједно представљао и мирење, називао се „вражда“.⁶¹⁰ Поред вражде, постојале су и друге имовинске казне (престој, одбој, удава, опаданије, потка и др., а о њима ће бити посебно речи у наставку истраживања), али постојала је и освета која се најчешће примењивала код (кривичних) дела против заједнице (политички злочини), против војске (војне издаје) и унутрашње побуне. Најчешће, освета за поменута дела, била је организована од стране старешина заједнице и народних скупова који су „на кривце наваљивали и растрзали их“.⁶¹¹ У циљу подсећања, од значаја је указати да је индивидуалној одговорности из овог периода претходила колективна одговорност, коју је сносила кућа, односно шира породица или задруга (чланови који су живели под истим кровом), али и да се колективна

⁶⁰⁹ В. *Ibid.*, стр. 92.

⁶¹⁰ Тводор Тарановски (1931), Историја српског права у немањићкој држави - II део: Историја кривичног права, Геца Кон, Београд, стр. 12-13. и В. Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 24.

⁶¹¹ В. Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 24-25.

одговорност куће односила само на глобе (новчане и имовинске казне), а не и на личне казне (телесне).⁶¹²

За време владавине Немањића, јавна (казна) реакција све више јача. Поменуто се види због све јасније заштите општих друштвених интереса, али и приватних интереса чланова друштва. Поред установљавања судова, јавна реакција се види и кроз вражду, односно кроз њену поделу између оштећеног (или породице убијеног) и државе или цркве.⁶¹³

Једна од специфичности овог периода је да су веома ретки правни извори који ближе регулишу питање кажњавања, односно они су често посредни. За поменуто, у стручној литератури наводе се сачувани уговори са другим државама и манастирске хрисовуље (повеле). Од уговора најчешће се наводе уговори са Дубровником, а нешто ређе са Венецијом. Њима су се гарантовала одређена права трговцима, али и дужност владара да надокнади штету у случају разбојништва. Владари су накнаду за нанету штету наплаћивали од села у којем се десило разбојништво. Од манастирских хрисовуља најчешће се наводе хрисовуље светога Ђорђа Скопског из 1299. године, Светостефанска хрисовуља из 1313. године и Арханђеловачка хрисовуља из 1348. године. Хрисовуље нису биле закон, већ су представљале свечане писмене исправе владара којима се градовима, манастирима, властелинима и др. „дарују“ одређене повластице, а уједно одређују права и обавезе. Њихова форма и друга обележја била су под снажним утицајем византијског права (због њеног утицаја на Србију). Иако нису представљале законе, јер су се односиле на појединачне случајеве, у неким од њих, које су биле општег карактера, предвиђале су се и казне. Аутори који су се више бавили овим питањем указују да се поред уобичајених казни за тај период, при чему се мисли на смртну казну и телесне казне, предвиђала још и казна лишења слободе (тамница).⁶¹⁴ За пример предвиђеног кажњавања, може се навести поменути уговор између Србије и Дубровника из 1308. године у којем се наводи да ће се за убиство платити на име вражде пет стотина перпера, док у Светостефанској хрисовуљи из 1313. године се предвиђа тамница у трајању од три месеца за нанесену телесну повреду.⁶¹⁵

Кривично законодавство које је било садржано у повељама, а касније и у Душановом законуку предвиђало је више кривичних дела. Поједини аутори груписали су их у четири

⁶¹² В. Љубомирка Кркљуш (2010), *Правна историја српског народа*, Службени гласник, стр. 60.

⁶¹³ Драгољуб Атанацковић (1988), *Пенологија*, Научна књига, стр.236. и В. Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 25.

⁶¹⁴ Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 236-237.

⁶¹⁵ Слободанка Константиновић –Вилић и Миомира Костић (2005), *Врсте казни и облици кажњавања у Србији до краја Другог светског рата*, Пешчаник III - Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке, стр. 13.

групе и то: а) у дела против феудалног друштвеног и државног поретка, б) кривична дела против цркве и религије, в) дела против имовине и г) дела против личности.⁶¹⁶

Кривична дела против феудалног друштвеног и државног поретка могли су да изврше себри и властела, али постојала је разлика у бићу дела. Себри су могли да изврше следећа дела: бунтовни зборови, бежање меропаха са властелинства, освете меропаха на властелинским имањима, док је властела мога да изврши следећа дела према владару: невера (издаја), неплаћање соћа, непокоравање и др. За сваки бунтовнички збор казна је била одсецање ушију, док су иницијатори бивали осмуђени. За бежање меропаха казна је била смуђење и парање носа. Посебно су била предвиђена дела против судства, посебно она којима се није признавало, игнорисало и непокоравало суду. То су била дела: удава – изрицање казне без суда, изам – наплаћивање дуга али не од дужника, већ од његовог суграђанина, престој – неодазивање на позив суда и одбој – противљење судским огранима и одбијање да се изврши пресуда. За ова дела, казне су најчешће биле новчане (глобе), а називале су се по делима. У групу кривичних дела против цркве и религије спадали су јерес, „јерес латинска“ (католичка јерес), враџбине и празноверице. У трећу групу дела против имовине спадали су крађа (татба) и разбојништво (гуса), паљевина, повреда туђих међа (потка) и насилна испаша стада на туђем пашњаку (попаша). За крађу казна је била ослепљивање, док за разбојништво казна је била вешање „стрмоглавце“. Село у којем би био пронађен разбојник или лопов, било би расељено, а господари или старешине села били би у обавези да надокнаде штету. За паљевину куће, сламе и сена предвиђала се казна спаљивања. За попашу је била предвиђена казна надокнаде штете, а за поновно извршење глоба од шест волова. У групу кривичних дела против личности спадали су убиство, а касније у Душановом законуку и телесне повреде и увреда. Казна за убиство себра од стране властелина била је новчана и износила сто перпера, а ако је дело извршио себар над властелином, казна је била одсецање обе руке и глоба од три стотине перпера. За телесне повреде била је предвиђена казна одсецање обе руке и урезивање носа.

Као што се може видети, казне које би представљале облик лишења слободе нису биле предвиђене осим у указаним случајевима.

⁶¹⁶ В. Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић (1997), Државноправна историја Југославије, Драганић, стр. 46-48.

5.1.2. Душанов законик из 1349. године

Значајније промене у средњовековном српском праву уследиле су доношењем Душановог законика 1349. године, који је 1354. године допуњен на сабору у Серу. Душанов законик, не само да представља правни споменик од изузетног значаја, већ се његов значај види и у кодификацији јавног права, али и код укидања повеља и ранијих наредби владара као извора права. Закоником се уређује више области права, с тим да се највише уређује кривично право. Иако оригинални текст Душановог законика није сачуван (пронађен), али сачувани су његови преписи. Најстарији препис је Струшки препис, а постоје још и Призренски и Атонски препис. На основу ових преписа, може се видети да је основа Законика била у византјском праву, односно могло би се рећи да поред изворних правних норми садржи и реципирано византијско право. Изворне правне норме представљају фрагменти старог српског права (обичајног права), па се због поменутог, Душанов законик сматра за специфичну синтезу византијских и српских правних схватања. Поједини аутори указују на још једну специфичност која се огледа у јачању принципа индивидуалне кривичне одговорности.⁶¹⁷

Из самог текста Законика,⁶¹⁸ може се приметити да се предвиђало пет казни и то: смртна казна, телесне казне, имовинске казне, протеривање и лишење слободе.

Смртна казна се извршавала вешањем или спаљивањем, али предвиђао се и неодређени начин извршења, „да се убије“ (нпр. члан 95. и 130), а предвиђала се за неколико дела и то за силовање властелинке (члан 53. - вешање), за убиство епископа, калуђера или попа (члан 95. – да се убије и обеси), за убиство оца, мајке, брата или свог детета (члан 96. – спаљивање), за рушење цркве (члан 130. – да се убије или обеси), за разбојништво (члан 145. вешање наглавачке) и за тајно ковање златног новца (члан 169. спаљивање).

Телесне казне имале су облик одсецања делова тела, осмуђавања (спаљивања браде и косе), жигосања (распарања) и батинања, а оне су биле предвиђене за издају вере (члан 21. – одсецање руке и језика), када мањи властелин увреди већег (члан 50. - батинање), када себар силује себарку (члан 53. – одсецање обе руке и носа), за блудне радње властелинке над подложником (члан 54. – одсецање руку и распарање носа), за псовање, односно увреду (члан 55. – осмуђивање), за забрањен збор (члан 69. – осмуђивање и одсецање ушију), за

⁶¹⁷ Александар Ђорђевић (2005), *Старо српско кривично право у Душановом законнику*, Пешчаник III - Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке, стр. 119-120. и Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 237.

⁶¹⁸ Стојан Новаковић, ур. (1896), Законик Сефана Душана Цара српског из 1349. и 1354., Задужбина Илије М. Коларца и Илија Петровић, ур. (2014), Душанов законик, Школа гусала Сандић.

неверство, односно издају (члан 85. и 144.– батинање), за намерно убиство (члан 87. и 94. – одсецање обе руке), за увреду властелина или доброг подложника (члан 97. – одсецање обе руке), за свађу у војном походу (члан 131. – батинање), за крађу (члан 145. и 149. – ослепљивање), за преправљање судијске одлуке (члан 162. одсецање обе руке и језика), када пијаница другог повреди или увреди (члан 166. – одсецање руке и вађење ока или сто удараца штапом) и када меропих побегне (члан 201 – тада се меропих кажњава осмуђивањем и распарањем носа). Потребно је прецизирати шта се тачно сматра под казном батинања. Казна се извршавала штапом (мотком, батином и сл.), а најмањи број удараца је био двадесет и пет, док је највећи био сто удараца. Из појединих сачуваних документа (Протокол шабачког магистрата), може се видети да се казна могла извршавати у више наврата са размаком од два месеца, па је тако достигала и до две стотине удараца. Ова казна се најчешће извршавала на лицу места, без формалног суђења.⁶¹⁹

Имовинске казне биле су у облику новчане казне или у натури, односно у стоци, а предвиђене су за незаконито суђење (члан 12. – триста перпера), за псовање (члан 50. и 55. – сто перпера), за нанету штету након смрти властелина (члан 58. – накнада штете), за случајну или намерну штету изазвану испашом стоке (члан 76. – вредност штете или шест волова ако је намерна штета), за сукоб око сеоских међа (члан 77. – сто перпера), за испашу стоке у границама туђег села (члан 82. – новчана казна), за неверство, односно издају (члан 85. – сто перпера), за нехатно убиство (члан 87. – три стотине перпера), за убиство (члан 94. – хиљаду перпера) и за увреду (члан 98. – шест перпера), за запаљено сено изван села (члан 100. – накнада штете), за недозвољено јемство (члан 102. – шестоструко плаћање), за крађу или за штету насталу на земљи града (члан 126. – накнада штете), у случајевима када разбојник промакне граничару (члан 143. – шестострука вредност), када се услед недржања страже деси штета или разбојништво (члан 158. – накнада штете), за незаконито лишење слободе (члан 184. и 185. – пет стотина перпера) и за незаконито ноћење пастира или коњушара (члан 187. – шестострука накнада штете).

Казна протеривања, предвиђала се само у случајевима јереса (члан 9. и 10).

Лишење слободе извршавало се тамницењем и стављањем у окове (свезивањем), а предвиђало се за свега неколико дела и то за одбацивање монашке одоре (члан 19. – неодређено трајање, односно док се не врати у послушност), за протеривање меропиха (члан 32. – до њиховог повратка или замене са другим меропихом), за увреду пијанице (члан 166.) и када властелин не даје соћу (члан 198. – свезан, док не плати дупло).

⁶¹⁹ Тома Живановић (1967), Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његовог и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865. године, САНУ, стр. 51.

Пре него што се анализирају неке од појединости из Душановог законика, од значаја је да се укаже и на могућу специфичност члана 95. који гласи „Ко опсује епископа, или калуђера или попа, платиће сто перпера. Уколико неко убије епископа, или калуђера, или попа, тај да се убије и обеси.“ Специфичност је управо у казни за извршено дело убиства (убије и обеси). Поред неодређеног начина извршења, на шта је већ указано, овде очигледно постоји и посмртно срамоћење учиниоца дела.

Потребно је нагласити да се за многа дела изричу кумулативне казне, а за пример се може навести члан 21. који гласи „Ко прода хришћанина у другу веру, да му се рука одсече и језик одреже.“, а може се навести и члан 166. који гласи „Пијаници који некога изазива, или посече, или рани али несмртно, да се око извади и рука одсече. Ако ли се пијанац према некоме понаша насилнички, или капу некоме скине, или другу срамоту учини, а не рани га, удариће му се сто штапова (по стражњици) и стрпаће се у тамницу. По изласку из тамнице поново да се бије и потом пусти.“

Поред указаног, у Законнику се јасно прави и разлика у кажњавању између друштвених класа, односно постојала је правна неједнакост, а она се може видети у члану 53. којим се кажњава силовање „Ако који властелин узме властелинку, да му се обе руке одсеку и нос одреже. Ако ли себар на силу узме властелинку, да се обеси, а ако на силу узме себарку да му се обе руке одсеку и нос одреже.“, а може се навести и члан 94. који гласи „Властелин који убије себра у граду, или у жупи, или у катуну, платиће тисућу перпера, а ако себар убије властелина, да му се одсеку обе руке и да плати триста перпера.“

Поменути члан 94. указује на још једну специфичност, а то је да се Закоником правила разлика између обичног, умишљајног, нехатног и тешког (или тежи облик) убиства, слично као и код Законоправила светог Саве, па се тако за убиство кажњава новчаном и телесном казном (члан 94), за нехатно убиство предвиђена је новчана казна, за умишљајно телесна казна, (члан 87. који гласи: „ко нехотице некога убије, платиће триста перпера, а ако то учини намерно да му се одсеку обе руке“), док се за тешко убиство предвиђала смртна казна (члан 96. који гласи: „Ко убије оца, или матер, или брата, или своје чедо, тај ће бити спаљен на огњу“).

Казна лишења слободе, као што је већ указано у Душановом законнику се предвиђа само за неколико дела, али се са још два члана додатно уређује. Чланом 184. предвиђено је да „Властела и кефалије који држе царева градове и тргове не смеју ничијег човека примити у тамницу без писма царева. У колико то неко од њих учини без заповести царева, платиће петсто перпера.“, а чланом 185. „Исто тако, они који држе тамнице царева не могу у тамницу примити ничијег човека без заповести царева.“ Ова два члана поред очитог, могу још

додатно да нам открију две чињенице. Прва је да се они могу тумачити и као потреба законодавца да се спречи законом непредвиђено лишење слободе. Друга чињеница се огледа у томе што се на основу ова два члана може основано закључити да су у овом периоду Србије постојале три врсте затвора и то властелински, кефалски и царски.

О овим затворима (како и о многим другим питањима) нема додатних извора највише услед пада српске државе под турску власт и престанка примене српских закона, чиме је настао прекид у дотадашњој правној тековини и култури. У овом периоду поново се јавља приватна реакција и учесталија је примена обичајног права. На поменуто постоје два указивања у литератури, а прво се односи на покушај избегавања примене турског права (избегавањем вођења званичних спорова), а које се одликовало суровошћу и које није било захваћено тадашњим европским законодавним променама,⁶²⁰ док се друго указивање односи да на местима (територијама) где није постојао ауторитет турске власти, због планинске забачености тих крајева уследила је поновна примена обичајног права и приватне реакције.⁶²¹

5.2. Кривично законодавство Србије у време Првог српског устанка

Кривично законодавство Србије током Првог српског устанка обележавају два веома значајна правна споменика. Први је *Кривични законик проте Матеје Ненадовића из 1804. године* који је донет непосредно након Устанка, а други је *Карађорђево криминално законик из 1807. године*. Иако је временска разлика у доношењу ова два законика прилично мала, али и поред свих сличности које имају, неспорно представљају понаособ веома значајне правне изворе уз помоћ којих се може увидети развој кривичног права у Србији у том периоду.

Поред сагледавања појединих специфичности поменутих законика, од посебног је значаја за истраживање Карађорђево криминално законик, јер се у њему први пут предвиђа казна затвора иако се она ретко примењивала.

⁶²⁰ Душан Јакшић и Драгомир Давидовић (2013), *Развој казненог система у кривичном праву Србије*, Специјална едукација и рехабилитација, вол. 12, бр. 4, стр. 528. и Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 238.

⁶²¹ Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 25.

5.2.1. Кривични законик проте Матеје Ненадовића из 1804. године

Годину 1804. неспорно је у Србији обележио устанак Срба против Турака. Ништа мањи значај нема и доношење новог Кривичног законика. Прота Матеја Ненадовић написао је Кривични законик, који је одобрен 5. маја 1804. године на Скупштини Ваљевске нахије, са (наводним) циљем (које нема попутно утемељење) да се одмах почне примењивати на ослобођеним територијама Србије. На основу његових мемоара, може се видети да је за изворе свог Законика, користио Законоправило светог Саве и Јустинијанове законе. У мемоарима је написао „Како сам ја имао Кормчију и читао Јустинијанове (законе) и Мојсијеву строгост над Јеврејима, испишем неколико параграфа из Кормчије.“⁶²² У Мемоарима још наводи неке од параграфа које је исписао „Ко би убио човека, да се убије и на коло метне. Ко отме девојку силом (као што је гдегде бивало, а особито у каквим бунама кад се судови побркају), тај женик, кум и стари сват, шибу да трче, а други штаповима да се каштигују. Ко украде јагње, прасе, коња или вола, тај да плати двоје и да се каштигује штаповима. Ко утече из војске без допуштења, да трчи шибу. Са страже који побегне да се стреља. Који се криво закуне и криво сведочи, тај ону сву штету за коју је сведочио, да плати, штаповима да се каштигује, и да му се никада више ништа не верује, и да се за свагда лажом проглашава. Кад се сваде и псују, који се привати за оружје, као пола убиства, да трчи шибу, четрнаест или петнаест ли пунктова.“⁶²³

Кажњавање шибом, односно казна да „трчи шибу“ извршавала се на начин да је осуђени морао да прође више пута у оба правца кроз кордон од три стотине момака који су га ударали прутевима. Иако у овом периоду није постојала засебна казна мртва (смртна) шиба (која се предвиђала у Карађорђевој законнику из 1807. године), због начина извршења и смртних последица, она је представљала, могло би се рећи, тежи облик шибе. Мртва шиба се извршавала проласком осуђеног шест пута у оба правца кроз кордон од шест стотина момака. Овај облик кажњавања у Србији, као што се може видети, почео се примењивати управо од Законика проте Матеје Ненадовића, а аутор Момчило Грубач указује да је она преузета, односно „донета“ из српско-аустријских фрајкора (добровољачке јединице које су постојале за време Аустријско-турском рата од 1788. до 1791. године).⁶²⁴

⁶²² Драгош Јевтић и Драгољуб Поповић (2003), Народна правна историја, Савремена администрација, стр. 89.

⁶²³ В. Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *op.cit.*, стр. 135.

⁶²⁴ В. Момчило Грубач (2004), Телесна казна у Србији 1804-1873, Службени гласник, стр. 33.

Поједини аутори указују на разлог за хитност доношења закона одмах након Устанка наглашавајући да је прота Матеја Ненадовић био један од оних који су заступали централистичку идеологију, али ипак су тежили да се ограничи Карађорђева власт постојањем Изборног савета и доношењем најпотребнијих закона. Законима, поред инкриминисања дела, ограничила би се самовоља старешина, а добар закон би требао да буде „господар и заповедник господарима, војводама, Савету, свештенству, владикама и сваком маломе и великоме. Где нема закона, нема ни слободе, ни сигурности, ни добра.“⁶²⁵

У новијим тумачењима Кривичног законика прота Матеја Ненадовића постоје два спорна питања.⁶²⁶ Прво се тиче просторног важења овог Законика. У Мемоарима се само спомиње да је донет на Скупштини Ваљевске нахије, чиме се имплицира да је само за њу и важио, јер се о проширењу на остале крајеве устаничке Србије не говори. Друго спорно питање, тиче се временског важења Законика. Претпоставка је да је Законик био на снази од маја 1804. године, па све до доношења Карађорђевог закона, који је донет за целу ослобођену територију, с тим да је још увек спорно које је године донет Карађорђев закон.

Већ из до сада изнетог, јасан је значај овог устаничког Закона, али његов значај видљив је и у инкриминисању кривичних дела, а посебно оних која су била карактеристична за тај период (нека су већ и поменута, односно бекство из војске и са страже, лажно сведочење, отмице девојке и др.). Закоником је предвиђено више облика кажњавања⁶²⁷, с тим да и даље доминирају смртне, телесне казне и имовинске казне. Смртна казна се најчешће извршавала стрељањем, или набијањем на колац. Код телесних казни највише је доминирало батинање и трчање шибе, док су имовинске казне предвиђале углавном накнаду настале штете. Поједини аутори указују да у том периоду Кривични законик прота Матеје Ненадовића није био једини закон који је предвиђао кривична дела, а самим тим и казне. Они наводе да су постојале још и многе наредбе, решења и прокламације којима су се одређивале обавезе или забране, а чије је кршење представљало кривично дело.⁶²⁸

Из досадашњег сагледавања Кривичног законика прота Матеје Ненадовића, види се да није постојала казна лишења слободе. У литератури⁶²⁹ се њено непостојање оправдава због тадашњих околности. Током тог периода устанци су били чести што је захтевало и

⁶²⁵ В. Јаша Продановић (1940), Уставни развитак и уставне борбе у Србији, Издавачко и књижевско предузеће Геце Кона, стр.10-11. и Срђан Шаркић (2014), *Зачеци правне државе у устаничкој Србији*, Зборник радова - Владавина права и правна држава у региону, Правни факултет Универзитет Источно Сарајево, стр. 772–773.

⁶²⁶ В. Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *op.cit.*, стр. 136.

⁶²⁷ Тома Живановић (1937), *Основи кривичног права Краљевине Југославије*, Општи део - II књига, Београд, стр. 293. и Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 238.

⁶²⁸ Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр.239.

⁶²⁹ Слободанка Константиновић –Вилић и Миомира Костић, *op.cit.*, стр. 13, Тома Живановић (1937), *op.cit.*, стр.293. и Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*

сталну мобилност, па је због тога, сматра се, било тешко организовати затвор и омогућити издржавање казне.

5.2.2. Карађорђев криминални законик из 1807. године

Свега неколико година након доношења Кривичног законика проте Матеје Ненадовића, 1807. године уследило је доношење Карађорђевог криминалног законика. Законик је пронађен у Државној архиви 1903. године у непотпуном стању, на шта је указивало недостајање првих четрнаест чланова Законика од укупно тридесет и осам (судећи по последњем члану). У каснијим годинама, у другим изворима, пронађено је још неколико чланова Законика, тачније чланови 9, 10, 39, 40. и 41.⁶³⁰ Може се видети да у коначном збиру Карађорђев криминални законик има очуваних тридесет чланова, иако је последњи члан под бројем 41.

Из самог текста Карађорђевог криминалног законика може се увидети да се предвиђало пет казни и то: смртна казна, телесно кажњавање, казна затвора, новчана казна и губљење чина или звања и права.

Смртна казна се извршавала стрељањем, а постојао је и неодређени облик. Ова казна предвиђала се свега за неколико дела и то за дело убиства (члан 18), а тада би се извршила стрељањем након чега би уследило и вешање, као посмртно срамоћење учиниоца дела. Неодређени облик извршења може се видети код дела чедоморства (члан 30) где се предвиђа да жена или девојка која се усудила да удави дете, осуђује на смрт без милости за узрок што је „убила човека на свету.“ У Законнику се може увидети и једна специфичност код извршења смртне казне и то у члану 31. којим се она предвиђа за тражење и убијање вештица и сличних „будалаштина ... лудости, за које се Србима белји свет смеје“, а огледа се у томе што ће се смртна казна извршити на онај начин на који би дело било извршено. Овај члан, поред законске одређености, може се тумачити и као порука свету, али и народу о нужности промена неких дотадашњих навика.

Телесне казне извршавале су се трчањем мртве шибе, батинањем и ломљењем удова. Трчање мртве шибе предвиђало се за војну предају, односно „... при изгубљењу баталије за живота оружје из руке дати или бацити...“, а начин извршавања је био да се шест пута трчи мртва шиба кроз кордон шест стотина момака (члан 14), затим у случајевима да се затекне војник на спавању на стражи, с тим да је тада казна три пута трчање мртве шибе кроз кордон

⁶³⁰ Карађорђев криминални законик, публиковао Тома Живановић (1967), Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његовог и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865. године, САНУ, стр. 10-13.

три стотине момака (члан 21), ова казна је предвиђена и за убијање стоке од стране војске ако то није дозвољено или наређено (члан 25), а иста казна предвиђена је за момка, за отимање девојке због њене удаје (члан 27). Батинање се предвиђа за више дела у односу на трчање мртве шибе. Оне су појединим члановима одређене заједно са новчаном казном, али важније је нагласити да се батинање за одређена дела предвиђа у више дана као јединствена казна. За дело када војник остави пушку без питања и одобрења старешине, предвиђена је казна двадесет и пет удараца батином (члан 15), у случајевима када у село стигне „цебана“ (муниција) са педесет удараца батином казниће се онај који се усуди више да задржи од предвиђеног (члан 17), за покушај убиства, али и за нехотично убиство, предвиђена је казна од по педесет удараца батином у два јутра (члан 20), у случајевима када се затекне војник на спавању на стражи, његов каплар ће се казнити са по педесет удараца батином у два јутра (члан 21), за вређање са или без повода предвиђена је казна од двадесет и пет удараца батином у два јутра (члан 23), казна од двадесет и пет удараца батином предвиђена, али и двострука надокнада штете, за убијање стоке од стране војске ако то није дозвољено или наређено (члан 25), за крађу вола или коња поред „добро да плати, пошто газда хоће“ предвиђена је казна од по педесет удараца батином у два јутра, док за овцу или јагње поред „за једно двоје да даде“ предвиђена и казна двадесет и пет удараца батином (члан 26), у случајевима када се девојка отима због удаје поред кажњавања момка трчањем мртве шибе, кум, девер и стари сват ће се казнити са по педесет удараца батином, а остали сватови са по тридесет удараца батином (члан 27). Казна ломљења удова предвиђа се за само неколико тежих дела. Закоником се предвиђа казна ломљења обе руке и обе ноге на два места и јавно излагање (срамоћење) за дело шпијунирања и издаје (члан 24), а иста казна је предвиђена и за одлазак у хајдуке (члан 35), али и за оне који шаљу у хајдуке и који их сахрањују (члан 36). Потребно је указати да је јавно срамоћење извршавано разапињањем лица на точак, тако да је ова казна често имала и облик смртне казне – „... и да се не скине док кост траје“.

Казна затвора се предвиђа чланом 19. и то за дело нехатног убиства, а члан гласи „Кој би убио неотице човека, по добром испиту да се осведочи, томе апс пола године у гвожђу и проче спрам фамилије његове, што суд донесе, деци и жени платити.“

Новчана казна у износу који одреди суд се предвиђа за оног „који се усуди оставити да од војне село или више, за кулука себи“ (члан 33). Казна двоструке надокнаде штете предвиђена је поред шибе и батинања за убијање стоке од стране војске ако то није дозвољено или наређено (члан 25). Неодређена новчана казна, односно прецизније је рећи надокнада штете, предвиђена је и за крађу вола, или коња на начин да се „добро плати, пошто газда хоће“ (члан 26).

Казна губљења чина или звања и права предвиђа се са неколико чланова Законика и често је изречена кумулативно са још неком казном. Чланом 9. предвиђа се губљење чина или звања у случајевима када старешина, војвода, кнез, судија или лице неког другог чина или звања, доноси одлуку (суди) по кумству, пријатељству, сродству или миту. У случајевима када је лице које треба да донесе неку одлуку примило мито или је узело глобу, мора је јавно и „срамотно“ вратити. Губљења чина или звања, али и враћање украденог током борбе предвиђа се чланом 10. Казна губљење чина предвиђена је и за дело када „старешина или капетан или каплар војника за мито из војске кући пустити или за какав дар...“, при чему се ово дело изједначава са издајништвом, а поред већ указаног губљења чина, постоји и обавеза да „плати сваком свом војнику колико под командом његовом стоји, по онолико колико је од онога једнога узео“ (члан 22). Казна губљења чина или звања предвиђа се и када старешина или судија „пронађе да је са лоповима који коње и волове краду“ или ако их штити пред судом на штету „сиротиње“ (члан 37). У овом случају поред поменутог, старешини или судији ће се судити као лопову. Губљење чина или звања предвиђа се и за судију за којег су се „нашле и осведочиле погрешке“ (члан 38). Казна губљења права може се видети у члану 28. којим се предвиђа да свештеник који венча отету девојку губи право на парохију и да је „за живота“ више нигде не може добити.

Потребно је сагледати и поједине специфичности Карађорђевог криминалног законика. У значајној мери се види сличност са Кривичним закоником проте Матеје Ненадовића, почевши од дела која се најчешће инкриминишу па све до облика кажњавања. С обзиром да је веома мали временски размак постојао између доношења ова два законика и то у устаничком периоду Србије, разумно је због чега се онда највише инкриминушу управо дела која се односе на војску. Затим, за многа дела су казне кумулативно одређене. Када би се Карађорђев криминални законик посматрао из савременог угла, поред сурових казни, могло би се рећи да се у њему предвиђа и мера безбедности, што се може видети у казни губљења чина или звања и појединих права.

Поред указаних казни које се могу видети у законском тексту, аутори у литератури наводе да се на основу других извора може закључити да је постојало још неколико облика кажњавања, а да су то најчешће биле телесне казне, па се тако наводи да је Карађорђе лично одсекао обе руке скелесији који је кршио скелесијске прописе, или ослепљивање разбојника који је оштетио ослепљеног. Исти аутори наглашавају да се код примене казне батинања правила разлика над ким се она извршава, па се батинање штаповима извршавало над мушкарцима, камцијама над женама, а трском (рогозом) над децом (недораслима). Затим, у примени ове казне правила се и разлика у друштвеној класи. Од ње су били изузети кметови,

кнезови и чиновници, с тим да су и они могли бити кажњени овом казном, али тек након што дело понове трећи пут. Поред поменутог, аутори још указују, да је постојала могућност замене казне батинања за новчану казну или казну затвора.⁶³¹

Од значаја је указати који су могући разлози због чега постоји управо изнета одступања, односно из којих је разлога уследило да дела која су инкриминисана Карађорђевим закоником у тадашњој пракси буду другачије кажњавана, или да нису уопште кажњавана. У литератури се могу пронаћи ставови аутора који покушавају да дају могуће оправдање због чега није постојала потпуна примена Законика, при чему се разматрају две претпоставке.⁶³² Првом претпоставком се разматра могућност да је Карађорђев криминални законик донет у јесен 1813. године, односно непосредно пред слом Првог српског устанка, док се са другом претпоставком разматра могућност да овај Законик није био „уведен у живот“. Која год претпоставка да је тачна (или нетачна), не може се умањити значај Карађорђевог законика као историјског и правног споменика.

У литератури се проширује и питање новчане казне на начи што се поред изнетог још указује да је ова казна имала два облика и то глобу и дуплир. Глобу је плаћало село, док је дуплир имао двојаки карактер. У оквиру дуплира половина је била предвиђена за накнаду штете, док се друга половина може сматрати за казну.⁶³³

Када је реч о казни затвора, већ се на основу указаног члана 19. може видети да је она постојала и да се она у Карађорђевом криминалном закоником назива „апс“, за разлику од Кривичног законика проте Матеје Ненадовића, у којем се није предвиђала. Поједини аутори тврде да се казна затвора доста ретко примењивала, при чему наводе исте оне разлоге због којих сматрају да није ни постојала у Закоником проте Матеје Ненадовића. У циљу подсећања, мисли се на ратне услове, немогућност успостављања затвора на једном месту и др. За разлог ретког примењивања, још наводе да је за то време овај облик кажњавања био изузетно скуп, стога се изрицао само за лакша кривична дела, или се изрицао кумулативно са другим казнама (најчешће заједно са телесним казнама), али да је казна затвора кориштена и за задржавање док се ненадокнади причињена штета.⁶³⁴

На крају овог дела истраживања потребно је указати и на становиште аутора Станка Пихлера о још једној специфичности Карађорђевог криминалног законика, а она се тиче извршења дела кривоклетства за које су се изрицале различите казне спрам тежине дела.

⁶³¹ В. Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*

⁶³² В. Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *op.cit.*, стр. 139.

⁶³³ В. Слободанка Константиновић –Вилић и Миомира Костић, *op.cit.*

⁶³⁴ Станко Пихлер (1974), *Основне карактеристике кривичних санкција у Србији XIX века докодификације из 1860. године*, Пенологија 1, стр. 54.

Аутор наглашава да српски народ никада није прихватио турску власт и да је према њој имао отпор. Један од облика тог отпора је било и давање лажних исказа пред турским судовима. С друге стране, лаж у међусобним односима је народ сматрао за неморалну. Након Устанка, почели су се стварати нови државни (народни) органи власти и правосуђа, али остала је навика о давању лажних исказа. Да би се променула поменута навика још се у Законику проте Матеје Ненадовића за ово дело предвиђало надокнада штете и батинање, али и да се учиниоцу дела „никада ништа не верује“. С обзиром да су тадашње заједнице биле веома мале и повезане, поменуто је имало снажно морално дејство.⁶³⁵

5.3. Кривично законодавство Србије од 1815. до 1860. године

Развој кривичног законодавства Србије између 1815. и 1860. године представља период од почетка Другог српског устанка, па све до доношења Казненог закона Кнежевине Србије из 1860. године. Ако се овај период посматра из угла државности, онда је то већи период постојања Кнежевине Србије (1815-1882).

Током овог периода не може се приметити значајан напредак кривичног законодавства, али је ипак потребно сагледати на који начин је овај период директно, или индиректно утицао на развој казне затвора. Теже је начинити периодизацију овог временског распона, као што је то до сада чињено, а у недостатку боље одређености могао би се разматрати по сегменту пре и након устројења судова из 1840. године.

Након Другог српског устанка није настављено са применом кривичног законодавства из периода Првог српског устанка. На почетку владавине кнеза Милоша уместо привремене примене постојећег кривичног законодавства, уследио је повратак на обичајно право и Законоправило светог Саве, које је трајало све до стварања новог кривичног законодавства, али не може се оспорити и утицај турског кажњавања које се примењивало неколико векова.

Поједине телесне казне су током овог периода, а посебно у ванредним приликама, извршаване на начине који до тада нису били уобичајени, што се и може видети на основу кажњавања неких од актера Чарапићеве буне из 1826. године који су били кажњени одсецањем дела језика и руку „као орудија беседе и писања“.⁶³⁶

⁶³⁵ Станко Пихлер (1974), *op.cit.*, стр. 58.

⁶³⁶ Момчило Грубач, *op.cit.*, стр. 15.

Аутори⁶³⁷ који су се посебно бавили овим периодом развоја кривичног законодавства истичу да је у првој половини XIX века приметна непотпуност и несистематичност кривичног права, што се може видети на основу очуваних правних аката из којих се види инкриминација одређених дела, али нема прецизног њиховог регулисања. Када је реч о облицима кажњавања, присутна је доминантност телесног кажњавања, с тим да казна лишења слободе све више добија на значају, односно, све се чешће изриче, а самим тим и примењује. У овом периоду постепено се развијају и други облици кажњавања, као што су забрана занатлијских радњи, забрана рада, полицијски надзор, губитак чина или звања и права и др. Већ је у претходном делу истраживања назначено да се управо поменути облици кажњавања могу изједначити са мерама безбедности у савременом кривичном законодавству. Иако је приметно проширивање система кривичних санкција, које се може посматрати и из угла значаја за индивидуализацију казни, ипак је она била веома ограничена, па чак није ни постојала. У прилог поменутом може се навести казна батинања са законски предвиђеним бројем удараца.

Исти аутори указују да су видљиве промене у развоју кривичног законодавства уследиле након 1840. године, односно након доношења Закона о устројству окружних судова. Промене које су уследиле видљиве су у релативном одређивању казни, што је уједно утицало и на индивидуализацију казне,⁶³⁸ а посебно се водило рачуна о објективним разликама код учиниоца кривичног дела, као што су пол, старост и др. Затим, промене су биле видљиве и по питању сврхе кажњавања иако је дотадашње разумевање сврхе кажњавања, у смислу одмазде и застрашивања, било снажно изражено. Аутори посебно истичу да је највећи помак учињен у развоју казне лишења слободе, који се може видети да поред већ постојећег апса, је уведена и казна робије. Поједини извори показују да је она уведена још око 1820. године, али због недостатка очуваних извора и услед непотпуних прописа из тог периода, разлика између ове две казне није била најјаснија. Након доношења Закона о устројству окружних судова, могла се уочити разлика између ове две казне лишења слободе, али се предвиђа и трећа, односно уводи се и казна затвора. Под утицајем законодавних промена у другим земљама Европе, уследила је и терминолошка промена код казни лишења слободе, па тако постоје: робија, заточење и затвор. Свака од ових казни, додатно се још делила на две врсте.⁶³⁹

⁶³⁷ В. Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр.241-244. и Слободанка Константиновић-Вилић и Миомира Костић, *op.cit.*, стр. 14.

⁶³⁸ Чланом 22. Закона о устројству окружних судова предвиђа се да казна треба да буде сразмерна кривици учиниоца.

⁶³⁹ Тома Живановић (1967), *op.cit.*, стр. 427-428. и 453-457.

У оквиру робије, могла се изрећи тамница или временски одређена казна. Тамница је представљала доживотну казну, а осуђено лице се није сматрало „живим“ стога је и губило сва грађанска права. Временски одређена казна могла се изрећи на три начина и то као робија са тешким гвожђем, робија са лакшим гвожђем и робија без гвожђа.

Исто као и робија, казна заточења могла је да буде доживотна или временски одређена. За ову казну се сматра да се изрицала за лакша кривична дела, али она се изрицала и за тежа кривична дела у случајевима када је осуђено лице било из реда „угледних грађана“ (кметови, кнезови, свештеници, чиновници и др.).

Казна затвора могла је да има облик јавне или домаће (кућне) казне. У случајевима када је била изречена казна јавног затвора, често се кумулативно изрицала и нека телесна казна или је била предвиђена слабија исхрана. Казна кућног затвора изрицана је лицима која су се добро владала, лицима од високог друштвеног поштовања, али и лицима чија породица не би могла себе да прехрани.

Законом о устројству окружних судова поред поменутих казни лишења слободе, предвиђане су још и смртна казна, телесна казна (батинање или камцијање до сто удараца), лишење чина и звања и лишења одликовања и права, док је изричито била забрањена казна конфисковања имовине, односно добара. У стручним расправама, могу се сусрести ставови из којих се види да су поменуте казне биле законом предвиђене, али да су се поред њих често примењивале и друге, знатно суровије казне. У овом периоду, односно казне које су се примењивале током уставобранитељског режима,⁶⁴⁰ биле су задржане из периода кнеза Милоша (мртва шиба, стављање на точак и др.), али и из ранијих периода, при чему се правила разлика у изрицању казни спрам друштвеног положаја.⁶⁴¹

Аутори⁶⁴² који су се бавили питањем казне затвора овог периода посебно су разматрали проблем економског одржавања затвора, при чему указују да су трошкове издржавања казне најпре подмиривале вароши (градови) у којима су се они налазили, али од 1825. године донета ја наредба да су затвореници у обавези сами себе да издржавају, а то је било предвиђено на начин што су затвореници били у обавези да понесу новац за своју

⁶⁴⁰ Уставобранитељи су били противници владавине кнеза Милоша Обреновића и у својој борби залагали су се за доношење устава који би ограничио његову владавину (тзв. Турски устав из 1838. године). Након абдицирања кнеза Милоша 1839. године и збацивања младог кнеза Михаила Обреновића са престола 1842. године, уставобранитељи су довели на власт кнеза Александра Карађорђевића. Период владавине кнеза Александра од 1842. до 1858. године познат је као Уставобранитељски режим, јер је власт остала у њиховим „рукама“. Након повратка кнеза Милоша Обреновића на престо (и у Србију) 1859. године, престао је да важи Турски устав.

⁶⁴¹ Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *op.cit.*, стр. 165-166.

⁶⁴² Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*

исхрану. Они који нису имали новца, за њих се прикупљала милостиња. Исти аутори истичу да овај облик економског организовања одржавања затвора није дуго опстао.

У овом периоду од значаја је и поменути Војни закон из 1839. године којим се предвиђа извршење смртне казне над војницима стрељањем, иако су тада још увек постојали и други облици извршења ове казне (вешањем, разапињањем на точак и сл.).⁶⁴³ Потребно је назначити да се Законом предвиђало још и телесно кажњавање, али и затвор и робија са лакшим и тежим гвожђем (чланови 115. и 116). Из самог назива Закона, произилази оно што се и предвиђа првим чланом (војног) закона, односно да га се морају придржавати сви војници који су положили заклетву док су у служби, с тим да то не умањује његов значај по питању одређивања извршења смртне казне. Могућност извршења ове казне на више начина задржало се све до 1858. године када је донето Решење о начину извршења смртне казне којим се предвиђало да се она морала извршити само стрељањем (пушкама), а да се одмах након извршења казне тело стрељаног мора покопати, за разлику од претходног периода када се тело често излагало (вешањем или на точку) као опомена. Истим решењем се предвиђало да се смртна казна може извршити и над свештеницима, с тим да се пре извршења ове казне лице мора рашчинити.⁶⁴⁴

Последњу годину овог периода обележило је доношење важног решења којим су уследиле промене у врстама казни. Решењем о укидању казне шибе из 1859. године,⁶⁴⁵ укинута су сви облици шибе, а казна је замењена затвором или робијом. Разлози за укидање шибе споменути су у уводу Решења, а наведено је да је та казна противна духу времена и да „затупљује осећање човечности“, при чему се још наводи да она изазива „гнушање народа“, а један од повода је често био да власт није могла да окупи довољан број људи који „ће шибати“ окривљеног, тј. за извршење ове казне.

5.4. Кривично законодавство Србије од 1860. до 1918. године

Развој кривичног законодавства Србије између 1860. и 1918. године представља период од доношења Казнитељног законика за Књажевство Србију па све до настајања Краљевине Југославије, с тим да је од значаја поменути да су у овом периоду уследиле

⁶⁴³ Чланови којима се уређује питање смртне казне у Војном закону из 1839. године су: 17-19, 29, 30, 36, 46, 53, 59, 64, 68, 72-77, 79-82, 97, 98, 104, 106, 108, 111, 112. и 117.

⁶⁴⁴ Сања Савић (2011), *Историја смртне казне код Срба*, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, стр. 288.

⁶⁴⁵ Момчило Грубач, *op.cit.*, стр. 73.

државне промене у смислу да је од 1882. године престала да постоји Кнежевина Србија и да је настала Краљевина Србија која је постојала све до 1918. године.

Казнителни законик за Књажевство Србију (*Криминални -казнителни- законикъ за Књажество Србию*) донет је 1860. године, а његова израда започела је 1855. године. У свом облику и значају представља један од првих модерних европских кривичних законика. За време његове израде, формирана је комисија која је имала задатак да сачини законик који би требао да се „удеси сходно потребама и интересима Књажевства Србије и духу народа Србског, без да се при том удаљи од најновији научни начела казнителног права и најбољи казнителни законика који у другим европејским државама постоје.“⁶⁴⁶ Временско важење овог Законика, са више измена и допуна трајало је све до 1929. године, односно до доношења Кривичног законика Краљевине Југославије, док се територијално важење односило само на тадашњу Србију све до стварања нове државе када је делимично проширен и на остала правна подручја (административна и територијална).⁶⁴⁷

За узор овог Кривичног законика кориштен је у основи Кривични законик Пруске из 1851. године, са мањим утицајима других европских закона међу којима и француског Кривичног законика, што се посебно види у подели (троеоби) на злочине, преступе и иступе.⁶⁴⁸ У литератури се може видети више мишљења око разлога за коришћење пруског Законика као узора, при чему се најчешће наводи је он био најнапреднији законик тог времена, али указује се и да је значајну улогу имало и то што су чланови комисије били школовани у Немачкој, а неки у Француској, па су самим тим то законодавство (мисли се на немачко) најбоље и познавали.⁶⁴⁹

Кривични законик Кнежевине Србије из 1860. године подељен је у три дела и чини га четрдесет и пет глава са укупно три стотине деведесет и седам чланова. У првом делу који је и уводни део Законика, уређују се општи појмови и институти, систем казни који је конципиран у засебним главама: „о казнама, покушају, саучесницима, извињујућим и казноумањујућим околностима, олакшавајућим и отешчавајућим околностима, стицају, поврату и застарелу“. У другом делу Законика предвиђени су злочини и преступи који су подељени по групама према објекту заштите, док се у трећем делу предвиђа кажњавање иступа. Једна од значајних специфичности овог Законика је и у томе што је он сачињен (написан) на говорном језику, уз минималну употребу стручне терминологије тог времена.

⁶⁴⁶ Драган Николић (1991), Кривични законик Кнежевине Србије, Градина, стр. 67. и 70.

⁶⁴⁷ В. Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 26.

⁶⁴⁸ Тома Живановић (1935), Основи кривичног права Краљевине Југославије, Општи део - I књига, Штампарија Гундулић, Београд, стр. 85.

⁶⁴⁹ Драган Николић, *op.cit.*, стр. 186.

Кнез Милош се залагао да цео Законик буде на говорном језику (српском народном језику), што је и дато лингвисти Ђури Даничићу да уради, па су многи термини били описно преведени, те је на крају Кнез Милош и одустао од ове своје замисли.⁶⁵⁰

Из указане поделе може се видети постојање многих савремених кривичноправних института којима се овај Законик приближавао тадашњим савременим европским кривичним законцима, а посебно је потребно назначити да се са овим Законом у српско законодавство уводи и институт легалитета, што је видљиво већ у члану 2. у којем се предвиђа да „За које дело није у закону, пре него што је учињено, казано да ће се и како ће се казнити онај, који га учини, за оно се не може нико ни осудити“.⁶⁵¹

По Кривичном законик у Кнежевине Србије прописивало се дванаест врста казни. Оне су подељене на главне казне, у оквиру којих су предвиђене: смртна казна, бој (телесна казна), робија, заточење, затвор, лишење звања и новчане казне; и на споредне у оквиру којих су предвиђене: губитак грађанске части, одузимање појединих ствари, забрана одређене делатности и протеривање,⁶⁵² а од 1863. године уведена је и казна „полицајни надзор“ (забрана напуштања места боравка у трајању од једне до пет година без одобрења полицијске власти).

Извршење смртне казне није се разликовало од оног које је предвиђено Решењем о начину извршења смртне казне из 1858. године, односно она се извршавала стрељањем, након чега се тело одмах покопавало. Осуђеном на ову казну, пре њеног извршења, одузимала се грађанска част, а једини начин на који је могао да располаже са својом имовином било је преко тестаментa.⁶⁵³ За разлику од претходних законика, у Кривичном законик у Кнежевине Србије из 1860. године предвиђала се само једна телесна казна и то бој. Ова казна се извршавала „бијењем по дебелим местима“, с тим да извршење није било јавно, али након допуне из 1863. године предвиђа се да ће извршење ове казне бити „гди је то могуће“.

Већ је наведено да се Законом као казна лишења слободе предвиђала робија, заточење и затвор. Иако су ове казне задржале исте називе као у претходном законском одређивању, ипак су видљиве промене.⁶⁵⁴ Највећа промена која се може видети у тексту закона је непредвиђање казне доживотног затвора.

⁶⁵⁰ *Ibid.*, стр. 86.

⁶⁵¹ Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *op.cit.*, стр. 146.

⁶⁵² Казнителни законик за Књажевство Србију из 1860. године, чланом 12. предвиђао је једанаест казни.

⁶⁵³ Чланом 16. се предвиђало располагање имовине тестаментом, а чланом 18. губљење грађанске части.

⁶⁵⁴ Робија се предвиђала чланом 14, заточење чланом 15, а затвор чланом 20.

Робија се изрицала за злочине и била је временски одређена у распону од две до двадесет година. Ова казна, могла се издржавати у оковима или без њих. Разлика се правила и у тежини окова, па су постојали тежи окови (који су тежили пет килограма и сто двадесет грама) и лакши окови (од два килограма и пет стотна и шездесет грама).⁶⁵⁵ За одређена дела законом је било предвиђено издржавање казне у оковима, док је у другим случајевима суд одређивао да ли ће се казна издржавати у оковима или без њих. Једино се женама и малолетницима није могло одредити издржавање казне у оковима.

Робија се извршавала у „робијашницама“⁶⁵⁶ у којима су осуђени били раздвојени по полу, док је тек касније уведено и раздвајање по старости. Осуђени на ову казну на почетку њене примене, бавили су се само одржавањем реда и хигијене, док су касније уследили организовани радови у посебним радионицама или на пољима (земљорадња-пољопривреда). „Робијаша“ су током издржавања казне имали обезбеђено одевање и храну.⁶⁵⁷

Заточење се исто као и робија изрицало за злочин и оно је могло бити у трајању од две до двадесет година, с тим да није постојало додатно окивање. Осуђени на ову казну имали су право да сами себи купују храну, али само ону која је била предвиђена (дозвољена) и у тим случајевима нису имали радне обавезе. У супротном били су у обавези да раде. Постојала је још једна разлика у односу на робију, а она се односила на то да су осуђени могли да носе своју одећу, а ако је нису могли обезбедити, држава би је обезбедила.

Затвором се могла изрећи казна у трајању од тридесет дана до пет година и она је била, судећи по дужини трајања, предвиђена за лакша кривична дела, односно за преступе и иступе. Радна обавеза је постојала и код ове казне, с тим да су осуђени радили само оне послове које су радили и пре издржавања казне, при чему је рад било могуће организовати и изван простора где се ова казна издржавала. Од обавезног рада једино су чиновници и свештеници били изузети. Поред поменутог, потребно је и указати да се ова казна извршавала у казним заводима, хапсанама општинских затвора и у полицијским затворима. У оквиру ове казне правила се разлика између осуђених за преступ и за иступ.

Осуђени на преступ добијали су одећу и храну, а своју одећу и храну су могли да користе само ако им је молба за то била одобрена. Од радне обавезе били су изузети само слаби и болесни. Осуђени на иступ имали су право да носе своју одећу и да себи обезбеђују исхрану, што је уједно представљало и неимање обавезе рада, али суд је у посебним

⁶⁵⁵ Видак Поповић (1966), Систем извршења казни лишења слободе у Југославији, Савез правника Југославије, стр. 41.

⁶⁵⁶ Законом се предвиђало да се робија издржавала у „робијашници“, а понекад се користио и термин „кућа“ као други назив, што се може видети у више чланова. За пример се може навести члан 14. став 2. „Осуђени на робију држаће се у (кући) робијашници...“.

⁶⁵⁷ В. Душан Умићевић (1938), Систем извршења казни лишења слободе, Сарајево, стр. 135.

случајевима могао пресудом наложити и обавезан рад. Судски наложен рад најчешће су добијали скитнице, шегрти, слуге и надничари.

За овај период од посебног је значаја и доношење Правила о домаћем реду у казним заводима у Београду, Нишу и Пожаревцу 1868. године (*Правила о домаћем реду апсанског заведења*), која су накнадно три пута мењана и допуњавана 1889, 1901. и 1902. године. Правила су због своје садржине практично представљала део Кривичног законика Кнежевине Србије из 1860. године.⁶⁵⁸ Правила су конципирана у осам делова, а у наставку истраживања биће указано на најзначајније њихове појединости.

У првом делу предвиђао се поступак пријема осуђених лица у казни завод. У оквиру овог поступка предвиђало се одузимање и задржавање недозвољених предмета и упућивање осуђених на обавезни лекарски преглед. У овом делу Правила предвиђала се и обавеза затворске управе у упознавању осуђених о правилима о домаћем реду и са казнама у случајевима побуне, насилног бекства и супротстављању чуварима. Затворска управа је имала обавезу да једном месечно подсећа на ова правила њиховим поновним читањем. Од значаја у овом делу је и да су осуђени добијали бројеве које су морали да чувају, осим ако им није било одређено да их носе на себи.

У другом делу Правила биле су предвиђене одредбе о поступању према осуђеним, при чему се назначавало да се морало поступати строго, али правично и човечно, како би се постигло позитивно утицање на њихову промену, а посебно на њихово морално поправљање. Предвиђало се груписање осуђених по полу и по старости, али и да се лица „отменијег рода“ могу издвојити у случајевима доброг владања. Затим, предвиђало се да су међусобни разговори дозвољени, да осуђени имају предвиђено слободно време, да се заједничке просторије увек држе закључане и да постоји присуство стражара. У истом овом делу Правила предвиђало се да су дозвољене посете родбине само када су оне одобрене од стране управника или овлашћеног чиновника, а на исти начин је уређено питање дописивање и примања пакета. У случајевима када је било дозвољено писање писама, осуђени су их могли писати само током слободног времена, при чему се вршила контрола садржине писама. Ова контрола поред писама, односила се и на пакете. Правилима се предвиђала забрана пријема новца, а када би и био послат осуђеном, тада би се чувао у управи и са њиме осуђени није могао располагати. Током слободног времена, било је дозвољено читање књига, али само оних које су одобрене од страна управника. Правилима се још предвиђало да су се осуђени могли жалити управнику на понашање других осуђених или на понашање чувара.

⁶⁵⁸ Видак Поповић, *op.cit.*, стр. 41-43.

Трећим делом уређивало се питање исхране, одевања, одржавања реда, чистоће, права на шетњу, а уређивало се и питање болесних осуђених лица. На питање исхране већ је указано, али због континуитета сагледавања потребно је подсетити да је исхрана била обезбеђена, с тим да су осуђена лица могла и сама да обезбеде исхрану у случајевима када им је изречена казна заточења или затвора. Осуђени који су сами обезбеђивали исхрану, по Правилима, могли су највише да потроше пет талира месечно, а од осталих ограничења потребно је поменути да је било дозвољено за ручак обезбедити пола стаљика вина или пола чокања ракије. Када је реч о одевању и о томе је већ било речи, а у циљу подсећања, држава је обезбеђивала одевање када осуђени нису могли да га обезбеде. Правилима се уређивало и питање хигијене у смислу да ју је било потребно одржавати у просторијама за становање и у осталим деловима затвора. Уређивало се и право на шетњу на свежем ваздуху, тако што је било предвиђено да су осуђени имали ово право два пута дневно по један сат. На крају другог дела Правила уређивало се и питање осуђених који су били болесни и то на начин да су они били у обавези да се јаве управнику који их је упућивао лекару. У зависности од потребе, управник је за болесна осуђена лица обезбеђивао посебну исхрану по препорукама лекара.

Четвртим и петим деловима Правила, уређивало се питање рада осуђених, али и њихово награђивање. Начин на који је организован рад током издржавања казне из модерног угла посматрања представља веома добро уређено питање. Осуђени који су радили пре издржавања казне, били су у обавези да раде исте или сличне послове и током издржавања казне. Осуђени који нису радили пре издржавања казне, одређивани су им послови који су били дефицитарни на слободи. На тај начин су се стварали предуслови да након издржане казне, осуђени могу да пронађу посао. За свој рад, осуђени су имали право на накнаду, од које се половина чувала у управи и предавала након издржавања казне. Део накнаде могао се слати и њиховим породицама ако је то било неопходно због егзистенције. У случајевима када су осуђени радили изван простора где се казна издржавала, тада се добијала једна трећина накнаде која је била загарантована од стране државе. Правилима се у овом делу, поред изнетог, предвиђало и награђивање за посебно истицање на раду. Постојале су три награде и то: новчана награда, награда у предметима и награда добијања додатних права. Додатна права су најчешће била у повећању броја посета, распоређивању на лакше радне обавезе, распоређивање на радне обавезе са већом слободом у кретању, премештање у другу групу, јавне похвале, а док је у изузетним случајевима сачињаван предлог за помиловање.

У шестом делу било је предвиђено која су се понашања сматрала за дисциплинске преступе и на који начин су та понашања кажњавана. Као дисциплински преступи предвиђали су се непослушност, лењост, упорност и свако кршење предвиђених права и

прописа. За ове преступе, биле су предвиђене казне укора, упућивања на тежи и непријатнији рад, ускраћивање права на посету, ускраћивање могућности да се самостално обезбеди исхрана, умањивање количине хране која осуђеном следује, ускраћивање права на дописивање и читање књига, одузимање дела зараде, одузимање постеље, усамљење, затвор у мрачној ћелији и издржавање казне у оковима. Приликом одређивања дисциплинске казне, суд је ценио здравствено стање осуђеног.

Може се рећи да је седми део наставак шестог дела јер се у њему уређују питања одржавања реда, дисциплине, безбедности, поступак у случајевима ванредних ситуација и поступак у случајевима извршења новог кривичног дела од стране осуђених.

Осми део, који уједно представља и последњи део ових Правила, предвиђа процедуру за отпуштање осуђеног након издржавања предвиђене казне.

Потребно је указати на још један закон из овог периода, а ради се о Закону о условном отпусту осуђених лица из 1869. године (*Закон о условном отпуштању криваца из казнителних заведења*).⁶⁵⁹ Овај Закон иако је сачињен од свега девет чланова од посебног је значаја не само у погледу питања правне природе и сврхе казне затвора већ и због тога што уводи институт условног отпуста у кривично законодавство Србије.

Законом се предвиђало да је условни отпуст могућ за осуђене на казну затвора, робије и заточења у случајевима ако је изречена казна робије или заточења дужа од две године или ако је изречена казна затвора дужа од дванаест месеци. Условни отпуст је могућ само ако се осуђени добро владао и ако се може сматрати да се поправио. За одлуку о условном отпусту узимао се у обзир и ранији живот, а најпре радне навике, породичне прилике али и друге околности (члан 1). Чланом 2. предвиђало се да је за условни отпуст потребно да се издржи половина казне, а да у случајевима када је осуђени повратник, тек након протека две трећине казне. Чланом 3. предвиђало се да када се првобитно изречена казна умањи, рачунаће се у издржавање казне време по умањеној казни. Трајање условног отпуста (члан 4) законом се предвиђало све док се осуђени добро владао, док траје време казне или док не буде помилован. Условни отпуст се могао и опозвати (члан 5) у случајевима када је осуђени извршио кривично дело или је постојала сумња да је извршио кривично дело, ако се осуђени на слободи „скитао“ или се основано сумњало да може да на „честит начин издржање себи прибави“, услед лошег владања и дружења са „рђавим друштвом или таквим лицима“ и у случајевима када би без дозволе полиције променуо место пребивања. Након опозивања условног отпуста предвиђено је било да се време на слободи не урачунава у наставак

⁶⁵⁹ Закон о условном отпуштању криваца из казнителних заведења (1869), Зборник закона и уредба у Књажеству Србији од почетка до краја 1869. године, Државна штампарија Београд, стр. 34-37.

издржавања казне (члан 6). Чланом 7. се предвиђало да не могу сва лица имати право на условни отпуст. Било је прописано да немају право на условни отпуст чиновници и свештеници који су злоупотребили свој положај, осуђени који су већ имали условни отпуст па им је опозван и осуђени који су вишеструки повратници. Са последња два члана овог Закона, уређивало се питање одлуке о условном отпусту, па се тако чланом 8. предвиђало да одлуку доноси министар правде на образложени предлог одбора, док се чланом 9. предвиђало да за време условног отпуста постоји полицијска контрола лица.

Поред већ изнетог, потребно је указати да је значај овог Закона и у томе што се институт условног отпуста у Србију уводи само дванаест година након што је формално уведен у енглеско законодавство, а што је било знатно раније у односу на многе европске земље. Савременици овог Закона критиковали су његово увођење у правни систем јер су сматрали да се са њим може ослабити кривича пресуда. Занимљив је податак да је у периоду од 1883. до 1885. године условни отпуст био дозвољен у седам стотина осамдесет и четири случаја, а да је само у дванаест случајева био опозван.⁶⁶⁰

Кривично законодавство Србије, овог периода, карактерише и једна значајна промена, а то је да је пред крај 1873. године у Народној скупштини одржаној у Крагујевцу, усвојен Закон о укидању телесног кажњавања. Овај веома кратак Закон (од три члана), који је представљао измену Кривичног законика из 1860. године је чланом 1. предвиђао је да се „телесна казна укида сасвим...“.

На самом крају овог периода, започета је нова реформа кривичног законодавства Србије. У оквиру Министарства правде, формирана је комисија 1908. године која је до почетка 1910. године радила на предлогу реформе у виду нацрта новог Законика, али због ратова, она није уследила.

5.4.1. Облици кажњавања на простору данашње Војводине до 1918. године

Пре него што се настави са даљим разматрањем ове проблематике, потребно је указати и на питање казне затвора у Војводини у овом периоду, односно до 1918. године и настајања Краљевине Југославије.

На простору Војводине примењивало се мађарско, а касније и немачко обичајно право, али је временом српско обичајно право постајало све доминантније. Срби су започели са насељавањем јужне Угарске још од краја четрнаестог века, а иако нису били једини народ

⁶⁶⁰ Снежана Соковић (2014), *Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења*, Crimen (V) 1, стр. 44.

који је насељавао те просторе, на више делова овог простора су чинили већину становништва. Потискивање обичајног права уследило је услед турског освајања ових простора након пораза Угарске у бици код Мохача 1526. године, услед чега је и почела примена турског права. Веће насељавање Срба уследило је 1690. године за време Велике сеобе Срба предвођених патријархом Арсенијем Чарнојевићем, након тзв. великог ослободилачког рата (против Турака) и пораза аустријске војске код Качаника. Срби су тада за своје заслуге од Леополда I Хабсбуршког (Leopold I Habsburg) добили Привилегије којима им је била загарантована слобода вере. Након Карловачког мира 1699. године, а у Банату након 1718. године, целокупна територија данашње Војводине поново је под Аустроугарском.⁶⁶¹

Најзначајнији закон за проблематику овог истраживања представља угарски Казнени законик из 1878. године.⁶⁶²

Овим Закоником сва кривична дела су се делила на злочине и преступе, док су прекршаји били регулисани посебним законом. Кривични законик из 1878. године предвиђао је шест казни и то: смртну казну, тамницу, заточење, робију, затвор и новчану казну. Закоником су се смртна казна, тамница, заточење и робија предвиђали за злочине, док су се за преступе предвиђали заточење (као и за злочине) и затвор.

Казне лишења слободе, које су за злочине могле бити изречене и у доживотном трајању, током издржавања, имале су четири фазе (ирски модел) и то: ћелијски затвор, заједнички затвор, слободни режим (одељење) и условни отпуст.

Закоником се предвиђало да осуђени на казну тамнице морају да носе посебну одећу, да имају обавезу рада, али и да се хране предвиђеном храном. Осуђени на казну заточења могли су да користе своју одећу, да сами себи обезбеде исхрану и нису имали обавезу рада. У случајевима да су хтели да раде, имали су могућност да бирају посао. Осуђени на казну робије имали су веома сличан третман са осуђеним на казну тамнице, с тим да су могли да бирају посао који ће да раде спрам својих могућности, али у оквиру услова који су постојали у установи. Осуђени на казну затвора, издржавали су казну у заједничким затворима, осим ако им је била изречена казна дужа од годину дана и тада су казну издржавали у ћелији. Остале околности издржавања казне су биле исте као и за осуђене на казну робије.

Потребно је још истакнути да се казна затвора издржавала у судским затворима, док су се остале казне лишења слободе издржавале у посебним казним заводима и окружним затворима.

⁶⁶¹ В. Драгослав Јанковић и Мирко Мирковић, *op.cit.*, стр.248.

⁶⁶² Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 256. и Милан Милутиновић, *op.cit.*, стр. 268-269.

Већ је указано да се Закоником предвиђао и условни отпуст, а био је могућ након протека три четвртине изречене казне, док у случајевима када је изречена казна доживотног затвора, условни отпуст је био могућ након протека петнаест година. Поред изнетог, Закоником се још предвиђало да се осуђеним који су били повратници или који су извршили дело крађе, разбојништва, утаје, јатаковања, прикривања, преваре и паљевине, не може омогућити условни отпуст.

Током истраживања ове проблематике, пронађени су подаци које је забележио и сачувао Васа Стајић,⁶⁶³ а који на непосреднији начин указују на питање кажњавања током овог периода у Новом Саду и на њих ће бити указано у краћим цртама.

Након што је Нови Сад 1748. године купио своју независност за 80.000 форинти, што је био повод да Марија Терезија (Maria Theresia) Новом Саду да статус слободног града, међу првим донетим одлукама (слободног града) је била наредба о запошљавању целата и о изградњи „губилишта“ изван града. У том периоду, у Новом Саду, целат је имао обавезу набављања средстава уз помоћ којих ће се извршавати најтеже казне, док је град обезбеђивао новчана средства. Сачувани су и подаци о првом новосадском целату Карлу Тишлеру из Петроварадина, а сачувани су и подаци о првим набављеним средствима и то ланцима за вешање и точку. Целат је своје „услуге“ додатно наплаћивао, иако је имао плату од сто двадесет форинти. За извршење смртне казне, спаљивање, черечење на точку и за набијање на колац, добијао двадесет и четири форинте, за одсецање главе, вешање и шибање је добијао дванаест форинти, док је за жигосање добијао шест форинти. Поред указаних обавеза, целат је имао и обавезу да уклања угинуле животиње и да их односи изван града. Од 1770. године, градски целат је имао обезбеђен и смештај.

Сачувани подаци указују да је прва смртна казна у слободном Новом Саду изречена за дело крађе, а извршена је вешањем.⁶⁶⁴ Недуго затим, најтежа казна је изречена и за дело разбојништва и то одсецањем главе која је набијена на колац, а тело рашчеречено на точак (како би се застрашивањем постигла генерална превенција).⁶⁶⁵ Сачувани подаци указују да се за кривично дело убиства изрицало „да од числа живих истребит се и за своју заслужену каштигу колом от главе даж до ногу пребијат се има, и потом тело јего на коло поставити се, другим же на ужас и за исправљеније и савет“, односно предвиђала се смртна казна и посмртно излагање на точку.⁶⁶⁶ Прво телесно кажњавање и то батином, било је изречено због

⁶⁶³ Душан Попов, ур. (2009), Енциклопедија Новог Сада, Новосадски клуб, Градска библиотека Новог Сада, бр. 30, стр. 405-407.

⁶⁶⁴ Калфа Глигорије Стојковић, извршио је више ситних крађа „својих мајстора“.

⁶⁶⁵ Извесни Сима Радосављевић.

⁶⁶⁶ Извесни Живко Ненадовић.

богохуљења (бласфемije), а казна је била двадесет удараца батином, затим је уследила казна тамнице од осам дана „само на хлебу и води“ и поново двадесет удараца батином.⁶⁶⁷ Казна жигосања, по сачуваним подацима, предвиђала се у случајевима када није било довољно доказа да се изрекне тежи облик казне. Након жигосања чела или лица, осуђени је био протериван из града. Од 1763. године уследила је забрана жигосања чела или лица, односно жиг се наносио на мање видљивим местима.

Сачувани су и подаци о првом лишењу слободе, а она је изречена због „наношења“ увреде. Казна је била у трајању од шест месеци, издржавала се у оковима, а два дана недељно су се добијали само хлеб и вода.⁶⁶⁸

5.5. Кривично законодавство Србије за време Краљевине Југославије

Период развоја кривичног законодавства Краљевине Југославије и начин на које је оно утицало на развој казне затвора, представља период од 1918. године па све до капитулације тадашње државе почетком Другог светског рата.

Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца донет је 1929. године. Од формирања нове државе па до доношења кривичног Законика, примењивали су се они законици који су до тада постојали, па је у Србији на снази био Кривични законик Кнежевине Србије из 1860. године; у Хрватској, Славонији, Далмацији и Словенији аустроугарски Казнени законик из 1852. године (*Strafgesetzbuch*); у Босни и Херцеговини Казнени законик из 1881. године; у Војводини угарски Казнени законик из 1878. године и у Црној Гори Кривични законик из 1906. године који је сачињен по угледу на Кривични законик Кнежевине.

Због очигледне кривичноправне шароликости, питање уједначења и стварања јединственог Законика покренуто је још 1919. године. Крајем 1919. године у оквиру Министарства правде Краљевине Југославије формиран је Законодавни савет од једанаест чланова, представника некадашњих засебних држава. За полазну основу нове реформе кривичног законодавства узет је Нацрт кривичног законика Србије из 1910. године због своје релативне актуелности, док су узор тражени и у аустријском, немачком, швајцарском кривичном законуку, али и у норвешком, бугарском и шпанском. Прелиминарна верзија

⁶⁶⁷ Ова казна изречена је деветногодишњем кувару који је у пијаном стању полио вином икону Пресвете Богородице. За богохуљење се иначе изрицала смртна казна, али због пијанства, које је суд ценио као олакшавајућу околност, изречено је поменуто кажњавање.

⁶⁶⁸ Извесни Стеван Јовановић, кабаничар.

законика завршена је 1921/22. године, након чега је послата на мишљење судовима и другим државним органима. Услед појединих измена и допуна, коначна верзија законика је 1926. године послата у Народну скупштину, али због њеног распуштања на неодређено време, закон је ступио на снагу Краљевим декретом тек 1929. године. Прва измена и допуна која је уследила 1931. године, између осталог, резултирала је са променом постојећег назива Законика у Кривични законик за Краљевину Југославију.⁶⁶⁹

Потреба за јединственим кривичним законодавством није било само од значаја за политичке и државне прилике тог времена. Разлике и неуједначености између законика, доводиле су до отежане примене и вођења казнене политике, а самим тим и борбе против криминала. Ове неједнакости огледале су се и у начину извршења казне лишења слободе.

У казним заводима у Нишу, Скопљу, Пожаревцу и Подгорици, казна затвора извршавала се по систему заједничког затварања, без класификације осуђених. Заједнички систем постојао је и у Пожаревцу, Загребу и Бегуњама, где су казну издржавала женска осуђена лица. У казним заводима Лепоглава, Сремска Митровица, Стара Градишка, Марибор и Зеница казна затвора се извршавала по прогресивном систему који је задржан из аустроугарског система извршења казне, а огледао се у посебним одељењима са ћелијским системом и системом заједничког издржавања.⁶⁷⁰

Кривични законик за Краљевину Југославију⁶⁷¹ већ у првом члану предвиђа принцип легалитета. Чланом 15. предвиђао је злочинства и преступе на начи што се под злочинствима подразумевала кривична дела за које је била предвиђена смртна казна, робија или заточење, док су се под преступима подразумевала кривична дела за које се предвиђала казна строгог затвора, затвора или новчана казна.

Поменуте казне, Закоником (чланом 35) су предвиђене као главне казне, с тим да су постојале и споредне казне које су се могле изрећи уз главну казну. Споредних казни је било само две и то губитак часних права и губитак службе. У укупном сагледавању, Закоником се предвиђало осам казни, а подсећања ради, Кривични законик Кнежевине Србије прописивао је дванаест казни.

Смртна казна се извршавала вешањем (члан 36), за разлику од Кривичног законика Кнежевине Србије из 1860. године по којем се она звршавала стрељањем. Да би се ова казна могла изрећи, поред њене предвиђености Закоником за одређено кривично дело, сви чланови судског већа морали су постићи сагласност. Смртна казна се није могла изрећи малолетном

⁶⁶⁹ В. Миодраг Аћимовић, *op.cit.*, стр. 27-28.

⁶⁷⁰ В. Милан Милутиновић, *op.cit.*, стр. 269.

⁶⁷¹ Кривични законик за Краљевину Југославију, Службене новине бр. 33-XVI, од 27. јануара 1929. године и новелирани Законик од 9. октобра 1931.

лицу (до 21 године живота). Закоником се још предвиђало да се извршење казне може одложити у случајевима тежих телесних повреда или у случајевима душевних болести све док оне трају, а одлагање извршења у трајању до два месеца, предвиђало се када је на ову казну била осуђена трудница.

Новчана казна била је прилично савремено предвиђена, у смислу да је суд одређивао рок који није могао бити краћи од четрнаест дана нити дужи од три месеца. Казна се могла исплатити у ратама, а сиромашнијима се новчана казна могла заменити за рад. Замена новчане казне била је предвиђена и у случајевима протеча судски одређеног рока за њену исплату или „одраду“ и услед неуспеле принудне наплате. Тада би се она заменила за казну затвора која није могла бити дужа за злочинство од једне године или за преступе од шест месеци. Закоником су се предвиђали и случајеви делимичне исплате казне, а примењивало би се само на не исплаћени део (чланови 42-44).

Кривичним закоником за Краљевину Југославију, што се и могло већ видети, предвиђало се четири казне лишења слободе и то: робија, заточење, строги затвор и затвор. У односу на Кривични законик Кнежевине Србије из 1860. године, овим Закоником предвиђала се једна казна више лишења слободе и то казна строгог затвора, али поред те промене, много је значајније указати да се поново предвиђа казна доживотног затвора, прецизније речено, доживотне робије, која се претходно предвиђала у Србији пре 1860. године. Кривични законик за Краљевину Југославију је последњи законик који је предвиђао доживотну казну (затвора) као облик кажњавања, чиме још и на овај начин добија на посебном значају.

Робија се могла изрећи и као временски одређена и као доживотна (вечита) казна. Ако би се изрекла као временски одређена казна онда није могла бити краћа од једне године нити дужа од двадесет година. Код оних дела код којих се Закоником није изричито предвиђало која ће се казна робије изрећи, изрицала се временски одређена казна, а не вечита казна робије.

Заточење је представљало временски одређену казну у трајању исто као и робија, односно није се могла изрећи краће од једне године нити дуже од двадесет година. У Кривичном закоником Кнежевине Србије из 1860. године заточење се предвиђало и као доживотна казна.

За казну строгог затвора и казну затвора, Закоником се предвиђао исти минимум од седам дана и исти максимум од пет година.

Казне лишења слободе извршавале су се у казним заводима или у посебним павиљонима у оквиру казног завода, који су били намењени за издржавање других врста казни лишења слободе. Казне строгог затвора и затвора издржавале су се у затворима

среских и окружних судова или у полицијским затворима. Поред поделе затвора по врсти казне, постојала је подела и према полу и према узрасту (малолетна и пунолетна лица). Специфичност је да су постојали посебни заводи за повратнике, „кржљаве“ осуђене, осуђене са смањеном урачунљивошћу и душевне болеснике, а они су најчешће били формирано као поменути посебни павиљони. Поједини аутори указују да се на основу изнетог може закључити да су осуђена лица била распоређивана по класичној серијацији, односно према објективним критеријумима, при чему се водило рачуна о њиховим индивидуалним особинама. Исти аутори наглашавају да је питање колико је поменуто заиста у пракси било остварљиво, јер није постојала интерна класификација на третманске групе из разлога непостојања јасног система превазитног третмана.⁶⁷²

Законом о извршењу казне лишења слободе из 1930. године,⁶⁷³ извршење је било на бази прогресивног (ирског) система. Поступак извршења чинило је четири фазе и то ћелијска фаза, заједнички затвор, фаза слободног режима у одељењу за слободњаке и условни отпуст.⁶⁷⁴

Прву фазу представљао је ћелијски затвор, а боравак у ћелији је зависио од врсте и од дужине изречене казне. Када је целокупна казна која је изречена била до годину дана, онда је ћелијски затвор трајао до три месеца, с тим да се могао скратити, по одлуци управника, а на основу владања осуђеног. У случајевима када је ћелијски затвор трајао преко три месеца, а могуће га је било продужити до три године и то само на основу одлуке министра правде, на ова осуђена лица не би се примењивале трећа и четврта фаза прогресивног система. Прогресивни систем се није примењивао ни према повратницима. Они су издржавали казну само у ћелијској фази због могућег негативног утицаја на остале осуђене.

Током ћелијске фазе, осуђени су били изоловани од других осуђених. Код лица која су осуђена на казну робије, изолација је трајала три месеца, с тим да се могла продужити до једне године, док у изузетним случајевима она се могла продужити до три године, осим ако душевно стање није захтевало да се издржавање казне врши заједно са осталим осуђеним. У овој фази, постојала је и радна обавеза. Предвиђала се и обавеза управника да посећује осуђене два пута недељно.

Друга фаза представља прелазак у заједнички затвор у којем су се осуђени на казну робије или заточења налазила под строгим надзором, посебно у заједничком раду са другим осуђеним, при чему је потребно указати да су током ноћи и одмора били изоловани.

⁶⁷² Милан Милутиновић, *op.cit.*, стр. 271.

⁶⁷³ Закон о извршењу казни лишења слободе, Службене новине бр. 245- LXXV, из 1931. године.

⁶⁷⁴ Душан Умићевић, *op.cit.*, стр. 185-191., Милан Милутиновић, *op.cit.*, стр. 271-272. и Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 258-259.

Међусобни контакти били су ограничени и сведени само на потребну комуникацију у вези са радом. Осуђени на казну строгог затвора и затвора, могли су у мањим групама да буду заједно током ноћи, када не раде и у време празника.

Трећу фазу прогресивног система чини одељење за слободњаке. У ово одељење долазе лица која нису раније осуђивана, лица која нису раније осуђивана за злочине након протекла две петине од изречене казне, затим осуђени који су већ једном били осуђени (поврат) протеклом половине од изречене казне и лица која су на издржавању вечите робије протеклом дванаест година. Прелазак у ово одељење могуће је и за осуђене на казну строгог затвора или затвора до две године, након ћелијске фазе. У оквиру ове фазе, осуђени су били под надзором, али су имали слободније кретање и могли су међусобно комуницирати. Постојала је обавеза рада и то најчешће у пољопривредним пословима. Потребно је нагласити да упућивање у одељење за слободњаке није наступало само на основу протекла одређеног времена или на већ указане начине, већ се након поменутог вршила процена понашања осуђеног од стране затворске управе.

Последња фаза, односно четврта фаза прогресивног система представља условни отпуст. Ова фаза се предвиђала само за оне осуђене који су претходно били на одељењу за слободњаке и то услед доброг владања, док се само у изузетним случајевима могао дати осуђенима из прве и друге фазе. Условни отпуст зависио је од врсте и дужине трајања изречене казне, зависио је да ли се ради о повратнику и на крају зависио је од владања осуђеног током издржавања казне. Након уверења да ће се на слободи осуђени „коректно владати“, у разматрање за давање условног отпуста узимала се у обзир и надокнада штете која је проузрокована кривичним делом у границама могућности осуђеног. Најкраће време након којег је било могуће да се одреди условни отпуст је након протекла половине изречене казне. За повратнике, условни отпуст био је могућ након протекла две трећине од изречене казне, док су осуђени на вечиту робију стицали могућност за добијање условног отпуста након протекла петнаест година, а повратници осуђени на ову казну, након протекла осамнаест година од изречене казне. Условни отпуст предвиђао се и у случајевима када је осуђеном на смрт, помиловањем првобитна казна преиначена у казну лишења слободе, протеклом двадесет година. Потребно је указати да се једино условни отпуст није предвиђао за осуђене којима је била изречена казна лишења слободе до годину дана. Условни отпуст могао је бити опозван када осуђени изврши неко ново кривично дело, или у случајевима да су се прекршили неки од услова под којим је условни отпуст и добијен.

Током издржавања казне лишења слободе, осуђени су имали обезбеђено одевање, исхрану, здравствену заштиту и постојали су разни видови школовања. Већ је указано да је

била и обавеза рада, за коју осуђени нису добијали накнаду. Приходи од рада осуђених, који нису смели да представљају конкуренцију приватним радњама и занатлијама, ишли су у државни буџет. Током издржавања казне (а самим тим и током рада) за повреду прописаних правила, осуђенима су могле бити изречене дисциплинске казне и то: укор, тежи рад, одузимање погодности, тврда постеља до осам дана, ограничење хране код неких или свих obroка сваког другог дана у најдужем трајању од четрнаест дана, затвор у ћелији до шест недеља и везивање до четири недеље. Додатно се предвиђало да се у случајевима када се са претходно наведеним није успео постићи циљ, осуђени се могао ставити у окове у ћелији у трајању до три месеца. Аутори указују да се последњи облик дисциплинског кажњавања најчешће изрицао оним осуђеним лицима који су покушали да побегну, који су напали службено лице или неко друго или оним осуђеним који су подстрекавали друге да поменуто изврше. У изузетним случајевима, за умиривање насилног отпора осуђеног, могла се применити утега у трајању до шест сати.⁶⁷⁵

5.6. Кривично законодавство Србије за време СФРЈ

Кривично законодавство Социјалистичке Федеративне Републике Југославије обухвата период од последњих година Другог светског рата, па све до распада државе деведесетих година двадесетог века.

Након капитулирања Краљевине Југославије, престали су да важе до тада примењивани закони. Током рата, још прецизније између друге и треће офанзиве, фебруара 1942. године, са ослобођене територије Фоче, Врховни штаб Народноослободилачке војске (НОВ) и Партизанских одреда Југославије (ПОЈ) усвојио је прве прописе о организацији и раду Народноослободилачког одбора (НОО) и то: Објашњења и упутства за рад Народноослободилачких одбора и Задаци и устројство Народноослободилачких одбора. Ова два документа, познатија као Фочански прописи.⁶⁷⁶

Фочанским прописима као првим кодификованим одредбама на ослобођеној територији, народна власт постаје институционализована. Поменути актима са десет тачака уређивала су се питања начина и облика остваривања револуционарно-демократске

⁶⁷⁵ В. Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 259-260.

⁶⁷⁶ Ferdo Čulinović (1949) *Razvotak ZAVNOH-a*, Historijski zbornik, год 2, бр.1-4, стр. 14-15.

самоуправе током рата, изборних начела, извори снабдевања војске, поступке кажњавања народних непријатеља и конфискација.⁶⁷⁷

У том периоду, тачније у мају 1944. године, Врховни штаб НОВ и ПОЈ донео је Уредбу о војним судовима Народноослободилачке војске у којој су се чланом 16. предвиђале следеће казне: а) строги укор, б) имовинску казну (новчану, у нарави, у делу), в) изгон из пребивалишта, г) лишење чина односно звања, д) уклањање са положаја, њ) принудни рад у трајању од три месеца до две године, е) тешки принудни рад у трајању од три месеца до две године па и више и ж) смртну казну.

У изворима права овог периода, не предвиђа се казна лишење слободе из истих оних разлога због којих се највероватније овај облик кажњавања није предвиђао ни у Кривичном законнику проте Матеје Ненадовића, односно услед ратних околности.

Први правни акт који је предвиђао лишење слободе донет 1945. године, а радило се о Закону о врстама казни Демократске Федеративне Југославије. Овај закон је већ у првом члану (од укупно једанаест чланова) предвиђао следеће казне: а) новчану казну, б) принудни рад без лишења слободе, в) изгон из места пребивалишта, г) губитак политичких и појединих грађанских права, д) губитак права на јавну службу, њ) забрана бављења одређеном делатношћу и занатом, е) губитак или снижење чина или звања, ж) лишење слободе, з) конфискација имовине, и) лишење слободе са принудним радом, ј) губитак држављанства и к) смртну казну.

Законом је било предвиђено да се смртна казна могла извршити стрељањем или вешањем (члан 2), на основу чега се може видети да је поново уведено стрељање као облик извршења ове казне. У циљу подсећања, стрељање није било предвиђено Кривичним закоником за Краљевину Југославију. Мишљења смо да је поновно увођење овог облика извршења смртне казне било под утицајем ратних околности, а да се не ради о покушају поновног увођења овог начина извршења који је био примењиван у Кривичном законнику Кнежевине Србије из 1860. године.

Закон је у члану 10. уређивао питање лишења слободе, на начин који је имао облик измене, допуне и прецизирања претходног закона. Члан је садржавао седам ставова и то: 1) Где је до сада била предвиђена или изречена казна робије или строгог затвора, има се под тим казнама подразумевати казна лишења слободе са принудним радом. 2) Где је, изречена казна вечите робије, има се подразумевати казна лишења слободе са принудним радом у трајању од двадесет година. 3) Где је изречена казна принудног рада, судови ће, по

⁶⁷⁷ Бранко Петрановић (1988), Историја Југославије 1918-1988, друга књига - Народноослободилачки рат и револуција 1941-1945, Нолит, Београд, стр. 210.

претходном саслушању Јавног тужиоца, одлучити да ли се под том казном има подразумевати казна лишења слободе са принудним радом, казна лишења слободе или казна принудног рада без лишења слободе. 4) Одлуку о претходном ставу доносиће суд који је казну изрекао у првом степену, а против одлуке тога суда допуштена је жалба вишем суду чија је одлука правоснажна. 5) Где је изречена казна лаког принудног рада, сматраће се да је изречена казна лаког принудног рада, сматраће се да је изречена казна принудног рада без лишења слободе, а у случајевима где је изречена казна тешког принудног рада, сматраће се да је изречена казна лишења слободе са принудним радом. 6) Где је предвиђена или изречена казна затвора, има се подразумевати казна лишења слободе без принудног рада. 7) Где је досада у Закону предвиђена или изречена казна губитак грађанске части, има се подразумевати губитак политичких и појединих грађанских права у смислу овог Закона.

Убрзо након доношења поменутог Закона, у септембру 1945. године, донето је Привремено упутство о извршењу казни којим је извршење казне лишење слободе уређено по прогресивним начелима, односно прихваћене су идеје преваспитавања, заједничког издржавања казне, класификације осуђених и сл.⁶⁷⁸

Након доношења Устава ФНРЈ из 1946. године, уследиле су промене и у кривичном законодавству, доношењем новог Кривичног законика – општи део већ наредне године, односно 1947. године. Закоником су се предвиђале три врсте кривичних санкција и то: а) казне, б) здравствено-заштитне мере и в) васпитне мере. Казне које су се прописивале биле су: а) смртна казна, б) лишење слободе са принудним радом, в) лишење слободе, г) поправни рад, д) губитак држављанства, ђ) конфискација имовине, е) губитак грађанских права, ж) губитак чина, з) забрана бављења одређеним занимањем, и) протеривање, ј) новчана казна и к) поправљање штете.

Када је реч о смртној казни, она се и даље извршавала стрељањем или вешањем, а одлуку о томе је доносио суд (члан 31).

Из већ изнетог, може се видети да постоје два облика лишења слободе. Чланом 32. прописивала се казна лишења слободе са принудним радом. Законом је предвиђено да не може бити краћа од шест месеци нити дужа од двадесет година, осим у случајевима када се за одређено кривично дело предвиђа смртна казна, па је могуће да услед ублажавања казне на основу околности кривичног дела и личних својстава учиниоца, а по одлуци суда, изрећи и казну лишења слободе са принудним радом и у доживотном трајању. Поред одлуке суда,

⁶⁷⁸ В. Драгољуб Атанацковић, *op.cit.*, стр. 262.

ова казна се може одредити и актом амнестије или помиловања лица осуђеног на смртну казну.

Законом се чланом 33. прописује да се казна лишења слободе не може изрећи краће од седам дана нити дуже од пет година. Као што може да се види, законодавац је поставио приличну ниску горњу границу за временску одређеност казне, али потребно је имати на уму постојање казне лишења слободе са принудним радом, али и да се законом предвиђа укупно дванаест казни.

Законом су се предвиђала и поједина питања која су се односила на издржавања казне (чланови од 81. до 86), па се чланом 81. став 2. предвиђа да сврха казне не може бити проузроковање физичких патњи или вређање људског достојанства осуђеног. Да се смртна казна не може извршити над бременитом женом док траје стање бременитости (члан 82). Затим, осуђена лица која се налазе на издржавању казне у затворима или казненопоправним домовима, а способна су за рад, имају право и дужност да раде (члан 83). Осуђени на казну лишења слободе са принудним радом или казну лишења слободе распоређују се одвојено према врсти и трајању казне, друштвеној опасности и личним особинама појединих осуђених лица и полу (члан 84).

Законом се предвиђао условни отпуст који је био могућ након протека половине изречене казне и ако је осуђени показао својим радом и владањем да се толико поправио да се од њега може очекивати да убудће не чини кривична дела. Поменуто се односи и на казну лишења слободе са принудним радом у доживотном трајању, након издржавања петнаест година казне. Истим чланом (члан 85) предвиђало се да се у посебним случајевима може одобрити условни отпуст и пре половине изречене казне. Трајање условног отпуста зависи од изречене казне, односно условни отпуст траје све до протека изречене казне, док у случају доживотне казне, протеклом десет година. Законом се још предвиђа у члану 86. опозивање условног отпуста у случајевима да када се изврши ново кривично дело које према степену своје друштвене опасности и опасности учиниоца упућује на то да разлози за условни отпуст више не постоје. Време проведено на условном отпусту не рачуна се у извршење казне.

Поред сагледаног Кривичног закона из 1947. године, потребно је указати и на Закон о извршењу казни из 1948. године.⁶⁷⁹ Законом се уређују питања индивидуализације, заједничног издржавања казне, класификације и др. Посебна пажња је посвећена питањима преваспитавања осуђених. Она су се састојала у предвиђању интезивног индивидуалног и групног рада, који се сматрао за право и обавезу, али и у наставно-васпитном и културно-

⁶⁷⁹ Закон о извршењу казни ФНРЈ из 1948. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 98/48.

просветном раду. Законом су прописане и дисциплинске мере које су примењиване за кршење предвиђених права и прописа у оквиру издржавања казне или током рада. Предвиђане су и награде за изузетна залагања.

Од значаја за овај период је и Правилник о наградама за рад осуђених који се налазе на издржавању казне из 1949. године⁶⁸⁰ у којем се још детаљније уређују претходно поменута питања. Правилником који има свега двадесет и један члан уређују се питања награда за: рад (чланови 4. и 5), за прековремени рад и прекорачење радне норме (чланови 6. и 7), за рационализаторе, новаторе и проналазаче (чланови 8. и 9), затим уређује се питање обезбеђивања средстава за награде (чланови од 10. до 12) и исплата награда (чланови од 13. до 20).

На основу свих указаних правних извора у периоду непосредно након завршетка Другог светског рата, може се лако стећи утисак да су осуђена лица на издржавање казне затвора са или без обавезе рада имала многа загарантована права и да су имали могућност да остваре многе привилегије којима би им се скратило временско издржавање казне или би им се олакшало њено издржавање. У стручној и научној литератури веома је мало (скоро и да нема) аутора који су се бавили питањем једног од таквих затвора који је управо оформљен тих година.

До Првог светског рата острво Голи, које је много познатије са инверзијом речи, односно као Голи оток, није било насељено место. Након Првог светског рата на острву је Аустроугарска направила логор за руске заробљенике са источног фронта. Након Другог светског рата, тачније 1949. године, поново се на Голом отоку успоставља завод за извршење казне лишења слободе са принудним радом, у који су се најчешће упућивали политички затвореници. Од свог оснивања 1949. године па до 1956. године, за затвор је била надлежна Федерална влада, након чега надлежност преузима СР Хрватска. У почетку, на Голом отоку казне су издржавале и жене, али у каснијим годинама оформљен је женски затвор на острву Гргур, у близини Голог отока.⁶⁸¹

Прва група лица која је дошла на издржавање казне пристигла је 9. јула 1949. године, а њу је чинило око хиљаду и две стотине осуђених. Убрзо је дошла и друга група са нешто мање осуђених.⁶⁸² Поједини аутори указују да се нису поштовала законом предвиђена права, а ни обавезе и да су у знатној мери примењиване телесне казне (мртва шиба и сл.).

⁶⁸⁰ Правилник о наградама за рад осуђених који се налазе на издржавању казне ФНРЈ из 1955. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 55/49.

⁶⁸¹ Vlado Šakić (2009), *Rat u Bosni i Hercegovini 1991-1995, Socijalno-psihologijska ekspertiza*, Zagreb, стр. 78.

⁶⁸² Jelena Butković (2007), *Goli Otok - logor u kojem se lomilo ljude*, Sušačanska revija - Glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja Kvarnerskih otoka i Gorskog kotara, бр.60, стр. 27.

Прецизних података о броју лица која су издржавала казну на Голом отоку нема, али процењује се да је било негде између тридесет и шездесет хиљада,⁶⁸³ док други извори указују да је било око шеснаест хиљада. Од укупног боја затвореника, око 44% су били Срби, 22% Црногорци, 16% Хрвати, 5% Македонци, 3,5% Словенци, 3% Албанци и око 7% осталих.⁶⁸⁴ Голи оток је кориштен као затвор све до 1988. године.

На даљи развој кривичног законодавства утицало је доношење Кривичног законика ФНРЈ из 1951. године.⁶⁸⁵ Овим Законом уследиле су значајне измене у систему кривичних санкција, а најочитија је да се предвиђа седам казни, за разлику од Кривичног законика ФНРЈ из 1947. године којим се предвиђало дванаест.

Кривичним законом ФНРЈ из 1951. године чланом 24. предвиђале су се следеће казне: а) смртна казна, б) строги затвор, в) затвор, г) ограничење грађанских права, д) забрана бављења одређеним занимањем, ђ) конфискација имовине и е) новчана казна.

Законик је смртну казну предвиђао (члан 27) на непромењен начин у односу на Кривични законик ФНРЈ из 1947. године, односно, она се могла извршити стрељањем или вешањем о чему одлуку доноси суд и да се није могла извршити над бременитом женом.

По питању казне лишења слободe, у односу на претходни законик, начињене су поједине промене. Указано је да се Законом из 1951. године предвиђају две казне затвора и то казна строгог затвора и затвор. Најочитија промена је да се више не предвиђа казна принудни рад. Чланом 28. уређује се питање казне строгог затвора на начин да она не може бити краћа од шест месеци нити дужа од двадесет година. Строги затвор може да буде изречен и у доживотном трајању у случајевима када она представља заменску казну за смртну казну услед помиловања или амнестије (члан 29). У односу на Законик из 1947. године, не постоје промене.

Казна затвора уређује се чланом 30, којим се предвиђа да она не може бити краћа од три дана нити дужа од пет година. Овде се може уочити промена у поређењу са претходним Законом и то у предвиђеном минимуму који је са седам дана смањен на три дана. Иако се Законом из 1951. године предвиђа скоро дупло мање казни у односу на Законик из 1947. године, законодавац је задржао прилично ниску горњу границу за временску одређеност казне затвора.

Питање условног отпуста уређује се чланом 56. којим се предвиђа да је условни отпуст био могућ након протекла половине изречене казне у случајевима када је осуђени

⁶⁸³ Vlado Šakić, *op.cit.*

⁶⁸⁴ Књига спискова са основним подацима осуђених који су евидентирани при VIII одељењу УДБ ФНРЈ, бр.1594, од 02.07.1963.

⁶⁸⁵ Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 13/51.

показао својим радом и владањем да се може очекивати да убудће не чини кривична дела. Код изузетног понашања и код посебног истицања у раду и владању, може се одобрити условни отпуст и пре половине изречене казне. Поменуто се односи и на казну строгог затвора у доживотном трајању, након издржавања петнаест година казне. Трајање условног отпуста зависи од изречене казне, односно условни отпуст траје све до протеча изречене казне, док у случају доживотне казне, протеком десет година. Чланом 57. уређивало се питање опозивања условног отпуста у случајевима да када се изврши ново кривично дело које према степену своје друштвене опасности и опасности учиниоца упућује на то да разлози за условни отпуст више не постоје. Време проведено на условном отпусту не рачуна се у извршење казне.

Наредне значајне промене у кривичном законодавству уследиле су доношењем Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године.⁶⁸⁶

У Закону, чланом 5. се прописивало пет казни и то: а) смртна казна, б) строги затвор, в) затвор, г) конфискација имовине и д) новчана казна. Може се видети да је број казни смањен са седам на пет, у односу на Кривични законик ФНРЈ из 1951. године.

Чланом 8. Закона о изменама и допунама, уређује се питање смртне казне и то на начин да се она може извршити само стрељањем, а да се ова казне не може изрећи лицу које је било малолетно у време извршења кривичног дела и бременитој жени. Истим чланом још се предвиђа да се ова казна може изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет и једну годину само за најтеже облике против народа и државе и оружаних снага. Замена смртне казне је и даље предвиђена Законом, с тим да се она више не мења са строгим затвором у доживотном трајању, већ са строгим затвором од двадесет година (члан 10). Затим, промене су видљиве и код казне строгог затвора, па је њена временска одређеност промењена са од шест месеци до двадесет година, на од једне до петнаест година (члан 9), док се код казне затвора предвиђени максимум смањено са пет година на три године (члан 11).

Питање условног отпуста исто је у одређеној мери промењено и то да је Законом избачен део који се тиче условног отпуста за доживотну казну, али и да се прецизније уређује могућност отпуштања пре протеча половине изречене казне на начин да је условни отпуст могућ и након протеча једне трећине казне уз већ претходно предвиђене околности (члан 32).

⁶⁸⁶ Закон о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 30/59.

Овим Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1959. године уводи се и казна малолетничког затвора (члан 41) која не може бити краћа од једне нити дужа од десет година, а било је предвиђено да се могла изрећи само старијем малолетнику, евентуално млађем пунолетном лицу до двадесет и једне године у случајевима када је дело извршио као старији малолетник.

Током овог периода, тачније 1961. године, доноси се и Закон о извршењу кривичних санкција⁶⁸⁷ којег су чиниле многе новине, а неке од њих су се односиле и на казну лишења слободе. Чланом 9. у оквиру општих одредби, предвиђа се да је сврха казне лишења слободе, под којом се подразумева казна затвора, строгог затвора и малолетничког затвора, у оспособљавању лица да након издржавања казне могу да живе и раде у складу са законом и да испуњавају грађанске дужности. Затим, Законом се предвиђа да се казна лишења слободе извршава у казнено-поправним установама, а да у оквиру њих постоје казнено-поправни домови и затвори (члан 22). Од новина у овом Закону је и успостављање отворених казнено-поправних установа, поред већ постојећег затвореног и полуотвореног типа (члан 23). Новине су и у додатним могућностима за добијање условног отпуста, додатном предвиђању начина спровођења радне терапије са циљем успешног оспособљавања и др.

Наредна промена која је уследила у кривичном законодавству уследила је доношењем Кривичног закона СФРЈ из 1976. године.⁶⁸⁸ Иако је о томе већ било речи, потребно је подсетити да је нестало јединство кривичног законодавства јер се прописивало поред савезног Кривичног закона и шест републичких кривичних закона и два покрајинска кривична закона, с тим да су они највећи део правних питања уредили на потпуно исти или веома сличан начин како што је то било предвиђено савезним Законом. Кривични закон СФРЈ из 1976. године прописивао је четири казне и то: а) смртну казну, б) затвор, в) новчану казну и г) конфискацију имовине, за разлику од претходног Закона који је прописивао пет казни. Кривични закон Социјалистичке Републике Србије⁶⁸⁹ не уређује посебно питање казни, управо због њихове предвиђености у савезном Закону, односно, Уставом из 1974. године, предвиђало се да многа кривичноправна питања буду садржана у савезном Кривичном закону, а да поједина општа и посебна питања која не спадају у надлежност савезног Кривичног закона буду уређена републичким и покрајинским кривичним законима.

⁶⁸⁷ Закон о извршењу кривичних санкција ФНРЈ из 1961. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 24/61.

⁶⁸⁸ Кривични закон СФРЈ из 1976. године, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76.

⁶⁸⁹ Кривични закон Социјалистичке Републике Србије из 1977. године, Службени гласник СРС, бр. 26/77.

Смртна казна прописивала се чланом 37. Кривичног закона СФРЈ из 1976. године, а није постојала разлика у односу на Законик из 1951. године са изменама и допунама из 1959. године, осим што се изричито наводило да се смртна казна извршава без присуства јавности.

Најочитија промена видљива је да се уместо некадашење две казне лишења слободе (строги затвор и затвор), Законом предвиђала само једна. Казна затвора (члан 38) није се могла изрећи у краћем трајању од петнаест дана нити у дужем од петнаест година, осим за кривична дела за које је предвиђена смртна казна, када суд може изрећи казну затвора у трајању од двадесет година. За разлику од претходног Законика (са изменом и допуном), казна затвора има знатно шири временски распон, али потребно је имати на уму да се више не предвиђају други облици казне затвора. Поред изнетог, истим чланом (члан 38) предвиђа се у последњем ставу условни отпуст, на непромењен начин у односу на претходни Законик, односно, да је могућ након протека половине казне, или у изузетним случајевима протеком једне трећине казне.

Од значаја је још поменути да је 1977. године донет Закон о извршењу кривичних санкција Социјалистичке Републике Србије⁶⁹⁰, у којем се, чланом 9, предвиђа да је сврха извршења казне затвора у оспособљавању осуђеног да по отпуштању са издржавања казне живи и ради у складу са законом и да испуњава дужности човека и грађанина, а да се ради остваривања ове сврхе према осуђеном примењују одговарајуће васпитне, поправне и друге мере.

Остали закони и њихове измене и допуне у оквиру кривичног законодавства овог периода нису у значајној мери утицали на питање казне затвора.

5.7. Кривично законодавство Србије за време СРЈ

Развој кривичног законодавства и његов утицај на питање казне затвора током овог периода, карактеришу релативно честе измене и допуне, али и многе друштвене и државне промене. Период кривичног законодавства Савезне Републике Југославије посматра се у распону од 1992. године, односно од распада СФРЈ, па до 2002. године, односно до стварања Државне заједнице Србије и Црне Горе.

На Кривичном закону СФРЈ из 1976. године све до доношења новог Кривичног закона, начињено је седамнаест измена и допуна. Након распада СФРЈ, тадашњи Кривични

⁶⁹⁰ Закон о извршењу кривичних санкција Социјалистичке Републике Србије из 1977. године, Службени гласник СРС, бр. 26/77.

закон СФРЈ из 1976. година са свим својим изменама и допунама је у потпуности задржан и у СРЈ, а по истом принципу је задржан и Кривични закон Социјалистичке Републике Србије, с тим да је већ 1992. године уследила његова измена и допуна⁶⁹¹ којом је дошло до промене назива закона са постојећег на Кривични закон Републике Србије.

Кривични закон СРЈ након 1992. године⁶⁹² имао је више измена и допуна⁶⁹³, а последња је уследила 2001. године и оне су у значајној мери утицале на врсте казни, али и на питање казне затвора. Због концизнијег и ефикаснијег сагледавања промена које су настале, оне ће бити указане као измене и допуне донете до Закона о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, па затим ће бити посебно сагледане и последње измене и допуне начињене поменутиим Законом.

Кривични закон СРЈ до измена и допуна из 2001. године чланом 34. предвиђао је да се за извршена кривична дела, кривично одговорним лицима могу изрећи следеће казне: а) смртна казна, б) затвор, в) новчана казна и г) конфискација имовине, с тим да је једина разлика у односу на Кривични закон СФРЈ из 1976. године, у томе што се предвиђа да се смртна казна прописује кривичним законом републике, па је самим тим некадашњи члан 37. којим се ближе предвиђала смртна казна обрисан.

Казна затвора уређује се чланом 38. тако што се предвиђа да се она не може изрећи у трајању краћем од петнаест дана, нити у дужем од петнаест година, док се за најтежа кривична дела може изрећи и казна затвора у трајању од двадесет година. Чланом се још предвиђа да се казна затвора издржава у затвореним, полуотвореним или отвореним установама за издржавање казне. Истим чланом се и даље предвиђа условни отпуст као и у претходном Закону, односно да је он могућ након протеча половине изречене казне, док у изузетним случајевима након протеча једне трећине. Овај члан није претрпео значајне промене у односу на Закон из 1976. године, осим што се више не предвиђа замена смртне казне за казну затвора, због већ указаног, али је задржана могућност изрицања казне затвора од двадесет година за најтежа дела, што је већ и речено. Прецизније изнето, члан 38. тачка 2. у Закону из 1976. године гласио је: „За кривична дела за која је прописана смртна казна суд може изрећи и затвор од двадесет година“. Након измене тачка 2. гласи „За најтежа кривична

⁶⁹¹ Закон о изменама Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије из 1992. године, Службени гласник РС, бр. 49/92.

⁶⁹² Кривични закон Савезне Републике Југославије, Службени лист СФРЈ, бр.44/76-1329, 36/77-1478, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63, 38/90-1217, 45/90-1340, 54/90-1773 и Службени лист СРЈ, бр. 35/92-651.

⁶⁹³ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Савезне Републике Југославије из 1993. године, Службени лист СРЈ, бр. 37/93 и Закон о изменама и допунама Кривичног закона Савезне Републике Југославије из 1994. године, Службени лист СРЈ, бр. 24/94.

дела може се прописати и затвор од двадесет година“. С обзиром да се у оба случаја ради о најтежим кривичним делима, мишљења смо да настале промене које су неспорне не спадају у групу суштинских промена.

Много веће промене Кривичног закона уследиле су након доношења Закона о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године.⁶⁹⁴

Након ових измена и допуна, чланом 34. предвиђале су се само две казне и то: казна затвора и новчана казна. Као што може да се види, више се не предвиђају смртна казна и конфискација имовине.

Промене су начињене у члану 38. којим се ближе уређује казна затвора. Законом се предвиђа да казна затвора не може бити краћа од тридесет дана, нити дужа од петнаест година. Затим, за најтеже облике кривичних дела може се изрећи казна затвора у трајању од четрдесет година, с тим да се ова казна може прописати само уз казну затвора до петнаест година и не може се изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет једну годину живота. Остатак члана није промењен у односу на претходне измене и допуне, осим што је још додато да осуђени којем је изречена казна затвора у трајању од четрдесет година може бити условно отпуштен након протеча најмање двадесет година од изречене казне, под условом да до истека времена за које је казна изречена не учини ново кривично дело.

Из претходног се види да је Законом предвиђени минимум за казну затвора повећан са петнаест дана на тридесет дана, док је максимум остао непромењен. Из разлога непредвиђања (укидања) смртне казне, за најтежа дела за која би се ова казна иначе изрицала, Законом се предвиђа казна затвора у трајању од четрдесет година. Ово значајно повећање дужине трајања казне затвора је директна последица престанка прописивања смртне казне, чиме се може закључити да је смртна казна у кривичном законодавству Југославије замењена казном затвора од четрдесет година.

Након сагледаних законских решења у Кривичном закону СРЈ, потребно је сагледати и законска решења Кривичног закона Републике Србије из тог периода.

Кривични закон Републике Србије имао је више измена и допуна, с тим да је измена и допуна из 1994. године од значаја за проблематику овог дела истраживања.⁶⁹⁵ Ове промене настале су као последица Закона о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 1993.

⁶⁹⁴ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Савезне Републике Југославије из 2001. године, Службени лист СРЈ, бр. 61/01.

⁶⁹⁵ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године, Службени гласник РС, бр. 47/94.

године, којим се између осталог предвиђа у члану 6. да ће се смртна казна ближе прописивати републичким законом.

Као последица поменутог, уследиле су измене и допуне постојећег Кривичног закона Републике Србије, додавањем новог члана 2а. којим се прописује смртна казна. Овим чланом (у тачки 1) се предвиђа да се смртна казна не може прописати као једина главна казна за одређено кривично дело, (тачка 2) нити да се може изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет и једну годину живота, али и да се не може изрећи бременитој жени. Затим, (тачка 3) смртна казна се може изрећи само за најтеже случајеве тешких кривичних дела за која је законом прописана и да (тачка 4) суд за кривична дела за која је прописана смртна казна, може изрећи казну затвора од двадесет година. На крају, предвиђа се још (тачка 5) да се смртна казна извршава стрељањем, без присуства јавности.

Иако није посебан предмет истраживања, потребно је указати да се Законом о допунама Кривичног закона Републике Црне Горе из 1994. године⁶⁹⁶ скоро на исти начин уређује питање смртне казне додавањем члана 3а.

Наредна значајна измена Кривичног закона Републике Србије уследила је 2002. године када је Законом о изменама и допунама,⁶⁹⁷ чланом 1. предвиђено брисање члана 2а. Кривичног закона Републике Србије о смртној казни, а казна затвора се и даље не предвиђа републичким Законом, односно још увек се уређује Кривичним законом СРЈ.

Из поменутог може да се види на који начин је начињено укидање смртне казне. Потребно је имати на уму да је њено укидање било само једна од предложених измена закона, с тога се гласало за целокупне измене, а не за појединачне, тако да је изостало мишљење и ставови скупштинских посланика. Смртна казна у Републици Србији се дужи низ година није извршавала, иако је било осуђених којима је изречена, а мишљења смо да се о њеном укидању засебно гласало у Скупштини, питање је да ли би уследило њено укидање. Ово мишљење је засновано на индивидуалним ставовима, али и на неофицијалним мишљењима која су постојала у друштву.

Потребно је указати на разлоге због којих је уопште и постојао предлог за укидање смртне казне. Поред познатих⁶⁹⁸ и посебно већ обрађених аргумената (у овом истраживању) против ове казне, многи су као један од разлога истицали управо њено непримењивање, али

⁶⁹⁶ Закон о допунама Кривичног закона Републике Црне Горе из 1994. године, Службени лист РЦГ, бр. 27/94.

⁶⁹⁷ Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године, Службени гласник РС, бр. 10/2002 и 11/2002.

⁶⁹⁸ В. Вељко Делибашић (2010), *Најстрожа казна у Кривичном закону Републике Србије у периоду од 17.11.2001. године до 09.03.2002. године*, Право теорија и пракса, бр.5-6, година XXVII, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 106-111.

реално објашњење се односило на обавезу њеног укидања са циљем да се Савезна Република Југославија прими у Савет Европе.⁶⁹⁹

На листи обавеза које СРЈ треба да испуни како би добила чланство у Савету Европе, налазила се и обавеза да, у време пријема, ратификује Европску конвенцију и све протоколе који су ишли уз њу и то у периоду од годину дана од пријема. Један од протокола, тачније, Протокол број 6. из 1983. године обавезује државе да укину смртну казну (члан 1), осим за дела која су извршена током рата или током непосредне ратне опасности (члан 2). С друге стране, у Протоколу број 13, који је усвојен фебруара 2002. године, предвиђало се укидање смртне казне без изузетака (члан 1).⁷⁰⁰

Када је реч о Закону о извршењу кривичних санкција Републике Србије из 1997. године,⁷⁰¹ у односу на претходне из 1961. и 1977. године најзначајнија измена је била у томе што се више није законом предвиђала сврха извршења казне затвора. Поједини аутори указују да је ово начињено из неколико разлога, а превасходно због питања ресоцијализације у смислу да ако је она једина сврха извршења казне затвора, онда је дискутабилно из којег се разлога ова мера изриче и учиниоцима кривичних дела код којих нема потребе за „поправљањем“, нпр. код неких нехатних учинилаца кривичних дела и у ситуацијама када је ресоцијализација излишна, тј. када се ради о веома старим лицима која спрам дужине изречене казне неће изаћи са издржавања казне. Затим, било је покренуто и питање добровољности подвргавања ресоцијализационом третману али и шта радити са осуђеним лицима која одбијају овај третман.⁷⁰² Измена и допуна овог Закона из 2001. године⁷⁰³ није била од значаја за питање казне затвора.

На крају овог дела истраживања посебно је потребно нагласити да са последњим указаним изменама и допунама кривичних закона СРЈ и Србије, први пут у историји кривичног законодавства Србије, почев од Душановог законика из 1349. године, а може се посматрати и од Законоправила светог Саве из 1219. године због предвиђања крвне освете као облика приватне реакције, више не прописује смртна казна.

⁶⁹⁹ Татјана Папић и Војин Димитријевић (2003), Људска права у Југославији 2002 - Право, пракса и правна свест у Савезној Републици Југославији и међународни стандарди људских права, Београдски центар за људска права, стр. 58.

⁷⁰⁰ European court of human rights (2010), Конвенција о људским правима, Council of Europe, стр. 38. и 51.

⁷⁰¹ Закон о извршењу кривичних санкција Републике Србије из 1997. године, Службени гласник РС, бр. 16/97.

⁷⁰² Ђорђе Игњатовић (2006), Право извршења кривичних санкција, Правни факултет Универзитета у Београду, Crimen (I), стр. 134-135.

⁷⁰³ Закон о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција Републике Србије из 1997. године, Службени лист РС, бр. 34/01.

5.8. Кривично законодавство Србије за време Државне заједнице СЦГ

Државна заједница Србије и Црне Горе постојала је свега неколико година. Прецизније речено од почетка 2003. године, иако је споразум између представника СРЈ, Републике Србије и Републике Црне Горе уз присуство Високог представника Европске уније потписан почетком 2002. године, па све до средине 2006. године. Највиши правни акт ове државе је била Уставна повеља Србије и Црне Горе.

Као и код претходних државних промена, тако је и овде задржано постојеће кривично законодавство које се примењивало у Савезној Републици Југославији, с тим да су уследиле одређене измене.

Кривични закон СРЈ услед измена и допуна из 2003. године⁷⁰⁴ већ у првом члану предвиђа промену назива закона у Основни кривични закон. С обзиром да се од претходне измене и допуне Закона, смртна казна више не предвиђа, начињена је допуна члана 4. којим се уређује питање примене блажег кривичног закона. Допуна је начињена додавањем новог става (став 3) којим се предвиђа да ако је у време извршења кривичног дела за то кривично дело била прописана смртна казна, учиниоцу кривичног дела може се изрећи казна затвора од четрдесет година.

Значајна промена је видљива и у члану 34. којим се предвиђају врсте казни, па се тако Законом предвиђају три казне и то: а) казна затвора, б) новчана казна и в) конфискација имовине. Као што се може видети, поново се предвиђа казна конфискације имовине, а у циљу подсећања, она се предвиђала све до измена и допуна Закона из 2001. године.

У Закону о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ који је донет 2003. године, не предвиђају се промене које би се односиле на казну затвора.

У неколико измена и допуна Кривичног закона Републике Србије, у овом периоду, нису постојале промене које су се односиле на казну затвора, јер се она и даље не предвиђа републичким Законом.

⁷⁰⁴ Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003.године, Службени лист СРЈ, бр. 39/03.

5.9. Кривично законодавство Републике Србије

Престанком постојања Државне заједнице Србије и Црне Горе 2006. године, Република Србија успоставља ново кривично законодавство. Доношењем Кривичног законика Републике Србије из 2005. године⁷⁰⁵ поново се постиже кодификација кривичног законодавства, а уједно, ступањем на снагу овог Законика 1. јануара 2006. године престају да важе Основни кривични закон и дотадашњи Кривични закон Републике Србије.⁷⁰⁶

Кривичним закоником из 2005. године, чланом 4. став 2. предвиђа се општа сврха кривичних санкција. Законодавац је предвидео да се са прописивањем и изрицањем кривичних санкција сузбијају дела којима се повређују, или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Одређивањем сврхе кривичних санкција на овај начин, не одступа се од основног циља кривичног права, тј. да се путем генералне и специјалне превенције постигне већ поменуто сузбијање кривичних дела.

У оквиру опште сврхе кривичних санкција, Законик чланом 42. предвиђа и сврху казни. Сврха изрицања казни је у спречавању учиниоца да чини кривична дела и да се утиче на њега да убудуће не чини та дела. Затим, да се утиче на друге да не чине кривична дела и да се изрази друштвена осуда за учињено кривично дело, али и да се јача морал и постигне учвршћивање обавезе поштовања закона. Ако се ово питање посматра из теоријског угла, онда је јасно да се у Законику полази од релативне теорије, односно да се сврха кажњавања заснива на специјалној и генералној превенцији.

Општа сврха кажњавања која је предвиђена чланом 42. Законика, не предвиђа ретрибуцију као сврху кажњавања. Зоран Стојановић указује да на супрот владајућих ставова који произилазе из законских решења, ретрибутивна сврха кажњавања се тешко може негирати. Она би била прихватљива ако би се одређивала кроз принципе праведности и сразмерности, при чему аутор додаје да ретрибутивна сврха кажњавања никада не сме бити

⁷⁰⁵ Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005.

⁷⁰⁶ Основни кривични закон, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76, 46/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90 и 54/90, Службени лист СРЈ, бр. 35/92, 16/93, 31/93, 37/93, 24/94 и 61/01, Службени гласник РС, бр. 39/03 и Кривични закон Републике Србије, Службени гласник СРС, бр. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89 и 42/89, Службени гласник РС, бр. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03. и 67/03.

доминирајућа сврха, јер се казна не сме изрицати само да би се учиниоцу вратило зло за оно зло које је он нанео извршењем кривичног дела.⁷⁰⁷

У каснијим изменама и допунама Кривичног законика из 2005. године, законодавац није одступао од указаног предвиђања сврхе кривичних санкција и казни.

Кривичним закоником чланом 43. прописују се четири казне и то: а) казна затвора, б) новчана казна, в) рад у јавном интересу и г) одузимање возачке дозволе. У односу на Основни кривични закон, може се видети да се опет више не предвиђа казна конфискација имовине, али се уводе и две нове казне које се до сада нису предвиђале у претходним кривичним законцима.

Најтежи облик кажњавања и даље остаје временски одређена казна затвора. Она се ближе одређује чланом 45. на начин да не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година (став 1), а да се за најтежа кривична дела и најтеже облике тешких кривичних дела може уз казну изузетно прописати и казна затвора од тридесет до четрдесет година, која се може изрећи само на пуне године (став 3), за разлику од казне затвора до шест месеци која се изриче на дане, а преко шест месеци на пуне године и месеце (став 2). Истим чланом се још предвиђа да се казна затвора у трајању од тридесет до четрдесет година не може изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет и једну годину живота (став 4). У односу на претходни Кривични закон, може се увидети да се казна затвора више не предвиђа у максималном трајању од петнаест година, него да је то сада двадесет година. У истом члану се увиђа још једна промена. Она се односи на то да се са новим Закоником предвиђа минимум за најтежа кривична дела и најтеже облике тешких кривичних дела од тридесет година, што се у ранијим законцима није предвиђало.

Указано је на законску забрану изрицања казне затвора од тридесет до четрдесет година лицима која у време извршења кривичног дела нису навршила двадесет и једну годину живота. У теорији постоје мишљења да се ова забрана прошири и на бремените жене, лица која су дело учинила у стању битно смањене урачунљивости и на лица старија од шездесет и пет година. Поред изнетог, исти аутори разматрају питање разлога за чињење размака између двадесет и тридесет година, при чему не износе конкретније ставове.⁷⁰⁸

Имајући у виду да члан 43. предвиђа казну затвора као једини облик казне лишења слободе, али и да се чланом 45. ставом 3. и 4. предвиђа и ближе уређује казна затвора од тридесет до четрдесет година, на основу јасне разлике у временској одређености, али и на

⁷⁰⁷ Зоран Стојановић (2012), Коментар Кривичног законика – четврто измењено и допуњено издање, Службени гласник, стр. 204-205.

⁷⁰⁸ Љубиша Лазаревић (2006), *Критички осврт на нека решења у Кривичном законнику Србије*, Билтен судске праксе, Врховни суд Србије, бр. 3, стр. 140.

основу разлика у њеном законском предвиђању, у неформалном смислу, поменуте казне би се могле сагледати као две засебне казне затвора. На ово сагледавање указује и Зоран Стојановић при чему још додаје да би се поменуто могло односити и на казну „затвора“ која се извршава на начин што осуђени не сме да напусти просторије у којима станује (кућни затвор). Према начину извршења, ова казна затвора се суштински разликује од казне затвора која се извршава у заводима.⁷⁰⁹ У кривичном законодавству Републике Србије, поред указаног, предвиђа се и казна малолетничког затвора која се предвиђа и уређује Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, о чему је већ било речи.

У прилог поменутом, може се навести да поједини аутори наглашавају да се у савременим кривичним законодавствима улога казне затвора све више заснива на генералној превенцији, односно на очекивању да претња казном затвора има превентивно дејство, а да на то указују алтернативне казне.⁷¹⁰

Питање условног отпуста, у новом Закоником, предвиђа се у засебном члану (члан 46), односно, више не представља део члана о казни затвора.

Условни отпуст суд може одредити осуђеном који је издржао половину казне ако се у току издржавања казне тако поправио да се може са основом очекивати да ће се на слободи добро владати, а нарочито да до истека времена за које је изречена казна не учини ново кривично дело. Током доношења одлуке суд узима у разматрање владање за време издржавања казне, извршавање радних обавеза (наспрам радних способности), али и друге околности којима се показује да је успешно постигнута сврха кажњавања. Чланом 47. предвиђа се опозивање условног отпуста у случајевима да је осуђени, док је на условном отпусту, учинио једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора преко једне године. Суд може опозвати условни отпуст и у случајевима када осуђени на условном отпусту учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора до једне године, с тим да ће се тада узети у обзир сродност учињених кривичних дела, побуде из којих су учињена и друге околности које указују на оправданост опозивања условног отпуста. Истим чланом се још предвиђа да се поменуто предвиђа и у случајевима када је кривично дело учињено пре него што је условно отпуштен. Након опозивања условног отпуста део казне који је осуђени издржао по ранијој осуди урачунава се у нову казну, док се време проведено на условном отпусту не урачунава. Затим, Закоником се предвиђа да у

⁷⁰⁹ Зоран Стојановић (2012), Коментар Кривичног законика – четврто измењено и допуњено издање, *op.cit.*, стр. 207.

⁷¹⁰ Снежана Соковић (2008), *op.cit.*, стр. 47.

случајевима када условно отпуштени буде осуђен на казну затвора до једне године, при чему суд не опозове условни отпуст, условни отпуст се продужава за време које је осуђени провео на издржавању те казне затвора. У последњој тачки овог члана још се предвиђа да се условни отпуст може опозвати најкасније у року од две године од дана кад је условни отпуст истекао.

За разлику од Основног кривичног закона, новим Закоником се не предвиђа могућност условног отпуста након издржавања једне трећине казне.

Потребно је указати да је 2005. године донет и нови Закон о извршењу кривичних санкција.⁷¹¹ Једна од најзначајнијих новина је успостављање Управе за извршење заводских санкција са циљем да организује, спроводи и надзире извршење казне затвора, али и малолетничког затвора, казне рада у јавном интересу, условне осуде са заштитним надзором, мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења наркомана и обавезног лечења алкохоличара, као и васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом (члан 12). Затим, Законом се у члану 2. предвиђа сврха извршења санкција и то на начин да она представља спровођење правноснажних и извршних судских одлука, заштита друштва од кривичних дела и издвајање учинилаца кривичних дела из друштвене средине у циљу њиховог лечења, чувања и оспособљавања за самостално старање о својим потребама након извршења санкције.

Законско предвиђање сврхе извршења кривичних санкција на овај начин, било је изложено многим критикама. Аутор Ђорђе Игњатовић указује да у поменутом дефинисању постоји „логички апсурд“ у смислу да је сврха извршења кривичних санкција да се изврши (спроведе) судска одлука којом је она изречена. Конфузија појмова је у томе што суд изриче одређене санкције имајући у виду њихову општу и посебну сврху прописивања и изрицања, док су други органи надлежни за њихово извршење, тј. спровођење судских одлука је оно чиме се они баве, а то није сврха која се жели постићи. Додатна критика истог аутора односи се на то да је сврха кажњавања и у издвајању учинилаца кривичних дела из друштвене средине у циљу њиховог лечења, чувања и оспособљавања. На овај начин може се закључити да систем кривичних санкција чине само мере заводског карактера, а да у њему нема новчане казне и мера упозорења и безбедности које не подразумевају издвајање и чување.⁷¹²

Законом се у члану 31, у оквиру општих одредби, предвиђа сврха извршења казне затвора и на начин да осуђени током издржавања казне, применом система савремених васпитних мера, усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у

⁷¹¹ Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 85/05.

⁷¹² Ђорђе Игњатовић (2006), *op.cit.*, стр. 126. и Ђорђе Игњатовић (2006), *Нова решења у ЗИКС и искуства у њиховој примени*, Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени, ур. Станко Бејатовић, Удружење за кривично право и криминологију, стр. 480.

услове живота након издржавања казне како убудуће не би чинио кривична дела. Овим чланом је законодавац на скоро идентичан начин предвидео сврху извршења казне затвора као што је то било предвиђено Законом о извршењу кривичних санкција Републике Србије из 1961. и 1977. године. Затим, чланом 13. предвиђају се врсте завода и то: а) казнено-поправни завод и окружни затвор, са наменом за извршење казне затвора; б) казнено-поправни завод за жене, са наменом за извршење казне затвора и малолетничког затвора изречене женама; в) казнено-поправни завод за малолетнике, са наменом за извршење казне малолетничког затвора; г) специјална затворска болница, са наменом за лечење осуђених и притворених лица, за извршење мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења алкохоличара и обавезног лечења наркомана; д) васпитно-поправни дом, са наменом за извршење васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом и њ) Центар за обуку запослених у Управи за извршење заводских санкција. Према степену обезбеђења и начину поступања са осуђенима, заводи могу бити отвореног, полуотвореног, затвореног и затвореног типа са посебним обезбеђењем (члан 14).

Након две исправке Кривичног законика, прва измена и допуна уследила је 2009. године.⁷¹³ Значај ове допуне за овај део истраживања је у томе што се у члану 45. Кривичног законика, којим се уређује казна затвора, поред постојећа четири става, додају још четири нова става којима се ова казна додатно прецизира.

Ставом 5. предвиђа се да осуђеном којем је изречена казна затвора до једне године, суд може одредити да се казна изврши на начин што осуђени неће смети да напушта просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција. Ставом 6. се предвиђа да када је осуђеном одређено извршење казне затвора на поменути начин, у случајевима да у једном трајању до дванаест часова или два пута у трајању до шест часова, самовољно напусти просторије у којима станује, суд ће одредити да остатак казне затвора издржава у затвору. Ставом 7. Законик предвиђа да ће суд приликом одређивања извршења казне затвора на поменути начин водити рачуна о техничким могућностима извршења, али и о другим околностима од значаја за одмеравање казне. На крају, односно у ставу 8, предвиђа се и још једно ограничење овог начина извршења казне затвора, које се односи на осуђеног за кривично дело против брака и породице, а који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству, па се због тих околности не може одредити извршење казне затвора на поменути начин.

⁷¹³ Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 72/2009.

Промене су видљиве и код условног отпуста. Пре измена и допуна Законика, условни отпуст је био могућ након половине издржане казне, што је промењено у две трећине, при чему се још додатно предвиђа и ограничење овог института за осуђене који су покушали бекство или су побегли из завода за извршење казне затвора током издржавања казне. Поред поменутог, у овом члану (члан 46) додаје се још један став са којим се предвиђа да суд може у одлуци о условном отпусту одредити да осуђеном испуни обавезе предвиђене кривичноправним одредбама.

Као што може да се види, законодавац је пооштрио услове за стицање могућности за остваривање условног отпуста, при чему је предвидео и могућност одређивања додатних обавеза током условног отпуста.

Са изменама и допунама начињене су промене и код опозивања условног отпуста, тако што се предвиђа да се условни отпуст може опозвати када осуђени учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора до шест месеци, за разлику од претходно предвиђених годину дана. Додаје се још и да ће се условни отпуст опозвати и у случајевима када се не испуни нека од обавеза која је одређена од стране суда на основу члана 46.

Потребно је указати да је у овом периоду уследила и измена и допуна Закона о извршењу кривичних санкција.⁷¹⁴ Једна од првих промена је видљива у члану 2. који се односи на сврху извршења санкција. Након промене, овај члан гласи: „Сврха примене кривичних санкција јесте сузбијање дела којима се повређују или угрожавају човек и друге основне друштвене вредности. Ова сврха се остварује путем извршења правноснажних и извршних судских одлука.“ Овом променом јасно се види да је законодавац одустао од претходне законске формулације по којој је сврха примене кривичних санкција била у „заштити друштва од кривичних дела и издвајања учинилаца кривичних дела из друштвене средине у циљу њиховог лечења, чувања и оспособљавања за самостално старање о својим потребама.“ Затим, у члану 13. којим се предвиђају врсте завода брише се тачка шест, односно више се не предвиђа Центар за обуку запослених у Управи за извршење заводских санкција као врста завода, што је у потпуности и разумно. Промена је уследила и у члану 31. којим се предвиђа иста сврха извршења казне затвора с тим да се она постиже применом одговарајућих програма поступања. У претходној законској формулацији, сврха се постизала применом система савремених васпитних мера. Организовањем програма поступања, постиже се бољи ниво индивидуализације ове казне.

⁷¹⁴ Закон о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 72/2009.

Исте године, односно 2009. године, уследила је још једна измена и допуна Законика која се није односила на проблематику овог истраживања, док су у трећој измени и допуни, која је била 2012. године,⁷¹⁵ уследиле значајније промене.

Промене које су настале односиле су се на претходно додате ставове у члану 45. којим се уређује казна затвора. Након промена, став 5 гласи: „Ако учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања.“ Нови став 6 гласи: „Осуђени којем је одређено извршење казне затвора на начин предвиђен у ставу 5. овог члана не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција. Уколико осуђени једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује, суд ће одредити да остатак казне затвора издржи у заводу за извршење казне затвора.”

У односу на претходно законско одређење ове проблематике, види се разлика у томе да ће се „кућни затвор“ одредити уколико се сматра да ће се уз претходно испуњење законских претпоставки моћи остварити сврха кажњавања. Промена је видљива и код времена напуштања просторија, па је са једног трајања од дванаест сати смањено на шест сати. Поред указаног, став седам овог члана се брише, а он се односио на вођење рачуна о техничким могућностима извршења и о другим околностима од значаја за одмеравање казне.

Значајне промене су уследиле код предвиђања условног отпуста. Након измена и допуна Законика, у став 1. члана 46. додатно се још предвиђа да се не може условно отпустити осуђени који је током издржавања казне два пута дисциплински кажњаван и коме су одузете додељене погодности. Поред овог додавања, овим ставом се више не предвиђа ограничење овог института за осуђене који су покушали бекство или су побегли из завода за извршење казне затвора током издржавања казне, што је било додато са изменама и допунама из 2009. године. Затим, додат је нови став (став 2) којим се предвиђа: „Уколико испуњава услове из става 1. овог члана, суд може условно отпустити осуђеног: - који издржава казну затвора од 30 до 40 година; - који је осуђен за кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом (члан 370. до 393а), кривична дела против полне слободе (члан 178. до 185б), кривично дело насиље у породици (члан 194.

⁷¹⁵ Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2012.године, Службени гласник РС, бр. 121/2012.

став 2. до 4), кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246. став 4), кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије (члан 305. до 321), кривично дело примање мита (члан 367) и кривично дело давање мита (члан 368); - који је осуђен од стране надлежних судова, односно њихових посебних одељења, у поступцима вођеним у складу са надлежношћу одређеном Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала, корупције и других тешких кривичних дела; - који је више од три пута правоснажно осуђен на безусловну казну затвора, а није извршено брисање или не постоје услови за брисање неке од осуда.“

Као што се може видети, Законик на знатно прецизнији начин уређује питање условног отпуста.

Промене су видљиве и у члану 47. којим се уређује питање опозива условног отпуста, на начин што се предвиђа да се условни отпуст може опозвати када осуђени учини једно или више кривичних дела за која је изречена казна затвора до годину дана, за разлику од претходно предвиђених шест месеци. У циљу подсећања, са овом променом се анулира промена из 2009. године, јер управо на овај начин је Кривични законик из 2005. године у изворном тексту и уређивао ово питање.

Након указаних и сагледаних измена и допуна из 2012. године, уследила је још једна измена и допуна 2013. године и једна допуна 2014. године, с тим да се оне нису односиле на питање казне затвора.

Када је реч о Закону о извршењу кривичних санкција, након последње измене и допуне из 2009. године, уследила је још једна 2011. године, у којој није било промена које су се односиле на до сада сагледавана питања, али 2014. године донет је нови Закон о извршењу кривичних санкција.

Законом о извршењу кривичних санкција из 2014. године⁷¹⁶ члан 2. предвиђа да се извршењем кривичних санкција остварује општа и индивидуална сврха њиховог изрицања, а све у циљу успешне реинтеграције осуђених у друштво. У односнu на претходни закон из 2005. године са свим његовим изменама у којем се сврха изрицања кривичних санкција односила на сузбијање дела којима се повређују или угрожавају човек и друге основне друштвене вредности, јасно се може видети да је поред превенције, законодавац посебан акценат ставио и на реинтеграцију у друштво, односно да сврха изрицања кривичних санкција више није у ретрибуцији.

⁷¹⁶ Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 55/2014.

У члану 13. којим се предвиђају врсте завода, једина промена, односно допуна је начињена код предвиђања казнено-поправног завода и окружног затвора, па се поред намене за извршење казне затвора још предвиђа и да је намењен за извршење мере притвора.

Део истраживања који се односио на упоредно-правно разматрање проблематике правне природе и сврхе казне затвора, између осталог указано је и на законска решења појединих кривичних дела са циљем ефикаснијег сагледавања, стога је потребно указати на који начин кривично дело убиства, силовања и разбојништва предвиђа Кривични законик Републике Србије.

Кривично дело убиства (члан 113) је дело из групе кривичних дела против живота и тела. Закоником се за ово дело предвиђа казна затвора од пет до петнаест година. Кривично дело силовања (члан 178) је дело из групе кривичних дела против полне слободе. За основни облик овог дела (став 1) Законик предвиђа да је то дело принуде другог лица на обљубу, или на изједначен чин, употребом силе, или услед претње да ће се непосредно напасти на живот, или тело тог лица, или њему блиског лица. За ово дело предвиђена је казна затвора од три до дванаест година. Кривично дело разбојништва (члан 206) је дело из групе кривичних дела против имовине, али извршење овог дела карактерише примена силе или претње.⁷¹⁷ За основни облик овог дела (став 1) Законик предвиђа употребу силе против неког лица, или претње да ће се непосредно напасти на живот, или тело, а са циљем да се одузме туђа покретна ствар у намери да се са њеним присвајањем себи, или другом прибави противправна имовинска корист. За ово дело предвиђена је казна затвора од две до десет година.

5.9.1. Значајнији статистички показатељи

Наставак истраживања ове проблематике најбоље се може сагледати и анализирати на основу појединих статистичких показатеља.

Током процеса истраживања *правне природе и сврхе казне затвора* већ су кориштени одређени актуелни светски и европски статистички показатељи, док се није посебна пажња указивала подацима од значаја за ову област истраживања у Републици Србији.

С обзиром да је основно истраживање у раду усмерено ка људској потреби за кажњавањем које је утемељено у свести, са аспекта проблематике казне затвора, а да истраживање није нужно усмерено само ка једној држави, при чему је неспорно да су

⁷¹⁷ Ненад Бингулац (2013), *Разбојништво и разбојничка крађа – кривичноправни и криминалистички аспект*, Право теорија и пракса, бр.7-9, година XXX, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 103.

сагледавана кривичноправна законодавна решења појединих држава и да се једним делом истраживање и ослања на њих, међу којима и Републике Србије почевши од првих познатих закона, мишљења смо да се управо са додатним сагледавањем статистичких показатеља у Републици Србији, као државе узорка (примера), могу боље сагледати до сада обрађивана разматрања.

У време настајања овог истраживања, нису били доступни подаци за 2014. годину, па је то једини разлог због којег ће се сагледавати петогодишњи период од 2009. до 2013. године, с тим да ће се последња година детаљније размотрити.

Подаци су табеларно приказани искључиво због прегледнијег сагледавања ове проблематике, с тим да ће поједини подаци бити и графиконски приказани.

Табела 1. Укупан број пријављених пунолетних учинилаца кривичног дела са посебним груписањем према кривичном делу.

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Укупно	100026	74279	88207	92879	91411
Убиство	348	335	281	302	220
Тешка телесна повреда	1423	925	1197	1201	1179
Лака телесна повреда	2255	1576	1823	1802	1770
Силовање	177	138	131	121	92
Запуштање и злостављање малолетног лица	118	62	84	102	90
Насиље у породици	3384	2837	3550	3624	3782
Недавање издржавања	1742	1442	1882	2141	2041
Крађа	31552	19948	27175	32293	34162
Разбојништво	3464	2718	3190	3211	2818
Трговина људима	50	71	53	55	25

*Извор: Републички завод за статистику*⁷¹⁸

За сва кривична дела која су наведена у табели предвиђена је казна затвора, док се за кривично дело лаке телесне повреде, недавање издржавања и крађе, алтернативно предвиђају новчана казна или казна затвора.

На основу доступних података, може се видети да укупан број пријављених пунолетних учинилаца кривичног дела релативно осцилира, а да је њихов петогодишњи

⁷¹⁸ Подаци су генерисани са Републичког завода за статистику, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d140203IND01%2635%3d6%2658%3d0%2c13113%2c13121%2c13122%2c18178%2c19193%2c19194%2c19195%2c21203%2c21206%2c34388%262%3d200900%2c201000%2c201100%2c201200%2c201300%266%3d1%26sAreaId%3d140203%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>, приступљено 14.01.2015.

просек 89.360. На основу изнетог, види се да је број пријављених пунолетних учинилаца кривичног дела у 2010. години мањи од просека за 16,8%, а у 2011. години мањи је за 1,29%, док је у 2009. години повећан за 11,9%, у 2012. години повећан је за 3,94% , а у 2013. години повећан је за 2,29%.

Табела 2. Укупан број осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела са посебним груписањем према кривичном делу.

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Укупно	40880	21681	30807	31322	32241
Убиство	198	176	204	215	199
Тешка телесна повреда	838	481	680	730	769
Лака телесна повреда	1833	719	1110	1052	1086
Силовање	77	62	59	67	60
Запуштање и злостављање малолетног лица	38	24	36	38	33
Насиље у породици	1850	1059	1616	1472	1532
Недавање издржавања	1193	668	1115	1144	1405
Крађа	5779	2636	4088	5449	6640
Разбојништво	665	543	626	691	752
Трговина људима	20	20	14	34	27

Извор: Републички завод за статистику⁷¹⁹

По подацима из табеле, може се видети да укупан број осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела релативно осцилира, а да је њихов петогодишњи просек 31.386. На основу изнетог, види се да је број осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела у 2010. години мањи од просека за 30,9%, а у 2011. години мањи је за 1,8%, док је у 2009. години повећан за 30,2%, у 2012. години повећан је за 0,2% , а у 2013. години повећан је за 2,72%.

Поменути подаци се могу сагледати груписањем осуђених по полу.

⁷¹⁹ Подаци су генерисани са Републичког завода за статистику, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d140203IND02%2635%3d6%2658%3d0%2c13113%2c13121%2c13122%2c18178%2c19193%2c19194%2c19195%2c21203%2c21206%2c34388%262%3d200900%2c201000%2c201100%2c201200%2c201300%266%3d1%26sAreaId%3d140203%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>, приступљено 14.01.2015.

Табела 3. Укупан број осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела са посебним груписањем према полу.

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Укупно	40880	21681	30807	31322	32241
Мушкарци	37079 (90,7%)	19492 (89,9%)	27832 (90,3%)	28214 (90,1%)	29037 (90,1%)
Жене	3801 (9,3%)	2189 (10,1%)	2975 (9,7%)	3108 (9,9%)	3204 (9,9%)

Извор: Републички завод за статистику⁷²⁰

На основу података може се видети да у укупном броју осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела доминирају мушкарци и да у петогодишњем сагледаном периоду нема знатних осцилација између полова. У табели поред броја осуђених, наведена је и њихова процентуална заступљеност како би се прегледније сагледали указани подаци.

Табела 4. Изречене кривичне санкције са посебним освртом на казну затвора.

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Казна затвора	9763	5908	8153	10212	11204
Затвор - од 30 до 40 година	20	16	5	12	9
Затвор - преко 15 до 20 година	11	18	32	30	14
Затвор - преко 10 до 15 година	41	54	51	46	48
Затвор - до 10 година	9691	5820	8065	10124	11133
Новчана казна	6753	2406	3667	3138	3141
Рад у јавном интересу	51	71	357	365	348
Одузимање возачке дозволе	3	3	11	5	9

Извор: Републички завод за статистику⁷²¹

⁷²⁰ Подаци су генерисани са Републичког завода за статистику, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d140204IND01%2635%3d6%2623%3d0%2c1%2c2%262%3d200900%2c201000%2c201100%2c201200%2c201300%266%3d1%26sAreaId%3d140204%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>, приступљено 14.01.2015.

⁷²¹ Подаци су генерисани са Републичког завода за статистику, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indId%3d140205IND01%2635%3d6%2659%3d0%2c01%2c0112%2c0122%2c0123%2c02%2c07%2c08%262%3d200900%2c201000%2c201100%2c201200%2c201300%266%3d1%26sAreaId%3d140205%26dType%3dName%26lType%3dSerbianCyrillic>, приступљено 14.01.2015.

По подацима из табеле, може се видети да од свих изречених кривичних санкција казна затвора 2009. године чини 59%, 2010. године 70,4%, 2011. године 66,9%, 2012. године 74,5% и 2013. године 76,3%. Велика заступљеност ове казне је разумљива јер ипак за многа кривична дела се управо предвиђа ова казна. Поред њене заступљености може се приметити и пораст изрицања ове казне посебно ако се посматрају последње три године, што уједно представља и пораст извршених кривичних дела за која се предвиђа казна затвора.

Када се посматрају подаци који се односе искључиво на казну затвора, може се видети да је највише заступљена казна до десет година, а најмање од тридесет до четрдесет година. У 2013. години, највише казни затвора је изречено у трајању до десет година и то 11.133, што се и види из претходне табеле. Детаљнијим сагледавањем може да се види да је преко пет година изречено 332 казне затвора, од преко две године до пет година 1.658, до две године 4.264, а да је до шест месеци изречено 4.950 казни затвора.⁷²² Посматрано по регионима, у истом временском периоду, у региону Војводине изречено је 3.058 казни затвора, у београдском региону 2.960, у региону јужне и источне Србије 2.776, док је у региону Шумадије и западне Србије изречено 2.410 казни затвора.⁷²³ Иако београдски регион заузима друго место по изрицању ове казне, потребно је имати у виду да спрам величине региона, ипак има највећу учесталост у изрицању ове казне у односу на друге регионе.

У наставку разматрања и сагледавања значајних статистичких показатеља посебна ће пажња бити посвећена 2013. години, као последњој години из петогодишњег периода.

На основу података из Годишњег извештаја о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, који је издат 2014. године, 1. јануара 2013. године укупан број свих лица лишених слободе је био 10.157. Током године примљено је још 25.947 лица, што чини укупно 36.104 лица, с тим да је отпуштено 26.277 лица, па је 31. децембра 2013. године укупан број лица лишених слободе био 10.031. У број примљених и отпуштених лица нису рачунати премештаји у друге заводе лица која су већ лишени слободе. Поменути подаци се могу сагледати и кроз детаљнији приказ који се може видети у наредној табели.

⁷²² Статистички годишњак Републике Србије из 2014. године, стр. 406.

⁷²³ *Ibid.*, стр. 408.

Табела 5. Кретање укупног броја лица лишених слободе по категоријама.

Лишени слободе	01.01.2013.	Примљени у 2013. години	Укупно	Отпуштени у 2013. години	31.12.2013.
Осуђени	6893	7369	14262	7132	7330
Мере лечења	232	98	330	117	213
Притворени	2525	8299	10824	8930	1894
Малолетнички затвор	22	9	31	6	24
Васпитна мера	210	106	316	101	215
Прекршајно кажњени	275	10066	10341	9991	355
Укупно	10157	25947	36104	26277	10031

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину⁷²⁴

У наставку фокус сагледавања ове проблематике биће усмерен искључиво на осуђена лица. Из претходне табеле може се видети да је 1. јанура 2013. године укупан број осуђених лица био 6.893. Током године примљено је још 7.369 лица, што чини укупно 14.262 лица, с тим да је отпуштено 7.132 лица, па је 31. децембра 2013. године укупан број осуђених лица био 7.330.

Када се ови подаци посматрају груписано по полу,⁷²⁵ може да се види да је 1. јануара 2013. године 6.634 лица мушког пола, а 259 лица женског пола. Током године примљено је 7.074 лица мушког пола и 295 лица женског пола, док је отпуштено 6.830 лица мушког пола и 302 лица женског пола. У укупном броју осуђених, 31. децембра 2013. године, било је 7.054 лица мушког пола и 276 лица женског пола.

⁷²⁴ Управа за извршење кривичних санкција (2014), Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину, Министарство правде Републике Србије, стр. 106.

⁷²⁵ *Ibid.*, стр. 107.

Табела 6. Подаци о начину пријема осуђених лица у завод за издржавања казне.

Начин пријема	Мушкарци	Жене
Сами ступили са слободe	2557	103
Приведени са слободe	2633	132
Из притвора	1297	56
Из завода из других држава	28	0
Враћени из бекства или удаљења	51	0
Враћени по истеку прекида	2	0
Остало	506	4
Укупно	7074	295

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину⁷²⁶

Подаци указују да је током 2013. године више лица било приведено са слободe на издржавање, прецизније речено доведено са слободe у складу са чланом 58. Закона о извршењу кривичних санкција, којим се предвиђа да ако се осуђени не јави на извршење казне у року од три дана од дана када је требало да се јави на извршење, завод обавештава надлежни суд, а суд наређује довођење. У случајевима када се осуђени крије или је у бекству, тада суд наређује издавање потернице и о томе обавештава завод. Висок проценат доведених са слободe може негативно да утиче на унутрашње организовање завода, а посебно на заводске капацитете, с тим да се и додатно повећавају трошкови и оптерећују државни органи који су надлежни да раде по издатој потерници.

⁷²⁶ Ibid.

Табела 7. Подаци о начину отпуштања осуђених лица из завода, односно са издржавања казне.

Начин отпуштања	Мушкарци	Жене
Казна истекла у целости	3485	111
Условно отпуштено	1036	63
Помиловано	2	0
Предати другим државама	42	0
Бекство или удаљење, а нису враћени до 31.12.2013.	39	0
Превремени отпуст	41	0
Амнестија	1128	57
Обустава казне услед застарелости – по одлуци суда	122	2
Дозвољено понављање поступка – по одлуци суда	39	1
Укидање пресуде и враћање у притвор – по одлуци суда (за лица која су упућена на издржавање казне пре правоснажности пресуде)	58	0
Умрли	31	3
Остало	807	65
Укупно	6830	302

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину⁷²⁷

По приказаним подацима највише осуђених лица отпуштено је из завода након протекла изречене казне (51,1%), док је 16,6% лица отпуштено из завода услед добијања амнестије, а 15,2% је условно отпуштено. Потребно је истакнути да је чак 11,9% осуђених лица преминуло током издржавања казне.

⁷²⁷ Ibid., стр. 108.

Табела 8. Структура кривичних дела осуђених лица у заводима за извршење кривичних санкција 31. децембра 2013. године.

Кривично дело	Мушкарци	Жене
Убиство	603	50
Покушај убиства	93	2
Разбојништво	1047	19
Силовање	211	0
Обљуба немоћног лица	25	1
Обљуба детета	42	0
Недозвољене полне радње	27	0
Тешка крађа, крађа, прикривање и сл.	1691	70
Тешке и лаке телесне повреде	138	3
Превара	122	8
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	1520	58
Насиље у породици	202	7
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја и угрожавање сигурности	173	1
Угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством	125	3
Недозвољен прелаз државне границе и кријумчарење људи	38	3
Кривична дела против човечности и других добара заштићених међународним правом	39	1
Пореска утаја	19	0
Злоупотреба положаја одговорног лица	6	0
Изазивање опште опасности	14	0
Спречавање службеног лица у вршењу службене радње	25	0
Напад на службено лице у вршењу службене радње	20	2
Насилничко понашање	53	0
Насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу	16	0
Злоупотреба службеног положаја	92	13
Примање мита	28	2
Давање мита	52	0
Остало	633	33
Укупно	7054	276

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину⁷²⁸

⁷²⁸ Ibid., стр. 110.

За сва кривична дела која су наведена у табели предвиђена је казна затвора, док се за кривична дела недозвољене полне радње, крађа, прикривање, лаке телесне повреде и угрожавање сигурности алтернативно предвиђају новчана казна или казна затвора, док се за кривична дела превара, недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја, изазивање опште опасности и пореска утаја, предвиђа кумулативно новчана казна и казна затвора.

На основу података изнетих у претходној табели, види се да је највише осуђених лица који су на издржавању казне извршили кривично дело из групе кривичних дела против имовине, а то је и разумљиво јер многе студије и подаци указују да су управо из ове групе кривичних дела, најчешћа кривична дела.

Након што је указано на структуру кривичних дела осуђених лица у заводима за извршење кривичних санкција, потребно је указати и на дужину изречених казни.⁷²⁹

Табела 9. Број осуђених лица у заводима за извршење кривичних санкција груписани по дужини изречене казне 31. децембра 2013. године.

Дужина казне	Мушкарци	Жене
до 3 месеца (рачунајући и 3. месец)	138	13
3 до 6 месеци (рачунајући и 6. месец)	469	8
6 месеци до 1 године (рачунајући и 1. годину)	694	37
1 до 2 године (рачунајући и 2. годину)	1006	48
2 до 3 године (рачунајући и 3. годину)	1018	49
3 до 5 године (рачунајући и 5. годину)	1459	48
5 до 10 године (рачунајући и 10. годину)	1379	43
10 до 15 године (рачунајући и 15. годину)	550	25
15 до 20 године (рачунајући и 20. годину)	176	3
20 до 40 године (нерачунајући 40. годину)	98	2
40 година	67	0
Укупно	7054	276

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

⁷²⁹ Ibid., стр. 111.

Подаци указују да највише осуђених лица издржава казну у распону од три до пет година и то 20,7%, након чега следи распон од пет до десет година са 19,6%, док су најмање заступљене казне у распону од двадесет до четрдесет година са 1,4% и казна од четрдесет година са 1%.

Да би се боље разумело претходно изнето, потребно је указати и на податке који се односе на дужину изречених казни за сва лица која су примљена током 2013. године у заводе за извршење кривичних санкција.

Табела 10. Број осуђених лица која су примљена у заводе за извршење кривичних санкција током 2013. године, груписани по дужини изречене казне.

Дужина казне	Мушкарци	Жене
до 3 месеца (рачунајући и 3. месец)	1292	58
3 до 6 месеци (рачунајући и 6. месец)	1450	55
6 месеци до 1 године (рачунајући и 1. годину)	1176	57
1 до 2 године (рачунајући и 2. годину)	1004	47
2 до 3 године (рачунајући и 3. годину)	719	35
3 до 5 године (рачунајући и 5. годину)	756	29
5 до 10 године (рачунајући и 10. годину)	494	10
10 до 15 године (рачунајући и 15. годину)	135	3
15 до 20 године (рачунајући и 20. годину)	32	1
20 до 40 године (нерачунајући 40. годину)	15	0
40 година	1	0
Укупно	7074	295

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Указивањем података на овај начин, може се видети значајна разлика у односу на *Табелу 9.* у којој су казне у распону до три месеца заступљене са 2%, казне у распону од три до шест месеци са 6,65% и казне у распону од шест месеци до годину дана са 9,84%, док су у *Табели 10.* казне у распону до три месеца заступљене са 18,3%, казне у распону од три до шест месеци са 20,5% и казне у распону од пет месеци до годину дана са 16,6%. Разлог за приказану разлику је разумљив управо због њихове дужине трајања. *Табела 9.* приказује податке закључно са 31. децембром 2013. године, а с обзиром на дужину поменутих казни, многа осуђена лица су до указаног статистичког пресека издржала изречену казну.

Табела 11. Поврат.

Поврат	Мушкарци	Жене
Први пут осуђени	3057	208
Повратници	3773	94
Укупно	6830	302

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину⁷³⁰

На значај питања поврата указано је током истраживања. Поврат у значајној мери показује да ли је постигнута сврха кажњавања, али на њега утичу и многи други фактори. По доступним подацима може се видети да у 2013. години, од укупног броја отпуштених лица 52,9% су повратници.

Табела 12. Осуђена лица груписана по годинама живота која су примљена у заводе за извршење кривичних санкција током 2013. године.

Старосне групе	Мушкарци	Жене
од 18 до 21 године	129	0
21 до 27 године	1299	41
27 до 40 године	3393	136
40 до 50 године	1259	61
50 до 60 године	725	41
60 до 70 године	228	13
70 година и више	41	3
Укупно	7074	295

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину⁷³¹

Подаци из ове табеле указују да је највише осуђених лица на издржавању казне у старосној групи од двадесет и седам до четрдесет година живота и то 48%, док је најмање у групи од седамдесет година и више (0,58%). Ова табела, поред изнетог, показује и тзв. криву (линију) односа старосних група и кривичних дела (за које је изречена правоснажна пресуда), па се увиђа да се број осуђених лица на издржавању казне постепено повећава све до

⁷³⁰ *Ibid.*, стр. 108.

⁷³¹ *Ibid.*, стр. 112.

старосне групе од двадесет и седам до четрдесет година живота након чега следи постепено смањење. Ако постоји свест да су најпродуктивније године живота између тридесет и пет и четрдесет и пет година, онда ова табела показује и на додатни проблем са којим се друштво сусреће независно од проблема са криминалитетом.

У наставку сагледавања статистичких показатеља, потребно је указати и на поједина питања која се односе на третман осуђених лица током издржавања казне.

Подаци указују да су 31. децембра 2013. године осуђени распоређени на начин да је у групи А1 и А2 (отворено одељење) 209 лица, у групи Б1 и Б2 (полуотворено одељење) је 1639 лица, док је у групи В1 и В2 (затворено одељење) 5225 лица.⁷³²

Табела 13. Распоређеност осуђених у режиму појачаног надзора и мере усамљења током 2013. године.

	Основ смештаја под појачан надзор	Основ одређивања мере усамљења
Основана сумња на бекство	11	0
Угрожавање других лица	236	23
Лична безбедност	66	0
Остало	120	42
Укупно	433	65

*Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину*⁷³³

Доступни подаци указују да током 2013. године од укупног броја осуђених лица на издржавању казне 54,5% примењена је мера смештаја под појачан надзор због постојања опасности угрожавања других лица, док је у 2,6% примењена ова мера због постојања опасности бекства осуђеног лица. Ова табела, поред читих података може делимично да укаже и на значај накнадног распоређивања осуђених, али не само због приказаних разлога већ и због остваривања циља изречене казне.

На крају указивања значајнијих статистички показатеља, пажња ће се посветити тзв. инцидентним појавама.⁷³⁴

⁷³² *Ibid.*, стр. 122.

⁷³³ *Ibid.*

⁷³⁴ *Ibid.*, стр. 128-129.

Табела 14. Повреде лица лишених слободе груписана по врстама.

Посекотине	335
Преломи	59
Опекотине	46
Убоди	30
Остало	804
Укупно	1274

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

У претходним деловима истраживања указано је на ову проблематику. По доступним подацима, могу се видети врсте повреда и њихова заступљеност. С обзиром да се приказани подаци не односе на самоповређивање, остаје непознато у којем су проценту ове повреде настале од стране других осуђених, а у којем су настале током извршавања радних обавеза. Када би се поменуто могло разграничити, ови подаци би били од значаја за превентивно деловање.

Табела 15. Облици самоповређивања по врстама.

Сечењем	181
Гутањем предмета	36
Тровањем	5
Остало	27
Укупно	249

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Питање самоповређивања представља један од елемената негативних психолошких последица издржавања казне затвора. Подаци указују да је најзаступљенији облик самоповређивања сечење и то са 72,7%. По показатељима из Табеле 14. из које се види да су посекотине, као облик повреда, заступљене са 26,3%, посредно нам указује и доступност појединих предмета осуђеним лицима којима могу настати поменуте повреде.

Табела 16. Облици покушаја самоубиства.

Сечењем	8
Тровањем	3
Вешањем	15
Остало	1
Укупно	27

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

По доступним подацима може се видети да је током 2013. године забележено укупно двадесет и седам покушаја самоубиства. У односу на број осуђених лица која су на издржавању казне то представља 0,37%. Иако је статистички посматрано број мали, потребно је у организовању система извршења казни начинити додатне напоре како би се и овај могући негативни ефекат казне затвора свео на још мањи ниво.

Табела 17. Извршена самоубиства.

Сечењем	0
Тровањем	0
Вешањем	6
Остало	0
Укупно	6

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Подаци о извршеним самоубиствима током издржавања казне, потребно је сагледавати и кроз податке из Табеле 15. и 16, јер они могу да буду довољни показатељи за превентивна деловања и примене законом предвиђених мера.

Табела 18. Умрла лица током издржавања казне.

Умрли природном смрћу	55
Самоубиство	6
Убиство	0
Несрећан случај у установи	1
Несрећан случај ван установе	7
Укупно	69

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Статистички посматрано, узрок смрти осуђених током издржавања казне је у 79,7% последица природне смрти, а током 2013. године, забележено је и осам несрећних случајева, што чини 11,6%, од којих је један био у установи, а седам изван ње.

Табела 19. Разлози штрајка глађу током 2013. године.

Психолошки узрокован штрајк	35
Незадовољство смештајем у заводу	174
Незадовољство радом особља завода	127
Незадовољство радом суда	146
Остало	371

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Штрајкови осуђених лица на издржавању казне су појаве које се увек манифестују кроз уздржавање од узимања хране. Подаци указују да је током 2013. године штрајк глађу уследио у 20,4% због незадовољства са смештејем у заводу, док је у 4,2% случајева био психолошки узрокован штрајк.

У наставку истраживања потребно је још указати и на дисциплинске преступе и дисциплинске казне.⁷³⁵

⁷³⁵ Ibid., стр. 132-133.

Табела 20. Врсте дисциплинских преступа у 2013. години.

Врста преступа	Мушкарци	Жене
Бекство	22	0
Удаљење	40	0
Кашњење са посета	47	1
Напад на службена лица	24	0
Напад на осуђена лица	328	54
Недисциплина	1369	49
Поседовање и конзумирање опојних супстанци	448	16
Уништавање имовине	99	1
Крађа	45	3
Поседовање новца	9	0
Насиље према другим лицима	499	4
Поседовање мобилног телефона	237	1
Покушај бекства	30	0
Одбијање извршења законитог налога овлашћеног лица	161	0
Остало	934	44
Укупно	4292	173

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Доступни подаци указују да је у 2013. години забележено укупно 4.465 дисциплинских преступа, међу којима је највише било непридржавање предвиђене дисциплине у 31,8% случајева и насиља према другим лицима у 11,2% случајева, док је бекство било најмање заступљени облик преступа са 0,5%.

Табела 21. Заступљеност дисциплинских казни у 2013. години.

Дисциплинске казне	Мушкарци	Жене
Обустављених поступака	276	6
Укор	950	22
Одузимање и забрана коришћења погодности	412	36
Условно самица	369	23
Безусловно самица до 5 дана	384	15
Безусловно самица 5 до 10 дана	644	26
Безусловно самица 10 до 15 дана	248	11
Кумулативно безусловно самица	4	0
Условно одузимање погодности	372	0
Ограничење или забрана примања пакета	337	0
Ограничење или забрана располагања новцем у заводу	38	0
Укупно	4034	139

Извор: Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину

Подаци из ове табеле указују да је током 2013. године од дисциплинских казни највише изречено укора и то у 23,6% случајева, након чега следи безусловна самица од пет до десет дана са 16% и одузимање и забрана коришћења погодности са 10,3%.

VI глава

Научно испитивање

Током досадашњег истраживања предмета овог рада, односно правне природе и сврхе казне затвора, постојала је потреба за додатним истраживањем ове проблематике. Додатно истраживање било је у облику научног испитивања.

Технике научног испитивања које су кориштене су анкета и интервју.

6.1. Анкета

У методолошком смислу анкета је научно испитивање које је засновано на прикупљању података писменим путем при чему се разликују две фазе и то фаза провокације и фаза реакције. У фази провокације поред општих питања (пола, старости и степена стручне спреме), питања се директно односе на предмет истраживања, док кроз фазу реакције испитаник писмено износи своје мишљење о предмету истраживања.

Техника овог научног испитивања је у облику анкете, а у упитнику су поштовани логички принципи стратегије приликом конципирања питања уз постојање адекватних понуђених одговора. За спровођење истраживања користиле су се две врсте упитника са идентичном садржином, с тим да је један био у штампаном облику, а други у електронском облику. Електронски упитник био је *open web* типа иако су се испитаници јавно позивали да учествују у анкетирању. Питања у упитнику су превасходно затвореног типа, с тим да је на поједина питања испитанику дозвољено да спонтано формулише одговор у оквирима истраживања, услед чега се може сматрати да у упитнику постоје и отворена питања. Питања затвореног типа конципирана су на вишеструком избору одговора, а листа одговора варира у зависности од питања, од два до шест понуђених одговора.

Спроведена анкета је имала више циљева. Један од циљева анкете је био да се на узорку испитаника прикупе подаци о томе у којој мери испитаници знају које су све казне предвиђене Кривичним закоником Републике Србије. Значај овог питања је у томе да се на основу прикупљених података може размотрити питање генералне превенције тих казни, у смислу да ако је за неку законом предвиђену казну мало испитаника имало сазнања,

генерална превенција те казне је на веома ниском нивоу управо због тога што мало испитаника за ту казну зна да се предвиђа као казна. Другим речима, у поменутом могућем случају, за део испитаника казна није казна. Наредни циљ анкете је био да се прикупе подаци о законом предвиђеном трајању казне затвора. Значај овог питања је да се на основу прикупљених података размотри да ли казна затвора заснива свој утицај на генералну превенцију на основу познавања њене временске одређености, или се генерална превенција постиже на основу „страха“ од казне затвора као облика кажњавања. Наредни циљ анкете је био да се након указивања на законом предвиђени распон казне затвора (у основном облику) за кривична дела убиства, силовања и разбојништва прикупе подаци испитаника о томе да ли сматрају да је указани распон казне по њиховом мишљењу сразмеран кривичним делима. Значај ових питања је у томе што се на основу прикупљених података може видети какву реакцију ова кривична дела изазивају у друштву, односно какав је однос испитаника према овим кривичним делима. Последњи циљ анкете је био да се прикупе мишљења испитаника да ли су за увођење казне доживотног затвора, телесних казни и смртне казне у кривично законодавство Републике Србије, при чему су додатно могли да укажу за која би кривична дела ове казне по њиховом требало предвидети, ако су за увођене неке, или свих ових казни у систем кривичних санкција, с циљем да би се након анализирања података могао сагледати однос испитаника према наведеним казнама, јер иако оне не чине систем кривичних санкција Републике Србије, ипак се предвиђају у кривичним законодавствима широм света.

6.1.1. Резултати анкетног истраживања

Након обраде анкета, резултати истраживања су следећи:

Укупан број анкетираних је 216 лица, од чега је 51% било анкетирано електронским обликом, а 49% штампаним обликом. Од укупног броја, 60% анкетираних је било мушког пола, док је 40% било женског пола (*Табела А1*).

Табела А1. Укупан број анкетираних приказан по врсти упитника и по полу испитаника.

Врста упитника	Мушкарци	Жене	Укупно
Штампани облик	40	60	100
Електронски облик	90	26	116
Укупно	130	86	216

Табела А2. Укупан број анкетираних приказан по старосним групама.

Старосне групе	Укупно
18 - 25	55,8%
26 - 39	34,1%
40 - 59	8,7%
60+	1,0%

Током спровођења анкете, није претходно одређена циљна старосна група испитаника. Након анализе анкете, може се видети да је највише анкета урађено управо од оних старосних група која по статистичким подацима чине старосне групе које су најзаступљеније у заводима за извршење кривичних санкција (видети Табелу 12), што додатно даје значај овом истраживању.

Табела А3. Укупан број анкетираних приказан по стручној спреми.

Стручна спрема	Укупно
ССС	36%
Виша школа	8%
Факултет	46%
Мастер	5%
Магистратура	2%
Докторат	3%

Из претходне табеле, може се видети стручна спрема анкетираних. Испитаници који су навели да имају завршен факултет процентуално су више заступљени и у штампаном (53%) и у електронском (38,8%) анкетању.

Након извршене анализе резултата општих питања, у наставку ће бити приказани резултати од посебног значаја за предмет овог истраживања.

Графикон А1. Питање: „Које су казне предвиђене кривичним законодавством Републике Србије?“

На питање које је постављено, понуђено је шест одговора, а испитаници су могли да обележе више одговора.

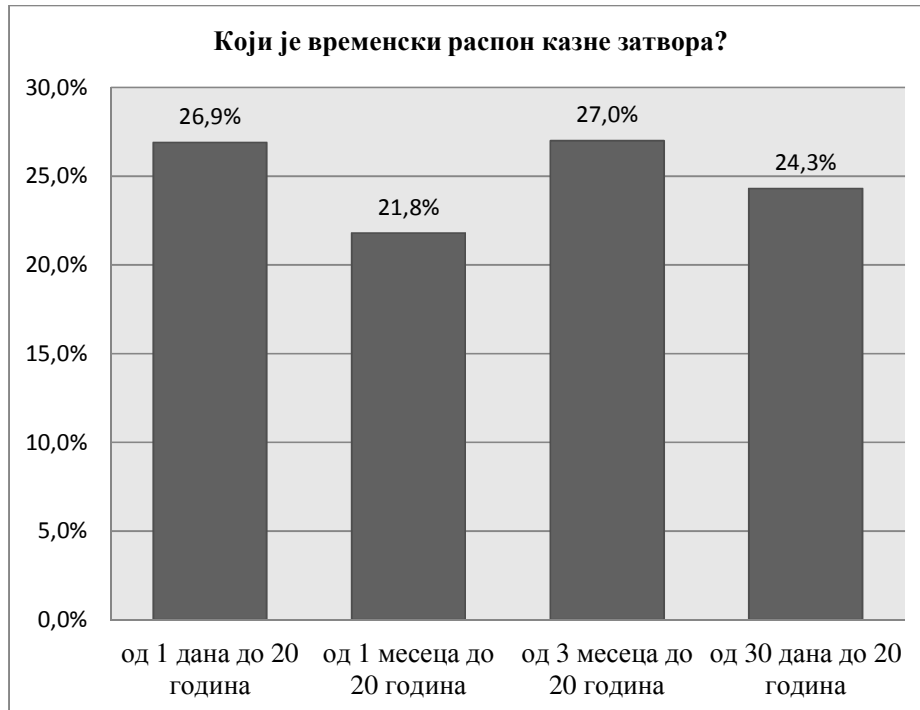
Кривичним закоником Републике Србије предвиђају се четири казне и то: казна затвора, новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе. Забрана вршења позива, делатности и дужности и одузимање предмета представљају мере безбедности.

Анализа резултата показује да је највећи број испитаника (97,5%) обележило казну затвора као једну од казни коју предвиђа Законик, а најмање испитаника је обележило рад у јавном интересу (48,9%) као казну. Потребно је указати да су након анкетања, одређени испитаници, усмено (код штампаних анкета) или писмено (код електронских анкета) изнели мишљење да су означавали казну одузимања возачке дозволе мислећи на прекршајну казну (саобраћајни прекршаји), а не на кривичну казну.

Већ је изнето да се на основу добијених резултата јасно може видети да у изузетно великом проценту испитаници спознају казну затвора као казну, што ствара значајне предуслове утицаја ове казне на генералну превенцију.

Графикон А2. Питање: „Који је временски распон казне затвора?“

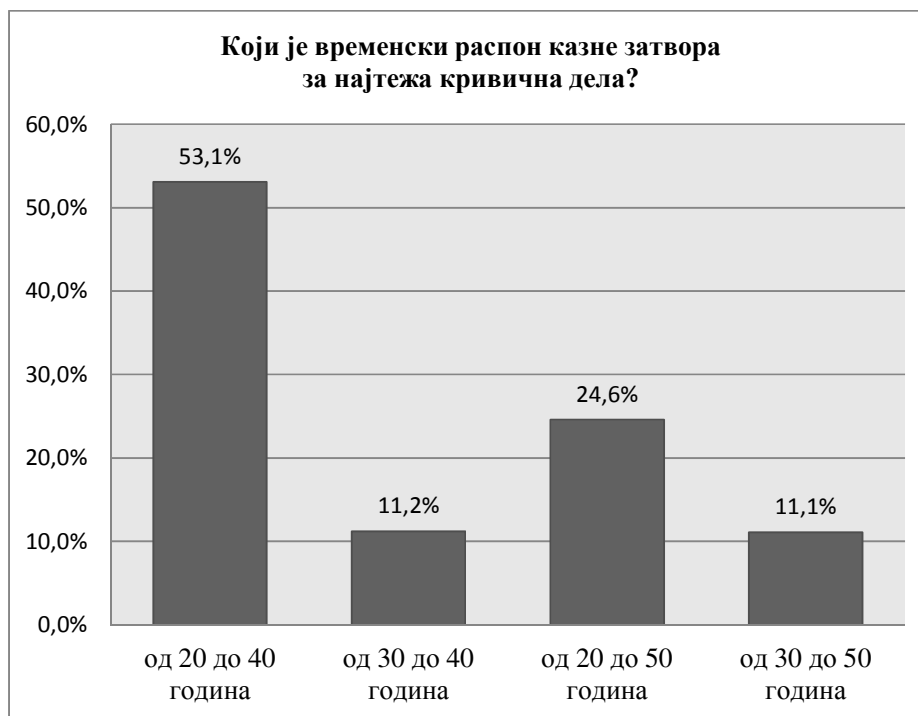
На питање које је постављено, понуђено је четири одговора, а испитаници су могли да обележе један одговор.

Кривичним закоником Републике Србије предвиђено је да казна затвора не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година. Анализа резултата указује да је 24,3% испитаника означило временску одређеност казне затвора која се предвиђа Законом, с тим да постоји релативна уједначеност у односу на друге добијене одговоре. Коментар ових података уследиће након наредног графикона јер он представља логични след овог графикона.

Графикон А3. Питање: „Који је временски распон казне затвора за најтежа кривична дела?“

На питање које је постављено, понуђено је четири одговора, а испитаници су могли да обележе један одговор.

Кривичним закоником Републике Србије предвиђено је да се за најтежа кривична дела и најтеже облике тешких кривичних дела може изрећи казна затвора од тридесет до четрдесет година. Анализа резултата указује да је само 11,2% испитаника означило временску одређеност казне затвора која се предвиђа Закоником. Подаци из указане табеле могу да се посматрају и на начин да је 64,3% испитаника означило горњу границу казне затвора за најтежа кривична дела, као што је то и предвиђено Закоником.

Анализа резултата из *Графикона А2.* и *А3.* указују да мали број испитаника зна законом предвиђену временску одређеност казне затвора. Ови резултати намећу питање на који начин казна затвора остварује утицај на генералну превенцију. На основу података из *Табеле А4.* неспорно је да испитаници знају да је казна затвора казна. Разматрањем података из *Графикона А1, А2.* и *А3,* мишљења смо да се генерална превенција казне затвора заснива на страху од казне, саме по себи и на основу онога што она представља, у смислу

ограничавања појединих права и начина њеног извршења, а да дужина трајања нема већи утицај на генералну превенцију. У прилог поменутом мишљењу може да се наведе да увођењем алтернативних санкција генерално се смањује превентивни ефекат казне затвора, док је додатно слабљење превенције казне затвора, посебно из угла дужине трајања казне, засновано и на знатном броју изреченог условног отпуста (видети *Табелу 7*), другим речима, ако потенцијални учинилац кривичног дела чврсто верује да ће му могућа казна затвора бити законски скраћена након протеча одређеног времена, онда је разумно да дужина казне затвора не утиче на њега превентивно.

Табела А4. Питање: „За кривично дело разбојништва предвиђена је казна затвора од 2 до 10 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?“

На питање које је постављено, понуђени су одговори „да“ или „не“, с тим да ако су испитаници одговорили са „не“, могли су додатно да упишу своје мишљење.

Одговор	Укупно
Да	79,3%
Не	20,7%

Анализа резултата указује да је 79,3% испитаника мишљења да је законом предвиђен распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело, док 20,7% то не сматра. Од укупног броја анкетираних 10,2% (49,3% од испитаника који су означили „не“) је мишљења да би требало да буде изречена другачија казна за ово дело.

Табела А5. Испитаници који су означили „не“ у упитнику предложили су следеће казне за кривично дело разбојништва:

Мишљење испитаника	Укупно
Блажа од предвиђене казне	4,5%
Од 5 до 10 година	22,7%
Дужа од 10 година	13,6%
Од 5 до 15 година	18,2%
До 15 година	9,1%
Од 5 до 20 година	22,7%
До 20 година	4,5%
Од 20 до 30 година	4,5%

Од укупног броја испитаника који су означили одговор „не“ у упитнику, по подацима приказаним у табели, може да се види да 22,7% испитаника је мишљења да би се за кривично дело разбојништва требала предвидети казна затвора од пет до двадесет година, док је 18,2% испитаника мишљења да би требала да буде предвиђена казна од пет до петнаест година. Анализом података може да се види да 63,6% испитаника је мишљења да минимум казне затвора за ово дело треба да буде пет година, а 59% испитаника је мишљења да максимум ове казне треба да буде преко до сада предвиђених десет година затвора.

Табела А6. Питање: „За кривично дело убиства предвиђена је казна затвора од 5 до 15 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?“

На питање које је постављено, понуђени су одговори „да“ или „не“, с тим да ако су испитаници одговорили са „не“, могли су додатно да упишу своје мишљење.

Одговор	Укупно
Да	32,8%
Не	67,2%

Анализа резултата указује да је 67,2% испитаника мишљења да није сразмеран законом предвиђен распон казне затвора са наведеним кривичним делом, док је 32,8%

мишљења да је сразмерно. Од укупног броја анкетираних 37,5% (55,8% од испитаника који су означили „не“) је мишљења да би требало да буде изречена другачија казна за ово дело.

Табела А7. Испитаници који су означили „не“ у упитнику предложили су следеће казне за кривично дело убиства:

Предложене казне	Укупно
Блажа од предвиђене казне	3,7%
Дужа од 15 година	19,8%
Од 5 до 20 година	8,6%
Од 10 до 20 година	17,3%
До 20 година	6,2%
Од 5 до 30 година	3,7%
Од 15 до 30 година	1,2%
Од 20 до 30 година	1,2%
До 30 година	3,7%
Од 5 до 40 година	2,5%
Од 10 до 40 година	1,2%
Од 20 до 40 година	2,5%
Од 30 до 40 година	2,5%
Од 10 до 45 година	2,5%
Казна доживотног затвора	18,5%
Смртна казна	4,9%

Од укупног броја испитаника који су означили одговор „не“ у упитнику, по подацима приказаним у табели, може се видети да је 19,8% испитаника мишљења да максимум казне затвора треба да буде већи од петнаест година за кривично дело убиства, док је 17,3% испитаника мишљења да предвиђена казна затвора треба за ово кривично дело да буде од десет до двадесет година. Иако се казна доживотног затвора не предвиђа Закоником, 18,5% испитаника мишљења је да би се ова казна требала прописивати за кривично дело убиства, док 4,9% испитаника је мишљења да би се за ово дело требала изрицати смртна казна.

Табела А8. Питање: „За кривично дело силовања предвиђена је казна затвора од 3 до 12 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?“

На питање које је постављено, понуђени су одговори „да“ или „не“, с тим да ако су испитаници одговорили са „не“, могли су додатно да упишу своје мишљење.

Одговор	Укупно
Да	36,4%
Не	63,6%

Анализа резултата указује да је 63,6% испитаника мишљења да није сразмеран законом предвиђен распон казне затвора са наведеним кривичним делом, док је 36,4% мишљења да је сразмерно. Од укупног броја анкетираних 38,4% (60,37% од испитаника који су означили „не“) је мишљења да би требало да буде изречена другачија казна за ово дело.

Табела А9. Испитаници који су означили „не“ у упитнику предложили су следеће казне за кривично дело силовања:

Предложене казне	Укупно	Предложене казне	Укупно
Од 1 до 10 година	1,2%	Од 5 до 30 година	1,2%
Од 5 до 12 година	6,0%	Од 10 до 30 година	1,2%
Од 5 до 15 година	9,6%	Од 20 до 30 година	1,2%
Од 6 до 15 година	1,2%	До 30 година	1,2%
Од 7 до 15 година	2,4%	Од 10 до 40 година	3,6%
Од 8 до 15 година	1,2%	Од 20 до 40 година	2,4%
Од 10 до 15 година	8,4%	Од 30 до 40 година	2,4%
До 15 година	2,4%	До 40 година	6,0%
До 16 година	1,2%	Од 40 година	1,2%
Од 3 до 20 година	4,8%	До 50 година	1,2%
Од 5 до 20 година	2,4%	Од 5 до 60 година	1,2%
Од 10 до 20 година	7,2%	Строжа од предвиђене	13,3%
Од 15 до 20 година	2,4%	Казна доживотног затвора	6%
До 20 година	3,6%	Смртна казна	2,4%
Од 10 до 25 година	1,2%		

Од укупног броја испитаника који су означили одговор „не“ у упитнику, по подацима приказаним у табели, може се видети да је 98,8% испитаника мишљења да је за кривично

дело силовања потребно законом предвидети строжу казну, с тим да од поменутог процента само 6% испитаника сматра да је потребно да минимум казне затвора за ово дело буде пет година, док максимум предвиђене казне остаје непромењен. Од значаја је нагласити да је непуна два месеца пре почетка спровођења ове анкете (октобар – децембар 2014. године) извршено кривично дело силовања, на северу Војводине, које је имало велику медијску пропраћеност, што указује на степен утицаја овог кривичног дела на друштво, али и да је могуће да су поједина мишљења испитаника заснована под утицајем стручне и опште јавне дискусије.⁷³⁶

Значај *Табела од А4 до А9* јесте у томе што се може видети у којој мери и на који начин кривично дело разбојништва, убиства и силовања изазива реакције у друштву, односно какав је лични однос испитаника према овим кривичним делима. На основу података може се видети да су за кривично дело убиства и кривично дело силовања испитаници изнели знатно више мишљења о односу казне и кривичног дела. Не може се сматрати да поменута кривична дела код испитаника који су мишљења да је законом предвиђена казна сразмерна са кривичним делом, изазивају слабију реакцију у односу на друге испитанике, али се исто тако неспорно може видети коју реакцију ова кривична дела изазивају на основу изнетих мишљења приказаних у претходној табели.

Табела А10. Питање: „Да ли сте за увођење доживотне казне затвора?“

На питање које је постављено, понуђени су одговори „да“ или „не“, с тим да ако су испитаници одговорили са „да“, могли су додатно да упишу своје мишљење.

Одговор	Укупно
Да	75,3%
Не	24,7%

Анализа резултата указује да је 75,3% испитаника мишљења да је потребно увести казну доживотног затвора, док 24,7% испитаника није за увођење ове казне у кривично законодавство Републике Србије. Од укупног броја анкетираних 18,5% (24,56% од испитаника који су означили „да“) је изнело мишљење за која би се кривична дела требала изрећи ова казна.

⁷³⁶ Силовање и убиство петнаестогодишње девојчице из Бајмока, јул 2014. године.

Табела А11. Поједини испитаници који су означили „да“ у упитнику предложили су да се казна доживотног затвора изрекне за следећа кривична дела:

Мишљење испитаника	Укупно
Убиство	27,5%
Тешко убиство	25%
Силовање	30%
Обљуба детета	7,5%
Тешке телесне повреде	2,5%
Ратни злочин (више к.д.)	2,5%
Злочин против човечности	2,5%
Агресивни рат	2,5%

Од укупног броја испитаника који су означили одговор „да“ у упитнику, по подацима приказаним у табели, може се видети да 30% испитаника је мишљења да би се казна доживотног затвора требала предвидети за кривично дело силовања, а нешто мање испитаника (27,5%) сматра да би требало ову казну предвидети и за кривично дело убиства и тешког убиства (25%).

Табела А12. Питање: „Да ли сте за увођење телесних казни?“

На питање које је постављено, понуђени су одговори „да“ или „не“, с тим да ако су испитаници одговорили са „да“, могли су додатно да упишу своје мишљење.

Одговор	Укупно
Да	65,6%
Не	34,4%

Анализа резултата указује да је 65,6% испитаника мишљења да је потребно увести неки од облика телесних казни, док 34,4% испитаника није за увођење ове казне у кривично законодавство Републике Србије. Потребно је указати да су многи испитаници (више о томе у наредној табели) износили мишљења да би требала да се уведе хемијска кастрација, јер су сматрали да она представља телесно кажњавање, што се и може видети након анализе података. У савременим законодавствима тзв. хемијска кастрација више представља меру безбедности него казну, иако има специфичности телесног кажњавања. Од укупног броја

анкетираних 9,3% (14,2% од испитаника који су означили „да“) изнело је мишљење навођењем дела за која би се ова казна требала предвидети.

Табела А13. Поједини испитаници који су означили „да“ у упитнику предложили су да се телесна казна изриче за следећа кривична дела:

Мишљење испитаника	Укупно
Силовање	40,0%
Обљуба детета	25,0%
„Душанов законик“	35,0%

Од укупног броја испитаника који су означили одговор „да“ у упитнику, по подацима приказаним у табели, може се видети да је 65% испитаника мишљења да би се требала увести хемијска кастрација, док 35% испитаника има мишљење да би се требале примењивати казне које су биле прописане Душановим закоником, при чему није навођено на које се казне мисли, нити за која дела је потребно по њиховом мишљењу предвидети те казне.

Табела А14. Питање: „Да ли сте за увођење смртне казне?“

На питање које је постављено, понуђени су одговори „да“ или „не“, с тим да ако су испитаници одговорили са „да“, могли су додатно да упишу своје мишљење.

Одговор	Укупно
Да	59,2%
Не	40,8%

Анализа резултата указује да је 59,2% испитаника мишљења да је потребно увести смртну казну док 40,8% испитаника није за увођење ове казне у кривично законодавство Републике Србије. Од укупног броја анкетираних 11,1% (18,75% од испитаника који су означили „да“) је изнело мишљење за која би се кривична дела требала изрећи ова казна.

Табела А15. Поједини испитаници који су означили „да“ у упитнику предложили су да се смртна казна изрекне за следећа кривична дела:

Мишљење испитаника	Укупно
Убиство	16,7%
Тешко убиство	33,3%
Силовање	29,2%
Обљуба детета	16,7%
Тешке телесне повреде	4,2%

Од укупног броја испитаника који су означили одговор „да“ у упитнику, по подацима приказаним у табели, може се видети да је највише испитаника, односно 33,3%, мишљења да смртна казна треба да буде предвиђена за кривично дело тешког убиства, а нешто мање испитаника (29,2%) је мишљења да би требало предвидети ову казну за кривично дело силовања.

6.2. Интервју

У методолошком смислу интервју је техника испитивања који је заснован на научном разговору са испитаником како би се дошло до података од значаја за проблематику истраживања, што уједно представља основну карактеристику овог облика научног испитивања.

Техника научног испитивања која се користила у истраживању била је заснована на чињеничном интервјуу (*fact-finding*) како би се дошло до квалитетних података од значаја за ово истраживање. Спроведени интервју је по врсти представљао појединачни интервју, док по класификацији вођења разговора, био је усмереног типа, јер се током спровођења инсистирало на потпуним, прецизним и квалитетним одговорима (првенствено је био тзв. усмерени дириговани интервју, док је пред крај разговора имао и облик усмереног оријентационог интервјуа).

Техника прикупљања података била је конципирана на питањима уз помоћ којих би се непосредно дошло до сазнања о мишљењу испитаника о проблематици овог дела истраживања. Током разговора (интервјуа) није било потребе за паузом, тако да је постигнут

оптимални ниво и ритам разговора који је био потпуно у складу са уобичајеним понашањем испитаника.

Потреба за овим обликом истраживања проистиче из предмета истраживања и добијања значајних података о утицају казне затвора на специјалну превенцију.

6.2.1. Препис дела интервјуа

Интервју је био тет-а-тет, а спроведен је 25. априла 2015. године, у трајању од педесет минута (од 9:10 до 10:00 часова).

Испитаник је рођен 1988. године и извршио кривично дело убиство у покушају (члан 113. у вези члана 30. Кривичног законика), 2008. године, а 2009. године му је правоснажно изречена казна затвора у трајању од две године коју је издржао у казнено-поправном заводу у Сремској Митровици.

Испитаник је на почетку интервјуа нагласио да не жели да „прича о свему“ (не указивајући на шта тачно мисли) и да ће одговоре дати само на она питања која му „одговарају“. Не улазећи у детаље о кривичном делу које је извршио, само је навео да је оштећени угрожавао безбедност његове сестре и да је „то“ морао да уради због њене безбедности.

Најзначајнији делови интервјуа биће приказани у форми постављеног питања (П) и датог одговора (О).

П: Како је било на издржавању казне?

О: (Кратко фокусиран поглед у једну тачку на столу, прекинуло је паљење цигарете) *Када у тако нешто упадне човек који нема везе са криминалом и који није из те приче, веома је тешко и страшно. Тако је како је, то неко са споља не може ни да замисли.*

П: У којим условима се издржава казна?

О: *То се речима не може описати. У деловима који нису реновирани све се распада. Са зидова се љушти фарба, хигијене скоро и да нема... не може је ни бити када педесет људи иде на један чучавац. Цео дан проводиш по ходнику... шеташ... општа гужва... у џунгли (соби) спава по двадесет - тридесет људи... тесно је... нема ваздуха. Тражиш своје место у свему томе... хоћеш чистог образа да издржиш своју казну... нећеш никоме да сметаш и да се замериш, али не смеш да даш ни на себе...*

П: Да ли сте имали личних сукоба или проблема?

О: (резервисаним тоном) *Увек има тензије. Много је људи, болесних у главу, има заражених (хепатитис, сида...). Сећам се да је био решо са две рингле на сто људи... али тензија је највећа била у реду за тоалет. Чувари су ме пар пута дисциплиновали, а једном су ми избили два зуба. Треба много живаца да се то тамо преживи. У собама где су велике казне мање су тензије, много је боље функционисало јер неће људи једни другима да сметају. Траже неки свој мир, толерантнији су према другима. Није лако. Чуо сам да су неки чували жилете под језиком да имају са чиме да се бране ако их неко дира.*

П: Да ли сте били у самици?

О: *Јесам (краћа пауза и паљење цигарете). Соба два са два. Кревета нема, душек је на поду. Једино што још ту има је столица, поред лавабоа и чучавца. Издржи се некако. Није дозвољено спавање преко дана, а неке које су затекли добијали су по десет - петнаест палица (гумена палица – формацијско средство принуде). Можеш да читаш књигу или да добијеш пакет, али дугачак је дан.*

П: Да ли се често крши предвиђени кућни ред?

О: *Кућни ред? Па то није кућа. Затвор је страшна ствар. Није тамо лако. Поред тог кућног реда постоје и друга правила (неформални систем). Та друга правила ретко ко сме да крши.*

П: Да ли осуђеници причају о дужини своје казне?

О: *Како ко. Неки ретко, а неки чеиће. Сећам се да када са онима што су имали дуже казне лежи неко са казном од месец - два дана и још ако тај кука, јер не зна како да је издржи... па тако сваки дан... тада је долазило до свађа.*

П: Да ли се током издржавања казне мисли о слободи?

О: *Чека се. Тежак осећај и далека жеља. Много дана треба да се преживи. Они што су на дужим казнама ретко су помињали живот пре затвора. Као да нису хтели да се присећају, или нису хтели себи да стају на муку и да им још теже и спорије иде издржавање казне. Буде ноћу јецаја, дозивања, (осмех) али има и сујевernih ствари. Рецимо када пукне сијалица увек неко каже да је неко пуштен, или када командирима (стражарима) испадну кључеви да ће неког пустити. (смех) Не може без шале... са њом се увек лакше преживе и тешке ситуације.*

П: У којој мери казна затвора заиста утиче на нечињење кривичних дела након издржане казне?

О: Нико не жели тамо да се врати. Многи су тамо отишли јер нису имали посао па су морали да се баве криминалом. Било је њих који су били по други или трећи пут у затвору због крађе. Шта да ради онај који изађе после десет - петнаест година. Где да изађе, још ако је изгубио пријатеље и породицу? Шта он има? Мислим да многи осуђеници мисле да им се неће пружити шанса и да им се неће помоћи или изаћи у сусрет на слободи, јер иначе нема посла, а и ко ће запослити робијаша. Сигурно ће се неки поново тамо вратити јер морају некако живети. Свако гледа да одробија своје и да остане здраве памети. Док су издржавали казну неки су се оженили са својим девојкама, а чак су и децу добијали. Има оних који немају циљеве јер су деморалисани, али многи, посебно млађи, чим изађу желе да се ожене. (дубљи уздах) Одбројавање дана до изласка увек покрене питање шта после? Највећи страх је у томе јер се зна да посла нема. Одлазак кући плаши исто толико колико и радује, али слобода је неописива.

Током спровођења интервјуа, у одговорима који су дати на постављена питања, али и у пропратној причи испитаника (што је имало облик усмерног оријентационог интервјуа, јер се у одређеним моментима интервју није само заснивао на унапред припремљеним питањима), могу се препознати многа, већ до сада више пута указана, разматрања ове проблематике која су обрађивана са теоријског аспекта.

Закључци који произилазе из овог дела истраживања тј. интервјуа, од значаја су за питање специјалне превенције, односно директно се односе на питање циља и сврхе казне затвора. На основу разговора са испитаником могло се видети да специјална превенција казне затвора зависи од мотива због којег је кривично дело извршено, али и да зависи од субјективних карактеристика учиниоца тог кривичног дела. Значај казне затвора може бити умањен услед одсуства постпеналне помоћи лицу које је издржало казну затвора од стране породице, пријатеља и друштва. На крају је потребно нагласити да прикупљени подаци и субјективна мишљења испитаника указују на закључак да дужина изречене казне има значајан утицај на специјалну превенцију, јер управо дужина казне затвора чини „слободу вреднијом“.

Закључна разматрања

Потреба за истраживањем *правне природе и сврхе казне затвора*, у теоријском и апликативном смислу, заснована је на недовољној обрађености и минималној заступљености ове проблематике, посебно у домаћој литератури, при чему се ниједно савремено кривично законодавство не може замислити без постојања казне затвора.

Истраживање ове проблематике довело је до више закључака који су уследили као последица теоријског и практичног разматрања. Основна питања која су од значаја за сваку казну, а самим тим и за казну затвора, односе се на биће, правну природу и сврху казне. Ова питања су међусобно уско повезана и није их могуће раздвојити. Могло би се рећи да свако ово питање произилази из осталих, а да истовремено свако питање и упућује на остала.

Потпуно разматрање и сагледавање проблематике истраживања је груписано у шест целина (глава), а свака од глава, бави се засебним питањем од значаја за ово истраживање.

Истраживање је започето са разматрањем појма и врста најтежих казни, у оквиру којег је, између осталог, било нужно сагледати питање појма кривичног дела са становишта формалног, материјалног и формално-материјалног појма, али и питање појма и врста кривичних санкција. Казна, као кривична санкција, увек је представљала средство заштите друштва од криминалитета због њеног изрицања учиниоцу кривичног дела, стога се и види повезаност са кривичним делом. У овом делу истраживања посебно је обрађено питање најстаријих казни, које су уједно и најтеже тј. смртне и телесне казне, јер се настанак и каснији развој казне затвора никако не може посматрати без разматрања поменутих казни. Са развојем друштва, развијале су се и казне, а неспорна првобитна суровост најстаријих облика кажњавања била је оправдана са тадашњим циљем казне који је био у одговору на зло злом.

Наставак истраживања односио се на историјски развоја казне затвора, што је представљало веома значајан део истраживања. У појединој стручној литератури, а посебно у домаћој, најчешће се наводи да је лишење слободе постојало у ранијим периодима развоја друштва, при чему се првенствено мисли на робовласничко друштво, с тим да није представљало врсту казне, већ да је била мера задржавања лица над којим ће се накнадно извршити казна (телесна казна, смртна казна, прогонство...). На основу сагледавања и

разматрања настанка казне затвора, почевши од првобитне заједнице, једини период за који се може веровати да није имао казну затвора је био период првобитне заједнице. Може се и претпоставити да је ово мишљење искључиво засновано на непостојању извора који би могли да укажу на супротно. Потребно је истакнути да није у потпуности нетачно да је лишење слободе у ранијим периодима развоја друштва представљало меру задржавања (Хамурабијев законик). Током истраживања очуваних публикованих извора староегипатског законодавства, може се видети, да постоје јасни записи о конкретним применама казне затвора за одређена дела у периоду између 2050. и 1786.год. п.н.е. До истих закључака се дошло и током сагледавања очуваних публикованих извора старокинеског законодавства из периода око 2000.год. п.н.е., али и староиндијског законодавства. Постојање казне затвора видљиво је и у старој Грчкој и у старом Риму на основу очуваних правних споменика, а постојање ове казне је видљиво и на основу других извора који су кориштени, при чему се мисли на многе списе оратора. На основу развоја казне затвора током феудалног периода, може се закључити да она све више представља меру кажњавања, а да је све мање мера задржавања, при чему је нужно нагласити да је овај период друштвеног развоја неспорно обележила телесна и смртна казна. На казну затвора у овом периоду имало је посебан утицај и канонско право које се заснивало на идеји опраштања (између осталог), али ипак у појединим очуваним списима може се видети постојање више облика кажњавања и то кажњавање изолацијом, у смислу, забране приступања заједничом столу и литургијама (што је представљало основу монашког живота), забране контакта и комуникација са осталим монасима и кажњавање физичким радом, а многи манастири су имали и посебне просторије (ћелије) за кажњавање. Казна затвора у медитеранским земљама све више је попримала облик рада на бродовима, из чега се види да је на њен развој снажан утицај имала и економска политика тог периода. Друштвене промене у буржуаско-капиталистичком периоду друштва утицале су и на казну затвора, а посебан утицај је имало јачање аболиционистичког покрета, али и реформаторске идеје Џона Ховарда. У законодавном смислу, најзначајније обележје овог периода је француски Кривични законик из 1791. године којим се укидају сви видови мучења и успоставља се хуманије извршење смртне казне, што је имало за једну од последица све учесталије изрицање казне затвора. Поменуто је задржано и у Кривичном закону из 1810. године, познатијем као Наполеонов законик. Посматрано из угла казне затвора, ова два законика су од посебног значаја јер су имали снажан утицај на друге законике тог периода. Истраживањем развоја казне затвора у капиталистичком периоду, дошло се до закључка да је она добијала на значају искључиво због слабљења дотадашњих најчешће прописиваних казни, односно смртне и телесне казне, што је била

последица постепене промене друштвене свести, значајног утицаја аболиционистичког покрета, али и других истакнутих правника и филозофа тог периода. Иако су дотадашњи најтежи облици кажњавања и даље прописивани у најзначајнијим кривичним законцима, посебно за најтежа дела, казна затвора се прописује за све више дела и у одређеној мери замењује поменуте облике кажњавања. Историјско разматрање казне затвора не би било потпуно без сагледавања савремених тенденција у развоју ове казне, као очекиваног даљег развоја. У позитивној кривичноправној теорији многобројни су аргументи који се истичу у циљу оправдавања и оспоравања казне затвора, стога је посебно сагледана проблематика казне затвора изречене на краћи и на дужи временски период, али и казне доживотног затвора и казне затвора у неодређеном трајању.

У трећој глави начињен је упоредно-правни приказ позитивноправних решења казне затвора у земљама континенталног правног система и то у Немачкој, Француској, Италији, Шпанији и Русији, затим у земљама англосаксонског правног система и то у Енглеској, Сједињеним Америчким Државама (а посебно у калифорнијском Кривичном законнику и Кривичном законнику Вашингтона) и у Аустралији (а посебно у кривичним законцима Западне и Јужне Аустралије), док је на крају упоредно-правни приказ начињен и у земљама бивше СФРЈ, односно у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини, Македонији и Црној Гори. Значај и потреба овог дела истраживања је у сагледавању различитих законских решења прописивања казне затвора у савременим кривичним законодавствима, при чему у појединим законодавствима, казна затвора, не представља најтежи облик кажњавања па све до разлика у временској одређености (у смислу општег минимума и максимума) ове казне према учиниоцу кривичног дела. Најзначајнији део упоредно-правне анализе је у разматрању законских решења прописивања казне затвора у земљама континенталног и англосаксонског правног система услед њихове различите правне традиције, док је разматрање питања казне затвора у законодавству држава бивше СФРЈ од значаја услед својеврсне специфичности која се увиђа у различитим законским решењима ове проблематике, након распада, усаглашеног кривичног законодавства.

У наставку истраживања, односно у четвртој глави, разматрало се криминолошко-пенолошко питање казне затвора, које је започето са сагледавањем правне природе, циља и сврхе казне затвора. Ова питања су сагледана са аспекта савремених кривичних законодавстава уз посебни осврт на питање временске одређености ове казне. Додатно је размотрено и са аспекта права на кажњавање (*ius puniendi*), а посебно из угла међународног кривичног права. У оквиру овог дела истраживања, размотрено је и питање услова за изрицање и извршење казне затвора на начин на који је то предвиђено у позитивном

кривичном законодавству Републике Србије, с тим да је указано и на питање распоређивања и накнадног распоређивања осуђеног лица, што је од значаја за постизање сврхе кажњавања, али и за каснију ресоцијализацију. Затим, размотрено је питање психолошког утицаја казне затвора на осуђеног и то на који начин она утиче на психолошке и емоционалне реакције осуђеног, али и питање односа осуђеног према изреченој казни. Питање казне затвора било је потребно размотрити и са становишта реинтеграције осуђеног лица у друштво након издржавања казне затвора, а посебно из угла могућих негативних последица по осуђено лице и по његову породицу. На крају овог дела истраживања, размотрен је и пенолошки аспект казне затвора, посебно она питања која су била мање заступљена током претходног дела истраживања.

У петој глави размотрено је питање развоја казне затвора у Републици Србији са теоријског и законодавног аспекта, почев од кривичног законодавства средњовековне Србије, кривичног законодавства Србије у време Првог српског устанка, затим у периоду од Другог српског устанка све до кривичног законодавства Србије за време Краљевине Југославије, кривичног законодавства Србије за време СФРЈ, СРЈ и СЦГ, а на крају посебно је сагледана правна природа и сврха казне затвора у позитивном кривичном законодавству Републике Србије.

Из до сада наведеног може се видети да је предмет истраживања овог рада разматран са теоријског, историјског и упоредног аспекта, док су се разматрала и поједина практична питања од значаја за казну затвора посебно у делу криминолошко-пенолошког разматрања ове проблематике.

Од првог кажњавања одређеног понашања за које се сматрало да је друштвено неприхватљиво, постоји потреба за проналажењем најцелисходније казне. Питање ефикасности казне мора се посматрати кроз питање која се сврха жели постићи. Најстарије схватање сврхе казне односило се да је за начињено зло потребно узвратити злом, стога је и разумно постојање смртне казне и телесних казни, као једних од најстаријих облика кажњавања. Развојем друштва уследила је и промена идеје о сврси кажњавања, па је с тим уследила и потреба за хуманијим казнама. Током истраживања, јасно се може видети да је казна затвора управо представљала тај хуманији облик кажњавања. Потребно је имати на уму да ова казна током робовласничког и феудалног периода у односу на смртну казну и телесне казне јесте била хуманија казна, али када би се она посматрала самостално, односно без упоређивања, ни она се не може сматрати хуманом (због начина и места извршења).

Заштита друштвених вредности казном, представљало је одувек питање власти, односно законима су се предвиђала она кривична дела за која је законодавац сматрао да

треба да буду кривична дела. Са развојем друштва, више друштвених вредности је било потребно заштитити, али нека кривична дела за која се може сматрати да спадају у најстарија (класична) кривична дела (убиство, крађа, разбојништво и др.) и даље постоје тј. и поред толико векова кажњавања на разне сурове начине, ова кривична дела се још увек извршавају. Без жеље да се претходно изнето ублажи, ова проблематика се може посматрати и кроз хипотетичко питање о томе колика би тек онда била учесталост неких кривичних дела да се нису кажњавала толико дуго и на већ познати начин. Законодавац (власт) може својом одлуком да декриминише одређено понашање или одређено дело, али тиме се не постиже спречавање тог понашања, или не чињења тог дела, већ се постиже некажњавање.

Јачањем идеје хуманијег кажњавања, слабила је позиција смртне казне и телесних казни, али је самим тим јачала позиција казне затвора. Другим речима, казна затвора која у савременим законодавствима представља неспорно најзначајанији облик кажњавања у систему кривичних санкција, своје место није успоставила на основу ефикасног постизања сврхе кажњавања, већ је представљала најприхватљивију замену поменутих казнама. Казна затвора још од периода старе Грчке и старог Рима (иако је постојала и раније) па до данас, представља веома економски неисплатљиви облик кажњавања и још ако се у разматрање узму и сви позитивни и негативни ефекти, али ипак се не може оспорити да овај облик кажњавања представља основу система кривичних санкција савремених законодавстава, па чак и оних у којима се још увек предвиђа смртна казна, а то је у четрдесет и осам процената држава света.

Имајући на уму све карактеристике савремене казне затвора, не може се у потпуности сматрати да се постигло смањење криминалитета. У теоријском разматрању проблематике савремене казне затвора мало је показатеља по којима она не представља ефикасну кривичну санкцију. Казна затвора, као најтежи облик кажњавања, посебно у државама у којима се више не предвиђа смртна казна и телесне казне, не само да симболизује право државе да кажњава (*ius puniendi*), већ у извесној мери ствара осећај правичности код жртве кривичног дела, док код посебно тешких облика кривичних дела (тешког убиства, силовања и сл.) услед бурнијих последица и реакција које изазивају у друштву, представља у одређеној мери и „модификовани“ облик освете код шире јавности, уз често позивање на поновно увођење тежих облика кажњавања. У односу на смртну казну, казна затвора има знатно слабији утицај на специјалну и генералну превенцију, што је и разумљиво. Мишљења смо да се превентивни утицај додатно слаби увођењем алтернатива казни затвора, јер се постиже смањење застрашујућег ефекта који има казна затвора услед ограничавања одређених права током издржавања казне. С друге стране за постизање специјалне превенције од изузетног

значаја је индивидуализација казне и самим тим је оправдано изрицање алтернатива казни затвора, у случајевима предвиђеним законом, а посебно ако се са њима може постићи сврха кажњавања. Индивидуализација казне никако не треба да буде синоним за лакше облике кажњавања, јер да би се постигла сврха кажњавања, нужно је да индивидуализација иде у оба смера. Мишљења смо да је током издржавања казне затвора потребно начинити више напора у анализирању у којој је мери постигнута сврха кажњавања услед чега се може успоставити и већи степен индивидуализације казне, посебно код осуђених за тежа кривична дела, што би за последицу могло да има већу (бољу) заштиту друштва од криминалитета.

У савременој теорији кривичног права све чешће се заступа став да је улога казне затвора заснована на генералној превенцији, односно на очекивању да претња казном затвора има превентивно дејство. Да би се претходно могло постићи, мора постојати извесност казне затвора, али не само у смислу кажњавања већ и у њеној временској одређености. С обзиром да се не може сматрати реалним да је могуће поново увођење смртне казне, како би се претходно поменуто постигло, услед потписаних међународних обавеза, мишљења смо да је због постизања специјалне и генералне превенције потребно у српско законодавство увести казну доживотног затвора.

Казна доживотног затвора, посматрано из угла законодавства Србије, не би представљала новину јер се већ предвиђала у правној историји, а током истраживања ове проблематике, посебно са упоредно-правног аспекта, могло се видети да је овај облик кажњавања заступљен у значајнијим законодавствима континенталног права. Полазна основа поред поменуте специјалне и генералне превенције је да је овај облик кажњавања директна замена за смртну казну, а мишљења смо да је казну затвора од тридесет до четрдесет година потребно заменити управо са казном доживотног затвора. У кривичном праву Републике Србије казна затвора од тридесет до четрдесет година се предвиђа за тешко убиство (члан 114), убиство представника највиших државних органа (члан 310), тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије (члан 321) и за скоро сва дела из групе кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом и то за геноцид (члан 370), злочин против човечности (члан 371), ратни злочин против цивилног становништва (члан 372), ратни злочин против рањеника и болесника (члан 373), ратни злочин против ратних заробљеника (члан 374), употреба недозвољених средстава борбе (члан 376), противправно убијање и рањавање непријатеља (члан 378), агресиван рат (члан 386), тероризам (члан 391), употреба смртоносне направе (члан 391в), уништење и оштећење нуклеарног објекта (члан 391г) и угрожавање лица под међународном заштитом (члан 392).

Може се видети да се казна затвора од тридесет до четрдесет година, ако се не узме у разматрање кривична дела из групе кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом, предвиђа само за три дела. Мишљења смо да је потребно законом предвидети ову казну и за нека дела из групе кривичних дела против полне слободе и то за силовање (члан 178), обљубу над немоћним лицем (члан 179) и за обљубу са дететом (члан 180). У циљу подсећања у немачком законодавству казна доживотног затвора предвиђа се за знатно више дела, нпр. за кривично дело разбојништва са смртном последицом, за отмицу са циљем изнуде и др., а слично је и са другим законодавствима континенталног права што се може видети из претходних разматрања ове проблематике.

Казна доживотног затвора могла би да има и ограничење које би се односило да се не може изрећи лицу које у време извршења кривичног дела није навршило двадесет и једну годину живота, као што се то предвиђа и за казну затвора од тридесет до четрдесет година. За изречену казну доживотног затвора, потребно је предвидети и условни отпуст који би био могућ након протека двадесет и пет година издржане казне под већ предвиђеним условима за добијање условног отпуста. У немачком Кривичном законнику условни отпуст за казну доживотног затвора је могућ након протека петнаест година, али је потребно имати на уму да се општи максимум казне затвора предвиђа управо са петнаест година. Ако би се ово становиште заузело и у домаћем законодавству, онда би условни отпуст требао да буде након издржаних двадесет година казне затвора. Мишљења смо да би условни отпуст предвиђен на овај начин могао негативно да утиче на генералну, а посебно на специјалну превенцију, јер тада би се у одређеној мери казна доживотног затвора могла изједначити под одређеним околностима са временски одређеном казном затвора. Управо због изнетог, мишљења смо да би законодавац требао да предвиди могућност условног отпуста након протека двадесет и пет година, као што је већ изнето.

Једно од оправдања за замену казне затвора од тридесет до четрдесет година са казном доживотног затвора, видимо у томе што казна затвора од тридесет до четрдесет година у многим случајевима (може да) представља и казну доживотног затвора услед година старости учиниоца кривичног дела, при чему она има много мањи утицај на специјалну и генералну превенцију.

Казна затвора, на зависно од њене временске одређености, увек даје повода за додатно преиспитивање оправданости и сврхе свог постојања. Када би се посматрало питање кажњавања за понашање које није било друштвено прихватљиво, током целокупног развоја друштва, може се видети да су увек најтежи облици кажњавања били изложени критикама, док се са друге стране константно оправдавало њихово постојање. Имајући у виду да казна

затвора представља најтежи облик кажњавања, ако изузмемо законодавства у којима се још увек прописују телесне казне и смртна казна, разумљива је онда изложеност критикама.

Казна затвора са свим својим позитивним и негативним елементима представља неспорно најзначајнији облик кажњавања у систему кривичних санкција и у законодавствима где постоје тежи облици кажњавања, па управо због тога са данашње тачке посматрања, није могуће замислити кривично законодавство у којем не постоји казна затвора. Претпостављамо да је овакво мишљење постојало и за смртну казну и телесне казне пре више векова, а могуће је да ће се на казну затвора у будућности посматрати исто као и на поменуте теже облике кажњавања (иако се и данас примењују), с тим да тренутно није могуће предвидети који би (новији) облик кажњавања могао да замени казну затвора.

Поред теоријског разматрања предмета истраживања паралелно је било спроведено и научно испитивање које се заснивало на прикупљању података анкетом и интервјуом.

За спровођење анкете користиле су се две врсте упитника са идентичном садржином, с тим да је један био у штампаном облику, а други у електронском облику. Спроведена анкета је имала више циљева и то да се на узорку испитаника прикупе подаци о томе у којој мери испитаници знају које су све казне предвиђене Кривичним закоником Републике Србије и који закон превиђа општи минимум и максимум казне затвора (за основне и теже облике кривичних дела). Значај ових питања разматрао се са становишта односа казне затвора и генералне превенције. Затим у анкети су била постављена питања која се односе на прикупљање података испитаника о њиховом мишљењу да ли је (законом предвиђен, а у упитнику назначен) распон казне затвора за кривична дела убиства, силовања и разбојништва сразмеран у односу на тежину тих кривичних дела, на основу чега се разматрало какву реакцију ова кривична дела изазивају у друштву, односно какав је однос испитаника према овим кривичним делима. У последњем делу упитника, циљ предвиђених питања је био да се прикупе мишљења испитаника да ли су за увођење казне доживотног затвора, телесних казни и смртне казне у кривично законодавство Републике Србије, при чему су испитаници додатно могли да укажу за која би кривична дела ове казне по њиховом мишљењу требало предвидети. Ова питања имала су циљ да се након анализирања података може сагледати однос испитаника према наведеним казнама, јер се оне предвиђају у кривичним законодавствима широм света.

У научном испитивању анкетом учествовало је две стотине и шеснаест испитаника. Од укупног броја анкета 51% је спроведено у електронском облику, док је 49% било у штампаном облику. С обзиром да је најзначајнији циљ анкете био да се на основу прикупљених података размотри питање генералне превенције казне затвора, након обраде

прикупљених података, дошло се до закључка да мали број испитаника зна законом предвиђену временску одређеност казне затвора, услед чега се намеће питање на који начин казна затвора остварује утицај на генералну превенцију. Анализирани подаци указују да је неспорно да испитаници знају да је казна затвора казна, што доводи до мишљења да се генерална превенција казне затвора заснива на страху од казне саме по себи и на основу онога што она представља, у смислу ограничавања појединих права и начина њеног извршења, а да дужина трајања нема већи утицај на генералну превенцију. Ово мишљење додатно потпуњују статистички подаци о изреченом условном отпусту (у претходном периоду), у смислу законски предвиђеног могућег скраћења изречене казне затвора након протека одређеног времена, чиме се додатно слаби превентивни ефекат казне затвора из угла дужине трајања казне. На основу поменутог, може се сматрати да дужина казне затвора, у постојећим околностима, нема значајан утицај на генералну превенцију казне затвора.

Анализа других података добијених анкетом показује да је 32,8% испитаника мишљења да законом предвиђен распон казне затвора за кривично дело убиства је сразмеран са извршеним делом, док је 67,2% испитаника сматрало да није сразмерна, при чему је највише од њих било мишљења да би казна затвора за кривично дело убиства уместо законом предвиђеног посебног минимума од пет година и посебног максимума од петнаест година, требало предвидети посебни максимум већи од петнаест година, док је значајан број испитаника било мишљења да се за ово кривично дело треба законом предвидети казна доживотног затвора, иако она не представља једну од казни које чине систем кривичних санкција у Републици Србији. Даља анализа података показује да је 36,4% испитаника мишљења да законом предвиђен распон казне затвора за кривично дело силовања је сразмеран са извршеним делом, док је 63,6% испитаника сматрало да није сразмерна, при чему је највише од њих било мишљења да би казна затвора за кривично дело силовања уместо законом предвиђеног посебног минимума од три године и посебног максимума од дванаест година, требало предвидети посебни минимум од пет година и посебни максимум од петнаест година. Исти подаци још указују да је 79,3% испитаника сматрало да је законом предвиђен распон казне затвора за кривично дело разбојништва сразмеран са извршеним делом, док је 20,3% испитаника сматрало да није сразмерна, при чему је највише од њих било мишљења да би казна затвора за кривично дело разбојништва уместо законом предвиђеног посебног минимума од две године и посебног максимума од десет година, требало предвидети посебни минимум од пет година, а посебни максимум од десет, или посебни максимум од двадесет година (уједначен проценат мишљења). Карактеристично је

да су испитаници и у већини других изнетих мишљења били опредељени да се повећа посебни минимум казне затвора за ово кривично дело.

Поред до сада указаних података, анализом анкете добијени су и подаци који се односе на мишљење испитаника о увођењу казне доживотног затвора, телесних казни и смртне казне у кривично законодавство Републике Србије.

Анализирани подаци показују да 75,3% испитаника има мишљење да је потребно увести доживотну казну затвора у систем кривичних санкција, док 24,7% испитаника није за увођење ове казне. Највише испитаника који су за увођење ове казне изнело је мишљење да би се она требала законом предвидети за кривично дело силовања и убиства.

Даља анализа података показује да 65,6% испитаника има мишљење да је потребно увести телесне казне у систем кривичних санкција, док 34,4% испитаника није за увођење ове казне. Највише испитаника који су за увођење ове казне изнело је мишљење да би се она требала законом предвидети за кривично дело силовања. Потребно је указати да су многи испитаници износили мишљења о потреби увођења хемијске кастрације, што су сматрали да је врста телесне казне. У савременим законодавствима тзв. хемијска кастрација више представља меру безбедности него казну, иако има специфичности телесног кажњавања.

На крају, потребно је још указати да анализирани подаци показују да 59,2% испитаника има мишљење да је потребно увести смртну казну у систем кривичних санкција, док 40,8% испитаника није за увођење ове казне. Највише испитаника који су за увођење ове казне, изнело је мишљење да би се она требала законом предвидети за кривично дело тешког убиства. Од значаја је подсетити да је смртна казна у Републици Србији укинута 2002. године, а да се у Европи једино још изриче у Беларусији. Широм света, смртна казна, предвиђа се у четрдесет и осам процената држава.

Интервју као техника испитивања који је заснован на научном разговору, спроведен је са једним испитаником, а основни циљ овог дела истраживања био је да се прикупе значајни подаци и субјективна мишљења испитаника о утицају казне затвора на специјалну превенцију. Након спроведеног интервјуа, закључци који произилазе из разговора односе се на то да специјална превенција казне затвора зависи од мотива због којег је кривично дело извршено, али да она зависи и од субјективних карактеристика учиниоца тог кривичног дела. Поред изнетог, мишљења смо да дужина изречене казне има значајан утицај на специјалну превенцију, јер на основу разговора са испитаником, поред специфичних (тешких) услова у којима се издржава казна затвора и ограничења многих претходних навика које су биле саставни део живота пре издржавања казне, највећа жеља осуђеника је слобода која се достиже управо издржаном казном. Сваки дан који у затвору прође чини слободу ближом и

вреднијом. Затим, испитаник је у више наврата и у различитим контекстима помињао породицу, пријатеље, али и егзистенцијалне проблеме. Породица и пријатељи, на основу разговора, имају двојаку функцију. Током издржавања казне затвора једини контакт са слободом је управо породица и пријатељи, а њихово постојање и заинтересованост посебно долази до изражаја кроз посете, писма и пакете. Поред овог, можда је још већи њихов значај за осуђеника након издржане казне, односно у процесу поновне интеграције у друштво. Егзистенцијални фактори, а посебно економски, чести су мотиви који претходе извршењу кривичног дела. У овим случајевима, на шта указује и испитаник, без помоћи друштва да се након издржавања казне затвора обезбеди (пронађе) посао, повећава се ризик од поновног извршења истог кривичног дела чиме се доводи у питање и постизање сврхе и циља кажњавања. Из поменутог произилази да улога казне затвора по питању специјалне превенције може бити знатно умањена услед одсуства постпеналне помоћи лицу које је издржало казну затвора.

На крају, закључци који су проистекли из целокупног истраживања, могу се окарактеристати као елементарна датост, али и нужност без које друштво не би могло да егзистира.

Литература

Књиге, уџбеници и монографије на српском језику

1. Аврамовић, Сима и Станимировић, Војислав (2009), Упоредна правна традиција, Службени гласник, Београд
2. Арент, Хана (1995), О слободи и ауторитету, Градска народна библиотека Жарко Зрењанин
3. Аристотел (1975), Политика, Бигз, Београд
4. Атанацковић, Драгољуб (1988), Пенологија, Научна књига
5. Аћимовић, Миодраг (1937), Кривично право – општи део, Градска штампарија, Суботица
6. Бабић, Милош и Марковић, Иванка (2008), Кривично право, Општи дио, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука
7. Бјелајац, Жељко (2013), Организовани криминалитет – империја зла, Правни факултет за привреду и правосуђе
8. Бошковић, Мило и Марковић, Милош (2015), Криминологија са елементима виктимологије, Правни факултет за привреду и правосуђе
9. Бошковић, Мило и Радоман, Миленко (2002), Пенологија, Правни факултет у Новом Саду
10. Vitkauskas, Dovydas i Dikov, Grigory (2013), Zaštita prava na pravično suđenje prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Svet Evrope
11. Вукадиновић, Гордана (2005), Теорија државе и права II, Футура публикације
12. Грубач, Момчило (2004), Телесна казна у Србији 1804-1873, Службени гласник
13. European court of human rights (2010), Конвенција о људским правима, Council of Europe
14. Живановић, Тома (1923), Основни проблеми кривичног права – посебни део, Геца Кон, Београд
15. Живановић, Тома (1930), Основни проблеми кривичног права. Увод у науку кривичног права (виши општи део кривичног права). Ревизија традиционалне, бипартитне науке ; конструкција нове, троеобне науке. (Предавање на Београдском и Париском Правном факултету). Истоветно с париским издањем од 1929, с новим додацима, Штампарија Гундулић, Београд

16. Живановић, Тома (1935), Основи кривичног права Краљевине Југославије, Општи део - I књига, Штампарија Гундулић, Београд
17. Живановић, Тома (1937), Основи кривичног права Краљевине Југославије, Општи део - II књига, Штампарија Гундулић, Београд
18. Живановић, Тома (1967), Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његовог и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865. године, САНУ
19. Зорић, Петар (2006), Законоправило светога Саве и правни транспланти, Правни факултет Универзитета у Београду
20. Игњатовић, Ђорђе (1997), Криминолошко наслеђе, Полицијска академија
21. Игњатовић, Ђорђе (2006), Право извршења кривичних санкција, Правни факултет Универзитета у Београду, Crimen (I)
22. Јанковић, Драгослав и Мирковић, Мирко (1997), Државноправна историја Југославије, Драганић
23. Јевтић, Драгош и Поповић, Драгољуб (2003), Народна правна историја, Савремена администрација
24. Јовашевић, Драган (2006), Кривично право општи део, Номос, Београд.
25. Јовашевић, Драган (2010), Кривично право општи део, Номос, Београд.
26. Јовашевић, Драган и Стевановић, Зоран (2007), Правни аспекти извршења кривичних санкција, Институт за криминолошка и социолошка истраживања
27. Комшић, Јован (2000), Теорије о политичким системима, Институт друштвених наука, Београд
28. Константиновић – Вилић, Слободанка и Костић, Миомира (2011), Пенологија, Центар за публикације Правног факултета у Нишу
29. Кркљуш, Љубомирка (2010), Правна историја српског народа, Службени гласник
30. Лист, Франц фон (1902), Немачко кривично право - превод са немачког, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд
31. Лукић, Радомир (1974), Увод у право, Универзитет у Београду, Научна књига
32. Марић, Борислав и Булатовић, Иван (2004), Систем извршења кривичних санкција у републици Србији, Удружење пенолога Србије.
33. Марјановић, Ђорђе (1998), Македонско кривично право, Општи део, Скопље
34. Милутиновић, Милан (1981), Пенологија, Савремена администрација, Београд
35. Mol, Nula i Harbi, Katarina (2007), Pravo na pravično suđenje - vodič za primenu člana 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima - priručnik o ljudskim pravima br. 6, Svet Evrope
36. Мрвић Петровић, Наташа (2007), Кривично право, Службени гласник, Београд

37. Мрвић Петровић, Наташа (2009), Кривично право – општи део, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд
38. Николић, Драган (1991), Кривични законик Кнежевине Србије, Градина
39. Новаковић, Стојан, ур. (1896), Законик Сефана Душана Цара српског 1349. и 1354., Задужбина Илије М. Коларца
40. Орловић, Сандра, ур.(2012), Транзициона правда у постјугословенским земљама извештај за 2010-2011. годину, Фонд за хуманитарно право
41. Ортолан, Жозеф (1864), Основи Казнителног права – превод са француског Михаило Радовановић, Државна штампарија Београд
42. Папић, Татјана и Димитријевић, Војин (2003), Људска права у Југославији 2002 - Право, пракса и правна свест у Савезној Републици Југославији и међународни стандарди људских права, Београдски центар за људска права
43. Перовић, Милорад (1990), Кривично право СФРЈ, Службени гласник, Никшић
44. Петрановић, Бранко (1988) Историја Југославије 1918-1988 - друга књига – Народноослободилачки рат и револуција 1941-1945, Нолит, Београд
45. Петровић, Борислав и Јовашевић, Драган (2005), Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине - опћи дио, Правни факултет, Сарајево
46. Петровић, Илија, ур. (2014), Душанов законик, Школа гусала Сандић
47. Петровић, Милан и Прица, Милош (2011), Увод у велике правне системе, Свен, Ниш
48. Попов, Душан, ур. (2009), Енциклопедија Новог Сада, Новосадски клуб, Градска библиотека Новог Сада, бр. 30.
49. Поповић, Видак (1966), Систем извршења казни лишења слободе у Југославији, Савез правника Југославије
50. Продановић, Јаша (1940), Уставни развитак и уставне борбе у Србији, Издавачко и књижевско предузеће Геце Кона
51. Русо, Жан-Жак (1993), Друштвени уговор, Филип Вишњић, Београд
52. Симић, Мирољуб и Николић, Драган (1994), Философија права Јована Филиповића из 1839. године, Просвета, Ниш
53. Соковић, Снежана (2003), Извршење кривичних санкција, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац
54. Соковић, Снежана (2008), Извршење кривичних санкција, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу и Службени гласник

55. Срзентић, Никола, Стајић, Александар и Лазаревић, Љубиша (1979), Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије - општи део, Савремена администрација, Београд
56. Срзентић, Никола, Стајић, Александар и Лазаревић, Љубиша (1981), Кривично право Социјалистичке Федеративне Републике Југославије - општи део, Савремена администрација, Београд
57. Срзентић, Никола, Стајић, Александар и Лазаревић, Љубиша (1995), Кривично право Југославије - општи део, Савремена администрација, Београд
58. Стојановић, Зоран (2001), Кривично право - општи део, Службени гласник, Београд
59. Стојановић, Зоран (2005), Кривично право - општи део, Службени гласник, Београд
60. Стојановић, Зоран (2012), Коментар Кривичног законика – четврто измењено и допуњено издање, Службени гласник
61. Стојановић, Зоран (2009), Кривично право - општи део, Правна књига, Београд
62. Стојановић, Зоран (2010), Кривично право - општи део, Правна књига, Београд
63. Тарановски, Твдор (1931), Историја српског права у немањихкој држави - II део: Историја кривичног права, Геца Кон, Београд
64. Тасић, Ђорђе (1995), Увод у правне науке – енциклопедија права , Службени лист СРЈ, Београд
65. Томић, Мирко (1985), Смртна казна у кривичном праву, Савремена администрација, Београд
66. Умићевећ, Душан (1938), Систем извршења казни лишења слободе, Сарајево
67. Фатић, Александар, Кораћ, Срђан и Булатовић, Александра (2013), Етика криминалистичко-обавештајног рада, Институт за међународну политику и привреду
68. Чавошки, Коста (1996), Увод у право I – основни појмови и државни облици, Драганић, Београд
69. Чејовић, Бора (2006), Кривично право - општи и посебан део, Досије, Београд
70. Чејовић, Бора и Кулић, Мирко (2014), Кривично право, Универзитет Привредна академија, Нови Сад
71. Шаркић, Срђан (1999), Општа историја државе и права, Драганић

Књиге, уџбеници и монографије на страним језицима

72. Acton, Ashton, ed. (2013), *Issues in criminology and criminal justice research: 2013 edition*, Scholarly editions
73. Adam, Alexander (1837), *Roman antiquities, or an account of the manners and customs of the Romans: designed to illustrate the latin classics*, Keese, Collins
74. Adkins, Lesley and Adkins, Roy (2004), *Handbook to life in ancient Rome*, Infobase publishing
75. Amnesty international (2014), *Death sentences and executions 2013*, Amnesty international publications
76. Anckar, Carsten (2004), *Determinants of the death penalty: a comparative study of the world*, Routledge
77. Anderson, Patrick and Newman, Donald (1998), *Introduction to criminal justice*, McGraw-Hill
78. Ash, Juliet (2010), *Dress behind bars - Prison clothing as criminality*, I.B.Tauris & Co
79. Bachmaier, Lorena and Moral García, Antonio del (2010), *Criminal law in Spain*, Kluwer law international
80. Bačić, Franjo (1998), *Kazneno pravo – opći dio*, Informator, Zagreb
81. Barnes, Harry and Teeters, Negley (1944), *New Horizons in Criminology*, Prentice hall
82. Barrow, Lauren, Rufo, Ron and Arambula, Saul (2013), *Police and profiling in the United States: Applying theory to criminal investigations*, CRC press
83. Bassiouni, Cherif (2008), *International criminal law: sources, subjects and contents*, Brill
84. Bauman, Richard (2002), *Crime and punishment in ancient Rome*, Routledge
85. Beccaria, Cesare (2009), *On Crimes and Punishments - Translation, annotations and introduction by Graeme Newman and Pietro Marongiu*, Transaction Publishers, New Brunswick
86. Benn, Charles (2002), *Daily life in traditional China: The Tang Dynasty*, Greenwood publishing group
87. Bermann, George and Picard, Etienne (2008), *Introduction to French law*, Kluwer law international
88. Bertman, Stephen (2005), *Handbook to life in ancient Mesopotamia*, Oxford University press

89. Bertram, Thomas and Webster, Lonsdale (1973), Athenian culture and society, University of California press
90. Blackburn, Ashley, Pollock, Joycelyn and Fowler, Shannon (2012), Prisons today and tomorrow, Jones & Bartlett publishers
91. Calhoun, George Miller (1927), The growth of criminal law in ancient Greece, The Lawbook exchange Ltd.
92. Carter, Robert (1985), Correctional institutions, Harper & Row
93. Cavadino, Michael and Dignan, James (2007), The penal system: an introduction, Sage
94. Chinlund, Stephen (2009), Prison transformations, Xlibris corporation
95. Classen, Albrecht and Scarborough, Connie (2012), Crime and punishment in the middle ages and early modern age: mental-historical investigations of basic human problems and social responses, Walter de Gruyter
96. Clear, Todd and Cole, George (1997), American corrections, Wadsworth publishing company
97. Clear, Todd, Reisig, Michael and Cole, George (2012), American corrections, Cengage learning
98. David, René and Brierley, John (1985), Major legal systems in the world today, Carswell Legal Pubns
99. Dillon, Matthew and Garland, Lynda (2005), Ancient Rome from the early republic to the assassination of Julius Caesar, Routledge
100. Dillon, Matthew and Garland, Lynda (2010), Ancient Greece: social and historical documents from archaic times to the death of Alexander, Routledge
101. Doongaji, Damayanti (1986), Crime and punishment in ancient Hindu Society, Ajanta, Delhi
102. Dubber, Markus and Hörnle, Tatjana (2014), The Oxford handbook of criminal law, Oxford University press
103. Ekirch, Roger (1990), Bound for America: The transportation of British convicts to the colonies 1718-1775, Clarendon press
104. Evans, Richard (1996), Rituals of retribution capital punishment in Germany 1600-1987, Hardback
105. Faber, Ernst (1902), Chronological handbook of the history of China, General evangelical protestant missionary society of Germany
106. Fischer, Katherine (1996), The Lombard laws, University of Pennsylvania press
107. Francese, Christopher (2007), Ancient Rome: in so many words, Hippocrene books
108. Frank, Stanko (1955), Teorija kaznenog prava, Školska knjiga, Zagreb

109. Fridell, Ron (2003), Capital punishment, Marshall Cavendish
110. Fu, Zhengyuan (1993), Autocratic tradition and Chinese politics, Cambridge University press
111. Gabel, Katherine and Johnston, Denise (1997), Children of incarcerated parents, Lexington books
112. Gardner, Thomas and Anderson, Terry (2008), Criminal law, Cengage learning
113. Gardner, Thomas and Anderson, Terry (2014), Criminal law, Cengage learning
114. Garland, David (2012.), Peculiar institution, Harvard University press
115. Godsall-Myers, Jean (2003), Speaking in the medieval world, Brill
116. Griffiths, Ralph and Griffiths, George Edward (1821), The monthly review or literary journal enlarged from september to decembe, vol. XCVI, Griffiths
117. Hall, Jerome (1937), *Nulla poena sine lege*, Faculty publications, Indiana University school of law, стр.165-193.
118. Hallevy, Gabriel (2010), A Modern treatise on the principle of legality in criminal law, Springer science & business media
119. Hallevy, Gabriel (2012), The right to be punished: modern doctrinal sentencing, Springer Science & Business Media
120. Hammurabi (2009), The Code of Hammurabi, Wildside press llc
121. Hanson, Paul (2004), Historical dictionary of the French revolution, Scarecrow press
122. Hemenway, Joanne (2010), Forget them not: a holistic guide to prison ministry, Wipf and stock publishers
123. Hirsch Von, Andrew (1976), Doing justice the choice of punishments, Northeastern University press
124. Hollin, Clive (2013), Psychology and crime: an introduction to criminological psychology, Routledge
125. Hood, Roger and Hoyle, Carolyn (2008), The death penalty: a worldwide perspective, Oxford University press
126. Hosford, David, Kachurin, Pamela and Lamont, Thomas (2007), GULAG - Soviet prison camps and their legacy, East European and Central Asian Studies, Harvard University
127. Hunter, Virginia (1994), Policing Athens: Social Control in the Attic Lawsuits 420-320 B.C., Princeton University press
128. Ingraham, Barton (1987), The Structure of criminal procedure: laws and practice of France, the Soviet Union, China, and the United States, Greenwood press
129. Johnson, Mike (2005), Dictionary of law, Lotus press

130. José Falcón y Tella, María and Falcón y Tella, Fernando (2006), Punishment and culture: a right to punish?, Martinus Nijhoff publishers
131. Камбовски, Владо (2005), Казнено право - општ дел, Култура, Скопље
132. Kelly, Gordon (2006), A history of exile in the Roman republic, Cambridge University press
133. Kolpacoff Deane, Jennifer (2011), A History of medieval heresy and inquisition, Rowman & Littlefield publishers
134. Kronenwetter, Michael (2001), Capital punishment: a reference handbook, Abc-clio
135. Kyckelhahn, Tracey (2014), State corrections expenditures - FY 1982-2010, Bulletin, U.S. Department of Justice Office of Justice programs - Bureau of justice statistics
136. Larson, Erik (2005), Analysis of the substantive war crimes provisions, Practical guide to war crimes prosecutions in Bosnia and Herzegovina, Central European and Eurasian law initiative
137. Lichtheim, Miriam and Manning, Joseph (2006), Ancient Egyptian literature volume III : The Late Period, University of California press
138. MacDowell, Douglas (1986), The law in classical Athens, Cornell University press
139. Mason, Cody (2013), International growth trends in prison privatization, The Sentencing project
140. Mauer, Marc and Chesney-Lind, Meda (2002), Invisible punishment : the collateral consequences of mass imprisonment, The New press
141. McCoy, Ted (2012), Hard Time - reforming the penitentiary in nineteenth century Canada, Athabasca University press
142. Melusky, Joseph and Pesto, Keith (2011), Capital punishment, Abc-clio
143. Mieroop, Marc Van De (2008), King Hammurabi of Babylon: A biography, John Wiley & Sons
144. Mohanty, Amarendra and Hazary, Narayan (1990), Indian prison systems, APH publishing
145. Mollendorf, Paul (1896), The Family Law of the Chinese, Kelly & Walsh Shanghai, China
146. Moskos, Peter (2011), In defense of flogging, Basic books
147. Mühlhahn, Klaus (2009), Criminal justice in China: a history, Harvard University press
148. Nathan, Stephen (2005), The European market for privatised correctional services - developments and implications, EPSU
149. Newlin, George (2000), Understanding great expectations: a student casebook to issues, sources, and historical documents, Greenwood publishing group
150. Newman, Graeme (1978), The punishment response, Transaction publishers

151. Newman, Graeme (1983), *Just and painful. A case for the corporal punishment of criminals*, Macmillan, London
152. Newman, Graeme (2010), *Crime and punishment around the world*, Abc-clio
153. Nicolet, Claude (1988), *The World of the citizen in Republican Rome*, University of California press
154. Nippel, Wilfried (1995), *Public order in ancient Rome*, Cambridge University press
155. Palmer, Louis (2008), *Encyclopedia of capital punishment in the United States 2d ed.*, McFarland
156. Pate, Matthew and Gould, Laurie (2012), *Corporal punishment around the world*, Abc-clio
157. Peet, Eric (1930), *The great tomb-robberies of the twentieth egyptian dynasty - Being a critical study with translations and commentaries, of the papyri in which these are recorded, vol.1.*, Clarendon press
158. Perry, Marvin, Chase, Myrna, Jacob, James, Jacob, Margaret and Von Laue, Theodore (2012), *Western civilization - ideas, politics, and society*, Cengage learning
159. Piacentini, Laura (2012), *Surviving Russian prisons*, Routledge
160. Pollock, Frederick and Maitland, Frederic (1968), *The History of English Law, vol.1.*, Cambridge University press
161. Primorac, Igor (1995), *Kazna, pravda i opće dobro*, Hrvatsko filozofsko društvo
162. Ramsland, Katherine (2006), *Inside the minds of serial killers: why they kill*, Greenwood publishing group
163. Rapske, Brian (2004), *The book of acts - Paul in Roman custody*, Wm. B. Eerdmans publishing
164. Rice, Michael (2002), *Who's who in Ancient Egypt*, Routledge
165. Rodley, Nigel and Pollard, Matt (2009), *The treatment of prisoners under international law*, Oxford University press
166. Roguski, Michael and Chauvel, Fleur (2009), *The Effects of imprisonment on inmates and their families health and wellbeing*, Litmus
167. Rollo-Koster, Joëlle and Izbicki, Thomas (2009), *A companion to the great western schism 1378-1417*, Brill
168. Roth, Mitchel (2006), *Prisons and prison systems: a global encyclopedia*, Greenwood publishing group
169. Roth, Mitchel (2010), *Crime and punishment: a history of the criminal justice system*, Cengage learning

170. Ruff, Julius (2001), *Violence in early modern Europe 1500-1800*, Cambridge University press
171. Ruhling, Erik (2007), *Infernal device: machinery of torture and execution*, Red wheel weiser
172. Rusche, Georg and Kirchheimer, Otto (2003), *Punishment and social structure*, Transaction publishers
173. Saggs, Henry W. F. (1962), *The greatness that was Babylon*, Sidgwick & Jackson Ltd
174. Sandle, Mark (2014), *Communism*, Routledge
175. Schabas, William (2002), *The abolition of the death penalty in international law*, Cambridge University press
176. Schiller, Arthur (1978), *Roman law: mechanisms of development*, Walter de Gruyter
177. Schmitt, John, Warner, Kris and Gupta, Sarika (2010), *The High budgetary cost of incarceration*, Center for economic and policy research
178. Scott, George (1938), *The history of corporal punishment*, London laurie
179. Scott, Samuel (2001), *The civil law*, The Lawbook exchange
180. Sella, Domenico (2014), *Italy in the seventeenth century*, Routledge
181. Shalev, Sharon (2008), *A Sourcebook on solitary confinement*, Mannheim Centre for Criminology
182. Simon, Rita and de Waal, Christiaan (2009), *Prisons the world over*, Rowman & Littlefield
183. Simons, William (1980), *The soviet codes of law*, Sijthoff & Noordhoff
184. Solomon, Peter (1997), *Reforming justice in Russia, 1864-1996: power, culture, and the limits of legal order*, M.E. Sharpe
185. Springborg, Patricia (2007), *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*, Cambridge University press
186. Springer, David and Roberts, Albert (2011), *Juvenile justice and delinquency*, Jones & Bartlett publishers
187. Steele, Francis (1948), *The Code of Lipit-Ishtar*, University museum, University of Chicago
188. Sutherland, Edwin, Cressey, Donald and Luckenbill, David (1992), *Principles of criminology* (11th edn), Rowman & Littlefield, New York
189. Sykes, Gresham (1958), *The Society of captives: A study of a maximum security prison*, Princeton University press
190. Šakić, Vlado (2009), *Rat u Bosni i Hercegovini 1991-1995 - Socijalno-psihologijska ekspertiza*, Zagreb
191. Tartaro, Christine and Lester, David (2010), *Suicide and self-harm in prisons and jails*, Lexington books

192. Taylor, Antony (2008), *The Prison system and its effects: wherefrom, whereto, and why?*, Nova publishers
193. Toth, Stephen (2006), *Beyond papillon: The French overseas penal colonies 1854-1952*, University of Nebraska press
194. Travis, Eremy, Cincotta McBride, Elizabeth and Solomon, Amy (2003), *Families left behind: the hidden costs of incarceration and reentry*, Urban institute
195. Travis, Jeremy (2005), *But they all come back: facing the challenges of prisoner reentry*, Urban institute
196. Vermeulen, Gert, De Bondt, Wendy and Ryckman, Charlotte (2012), *Rethinking international cooperation in criminal matters in the EU - moving beyond actors, bringing logic back, footed in reality*, Maklu
197. VerSteeg, Russ (2002), *Law in ancient Egypt*, Carolina Academic press, Durham
198. Wach, Adolf (1890), *Die Reform der Freiheitsstrafe: Ein Beitrag zur Kritik der bedingten und der unbestimmten Verurteilung*, Duncker & Humblot
199. Walmsley, Roy (2013), *World prison population list*, International centre for prison studies
200. Walmsley, Roy (2014), *World prison population list*, International centre for prison studies
201. Welch, Michael (2011), *Corrections - A critical approach 3rd edition*, Routledge
202. Werle, Gerhard and Jessberger, Florian (2014), *Principles of international criminal law*, Oxford University press
203. Wetzell, Richard (2000), *Inventing the criminal: a history of German criminology 1880-1945*, North Carolina press
204. Whitman, James (2003), *Harsh justice: Criminal Punishment and the widening divide between America and Europe*, Oxford University press
205. Whittaker, Jake (2008), *Ancient policing*, UC Davis east Asian studies, University of California, Davis
206. Wood, Allen (2007), *Kantian ethics*, Cambridge University press
207. Wright, Erik (1973), *The Politics of punishment: a critical analysis of prisons in America*, Harper colophon books
208. Yaron, Reuven (1969), *The Laws of Eshnunna*, Brill

Стручни и научни чланци на српском језику

1. Атанацковић, Драгољуб (1969), *Однос друштвене опасности и противправности као елемента општег појма кривичног дела*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр.2, година XVII, стр. 193-211.
2. Бабић, Милош (2012), *Теоријско одређење општег појма кривичног дјела*, *Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци*, стр. 37-61.
3. Бановић, Божидар и Јоксић, Иван (2011), *Диверзиони концепт реаговања на криминалитет малолетника у Србији: законодавство и пракса*, *Теме*, година XXXV, број 2, стр. 345-364.
4. Бингулац, Ненад (2013), *Разбојништво и разбојничка крађа – кривичноправни и криминалистички аспект*, *Право теорија и пракса*, бр. 7-9, година XXX, *Правни факултет за привреду и правосуђе*, стр. 102-110.
5. Бобот, Наталија (2000), *Разлози и поступак одлагања извршења казне затвора*, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, вол.38, бр. 1-2, стр. 193-199.
6. Богдановић, Димитрије (1979), *Крмчија светог Саве*, *Зборник радова „Сава Немањић – свети Сава – историја и предање“*, књига VII, ур. Ђурић, Војислав, САНУ, стр. 91–99.
7. Вајс, Алберт (1969), *Неке карактеристике старих кодекса*, *Анали Правног факултета у Београду*, 2/1969, стр. 137–153.
8. Васиљевић-Продановић, Даница (2011), *Теорије кажњавања и њихове пенолошке импликације*, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 10, бр. 3, стр. 509-525.
9. Вукасовић, Предраг (2008), *Смртна казна у античкој Атини*, *Правни живот - часопис за правну теорију и праксу*, бр.9., вол. LVII, стр. 267-285.
10. Гроздић, Борислав (2010), *Номоканон светог Саве о убиству у рату*, *Theoria* 4, стр. 87-104.
11. Делибашић, Вељко (2010), *Најстрожа казна у Кривичном закону Републике Србије у периоду од 17.11.2001. године до 09.03.2002. године*, *Право теорија и пракса*, бр. 5-6, година XXVII, *Правни факултет за привреду и правосуђе*, стр. 97-117.
12. Делић, Наташа (2006), *Незнатна друштвена опасност и дело малог значаја*, *Развој правног система Србије и хармонизација са правом Европске уније - Правни, економски и социолошки аспекти*, *Прилози пројекту*, Београд, стр. 365-383.

13. Делић, Наташа (2010), *Забрана (искључење) ублажавања казне у одређеним случајевима*, Crimen (I), стр. 228–245.
14. Делић, Наташа (2014), *Дело малог значаја и стварно кајање у кривичном законнику*, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXII, бр.1., стр. 23-40.
15. Дракић, Драгиша (2008), „*Друштвена опасност*“ *учиниоца и кривично право*, Зборник радова, Правни факултет у Новом Саду, стр. 307-323.
16. Ђорђевић, Александар (2005), *Старо српско кривично право у Душановом законнику*, *Пешчаник III - Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке*, стр. 119-130.
17. Ђорђевић, Милош (2011), *Утицај појединих фактора на процес ресоцијализације осуђених лица*, *Социјална мисао*, бр. 2, стр. 73-89.
18. Ђукић, Биљана (2003), *Законоправило или Номоканон светог Саве*, *Правни живот - часопис за правну теорију и праксу*, вол. 52, бр. 12, стр. 1053-1067.
19. Игњатовић, Ђорђе (2006), *Нова решења у ЗИКС и искуства у њиховој примени*, *Нова решења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примени*, ур. Бејатовић, Станко, Удружење за кривично право и криминологију, стр. 475-494.
20. Игњатовић, Ђорђе (2013), *Нормативно уређење извршења ванзаводских кривичних санкција у Србији*, Crimen (IV) 2, стр. 144–175.
21. Јакшић, Душан и Давидовић, Драгомир (2013), *Развој казног система у кривичном праву Србије*, *Специјална едукација и рехабилитација*, вол. 12, бр. 4, стр. 525-538.
22. Јанковић, Дијана (2010), *Одмеравање и индивидуализација казне у кривичном законодавству и судској пракси Републике Србије*, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVIII, 2/2010, стр. 371–388.
23. Јанковић, Сретко (2011), *Пораст броја кривичних дела и одмеравање казне*, *Правни информатор*, бр.9/XIV, стр. 43-48.
24. Јовашевић, Драган (2013), *Рад у јавном интересу - теорија, пракса, законодавство*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, LXIV, стр. 15-32.
25. Јовашевић, Драган и Симовић, Марина (2014), *Историјски развој система казни I део*, *Избор судске праксе, Глосаријум*, вол. XXII, бр. 9, стр. 63-69.
26. Киурски, Јасмина (2011), *Настанак и историјски развој мера безбедности*, *Ревизија за криминологију и кривично право*, вол. 49, бр. 2-3, стр. 525-540.
27. Кокољ, Митар (2005), *Заштита живота у кривичном праву англофонских држава*, *Правни живот - часопис за правну теорију и праксу*, вол. 54, бр. 9., стр. 13-35.

28. Константиновић – Вилић, Слободанка и Костић, Миомира (2005), *Врсте казни и облици кажњавања у Србији до краја Другог светског рата*, Пешчаник III - Часопис за историографију, архивистику и хуманистичке науке, стр. 13-23.
29. Лазаревић, Љубиша (1979), *Индивидуализација кривичних санкција - претпоставке и могућности за њено остварење*, Зборник Правног факултета у Новом Саду, стр. 155-166.
30. Лазаревић, Љубиша (2006), Критички осврт на нека решења у Кривичном закону Србије, Билтен судске праксе, Врховни суд Србије, бр. 3, стр. 132-154.
31. Мајић, Миодраг (2009), *Начело легалитета – нормативна и културна еволуција (II део)*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 2., година LVII, стр. 29-54.
32. Марковић, Милош и Богојевић, Раде (2013), *Кривичноправни и пенолошки аспекти казни у позитивном законодавству Републике Србије*, Право теорија и пракса, бр. 10, година XXX, Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 94-106.
33. Мрвић-Петровић, Наташа (2006), *Алтернативне санкције и ново законодавство Републике Србије*, Темида, бр.1, стр. 55-59.
34. Павловић, Зоран (2010), *Од начела законитости до начела правности у кривичном праву*, Војно дело, стр. 210-228.
35. Перић, Обрад (2007), *Развој малолетничког кривичног права и решења заступљена у новом кривичном законодавству о малолетницима у Републици Србији*, Бранич - часопис Адвокатске коморе Србије, вол. 119, бр. 1-2, стр. 133-147.
36. Петровић, Миодраг (2002), *Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила-српског Номоканона*, Историјски часопис, књ. XLIX, стр. 27-45.
37. Пихлер, Станко (1974), *Основне карактеристике кривичних санкција у Србији XIX века докодификације из 1860. године*, Пенологија 1, стр. 47-61.
38. Пихлер, Станко (1989), *Нека питања у вези са начелом легалитета у кривичном праву*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, бр.1-3, стр. 231-242.
39. Пихлер, Станко (1998), *Делегитимација смртне катне*, Реконструкција правног система Југославије на основама слободе, демократије, тржишта и социјалне правде, ур. Поповић, Милијан, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, стр. 17-20.
40. Радуловић, Љиљана (1991), *Незнатна друштвена опасност – један од законских основа који искључује постојање кривичног дела*, Анали Правног факултета у Београду, бр.4. година XXXIX, стр. 408-416.
41. Ракочевић, Велимир (2014), *Кривична дјела тероризма у црногорском законодавству*, Правне теме, година 2, бр. 3, стр. 7-91.

42. Републички завод за статистику (2014), *Статистички годишњак Републике Србије из 2014. године*
43. Савић, Сања (2011), *Историја смртне казне код Срба*, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, стр. 279–292.
44. Симовић, Марина и Јовашевић, Драган (2014), *Извршно кривично право - основни појмови и карактеристике*, Годишњак факултета Правних наука, година 4, број 4, стр. 132-144.
45. Симовић, Миодраг и Јовашевић, Драган (2014), *Појам, врсте и сврха казни у Републици Српској*, Правне теме, година 2, бр. 3, стр. 27-45.
46. Соковић, Снежана (2014), *Условни отпуст – спорна питања и савремена нормативна решења*, Crimen (V) 1, стр. 35–49.
47. Становчић, Војислав (1993), *Ауторитет и ауторитаризам*, Енциклопедија политичке културе, ур. Матић, Милан и Подунавац, Милан, Савремена администрација, стр. 74-109.
48. Стевановић, Зоран (2006), *Појам, настанак и развој отворених казнено-поправних завода*, Ревизија за криминологију и кривично право, вол. 44, бр. 1, стр. 137-162.
49. Стјепановић, Станка (2013), *Значај сарајевског преписа законоправила светог Саве*, Зборник радова „1700 година Миланског едикта“, Правни факултет Универзитета у Нишу, стр. 209-220.
50. Стојановић, Зоран (2005), *Тенденције у савременој науци кривичног права и нека питања нашег материјалног кривичног законодавства*, Зборник радова: Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство, Златибор, стр. 9-40.
51. Стојановић, Зоран (2011), *Превентивна функција кривичног права*, Crimen (II), стр. 3–25.
52. Стојановић, Зоран (2012), *Везаност суда казним распонима новчане казне - прилог тумачењу одредаба о минимуму и максимуму новчане казне*, Crimen (III), стр. 95–104.
53. Стојановић, Петар (2005), *Систем кривичних санкција у Републици Црној Гори*, Изрицање и извршење кривичних санкција, Центар за обуку судија Републике Црне Горе, стр. 11-16.
54. Тишма, Младен (2011), *Кривична дела против оружаних снага у домаћем и упоредном законодавству*, Војно дело, зима/2011, стр. 165-183.

55. Управа за извршење кривичних санкција (2014), *Годишњи извештај о раду Управе за извршење кривичних санкција за 2013. годину*, Министарство правде Републике Србије
56. Хорватић, Жељко (1979), *Принципи легалитета и индивидуализације казне у југословенском кривичном праву прије и након доношења нових кривичних закона*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр.1/79, Београд, стр. 18-41.
57. Шаркић, Срђан (2014), *Зачеци правне државе у устанничкој Србији*, Зборник радова - Владавина права и правна држава у региону, Правни факултет Универзитет Источно Сарајево, стр. 771-779.
58. Шкулић, Милан (2010), *Начело законитости у кривичном праву*, Анали Правног факултета у Београду, година LVIII, бр. 1/2010, стр. 66-107.
59. Шкулић, Милан (2013), *Доминантне карактеристике основних великих кривичнопроцесних система и њихов утицај на реформу српског кривичног поступка*, Crimen (IV), стр. 176-234.

Стручни и научни чланци на страним језицима

60. Albrecht, Hans-Jörg (2001), *Post-adjudication dispositions in comparative perspective*, ed. Tonry, Michael and Frase, Richard, *Sentencing and sanctions in western countries*, Oxford University press, стр. 293-330.
61. Albrecht, Hans-Jörg (2013), *Sentencing in Germany: explaining long-term stability in the structure of criminal sanctions and sentencing*, *Law and contemporary problems*, vol. 76/211, стр. 211-236.
62. Albrecht, Hans-Jörg and Taske, Raymond (2000), *Germany – developed nation state*, ed. Barak, Gregg, *Crime and crime control a global view*, Abc-clio, стр. 29-48.
63. Allen, Danielle (1997), *Imprisonment in Classical Athens*, *The Classical quarterly - new series*, vol.47., no.1., Cambridge University press, стр. 121-135.
64. Ambos, Kai (2013), *Punishment without a Sovereign? The Ius puniendi issue of international criminal law: a first contribution towards a consistent theory of international criminal law*, *Oxford J Legal studies*, vol. 33/2, стр. 293-315.
65. Ambrož, Matjaž (2008), *Izvršitev zaporne kazni, ki jo izreče MKS*, *Pravna praksa*, vol.27, br. 2008/13, стр. 21-22.
66. Ambrož, Matjaž (2008), *Novi slovenski Kazneni zakoni*, *Hrvatski ljetopis za kazнено право i praksu*, vol. 15., br.1., стр. 323-341.

67. Ancel, Marc (1958), *The collection of european penal codes and the study of comparative law*, Law review, vol.106/3, University of Pennsylvania, стр. 329-384.
68. Anderson, Jami (1999), *Hegel on punishment: a more sophisticated retributivism*, Legal theory, vol.5/4, стр. 363-388.
69. Bailey, Kristen (2007), *The Causes of recidivism in the criminal justice system and why it is worth the cost to address them*, Nashville bar journal, vol.6, no.11, стр. 6-17.
70. Banister, Peter, Smith, Frederick, Heskin, John and Bolton, Nell (1973), *Psychological correlates of long-term imprisonment*, The British journal of criminology, Vol.13/4, стр. 312-330.
71. Barber, Ross Noel (1968), *The labor party and the abolition of capital punishment in Queensland 1899-1922*, Queensland Heritage, vol.1/9, стр. 3-12.
72. Barkan, Irving (1936), *Imprisonment as a penalty in ancient Athens*, Classical Philology, vol. 31., no. 4., University of Chicago press, стр. 338-341.
73. Battaglini, Giulio (1933), *The fascist reform of the penal law in Italy*, Journal of criminal law and criminology, vol. 24, стр. 278-289.
74. Bedau, Hugo (1983), *Bentham's utilitarian critique of the death penalty*, Journal of criminal law and criminology, vol.74/3, стр. 1033-1065.
75. Berčić, Boran (2008), *Etika vrlina*, Filozofska istraživanja 109, god. 28, sv. 1, стр. 193-207.
76. Bojanić, Igor i Mrčela, Marin (2006), *Svrha kažnjavanja u kontekstu šeste novele Kaznenog zakona*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol.13, br.2., Zagreb, стр. 431-449.
77. Butković, Jelena (2007), *Goli Otok - logor u kojem se lomilo ljude*, Sušačanska revija - Glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja Kvarnerskih otoka i Gorskog kotara, бр. 60, стр. 27-34.
78. Cao, Liquin, Zhao, Jihong and van Dine, Steve (1997), *Prison disciplinary tickets: A test of the deprivation and importation models*, Journal of criminal justice, no. 25, стр. 103-113.
79. Cobden, Jane and Stewart, Graham (1984), *Breaking out: A perspective on long-term imprisonment and the process of release*, Canadian journal of criminology, no. 26, стр. 500-510.
80. Covington, Stephanie (2003), *A Woman's journey home: challenges for female offenders*, ed. Travis, Jeremy and Waul, Michelle, Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities, The Urban insitute, стр. 67-104.

81. Černý, Jaroslav (1937), *Restitution of, and penalty attaching to, stolen property in Ramesside times*, The Journal of Egyptian Archaeology, Egypt Exploration Society, vol. 23, no. 2, стр. 186-189.
82. Čulinović, Ferdo (1949) *Razvotak ZAVNOH-a*, Historijski zbornik, год 2, бр.1-4, стр.7-45.
83. Devereaux, Simon (1999), *The making of the Penitentiary Act, 1775-1779*, Historical Journal, vol. 42/2, стр. 405-433.
84. Dhami, Mandeep, Ayton, Peter and Loewenstein, George (2007), *Adaptation to imprisonment - indigenous or imported?*, Criminal justice and behavior, vol. 34 no. 8, стр. 1085-1100.
85. Douglas, Allen and Sharp, Michael (1997), *Mass murder in Australia: Tavistock's Martin Bryant*, EIR, vol. 24, no.21, стр. 46-53.
86. Dubber, Markus (2005), *The promise of German criminal law: a science of crime and punishment*, German law journal, vol. 06/07, стр. 1049-1071.
87. Ferrazzini, Anne and Forst, Michel (2004), *Abolition in France*, ed. Hood, Roger, The death penalty: beyond abolition, Council of Europe, стр. 191-198.
88. Flanagan, Timothy (1980), *The pains of long-term imprisonment*, British Journal of criminology, no.20, стр. 148-156.
89. Friedlander, Walter and Goldberg, Abraham (1939), *Introduction - Swiss criminal law*, Journal of criminal law and criminology, vol.30/1, стр.1-2.
90. Fuld, Ludwig (1890), *Die kurzzeitige Freiheitsstrafe und ihr Ersatz*, Der Gerichtsaal, vol. 43, стр. 446.-479.
91. Geis, Gilbert (1995), *Pioneers in criminology VII - Jeremy Bentham (1748-1832)*, Journal of criminal law and criminology, vol.46/2, стр. 159-171.
92. Gendreau, Paul, Little, Tracy and Goggin, Claire (1996), *A meta-analysis of the predictors of adult offender recidivism: What works!*, Criminology, no. 34, стр. 575-607.
93. Gerber, Jurg and Fritsch, Eric (1995), *Adult academic and vocational correctional education programs: A review of recent research*, Journal of Offender Rehabilitation, no.22, стр. 119-142.
94. Goldman, Alan (1995), *The paradox of punishment*, ed. Simmons, Alan, Punishment, Princeton University press, стр. 30-46.
95. Grassian, Stuart (1983), *Psychopathological effects of solitary confinement*, American journal of psychiatry, vol.140,no.11, стр. 1450-1454.
96. Haney, Craig (2003), *Mental health issues in long-term solitary and 'supermax' confinement*, Crime & delinquency, vol.49, no.1, стр. 124-156.

97. Haney, Craig (2003), *The psychological impact of incarceration: Implications for postprison adjustment*, ed. Travis, Jeremy and Waul, Michelle, Prisoners once removed: The impact of incarceration and reentry on children, families, and communities, The Urban Institute, стр. 33-66.
98. Haynes, Fe (1948) *The Sociological study of the prison community*, Journal of criminal law and criminology, vol.39, стр. 432-440.
99. Hunter, Virginia (2008), *Plato's prisons*, Greece & Rome - second series, Vol.55., No.2., Cambridge University press, стр.193-201.
100. Jamieson, Ruth and Grounds, Adrian (2013), *Release and adjustment: perspectives from studies of the wrongly convicted and politically motivated prisoners*, ed. Liebling, Alison and Maruna, Shadd, The effects of imprisonment, Routledge, стр. 33-65.
101. Kiczkowski, Ursula (2011), *Successful community reentry after incarceration: exploring intangible aspects of social support during the reintegration process*, Columbia social work review, vol.2, стр. 73-85.
102. Korn, Richard (1988), *The effects of confinement in the high security unit at lexington*, Social Justice, vol.115, no.1, стр. 8-19.
103. Kos, Damir (2003), *Institut ublažavanja kazne u procesu njezine individualizacije*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 10, br. 2/2003, стр. 429-448.
104. Krapac, Davor (2011), *Međunarodni kazneni sudovi*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti, стр. 165-232.
105. Krehl, Christoph (2003), *Reforms of the German criminal code -stock- taking and perspectives- also from a constitutional point of view*, German law journal, vol.04/05, стр. 421-431.
106. Kurtović Mišić, Anita, Dragičević Prtenjača, Marta i Strinić, Višnja (2012), *Novosti kod instituta pomilovanja, pravnih posljedica osude, rehabilitacije i davanja podataka iz kaznene evidencije*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 19, broj 2, стр. 701-750.
107. Langbein, John (1976), *The historical origins of the sanction of imprisonment for serious crime*, The journal of legal studies, vol.V/1, стр. 35-60.
108. Lawrence, Travis (2008), *Criminal sentencing ethical issues and the problem of reform*, Justice, crime and ethics, Anderson publishing, стр. 187-202.
109. Lorton, David (1977), *The treatment of criminals in Ancient Egypt - Through the New Kingdom*, Journal of the Economic and Social History of the Orient, vol. 20, no. 1, Special issue on the treatment of criminals in the ancient Near East, стр. 2-64.

110. Mannheim, Hermann (1958), *Comparative sentencing practice*, Law and contemporary problems, стр. 557-582.
111. Manzi, Stephanie (2003), *Capital punishment: a the United States*, Handbook of death & dying, Sage publications, стр. 368-378.
112. Matovski, Nikola (1994), *Reforma na kaznenata postapka vo Hrvatska i Slovenija*, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologija, Skopje, br. 2, стр. 315-335.
113. Matovski, Nikola (2001), *Sustav kaznenog postupka u Republici Makedoniji*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 8, broj 2, стр. 207-224.
114. Matthews, Roger (2005), *The myth of punitiveness*, Theoretical Criminology, Sage publications, vol. 9/2, стр. 175-201.
115. Milivojević Antoliš, Lana (2012), *Pogled u novi Kazneni zakon Republike Hrvatske i njegove pojedine značajnije promjene*, Policija i sigurnost, vol.21., br.2, стр. 374-384.
116. Mohseni, Reza (2012), *The sociological analysis of prison: costs and consequences*, Journal of law and conflict resolution, vol. 4, no.1, стр. 13-19.
117. Pabjan, Barbara (2005), *Researching prison – a sociological analysis of social system*, Interdisciplinary description of complex systems, vol. 3, no. 2, стр. 100-108.
118. Peters, Edward (1998), *Prison before prison*, ed. Morris, Norval and Rothman, David, The Oxford history of the prison: the practice of punishment in western society, Oxford University press, стр. 3-43.
119. Petersilia, Joan (2000), *When prisoners return to the community: political, economic and social consequences*, Sentencing & corrections, no. 9, стр. 1-8.
120. Piovano, Irma (1998), *Some reflections about false witness in ancient Indian law*, Indologica taurinensia XXIII-XXIV, стр. 645-652.
121. Potas, Ivan (1989), *Life imprisonment in Australia*, Trends & issues in crime and criminal justice no. 19, Australian institute of criminology, стр. 1-7.
122. Potter, Nelson (2002), *Kant and capital punishment today*, The Journal of value inquiry, vol. 36, стр. 267-282.
123. Raju, Lip (2014), *Historical evolution of prison system in India*, Indian journal of applied research vol. 4/5, стр. 298-300.
124. Reiss, Albert and Farrington, David (1991), *Advancing knowledge about co-offending results from a prospective longitudinal survey of London males*, Journal of Criminal Law & Criminology, vol. 82, стр. 360-395.
125. Reynolds, Baillie (1928), *The police in ancient Rome*, Police journal, Vol. 1., Issue 3, стр. 432-442.

126. Robinson, Paul and Dubber, Markus (2007), *The American model penal code: a brief overview*, New criminal law review, vol. 10., стр. 319-341.
127. Rossouw, Henry (2010), *Alternatives to traditional sentencing methods*, Cork online law review, стр. 10-25.
128. Roth, Martha (1995), *Mesopotamian legal traditions and the laws of Hammurabi*, Chicago-Kent law review, vol.71:13, стр. 13-39.
129. Sailer, Richard (1996), *Corporal punishment, authority and obedience in the Roman household*, in Beryl Rawson, Marriage, divorce and children in ancient Rome, Oxford University press, стр. 145-165.
130. Savona, Ernesto, Manna, Adelmo, and Forte, Giacomo (2000), *Emerging issues and new patterns of criminal legislation*, Crime and criminal justice in Europe, Council of Europe, стр. 63-74.
131. Schwartz, Deborah and Wishingrad, Jay (1975), *The Eighth Amendment, Beccaria, and the Enlightenment: An Historical Justification for the Weems v. U. S. Excessive Punishment Doctrine*, Buffalo law review no24, стр. 783-838.
132. Scott, George and Gendreau, Paul (1969), *Psychiatric implications of sensory deprivation in a maximum security prison*, Canadian psychiatric association journal, vol.14, no.1, стр. 337-341.
133. Tomar, Shivani (2013), *The Psychological effects of incarceration on inmates : Can we promote positive emotion in inmates*, Delhi psychiatry journal, vol.16, no. 1, стр. 66-72.
134. Sellin, Thorsten (1930), *The house of correction for boys in the hospice of Saint Michael in Rome*, Journal of criminal law and criminology, vol.20/4, стр. 533-553.
135. Sijerčić-Čolić, Hajrija (2003), *Rasprava o reformi u krivičnom pravosuđu i krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, s posebnim osvrtom na novo krivično procesno pravo*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 10, broj 1, стр. 181-208.
136. Smith, Carolyn and Stern, Susan (1997), *Delinquency and antisocial behavior: A review of family processes and intervention research*, Social service review, vol.71, стр. 382-420.
137. Turković, Ksenija i Maršavelski, Aleksandar (2012), *Reforma sustava kazni u novom kaznenom zakonu*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 19, br. 2, стр. 795-817.
138. Turpin, William (1987), *The Purpose of the Roman law codes*, ed. Kaiser, Wolfgang, Schermaier, Martin Josef and Thür, Gerhard, Citation Information: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, vol.104/1, стр. 620.–630.

139. Weigend, Thomas (2001), *Sentencing and punishment in Germany*, ed. Tonry, Michael and Frase, Richard, *Sentencing and sanctions in western countries*, Oxford University press, стр. 188-221.
140. Wright, Kevin (1989), *Race and economic marginality in explaining prison adjustment*, *Journal of research in crime and delinquency*, no.26, стр. 67-89.

Закони Србије

1. Војни закон из 1839. године.
2. Закон о врстама казни Демократске Федеративне Југославије, Службени лист ДФЈ, бр. 48/45
3. Закон о извршењу ванзаводских санкција и мера, Службени гласник РС, бр. 55/2014
4. Закон о извршењу казне затвора за кривична дела организованог криминала, Службени гласник РС, бр. 72/2009 и 101/2010
5. Закон о извршењу казни ФНРЈ из 1948. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 98/48
6. Закон о извршењу кривичних санкција Републике Србије из 1997. године, Службени гласник РС, бр. 16/97
7. Закон о извршењу кривичних санкција СРС из 1977. године, Службени гласник СРС, бр. 26/77
8. Закон о извршењу кривичних санкција ФНРЈ из 1961. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 24/61
9. Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 55/2014
10. Закон о извршењу кривичних санкција, Службени гласник РС, бр. 85/05
11. Закон о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција Републике Србије из 1997. године, Службени лист РС, бр. 34/01.
12. Закон о изменама и допунама Закона о извршењу кривичних санкција из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 72/2009
13. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 1994. године, Службени гласник РС, бр. 47/94
14. Закон о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије из 2002. године, Службени гласник РС, бр. 10/02
15. Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 1993. године, Службени лист СРЈ, бр. 37/93

16. Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 1994. године, Службени лист СРЈ, бр. 24/94
17. Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2001. године, Службени лист СРЈ, бр. 61/01
18. Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године, Службени лист СРЈ, бр. 39/03
19. Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 72/2009
20. Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2009. године, Службени гласник РС, бр. 111/2009
21. Закон о изменама и допунама Кривичног законика Републике Србије из 2012. године, Службени гласник РС, бр. 121/2012
22. Закон о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 30/59
23. Закон о изменама и допунама Кривичног законика ФНРЈ из 1962. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 31/62
24. Закон о изменама Кривичног закона Социјалистичке Републике Србије из 1992. године, Службени гласник РС, бр. 49/92
25. Закон о јавном тужилаштву, Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - др. закон, 101/2011, 38/2012 - одлука УС, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - одлука УС и 117/2014
26. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, Службени гласник РС, бр. 85/2005
27. Закон о потврди и изменама Закона о врстама казни из 1946. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 66/46
28. Закон о условном отпуштању криваца из казнителних заведења (1869), Зборник закона и уредба у Књажеству Србији од почетка до краја 1869. године, Државна штампарија Београд
29. Закона о прекршајима, Службени гласник РС, бр. 65/2013
30. Законик о кривичном поступку, Службени гласник РС, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014
31. Казнителни законик за Књажеводство Србију из 1860. године
32. Кривични закон Републике Србије, Службени гласник СРС. бр. 26/77-1341, 28/77-1566, 3/77-2213, 20/79-1059, 24/84-1233, 39/86-2739, 51/87-2421, 6/89-406, 42/89-1401,

- 21/90-888 и Службени гласник РС, бр.16/90-468, 49/92-1664, 23/93-817, 67/93-3110, 47/94-1465 и 17/95-529, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 и 67/03
33. Кривични закон Савезне Републике Југославије, Службени лист СФРЈ, бр.44/76-1329, 36/77-1478, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63, 38/90-1217, 45/90-1340, 54/90-1773 и Службени лист СРЈ, бр. 35/92-651
34. Кривични закон Социјалистичке Републике Србије из 1977. године, Службени гласник СРС, бр. 26/77
35. Кривични закон СРЈ, Службени лист СФРЈ, бр.44/76-1329, 36/77-1478, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441, 3/90-63, 38/90-1217, 45/90-1340, 54/90-1773 и Службени лист СРЈ, бр. 35/92-651, 37/93-816, 24/94-273,61/01
36. Кривични закон СФРЈ из 1976. године, Службени лист СФРЈ, бр. 44/76
37. Кривични законик за Краљевину Југославију, Службене новине бр. 33-XVI, од 27. јануара 1929. године и новелирани Законик од 9. октобра 1931.
38. Кривични законик Републике Србије из 2005. године, Службени гласник РС, бр. 85/2005
39. Кривични законик ФНРЈ из 1947. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 106/47
40. Кривични законик ФНРЈ из 1951. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 13/51
41. Кривични законик, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014
42. Устав Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 83/2006 од 1.10.2006. године и 98/2006 од 10.11.2006. године.
43. Устав Федеративне Народне Републике Југославије, од 31. јануара 1946. године.

Закони других држава

44. Australian Crimes (Sentence administration) Act 2005, A2005-59, last amendment made by A2015-3, effective 3 March 2015.
45. Australian Crimes (Sentencing) Act 2005, R29, last amendment made by A2015-3, effective 3 March 2015.
46. Australian Criminal Code 2002, A2002-51, last amendment made by A2015-3, effective 3 March 2015.
47. Australian Statutes Amendment (Capital Punishment Abolition) Act 1976.

48. Code pénal Français, Journal officiel de la République française 2014-1353 du 13 novembre 2014. avec le dernier amendement Décret n° 2015-174 du 13 février 2015 portant amélioration des échanges d'information dans le cadre de la lutte contre le terrorisme
49. Codice penale Italiano, Gazzetta ufficiale della Repubblica Italiana, testo consolidato del codice penale con le modifiche apportate dalla D.L. 18 febbraio 2015, n. 7.
50. Código penal de España, Boletín oficial del Estado núm. 281, de 23. de noviembre de 1995., con última modificación la 5. de enero de 2015.
51. Das Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland, in der Fassung der Bekanntmachung vom 13.11.1998 (BGBl. I S. 3322), zuletzt geändert durch Gesetz vom 21.01.2015 (BGBl. I S. 10) m.W.v. 27.01.2015.
52. England Crime (Sentences) Act 1997, enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled
53. England Criminal Justice Act 2003, enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled
54. England Homicide Act 1957.
55. England Murder (Abolition of Death Penalty) Act 1965.
56. England Sexual Offences Act 2003, enacted by the Queen's most Excellent Majesty, by and with the advice and consent of the Lords Spiritual and Temporal, and Commons, in this present Parliament assembled
57. England Theft Act 1968.
58. Kazenski zakonik Republike Slovenije – KZ-1, Uradni list Republike Slovenije, št. 55/08 z dne 4. 6. 2008.
59. Kazenski zakonik Republike Slovenije (KZ-1), Uradni list Republike Slovenije 55/08 z dne 04.06.2008, popravek 02.07.2008, s Zakon o spremembi (KZ-1A) Uradni list Republike Slovenije, št. 39/09 z dne 26. 5. 2009., s Zakon o spremembah in dopolnitvah Kazenskega zakonika (KZ-1B) Uradni list Republike Slovenije, št. 91/11 z dne 14. 11. 2011.
60. Kazenski zakonik Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, št. 63/94 z dne 13. 10. 1994.
61. Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine, broj 125/11 i 144/12
62. Кривичен законик на Македонија, Службен весник на Република Македонија бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11,

- 185/2011, 42/2012, 166/2012, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, исп. 41/14.
63. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10 i 47/14
 64. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14
 65. Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, Службени гласник Брчко дистрикта БиХ, бр. 10/03, 45/04, 6/05, 21/10 и 9/13
 66. Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 и 67/13
 67. Кривични законик Црне Горе, Службени лист РЦГ, бр. 70/03 и 47/06 и Службени лист ЦГ, бр. 40/08, 25/10 и 32/11
 68. Кривични законик Црне Горе, Службени лист РЦГ, бр. 70/03 и 47/06 и Службени лист ЦГ, бр. 40/08, 25/10, 32/11, 40/13 и 56/13
 69. Penal code of California
 70. Penal code of Washington d.c.
 71. South Australian Criminal Law Consolidation Act 1935, effective 17. May 2014.
 72. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ, ред. от 31.12.2014., с изм. и доп., вступ. в силу с 23.01.2015.
 73. United States code, became Public Law No 113-296, latest action 19.12.2014.
 74. Western Australian Criminal Code Act Compilation Act 1913, effective 4. March 2015.
 75. Закон о допунама Кривичног закона Републике Црне Горе из 1994. године, Службени лист РЦГ, бр. 27/94

Декларације, правилници, уредбе, директиве и протоколи

1. Декларација о правима човека и грађанина (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) из 1789. године
2. Правилник о казненој евиденцији СФРЈ из 1979. године, Службени лист СФРЈ, бр. 5/79
3. Правилник о наградама за рад осуђених који се налазе на издржавању казне ФНРЈ из 1955. године, Службени лист ФНРЈ, бр. 55/49
4. Правилник о третману, програму поступања, разврставању и накнадном разврставању осуђених лица, Службени гласник Републике Србије, бр. 72/2010

5. Уредба о војним судовима Народноослободилачке војске, Врховни штаб НОВ и ПОЈ, мај 1944. године
6. Council decision 2007/126/JHA of 12 February 2007. establishing for the period 2007 to 2013, as part of the General Programme on Fundamental Rights and Justice, the Specific Programme 'Criminal Justice' OJ L 58, 24.2.2007.
7. Council decision 2009/316/JHA of 6 April 2009 on the establishment of the European Criminal Records Information System (ECRIS) in application of Article 11 of Framework Decision 2009/315/JHA, OJ L 93, 7.4.2009.
8. Council of Europe, Protocol No. 13 to the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances
9. Council of Europe, Protocol No. 6 to the convention for the protection of human rights and fundamental freedoms concerning the abolition of the death penalty
10. Council framework decision 2009/315/JHA, of 26 February 2009. on the organisation and content of the exchange of information extracted from the criminal record between member states, OJ L 93, 7.4.2009.

Преглед табела и графикона

Преглед табела у којима су приказани значајнији статистички показатељи.

Број табеле	Назив табеле	Број стране
Табела 1.	Укупан број пријављених пунолетних учинилаца кривичног дела са посебним груписањем према кривичном делу	325.
Табела 2.	Укупан број осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела са посебним груписањем према кривичном делу	326.
Табела 3.	Укупан број осуђених пунолетних учинилаца кривичног дела са посебним груписањем према полу	327.
Табела 4.	Изречене кривичне санкције са посебним освртом на казну затвора	327.
Табела 5.	Кретање укупног броја лица лишених слободe по категоријама	329.
Табела 6.	Подаци о начину пријема осуђених лица у завод за издржавања казне	330.
Табела 7.	Подаци о начину отпуштања осуђених лица из завода, односно са издржавања казне	331.
Табела 8.	Структура кривичних дела осуђених лица у заводима за извршење кривичних санкција 31. децембра 2013. године	332.
Табела 9.	Број осуђених лица у заводима за извршење кривичних санкција груписани по дужини изречене казне 31. децембра 2013. године	333.
Табела 10.	Број осуђених лица која су примљена у заводе за извршење кривичних санкција током 2013. године, груписани по дужини изречене казне	334.
Табела 11.	Поврат	335.
Табела 12.	Осуђена лица груписана по годинама живота која су примљена у заводе за извршење кривичних санкција током 2013. године	335.
Табела 13.	Распоређеност осуђених у режиму појачаног надзора и мере усамљења током 2013. године	336.
Табела 14.	Повреде лица лишених слободe груписане по врстама	337.
Табела 15.	Облици самоповређивања по врстама	337.
Табела 16.	Облици покушаја самоубистава	338.
Табела 17.	Извршена самоубистава	338.
Табела 18.	Умрла лица током издржавања казне	339.
Табела 19.	Разлози штрајка глађу током 2013. године	339.
Табела 20.	Врсте дисциплинских преступа у 2013. години	340.
Табела 21.	Заступљеност дисциплинских казни у 2013. години	341.

Преглед табела у којима су приказани резултати анкетног истраживања.

Број табеле	Назив табеле	Број стране
Табела А1.	Укупан број анкетираних приказан по врсти упитника и по полу испитаника	344.
Табела А2.	Укупан број анкетираних приказан по старосним групама	344.
Табела А3.	Укупан број анкетираних приказан по стручној спреми	344.
Табела А4.	Питање: „За кривично дело разбојништва предвиђена је казна затвора од 2 до 10 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?“	348.
Табела А5.	Испитаници који су означили „не“ у упитнику предложили су следеће казне за кривично дело разбојништва	349.
Табела А6.	Питање: „За кривично дело убиства предвиђена је казна затвора од 5 до 15 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?“	349.
Табела А7.	Испитаници који су означили „не“ у упитнику предложили су следеће казне за кривично дело убиства	350.
Табела А8.	Питање: „За кривично дело силовања предвиђена је казна затвора од 3 до 12 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?“	351.
Табела А9.	Испитаници који су означили „не“ у упитнику предложили су следеће казне за кривично дело силовања	351.
Табела А10.	Питање: „Да ли сте за увођење доживотне казне затвора?“	352.
Табела А11.	Поједини испитаници који су означили „да“ у упитнику предложили су да се казна доживотног затвора изрекне за следећа кривична дела	353.
Табела А12.	Питање: „Да ли сте за увођење телесних казни?“	353.
Табела А13.	Поједини испитаници који су означили „да“ у упитнику предложили су да се телесна казна изриче за следећа кривична дела	354.
Табела А14.	Питање: „Да ли сте за увођење смртне казне?“	354.
Табела А15.	Поједини испитаници који су означили „да“ у упитнику предложили су да се смртна казна изрекне за следећа кривична дела	355.

Преглед графикана у којима су приказани резултати анкетног истраживања.

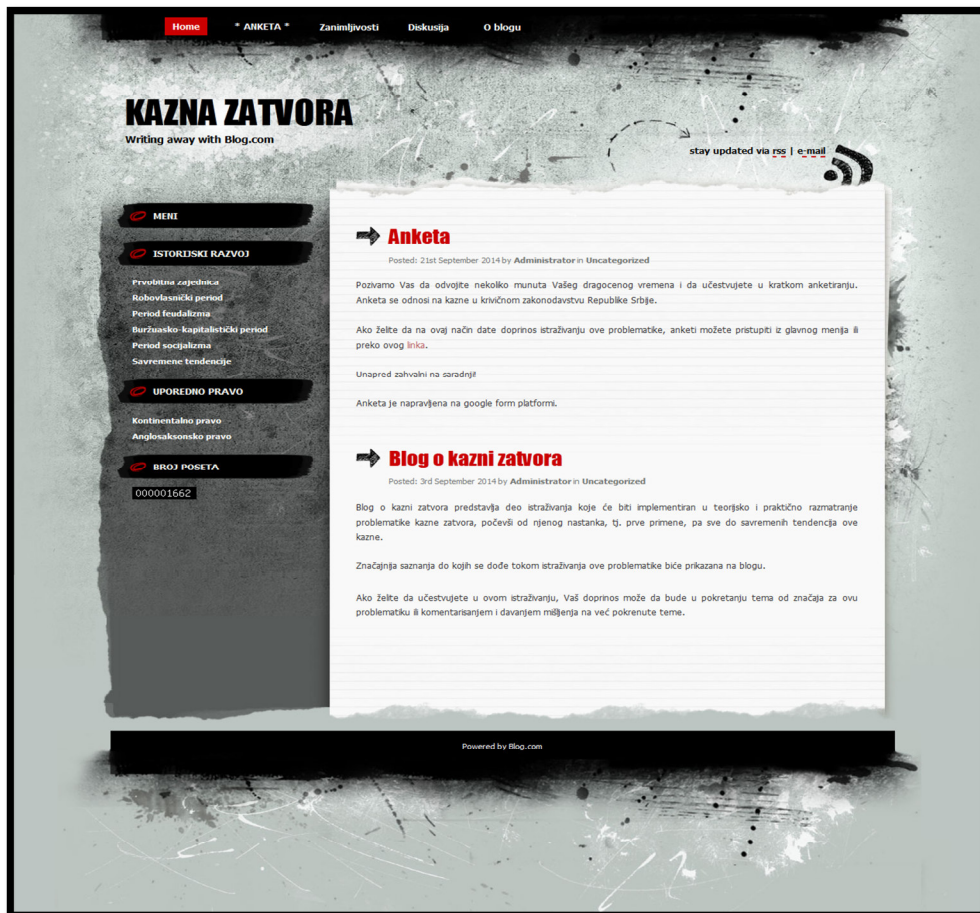
Број графикана	Назив графикана	Број стране
Графикон А1.	Питање: „Које су казне предвиђене кривичним законодавством Републике Србије?“	345.
Графикон А2.	Питање: „Који је временски распон казне затвора?“	346.
Графикон А3.	Питање: „Који је временски распон казне затвора за најтежа кривична дела?“	347.

Прилози

За потпуније разумевање научног испитивања које се односи на анкету, потребно је приложити (прилог 1) графички приказ *blog*-а који је креиран са наменом да представља део истраживања правне природе и сврхе казне затвора и (прилог 2) приказ анкетног листа.

Прилог 1. Графички приказ *blog*-а.

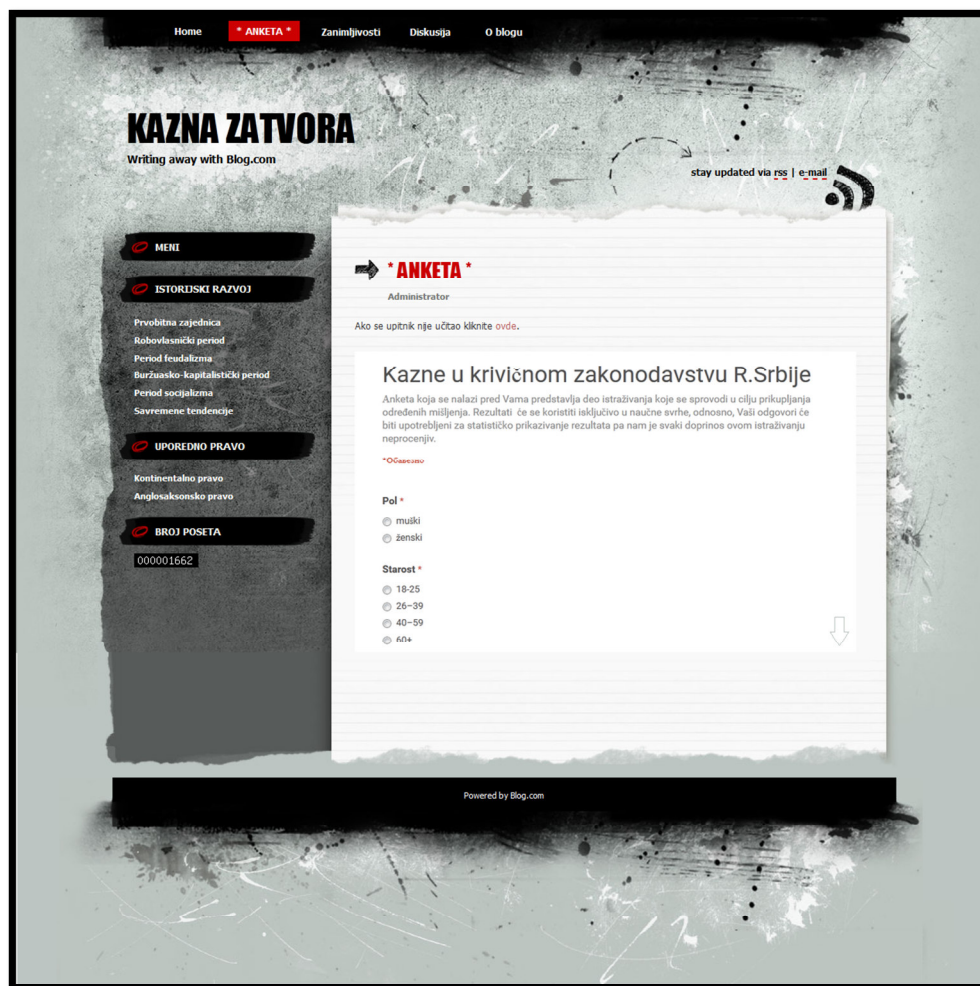
Blog са називом Казна затвора доступан је на адреси <http://kaznazatvora.blog.com/>, а креиран је почетком септембра 2014. године. Замисао *blog*-а је била да се користи за спровођење електронског упитника *open web* типа, али и да се прикупе могућа додатна мишљења о овој проблематици од испитаника, а која нису била обухваћена упитником.

Слика 1. Графички приказ *blog*-а

Blog је имао преко 1.660 посета до дана имплементирања графичког приказа у овај рад. Поред већ наведеног електронског упитника на *blog*-у је доступно више садржаја од значаја за проблематику истраживања.

Изглед електронског упитника може се видети на наредној слици.

Слика 2. Графички приказ изгледа спроведеног електронског упитника

Прилог 2. Штампани облик упитника (анкетни лист).

АНКЕТНИ ЛИСТ

Анкета која се налази пред Вама представља део истраживања које се спроводи у циљу прикупљања одређених мишљења. Резултати ће се користити искључиво у научне сврхе, односно, Ваши одговори ће бити употребљени за статистичко приказивање резултата истраживања у докторском раду, стога је сваки допринос овом истраживању непроцењив.

Молимо Вас да издвојите пет минута Вашег драгоценог времена и савесно попуните анкетни лист.

Анкета је анонимна.

Молимо Вас да пажљиво прочитате упутство пре него што почнете да попуњавате упитник.

Упутство: Пред собом имате листу питања на коју треба да одговорите тако што ћете поље испред понуђених одговора, са по Вама најпрецизнијим одговором, заокружити или читко написати одговор на линију у зависности од врсте анкетног питања.

Унапред се захваљујемо на сарадњи!

1. Пол

мушки женски

2. Старост

18 – 25 26 – 39 40 – 59 60+

3. Ваша стручна спрема је

ССС мастер
 виша школа магистратура
 факултет докторат

4. Које су казне предвиђене кривичним законодавством у Републици Србији?

казна затвора одузимање возачке дозволе
 новчана казна забрана вршења позива, делатности и дужности
 рад у јавном интересу одузимање предмета

5. Временски распон казне затвора је

од 1 дана до 20 година од 1 месеца до 20 година
 од 3 месеца до 20 година од 30 дана до 20 година

6. Временски распон казне затвора за најтежа кривична дела је

- од 20 до 40 година од 30 до 40 година
 од 20 до 50 година од 30 до 50 година

7. За кривично дело разбојништва предвиђена је казна затвора од 2 до 10 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?

- да
 не
 не, сматрам да би казна требала да буде _____.

8. За кривично дело убиство предвиђена је казна затвора од 5 до 15 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?

- да
 не
 не, сматрам да би казна требала да буде _____.

9. За кривично дело силовање предвиђена је казна затвора од 3 до 12 година. Да ли сматрате да је овај распон казне затвора сразмеран за наведено кривично дело?

- да
 не
 не, сматрам да би казна требала да буде _____.

10. Да ли сте за увођење доживотне казне затвора?

- да, за кривична дела _____.
 да
 не

11. Да ли сте за увођење телесних казни?

- да, за кривична дела _____.
 да
 не

12. Да ли сте за увођење смртне казне?

- да, за кривична дела _____.
 да
 не

Хвала на сарадњи!